

ED050624

Title VI, Sec. 602, NDEA
PA-48 Bureau #6-1385

802

FL

MODERN HEBREW LITERATURE READER FOR ADVANCED STUDENTS

in Two Volumes

With Explanatory Notes, Exercises,
Vocabularies and Introductions

Edited by

Menahem Mansoor

Chairman,

Department of Hebrew and Semitic Studies
University of Wisconsin

with

Galia Simon and Yemima Rabin — Project Assistants

Volume One

Texts and General Vocabulary

U.S. DEPARTMENT OF HEALTH, EDUCATION
& WELFARE
OFFICE OF EDUCATION
THIS DOCUMENT HAS BEEN REPRODUCED
EXACTLY AS RECEIVED FROM THE PERSON OR
ORGANIZATION ORIGINATING IT. POINTS OF
VIEW OR OPINIONS STATED DO NOT NECES-
SARILY REPRESENT OFFICIAL OFFICE OF EDU-
CATION POSITION OR POLICY

KTAV PUBLISHING HOUSE, Inc.

NEW YORK

1971

"PERMISSION TO REPRODUCE THIS
COPYRIGHTED MATERIAL HAS BEEN GRANTED
BY KTAV Pub. Co. Inc.

TO ERIC AND ORGANIZATIONS OPERATING
UNDER AGREEMENTS WITH THE U.S. OFFICE OF
EDUCATION. FURTHER REPRODUCTION OUTSIDE
THE ERIC SYSTEM REQUIRES PERMISSION OF
THE COPYRIGHT OWNER."

FL002 200

All Rights Reserved the University of Wisconsin

SBN 87068-579-1

LIBRARY OF CONGRESS CARD NUMBER: 78-121646
MANUFACTURED IN THE UNITED STATES OF AMERICA

This work was developed pursuant to a contract between the United States Office of Education and the University of Wisconsin and is published with permission of the United States Office of Education.

The printing and publication of the Reader was made possible by subsidies from the Hebrew Culture Foundation of New York and the Wisconsin Society for Jewish Learning.

This Reader in Modern Hebrew Literature is dedicated to all those who helped in one way or another to make it possible to produce it: to our teaching staff, project specialists, typists and secretary and to our students who inspired us to undertake this project.

TABLE OF CONTENTS

Volume One Texts and Exercises

- A. Foreword
- B. Introduction
- C. Anthology for the following authors with exercises

Mendele Mokher Sefarim (1836—1917)	1
Y. L. Peretz (1851—1915)	14
Ahad Haam (1856—1927)	29
Shalom Aleikhem (1859—1916)	42
D. Frishmann (1860—1922)	52
M. Y. Berdichevsky (1865—1921)	63
S. Ben-Zion (1870—1932)	75
H. N. Bialik (1873—1934)	93
U. N. Gnessin (1879—1913)	111
G. Shofman (1880—)	125
Y. H. Brenner (1881—1921)	131
Y. Fichman (1881—1958)	141
I. D. Berkowitz (1885—1968)	147
Y. Steinberg (1887—1947)	163
Zalman Shneour (1887—1959)	187
D. Baron (1887—1956)	208
Y. Burla (1887—1969)	231
A. Hameiri (1887—)	236
S. Y. Agnon (1888—)	246
A. Barash (1889—1952)	278
H. Hazaz (1897—)	289

D. Cumulative Hebrew-English Dictionary	313
---	-----

INTRODUCTION

The research involved in the preparation of the Readers was performed pursuant to a contract between the United States Office of Education and the Regents of the University of Wisconsin (Contract No. OEC-3-6-061385-1631) under the terms of Public Law 85-864: National Defense Education Act of 1958.

This volume of 30 units with selections from modern Hebrew classical literature assumes the student's mastery of the basics of Hebrew grammar and syntax and of a fair amount of Hebrew vocabulary. Several units were used successfully, on an experimental basis, by our fourth and fifth year students on the Campus of the University of Wisconsin. With the use of this reader, the student has reached the stage where his attention should now be devoted less to problems of grammar and more to matters of vocabulary and style. Here, we followed the pattern and methodology successfully developed by the University of Michigan in its series of Arabic Readers. Instead of intensive grammatical analysis, the student now needs to expand his vocabulary and gain a feeling for style and idiomatic expressions by reading as extensively as possible. The Reader attempts to facilitate this, with every needed help in reading, by introducing the reader to a collection of classical works in modern Hebrew literature, beginning with Mendelev Mokher Sefarim and ending with H. Hazaz. Almost all of these works were written prior to the establishment of the State of Israel. A vast accumulation of literature was written after 1948, and we hope to prepare a new reader covering the period 1948 through 1967.

The following features are designed to aid the student:

1. The reader is published in two volumes, one with the texts and exercises and the other with the explanatory

notes and vocabularies, so that both may be visible simultaneously.

2. Words are translated in terms of the contexts in which they occur. However, other primary meanings of these terms are also given.

3. The annotations are often supported by citations from the Bible, medieval writings and modern Hebrew texts.

4. All annotations, explanatory notes and English glosses are included in a simple listing in the order of their occurrence in the text.

5. An cumulative Hebrew-English vocabulary for ready reference is provided at the end of volume one.

6. A basic Hebrew vocabulary of 800—1,000 words is assumed for the student.

7. Phrases and sometimes entire sentences are translated where the structure may not be entirely clear.

8. Each unit is glossed independently of all others, so that the student is not required to recall a word from a previous selection.

9. Ample provision is made to enable the student to prepare his own glosses and to use dictionaries and other reference works.

10. Numerous and varied exercises are provided to enable the teacher and the student make selections to suit the level and purpose of the course and curriculum.

11. The glosses and vocabularies are given with considerable overlap from one unit to the next. This was pur-

posely designed to enable the student to retain the words which recur.

12. There are numerous exercises designed to help the student master new vocabulary as well as acquire a feeling for word usage and idiomatic style.

13. The selections are reproduced in their entirety and unedited. Deviations from the grammatical nouns are ignored and archaic usage was not revised. No attempt was made to solve the difficult problem of Hebrew orthography and hence orthographical variants were not normalized.

14. On the whole, only the vocabularies and some exercises are vocalized. Generally, the amount of vocalization and orthographical variants differ widely from one selection to another, ranging from *defective* to *plene* orthography. In each case, the original text, as found, is faithfully reproduced, with permission.

The author wishes to acknowledge his sincere appreciation to all those who helped in the preparation of the Reader. He is particularly indebted to Galia Simon and Yemima Rabin, project specialists in the Department, for their invaluable assistance in the preparation of the explanatory notes and exercises of the units. Their work was highly commended by many specialists in modern Hebrew literature.

The author also wishes to thank Professors Chaim Rabin and Refael Nir, of the Hebrew University and to Aviv Melzer, Instructor in the Department for their invaluable assistance in reading the manuscript and offering valuable observations. Mr. Melzer was responsible for the final proof-reading and editing. He wishes to express his thanks to Gila Halpern, for her typing of the texts for the printers; to Itzhak Mader, of "Pinat Ha-Sefer" in Haifa, for the thankless task of preparing the manuscript for the printers, and to the management of "Maran Press" in Jerusalem for the excellent production of the Reader. Last but not least, The author expresses his gratitude to Mr Albert Storm, Mr William Higgins and Dr Carl Epstein of the Office of Education for their encouragement, counsel and assistance.

MENAHM MANSOOR
University of Wisconsin
1971

use utility, handling	between the New	
Ninth of Ab (day of	Year and the Day	
fasting and mourning,	of Atonement	
day on which the first	authority (rare); early	הַשְׁחָרָת
and second Temple	manhood (youth)	
were destroyed)	implement, article,	הַשְׁמִישׁ
	object of daily use;	

Scriptures;		ungatory	
translation		folly, impropriety, vanity, foolish conduct	תַּפְלָה
reading the scriptural	שְׁנֵים עָשָׂר מִקְרָא	to slander	נִתְּן תַּפְלָה לְפָלוֹתָיו
portion of the week	וְאַחַד תְּרֵגוֹם		
twice in Hebrew and		concluding prayer on	תַּפְלַת נִעְיָלָה
once in Aramaic		Day of Atonement	
dessert (sweetmeats)	תְּרֵימָא, תְּרֵימָה	to take, to use	תָּבַס (לְתַבֵּס) תִּקֵּן
deep sleep	תְּרֵמָה	repair, correction, amendment; improvement, reform	
to warn, forewarn	תְּרַה (תְּרָה) (לְהַתְרִיעַ) (-ב-)	putting the world aright (in the Talmud); reforming the universe	תִּקְוֵן הָעוֹלָם
to sound an alarm, to warn; (fig.) to protest vehemently against	תְּרַע (תְּרַע) הַתְּרִיעַ (לְהַתְרִיעַ)	midnight prayer in memory of the destruction of the Temple and for the restoration of Israel	תִּקְוֵן חֲצוֹת
complaint, grudge	תְּרַעַת		
to debate, to quarrel, to protest against	תְּרַעַת (תְּרַעַת) (לְהַתְרִיעַ)		
to be weakened, feeble, infirm	תַּשְׁשׁ, תַּשְׁשׁ (לְתַשְׁשׁ)		
chequered work or embroidery; crossword puzzle	תַּשְׁבָּץ	stuck in, inserted	תִּקְנָע
applique	תַּשְׁבָּצָה	hindrance, obstacle, fault, mishap	תַּקְלָה
reply, answer, response; return; (fig.)	תַּשְׁבָּה	to prepare, to arrange	תִּקְוֵן (תִּקְוֵן) (לְהַתְקִין)
repentance		remedy, improvement; regulation; rule	תִּקְנָה
to regret, to repent of one's misdeeds	חֲזָר בְּתַשְׁבָּה	refreshment; gift, offering	תִּקְרָבָה
ten penitential days	יָמֵי תַשְׁבָּה	Aramaic version of the	תְּרֵגוֹם

General Federation of Jewish Labor, which organizes the sale of farmers' produce and fruits	הגנרל, תגיד און	innocently (also) aimlessly innocently, naively to be surprised, to wonder; to astonish, astound	לפי תמו (תמה) התמיה (לתתמיה)
lobe of the ear	הגנרל, תגיד און	astound	
May his soul be bound up in the bond of ever- lasting life! inscription on tombstones; bene- diction for the dead (R.I.P.)	הגנרל (תהי) נשמתו צוריה בצוריה התמים	surprised, astonished, amazed wonder, surprise, astonishment yesterday; (fig.) the past	תמה תמהון תמול
to be deceived, led astray; to confuse, to stagger	תעה (תעה) (לתתעות)	as of yore, formerly, as heretofore change, permutation constant	בתמול שלשום תמורה תמיד
duty, purpose, mission he achieved his aim	תעודה מלא אף תעודתו	astonishment, amazement jackal	תמיה (תמיהה) תנ (תנים)
to lead astray, deceive, swindle like somebody who has been deceived	תעתע (לתעתע) כמתעתע	condition, term marriage contract, engagement, formal betrothal, wedding agreement	תנאי תנאים
orange	תפוז, תפוז		
seizing, taking hold of; perception, understand- ing; viewpoint, outlook	תפוסה תפוסה	to tell, describe, count (particularly sad sto- ries); to mourn yield, produce, fruit,	תנה (לתנות) תגובה
tastless, saltless; lacking principal ingredient; (fig.) unimportant,	תפל	output, production; (fig.) fruit of one's labor; a unit in the	

(col.) comfort in life,		resurrection of the dead	תְּחִיַּת הַמֵּתִים
sound position;		at the arrival of the	(לְקוֹם עִם)
absolutely, perfectly,	בְּחֻלָּית,	Messiah	כָּל מָחִי
completely	חֻלָּית		(יִשְׂרָאֵל)
utmost (bitterest)	חֻלָּית שְׂנֵאָה	plea, entreaty, supplica-	תַּחֲנוּנָה
hatred		tion; mercy; prayer	
bundle, packet; cloak,	חֻבְרִיךְ	pleadingly,	בְּתַחֲנוּנָה
covering		beseechingly	
(pl. only) shroud,	חֻבְרִיכִים	prayer for mercy, plea,	תַּחֲנוּן
cerement		entreaty; mercy; pra-	
mound, hillock; heap	חֵל	yer of supplication	
to stand in its place	עוֹמֵד עַל	("Ta'hanun")	
	חֵל	to entreat (implore)	דִּבֵּר תַּחֲנוּנִים
large amounts of,	חֵלִי תְּלִים	someone, to beseech	
heaps of	שָׁל-	instead of	תַּחַת
trouble, weariness,	חֻלָּאָה	bottom, lowest place,	תַּחְתִּית
hardship, suffering		saucer	
mound, hillock	חֻלְוִלִית	the foot of the	תַּחְתִּית הַהָר
citadel, fortress	חֻלְפִּיהַ	mountain, downhill	
	(חֻלְפִּיּוֹת)	the grave, the lowest	אֶרֶץ תַּחְתִּית
built magnificently	בְּנִי	Hell, the nether	
	חֻלְפִּיּוֹת	regions	
complete, whole, per-	חָם	middle, central	חֵיקוֹן
fect, pure; simple, art-		school children	(חֵינוּךְ)
less, naive, unsophis-			חֵינוּקוֹת שֶׁל
ticated			בֵּית רֶבֶן
innocence, simplicity,	חָם	a decorated covering for	חֵיק
naivety, wholeness,		the Torah	
purity; wholeness,		he-(billy) goat	חֵשׁ
perfection		end, limit; (fig.) end,	חֻלָּית
unitentionally,	חֻמּוֹ	purpose, object, aim;	

result (s), consequence (s); offspring; (fig.) secondary act; (poet.) nature, universe worm (also fig.)	תולדה (תולדות) תולעה, תולעת	written word; box, chest; Ark of Law in synagogue; (Talmu- dic) reader's desk in synagogue Ark built by Noah to lead the prayers (in synagogue) spice, seasoning	תבה תבת נח ידד (עבר) לפני תבה תבל (תבלין), תבלין
turn, era, epoch, age, appointed time; line, queue, row, order whose turn it was permanent resident, inhabitant, native heavy (immovable) stone crushed, crumbled, loose (of earth) boundary, limit Pale, district of residence for Jews in Czarist Russia Sabbath limit (beyond which one may not walk on the Sabbath and certain holy days)	תור אשר לו התור תושב אבן תושבת תחוח תחום תחום המושב תחום רבה	desolation, nothingness, vanity; (fig.) confu- sion, disorder deep waters, interior of the earth; (fig.) abyss depth abyss, infinite depth pretext to delineate, to outline; to mark while, in the course of, in the midst (middle) of at the same time, while doing something out of, because of chastisement, rebuke, reprimand	תהו תהום תהום רבה תואנה (תוה) התוה (להתוה) (תוך) תוך כדי בתוך כך מתוך תוכחה, תוכחת

to run aground	עלה על שרטון	to be prolonged, to be extended	השתרעב (להשתרעב)
scratching, laceration	שרטת	prolongation, extension,	שרבוב
strong, firm	שריר	pouting (when follo- wed by שפה)	
firm and established	שריר וקיים	sceptre; shoot, twig,	שרביט
to twist, to twine	שרף (לשרף)	rod; conductor's baton	
to go astray, deviate from the right path,	שרף דרכיו	service, office	שרד
err		official uniform or	בגדי שרד
(fig.) to go very slowly, to plod	שרף דרכו (נתיבו)	clothes; (in the Bible: the official robes of the priests or covers for the things inside the Tabernacle)	
to go slowly, to plod (trudge) along	שרף רגליו	official hats	כובעי שרד
to plod (one's way), to trudge	השתרעב (להשתרעב)	people wearing official uniform	לבושי שרד
an angel; (bibl.) poisonous serpent	שרף	to immerse, soak, saturate	שרה (לשרות)
juice of plants; resin	שרף	to cause to rest	השרה (להשרות)
stool, footstool	שרפרף	found, living, to be in a certain condition (grief, joy, etc.); sta- ying, dwelling, res- ting; soaked	שרוי
to rule, to reign	שרר (לשרר)	sandbank, shoal	שרטון
to be uprooted, to be eradicated; (bibl.) to to strike roots	שרש		
	שש (ששה) שש ימי בראשית ראה בראשית שש ראה שש שתיה ראה אבן שתיה		

anger, in flaming fury, "overflowing anger"		pointed, sharpened; to be put on a spit or a sword	שָׁפֹד
to become angry	שָׁצַר	sane, balanced in mind	שָׁפוּי
to be alert, keep watch;	שָׁקַד (לְשָׁקֵד)	lower part, extremity;	שָׁפֹל
to be industrious,		skirt, train (of robe)	שָׁפוּלִים
diligent, persistent		rye	שָׁפֹן
(fig.) he goes there	שָׁקַד עַל	slope	שָׁפֹעַ
regularly	דְּלִתוֹתָיו	ease, comfort	שָׁפִי
to consider carefully	שָׁקַל (לְשָׁקֵל)	bare hill, height,	שָׁפִי
	בְּדַעְתּוֹ	high hill(s)	
I considered carefully	שָׁקַלְתִּי	sewage, liquid refuse, שָׁפְכִין, שָׁפֵךְ	
	בְּדַעְתִּי	dirty water	שׁוֹפְכִין
(Aramaic) taking	שָׁקָא	sewers	צְנֻרוֹת
negotiation,	שָׁקָא וְטָרִיא		שׁוֹכֵין
discussion, debate;		(trans. v.) to lower, הִשְׁפִּיל	(שָׁפַל)
(lit.: taking and giving)		make low, degrade; to humiliate, demean;	
to be put in; to be im- mersed (in a subject)	שָׁקַע	(intrans. v.) to demean oneself, to be lowered,	
unclean animal, reptile;	שָׁקַץ	humiliated	
abomination; (col.)		to lower his eyes in	הִשְׁפִּיל אֶת
unruly urchin: a yo- ung devil (demon)		humility	עֵינָיו
(usually an non-Jewish boy, or a boy who does not study the Torah		to be sufficient,	שָׁפֵק (הִשְׁפִּיק)
burning heat	שָׁרַב	to have plenty of	(לְהִשְׁפִּיק)
(currently) khamsin		to set a pot on the fire	שָׁפַת (לְשָׁפֹת)
heatwave		lips	שָׁפְתוֹתָיו
to prolong, to stretch	שָׁרַב (לְשָׁרֵב)		(שָׁפְתִים)
		flow, stream, current	שָׁפְתוֹת
		in violent (slashing)	שָׁצַר
			בְּשָׁצַר קֶצֶף

displaced, dislocated (לְהִשְׁתַּמֵּט)	for Heaven's sake! לְמַעַן הַשָּׁמַיִם
to be stupefied, (שִׁמְמָה) הִשְׁמָמָה	for goodness sake! כְּשֵׁם שֶׁ-
shocked, depressed (לְהִשְׁמָמָה)	just as, in the same way as לְשֵׁם
to be surprised, to be (הִשְׁתַּוְּיָה) הִשְׁתַּוְּיָה	for, for the sake of, in order to
taken aback; to be (לְהִשְׁתַּוְּיָה) הִשְׁתַּוְּיָה	the eighteen benedictions שְׁמוֹנָה עָשָׂר
horrified, to be alarmed, to be shocked	recited twice daily; the "Amida prayer" recited on Sabbath and Festivals
particle, a tiny bit שְׁמֶץ	watching, guarding; conservation, preservation; preserves, preserved, canned food
to be watched, to be guarded; to be preserved, to be conserved שִׁמְרָה	watch night; night of vigil לַיְלַת שְׁמוֹנָה עָשָׂר
yeast; lees, sediment (שְׁמֶרֶת) שְׁמֶרֶת	eyelash שְׁמוֹנָה עָשָׂר
of wine	dilapidated leaves from holy books, torn pages from holy books
to serve שָׁמַשׁ (לְשִׁמָּשׁ)	attic of scattered pages from holy books, located in a certain part of the synagogue
sharp, sharpened; sharp-witted, shrewd, clever שָׁנֹן	to drop, let fall; to detach
to gird, to belt (שָׁנַם) שָׁנַם	to be dislocated (לְהִשְׁתַּמֵּט) הִשְׁתַּמֵּט
(fig.) to endeavor, to overcome, to prepare for action; (lit. to gird up one's loins) שָׁנַם	to evade, avoid; to be הִשְׁתַּמֵּט
sleep, slumber שֵׁנָה	
the Six Orders of the Mishnah or the Talmud (שֵׁשׁ סְדָרִים) שֵׁשׁ סְדָרִים	
watch, clock (abso.) (שְׁעָה) מוֹרָה	
quantity, size, measure שְׁעוֹת	
trampling, stamping, beating of hooves שְׁעוֹר	
spit (for roasting meat) שְׁפוּד	

crossing, joining together		to transpose, place crosswise	שָׁכַל (לְשַׁכֵּל)
dry measure, one third of Eipha	שָׁלִישׁ	to make drunk, intoxicated	שָׁכַר (הַשְׁכִּיר) (לְהַשְׁכִּיר)
(fig.) to weep profusely, to shed copious tears, to weep bitterly (lit. with many tears)	בָּכָה בְּדַמְעוֹת שָׁלִישׁ	strong drink, intoxicating liquor; beer	שָׁכָר
whole, complete, intact; healthy, sound, safe	שָׁלֵם	kind of bird	שָׁלָדָג
insane, mentally ill	אֵין רוּחוֹ שָׁלֵם אֹתוֹ	end, termination	שָׁלָהּ
belonging to the past	שָׁלָעָבָר	the end of	שָׁלָהּ קֵץ
length of time of three, e.g. three month, weeks etc.	שָׁלֹשׁ (שָׁלֹשׁ) כְּשָׁלֹשׁ	the summer	שָׁלָהּ דְּקִיטָא
to hand down, to be suspended; (fig.) to develop, to advance, to go forward, to evolve	(שָׁלַשׁ) הִשְׁתַּלְשַׁל (לְהִשְׁתַּלְשֵׁל)	completed (in the following phrase)	שָׁלֹם
the name of God, God	(שֵׁם) הַשֵּׁם	faithful (pious) Jew	שְׁלוּמֵי אֱמוּנָיִי יִשְׂרָאֵל
with God's help	בְּעֻזַּת הַשֵּׁם	domestic happiness; internal peace (in society or party)	שָׁלוֹם (שָׁלוֹם) שְׁלוֹם בֵּית
mentioning name and title of God (e. g. God, Lord of the Universe)	בְּשֵׁם וּמְלִכּוּת הַשֵּׁם	peace be upon you! (greeting a person arriving from a distant journey); one of the Sabbath hymns	שָׁלוֹם עֲלֵיכֶם
one must not lose hope of Divine Mercy	יִרְחַם הַשֵּׁם	authoritative code of Jewish Laws written by Joseph Caro (1488—1575)	שְׁלַחָן (שְׁלַחָן) שְׁלַחָן עֲרוּךְ
		to control oneself	שָׁלַט (לְשַׁלֵּט) בְּעַצְמוֹ
		shelf, step; folding,	שָׁלִיכָה

on the left side, which is "Sin"		Jewish communities in Eastern Europe	
to leave over	שִׁיר (לְשִׁיר)	Satan, devil, adversary	שָׂטָן
to tell just part of the story	סֵפֶר וְשִׁיר	to act the adversary,	הָיָה לְשָׂטָן
to be left over,	נִשְׁתַּר	to interfere, to inter-	לְפָלְגֵי
to remain	(לְהִשְׁתַּר)	rupt someone's action	
remnants, remainders; survivors, last	שְׂרָרִים (שִׁיר)	a man must not open his mouth to Satan	אַל יִפְתָּח אָדָם פִּי
to place, to put; to place permanently	שָׂת (שִׁית)	(by uttering omino-	לְשָׂטָן
thorn	שָׂפָה	us prophecies, lest he overhears and	
bereaved of offspring, bereft	שָׂכּוּל	wishes to carry them out); touch wood!	
Divine Presence,	שְׂכִינָה	(Yiddish) a man's hat	שְׂטַרְיִמֶיל
Godhead	שְׂכִינָתָא	(mostly used among the orthodox Jews in Eastern Europe)	
the Divine Presence	גְּלוּת הַשְׂכִּינָה	height; top, summit;	שִׂיא
is in exile; disap-	שְׂכִינָתָא	record, achievement	
pearance of divine	בְּגִלּוּתָא	to speak, to tell, to	שָׂח (שִׁית)
inspiration as a re-		talk, to converse	(לְשִׁית)
sult of the captivity		meditation	לְשִׁית
and exile of the		may he live	שִׂיחָהּ
people (in the Kab-		connection, relation	שְׂכִיכּוּת
balah it refers to the		shilling	שִׁילִינג
last sphere that was		to place, to put	(שִׂים) הָשִׂיט
captured by evil		unintentionally,	מִבְּלִי מִשִּׁים
forces after destruc-		inadvertently	
tion of the Temple		a "shin" with the dot	שִׁין שְׂמַאלִית
and the exile)			
departure of Divine	סְלוּק שְׂכִינָה		
Presence			

ters, threadbare clothes		Jewish people or a Jewish person)	
to seek eagerly (diligently), to inquire	שָׁחַר	cliff; beach	שְׁחִירָה
to look out for prey	שָׁחַר לְצַדִּיק	to crush, attack	שָׁחַר (שָׁחַר) (לְשָׁחַר)
dawn, darkness of night; meaning, sense, significance	שָׁחַר		שְׁחִירָה רְאוּהָ שְׁחִירָה
before (at) sunrise	מִבְּעוֹר שָׁחַר	angry, raging, furious	שְׁחִירָה
while it is still down		to give abundantly	שָׁחַר (שָׁחַר) הַשִּׁיק (לְהַשִּׁיק)
meaningless, senseless, absurd; has no sense or foundation	אֵין לוֹ שְׁחִירָה	bull	שֹׂר
pit, pitfall; grave	שְׁחִיתָה	wild bull, buffalo; legendary bull (promised to the righteous in the world to come)	שֹׂר הַבָּר שֹׂר הַמֵּימִים
evil spirit, devil	שֵׁר מְשַׁחַת שֵׁט רְאוּהָ שֵׁט	legendary bull that lives in the sea	שֹׂר הַיָּם
to mock, make fun of, jest	שָׂחָה (לְשַׂחֵת)	to twine, interweave, twist	שָׂחָה (לְשַׂחֵת)
to go mad; to make a fool of oneself	הִשְׁתַּחֲטָה, נִשְׁתַּחֲטָה (לְהִשְׁתַּחֲטֹת)	to be interwoven, twined, twisted	הִשְׁתַּחֲטָה
to stretch (prostrate) oneself, to fall flat	שָׁחַח (שָׁחַח) הִשְׁתַּחֲטָה		שָׁחַח רְאוּהָ שִׁחַח
to pray at the grave of (a relative, saint etc.); (lit.: to prostrate oneself at a grave of)	הִשְׁתַּחֲטָה עַל קִבְרוֹ שֶׁל	to pound, to powder, to pulverize	שָׁחַח (לְשַׁחֵחַ)
(Yiddish) house of learnings or prayer in	שְׁטִיבֶל-שָׁחַח	to be fortunate (lucky); fortune smiled on him	שָׁחַח (שָׁחַח) לֹא מִיָּד
		heaven; clouds (biblical)	שָׁחַח
		worn clothing; tattered clothing, rags and tat-	שָׁחַח

a fool's behaviour can	אין (שוטה)	spine, spinal, column	שדרה
not serve as evidence	מביאים	spinal cord	חוט השדרה
	ראיה מן	spinal column,	עמוד
	השטים	backbone; (fig.)	השדרה
Scotland	שוטלנד	tenacity, firmness	
indifference, apathy	שיון רוח	to tarry, linger; to be	שהה (לשהות)
rim, edge, skirts;	שולים	late; to stay, to live	
bottom; margin			שהחנינו ראה
he was put to shame,	השחרו		חיה
he was disgraced	(נהפכו)	"Shehakkol": benedic-	שהכל,
(Lit.: his face was	פניו כשולי	tion over water or food	שהכל נהיה
as black as a pot")	קדרה	not grown; "Blessed	בדברו
something, aught, any	שום	are you O Lord, our	
(with negative);		God... by whose word	
(Aramaic) name		all things exist"	
something, nothing	שום דבר	crescent, meniscus	שהרון, סהרון
not at all, by no	בשום אופן	(crescent-shaped	
means		body)	
in no case, not by	בשום פנים	(adv.) with noise,	שואגות
any means	(בשום פנים	noisily	
	ראפן)	to be like, to be equal	שהה (לשוות)
because of	משום	to be worth; to be	
because, for the	משום ש-	worthy, to be fit	
reason that		to compare, liken;	שהה (לשוות)
it has something of...	יש בו משום...	to place, set	
(euph) the Jewish	שואי ישראל	valuable	שעה (שעה)
people or Jewish per-			כסף
son (lit. the enemies		indifferent,	שעה נפש
of Israel. Expression		unconcerned	
used when mentioning		to wander, roam, rove;	שט (שט)
a bad thing about the		to sail, cruise	(לשט)

full of years (old)	שְׁבַע יָמִים	complacent, carefree,	
satisfied, pleased	שְׁבַע רִצּוֹן	undisturbed	
the seven days of	שְׁבַע עֵדָה	flesh, meat; food,	שָׂרָר
mourning for a		nourishment; (fig.)	
near relative		relative, blood relation	
convulsion, spasm,	שֶׁבֶץ	blood relation, next-	שָׂרָר בְּשָׂר
cramps		of-kin, kinsman,	
apoplexy, heart	שֶׁבֶץ הַלֵּב	relative	
failure		other; remnant,	שָׂרָר
exhaustion, anguish	שֶׁבֶץ הַצֶּעֶר	remainder	
splinter	שֶׁבֶר יִיר	extra strength	שָׂרָר-כֹּחַ
sunrays, sunbeams	שֶׁבֶר יִיר	nobility of spirit	שָׂרָר-רוּחַ
penetrating the	הַשֶּׁמֶשׁ	all the others	כָּל הַשָּׂרָר
darkness		the others, those not	שָׂרָר יִרְקוֹת
to be spoilt, destroyed	שֶׁבַשׁ	included (lit. the	
(Aramaic) Sabbath	שֶׁבַתָּא טָבָא	rest of the greens);	
greeting		(col.) a mixture of	
fluent; customary,	שְׁגוּר	different things,	
usual, well known		etcetera	
to send	שְׁגַר (לְשַׁגֵּר)	rest from occupations	שְׁבוּת
evil spirit, devil	שֶׁד (שֶׁדִּי)	forbidden on Sabbath	
	מִשְׁחָת	and Festivals by Rab-	
the devil knows	הַשֶּׁד יוֹדֵעַ	binical Law (but not	
	מָה	mentioned in the	
why the devil	לְאַיִזָּה שֶׁד	Torah)	
chest of drawers;	שֶׁדָּה	headdress for women,	שָׂבִיס
box, console		hair net, frontlet, metal	
empty; blasted,	שֶׁדוּךְ	ornament; head orna-	
scorched		ment for women	
Rabbinic Emissary	שְׁדִיר - שְׁלִיחַ	satiated, full; replete	שְׁבַע
	דִּרְבָּנִי	full of anger	שְׁבַע רָגִז

in the 11th century)		spicing, spice	רֶקֶח
to weaken	רָשַׁל (לְרַשֵּׁל)	to be formed, devised,	רָקַם (רָקֵם)
to bend the head	הִרְשִׁיל אֶת	designed, to take shape	הִתְרַקַּם
wearily	רָאָשׁוֹ		(לְהִתְרַקַּם)
to be lazy, to be	הִתְרַשֵּׁל	to spit	רָקַק (לָרֶקֶק)
careless, to neglect	(לְהִתְרַשֵּׁל)		לְרַקַּק
flame, spark, flash,	רִשְׁף	mire, puddle	רֶקַק
(from firearm);		sprats, small fry;	רִגְי רֶקַק
destruction		common folk	
to boil, heat; to cause	הִרְתִּיחַ (רִתּוֹחַ)	registration; graphics,	רְשׁוּם
a storm, to agitate;	(לְהִרְתִּיחַ)	drawing; trace; im-	
(fig.) to enrage, anger,		pression; outline	
to become hot, to		Rashi, Rabbi Shlomo	רִשִּׁי, רַבִּי
become angry or		Itzchaki (the greatest	שְׁלֹמֹה יִצְחָקִי
excited		commentator of the	
		Bible and the Talmud	

— ש —

repugnance	נִפְשׁוּ	because, since, for	שֶׁ-
shy, timid, diffident	שָׁאֵל (שָׁאֵל) שְׁאֵינִי	as soon as, from the	מִשְׁ-
	יִדְרַע לְשִׁיל-	time that...	
consulting a rabbi	שְׁאֵלָה	long ago, in bygone	מִשְׁכָּבֶר
about an unclear ques-		days	הַיָּמִים
tion regarding the Law		to wonder, be	שְׁאֵלָה (שְׁאֵלָה)
and its applications in		astonished amazed	
everyday life		grave, underworld	שְׁאוֹל
to make a noise, roar	שָׁאֵן (לְשָׁאֵן)	the depth of his soul	שְׁאוֹל נִפְשׁוֹ
tranquil, calm, secure;	שָׁאֵן	abhorrence, disgust,	שְׁאֵט (שְׁאֵט)

carpet, covering		to sing, give praise;	רָגַן (לְרַגֵּן)
to lean on, cling to,	(רַפֵּק) הִתְרַפֵּק,	(fig.) to slander,	
nestle against; (fig.)	(לְהִתְרַפֵּק)	speak ill of	
to yearn, long for		bridle, curb; (fig.)	רָסָן
to flutter, to float	רָפַרְף	restraint, reincheck	
	(לְרַפֵּרְף)	to take the reins of	לָקַח אֶת רָסָן
to become loose,	הִתְרַפֵּרְף,	government	הַמְּמָשָׁלָה
unsteady	נִתְרַפֵּרְף	veiled	רְעוּל
mud, mire	רַפְשׁוֹן	broken, tottering;	רְעוּעַ
	רֵץ הַקּוֹרָא	weak, frail	
	רָאָה רֵץ	to be angry, to	(רַעַם) הִתְרַעַם
strip, bar	רֵץ	complain, to murmur	(לְהִתְרַעַם)
meteor	רֵץ בָּסָף	against someone	
to run (only in the	רָצָא	to drip, drop, drizzle	רָעַף (לְרָעַף)
phrase		to drip, to drop;	הִרְעִיף
running back and	רָצוּא וְשׁוּב	(fig.) to impart, to	(לְהִרְעִיף)
forth,		confer upon, to shed	
God willing; with	(רַצָּה) אִם	to quake, to tremble, to	(רַעַשׁ) נִרְעַשׁ
God's help and will	יְרַצָּה הַשֵּׁם	shake; (fig.) to be	(לְהִרְעַשׁ)
to appease	רָצָה (לְרַצּוֹת)	shaken, shocked,	
to count	הִרְצָה	agitated	
	(לְהִרְצוֹת)	to be weakened	רָפָה (לְרַפּוֹת)
a part of the eighteen	רַצָּה	when the day waned,	בְּרַפּוֹת הַיּוֹם
benedictions of the		as evening	
daily prayer (Shmone		approached	
Esre) This is the se-		to leave, to abandon,	הִרְפָּה
venteenth benediction		to desist	(לְהִתְרַפּוֹת)
and it is also called		upholstered, covered	רְפוּד
"Avoda"		to be torn, to be	(רַפֵּט) הִתְרַפֵּט
to rot, decay	(רַקַּב) הִרְקַב	worn out	(לְהִתְרַפֵּט)
	(לְהִרְקַב)	upholstering, lining;	רְפִידָה

grits, pounded grain	ריפות	lity to understand	
wheat groats		wide space, open	רחבה
empty-headed, good-for-	ריקים	place, square	
nothing; in the Bible;		street	רחוב
vain and light fellow,		children of the street,	נערי-רחוב,
irresponsible		waifs,	ילדי-רחוב
worms, insects	רמה	street urchins	
(fig.) worthless (said	רמה ותולעה	May it not happen	רחיק מעמנו!
of man of no conse-		to us!	
quence, a mere		pity, compassion, mercy	רחמים
worm).		God, the Merciful One	(רחמן)
highlands, height (name	רמה	(the first word in one	"הרחמן"
of settlement located		of the benedictions	
in a high area); high		over food)	
place, platform; (fig.)		(Aramaic) the Merciful	רחמנא
standard, level, degree		One!, God	
a loud sound (voice)	קול ברמה	Heaven forbid!	רחמנא לצלן
was heard all over	(ברמה)	(forfend!)	
	נשמע	to tremble, shudder,	רחף
hint, sign, allusion;	רמז	shake, quiver	
implication,		to whisper; to sense, to	רחש (לרחש)
suggestion		feel, to move, to stir;	
248 organs which are	רמיח אברים	to creep	
found in every human		(trans.) to move	הרחיש
body, according to the			(להרחיש)
Jewish sages		thought, feeling	רחש
all over (within) his	בכל רמיח	broth, soup; juice	רטב
body; (fig.)	אבריו	to tear to pieces,	רטש
wholeheartedly		split, crush	(לרטש)
(adj.) false; (n.)	רמיה	maiden, lass, girl,	ריבה
deceit, fraud		wench	

well-watered		(abbrev.) God Lord of	רב-ש-ע,
spacious, roomy, wide	רוח	the Universe	רבונו של
live comfortably,	יושבים		עולם
not cramped	רוחיים	to be excited, agitated;	רגזו (לרגזו)
direction (N.S.E.W.),	רוח	to quake, to tremble;	
side (fig.) soul, breath		to be afraid; to be	
of life, spirit		sorry, to be angry,	
ordinary wind	רוח מצויה	enraged	
evil spirit	רוח רעה	(adj.) man on foot,	רגלי
spirit of madness,	רוח תזוית	infantryman, foot sol-	
craziness		dier; (adv.) on foot	
as long as he	כל עוד רוחו	the noise of the feet	השאון הרגלי
could breath	בו	to complain, grumble;	רגזו (לרגזו)
to be dumbfounded	לא היה בו	to quarrel, revolt	
	עוד רוח	to complain, murmur	נרגז
to be taken aback, to	לא קמה עוד	to roar (sea), rage, be	רגש (לרגש)
be struck with fear	רוח בו	in tumult, be excited	
quakes, trembles	רוטט	to take by storm,	התרגש
silver ruble	רויב (רובלים)	rage, to be excited	
(Russian coins)	פסף	to fall asleep, to be	רדם (לרדם)
to read fluently	רוץ (רוץ)	asleep	(להרדם)
	הקורא	to boast, be haughty,	רהב (לרהב)
	(לרוץ)	to behave proudly	
to rush, make run; to	הריץ	they were full	נתרבה
dispatch	(להריץ)	of pride	
secret	רו	(Aramaic) fluency,	רהטא
to expand; to become	הרחיב (רחב)	speed, haste	
wider, larger; (fig.) to	(להרחיב)	(Aramaic) through	אנב רהטא
bring relief		haste	
he spread his hands	הרחיב שתי	prophet, seer, visionary	רוואה
expressing an inabi-	ידיו	quenched, saturated,	רוה

matter		to harden, stiffen; to	הקשה (קשה)
beating, striking,	קשקוש	make difficult; ask a	
rattling		difficult question	
scale (of fish)	קשקש	one should not try to	"אין מקשין"
	קשקשה	find logic in this	

— ר —

(Aramaic) great, big	רבא, רבה	it has disappeared	ראה) -לא
and impressive		entirely, neither	ראה ולא
abyss, infinite depth	מהום רבה	visible nor findable,	מצא
jam	רבה	into thin air	
myriad, ten thousand	רבוא	fit, suitable, worth	ראוי
all the advantages	רבותי הברכה	evidence, proof	ראיה
rain, light rain, shower,	רביב, רביבים	a fool's behaviour can	אין מביאים
droplet		not serve as evidence	ראיה מן
necklace, chain	רביד		השטים
quarter	רביע	the new moon, the first	ראש חודש
	(רביעים)	day of the month	
rainy season	רביעה	by my life! upon my	על ראשי
quarter	רביעית	head and eyes!	ועל עיני
to sprinkle water (to	רביץ) הרביץ	preliminary ideas or	ראשי דברים
prevent dust and dry-		thoughts	
ness); to spread, dis-		things that happened	ראשונות
seminate; to cause to		formerly, in the past	
lie down (crouch)		or in old times	
lair, fold, resting place	רבץ, מרבץ	(adv.) enough	רב
asses' stall (lair,	רבץ של	plenty, abundance;	רב
corral)	תמורים	majority	

rudely	בְּקָרִי	(fig.) small cattle,	קְצִיבוֹת,
caricature, cartoon;	קְרִיקְטוּרָה	flock	
(fig.) distortion		chip, cut wood, timber	קָצַץ
to put on skin, form	קָרַם (לְקָרַם)	the Holy Community	קִי-קָהֳלָה
a crust			קְדוּשָׁה
to radiate	קָרַן (לְקָרַן)	to call to order	קָרָא (לְקָרָא)
his radiated happi-	קָרַנּוּ פָּנָיו		לִסְדֹּר
ness, his face shone		closeness, affinity,	קָרְבָּה
to shed light; to	הִקְרִין	relationship, contact	
radiate, beam; (fig.)	לְהִקְרִין	to happen, occur; to	קָרָה (לְקָרוֹת)
to impart, spread		encounter, meet	
horn	קָרֵן	unexpectedly	
shofar, ram's horn	קָרֵן יוֹבֵל	to happen, to chance	נִקְרָה
a glass used for	קָרֵן אוֹמֵן	to be	(לְהִקְרוֹת)
cupping (at the		to cause to meet,	הִקְרָה
time of the Talmud)		make (let) happen	
cupping glasses	קְרִי אֵמֵן	satisfaction, pleasure,	קָרָה (לְרֵת-)
toad	קְרָפְדָּה	contentment	רוּחַ
fenced area	קְרָפִיף, קְרָפֶף	invited, called	קְרוּאָה
to scratch oneself	(קְרָצָף)	shortly, soon	קְרוֹב (בְּקְרוֹב)
	הִתְקַרְצָף	torn, tattered; (fig.)	קְרוּעַ
	(לְהִתְקַרְצָף)	wide open	
town, city	קָרָת	particle, grain	קֶרֶט
(poet) in the most	עַל גְּבִי	a small quantity, a	קְרִטוֹב
honorable (impor-	מְרוֹמֵי קָרָת	pinch of something;	
tant) place in town		very small measure of	
(from Proverbs		liquid	
9:3)		rebellion, hostility,	קָרִי
town	קָרְתָּא	opposition	
	קָרַת רוּחַ רָאָה	to treat someone with	הִלָּךְ עִם
	קָרָה	hostility, to treat	פְּלוּגִי

to be robbed,	נִקְפָּח	vault, dome	קַמְרִין
deprived of his due	(נִתְקַפַּח)	thistle, thorny plant	קַמְשֹׁן
miraculous shortening	קְפִיצַת הַדֶּרֶךְ	one hundred and fifty	קִ"ץ
of journey		hemp, cannabis indica	קַנְבוּס, קַנְבוּס
(Aramaic) short cut	קְפִיצָה	(and maybe trimmed	
to shut, to close	קָפַץ (לְקַפֵּץ)	leaves of vegetables	
(hand, heart)		known as	
	קִץ רֵאָה קוֹץ	God, the creator of man	(קוֹנֵה) קוֹנֵה שֵׁל
end; destruction,	קִץ	and his master	אֲדָם
the end		to annoy, to vex, to	(קוֹנֵה) הַקֹּנֵה
the end of days; the	קִץ הַיָּמִים	irritate	
Messianic era		property; purchase;	קִנְיָן
to be impatient for	דְּחָקָא	symbolic act of affir-	
the awaited end (the	הַקֵּץ	ming transfer of	
coming of the Mes-		property	
siah), to force the		symbolic act confir-	קְבֻלַּת קִנְיָן
issue		ming agreement to	
to cut; to allot	קָצַב (לְקַצֵּב)	transaction	
measure, form, pattern;	קָצַב	to tattoo; to engrave; to	קָצַק
(in music) tempo,		destroy, exterminated	(לְקַצֵּק)
rhythm; (in poetry)		to be impatient, to be	קָפַד (קָפַד) הַקָּפִיד
rhythm, metre; rhythm		angry; to be strict, to	(לְהַקְפִיד)
(fig.) speed, rate		be pedantic, to be	
annuity, allowance	קָצָבָה	particular	
to cut	קָצָה (לְקַצוֹת)	strict, pedantic,	קָפִיד
to be set aside, to be	הַקָּצָה	impatient	
allocated		money (cash) box, safe;	קָפָה
end, extremity, edge	קָצָה (קָצוֹת)	fund, treasury; basket	
extremist, uncompro-	אִישׁ קָצוֹת	a pile of books	קַפֵּת סְפָרִים
misg person		robe, coat	קַפּוֹטָה
fixed, appointed	קָצוּב	to rob; to deprive	קָפַח (לְקַפֵּחַ)

physiognomy;	קלסתר	pettiness, triviality,	קטנוניות
brightness		small-mindedness	
physiognomy, visage	קלסתר פנים	to accuse, to prosecute	קטרג (לקטרג)
countenance		incense	קטרת
curtain, partition;	קלע	bedroom, room,	קיסון
curtain (on the stage),		chamber	
screen; sail		thick smoke, column of	קיסור
behind the scenes	מאחורי	smoke; steam, vapour	
	הקלעים	steamy, vapourish	קיסורי
parchment	קלף	(Aramaic) endurance,	קנמא
skin, rind, peel; evil,	קלפה (קלפה),	everlastingness	
impure spirit (Kabbalah); (fig.) termagant		lasting, abiding	בר (בת) קנמא
woman, a shrew, a		to mourn, to lament	(קין) קונן
scold		events, happenings	קורות
(lit.) very thin, like	בקלפח	dirge, elegy	קנה
garlic skin; value-	השום	to draw an analogy,	קיש (קיש) הקיש
less, worthless		compare	(להקיש)
ballot box	קלפי	an argument a fortiore,	קל וחמר
corruption, spoiling,	קלקלה	an inference from	
bad conduct, failure,		minor to major	
sin		shame, disgrace	קלון
to see a person in	רצה	thin (opp. of "dense"),	קלוש
his shame	במקלקלותו	sparse, scanty; meagre,	
saving, economy	קמץ	scanty (superficial),	
fold, wrinkle	קמט	weak	
(fig.) to be parsimo-	קמץ (לקמץ)	reed, pen	קלמוס
nious, to be stingy;		to mock, deride, scoff	קלס
to save, to economize;		at; to praise	
to take a handful		to mock, deride, scoff	התקלס
handful; small quantity	קמץ	at; to praise oneself,	
		boast	

thread; (fig.) flimsy, weak		East; ancient days, yore	קדם
reader; reader of the Torah	קורא	one from the East	בן הקדם
from Kurdistan	קורדי	to darken, to become	קדר הקדיר
boots, galoshes	קורדיקין	dark; (fig.) to grieve,	(להקדיר)
beam; rafter	קורה	depress, sadden	
shelter, a roof over one's head	קורת ג	pot	קדרה
to find shelter in someone's home, to enter someone's home	בא בצל קורתו	to cleanse oneself	(קדש) התקדש (להתקדש)
pole, axis; (fig.) principle	קטב	sour, unripe; blunt coffee, especially Turkish coffee	קהה קהה
complaint; prosecution; category	קטגוריה	beggar, pauper	קובץ על-יד
covered with soot	קטום	a still (small) voice	(קול) קול
plucked	קטוף	proclamation, public notice, public appeal	דממה דקה קול קורא
ashamed, abashed	קטף אונים	to be transferred to, pass to	(קום) יח דבר-מה לפלוגי
ashamed, with his tail between his legs	יצא ואזניו קטופות (מקטפות)	his eyes became dim	קמו עיניו
shortened "Amen" broken words	אמן קטופה מלים קטופות	commode, chest of drawers	קומודה
velvety, soft like velvet (an adjec. from 'קטיפה')	קטופה	monkeyishness, having monkeyish qualities	קיפיות
velvet	קטיפה	a Russian coin	קופיקה
		to abhor, to loathe, to detest, to be sick of	(קוצ) קץ (לקוצ)
		tress of hair, plait	קוצה
		web, spider's web,	קור

(the ear)		to injure, split, hurt; (לְצַרֵּם) צָרַם
to be distressed,	(צָרָר) הִצָּר	(Talmud) to cut,
to be in sorrow	(לְהִצָּר)	pierce; (fig.) to grate

— ק —

complaint	קִבְלָנָא	the small unimportant	הַק' (הַקְטָן)
contractorship,	קִבְלָנוּת	An abbreviation once	הַקְדוּשָׁה
contracting		affixed to a signature	
to collect	קִבֵּץ (לְקַבֵּץ)	as a mark of modesty;	
to save (money)	קִבֵּץ עַל יָד	the Holy	
beggar	קִבְצָן	dry measure, about 2.2	קֶב (קִבִּים)
coarse flour	קֶבֶר	liters; (fig.) small	
brown bread,	פֶּת קֶבֶר	measure, small	
whole wheat bread		quantity	
gloomily, mournfully,	קִדּוּרִית	(lit.) nine measures	תְּשַׁעָה קִבִּין
sadly		of talk; (fig.) long	שֶׁל שִׁיתָה
martyrdom, sanctification	קִדּוּשׁ הַשֵּׁם	talk, gossip, idle	
of the Holy Name		chatter	
marriage	קִדּוּשִׁין	group, team, squad;	קִבּוּצָה
fever; malaria;	קִדְהָת	collective group in	
feverish, excitement		Israel working a farm-	
east	קִדִּים	stead cooperatively on	
prayer recited by the	קִדִּישׁ	national land	
son after a parent's		to complain, to cry out	קָבַל
death. It is also a part		against	
of the everyday pra-		prayed to welcome the	קָבַל (קָבַל)
yers recited by the		Sabbath (on the	שַׁבָּת־
cantor; (Aramaic)		Sabbath Eve)	
holy		traditions	קִבּוּלוֹת

sheltered; small, limited		arid, dry, barren	צָחִיחַ
to hide, conceal	(צנע) הַצְנוּעַ	to chuckle	צִחֻק
one who conducts himself modestly; a modest person	מַצְנוּעַ לָכֶת	cymbal	(לְצִחֻק)
secrecy, privacy	צִנּוּעָה	flower, blossom	צִימְבִיל
secretly, privately	בְּצִנּוּעָה	ritual fringes comman- ded in Num, 15:38;	צִיץ
thin pipe, tube	צִנְתָּר	fringe, fringed garment	צִיציֹת
(fig.) eminent, distinguished, dignitary (person); (lit.) golden pipe	צִנְתָּר זָהָב	fringed	מַצְיָץ
	צִץ ראה צוץ	juice, brine, sauce	צִיד
he felt sorry for him	(צער) נִצְטָעֵר	to be fit for; to succeed, to well, prosper; to cross (a river), pass through	צִלַּח
	בו		(לְצִלַּח)
to gaze, to look	צָפָה (לְצִפּוֹת)	to sink, dive, plunge; to	צָלַל (לְצָלַל)
dried, shrivelled, wrinkled	צָפַד	ring, sound, tingle	צִלְצִל
hidden	צָמַן	image, form,	צִלְמָן
secrets, hidden secrets	צָפוּת	semblance; idol; (fig.) cross	
water bottle, jar	צִפְתָּה	species of locust	צִלְצִל
wafer, cake, flat cake; (others) nectar	צִפְתִּיחִית	cymbal (ancient musical instrument)	צִלְצָל
delicious, ambrosial	כְּצִפְתִּיחִית	loud sounding	צִלְצִלֵי שִׁמְעַ
like wafers in honey	כְּדָבֶשׁ	cymbals; king of cymbals	(שִׁמְעַ)
	צָר ראה צור	to reduce; to cover up	צָמַם
package, bundle	צָרוֹר	shuddering, fever;	צָמַרְמַר
one must say	צָרִיד אָדָם	shiver	
	לומר	cold, coolness	צָנָה
I must say	צָרִיכִי לומר	modest, meek; moral, chaste; hidden,	צָנוּעַ

to quarrel, to shout	צהב (לצהב)	a Yiddish book read	צאָגאַנע
angry, hostile	צהוב, צהוב	mostly by women con-	נאָיאַנע
to brighten; to declare,	צהר (הצהיר)	tains a popular and	
to proclaim, to state	(להצהיר)	simplified presentation	
window, aperture	צהר	of the stories in the	
neck	צואר	Bible and related	
to hunk, to catch,	צוד (צודד)	stories	
to capture	(לצודד)	to assemble, to congre-	צבא (לצבא)
(obsolete) prostitute,	צוֹןֶת	gate; to wage war, to	
whore (lit.: soul	נפשות	take the field	
hunter)		to swell, to become	צבה (לצבות)
	צודד ראה צוד	inflated, to puff	
angry, hostile	צהוב, צהוב	pile, heap;	צבור
successful, prosperous	צולח	congregation,	
fast	צום	public, community	
to float; to flow	צוף (צוף)	form, appearance;	צביון
	(לצוף)	character; desire,	
to bloom, blossom	צוף (צוף)	pleasure	
	(לצוף)	color, tint	צבעון
to tie, wrap up, bind	צור (צור)	colored gems	אבני צבעונין
	(לצור)	tongs, pliers	צבת
rock, cliff	צור	justification prayer (at	צדוק הדין
origin, nation; (lit.: מן צבתו)	צור מן צבתו	a burial, acknowl-	
rock of one's		ging the rightness of	
quarry)		divine of heavy penalty	
caustic, burning;	צורב	temple	צדע (צדעים)
saddening, hurtful		justice, right; good	צדקה
crew, group, team	צוותא	deed; charity;	
together	בצוותא	justification, excuse	

crossroads	פְּרֶשֶׁת דְּרָכִים	to revenge, to avenge	
to spread	פָּשָׂה (לְפָשׁוֹת)	a wrong	
(fig.) to be (alms); to	פָּשַׁט יָד	riots	פְּרָעוֹת
stretch out one's hand		trouble, calamity,	פְּרָעוֹת
to go bankrupt	פָּשַׁט רֶגֶל	suffering, Divine	
to throw something	פָּשַׁט (פָּשַׁל) הַפֶּשֶׁל	punishment	
behind; to roll up		a place designed for	מָקוֹם מוֹכֵן
(sleeve), to fold up		trouble, a place	לְפָרְעָנוּת
he turned his head	הִפְשִׁיל רֹאשׁוֹ	haunted by trouble	
to search, to scrutinize,	פָּשַׁשׁ	purple robe (usually	פָּרְפֹרִיָּה
to examine well		for a king or distin-	
meaning, explanation,	פָּשַׁר	guished person)	
interpretation		to quiver, twitch; to	פָּרַפַּר
linen, flax	פָּשְׁתָן	fly about	(לְפָרַפֵּר)
flaxen	פָּשְׁתָנִי	to shatter, to break	פָּרַק (לְפָרֵק)
brown bread, whole-	(פַת) פַת קֹבֵר	part; period; chapter	פָּרָק
wheat bread		at times, occasionally	לְפָרָקִים
act of engraving;	פְּחִיחַ	to lie on one's back	(פָּרַקַד)
engraving		(supine)	הִתְפַּרְקַד
to be opened; to be	פָּתַח	lying on the back,	(לְהִתְפַּרְקַד)
engraved		supine (adv. and adj.)	פָּרַקְדָן
to twist, wind, bend	פָּתַל	trade, merchandise	פָּרַקְמָטִיָּה
	(לְפָתַל)	to retire, withdraw, to	פָּרַשׁ, פָּרַשׁ
to be crooked	הִתְפַּתַּל	leave; to sail, set out	
meaning, explanation;	פְּתָרוֹן	(to sea); to separate,	
solution		segregate	

to fly	פָּרַח (לְפָרַח)	to abandon, to forsake	פָּקַד (פָּקַד)
to die	פָּרַח נִשְׁמָתוֹ	phraseology	פָּרָאיוֹג וּגְיָה.
urchin, youngster,	פָּרָחַח	suburb; wing of	פָּרָבֶר, פָּרָוֶר
hooligan, hoodlum		a building	
apart from; with the	פָּרַט לִי-	to thrive; to produce	פָּרָה (לִּפְרוֹת)
exception of		fruit, to be fruitful;	
violent person, lawless	פָּרִיץ	(fig.) to be fruitful,	
person; name given in		to be fertile, to	
former times to Polish		propagate	
estate holder, land		was fruitful and	פָּרָה וְרָבָה
owner		multiplied (Gen.	
retirement, separation	פָּרִישָׁה	1:28)	
abstemiousness, absti-	פָּרִישוּת	publicity	פָּרָהֶסְיָה
nence, self restraint		publicly, in public	בְּפָרָהֶסְיָה
to move convulsively	פָּרָכֵס	buttoned, fastened,	פָּרוּךְ
(spasmodically); to	(לְפָרָכֵס)	clasped, pinned	
struggle; to make up,		together.	
paint, embellish		broken, destroyed;	פָּרוּץ
curtain, curtain before	פָּרָכֶת	passionately attached	
Ark of the Law		to something (usually	
provider; leader (of	פָּרָנֵס	undesirable)	
community), chief			פָּרוּר רָאָה
parsang, Persian mile,	פָּרְסָא, פָּרְסָה	crumb	פָּרָבֶר
about 4.5 kms.		abstemious; Pharisee;	פָּרוּר
to pay (a debt) defray; (לְפָרַע)	פָּרַע (לְפָרַע)	recluse (a Jew who	פָּרוּשׁ
to reward, repay; to		left behind his home	
revenge, avenge,		and wife and studied	
punish		Torah in other places)	
to be paid; to collect	גָּפָרַע		פָּרוּשׁ
debt payment (fig.)		explicitly	פָּרוּשׁ (בְּפָרוּשׁ)

think of; to call upon,	הפעל,	to carry out
to visit; to count, to	הוציא לפעל	
number, to hold a	בפעל	actually, in reality
census	פעם (לפעם)	to beat, strike
to attend his welfare	התפעם	to be agitated
	פעם	step, foot (used fig.);
to be remembered		base; beat, stroke;
(for good or evil)		once, one time
to deposit for safe	שם לדבר	(poet) to set out
keeping	פעמי	(lit.: to set one's
deposit, a pledge		feet on the road)
cap, protuberance	פעפע	to spread, penetrate; to
saving an endangered	(לפעפע)	bubh', rise
life	פפירוסה	cigarette
the duty of saving	יונק	smokes, sucks a
life overrides the	פפירוסה	cigarette (obso.)
Sabbath laws	פצירה	file (instrument)
bitter apple, gourd	פצל (לפצל)	to split, divide,
name of poisonous		decentralize
mushroom mentio-		to be split up, to
ned in the Bible	התפצל	be subdivided, to
intelligent, smart,		branch off
clever, shrewd; in	פצע	to split, to crush, to
possession of all		crack
faculties; one who	הקציע	to break forth, to
can see; one who	(להקציע)	part; to split, to
can hear		divide; to wound,
to hesitate, doubt;		to injure
(Talmud) to shake	פק ראה פוק	
to be shaken, loosened	פקד (לפקד)	to order, to command;
	(להתפקק)	to remember, recall,

to shake, to shudder; (פלץ) התפלץ	sober; realistic,	פכח
(fig.) to be shocked (להתפלץ)	sober-minded	
to be bored through, to be punctured (from end to end); spread wide open, astride	to amaze, to cause surprise; to do wonderfully	(פלא) הפליא (להפליא)
to roll, to wallow	to do a great kindness to someone	הפליא חסדו עם פלוני
	to roll (eyes), to be confused	פלבב (לפלבב)
entourage, retinue, household	to remove; to divert;	פמליא (פלג) הפליג
heavenly entourage, the Ministering Angels	to set sail, to depart; to exaggerate; to oppose	פמליא של מעלה (להפליג)
bandore-ancient musical instrument	to be separated, to be discriminated against, to be set apart	פנדורא (פלה) גפלה (להפלות)
	to be vomited; to escape, to issue forth	פגים (פלט) גפלט (להפלט)
dish, plate	inadvertently, to let slip	מכר כמות ראה מכרכם פנכה מלחך פנכה
flatterer, yes man, bootlicker (lit.) "dishlicker)	remnant, survivor the few survivors	פנכה
piece, portion		פליטה, פליטה שארית
unfit, blemished (ritually)	district, region the highest city of the district	הפליטה פלך עיר-פלך
biblical verse; sentence (adv.) decisively	to think, to expect; to pray	פסקון פסקנות פסקני
decisive, definite	to philosophize; (col.) to philosophize	פעל (פלסך) התפלסף (להתפלסף)
work, deed, action; wages, reward; verb to execute,		הוציא אות

promises		slight relief	הַצָּלָה
to dismiss, send away	פָּטַר (לְפָטַר)		פּוֹרְתָא
to reject someone's request	פָּטְרוּ בְּלֹא כְלֹמֶם	some measure of consolation, little comfort	נֶחֱמָה פּוֹרְתָא
to depart from, to part from; to be freed, to be released (from responsibility); to die	נִפְטַר (לְהִנְפָּטַר)	removing, stripping	פּוֹשֵׁט
opening; (Bih.) first-ling, first birth	פָּטַר	beggar	פּוֹשֵׁט יָד
patron, guardian	פָּטְרוֹן	bankrupt	פּוֹשֵׁט רֶגֶל
conciliation, appeasement; reconciliation	פִּיּוּס	golden, sparkling; fine (pure) gold	פָּז
soot, lampblack	פִּיחַ	sock, stocking	פּוֹמָק (פּוֹמְקָאוֹת)
to be covered with soot or with dark paint	פִּיחַ	trap, snare; (fig.) stumbling block	פַּח
poet; liturgical poet, psalmodist	פִּיטָן	to set a trap for someone, to ensnare	טָמַן פַּח לְפָלוֹן
"Pilau" — Turkish and Persian dish, made of rice or cracked wheat with meat, fish, etc.	פִּילָאוֹ	coal, charcoal	פַּחַם
fat; double chin	פִּימָה	to blacken (with coal), to burn	פַּחַם (לְפַחֵם)
to conciliate, to appease, to pacify	פִּיַּס (לְפַיֵּס)	to coal	
trembling, shaking, tottering	פִּיק	to be blackened, coaled	פַּחַם
knocking of the knees, trembling	פִּיק בְּרַכְיִים	snare, pit, trap	פַּחַת
		to fatten, stuff; to over-feed, gorge; (fig.) to give in abundance; to mix, compound (ingredients) blend spices	פָּשַׁם (לְפָשֵׁם)
		to be verbose, heap empty talk and false	מְפַשֵּׁם מְלִים

holiday, vacation	יוֹמֵי דַפְגָּא	side lock, side curl; edge, corner, extremity; side, border, facet; region	פֶּאָה
forehead, front part of head	פְּדִיחָה		
(fig.) wholeheartedly, unhesitatingly	פֶּה (פה) בְּפֶה	to the East	לְפָאָתֵי קָדִים
to speak on someone's behalf; speak in the name of, act as interpreter (spokesman)	מֵלֵא הָיָה לְפֶה לְפָלוֹנִי	wig	פֶּאָה נִכְרִית
		glory, luxury, magnificence	פֶּאָר
		(poet.) to occupy an important position	פֶּהֶן פֶּאָר
to disappear, to vanish;	פֶּג (פוג)		פֶּג דֶּאָה פֶּג
to evaporate; to grow numb, to grow faint	(לִפֹּג)	filth; foul thing; (fig.) abomination; putrefied matter, abominable (of sacrifice, on third day after slaughter)	פֶּגֶל
cross-eyed, squinting	פּוֹזֵל		
publicly, openly	(פִּמְבִּי) בְּפִמְבָּה, בְּפִמְבִּי	defective, notched, blemished, spoiled, incomplete	פֶּגוּם
to find, to achieve; to yield, send forth	(פּוֹק) הִפִּיק (לְהִפִּיק)	crescent moon	יָרַח פֶּגוּם
to please someone, to give someone satisfaction	הִפִּיק רִצּוֹן פָּלוֹנִי	an incomplete lumber	פֶּגוּמִים בְּמִסְפָּר
thoughtful face, face that expresses thought	פָּנִים מְשִׁיקִים מִחְשָׁבָה	to meet, encounter; to come across, reach, arrive; to strike, hit,	פִּגְעָה (לְפִגְעָה)
to totter, to reel	(פּוֹק) פָּק (לְפּוֹק)	attack; to insult; to pray, entreat, beg, plead	
his knees trembled (Aramaic) a little	פָּקִי בְּרַפְיָו פּוֹרְתָא	holiday, vacation	פֶּגְרָא, פֶּגְרָה

she treats her nicely,	עוֹשָׂה אֶתָּה	to lay bare, to uncover, (לְעִרוֹת)	עִרָה
she is friendly to her	בְּאַחֲרָהּ	to expose; to empty,	עִרְוָה
Esau; (col.) is some-	עֵשָׂו	to pour out	עִרְוִין
times used as a name		garden bed	עִרְוָה
for a gentile		nakedness, pubes	עִרְוָה
lamp, lantern; oil lamp	עֲשִׂישִׁית	ravine, fissure	עִרְוִין
time; season, period	עֵת	(Aramaic) naked, bare,	עִרְטִילָאִי
when opportunity	לְעֵת מְצָא	denuded; (fig.)	
offers, at the right		abstract	
time		disembodied soul (in	נִשְׁמָה
at the right time;	בְּכָל עֵת	the Kabbalah, of	עִרְטִילָאִית
when opportunity	מְצָא	sinner, roaming the	
offers; on due		world until	
occasion		forgiven)	
this time next year	כְּעֵת חִיָּה	to undress oneself, to	(עִרְטִיל)
day of twenty-four	מֵעַתָּה לְעַתָּה	uncover one's body	הַתְּעַרְטִיל
hours; from time to			נִתְּעַרְטִיל
time, periodically		gentile; uncircumcised;	עִרְלִי
till death comes	עַד בּוֹא עֵת	gentile (ritually,	
(adj) periodical;	עֵתִי	unclean)	
(adj) opportune		to cheat someone, act	(עָרַם) הָעָרִים
future, to be about to	עָתִיד	deceitfully towards; to	(לְהָעָרִים)
in future, in the days	(לְעָתִיד)	be cunning, to be	
to come; end of	(לְבּוֹא)	shrewd	
days, millennium		to appeal against	עָרַעַר עַל
to be removed, shifted, (עָתָק) נִעְתָּק		finding of court	
displaced		to shake	עָרַעַר אֶת
smoke	עָתָר	to behave, to act	עָשָׂה (לְעִשּׂוֹת)

to pull out, to eradicate		be made level (Is. 40:4)	לְנִישּׁוֹר
to change residence	עָקַר דִּירָה	heel of foot; heel of shoe; footprint	עָקֵב
root; essence, basis; principle	עָקַר	to return in the same way	שָׁב עַל עֲקָבָיו
Thirteen Principles of Faith formulated by Maimonides	יִג עֲקָרִים	distress, stress	עָקָה
to guarantee, to be responsible, to vouch for; to pawn, to pledge	עָרַב (לְעָרַב)	uprooted, pulled out by the roots	עָקוּר
to dare, to venture (lit.: pledge one's heart)	עָרַב אֶת לְבוֹ	crooked, winding, curved, twisted	עָקְלָקֵל
to be pleasant, to be agreeable	עָרַב עַל (לְעָרַב)	winding, crooked; labyrinth	עָקְלָחוֹן
mixture; mixed multitude	עָרַב	indirectly, round-about	בְּעָקְלָחוֹן, דֶּרֶךְ עָקְלָחוֹן
mixed multitude, mob; a medley, a whole mixture of	עָרַב רַב	to bend, to make crooked, twist; to distort, to contort; to change the meaning	עָקַם (לְעָקַם)
desert, plain, steppe; (biblical) wilderness; willow	עָרְבָה	to turn up one's nose to scorn, to show one's dislike	עָקַם אֶת הָאֵף, עָקַם (עָקַם) אֶת חֻטְמוֹ
tub; kneading (dough) trough	עָרְבָה	to surround, to go round about, to by pass; (fig.) to act insidiously, to act sily, to evade	עָקַף (לְעָקַף)
evening prayer; evening, early evening	עָרְבִית	to change residence, to move (from one place to another); to uproot,	עָקַר (לְעָקַר)
to long for, languish	עָרַג		
galosh, rubber shoe	עָרְדָּל (עָרְדָּלִים)		

branch	עָפִי (עָפָאִים)	to become dim	עָמַם (לְעָמַם)
	עָפִיפוֹן	to dim, to darken, to	עָמָעַם
to wink, to blink	עָפַעַף	obscure	(לְעָמָעַם)
	(לְעָפַעַף)	sheaf of corn; ancient	עֶמֶר
dust, dry earth, soil,	עָפָר	dry measure	
sand		counting of the	סְפִירַת
to study under, be	הִתְאַבֵּק	"Omer", 49 days	הָעֶמֶר
the disciple of; (lit.: "to powder oneself	בְּעָפָר	between the second	
with dust of...")	פְּלוֹנִי	day of Passover and	
who will point out	מִי יוֹלֶה	the feast of	
his error to him; if	עָפָר מֵעֵינַי	Pentecost	
only (he) were alive	פְּלוֹנִי	the 33rd day of the	לִי בְּעֶמֶר
to see this! (lit.: who would wipe the		"Omer" — a semi-	
dust from the eyes		holiday marking the	
of...)		victories of "Bar	
		Cochba" over the	
		Romans	
laziness, slowness	עֲצָלָתִים	to testify against	עָנָה בִּי
slowly, lazily; "in	בְּעֲצָלָתִים	a matter to take	עֵינִן לְעֵנוֹת
slow motion"		interest in	בּוֹ
object, thing; reality,	עָצָם	singing, shouting	עֲנוֹת
in reality, actually;		tune, sound	עֲנוֹת
essence, substance		meek, humble person	עֲנוּתָן
in the middle of...	בְּעֵצָם	in my humble opinion,	(עֲנוּתִי) לִפִּי
in the very... of		if I may suggest	עֲנוּתִי דַעֲתִי
in the middle of	בְּעֵצָם הַיּוֹם	business, concern, firm;	עֵסֶק
the day		matter, occupation;	
public assembly (of offi-	עֲצָרָה	dispute, concern	
cial or sacred nature)		(Aramaic) we deal	עֲסָקִינוּ
crooked; rugged	עָקָב	(with)	
and the rugged shall	וְהָעָקָב	bad odour, stench	עָפָרָה

to be able to		the prayer that closes	עֲלִינוּ
to understand,	עֲמַד עַל	all congregational ser-	
apprehend, grasp;	דָּבַר	vices on week days,	
deal with		Sabbath and Festivals	
to insist, to be obsti-	עֲמַד עַל	to disappear, hide one-	עֵלָם) הִתְעַלַּם
nate, to stick to one's	דָּעָתוֹ	self, be concealed; to	(לְהִתְעַלֵּם)
guns; to reach the		overlook, ignore,	
conclusion, begin to		disregard	
see things differently		(Aramaic) world	עֲלָמָא
or to begin to think		without any special	בְּעֲלָמָא
to fight for one's life,	עֲמַד עַל	motive, vague, by	
to defend oneself	נִפְשׁוֹ	chance	
understood himself	עֲמַד עַל	a mere allusion	אֶסְמִכְתָּא
	עֲצָמוֹ		בְּעֲלָמָא
to set a person on	הֶעֱמִיד אֶת	to rejoice	עָלַם (לְעָלַם)
his feet	פְּלוֹתָי עַל	to delight in, rejoice;	הִתְעַלַּם
	רִגְלָיו	to make love	
he could not halt	לֹא יָכַל	to turn over (pages)	עָלָעַל
(stop) oneself	לְהֶעֱמִיד	to be wrapped, to be	עָלָף
	אֶת עֲצָמוֹ	covered	
to pretend, to feign,	הֶעֱמִיד פָּנִים	while	עִם שֶׁ-
to make believe		inhabitants, nativess,	עִם הָאָרֶץ
dim, opaque, unclear;	עָמוּם	common people; (fig.)	
indistinct, unclear		ignoramus, illiterate,	
(sound or voice), dull		boorish	
sound); obscure, (fig.)		to withstand, resist,	עֲמַד בָּ-
full of secrets		live through	
to do gymnastics; to	עָמַל) הִתְעַמַּל	to help, to be 'the	עֲמַד לְפָלוֹי
take pains and suffer	(לְהִתְעַמֵּל)	support of	
without any effort	עָמַל) בְּלִי	to stand firm, to	כּוּזוֹ עֲמַד לוֹ
	עָמַל	retain one's strength,	

by my life! upon my	על ראשי	unaltered, unchanged	בְּעֵינַי, בְּעֵינָהּ
head and eyes	ועל עיני	unaltered, as before	עָמַד בְּעֵינַי
May he rest in peace!	עָלָיו	(in status quo)	
Peace to him!	הַשְׁלוֹם	dim eyesight, eyes	עֵינַיִם קָמוֹת
yoke; (fig.) burden	על	that are struck with	
to fulfill one's duty;	ושא על	blindness	
to bear the burden		the largest city of the	(עיר) עִיר--
to carry the burden	מִשָּׁךְ בְּעַל	district	סָלֵף
superior, supreme	עָלָיו	to hold up, to delay;	עָכַב
to be humiliated, to be	(עלב) וְעָלַב	to prevent, to hinder	
insulted	(לְהַעֲלֹב)	to be delayed, to	הִחְצֵב
insult, humiliation	עָלְבוֹן	stop, to linger	(לְהִתְעַכֵּב)
to avenge (wipe out)	תָּבַע (בְּקֶשׁ)	to stop for someone	וְתִעַכֵּב עַל
demand the satisfac-	עָלְבוֹנוֹ		פְּלוֹתָי
tion for an insult		to make turbid, to	עָכַר (לְעֹכֵר)
stammerer	עֲלִיג	befoul; to disturb,	
stammering language	לְשׁוֹן עֲלִיגִים	trouble, afflict	
to succeed, manage	עָלָה בְּיָדוֹ	in addition to, over and	עַל
	עָלָתָהּ בְּיָדוֹ	above; together with;	
	(לְעֵלּוֹת)	to, towards	
youth, youthfulness,	עֲלוּמִים	to run towards	רָץ עַל
youthful, vigor		a fortiori; so much	עַל אַחַת
an idiom used in the	עֲלִיוֹנִים	the more	כְּמָה וְכְּמָה
Midrashim to express	וְתַחֲתוֹנִים		עַל אֲרֻבְעוֹתָיו
the difference between			רָאָה אֲרֻבְעוֹת
earthly and divine			עַל בְּרִיּוֹ רָאָה
creatures			בְּרִי
deed, action; plot (in	עֲלִילָה		
story or play); false		in order to, on	עַל מִנְּתָה, עַל
charge, libel		condition that	מִנְּתָה שֶׁ--
blood libel	עֲלִילַת דָּם	upon such terms	עַל מִנְּתָה כֵּן

gallery in synagogue		after life; (lit.) the	
fountainpen	עֵט-תְּמִיר	world of truth	
weak, feeble, faint;	עָטוּף	spiritual world, the	עוֹלָם
covered, wrapped,		divine world (lit.	הָעֲלִיוֹן
enveloped		the upper world)	
to cover, wrap; to faint, (לְעַטֵּף)	עָטַף	the under world	הָעוֹלָם
to become feeble			הַמַּחְתּוֹן
to cover oneself; to	הִתְעַטֵּף	(col.) gathering,	הָעוֹלָם
be overcome with (לְהִתְעַטֵּף)		audience, crowd	
weakness, faint		Universal God	אֱלֹהֵי הָעוֹלָם
tar, resin (used for fuel)	עֲטָרָן	(Aramaic) nonsense! a	עוֹרְבָא פְּרַח
through	עֵי (עַל-יָדֵי)	cock and bull story, a	
deliberation,	עֵיוֹן	figment of the imagi-	
meditation; deep		nation; (lit.) "The	
thought, consideration		raven has flown away"	
the matter requires	הִדְבֵּר צְרִיךְ	to hurry, to hasten, to	עָשׂ (עוֹשׂ)
consideration	עֵיוֹן	make haste	(לְעוֹשׂ)
books requiring deep	סִפְרֵי עֵיוֹן	to distort, to spoil	עוֹת (לְעוֹת)
study, philosophical		to become distorted,	הִתְעוֹת
literature		to become ^{curved} curved,	(לְהִתְעוֹת)
eye; look, appearance	עֵין	to become twisted	
ill-will, malevolence, עֵין רָעָה, עֵין		to become strong; to be	עוֹז (לְעוֹז)
disfavour; (lit.) evil	הָרַע	bold	לְעוֹז
eye		to dare, to be bold	הָעוֹז
"May the evil eye	בְּלִי עֵין	to put on a brazen	הָעוֹז פָּנִי
have no influence or	רָעָה, וְלִי	face, to be impudent,	
power" (said when	עֵין הָרַע	to defy	
praising something so		court, enclosure;	עוֹרָה
that no harm of		Temple Court	
bad luck befall its		women's court in	עוֹרַת נָשִׁים
owner)		Temple; women's	

while still day	מִבְּעוֹד יוֹם	(lit.) till Elijah	עַד שְׂיִבּוֹא
before (at) sunrise,	מִבְּעוֹד שַׁחַר	comes, "till the	אֵלֵיָּהוּ
while it is still dawn		Greek Calends"	
to distort, twist,	עִוָּה (לְעוּוֹת)	till doomsday	
prevent, corrupt		before, until	עַד שְׁלֹא
to distort one's face,	עוּוָה אֶת פָּנָיו	to wear (jewels), to	עֲדוֹן (לְעִדּוֹת)
to make grimaces		adorn oneself	
to writhe, be bent,	נִעְוָה	adorned, bedecked,	עֲדוּי
distorted, crooked	(לְהַעֲוֹת)	bejewelled	
to become distorted,	הִתְעוּוָה	choice soil; first	עֲדִית
to become curved,		quality goods	
to become twisted		to delight, to improve	עֲדוֹן (לְעִדּוֹן)
sin, crime, iniquity,	עוֹן, עֲוֹן	time, period; (geology)	עֲדוֹן
guilt	(עוֹנוֹת)	era, epoch	
because of our mani-	בְּעוֹנוֹתֵינוּ	a long long time	עֲדוֹן וְעֲדָנִים
fold iniquities, our	הֶרְבִּים	pleasure, rejuvenation	עֲדָנָה
sins have brought it		(others: menstruation)	
on us		(in the poetry of the	
mourning, wandering	עוֹטָה	Middle Ages) youth	
astray; clad, wrapped,		to be missing, to be	(עֲדָר) נִעְדָר
veiled		lacking, to be absent	(לְהַעֲדָר)
baby, suckling, infant	עוֹל	to overcloud, to cover	(עוֹב) הָעִיב
youngster	עוֹל יָמִים	with clouds; (fig.) to	
world; humanity. space	עוֹלָם, עֲלָמָא	cause gloom	
unintentionally,	בְּעוֹלָם	to be darkened, to be	הוֹעֵב
without significance,	בְּעֲלָמָא	overcast; (fig.) to	
merely		be gloomy	
merely a joke, a joke	בְּדִיָּחָה	traveller, wayfarer,	עוֹבֵר-אָרֶחַ
without significance	בְּעוֹלָם	wanderer	
the next world, the	עוֹלָם הָאֲמָת	still, yet; as long as	עוֹד
		while; after	בְּעוֹד

letters of the scroll		end, to stop	(לְהַסְתֵּתָם)
of the Law		abbreviation of: Scrolls	סְתָרִים
vagueness, lack of di-	סְתָרִים	(of the Law), phylac-	סְפָרִים,
finiteness; generally;		teries and mezuzoth	תַּפְלִין,
(adv.) without expres-			(מְזוּזוֹת)
sed condition, merely		scribe (for scrolls of	סוֹפֵר סְתָרִים
implied, just like that		the Law, phylacteries	
a simple man	סְתָרִים בֶּן אָדָם	and mezuzoth	
stone mason, stone	סִתָּה	"Scroll" type (type	אוֹתִיּוֹת
cutter		fount resembling the	סְתָרִים

— ע —

wife (whose husband		cloud, darkness	עָב
has disappeared with-		one clear morning	בֹּקֶר לֹא
out divorcing her. She			עָבֹת
is therefore, legally		thick-bearded man	עַבְדֵּקָן
prevented from		chamber-pot	עֲבִיט
remarriage)		to become angry, to	(עָבַר) הִתְעַבֵּר
roundish, oval	עֲגֻלָּה	wroth (origin :	(לְהִתְעַבֵּר)
carriage, coach, cart	עֲגֻלָּה	wrath, anger)	עֲבָרָה
sleigh, sledge	עֲגֻלַּת חֹדֶף	on the other (or oppo-	(עָבַר) מִזֶּה עָבַר
to be grieved, sad,	עָנָם (לְעָנָם)	site) side of (the land),	הַשְּׂנִי
gloomy		beyond	
to become distressed,	הִתְעַנָּם	wrath, fury, rage,	עֲבָרָה
to become grieved	(לְהִתְעַנָּם)	outburst of anger	
sadness	עֲגִימוֹת	day of wrath, day of	יּוֹם עֲבָרָה,
to desert one's wife	עָנָן (לְעָנָן)	trouble and distress	יּוֹם עֲבָרוֹת,
until; while; unless;	עַד שֶׁ-	on	עַיִן (עַל גַּבִּי)
instead		deserted (abandoned)	עָגוּגָה

skipping; netting,		lebration of a wed-	
covering with netting		ding or other similar	
intermittently, by fits	(סרוגין)	occasions	
and starts	לְסֵרוּגִין	The third of the three	הַשְּׁלִישִׁיה
stretched, sprawled;	סָרוּחַ	meals obligatory on	הַשְּׁלִישִׁית
overhanging, dangling		the Sabbath (eaten	
mixing up	סָרוּס	on the termination	
irregularly, out of	סָרוּסִין,	of the Sabbath)	
order, in a muddle	בְּסָרוּסִין	sofa, couch, divan	סָפָה
to be dragged, to hang	סָרַח (לְסָרַח)	permeated with,	סָפּוּג
over; to stretch, to		saturated, soaked;	
spread out		(fig.) full of	
(fig.) a dragging	נָעִימָה	full of contentment	סָפּוּגָה כְּלָה
voice (melody)	סוֹרְחָת	and pleasure	מַעֲדָנִים
to be dragged along	(סרך) נָסַרְךְ	ceiling	סָפּוּן
(Aramaic) emptiness,	סָרְק	after-growth	סָפִיחַ
barrenness		airship, zeppelin	קַפְּזִית־אֵוִיר
a tree bearing no	אֵילֶן סָרְק	to visit frequently	(ספך)
edible fruit; (fig.)			הַסְתוּפָה
a worthless person,			(לְהַסְתוּפָה)
one who failed to		to find shelter with	הַסְתוּפָה
achieve any worth-			בְּצֵל פְּלוּגִי
while end		doubt	סָפֶק
unclear, undefined;	סָתוּם	writer, intellectual,	סָפֵרָא
stopped up, blocked;		scholar	
undefined, indefinite		a scholar and man of	סָפֵרָא וְסִיפָא
disarranged, dishevelled	סָתוּר	the world, a scholar	
destruction; discrep-	סָתִירָה	and warrior	
ancy, contradiction		skeptical	סָקְפִטִי
to be closed, blocked;	(סָתַם) וְסָתַתָּם	refusal	סָרְבּוֹן
(fig.) to come to an	הַסָּתַתָּם	leaping, jumping,	סָרוּג

person who holds the child on his knees during circumcision ceremony; godfather	סְנִידָק	to die	הַסְתַּלֵּק לְעוֹלָמוֹ הַסְתַּלֵּק מִן הָעוֹלָם
bush, thornbush (Ex. 3:2 "and behold the bush burnt with fire, and yet the bush was not consumed")	סִנְה	mythical river, resting on the Sabbath (Russian) samovar	סַמְבַּטְיוֹן סְמוּבֵר, סְמוּוֹר
twig (of palm tree)	סִנְסֵן	blind; hidden, unseen; invisible	חֲמִיר
blindness, sudden blindness; temporary blindness through strong light	סְנוּרִים	support, strut, arms (of chair, sofa etc.) dependent, leaning; standing on firm base; adjacent, near, close	סָמוֹךְ, סְמוּכָה סָמוֹךְ לְבוֹ סָמוֹךְ וּבִטְחוֹ, הוּא סָמוֹךְ וּבִטְחוֹ סָמָטָשׁ, סְמָטָה (סְמָטָאוֹת)
to support, to assist; to dine, to feast	סָעַד (לְסָעַד)	to be confident, to be	לְבוֹ סָמוֹךְ
to dine, to take a meal	סָעַד אֶת לְבוֹ	absolutely certain	וּבִטְחוֹ, הוּא סָמוֹךְ וּבִטְחוֹ
(Aramaic) meal	סָעֵדָא דְּלִבָּא סָעֵדַת הַלֵּב	lane, alley	סָמָטָשׁ, סְמָטָה (סְמָטָאוֹת)
support, assistance; welfare	סָעֵד	blindness ordination, authorization	סְמִיּוֹת סְמִיכָה
meal at religious cere- mony (such as: wed- ding, circumcision, re- demption of the first- born, or completion of the study of a Talmudic treatise)	סָעֵדָה שֶׁל מִצְוָה	to rely on someone, to trust someone	סָמַךְ עַל (לְסָמַךְ עַל)
a meal given to the poor within the ce-	סָעֵדַת עֲנִיִּים	to become hard, to become stiff (from fear) to be nailed; (fig.) to be stiffened, harden	סָמַר, וְסָמַר סָמַר

swordsman	סִיפּוֹ (ראה סִפָּרָא)	blind, blind in one eye	סוּמָא, טוּמָא
		blind in both his eyes	סוּמָא מִשְׁתֵּי
crowd	קָף		עֵינָיו
in procession	בִּנְיָ	support, struts, arms (of chair, sofa, etc.)	סוּמְכוֹת
transparent	קָכוּי		
to be useful, to be of benefit, to be advantageous	סִכְנָ (לְסִכְנָ)	onorima, the berries of a tree called sumach	סִמְקִיּוֹת יַעַר (סוּמְקִיּוֹת)
to be accustomed, to be used to, to be in the habit of	הִסְכִּין (לְהִסְכִּין)	rush, bulrush, reed	סוּף
argument, conflict, quarrel	סִכְסוּף	to remove, to take off; to stop, to annul, to turn away	סוּר, הִסִּיר (לְהִסִּיר)
to entangle, to confuse; to instigate, to incite, to arouse strife	סִכְסַף (לְסִכְסַף)		
cane sugar	סִכְרָ קָנִים	depressed, oppressed; eroded	סָח, רָאָה סִיחַ סְחוּף
a sweet candy or cookie, made out of sugar	סִכְרָנִית	to squeeze, wring, press out; (fig.) to blackmail, to extort	סָחַט
woven basket	סִל הַסוּרְגָ (חִפְרָג)	to sweep (wash) away	סָחַף (לְסָחַף)
to be weighed, valued, evaluated	סָלָא, סָלָה	colonnade	סָטוּ, סָטִיו
invaluable, priceless	לֹא יִסְלָא	to slap	סָטַר
to shrink from	סָלַד (לְסָלַד)	whitewasher, plasterer	סִיד
sole (of shoe)	סָלִיָה	plasterer's trowel	כַּף סִידִים, כַּף שִׁידִים
to trill (voice), to curl	סָלַסַל (לְסָלַסַל)	to whitewash, to plaster	סִיד
to remove, to clear	סָלַק	to be whitewashed	סִיד
to pay one's debt	סָלַק חוּב, סָלַק חֻשְׁבוֹן	to speak, to say, to talk, to converse	סָח (סִיחַ) (לְסִיחַ)
		to assist, aid, help; to support, serve as evidence	סִיעַ (לְסִיעַ)
		faction, group	סִיעָה, סִיעָה

times for cleaning and purification); soda, carbonate of soda	to jump, hop, leap chalk, lime; nitre, nat- rium (used in ancient	נָתַר (לְנִתָּר) נָתַר
---	---	---------------------------

— ס —

blind (lit. full of light) euphemistically	סִי נִהוֹר בְּלִשׁוֹן סִי נִהוֹר	to spread, to turn aside, to extent; to surround, assemble: to be transferred	סָבַב (סָבַב) נָסַב (לְהָסֵב)
oval, elliptical ovalness, ellipticity	סִגְלִיל סִגְלִילָה	thinking, of the opinion bran	סָבוּר סָבִין
remedy; peculiarity, characteristic property virtue	סִגְלָה	remains of the past	סָבִין שֶׁל לְשִׁנוֹת
to close in on someone	סָנַר עַל פְּלוֹתֵי (לְסָנַר)	thicket, shubbery; com- plexity, complication	סָבָן
heavy rain rainy day	סִנְרִיר יוֹם סִנְרִיר	burden, load; (fig.) suffering, pain	סָבַל סָבַר (לְסָבַר)
stocks (instrument of torture)	סָד	to think, suppose, to be of the opinion to explain	סָבַר הִסְבִּיר (לְהִסְבִּיר)
workshop, smithy, forge series; weekly portion of the Pentateuch	סִדְנָה סִדְרָה	appearance, countenance	סָבַר
shawl, scarf; pullover, sweater	סִדָּר	appearance, countenance; kindness, cordiality	סָבַר פָּנִים
to whitewash	סִדָּר (סִדָּר) (לְסִדָּר) רָאָה סִדָּר	(Aramaic) enough, sufficiently	סָדָּה

the kabbalah, of sin-	עֲרִטִילָאִית	the other to whet	
ners, roaming in the		it); to marry (tran-	
world until		sitive v.)	
forgiven)		to divert someone's	הִשְׁיֵאוּ לְרֵכֶר
memorial candle	נֵר נִשְׁמָה	attention	אַחֵר
to die	פָּרְחָה וְשָׁמְתָהּ	to give advice,	הִשְׁיֵא עֵצָה
party, ball; night,	נֶשֶׁף	counsel	
evening		to lead astray, mislead,	(נִשְׁאָה) הִשְׁיֵא
	נִשְׁתִּיר רָאָה שִׁיר	enduce, entice	
	נִתְאַזָּר רָאָה אֹזֶר	to cause to blow	(נִשְׁבַּח) הִשְׁיֵב
cutting; (surgical)	נִתְחַךְ	(לְהִשְׁיֵב)	
operation		who makes the wind	מְשִׁיב הַרוּחַ
to sprinkle, spray;	(נִתְחַךְ) הִתִּיז	blow and brings the	וּמִזְרִיד
(fig.) to stress (esp.	(לְהִתְחַיֵּז)	rain down (prayer)	הַגֶּשֶׁם
the letter s)		carried, married;	נִשְׁוָא
way, path, lane, track	נִתְחַבֵּב (נִתְחַבֵּבִים)	(grammar) predicate	
the Milky Way,	נִתְחַבֵּב הַחֲלָב	dignitary, notable,	נִשְׁוָא פְּנִים
galaxy		person of eminence	
path, pathway, road	נִתְחַבֵּב	forgetfulness	נִשְׁיָה
railway station	בֵּית-נִתְחַבֵּבוֹת	the grave, oblivion	אֶרֶץ נִשְׁיָה
to be poured out	נִתְחַבֵּב (לְהִתְחַבֵּב)	(fig.) was recalled	עָלָה מִתְחַבֵּבוֹת
(down), to be spilled;		from oblivion, (a	הַנִּשְׁיָה
to flow out		past event) was	
a torrential rain	נֶשֶׁם עֵז נִתְחַבֵּב	revealed	
came down	אֶרֶץ	to cast off, to slough	נִשְׁלַח (הִשְׁלַח)
his anger was poured	נִתְחַבֵּב נִתְחַבֵּב	off, to remove	(לְהִשְׁלַח)
out upon	עַל	oversoul (the extra soul	נִשְׁמָה יְתֵרָה
abominable, detestable,	נִתְחַבֵּב	every Jew acquires on	
loathed		Sabbath, according to	
	נִתְחַבֵּב רָאָה	legend); high spirits	
	עֲרֵשֶׁל	disembodied soul (in	נִשְׁמָה

memorial lamp (candle)	נֶר זָשָׁמָה	to bore, perforate, punch, pierce; to mention name, specify	נֶקֶב (לְנֶקֶב)
persecuted, oppressed (adj.) excited, agitated	נִרְדָּם רָאָה רִדְּם נִרְדָּף רָאָה רִדְּף נִרְדָּף נִרְעָשׁ נִרְעָשׁ רָאָה רִעָשׁ	Let justice take its course! (whatever the consequences, though the heavens fall)	נִקְבַּת הַדִּין אֶת הַהֶרֶר
lazy, slack, slothful (adv.) lazily, slothfully	נִרְפָּה נִרְפּוֹת	hole, aperture	נֶקֶב
sheath, case, bag	נִרְתִּיק	punctured, holed, pierced	נֶקֶב
to carry, bear, lift to transfer; to take, to contain; to pardon, to forgive; to suffer, to endure	נָשָׂא	to earn wages for a bag filled with holes — i.e. to labour in vain	הִשְׁתַּכֵּר אֶל צִרּוֹר נֶקֶב
to negotiate, parley; to bargain	נִשְׂא וְנָתַן	to be bled	נִקְוָה (נִקְוָה הִקְוָה הִקְוָה) דָּמוֹ
to fulfill one's duty, to bear the burden	נִשְׂא עַל	bleeder, one who went through the process of cupping	מִקְוָה
to discriminate in favor, to favor, be partial; to show favor, to treat with kindness	נִשְׂא פָּנֵי פָּלוּנִי	crevice, cleft, ravine, gorge	נִקְיָק
to rise up, to raise oneself; (fig.) to be lofty, respected; to be carried	נִשְׂא (לְהִנָּשֵׂא)	taking, holding easily, easy, light	נִקְיָטָה נֶקֶל
to transfer, transport; to send; to rub, pass (e.g. one knife over	הִשִּׂיא (לְהִשִּׂיא)	strings (of musical instrument) hardened, stiffened; hard, coarse	נִקְרָה רָאָה קָרָה (נִקְשׁ) הִקְשׁ (לְהִקְשׁ) נִקְשָׁה

swollen; blown up	נָפַח	to tempt someone	הִכִּיָּא אֶת
to inflate, to breathe,	נָפַח (לְפַתַּח)		פְּלוּנִי לַיָּדִי נִסְיוֹן
to exhale; to blow,		to stand up to the	עָמַד בְּנִסְיוֹן
to breathe one's last,	נָפַח נְפֶשׁוֹ	trail, pass the test	
may he breathe his	תִּפְּחֵה רוּחוֹ	or the temptation	
last; The devil take	(נִפְשׁוֹ)		נִסְמַד רֵאָה סִמֵּר
him; Let him go to	שֶׁל פְּלוּנִי	to be waved, to be	נִסְמַד (נִסְמַד) הַתְּנִיטִס
hell!		raised (flag); to	(לְהַתְּנִיטִס)
naptha, mineral oil;	נִפְט	sparkle, to twinkle	
kerosene			נִסְפָּתִים רֵאָה סִתָּם
	נִפְטָר רֵאָה פִּטָּר	(adj.) missing, lacking;	נִפְטָר
	נִפְלָה רֵאָה פִּלָּה	(n.) dead, deceased;	
	נִפְלִיט רֵאָה פִּלִּיט	(n.) person reported	
(adj.) excited, moved,	נִפְעָם	missing after battle	
throbbing, pulsating		distorted, wry, perverse,	נִפְעָה
	נִפְקָד רֵאָה פִּקָּד	crooked	
crooked, perverse;	נִפְתָּל		נִפְעָה רֵאָה עֹוה
struggling; twisted		fixed (stuck) in, in-	נִפְרָץ
to come to blows,	נִפְצָה (נִפְצָה)	sented; (fig.) inherent	
to quarrel	(לְהִנְפֹּצֹת)	his eyes are	עֵינָיו נִפְצוּת
to conduct, to supervise,	נִפְצָה (לְנִפְצָה)	fixed on...	בִּי
to direct		shaken out, stirred,	נִפְעֹר
pillar, column	נִפְצִיב	empty	
a pillar of salt	נִפְצִיב מֶלַח		נִפְעָלָב רֵאָה עֵלָב
to get to know	נִפְצִיל (נִפְצִיל)	(adj) insulted,	נִפְעָלָב
something from a	(לְהִנְפֹּצֹת)	humiliated, offended	
person, to extract a	מִפְסִי	to be shaken off, stirred;	נִפְעָר (נִפְעָר)
statement from; (col.		(fig.) to shake oneself	(לְהִנְפֹּצֹת)
to "pump")		after sleep, to bestir	
offspring, young shoot	נִפְצֵר	oneself, to wake up	
needy, indigent	נִפְצֵרָה	region, subdistrict	נִפְסָה

ground; reasoning		pleasantness, calm,	ניחותא
he has his reason	נמוקו אתו	gentleness	
weakling, backward;	נמוש	gently	בניחותא
the last of the group		Nile	נילוס
of gleaners		thread; hair; string of	נימה
	נמלט ראה מלט	musical instrument;	
	נמלך ראה מלך	chord; tune, melody,	
	נמנה ראה מנה	tone	
definite, forceful;	נמרץ	the strings were torn	פקעו הצימין
strong, vigorous,		gloomy, grieved,	נבא
strict		depressed	
with utmost brevity,	בקצור נמרץ	broken spirit	רוח נבא
most succinctly		to strike, hit, hurt;	נכה (הכה)
	נער ראה נער	(Bib.) to kill, murder,	(להכות)
	נס ראה נס	slay; to beat, knock,	
	נסב ראה סבב	play (music)	
to remove	(נסג) הסיג	to drum, to beat	הכה בתוף
	(להסיג)	the drum	
to encroach (trespass)	הסיג גבול	prepared, ready	נכון
upon, to remove one's	רעהו	opposite, in front	נכח
neighbor's landmark		(the face) of	
to pluck out, to	(נסח) הסיח	to conspire, devise	(נכל) התנכל
remove, to divert	(להסיח)	against, plan evil	
to divert (distract)	הסיח דעתו	stranger, foreigner;	נכסה ראה כסה
attention from; to	מן	gentile, non-Jew	נכרי
discard from one's			
mind, to forget		(adj.) ludicrous,	נלאה ראה לאה
temptation; trail,	נסיין	ridiculous	נלעג
probation; test;			
experiment; experience		reason, argument,	נמוק ראה מקק נמוק

to lend an ear, to be attentive	הָטָה אָזְנוֹ	rebuke	נִזְיָפָה
		to drop, shed	נָזַל (נִזְלוּ) (לְהִיזֵל)
inclinations and tendencies	נִטְחָה רָאָה טַחָב נִטְיָה (נִטּוֹת) רִיחַ	to be injured, hurt	נִזְקָה (לְהִזְנוֹק)
taking, receiving	נִטְלָה	to be damaged, to be injured, to suffer loss	הִתְנַזַּק, נִתְנַזַּק
washing hands (esp. before or after the meals)	נִטְלַח יָדַיִם		נִזְקָה רָאָה יָקָר
paring nails	נִטְלַח צִפְּרָנִים	modest, shy, bashful, retiring	נִחְבָּא
to place, put; to take, lift up	נָטַל (לְטַל)	inheritance	נִחְלָה
to take the reins, put things under control	נָטַל מִמְּשָׁלָה בְּיָדוֹ	dry, parched (esp. throat or voice)	נִחְלָץ רָאָה חִלָּץ נִחַד (רָאָה גַם חִדָּר)
to be taken, removed; to be imposed, laid	נָטַל	hoarse voice	קוֹל נִחָר
the sting has been removed; the acuteness is abated	נָטַל עֶקֶצוֹ	(adv.) hoarsely	נִחְרוֹת
ewer, small vessel used for pouring water over the hands	נִטְלָא, נִטְלָה	kite	נִחְשִׁינִי
		peace, tranquillity, rest; satisfaction, contentment, gratification, pleasure	נִחַת
to drip	נָטַף	to turn aside, to deviate; to bend down low; to be inclined	נִחַתָּה רָאָה חִתָּךְ נָטָה
to be spread well, good, so be it! well, let it be as you say!	נִטְפַּל רָאָה טַפַּל נִטְרַד רָאָה טָרַד נָטַשׁ (לְהִנְטֵשׁ) נִחָא נִחָא, יְהִי כִדְבָרֶיךָ	to agree with, follow, turn after	נָטָה אַחֲרָי
		to turn away (aside)	הָטָה
		to bend; to direct	(לְהִטּוֹת)

	נִהַג ראה הנה	wall, heap	גִּד
to stream, swarm, flow,	נָהַד (לְנָהַד)	banished, exiled;	גִּדַּח
rush, crowd		wandering; out of the	
withered leaves;	נוֹבֵלֶת	way, remote	
unripe fruit		to be harassed,	גִּדַּח
musician, player	נוֹגֵן	frightened, expelled	
	נוֹדַע ראה ידע	to spread, carry,	גִּדַּף (לְגִדַּף)
dwelling place	נוֹהָ	evaporate (odor); to	
customary, usual	נוֹהֵג	scatter, disperse	
shame, disgrace,	נוֹלֵד	to be scattered,	גִּדַּף (לְהַגִּדַּף)
ugliness		to be dispersed	
to be pleased, to be	נוֹחַ (נוּחַ) נָחָה	scattered, driven,	גִּדַּף
relieved	נָחָה	fallen (leaf)	
to leave alone; to	הִנִּיחַ (לְהִנִּיחַ)	the slightest noise,	קוֹל עָלָה
pun, place, lay		"the whisper of a	גִּדַּף
down; to permit,		driven leaf"	
allow, let stay; to		to forbid by vow,	נָדַר (נִדְרָה) הִדְרִיר
leave behind		prohibit under oath	(לְהִדְרִיר)
watchman, guard;	נוֹטֵר	to forbid someone to	הִדְרִיר אֶת
vengeful, vindictive			פְּלוֹנֵי מֶן
to disgrace, disfigure,	נָגַל (לְנָגַל)	to treat someone	נָהַג בְּפְלוֹנֵי
disform			(נָהַג עִם)
his natural forces	נָס לְחוֹ (נוֹס)		פְּלוֹנֵי
(vitality) declined		to lead, to direct;	הִנְהִיג
	נוֹעַד ראה יעד	to drive	
very old, obsolete;	נוֹשֵׁן	to yearn for, to long for	נָהַ (לְנָהוּת)
chronic		lamentation, wailing	נָהָה
(n.) old (outmoded,	נוֹשְׁנוֹת	clear, bright, lucid	נָהִיר
passe) ideas or customs		to growl, to roar	נָהַם (לְנָהַם)
	נָזַל ראה זלל	to hum (a tune)	נָהַם (לְנָהַם)
broth, potage, stew	נָזִיד	to coo, to moan	

מתק (מתק) sweetness; pleasantness   כחו במתניו to be strong, to be of undiminished vigor

— נ —

	נִבְעַת ראה בעת	(n.) a natural beauty	נֶאֱדָה
	נִבְצָר ראה בצר	spot; pasture;	
to peck, to dig with the beak or snout, to gnaw	נָבַר	dwelling	
opposite, contrary to, in the presence of, against,	נָגַד	oasis	נֶאֱדָה מְדֻבָּר
in connection with, regarding —;	נֶגֶד	pasture of the sheperds, sheperd's	נֶאֱדָה רוֹעִים
contrary to	כְּנֶגֶד	habitation	
brightness, light	נֶגַע	to give pleasure	נֶאֱדָה (נאה) הֶנְאָה
to touch	נָגַע	comely, beautiful	(לְהֶנְאֹת) נֶאֱדָה
to reach, to arrive, to cause to reach	הִגִּיעַ		נֶאֱדָה ראה אות
place yourself in that position! imagine	הִנֵּעַ	noble; influenced, inspired	נֶאֱדָה ראה אטם
he can not afford	הִנֵּעַ עֲצָמָה		נֶאֱדָה ראה אלם
	אֵין יָדוֹ	hollow, empty	נֶאֱדָה ראה בדל
	מִנְעַת, אֵין יָדוֹ מִשְׁנֵה	perplexed, bewildered; confused	נֶבִיחַ (נבוכה)
to be poured out, to be spilled	נָגַד (לְהֶנְגֵּד)	hiding place, secret place	נֶבֶךְ
flowing, poured out or spilt	נָגַד	to wither, wilt, fade, decay; (fig.) to perish, degenerate, wear away	נָבַל (לְנָבֵל)
	נֶגֶשׁ ראה גרש		

Mishna		ness, prank, backsliding, capriciousness	
	מְשַׁעֲרֵי רֹאשׁ		
	לְמִשְׁצָיָה	grown-up naughtiness	מְשׁוֹבָת
slanting, oblique, inclined	מְשַׁפָּע		גְּדוּלִים
strong beverage (drink), liquor	מִשְׁקָה	mistake, fault, error	מְשׁוּגָה
intermittently (adv.)	מְשַׁרְגָּז	having the colour of copper or rust	מְשֻׁתָּךְ
juice, tincture	מְשֶׁרָה	a part to the "Shmone Esre" prayer	
liquor (juice) of cherries	מְשֶׁרֶת	to carry the burden	מְשֶׁךְ (מְשֶׁךְ) בָּעַל
surprised, taken aback, astonished	דְּבִדְבָנִים	image, figure; mosaic, ornament	מְשִׁכִּית
(Aramaic) town, place	מְתָא	(to rule the roots) to rule over the world	מְשַׁל בְּכַפָּה (לְמִשָּׁל)
the local Rabbi	הַרְבֵּי הַמְתָּא	Purim gifts	מְשֻׁלְּחֵי מְנוּחַ
bit, curb, bridle	מְתָג	messenger, emissary	מְשַׁלָּח
patiently, in restraint (adv.); (adv.) slowly	מְתוֹנָח	mission, delegation	מְשֻׁלָּחַת
"yeshiva" (rabbinical) college, religious (theological) seminary	מְתִיבְתָּא	apostate	מְשֻׁמֵּר
dean of (rabbinical) college	רִישׁ מְתִיבְתָּא	(Aramaic) to let know, mean, teach, indicate	מְשַׁמַּע
sweets, candy, sweetmeats	מְתִיקָה	what does he (it) teach us? what does he mean by that?	מַאי קָא מְשַׁמַּע לָן
metal	מְתִיקָה	it is not clear to him, it is not explained to him	"לֹא מְשַׁמַּע לֵּן"
giving; present, gift	מְתָן	hearing	לֹא מְשַׁמַּע לֵּן
secret (anonymous) almsgiving	מְתָן בְּסִתְרָא	I can not believe (the evidence of) my ears	מְשַׁמַּע אֲנִי מְשַׁמַּע אֲנִי
hip, hips; loin, loins; waist	מְתָן, מְתָנִים	paragraphs of the	מְשַׁמַּע אֲנִי

"Mercha" name of conjunctive accent or cantillation sign;	מֶרְכָּא, מֶרְכָּה	ostensibly; on face of it	
comma		maculated, stained	מְרַבֵּב
inverted commas,	מֶרְכָּאוֹת	spotted	
quotation marks	כְּפֹלִיּוֹר	dissolved, macerated	מֶרְבֵּךְ
merchandise	מֶרְכָּלָת	the place for the feet;	מֶרְגְּלוֹת
shabby	מֶרְפֵּט	the bottom, at the foot of (the mountain)	
muddy	מֶרְפֵּשׁ	rest	מֶרְגָּעָה
to cleanse; to polish;	מֶרֶק (לְמֶרֶק)	baker's shovel or peel	מֶרְדָּה
(fig.) to atone for		chastisement; pangs of conscience, self reproach	מֶרְדּוֹת
'to embitter, to cause bitterness	מֶרֶר (מֶרֶר) (לְהֶמֶר)	strokes inflicted by	מִכַּת מֶרְדּוֹת
burden, load	מִשָּׁא	court for	
to be a burden on someone	וְהָיָה לְמִשָּׁא עַל פְּלוֹנִי	refractoriness	
lifting	מִשָּׁאָה	rebellious, rebel	מֶרֶה
ideal, yearning	מִשָּׁאָה נֶפֶשׁ	gall, hile; gallbladder	מֶרֶה
kneading (dough)	מִשְׁאַרְת	melancholy, depression, morbidity	מֶרֶה שְׁחֹרָה
trough		bitterness, sorrow, grief	מֶרֶה, מֶרֶה
squared, chequered;	מִשְׁבָּץ	grief, sorrow	מֶרֶת־נֶפֶשׁ
inserted; inlaid, brocaded		annoyance	מֶרֶת־רִיחַ
distorted, full of errors; confused	מִשְׁבָּשׁ	(adj.) wretched; (n.) depression, poverty, wretchedness	מֶרֶד
disorganized		sway, mastery,	מֶרֶוֹת
ruin, destruction	מִשְׁבָּת	authority, rule	
a little, somewhat;	מִשְׁהוּ (מֶה)	to become threadbare,	(מֶרֶטֶט)
something, anything	שְׁהוּא	to become ragged	הִתְמַרְטֵט
naughtiness, boisterous-	מִשְׁוֵבָה		נִתְמַרְטֵט

etc.: (fig.) loath-		it is agreeable, it is	מקביל
some (thing or		accepted by all of us	
person)		(n.) cabbalist,	מקבל
corner, angle;	מקצוע	mystic	
edge, side			מקדש מעט
to be melted, to perish;	(מקק) נמק,		ראה בית
to be frightened; to	נמוק (להמוק)		מקדש מעט
rot, to be consumed	או להמוק	gathering of water,	מקנה
reading (especially in	מקרא	pool; ritual bath	
the Bible); the		slaughter house;	מקולין,
Scriptures		butcher shop	מקולין
reading the scriptural	שנים מקרא	merehandise; buying;	מקח
portion of the week	ואחד פירוט	taking, receiving	
twice in Hebrew		cut down, fragmented,	מקטע
and once in Aramaic		fractioned	
hammered work, carved	מקשה	brokenly, interrup-	למקטעים
work; massiveness,		tedly at intervals	
solidity		tobacco pipe	מקטרת
one piece	מקשה אחת	braiding, plaited work	מקלעת
watermelon field,	מקשאה,	net, braid, plait;	מקלעת
cucumber (and other	מקשה	braiding	
vegetables) field		vaulted, arched	מקמר
questionable, hard and	מקשה	set apart	מקצה
contradictory;		things that are set	"מקצה"
hardened, stiffened		apart during Sab-	מחמת
questioner	מקשן	bath and holiday	אסור
(Aramaic) master	מרא	and should not be	
the rabbi of the	מרא	used or eaten	
town, the local rabbi	דאמרא	untouchable, a thing	"מקצה"
appearance, semblance	מראית עין	that should not be	מחמת
apparently,	למראית עין	used because of dirt	מאוס

(talmudic expression)	מִצְוֵנוּ	misdeeds, things better	(מַעֲשֵׂה)
we found		not done	מַעֲשִׂים אֲשֶׁר
fringed	מִצִּיץ (ראה)		לֹא יַעֲטוּ
	מִצִּיץ (צִיָּצִית)	chimney, funnel,	מַעֲשֵׂנָה
sucking	מִצִּיצָה	smokestack	
sucker (said of child	בַּעַל מִצִּיצָה	blakened	מִפְחָם
who sucks his		distant, remote; expert,	מִפְלִי
thumb)		prominent, distinguish-	
bell, clime	מִצְלָה	shed; great, lofty	
cymbals	מִצְלִימִים	refuge, escape, shelter,	מִפְלִט
to blink, to wink	מִצְמֵץ	asylum	
	(לְמִצְמֵץ)	humid, viscous	מִפְלָם
	מִצְנִיעַ לָכֶת	spread wide open, open	מִפְלִשׁ
	רָאָה צִנֵּעַ	(on both sides)	
hidden thing, hidden	מִצְפֹּן	adorned, painted	מִפְרָכֶס
treasure; conscience,		mediator, arbitrator	מִפְשֵׁר
scruple		twisted, bent, curved	מִפְתָּל
spread (bed), set	מִצָּע	to find, to discover, to	מִצָּא (מִצָּא)
(table)		come upon	לֵ-, אָת
to suck, drain out	מִצֵּץ (לְמִצֵּץ)	to be confused, to be	לֹא מִצָּא
	לְמֵץ	unable to make head	יָדָיו וְרִגְלָיו
oppressor; sorry	מִצָּר	or tail of	
depressed		fortress, stronghold;	מִצְדָּה
leper; despicable	מִצְרַע	refuge, shelter	
person		net, snare; trap	מִצְוֶדָה
attached, enclosed;	מִצְרָף	distress, pressure	מִצּוֹק
refined, purified,		thing found; finding;	מִצִּיאָה
of one piece		discovery; (coll.)	
generally accepted;	מִקְבָּל	bargain, a find;	
accepted by tradition,		(philosophic research,	
conventional		obsolete) reality	

delicatessen, dainty	מַעְדָּן, מַעְדָּנִים	railway, railroad	מַסְלַת-בְּרֶזֶל
food; pleasure,		tramway	מַסְלַת-
delight, luxury			הַבְּרֶזֶל
flight; (fig.) sweep of	מַעוֹף		הַעִירוֹנִית
vision, imagination		to be liquefied; to be	מִסְמָס
bird's-eye view	מִמַּעוֹף	softened, to be crushed	
	הַצָּפוֹר	nail	מַסְמָר
quickly at the speed	בְּמַעוֹף עֵין		(מִסְמָרִים,
of sight			מִסְמָרוֹת)
crooked; perverted	מַעֲוָת	to establish (implant)	נָטַע אֶת
wrap, cover; envelop	מַעֲטִיפָה מַעֲטָפָה	something very fir-	הַדְּבָרִים
(pl. only) attention,	מַעֲוִין, מַעֲוִיִּים	mly, so it will not	בְּמִסְמָרוֹת
thoughts		be forgotten	
spring, fountain,	מַעְוִן (מַעְוִיִּים,	fixed, not to be	דְּבָרִים
source, well	מַעְוִנוֹת)	changed ("nailed	בְּמִסְמָרִים
to press, to crush	מַעַד (לְמַעַד)	down")	נְטוּעִים
to lower (drop)	מַעַד אֶת	to establish	קָבַע מִסְמָרוֹת
one's voice	קוֹלוֹ	something as law	בְּדָבָר
advantage, virtue,	מַעֲלָה	nailed, full of nails;	מַסְמָר
merit; stage, grade,		bristly, echinate	
stair; storey, floor		scab; skin eruption	מַסְפַּתַּח
excellent, fine, superior	מַעֲלָה	mentioned in the	
action, deed	מַעֲלָל,	Bible	
	מַעֲלָלִים	doubtful	מַסְפָּק
unclear, faint, vague,	מַעֲמָם	I doubt	מַסְפָּקִי
obscure		(Aramaic) apparently,	מַסְתָּמָא
parapet, guardrail,	מַעֲקָה	probably, very likely	
railing		circle, ring	מַעְגָּל
social person	מַעֲרָב עִם		(מַעְגָּלִים,
	הַבְּרִיּוֹת		מַעְגָּלוֹת)
confused, mixed up	מַעֲרָבָב	to slip, totter, stumble	(מַעַד) נִמְעַד

gational prayer		approaching,	מִמְשָׁמֶשׁ וְבָא
spotted, mottled,	מְנַמֵּר	forthcoming,	
dotted, variegated;		around the corner	
multicoloured		mandate	מִנְדָּט
to hold back,	מִנֵּעַ (לְמִנֵּעַ)	the Mandatory	שׁוֹטְרֵי
to withhold		(British) Policemen	הַמִּנְדָּט
dirty, soiled, filthy	מְסֻאָב	to be counted,	(מִנָּה) נִמְנָה
frieze, girder, rim	מִסָּב	numbered, reckoned	(לְהִמְנוֹת)
social gathering; party	מִכְבָּה	to be reckoned	נִמְנָה עִם
loaded, burdened	מְסֻבֵּל	(considered) as, to	(אֵת)
mosque	מִסְגָּד	belong to, be listed	
tradition; traditional	מִסֻּרָה	among, be included	
text (of the scriptures)		in	
Massorah — the tradi-		it was decided once	נִמְנוּ וְנִמְדָּרוּ
tional annotation to		and for all	
the scriptural text		to be appointed,	מִנָּה
seducer, instigator,	מְסִית, מְסִית	assigned; to be	
inciter		destined to	
seducer: one who	מְסִית וּמְדִיחַ	flight, escape	מְנוּסָה
agitates against		in a hurry	בְּמְנוּסָה
faith and		name of afternoon	"מִנְחָה"
righteousness		prayer; the hours of	
web, web of the loom,	מְסֻכָּת	the afternoon in which	
net; (fig.) tractate (of		an orthodox Jew says	
Talmud), chapter,		the "Minha" prayer	
treatise		(poet.) since, from	מִנִּי
web (network) of	מְסֻכָּת	from then on	מִנִּי אַז
thoughts and	הִרְהוּרִים	number; counting (vote,	מִנְיָן
reflections		score); a group of ten	
web of lies	מְסֻכָּת	adult male Jews, the	
	שְׁקָרִים	minimum for congre-	

to ask someone's advice, to consult someone	וּמִלֵּךְ בְּפִלּוּנִי (מִלֵּךְ) כִּיד הַמֶּלֶךְ	eyeshot, as far as the eye can see to stare absent-	מִלּוֹא עֵינָיו תִּהְיֶה כְּמִלּוֹא עֵינָיו
lavishly, abundantly (lit.: according to the king's capacity) (fig.) I will do my best	עַד (מִלְכוּת) הַמֶּלֶךְ	mindedly aristic work, master work, masterpiece	(מִלְאכָה) מְלָאכָה מְזוּשָׁבָה
to grant your wish — even unto half of my kingdom (based on the phrase in Esther 5:3)	חֲצִי הַמְּלָכוּת — עַד חֲצִי מִמֶּנִּי	heated to a white heat dressed dressed nicely, wears	מִלְּבָן מִלְּבָשׁ מִלְּבָשׁ נָאִים
to rub; to crush, pound teacher, tutor, particu- larly in "Heder"	מִלֵּל מִלְמֵד	a set of gems or precious stons (to be set)	מִלּוֹאִים
goad, ox-goad tongs, pliers, pincers (Aramaic) trifle, a small matter, bagatelle	מִלְמֵד מִלְקָחִים מִלְתָּא	watchman's hut; dog's kennel	מִלּוּנָה
(fig.) shrewd, sharp — witted; (lit.) salted and peppered (obsolete) U.S.S.R	זוֹטְרָתָא מִמְלָחָה וּמִפְּלָפֶל מִמְלָכָה הַמוֹעֲצוֹת	to escape, to run treading, pounding interpreter; advocate; fine talker (writer), rhetorician	מִלְחָה פְּנִיכָה רֹאה פְּנִיכָה (מִלֵּט) וּמִלֵּט מִלִּילָה מִלִּיץ
polished; worn, shabby; plucked (feather)	מִמְרֵט	defender, advocate to consider, to think over, to decide	מִלִּיץ יִשְׂרָאֵל (מִלֵּךְ) וּמִלֵּךְ
drawn out, permanent prolonged, long	מִמְשָׁךְ	to consider, to take counsel	וּמִלֵּךְ (לֵה מִלֵּךְ) בְּ-
touching, examining; approaching, forthcoming	מִמְשָׁמֵשׁ	to consider, to recon- sider something, to change one's mind	וּמִלֵּךְ בְּדַעְתּוֹ

mother, nanny	(מְיֻנִּיקוֹת)	מְשֻׁבֶּת רֹאה
one who listens to	מִיעֵץ	מֵלֶאכֶת
advice	(מִיעָצִים)	מַחֲשַׁבֶּת
settled; seated; sedate,	מְשֻׁבֶּת	(adj., inc'ined,
at ease; answered		slanting
(problem, question);		patched
populated, inhabited		portable
a sedate person	אָדָם מְשֻׁבֶּת	unclear, blurred
(or/and also a		(Aramaic) pardon,
settled person)		asking forgiveness
unnatural (unusual,	מִיתָה מְשֻׁבֶּת	please, pardon me!
violent) death		בְּמִטּוֹתָא
net, fishing net, trawl,	מְכַמֶּרֶת	מִלְּ (מִנְהָ)
trawler	סִירָת	mil, small coin peruta"
	מְכַמֶּרֶת	(obsolete small coin,
yellow, saffron-hued	מְכַרְכֵּם	one thousandth of a
off color		peand)
yellow (green) face,	פָּנִים	be it so!
shame face, gloomy	מְכַרְכֵּמוֹת	of itself; in any case,
look		at any rate
to be full, to become	מָלָא	words; things
full		(Aramaic) matters
his time came, his	מָלָא יָמָיו	of his home
days were fulfilled		water used for washing
to fill; to fulfil; to	מָלָא	the hands before reci-
complete, to fill in	(לְמָלָא)	ting Grace after meals
to complement or add	מָלָא אַחֲרֵי	water used for
to someone's words	מִלּוֹנִי	washing hands
to dare	מָלָא לְבִי	between courses
fullness, plenitude,	מָלָא, מְלֹא	water used for washing
amplitude, multitude		hands before meals
		wet nurse, foster

very soon	מוֹעֵד	containing Deut.	
the national religious party	"הַמְזִרְחִי"	6:4-9; 11:13-17	
(intrs.) protest against	מָחָה (לְמַחֹת)	one who causes damage	מְזִיק
to protest against someone	מָחָה בְּיָד פְּלוֹנִי	or injury, harmful; demon, evil spirit;	
compasses, dividers	מְחַנֶּנֶה	(col.) unruly person, a "devil", mischief	
corset	מְחֻדָּךְ	maker	
tobacco	מְחֻדָּקָא	constellation, a group	מְזֵל
pain, ache	מְחֻשָּׁשׁ	of fixed stars; planet;	
festival prayer book; cycle, circulation	מְחֻיָּוֵר	(fig.) luck, fortune, fate	
inescapable, obliged, forced	מְחֻיָּב	(fig.) to suffer bad luck, to meet with	אֶתְרַע מְזֵלִי
pardon, forgiveness; renunciation	מְחִילָה	mishap (lit.: his luck was broken)	
I beg your pardon	בְּמַחֲלָה, בְּמַחֲלָה	to be fortunate, "fortune smiled on him"	שֶׁחֵק לוֹ מְזֵלוֹ
	מְכַבְּדוֹ	plot, plan, evil intention	מְזֻמָּה
to forgive, to pardon; to renounce, to yield	מְחַל	regular, fixed, appointed; ready, prepared	מְזֻמָּן
I yield to you	מוֹחֲלִי לָךְ	to be softened,	(מְזֻמָּן)
cave; burrow	מְחֻלָּה	to be battered	הַתְּמַזְמָן
samovar, tea kettle	מַתֵּם		(לְהַתְּמַזְמָן)
beloved, favorite, needing, compassion	מַחְמֵל בְּפֶשֶׁת	sideboard, cupboard; buffet, snack bar, refreshment room	מְזֻנָּן
because of, for the reason that	מַחְמַת		
rough, scaly	מַחְסָפֶס	little	מְזֻעָר
inciter, provocator, trouble maker	מַחְרָחֵר	very little	מְעַט מְזֻעָר
		quite shortly,	עוֹר מְעַט

festival time; fixed time	מועד	two-legged, biped	מהלך על שתיים (מהלכי שתיים)
meeting house, club,	בית מועד		
dressed, festively	לבוש מועד		
East (where the sun comes up in the morning); exit, outlet; origin, source	מוצא	to spur, to hasten	מהר את (מהר)
Saturday night, the night following the Sabbath	מוצאי שבת	to melt, dissolve, soften	מוג (מוג) (למוג)
fire, heat, pyre	מוקד	notice, advertisement, poster, announcement	מודעה
to be burnt, to go up in flames	עלה על המוקד	statement, declaration	מסידת מודעה
to change, to exchange	המיר (מור) (להמיר)	publican, barkeeper, one who sells alcoholic drinks	מוזג
to be converted to another religion	המיר דתו	(Arabic) Muharam — the first month in the Moslem calendar	מותרם
very bitter, depressed	מורה	concrete, perceptible, tangible	מוחש
shooting a stubborn and rebellious or very bitter glance (see מרה)	מעיה מבט מורה (ראה מרה)	concrete, tangible, real	מוחשי
	מונה שעות	cotton wool; downy — hair (of poultry)	מוך (מוכין)
	ראה שעה	tax collector	מוכסן
convivial gathering	מושב לצים	coin; fame, repute	מוניטין
remainder, surplus; advantage, superiority	מותר	to become famous, to be renowned	יצא (יצאו) לפלוגי
luxuries	מותרות		מוניטין
doorpost; "Mezuzah", scroll of parchmenet fixed on doorpost,	מוזה	times (pl. of מונה) moral, instructive lesson	מונים (מונה) מוסר-השכל

faith and		(obsolete) policemen	מַגְנֵי הַסֵּדֶר
righteousness		clothing, dress,	מָדָר
very distinguished men,	(מַדִּינָה)	garment	
either judges or rich	יֹשְׁבֵי עַל	uniform	מָדִים
and honoured men who	כִּסֵּי מַדִּינָה	sparse, loose, thin	מְדַבְּלָל
sit on the bench or sit		sparse (wispy)	זָקֵן מְדַבְּלָל
in judgement (a poetic		beard	
image taken from		to measure	מָדַד (לְמָדַד)
Judges 5:10)		to estimate something	מָדַד בְּמַבְטוֹ
imaginary, simulated	מְדֻמָּה	with a look (with a	
grade, step	מַדְרָגָה	glance)	
slope, declivity	מַדְרוֹן	to stretch oneself	הִתְמַדְּד
what's wrong with this?	מָה (מָה) מָה		(לְהִתְמַדְּד)
what does it matter?	בְּכֵךְ?	to wrestle, pit	הִתְמַדְּד עִם
a matter of no impor-	דְּבַר שֶׁל מָה	oneself against	
tance, trifle, triviality	בְּכֵךְ	rhythmic; measured	מְדוּר
what does he care?	מָה לוֹ?	sickness, disease, pain	מְדוּהָ
what's the need of...?	מָה מְקוֹם לְ...?	saddle (mortarshaped	מְדוּכָה
whatever be your	מָה נִפְשָׁךְ,	esp. for women) seat;	
opinion; what do	מִמָּה נִפְשָׁךְ	mortar; (fig.) problem	
you think about?		(fig.) to meditate on	יָשַׁב עַל
think as you wish,		a problem	הַמְדוּכָה
either... or; anyhow,		every time that, as	מְדִי
at all events, in		often as	
either case		daily, day after day	מְדִי יוֹם
the case is not so (as	מָה שֶׁאֵין כֵּן		בְּיוֹמוֹ
regards...)		seducer, one who inci-	מְדִיחַ
essential, nature,	מֵהוּת	tes, one who misleads,	
quality, essence		instigator	
walking, move,	מַהֲלָךְ	seducer; one who	מְסִית וּמְדִיחַ
distance; behavior		agitates against	

learning, teaching; lesson	לָקַח	to talk to somebody, to consult somebody	לָקַח (לקח) דְּבָרִים עִם
including, inclusive of	לְרַבּוֹת	to take	לָקַח
in view of, owing to	לְרַגֵּל	to take part in	לָקַח חֵבֶל
fat, fatness; marrow of the bones, sap; (fig.)	לֶשֶׁר	to be inflamed, to catch fire, to flare	(חֵלֶק) בָּ- הִתְלַקַּח (לְהִתְלַקֵּחַ)
one's vigor, one's sap style, expression	לְשׁוֹן	up; to spread	

— מ —

narrow lane, alley	מְבוּי (מְבוּיִים)	cursed, damned	מְאֻרָּר
(pl. only) genitals	מְבוּשִׁים	strong, solid, firm	מְאוּשָׁשׁ
a woman giving birth	מְבַכִּיָּה	(Aramaic) why? how?	מַאי
to first child; an ani- mal giving birth to first offspring		so what? but what happens?	אֵלָּא מַאי?
slightly drunk, tipsy	מְהֻסָּם	what comes out of this?	מַאי נִפְקָא מִנָּה
cut, cleft (mountains)	מְבֻתָּר	what difference does it make?	לְמַאי נִפְקָא מִנָּה?
sweetmeat, confection; (מְגֻדָּנֹת)	מְגֻדָּן	(Aramaic) what's the point of it? what does it (he) teach us?	מַאי קָא מְשַׁמֵּעַ לָן
gift			
residence, duelling	מְגוּרִים (מְגוּרִים)		
place, domicile			
address, dwelling	מְקוֹם מְגוּרִים		
fortune teller	מְגִיד עֲתִידוֹת	of one's own accord of oneself, automatically	מֵאֵלָּו
whip, lash	מְגִלָּב	to refuse	מֵאֵן
pus, matter,	מְגִלָּה	curse, malediction	מְאָרָה
discharge		clear, outstanding, par	מְבָרָק
defender	מְגִן (מְגִנִּים)	excellence	

a foreign language	לֵעֶז	after	לְכַשְׁ-
(note: it is popularly, but erroneously, thought that לֵעֶז is an acrostic of לְשׁוֹן עַם זָר)		to teach somebody to do (לְלַמֵּד) something, to teach	לְמַד (לְלַמֵּד) בְּ-
opposite, against; as compared with	לְעִמָּת	him a lesson	לָמָּה לָּךְ
just as, in the same way as	כְּלְעִמָּת שֶׁ-	why do you ask? (poet.) to	לְמוֹ
according to	לְפִי	experienced, trained; accustomed, used	לְמוּד
because, since, seeing that, on account of	לְפִי שֶׁ-	(adv.) clean, smooth, cleanly	לְמִשְׁעֵי
to suffer from purulent eyes, to emit pus (from the eyes)	לְפִלֵּף (לְלַפֵּלֵף)	as compared with, in comparison with; opposite, facing	לְנֶגֶד
to be wrapped up at times, occasionally	לְפָף לְפַקְקִים	robber	לְסָטָנִים (צוּרָה) הַרְגִּים: לְכָ. (ם)
to clasp, to embrace tightly	לְפַת (לְלַפֵּת)	intermittently, by fits and starts	לְסֶרְוִיין
turnip; vegetables eaten with bread	לְפֶת	pharynx, pharyngo in compound words); mouth of wild animal; crater (of a volcano)	לִי-
dried up turnip (or another vegetable)	לְפֶת מְצַמֶּקֶת	to stammer	לְעָה (לְלַעוֹת)
jesting, joking, prank, ridicule	לְצוֹן	to slander, to speak ill of someone; to speak (use) a foreign language	לְעֵז (לְלַעֵז)
to jest, play pranks	חָמַד לוֹ לְצוֹן	to speak ill of someone	הַלְעִיז (עַל)
to be beaten; to be affected (with disease)	לְקָה (לְלַקוֹת)	to bring about the speaking of a foreign tongue	הַלְעִיז

(vitality) declined		knife or sword	(לְהַבִּים)
to eat up, to consume, (לְלַחֵךְ)	לַחֵךְ	he looks very excited,	פָּנִיו
to lick, to destroy, to annihilate		his face is burning	כְּלֶהָבִים
flatterer, yes-man, bootlicker (lit. "dishlicker")	מִלְחָךְ פִּנְכָּה	not to be compared!	לְהַבְרִיל
dampness, moisture; freshness	לְהִלּוּחִית	not to be mentioned in one breath; expression used when mentioning	
to whet, to sharpen, to polish	לְטַשׁ	name of important person or saint, and immediately afterwards	
to stare, to be all eyes, to sharpen one's eyes upon	לְטַשׁ אֵת עֵינָיו	that of an inferior person or thing	
a smooth road	דֶּרֶךְ לְטוֹשָׁה	silly talk, nonsense	לְהַג
to the condition of; to, unto	לִירִי	greedy for, eager, excited, enthusiastic	לְהוֹט
watch night; night of vigil	(לִילִה) לִיל שְׁמוֹרִים	to set ablaze, burn	לְהַט
lilac	לִילָךְ	enchantment, magic, sorcery	לְהַט (לְהַטִּים)
to jest, laugh, joke	(לִיץ) הִתְלַוֵּץ (לְהִתְלַוֵּץ)	there, below; as follows, later, afterwards	לְהֵלֶן (הֵלֶן)
(Aramaic) there is not, as there is no alternative, since there is no choice, with no way out	לִית בְּלִית בְּרִידָה, בְּדִלִית בְּרִידָה	to slander, to defame	לְהִיז (לִיז)
on the face of it, apparently, at first sight	לְכַאֲרָה	to cover up, to swathe	לְהִיט (לִיט)
		wreath, garland	לְהִיט (לְהִיט)
		ornament, additional charm	לְהִיט
		accompaniment; funeral, procession	לְהִיט
		companion, escort	בֶּן לְוִיָּה
		freshness, vigor	לֶח (לִיח)
		his natural forces	נֶס לְחוֹ

journal	עֲתִים	extermination, annihilation.	כָּרַת
calligraphy	כְּתִיבָה תְּמָה	tion. On the basis of	
pounded, crushed, ground	כָּתִישׁ	its Biblical context, it	
(poet.) fine gold	כָּתָם	was interpreted as death	
gold of Ophir	כָּתָם אוֹפִיר	by heavenly agency	
(fine gold)		or divine punishment	
to be crowned; to receive a title (degree)	כָּתַר (כְּתָר)	by premature death	
to pound, beat, crush	כָּתַת (לְכַתֵּת)	to stumble;	כָּשַׁל (כֶּשֶׁל)
to take a lengthy and tiring walk, to trudge needlessly; (col.)	כָּתַת אָת רַגְלָיו	(fig.) to fail	לְהִכָּשֵׁל
to pound the pavement		charm, magic, sorcery, spell	כִּשְׁפִים
		fitting, suitable;	כָּשָׁר
		ritually fit	
		group, sect	כֶּת
		newspaper, periodical	כְּתָב עֵת, כְּתָב

— ל —

felt	לָבַד	to be weary, exhausted,	לָאָה
flame; lava	לָבָה	tired	(לְלֹאֹת)
trouble, exertion	לָבַט (לְבָטִים)	to be unable to, to be	נִלְאָה
to be whitened, to be bleached; to become clear, to be clarified	לָבֵן (לִבֵּן)	tired, wearied	(לִבְּנֵי אֹת)
Styrax, birch, white poplar	לָבֵנָה	may you be saved from this	לֹא עָלֶיכֶם
"log" (liquid measure)	לֹג	a luckless person, a good-for-nothing	לֹא יִצְלַח (לֹא יִצְלָח)
to mock, to scorn, to scoff	לִגְלֹג	to be overfamiliar with someone	לִבּוֹ נָס (לִבְּנֵי אֹת)
flame; sheen; blade of	לִהַב	to charm, fascinate, arouse love in someone	לִבְּנֵי אֹת (לְלִבֵּב)

excellent!, first class!	כַּתְמוֹר וּפְּרָח	throw off, turn over;	(לְכַפּוֹת)
to wrap up, cover	כָּרַבֵּל	invert	
	(לְכַרְבֵּל)	to force someone	כָּפָה מְרוֹתוֹ
attached, tied, bound,	כְּרוּךְ	to obey	עַל פְּלוֹנִי
bound up with		to force someone to	כָּפָה עַל
to be connected with,	כְּרוּךְ בִּי	do something, to	פְּלוֹנִי הָרַ
involved with		exert very strong	כְּגִיט
attached to, clinging	כְּרוּךְ אַחֲרֵי	pressure on (lit.:	
necessity	כָּרַח	to hang a mountain	
against one's will,	עַל כְּרַחוֹ,	over him like a	
perforce	בְּעַל כְּרַחוֹ	palc)	
city	כְּרִי	to be forced to	כּוֹפִין אוֹתוֹ
(in the Talmud)	כְּרִי הֵיט	consent, (lit.) he is	עַד שֶׁיֵּאמַר
Maritime cities of		pressed until he says	רוֹצֵהוּ אֲנִי
the Mediterranean		"I will"	
city dweller	כְּרִי	unwillingly,	כְּאִילוֹ כְּפָאוֹ
to paint yellow or	כְּרִים	(demon.) like one	שֵׁד
orange, to yellow;	(לְכַרְכֵּם)	possessed by a devil	
(fig.) to make a sour		palm, branch; palm (of	כָּפָה
face		the hand)	
yellow (green) face,	כְּרִים	bent, bowed, hunched	כְּפוּךְ
shame face, gloomy	מְכַרְפָּמוֹת	up; subject to	
look		subordinate	
to dance; (fig.) to go	כְּרִי	shackled, bound hand	כְּפּוֹת
round in circles	(לְכַרְכֵּר)	and foot; bound, tied	
belly	כְּרִס (כְּרִסוֹת)	basket made of palm	כְּפִיפָה
leg (of animal), lower	כְּרַע (כְּרַעִים)	leaves	
part of the thigh, knee		lit.: "in the same bas-	בְּכַפִּיפָה
to be cut off; (fig.) to	כְּרַת (כְּרַת)	ket", together, in the	אַחַת
be destroyed, to be	(לְהַכְרִית)	same circumstances	
exterminated		atonement, forgiveness	כְּפָרָה

he took pity, his compassion was stirred	וּנְקָמוּ וְחַמִּי (דַּחֲמִי)	total; general law, prin- ciple, rule, regulation; the general community, the public	כָּלֵל
monastery, convent; nun	כְּמָדִיָּה		כְּמָדִיָּה לִי
monastery, convent	בֵּית כְּמָדִיָּוִת		כְּמָדִיָּה רָאָה
to gather, to assemble;	כָּנַס (לְכָנֵס)		רָמָה
to collect		truffle (kind of edible	כְּמָהָה
to gather together,	כָּנַס (לְכָנֵס)	mushroom)	(כְּמָהִין)
to collect		like mushrooms	כְּכָמָהִין
to huddle, to huddle	כָּנַף (הִתְכַּנֵּף)	(which spring up	וּכְפֻטְרִיָּוִת
together	(לְהִתְכַּנֵּף)	overnight)	
corner, extremity;	כָּנָף	cumin (plant or spice)	כְּמוֹן
(fig.) protection		hidden, concealed	כְּמוֹס
to be covered,	כָּסָה (כִּסָּה)	secretly	כְּמוֹסוֹת
concealed, hidden	(לְהַכְסֹת)	like, as	כְּמוֹת
to rub clothes (in	כָּסַס	as it was	כְּמוֹת שֶׁהָיָה
washing); to crunch,	(לְכַסֵּס)	like him	שְׁכָמוֹתוֹ
grind		withering, fading	כְּמִישָׁה
buckwheat, pelt	כְּסָמָת	wilting	
to chew, to grind with	כָּסַס	almost, nearly, not	כְּמַעַט
the teeth		quite; a little	
to yearn, long for	כָּסַף (לְכַסֵּף)	somewhat	
	לִי, אֵל	they almost	וְכַמַּעַט שֶׁלֹּא
to yearn, long for	וּכְסַף	desecrated (broke)	הִנְעִיזוּ לִידֵי
feather bed	כָּסַת	the Sabbath	חֲלוּל שַׁבָּת
cliff, rock, cape,	כָּף	very little; very soon	כְּמַעַט קָטַן
headland		to become warm, burn;	כָּמַד (לְכַמֵּד)
plasterer's trowel	כָּף סִידִים	to contract	
	(שִׁידִים)	to become hot,	וּכְמָד
to force, compel, press;	כָּפָה	be dried	

a question) is there..?	הַמִּלָּךְ	ראה יך
has..?	פִּילֶךְ	
nothing, anything	וְלֹא כָלֹם	sharp axe, hatchet;
I have nothing (no	אֵין לִי עָלַי	pickaxe
complaints) against	וְלֹא כָלֹם	so much
him		(כֹּל) כָּל כָּךְ
anything, something	מֵעֵשָׂה שָׁל	(כִּי-כ)
	כָּלֹם	פֶּל הֵיכָן שֶׁ
pole, bar	כָּלֹם	prayer recited on the
popular musicians	(כֹּלִי) כָּלִי	Eve of the Day of
(orchestra, bar: at	זָמַר, כָּלִי	Atonement
wedding etc.);	זָמַר	all the more so,
musical instruments		certainly, so much
useless, unwanted	כָּלִי אֵין	the more
(article, person)	חָפֵץ בּוֹ	שֶׁהַפֶּל רָאָה
destruction, ruin	עֲלִיוֹן	שֶׁהַפֶּל
great yearning for	כָּלִיוֹן לֵב	(פֶּלֶב) כָּאֵן
something		(fig.) here is the heart
longing, yearning;	כָּלִיוֹן צִינִים	(key) of the problem, הַפֶּלֶב קִבּוּר,
impatience		that is where the shoe
crown, wreath,	כָּלִיל	pinches, (lit.) the dog
garland		is buried here
to hold, contain; to en-	כָּלֵל	to end, to be finished,
dure, to bear. The verb	(לְכַלֵּל)	to perish; to yearn
in these cases is usually		to finish, to complete;
used in negation: to		to destroy, to
be unable to bear; to		annihilate
feed, sustain, support		from beginning
to put one's words in	כָּלֵל	to end
order, to marshal	דִּבְרָיו	end, destruction
one's words		something, anything;
		nothing (after words
		as לֹא אֵין (preceding

tine of persons from a particular country)		to the extent of lying	כְּרִי שְׁכִיבָה
to direct; to fix, to adjust, to regulate; to intend	כּוֹן (כוֹן) כּוֹן	about beyond what is required, more than	לְכָרִי מְכָרִי
to prepare oneself, to make oneself (get) ready; to be founded, to be established	הִתְכַּוֵּן	in vain so, thus; now; here May it be so next year! Congratulations!	(כְּרִי) בְּכָרִי כֹה כֹה לְחַיִּי!
"May it be built and well-founded" added when a Jew mentions the name of Jerusalem	תִּבְנֶה וְתִכּוֹן	thus, in this fashion one says this and one says that anyhow, at any rate	בְּכֹה וְכֹה וְכֹה
a people being established	עַם מִתְכַּוֵּן	(Aramaie) similarly properly, as it should be	כְּהַאי מִנְּאָה כְּהֵן
attention, intention, devotion, concentration; tendency, purpose; meaning	כְּוֶנָה	to be darkened, to be dim; to be weak; to spit, expectorate	כְּהָה (לְכֹהוֹת) כְּהָה
capital of pillar, crust	כּוֹתֶרֶת	to admonish, to reprove like them	(לְכֹהוֹת) כְּהָה כְּהָה
to be strong, be of undiminished vigor	כּוֹחַ (כֹּחַ) בְּמַתְנֵי	so much more; more and more	כְּהָנָה וְכְּהָנָה
potentially, potential	בְּכֹחַ	alcove, niche, small and narrow corner; crypt, pit, sepulcher	כּוֹף
potentially but not actually	בְּכֹחַ וְלֹא בְּפֹעַל	group, community (especially Jewish)	כּוֹלֵל
thin, lean, meagre bluishness	קָחוּשׁ כְּחֹלִיט	community in Pales-	

— כ —

sieve	כְּבִרָה	His Honour	כ'; כְּבוֹד
to be riddled (with bullets), to be pum- ped full of holes; (lit.) his body was like a sieve	וְנִעְשָׂה כְּכִבְרָה	to honour; to sweep the floor, to clean refreshment; treat; honouring, respect he himself,	כְּבִד (לְכַבֵּד) כְּבוֹד (כְּבִיד)
plot of land; an old measure of distance	(כְּבִרָה) זֶבֶרֶחַ אָרֶץ	in person	כְּבִדּוֹ וּבְעֶצְמוֹ
a small plot of land	כְּבִרַת אֲדָמָה	hair net subjugated, conquered;	כְּבוֹל כְּבוּשׁ
to hide; to conquer, to occupy; to suppress. subdue; to press, to preserve, pickle	כָּבַשׁ	compressed; hidden, restrained restraint of one's anger, self-control	(כְּבוּשׁ) הַכְעַס
to restrain one's desires	כָּבַשׁ יִצְחָר	admonition, reproof secret, mystery	דְּבַר כְּבוּשִׁין כְּבוּשִׁין
to master one's anger	כָּבַשׁ כַּעַסוֹ	the mysteries of the world	כְּבוּשֵׁנוֹ שֶׁל עוֹלָם
to hide one's face in shame, to lower one's head in shame	כָּבַשׁ פָּנָיו כָּבַשׁ פָּנָיו בְּקִרְקָע	extinction, quenching as it were, as though it was possible to say so,	כְּבִיָּה כְּבִיכּוֹל
(adj.) fit, suitable, worthy; (adv.) worth- while, desirable	כָּרָא	so to speak to be washed, cleaned	(כִּבְּס) הַכְּבֵּס כָּבַר
well, properly, as it should be	כְּדָבָר	then, finally long ago	מִכְּבָר, זֶה מִכְּבָר
in order that, to the extent of, according to the measure of, about	כְּדִי	in bygone days, long ago; in the long run	בְּשִׁכְבָּר הַיָּמִינָה

offspring, the fruit (issue) of one's loins		to become dear (להוקיר) to stop visiting some- הוֹקִיר רֵגְלָיו one, to keep away מִבֵּית פְּלוֹנִי (lit.: to make one's legs scarce from his house)
stern, afterpart, hind- יֶרֶכָה part, rear, depth (יֶרֶכְתִּים) abaft, stern (of ship) יֶרֶכְתִּי קִפְיָה skull cap יֶרְמוּלָקָא, יֶרְמוּלָקִי		to be proud in, to be הִתְיַקֵּר בִּ- honoured by (להתְיַקֵּר בִּ-) (בִּ-)
to be quieted, to be (ישב) הִתְיַשְׁבָּה clear-minded עָלִיו דַּעְתּוֹ being, existence יִשׁוּת wilderness, desolation; יְשִׁמוֹן (lit.) the desert around the Dead Sea		brightness pleasant יִקְרוֹת (אור) light יִקְרוֹת clear and shiny שְׁקוּפָת יִקְרוֹת
deliverance, salvation יִשְׁע to advance in a straight (ישר) הִישִׁיר line; to straighten (להִישִׁיר) excessive, superfluous; יָתֵר great, advantageous Jethro, Moses' father in יֶתְרוֹ law and priest of Midian		to embitter someone's יִרְדַּ (ירד) life, to torment לְחַיֵּי פְּלוֹנִי to fathom the mea- יִרְדַּ לְסוּף ning (thoughts) of דַּעְתּוֹ to be spoiled, defective; יֵרֵט to go down, to go astray; to cause to fly, to raise
Jethro's names שְׁמוֹת יֶתְרוֹ (According to the legend Jethro had seven names); (fig.) too many names		they disrupted ... הָיוּ his way יוֹרְטִים אֶת יֶרְכּוֹ shooting, shot יִרְיָה thigh, hip, loin יֶרֶךְ descendants, יוֹצְאֵי יֶרְכּוֹ

to be born, to see the light of day	יָצָא לְאֹוֹר הָעוֹלָם	first step in the development of locust; a very young locust	יָלַק
to go out of one's mind, become crazy (insane)	יָצָא מִדַּעְתּוֹ	to suck; to absorb (obs.) smokes, sucks	יָנַק (לִינוֹק) יוֹנַק
to drive one out of his wits	הוֹצִיא אֶת פְּלוֹנִי מִדַּעְתּוֹ (לְהוֹצִיא)	a cigarette	פִּפִּירוֹסָה
to execute, to put to death	הוֹצִיא לְהַרְגַּ (לְהוֹרֵג)	to add fuel to the fire, to pour oil on the blaze; (fig.) to complicate matters, to increase annoyance	(יִסַּר) הוֹסִיף שָׁמֶן לַמִּדְוָה
to execute, to carry out	הוֹצִיא אֶל הַפֶּעַל	to be established, founded; to take counsel, to consult together	(יִסַּד) נוֹסַד (לְהוֹסֵד)
to die before the year is out	לֹא הוֹצִיא שָׁנָתוֹ	may the Lord found it well; (blessing on mentioning a place-name)	יֵעָא (יִכּוֹנֶנָה) עֲלֵיוֹן אָמֵן
name of benediction over bread; (col.) piece of bread	"הַמוֹצִיא"	to be assigned, to be appointed	(יַעַד) נוֹעַד (לְהוֹעֵד)
	צִאָּה וּרְאִיָּה רֹאֵה צִאָּה וּרְאִיָּה	name of one of the prayers of the Day of Atonement	יִעֲלֶה, יַעֲלוֹת
creature, being; (poet.) limb, organ of a human body	יָצִיר	because (on account) of, for the reason that	יַעַן (יַעַן אֲשֶׁר) יַעַן פִּי-
to light, set on fire, ignite	הִצִּית (יִצִּית) (לְהִצִּית)	weary, tired	יָעַף
to burn, glow	יָקַד (לִיקֵד)	authorization, power of attorney	יָפִי כֹחַ
burning, glowing	יֹקֵד	beauty, brilliance, brightness, splendor	יָפֶעָה
the universe; (substance) living things	יָקוּם	to fulfill one's duty	יָצָא יָדֵי (יִצָּא) חוֹבָה
to honour, to esteem;	הוֹקִיר (יָקַר)		

around the month of		known	ידוע
December, when the		as it is well known	בִּידוּעַ שֶׁ-
days get shorter		that...	
the High Holidays	יָמֵי גֻדָּאִים	"A righteous man	(ידע) "יִדְרֵעַ
(New Year and the		regardeth the life of	צַדִּיק נִפְשׁ
day of Atonement);		his beast" (Proverbs	בְּהֶמְתּוֹ
(lit. days of Owe)		12:10); (fig.) a man	
in the course of time,	לְיָמִים	knows his subordi-	
some time later		nates, or those who live	
Middle Ages	יְמֵי-הַבִּינָיִם	with him	
ancient days, olden	יָמוֹת עוֹלָם	to be informed; to	גֻּדַּע (לְהוֹדֵעַ)
times		become known, to	
from time	מִיָּמֹת עוֹלָם	be made famous	
immemorial		to make oneself	הַתּוֹדֵעַ
	יוֹמֵי רִפְּנֵי	known, to reveal	(לְהַתְּרֵעַ)
	רֵאָה פְּנֵי	oneself; to make	
daytime; daily	יוֹמָם	aquaintance of	
burning, glowing	יֹקֵד	to give	יָתֵב
hope, expectation	יְחֹל	urging word: let us...	יְחֹלָה...
relation, treatment,	יְחוּס	ram; ram's horn, shofar;	יֹבֵל
connection; lineage,		jubilee year (in	
family tree		Bible); period of fifty	
genealogy, descent	יְחֹשׁ - יְחֹס	years; a year marking	
(honour)		lapses of a certain	
relation, connection;	יְחֹשׁ, יְחֹס	period (celebration of	
noble, lineage		certain anniversaries)	
brandy, spirits, strong	יַיִן שָׁרָף	shofar, ram's horn	קֶרֶן יֹבֵל
alcoholic drink	(יַיִן שָׁרוּף)	very seldom, once in	פַּעַם בְּיֹבֵל
wailing, sobbing, cry;	יֵלֵל, יִלְלָה	a blue moon	
howling		the shortest Friday;	יום (יום)
howling wilderness	יֵלֵל יְשִׁמוֹן	falls in the winter	הַשָּׁשִׁי תַקְצֵר

noise, rattle	(לְטַטֵּר)	bleary-eyed	טְרוּט, עֵינִים
to mix, shuffle	טָרַף (לְטָרֵף)		טְרוּטוֹת
to move (shake) his hands nervously	טָרַף בְּיָדָיו	madness	טְרוּף
prey; (fig.) food	טָרֶף	confusion, distraction	טְרוּף הַדַּעַת
leaf	טָרֶף, טָרֶף	mixed, confused,	טְרוּף
parlour, reception room, drawing room	טָרָקְלִין	beaten; torn to pieces (by a wild animal)	
	טַש ראה טוש	scrambled egg	בִּיצָה טְרוּפָה
	טַש ראה טוש	time of emergency,	שְׁעָה טְרוּפָה
Sabbath food of the Jewish communities in Eastern Europe (cholent) It is some kind of a meat stew	טַשְׁלֵנֶט ("חֲמִין")	troubled days	יָמִים טְרוּפִים
		to take trouble, to take pains	טָרַח (לְטָרֵחַ)
		trouble, burden	טָרַח
		to hum (motor), make	טָרִיט

— י —

toil of one's hands	יָגִיעַ כַּפַּיִם	to despair, to be	(יֵאֵשׁ) הִתְיָאֵשׁ
in plenty, lavishly,	(יָד) "כֶּיֶד"	despondent	(לְהִתְיָאֵשׁ)
abundantly (lit.	הַמְלָךְ	to give up hope, to	הִתְיָאֵשׁ מִן
according to the		lose faith in	
king's capacity)		howling, wailing	יִבְכָּה
to the condition of;	לִידֵי	a part of the prayer and	"יְבָרְכֶה"
to, unto		blessing of the	
to succeed, manage	עָלָה (עָלָה)	"Kohanim"	
	בְּיָדוֹ	grief, agony, sorrow	יָגוֹן
to have advantage	יָדוֹ עַל	cup of lamentations,	כּוֹס הַיָּגוֹן
over, to have the	הַעֲלִינָה	cup of sorrow	כּוֹס הַיָּגוֹן
upper hand, come		toil, effort, fruit of	יָגִיעַ
out on top		one's labor	

a flavor that improves the taste of food, good taste; (fig.) a pleasant feeling; sound (good) reasoning	טעם לשבח (לשבח)	promenade, esplanade, board walk	טיילה
to strike, knock, clap; to moisten, dampen	טפח (לְטַפֵּחַ)	to hold council, to seek advice, to sit in council	טפס עצה (לְטַפֵּס)
to moisten, dampen	הטפיה	a part of the "Shmone Esre" prayer	טל ומטר
span, hand-breadth	טפח	pateh	טלאי
to cover up more then one reveals	מגלה טפח ומכסה	dewy, full of dew, bedewed	טלול
rug, carpet, wallpaper	טפיט	to dew, bedew; to wet, moisten	(טלל) הטליל (להטליל)
to join, cling to, attach oneself to	(טפל) נטפל (להטפל)	hoof	טלף
additional, subordinate, of secondary importance; tasteless, unsalted	טפל	impurity, uncleanness, defilement; (fig.) sin	טמאה
superstition	אמונה טפלה	principal cause of defilement, source of evil; sinner	אב הטמאה
copy (of a book); blank, form; mold, model; typical example; formula	טפס	secondary cause of defilement	ולד טמאה
to bother, annoy; to push; to drive away, expel, banish	טרד (לְטַרֵד)	government treasury; (fig.) loss, destruction	טמיון
to be mixed up, to be confused; to be busy; to be banish- ed, driven away	נטרד (להטרד)	to be lost, go to the dogs, to go down the drain	הלך (ירד) יצא לטמיון
		secret, hidden, latent, intimate	טמיר
		to set a trap for someone, to ensnare	(טמן) טמן פח לפלוגי
		full, charged with; burdened, loaded; requiring, needing	טעון

to seal	חָתַם (לְחַתֵּם)	to be concerned about	חָשַׁשׁ ל־
to marry; to become	חָתָן (חֲתָן)	to feel pain	חָשַׁשׁ ב־
related by marriage	עַם, ב־ (לְהַחֲתִין)	to be anxious, fear, worry	חָשׁ (חָשַׁשׁ) חָשׁ
title given to person	חֲתָן	swaddling bands,	חֲתוּל
called to the reading	בְּרֵאשִׁית	diaper; bandage	
of the Law for the		closed; sealed; signed	חֲתוּם
portion of Genesis on		to be cut; (col.) to be	חָתַךְ (חֲתָךְ)
the Feast of the		scratched; to be de-	(לְהַחֲתִיךְ)
Rejoicing of the Law		cided; to be articula-	
to undermine; to row	חָתַר	ted; to be intersected	
across; to act to the	(לְחָתֵר)	(fig.) to be deprived	נָחַתְךָ
detriment of someone's		of his high rank and	מִגְדָּלְתוֹ
interest; (fig.) to en-		importance (to lose	
deavor, to achieve		his high rank)	
something or reach		swaddling bands,	חֲתָלָה
something.		wrapping	

— ט —

to fry	טָגַן (לְטַגֵּן)	center; navel	טֶבֶר
to clean, to purify	טָהַר (לְטַהֵר)	slaughter, killing,	טִבְחָה
tasteless or valueless	טוֹפֵל, טָפֵל	massacre; cattle led	
thoughts		to slaughter	
to fly, to come down	טָשׁ (טוֹשׁ)	immersion, dipping;	טְבִילָה
upon	(לְטוֹשׁ)	bathing	
to become damp	טָחַב (טָחַב)	like one who has just	כִּזְה שֶׁעָלָה
humid, damp	טָחוּב	came out of the	מִטְבִּילָה
(Arabic) kite	טִיָּאָרָה, טִירָה	water	
plaster	טִיחַ	second nature, habit	טִבַּע שֵׁנִי

to be anxious, fear	חַשׁ (חַשֵּׁשׁ)	illegible (indecipherable) writing	הַחֲרָטָמִים
silence, stillness	חֲשָׁאִי		
secretly	בְּחֲשָׁאִי	scythe; crescent	חַרְמֶשׁ
to appreciate, to	חָשַׁב	of moon	
esteem, respect		clay; potsherd	חֶרֶס, חֶרֶשׁ
to think of	חָשַׁב בִּי	valueless thing (lit.	בְּחֶרֶס
they did not	לֹא חָשְׁבוּהוּ	like a broken	הַנִּשְׁבָּר
appreciate him		potsherd)	
to suspect	חָשַׁד (לְחָשֵׁד)	kernel; grape-pip	חֶרֶזֶן
to be quiet, to hold	חֶשֶׁה (חֶשֶׁה)	to scratch, squeak,	חֶרֶק (לְחֶרֶק)
one's peace; to silence	לְחֶשֶׁהוֹת)	grind, gnash	
saved, laid (put) by;	חָשַׁד	to gnash one's teeth	חֶרֶק שִׁנָּיו
lacking		at, to grind one's	עַל פְּלוֹנִי
childless	חֲשׂוֹן בָּנִים	teeth	
incurable	חֲשׂוֹן מְרִפָּא	to be not, be dry	חֶרֶר (לְחֶרֶר)
cessation, intermission	חֲשִׁיךְ	to burn, be very dry	נָחַר, נָחַר
unceasingly, without	בְּלִי חֲשִׁיךְ	my throat is dry	נָחַר גְּרוֹנִי
restraint			נָחַר בִּי רֹאה
to withhold, to keep	חֲשִׁיךְ (לְחֲשִׁיךְ)		חֶרֶה
back		thin flat cake or bread	חֶרֶדָה
he stopped coming	חֲשִׁיךְ רָגְלוֹ	many poor men	עֲנִיִּים הַרְבֵּה
	מְבֹא	looking for crumbs	מְהַפְּקִים
electricity	חֲשִׁמָּל	of the same loaf	בְּחֶרֶדָה אֶחָת
street car, electric tram,	חֲשִׁמְלִית	of bread	
trolley car		craftsman	חֶרֶשׁ
breast plate (of High	חֶשֶׁן	blacksmith	חֶרֶשׁ בְּרוֹזֶל
Priest) vest, waistcoat		woodworker,	חֶרֶשׁ עֵץ
to be fastened together,	חֶשֶׁק	carpenter	
to be pressed together		mason, builder	חֶרֶשׁ אֶבֶן
to fear, to be	חֶשֶׁשׁ (לְחֶשֶׁשׁ)	thicket, grove	חֶרֶשׁ
apprehensive			חֶשׁ רֹאה חוֹשׁ

written, to be inscribed; to be legislated		מלא חפנים by handful; (fig.) plenty
investigator, inquirer, philosopher; casuist, one who philosophises too much	תקון	חפץ wish, desire, delight; article, thing, object
sword	חרב	חפר (לחפר) to dig; to spy, search; to be put to shame, to be ashamed
edge of the sword	פי החרב	חצות midnight prayers in
dryness, drought; dry heat; desolation, destruction	חרב	חפץ memory of the destruction of the Temple and for the restoration of Israel
dry, dried up; waste, destroyed, ruined	חרב	חצי half; middle
to be afraid, tremble, be frightened; to be worried about some- thing or someone	חרד (לחרד)	בחצי in the middle of the sky
to tease, to mock, to incense	חרה (חרה) בו	חצין (לחצין) to divide, separate, partition
thorn, nettle	חרול	חוק (חוקים) law, decree, rule; portion, share, task
abuse, curse, blasphemy	חרוף	חוק ולא a fixed and irrevocable law
great devotion, great risk (to one's life) exposing oneself to danger	חרוף נפש	חלק to fulfill one's task or share; complete one's task
a thin flat cake or bread	חרורית, חררה	חקקה (חקקה) to investigate
magician (in ancient Egypt or Babylonia); Egyptian sage	חרטום	על (להתחקות) החקקה על to investigate some- thing thoroughly
hieroglyphics; (col.)	כתב	חקק (חקק) to be engraved; to be carved in stone; to be (להחקק)

because of, for the reason that	מִחְמַת (חֶמֶת)	to become fermented,	הִתְחַמַּץ
splendor, beauty	חֵן יְקָרוֹת	to become leavened,	
joyous, festivity	חֲנֻכָּה, חֲנֻגָּה (ראה הֶלֶלֶא)	to become sour;	
		(fig.) to deteriorate,	
to favor, pity; to grant amnesty; to bestow, grant, endow	חֵן (לְחֵן)	to become spoilt	
graceful	חֲנִי	to be sorrow-stricken,	לְבוֹ הִתְחַמַּץ
on no account!	חֵם וְשָׁלוֹם!	to be bitterly moved	
God forbid!		someone who deserted	פְּלוּנִי
refuge, protection, patronage	חֲסוּת	the Jewish faith and way of life	הִתְחַמַּץ
(obsolete) umbrella	חֲסוּת-גֶּשֶׁם	leavened (bread); any	חֶמֶץ
kind of locust; second step in the development of locust	חֲסִיל	bread or vessel not kosher for Pessah-	
		"Hametz"	
to lack, to want; to decrease, to diminish; to be absent	חֲסָר	removed of leavened	בְּעוֹר חֶמֶץ
helpless, powerless	חֲסָר אֹזְנִים	(bread) (on the eve of Pessah)	
drawback, defect	חֲסָרוֹן	fictitious sale of "Ha-	מְכִירַת חֶמֶץ
to be covered	חֲפָה (חֶפֶה)	metz" to a gentile	
to be in a hurry, to hasten; to cause to hurry, to urge	חָפָז	on the eve of Pessah	
to wag its tail	חָפָז זָנְבוֹ	(and therefore it can be bought back and used after Pessah)	
quickly (hastily)	(בְּחָפְזוֹ)	to drive an ass, to drive an animal	חָמָר (לְחָמָר)
haste, hurry	חֲפָזוֹן	donkey or horse	אֲחָרִי
palm, hollow of hand; handful	חָפֶן (חֶפְנִים)	driver, coachman	חֲמָר
		loam, clay; asphalt, bitumen	חֲמָר
		a flute made out of clay	חֲמָר חֲלִיל שֶׁל חֲמָר

flattery, hypocrisy	שִׁפְתֵי חֲלָקוֹת	distribution; division;	חֲלֹק
Kham, one of Noh's	חָם	difference of opinion	
sons; (col.) a rude		to penetrate, to	חֲלַחַל
and ignorant person		infiltrate; to shake,	(לְחַלְחַל)
who does not follow		cause to tremble	
the laws of the Torah		heaven forfend! far Le	וְזָלִילָהּ
to covet, desire, lust	חָמַד (לְחָמַד)	it! don't!	
for		in turn, by turns	חֲלִיפּוֹת
curve, bend	חֲמוּק	cholera	חֲלִי-רָע
lizard	חָמָט	poor, unfortunate,	חֲלָכָה, חֲלָכָה
warm drink (esp. tea);	חֲמִין	wretched person	
Sabbath meal kept		to be profaned, to be	חָלַל
warm from Friday		desecrated	
violence, wrong	חָמָס	to begin, to commence	חָלַל (חָלַל)
oppression			(לְחָלַל)
you are to blame!;	חָמָסִי עָלֶיךָ	space, the vault of	חֲלַל הָעוֹלָם,
may you suffer for		heaven	חֲלָלִי דָּעֵלְמָא
the wrong done to		for, instead, in ex-	חֲלָף
me!		change, in return for	
man of violence,	אִישׁ חָמָס	to be extricated, to es-	חֲלָץ (חֲלָץ)
wrongdoer		cape, to be delivered,	(לְחֲלָץ)
false witness	עֵד חָמָס	to be pulled out; to be	
to complain about	צָעַק (וְצָעַק)	ready for, to pioneer	
wrong suffered	חָמָס	part, share; lot fate	חֶלֶק
undeserved hatred	שִׂנְאָת חָמָס	to link one's fate	הִתְּחַלְּקוּ
to become sour, to be	חָמַץ	with, participate	עִם. שָׁם
leavened			חֲלָקוּ עִם
to become (turn)	הִתְחַמֵּץ	bald (smooth) part	חֲלָקָה
sour; (fig.) to be-		flattery	חֲלָקָה לְשׁוֹן
come heretical; to		flattery, hypocrisy	חֲלָקוֹת,
delay, miss			חֲלָקוֹת

(to go) from strength	מְחִיל (הֶלֶךְ)	fresh; raw, alive	חַי
to strength, from	אֶל חֵיל	puzzle, enigma; riddle;	חִידָה
success to success		proverb	
(to be very		May he live!	(חַיֵּה)
successful)			"שִׁיחִיָּה"
well done!	יִישַׁר חֵילָהּ!	to refresh, revive	הַחִיָּה נִפְשׁוּ
to devote one's energy	נָתַן חֵילוֹ		(לְהַחְיִיתָ)
to, to spend one's	לְ-	benediction)	"שִׁיחִיָּה"
money on		"Blessed... who has	
to succeed greatly	עָשָׂה חֵיל	kept us alive and	
to have birth pangs,	(חֵיל) חָל	sustained us to reach	
tremble, fear	(לְחֵיל)	this present time".	
partition, wall	חִיץ	It is said at the	
bosom, lap; (fig.)	חֵיק	beginning of certain	
midst, inside		holidays, and also	
to rub, to scratch; to	חָכַךְ (לְחַכֵּךְ)	over any fruit or	
hesitate		vegetable that was	
to rub oneself, to	הִתְחַכְכֵּךְ,	not available for a	
scratch oneself	נִתְחַכְכֵּךְ	long time. Also said	
	(לְהִתְחַכְכֵּךְ)	over new clothes or	
reddish	חִכְלִילִי	a new home.	
	חָל רָאָה חֵיל	by your life!, upon	חַיִּים) חֵיָךְ
(intr.) to be soiled,	(חָלָא)	your life!	
rust, to be polluted;	הִחְלִיא	transient	חַיִּי שְׁעָה
(trans.) to cause		(ephemeral) life	
sickness		power, strength, valour,	חֵיל
		courage, wealth	
desecration, profanation	חֲלוּל	gird on strength (to	אָזַר חֵיל
desecration of the	חֲלוּל שַׁבָּת	become strong)	
Sabbath		a man (woman) of	אִישׁ (אִשָּׁה)
secular, profane; lay	חֲלוּנִי	valour, brave	חֵיל

to regret, to repent	חָזַר (חזר)	drama, play, vision,	חֲזִיוֹן
	בְּתִשּׁוּבָה	revelation; phenomenon	
to be repeated again	חָזַר תְּלִילָה	(poet.) theatrical	בְּמַת חֲזִיוֹן
and again, to recur		stage	
to go begging	חָזַר (לְחָזַר)	to hold, seize; to	חֹזֵק (חזק)
	עַל הַפְתָּחִים	strengthen	(לְהַחֲזִיק)
to go round and	חָזַר	to encourage someone,	הַחֲזִיק
round; to woo, to		to follow (assist)	אַחֲרָיו
court, † take a lot		someone	
of trouble over a			
thing		to be grateful to	הַחֲזִיק לוֹ
to return, turn back;	הִחְזִיר	someone; to be	טוֹבָה
to go round and		obliged to someone	
round; to reflect		to help, to	הַחֲזִיק עַל
(light)		participate	יָדוֹ
return; repentance;	תּוֹרָה	to be considered, to	הַחֲזִיק, הַחֲזִיק
remedy, improvement		be regarded	(ל-)
horseradish	תּוֹרַת	holding, occupying;	תּוֹקָה
nose ring, ring, hook	חָח	right of pre-emption,	
to act like a spoiled	(חטא)	right of possession,	
child, to lean on, to	הַתְּחַטָּא	established claim; sup-	
yearn; to apologize	הַתְּחַטָּא	position, accepted	
	(לְהַתְּחַטָּא)	opinion	
sinner, transgressor	חָטָא	having the right for	חֻקָּה
hastily, quickly, in a	חֲטופות	serving as the town	הַרְבֵּנוּת
hurry		rabbi	
to scratch; to pick holes	חָטַט	it may be supposed	חֻקָּה עַל
in; (fig.) to delve into	(לְחַטֵּט)	that... one can be	פְּלוֹנִי שֶׁ-
minute details		sure that he...	
hastily, quickly, in a	(חטיפין)	in the state of,	בְּחֻקָּה
hurry	בְּחֲטִיפִין	considered as	

to be driven into	הִתְחַדֵּק	to struggle, move con-	(חבט)
religious elementary	"חֲדָר"	vulsively; to exert one-	הִתְחַבֵּט
school		self, to try hard; to	(לְהִתְחַבֵּט)
duty	חֻבָּה	prostrate oneself (in	
to do one's duty, fulfill	יֵצֵא יָדָיו	prayer)	
one's obligation	חֻבָּתוֹ	rope, cord; region,	חֶבֶל
to deem it one's duty	רָאָה חֻבָּה	district; portion, lot	
	לְעֵצְמוֹ	slumber, bonds of	חֶבְלֵי תְנוּמָה
Yeshiva student, diligent	חֹבֵשׁ בֵּית-	sleep	
student of Jewish Law	הַמִּדְרָשׁ	to take part in	לָקַח חֶבֶל בְּ-
to state, make known,	חָהָה, חָהָה	pain, pang	חֶבֶל
pronounce (one's	דְּעָתוֹ (לְחָחוּת)	pre-Messianic tribu-	חֶבְלֵי מָשִׁיחַ
opinion)		lations (which would	
to show, show with a	חֲחוּהָ (חֲחוּהָ)	affect the world be-	
gesture	(לְחָחוּת)	fore the advent of	
opinion	חֲחוּהָ (חֲחוּהָ)	the Messiah)	
lease, contract,	חֻזָּה	burial society	חֶבְרָה קְדִישָׁא
agreement		(col.) a group of	"חֶבְרָה"
large	חֻמָּה (חֻמָּה) בֵּית-	associated people	
	חֻמָּה	(Arabic) Haj-one who	חָגַ
apart from	חוּץ, חוּץ מִן	has made the	
law, statute; custom;	חֻק	pilgrimage to Mecca;	
portion		pilgrimage	
seal, stamp, signet ring;	חֻתָּם	ravine, cleft	חָגוֹ
(fig.) mark impression		sharpness, edge, point	חֹד
sealing wax	חֶמֶר חֻתָּם	sarcasm, joke, wit, jest;	חֲדוּד
appearance; vision,	חֲזוֹת	sharpness, acuteness;	
prophecy, revelation		sharpening	
his appearance	חֲזוֹתוֹ מוֹכִיחָה	to stop, cease	חָדַל (לְחָדַל)
discloses, or gives	עָלָיו	thorn, thorn bush	חֲדָק
evidence		to stick in	(חֲדָק)

idolatry	עֲבוֹדַת זָרָה	to be shocked; to shake,	זעזוע
loathing, nausea	זָרָא	to tremble	הוֹדָעָנָה
to scatter, disperse; to	זָרַה, זָרָה		(לְהוֹדָעָנָה)
throw away	(לְזָרוֹת, לְזָרוֹת)	little, tiny, miniature	זָעִיר
		anger, rage, wrath;	זַעַף
to pour salt on	זָרַה מֶלַח עַל	(fig.) tempest, stormy	
wounds, (fig.) to	פָּצְעוּ	rain, raging wind	
add insult to		erect, upright; perpen-	זָקוּף
injury, to annoy		dicular (geom.)	
(fig.) full of anger	(עֵינִימִם) מְזֻרָה	to age prematurely	זָקֵנָה קִפְצָה
	זַעַם		עָלְיוֹ
arm; (fig.) strength,	זִרְעָה	elders or patriarchs of	זִקְנִים (זִקְנֵי
power, force		the community	יִשְׂרָאֵל)
man of violence,	אִישׁ זִרְעָה	to peap, to be thrown	זָקָר (זָקָר)
bully		stranger, alien	זָר
by force, with a	בְּזִרְעָה	idol, strange god	אֵל זָר
strong hand		(fig.) strange fervour,	אִשׁ זָרָה
to urge	זָרָה (לְזָרוֹ)	strange enthusiasm;	
stream, flow	זָרָה	strange fire (not	
		from altar),	
		idolatrous fire	

— ח —

angels, according to		bosom	חֹב
popular belief		in himself, within	בְּחֻבּוֹ
(Aramaic) burial	חֲבוּרָתָא	himself (inside)	
society	קְדִישָׁתָא	"Habad"-Hassidic sect	חֲבִיר
	(חֲבִירָה)	beating	חֲבוּט
	קְדִישָׁא	tortures after death,	חֲבוּט תְּקִבָּה
blow, beating	חֲבִירָה	administered by civil	

a Jew	יִיד	poor quality soil; a	זְבוּרִית
bristle	יֵרֶךְ	thing of poor quality	
olive	זֵית	gold	זָהָב
a bit, the size of an olive, as big as an olive (as an example of a minimal size)	כַּזֵּית	fine gold, gold of Parvayim	זָהָב פְּרוּיִם
		goldsmith	זָהָבִי
		glow	זָהָרֹר
to be found worthy; to succeed, win; to win	זָכָה (לְזָכוֹת)	glow of the setting sun	זָהָרֹרֵי חֲמָה
a lawsuit, to be declared innocent		reddish, glowing	זָהָרֹרִי
		that; which, who	זֶה
to cause someone to gain	זָכָה (לְזָכוֹת)	bell, gong; the sound	זֶג
		bow (of a bell)	
ancestral (paternal) merits, hereditary title	זְכוּת אָבוֹת	wife, female, mate	זוּגָה
"forget-me-not" (plant)	זִכְרוֹנִי-יָד	to be proud, to be	זָחָה עָלָיו (זֹחָה)
(Aramaic) sparsely-bearded (person)	זִכְרִיָּה (זִכְרִיָּה)	haughty	זָעֵתוֹ
		bottom; ebb, low tide	זֹט
	זִלְזָקוֹן	bottom of the sea, sea bed; ebb, low tide	זֹטוֹ שֶׁל יָם
slender branch, tendril (vine)	זִלְזָל	corner; angle (geom.)	זֵוִית
		forsaken corner	קַדְרֹן זֵוִית
to be shaken, to quake, to quiver	זָלַל (זָלַל) (לְהִזָּדֵל)	an overcoat, worn by the Jews in Eastern Europe	זֹפִיָצָא, זֹפִיָצָה
songs; hymns, Sabbath hymns	זִמְרָה (זִמְרֹת)		זָחָה עָלָיו
to invite; prepare; arrange a meeting	זָמַן	pride, conceit,	זָעֵתוֹ רָאָה זֹחָה
to chance, to meet by chance	זָדָּמָן, הִזְדָּמָן	vainglory	זָחִיחוֹת (הִזְדָּעָה, הִלָּב)

warning	התקדש ראה	התעוה ראה
	קדש	עוה
	התקין ראה תקן	התענת ראה
	התקצף ראה	עות
	קוצף	התעלם ראה
	התדאה	עלם
	(משרש: תדה)	התעמל ראה
	התדיר ראה	עמל
	תדס	התעדטל ראה
	התדיע ראה	ערטל
	תרע	התפגל ראה
	התדקם ראה	פגל
	דקם	התפלטן ראה
	התדה ראה תדה	פלסן
	התדעם ראה	התפלץ ראה
	רעם	פלץ
	התרפט ראה	התפלש ראה
	רפט	פלש
	התרפרף ראה	התפקק ראה
	רפרף	פקק
	התדשל ראה	התפרקד ראה
	דשל	פרקד

— י —

committee	ועד	certainty	ודאות
executive committee	ועד פועל	(adj.) certain, sure	ודאי
pious Jews zealous to fulfil the precepts	ותיקין	child, infant; young of animal	ולד (ולדות)

isolation; communion, unification	הַתְּיַחְדוּת	הַתְּגַדֵּל ראה גדל
	הַתְּיָשֵׁב ראה ישב	הַתְּגַדֵּר ראה גדר
	הַתְּכַוֵּן ראה כּוֹן	הַתְּגוּרֵר ראה גור
	הַתְּכַנֵּף ראה כנף	הַתְּגַלְגֵּל ראה גלגל
to mock	הַתְּלַח, הַתְּלַל (לְהַתְּלַל)	הַתְּגַלֵּם ראה גלם
	הַתְּלַבֵּן ראה לבן	הַתְּגַלֵּעַ ראה גלע
	הַתְּלוּצֵץ ראה ליץ	הַתְּדַחֵק ראה דחק
	הַתְּלַקַּח ראה לקח	הַתְּדַעַע ראה ידע
(Aramaic) there	הֵתְמַם	הַתְּהוּה ראה תוה
in there, of that place	הֵתְמַם	הַתְּהוּל
from here to there	מֵהֵכָּא לְהֵתְמַם	
	הַתְּמוּדֵר ראה	derision, sarcasm, mockery
	מדד	הַתְּחַבֵּט ראה חבט
	הַתְּמַזְמֵז ראה	הַתְּחַטֵּא ראה חטא
	מזמו	הַתְּחַכֵּן,
	הַתְּמִיָּה ראה	נְתַחֲכֵךְ ראה חכך
	תמה	הַתְּחַקֶּה ראה חקה
	הַתְּנַטֵּס ראה	הַתְּיָאֵשׁ ראה יאש
	נסס	הַתְּיָז ראה נתז
	הַתְּנַפֵּל ראה	
	נכל	
	הַתְּעַבֵּר ראה עבר	
	הַתְּעַנֵּם ראה ענם	

quietly	בְּלִי הֶרֶף (השקט) בְּהֶשֶׁקט הִשָּׁרָה רָאָה שְׂדֵה הִשְׁתוֹמֵם רָאָה שִׁמְם הִשְׁתַּלְּשֵׁל רָאָה שִׁלְשֵׁל הִשְׁתַּדְּבֵב רָאָה שִׁדְבֵב הִשְׁתַּדָּךְ רָאָה שִׁדָּךְ הִתְאַבֵּךְ רָאָה אָבָךְ הִתְאַבֵּק בְּעַפְרֹה רָאָה אִבָּק הִתְאַוֵּשׁ רָאָה אִשֵּׁשׁ הִתְאַזֵּר רָאָה אִזָּר	without a stop, incessantly adventure, perilous feat, hazardous feat achievement, attainment, obtaining; perception, grasp, conception; criticism, comment, objection	הִרְפָּה רָאָה רָפָה הִרְפִּתְקָה הִרְצָה רָאָה רָצָה הִרְקִיב רָאָה דִּקְבֵּב הִרְשִׁיל אֶת רָאָה רָאָה דִּשְׁל הִרְתִּית רָאָה רָתַח הִשָּׁנָה הִשָּׁדַר רָאָה שֹׁדַר הִשָּׂא רָאָה נִשָּׂא הִשִּׁיב רָאָה נִשֵּׁב הִשִּׁיל רָאָה נִשֵּׁל הִשִּׁים רָאָה שִׁים הִשִּׁיק רָאָה שֹׁק הִשְׁכָּחָה הִשְׁכִּיד רָאָה שִׁכַּר הִשְׁמִים רָאָה שִׁמְם
strengthening oneself	הִתְאַזְרוּת הִתְאַזֵּר רָאָה אִזָּר הִתְבַּדָּה רָאָה בִּדָּה		
assimilation	הִתְבַּלְּלוּת הִתְבַּטֵּם רָאָה בִּטְמָה הִתְבַּטֵּס רָאָה בִּטְסָה הִתְגַּבֵּר רָאָה גִּבְרָה	prayer for the dead, requiem	

98

99

society manners, behavior	הַלִּיכוֹת הַחַיִּים (הַעוֹלָם)	It shall never be!	הִיָּה לֹא תִהְיֶה!
house management	הַלִּיכוֹת הַבַּיִת	to what extent	עַד (הֵיכֵן)
to walk, to be on the go; to spread	הֵלֵךְ	from him	הֵיכָן הֵמָּנָה
to cause, cast upon a person (tediousness etc.)	הֵלֵךְ עַל פְּלוֹנִי	(Aramaic) (adv.) this is, that is, namely	הֵינִי הֵינִי הֵךְ
two-legged, biped	מֵהֵלֵךְ עַל שְׁתֵּי רַגְלָיו	it is all the same, it makes no difference, one and the same	הֵינִי הֵךְ
mood (in compound words); manner	הֵלֵךְ	that is to say	דִּהְיִנִּי הַיָּשִׁיר רֹאֵה יִשְׂרָאֵל
frame of mind, mood	הֵלֵךְ-נֶפֶשׁ		הַכֶּבֶס רֹאֵה
mood, state of mind	הֵלֵךְ-רוּחַ		כֶּבֶס
wanderer, passer-by	הֵלֵךְ		הַכֹּזֵז רֹאֵה נֹכַח
law; the legal part of Jewish traditional literature	הֵלֵכָה	dowry collected for a poor bride, bridal fund	הַכֶּסֶת פְּלָה
properly	כְּהֵלֵכָה	submission, humbleness, subduedness, capitulation	הַכְנָעָה
properly, correctly, as prescribed by law	כְּהֵלֵכְתּוֹ	tho' (m. and f.)	הֵלָה
to hit, strike; to beat, smite; to stupefy, stun	הֵלֵם (לְהֵלֵם)	festivity	הֵלֵלָה, הֵלֵלָה
to be noisy, to make a noise, to hum	הֵמָה (לְהֵמָה)	joyous festivities, festivity and dancing	הֵלֵלָה וְחֻנָּא
name of benediction over bread; (coll.)	הַמּוֹצֵיא	thunderstruck; (fig.)	הֵלֵם רַעַם
piece of bread on which the mentioned above benediction is said		shocked, overwhelmed	(רֹאֵה גַם הֵלֵם)
		that one there	הֵלֵז
		going, walking; manners, conduct	הֵלִיט רֹאֵה לוֹט
			הֵלִיכָה

	הוֹסִיף ראה יסף	adorning, beautifying;	הַדוֹר
	הוֹעֵב ראה עוב	honouring, respect	
expenditure, expense, charge	הוֹצָאָה	fulfilment of a pre-cept in accomplished or embellished form	הַדוֹר מְצוּהָה
	הוֹצִיא ראה יצא	simple, ordinary, lay	הַדְּיוֹט
teaching, tuition, instruction; command, order; meaning, significance	הוֹרָאָה	(secular); ignorant person, idiot, unskilled, incompetent	
	הוֹרְעוֹעַ ראה וועזע	the fool always likes to make himself conspicuous, "fools rush in where angels fear to tread"	הַדְּיוֹט קוֹפֵץ בְּרָאשׁ
memorial prayer for the dead	הַזֵּיל ראה נול		
damage, loss	הַזָּק		הַדִּיתָ ראה דות
	הַחֲנוּהָ ראה חוה	since	הַדִּיד ראה נדר
	הַחֲזוֹק ראה חזק	suitable, fair	הוֹאִיל ׀
	הַחֵל ראה חלל		הוֹגֵן
	הַחֲמִיץ ראה חמצן	trouble, distruction, mischief; evil, device	הוֹגֵף ראה גוף
	הַחֲטָה ראה נטה	unfortunately	הוֹהָ
Haidamacks; Russian brigand bands of the 18th century	הַחֲמִיץ ראה חמצן	hence, from this you may infer, you must say then	לְהוֹתִי
to be successful, to reach a high social position	הַחֲמִיץ ראה חמצן	existence, being	הוֹהָ (הוֹהָ) הוֹהָ
the present form (fem. sing.) of the verb "to be"	הוֹהָ (הוֹהָ) הוֹהָ	things as they are	אֹמֵר
	לְאִישׁ		הוֹהָ
	הוֹהָ (הוֹהָ) הוֹהָ	with all his might	בְּכָל הַחֲזָקָה
	הוֹהָ (הוֹהָ) הוֹהָ	customs, manners	הוֹהָ (הוֹהָ) הוֹהָ
		noisy	הוֹהָ (הוֹהָ) הוֹהָ

deteriorate	נִדְדָּר	novice	דִּדְקָא
good manners	(דִּדְר) דִּדְרָא	childish	דִּדְקִי
	אֲרִץ		דִּדְקָא
(fig.) the right way,	דִּדְרָא הַיָּשָׁר	(little) young	דִּדְקִי
upright conduct; the		children who begin	
straight path, the		to study reading	
direct way		to roll (transitive), to	דִּדְדָּר
indirectly, roundabout	דִּדְרָא עֲקֻלְתוֹן	roll away and	
dragon	דִּדְקוֹן	disperse	
sermon, interpretation	דִּדְשָׁה	to roll (intransitive),	הִתְדִדְדָּר
lapel, flap	דִּש	roll down,	הִדְדָּר

— ה —

nothingness; vapor,			הָאֵהִיל רָאָה
breath; in vain			אָהֵל
	הַבְּרִיחַ רָאָה	how? in what manner?	הָאֵיךְ הָיָא
	בִּרְחָא	(Aramaic) what is	הָאֵי מָאֵי
sound; sigh, moan	הִגָּה	this?	
deep meditation; origi-	הִגִּיג	exaggeration; vanity,	הִבְאִי
nal idea, thought		meaningless talk	
	הִגִּיתָ רָאָה גִּיחַ	"havdalah"-benediction	הִבְדִּילָהּ
	הִגִּיס רָאָה גִּיס	over wine at the con-	
	הִגִּיעַ רָאָה גִּיעַ	clusion of Sabbaths	
	הִגַּעַ עֲצֻמָּה	and festivals	
	רָאָה גִּיעַ	to flash, glitter; to	הִבְהִב
	הִדְאִיב רָאָה	flicker, scintillate	(לְהִבְהִב)
	דָּאִב	flickering	וְהִבְהִיב
to echo, to resound	הִדְדָּר (לְהִדְדָּר)	vanity, emptiness,	הִבְלָה

sceptic or atheistic views	חפשויות	the sources of his income were exhausted	דָּלְלוּ מַעֲיָנָיו
irreligious Jew, one who does not observe Jewish customs and laws	בַּעַל יְדֵעוֹת חפשויות	blood	דָּם
to flicker, be near extinction, fade, die out	דָּעַךְ (לְדַעֵךְ)	blood pressure	לַחַץ הַדָּם
in my humble opinion; if I may suggest	דַּעַת לִפִּי עֲנִיּוֹת דַּעַתִּי	to flicker, emit light; to rave, daze, be bewildered	דָּמְדָם
fault, blemish	דָּפִי	to be like, resemble; to imagine	דָּמָה (לְדָמוֹת)
to find fault with	מָצָא דָּפִי ב־	it appears to me	דּוֹמָה אֵנִי
to defile, tarnish reputation	הָטִיל (גַּתָּן) בּוֹ דָּפִי	to appear like, resemble	נִדְּמָה (לְהִדְמוֹת)
faultiness	נִקְרַי מִדָּפִי	to appear (seem), be understood; be like; be imagined, fictitious	דָּמָה
very thin gauze, veil, curtain	דֶּק	it appears (seems) to me that, I believe	כְּדָמָה לִי, כְּדָמָה אֵנִי
precision, exactness	דִּקְדּוּק	silence, rest, quiet	דָּמִי
down to the smallest detail	לְכָל פְּרִטָּי וְדִקְדּוּקָיו	in the still of the night	בְּדָמִי הַלַּיִל
to be precise, meticulous, strict, pedantic; to deal with grammar; crush, pound into small pieces	דִּקְדָּק (לְדִקְדָּק)	in the middle of life, in the midst of his days	בְּדָמִי יָמָיו
spur; goad	דִּרְבּוֹן	silence	דְּמָמָה
(fig.) pungent, stinging (as spurs or nails)	בְּדִרְבּוֹנוֹת	(Aramaic) this, the one in question	דֵּן רֵאָה דֵּין דֵּן
sofa, couch, divan	דִּרְגֵּשׁ	this young man	הַבָּחוּר דֵּן
pupil, beginner, child,	דִּרְדָּק	free views; (fig.)	דַּעַת (דַּעַת)

for generations, forever; (דור) לְדוֹרוֹת	faded, pale, faint in	זָהָה
for ever	colour	
falling, about to give	fishing boat; small	דִּגְגָּה
way, shaky; postponed	boat	
repelled	to be sick, be in sorrow	דָּוָה (לְדוֹוָה)
hard up; pressed,	sad, sick, dolorous	דָּוָה
compressed; scarce	to rinse, flush, wash out	דָּוָה (דוּחַ) הִדִּיחַ
to push, to thrust aside;		(לְהִדִּיחַ)
to urge, press, oppress	one who anticipates the	דוֹחֵק גֵּזֶן
to push oneself thro-	coming of the Messiah,	
ugh, thrust oneself	one who forces the	
sufficient, sufficiently	issue	
as much as	the grave, Hades	דוּמָה
storey, floor	(in Rabbinic legend)	מִלְאֵךְ דוּמָה
portrait, image	the angel set over	
his image	the dead	
amnesty	like, similar to; it	דוּמָה
to resign (from	would appear, it seems	
office)	it appears to me; it	דוּמָה אֲנִי
to dispute, argue;	seems to me	
judge; rule; punish;	(adv.) silently, in	דִּימָם
litigate	silence	
a litigation before a		דִּין (דוֹן) דֵּן רָאָה
Rabbinical Court		דִּין
dinar (coin)	generation; age, period	דוֹר
sheepfold, sheep pen	(of a man's life); era,	
woodshed	time	
foul, polluted	the generation of the	דוֹר תְּפִלְגָּה
to pursue, run after	Tower of Babel,	
to become poor, be	(lit.: the generation	
low, weak	of separation)	

to clean, sweep, remove dirt	גָּרַף (לְגִרְף)	dried fig	גְּרוּגֶרֶת
Graf, Count	גָּרַף	(based on a Tal-mudic tale) dried fig; (fig.) lean	גְּרוּגֶרֶת דְּרָבִי צִדּוּק
to storm; (fig.) to be very excited	גָּרַשׁ (גִּרְשָׁה) (לְהִגְרִישׁ)	fig; (fig.) lean gaunt person	
to materialize (give a concrete form to an abstract idea or feeling); to execute, carry out	גָּשַׁם	cleaned, swept	גְּרוּף
matter, substance	גִּשְׁמִי	coin, piastre, ter. prutot (one "Agora")	גְּרוֹשׁ
material, corporeal	גִּשְׁמִי	bone; body (celestial)	גֶּרֶם
"gittit" (name of a musical instrument in the Bible); guitar	גִּתִּית	strong-boned ass; (fig.) very stupid, an absolute ass	הַמּוֹר גֶּרֶם
		(trans.) to lessen, reduce, diminish	גָּרַע (לְגָרוֹעַ)

— ד —

body); joining, attachment		(Aramaic) of	דָּ
to be possessed by an evil spirit	דָּבַח בּוֹ	to cause sorrow, pain, to distress someone	דָּאֵב (דָּאֵב) (לְהִדָּאֵב)
figcake, figroll	דָּבָח	sorrow, grief, anxiety	דָּאָבָה
(n.) ability of speech, word, saying	דָּבָר	to speak, whisper	דָּבַב
(euphemism) pig, pork	דָּבָר אֲחֵרִי	to speak, whisper; to cause to speak	דָּבַב (דָּבַב) דָּבַב
plague, pest, pestilence	דָּבָר	hated, disliked; hostile	דָּבֹב
honey cookie	דָּבָר שְׂמֵיךְ	opponent, antagonist	בָּעַל דָּבָב
cornflower	דָּבָר	enemy	
to hop, skip, toddle	דָּדָה (לְדָדוֹת)	ghost, evil spirit (possessing a person's	דָּבֹק

perfect; finished, completed, ripe	גמור	skull, head	גלגלת
sip, quaff	גמיעה	skin; scab, crust, rind;	גָר
hidden, secret, latent, concealed	גנוז	wall of vessel; skin of	
shame, disgrace	גנות	onion	
to slander someone, to speak dishonourably of someone	דבר בגנותו	fritters	גלדי שמן
to be rude, insolent	גסס (הגיס, הגס (רעתו, לבו)	to reveal, to uncover	גלה (לגלות)
he talked in a rude voice, he made his voice rude	הגיס את קולו	if only (he) were alive to see this!	מי יגלה עפר מעיני...
hand, arm; wing alone, by oneself	גף	(lit. who would wipe the dust from the eyes of...)	
reed fence, hedge	גפה	decorative ball on top of column; small ball;	גלה
to caress, embrace, cling, hug; to encircle, surround	גפף (לגפף)	vaulted roof, dome	
stranger, foreigner; proselyte, convert	גר	rolling (folding) up, (fig.) cigarette; cloak, robe	גלום
glutton, voracious	גרגון	ice	גליד
gluttonous	גרגוני	to be embodied; to pupate	גלם (התגלם) (להתגלם)
neck, throat; gullet, wind pipe	גרגרת	shapeless matter; amorphous mass;	גלם (גלמים)
larynx, Adam's Apple	פקה של גרגרת	human figure modeled in caly, snow etc.	
to excite, irritate, stimulate; to tease. to stir up	גרה (לגרות)	lonely, deserted, forsaken	גלמוד
		to burst out, break out, erupt	גלע (התגלע) (להתגלע)
		papyrus, bulrushes	גמא
		to gulp, to swallow	גמא (לגמא)

act of true loving	גחש"א	mutual influence	השפעת גומלין
kindness (towards the dead), preparation of the dead	(גמילות חסד של אמת)	colour; tone, hue, nuance	גוון
burial society	מוסד גחש"א	deceiver	גויב דעת
divorce	גט	to be shut, closed	(גוף) הוגף
to break forth, to burst out	(גיח) הגיח (להגיח)	the essence of the story	גוף המעשה
the four palatal sounds (letters)	גיכ"ק	body, the very thing; (Talmud) let us re-	גופא
use of letters as numerals, numerology	גימטריה	turn to the essential subject	
gymnasium, secondary school	גימנזיה	she (it) herself	אותה גופה
wandering, adventures; reincarnation; rolling, revolving; metamorphosis, transfiguration (transmigration) of soul	גלגול (גלגולים)	to stay, to dwell	(גור) התגורר (להתגורר)
to roll; to bring about	גלגל	fate, fortune, chance, destiny; life, existence; result; lot	גודל
to cause to happen	גלגל לידו	verdict, judgment, decree	גזר דין
to talk with; to enter into conversation with	גלגל עמו בשיתוף	his fate was decided, judgment was given against him	נחתם גזר דינו
to be exposed to many experiences; to be reincarnated	גלגל (גלגל) עינו של אדם	evil decree, edict, prohibition, restrictive law; percept or law for which no reason is given; enactment	גזרה
orb of the eye, eyeball	גלגל עינו של אדם	an enactment for preventive reasons, so that not . . .	גזרה שמה (גזרה משום)
		laughter; jester	גחכן
		burning coal, ember	גחל, גחל
		glowing coal	גחלת לוהטת

to act in an unwanted manner, to be beside oneself		organized on military lines; group or band of people organized for a certain purpose	
body; back	גו	troops of Jewish volunteers that	הַגְדוּד הַעֲבָרִי
(poet.) limb, part of	יָצוֹר (יָצוּרִי) גו	served in the British Army during First World War	
the body			
(Aramaic) inside, interior	גו		
there is something (a reason) in it; not in vain was this done	יֵשׁ דְּבָרִים בּוֹ	to enlarge; to grow big, to grow	(גדל) הַגְדִּיל (לְהַגְדִּיל)
savior, the Messiah	גואל	to boast, to praise oneself, to aggran- dize oneself	הַתְגַּדֵּל
the arrival of the Messiah	בִּיאַת הַגּוֹאֵל		
a gentile who puts lights on or off in the synagogue or Jewish houses on the Sabbath, and does any other work forbidden to Jews on that day.	גוי שֶׁל שַׁבָּת	to abuse, insult, curse; to refute attack on, ask a difficult question (in a Talmudic argumen- tation)	גָּדַף
(originally) burial stone covering the entrance of a burial cave; stone put on the corpse in the grave	גולל	to distinguish oneself; to pride oneself	(גדר) הַתְגַּדֵּר
the burial service is over; (fig.) all is over and done	נִסְתַּם הַגּוֹלֵל	to find a way to dis- tinguish oneself, to find an opportunity to show one's capacity	מָצָא מְקוֹם לְהַתְגַּדֵּר בוֹ
reciprocity, mutuality	גומלין, גומלימים	fence; precaution, pre- ventive law	גָּדַד
mutual relationship	יְחוּסֵי גּוּמְלִין	to be guilty of an outburst of passion,	יָצָא מִגְדָּרוֹ

tannery; tanner	בְּרִי	perfectly, properly	עַל בְּרִי
for, in order to, for the sake of; because	בְּשִׁבִּיל שְׁ-	nature, creation	בְּרִיאָה, בְּרִיָּה
perfumer, manufacturer	בְּשִׁמָּה (בְּשִׁמָּה)	circumcision	בְּרִית, בְּרִית
of perfumes	בְּשִׁמָּה	"Brit Shalom" A	מִלָּה
human being, mortal,	בְּשָׂר וְדָם	Jewish-Israeli associa-	בְּרִית שְׁלוֹם
flesh and blood		tion (1925—1930) that	
fleshy	בְּשָׂרִי	tried to deal with the	
smile	בֶּת צֶחֳקִים	Arab-Israeli problem	
echo; divine voice;	בֶּת קוֹל	and find ways to solve	
rumor		it by peaceful means,	
to be cut (into pieces),	בְּמַר	accepted by both sides	
torn		but, however	בְּרָם

— ג —

to reach the age of 80	הַגִּיעַ לְגִבּוֹרֹת	greatness, glory, majes-	גִּבּוֹרֹת
eyebrow	גִּבְרִין (גִּבְרִינִים)	ty; haughtiness, pride,	
a very rich man;	גִּבְרִיר	arrogance; high tide	
master, lord		warden of synagogue	גִּבְאִי (גִּבְי)
to be bounded in; to be limited to	גִּבְלִי (גִּבְלִי)	or charity institution;	
peak, hummock, rounded summit; hunch,	גִּבְנוֹן, גִּבְנוֹן	collector of taxes (or	
hump		charitable contri-	
to strengthen oneself;	גִּבְרָה (גִּבְרָה)	butions)	
to grow in intensity	לְהִתְגַּבֵּר	stubble, wood splinters	גִּבְרָה, גִּבְרָה
male, man; cock,	גִּבְרָה	valour, strength,	גִּבְרָה
rooster		courage; might, power	
regiment, troop; group	גִּדּוּד	old age, the age of 80	גִּבּוֹרֹת
		and over	
		(octogenary)	

an appearance; to be filled with mud		with God's help!	בְּעֶזְרַת הַשֵּׁם (יְתִבְרֶךְ)
to be withheld from, to be beyond someone's ability	(בצר) נִבְצָר	coachman, waggoner without any special sig- nificance or im- portance; by chance	בְּעֵל עֲגֻלָּה בְּעֵל מָאָה
expert, learned	בְּקִי	a mere allusion	אֶסְמִכְתָּא בְּעֵל מָאָה
approximately, in a general way	בְּקֶרֶב	slowly, lazily; "in slow motion"	בְּעֶצְלָתִים
(Aramaic) son	בֶּר	to clear, remove (de- stroy, annihilate); to graze, to eat up entirely	בָּעֵר (לְבַעַר)
(Aramaic) of a good family, highborn	בֶּר-אֲבָהֵן	to terrify, frighten	בַּעַת (לְבַעַת)
my son	בֶּר בְּטָנִי	to be frightened, to be terrified	נִבְעַת (לְהַבְעִית)
except, without, outside of	בֹּר'	to terrify, frighten	הַבְעִית
(Aramaic) deceased, dead person, excluding us, apart from us	בֶּר מֵיָּנִין	to sprout, to burst forth, to make an appearance	בְּפִמְבִּי רָאָה פִּמְבִּי
the six days of creation	(בְּרֵאשִׁית) יְשֶׁשֶׁת יָמִי בְּרֵאשִׁית	sudden appearance, sprouting	בְּפִרְהָסָהּ רָאָה פִּרְהָסָהּ
from very old times	מִשֶּׁשֶׁת יָמִי בְּרֵאשִׁית	marsh, swamp	בְּפִרְוֶשׁ רָאָה פִּרְוֶשׁ
(Arabic) explosion!, dynamite	בְּרֹדֶד	to drip; to sprout, make	בְּצִבְצִין (לְבִצֵּץ)
certain, plain, obvious, evident; clear, bright; selected, choice	בְּרוּר		בְּצִבְצִין
to close with bar, to bolt	(ברח) הִבְרִית (לְהִבְרִית)		בְּצִבְצִין
health, soundness; clearness, truth	בְּרִי		בְּצָה (לְבִצֵּץ)

	(- בְּלִימָה)	name of a valley	
ill founded, hung by	תְּלִי עַל	near Jerusalem);	
a hair; (fig.) ques-	בְּלִימָה	(fig.) the Exile	
tionable, dubious			
not, except, without	בְּלִתִּי	in vain	בְּכָדִי (כְּדִי)
in order not...; so	לְבָלִתִּי	mourning, weeping	בְּכֹת
that no...! so that		the oak of weeping	אֵלֹן בְּכֹת
not to..., lest		(lamentation)	
bamboo	בַּמְבוֹס	at any rate, nonetheless	בְּכִז־
I beg your pardon!	בְּמַחֲלָה,		(בְּכָל זֹאת)
	בְּמַחֲלָה	not (preceding a verb	כֹּל
	מִכְבוֹדוֹ	in the future form)	
emphatically, forcibly,	בְּמַסְנִיעַ	not to be seen	בְּכָל יִרְאָה
categorically		anywhere	כָּל יִמְצָא
angel	בֶּן אֱלֹהִים	rags, tatters	בְּלָאוֹת,
child born in old age;	בֶּן זִקְנוֹתָיִם		בְּלָאִים
the youngest son		tuber; potato	בְּלִבּוֹס
companion, escort	בֶּן לְוִיָּה	worn out, ragged,	בְּלוּי
during; son of	בֶּן	tattered	
in a moment, instant-	בֶּן רֵגַע	closed; full	בְּלוּם
ly, immediately		great treasure	אוֹצֵר בְּלוּם
to become drunk	(בָּסָם) הִתְבַּסֵּם	stared at him with	(בִּלְט) הִבְלִיט
	(לִהְתַּבַּסֵּם)	protruding eyes	בּוֹ אֶת עֵינָיו
to strengthen, to	בָּסָם	without, excluding,	בְּלִי
consolidate, to set a		except for; not	
firm foundation		unintentionally, not	בְּלִי מִשִּׁים
to base oneself, to	הִתְבַּסֵּם	noticed	
strengthen oneself	נִתְבַּסֵּם	without	לְבָלִי
while; after	בְּעוֹד	mixture, medley; mixed	בְּלִיל
before (at) sunrise,	מִבְּעוֹר שָׁחַר	fodder	
while it is still down		nothingness, naught	בְּלִימָה

non-Jews: e.g. church, mosque)		abolish, stop, suspend	
monastery, convent	בֵּית כְּמָרִיּוֹת	idle, idolent person,	בְּטָלָן
church	בֵּית כְּנִיסָה	good for nothing,	
meeting house, club	בֵּית מוֹעֵד	idle; unpractical person; poor Jew who	
(fig.) a sanctuary, a substitute for the temple (e. g. the synagogue); a place of learning	בֵּית מִקְדָּשׁ מַעַט (מִקְדָּשׁ מַעַט)	spends his time in Jewish studies and is maintained by public funds	
(obsolete) library	בֵּית מִקְרָא	contrabass, double bass;	בְּטָנָן
inn, tavern, pub	בֵּית מְרוֹחַ	ancient musical instrument	
(obsolete) ancient ornament worn by women; scent box	בֵּית נֶפֶשׁ	cello	בְּטָנוּת
railway station	בֵּית נְתִיבוֹת	the arrival of the Messiah	(בִּיאָה)
cemetery	בֵּית עוֹלָם	gutter, sewer	בֵּית
	בֵּית עֶלְמִין	"Bilu". the first Zionist movement founded in Russia in 1882	"בִּילוּ"
coffeehouse	בֵּית קָהוּה	"Bilu" members	הַבִּילוּיִים
(obsolete) university, academy	בֵּית שִׁכְתָּה תַּחֲכֻמוֹנִי לְמַדְעִים	in the meantime, meanwhile	(בֵּין) בֵּינִי וּבֵינִי
inside and outside, from within and from without	בֵּית (בֵּית) מִבֵּית וּמִחוּץ	twilight, dusk	בֵּין הָעֶרְבִים
name of tree mentioned in the Bible (singular only)	בָּכָא (בְּכָאִים)	stronghold, citadel	בִּירְנִית
weeping, mourning	בָּכָא	(Aramaic) bad	בִּישׁ
vale of weeping, Vale of Tears (originally:	עֵמֶק הַבְּכָא	bad nickname	כְּנוֹי בִּישׁ
		(obsolete) sleeve	בֵּית זְרוּעַ
		large house, mansion	בֵּית חוֹמָה
		(obsolete) glove;	בֵּית יָד
		(obsolete) sleeve	
		place of worship (for	בֵּית יְרָאָה

Jewish Party (1897 1917)	בורא	crystal	בְּרִיל
creator	בּוֹרֵא	repair, overhaul, maintenance; breach, gap	בְּרֶק
to be ashamed; to be disappointed	בוש	to stare, to look with puzzled and bewildered eyes	בָּהָה
a long while (lit. till they were ashamed), till they were tired of waiting	עַד בּוֹשׁ	worried, concerned; hasty, in a hurry	בְּהוּל
robbery, booty, spoil, plunder, prey	בָּזָה	clear, plain, simple	בְּהִיר
despised	בּוֹזֵי	cattle	בְּהֵמָה
to sprinkle, spread, scatter	בָּזַק	large cattle; name for a stupid and rude person	בְּהֵמָה גְּסָה
lightning	בָּזַק	small cattle	בְּהֵמָה דְּקָה
as quick as lightning; off like a shot	בְּמַהֲרָה הַבָּזַק	thumb, big toe	בָּהֶן
a youngster who studies the Talmud	בַּחֹרֶר גִּמְרָא	to tiptoe	הֶלֶךְ עַל הַחוּטוֹת רִגְלָיו
hastily, quickly, in a hurry	בְּחֵטִיפִין	May it not happen!	בְּהִשְׁקָט רָאָה הַשֶּׁקֶט
examination, test; analysis, experiment; aspect, point of view	בְּחִינָה	loathing, detesting; repulsive, loathsome	(בוא) לא יבוא ולא יהיה
in the capacity (sense) of, like	בְּחִינָה, בְּבִחִינָה, מִבְּחִינָה	block of wood; (fig.) an unintelligent person, blockhead	בּוֹחַל
from the point of view of	מִבְּחִינַת שֶׁל	bolsheviks	בּוֹל עֵץ
secretly	בְּחֻשָּׁאִי	the four labial sounds (letters)	בִּלְשׁוֹנֵי בִּיקִים
to cancel, nullify; to despise, belittle; to	בָּטַל (לְבַטֵּל)	"Bund" a Socialist	בּוֹמֵם

(Aramaic) to be	אַתְרַע	with, together with, and	אַת
broken (esp. in the	(תַּרְע)	(Aramaic) revelation	אַתְגְּלִיָּא
following phrase)		(Aramaic) hiding,	אַתְכְּסִיָּא
(fig.) to suffer bad	אַתְרַע מְּוָלִי	concealing	
luck, to meet with		place	אַתְרֵי, אַתְרָא
a mishap; (lit. his		the rabbi of the town,	מְרָא
luck was broken)		the local rabbi	דְּאַתְרָא

— ב —

story; imaginary re-	בְּדוּתָהּ	reflection, image	בְּכוּזָהּ
port, fairy tale, fiction		apple of the eye, pupil	בְּבֶה, בְּבֵת עֵין
separate, detached, aloof	בְּדָל	(of the eye)	
to withdraw oneself; to	(בְּדָל) בְּבָדֵל	(fig.) a person's most	בְּבֵת עֵינוּ
separate oneself; to be	(לְהַבְדִּיל)	precious possession	
different from, to be		all at once	בְּכַח לְאִשׁ
set apart		white clothes; linen,	בְּגָדֵי לָבָן
expression used when	יְבָרֵל לְחַיִּים	underclothes	
a dead and a living		branch (of a tree);	בֶּדֶךְ
person are mentioned		portion, part; lie,	
at one and the same		fabrication; cloth,	
time (lit: "May he		material, textile	
be separated or set		in equal parts; at the	בְּדִבְכֶּם
apart for life")		same time as,	
not to be compared;	לְהַבְדִּיל	together with	
not to be mentioned		to be caught lying; to	(בְּדָה)
in one breath;		be proved false	הִתְבַּדָּה
(phrase separating			(לְהַתְבַּדּוּת)
sacred from profane)		false matter, fabricated	בְּדוּתָא

on his four legs (like an animal)	(ארבע) על אַרְבַּעוֹתָיו	to restrain (control) onself; (fig.) to cease, stop	(אפק) הִתְאַפֵּק
quieting, pacifying, calming, relief	אַרְנָנָה	ashes	אַפֶּר
all-clear (signal)	אוֹת אַרְנָנָה	canopy	אַפְרִיזוֹן
path, road; mode, manner	אַרְחָה	province, town government	אַפְרִיזְיָה, אַפְרִיזְיָא
way of life	אַרְחַח חַיִּים		אַפְרִיזְדִּין
traveler, wanderer	עוֹבֵר אֶרֶץ		רֹאה פְּרִקְדִּין
lion	אַרְיֵה, אֶרְיָה	middle finger	אַצְבַּע צִרְדָּה
(Aramaic) long	אַרְיִכְתָּא	alga, seaweed	אַצָּה
gentile; Aramean, Aramaic	אַרְמִי	shelf; bench fixed to wall	אַצְטָבָה
to become betrothed	(ארס) הִתְאַרַס (לְהִתְאַרַס)	robe, gown	אַצְטָלָא
	אַרַס	he pretends to be a scholar; he has pretensions (lit.: he wraps himself up in a rabbi's robe)	הִתְעַטֵּף בְּאַצְטָלָא דִּרְבָּנָן
poison, venom	אַרַס		
wife of one's youth, beloved wife	אַשָּׁה (אֵשֶׁת) נְעוּרִים	arm (of a person)	אַצִּיל, אַצִּילָה
German; Jew from cen- tral or Eastern Europe	אַשְׁכְּנָזִי		אַצִּל
dirt, dung, garbage	אַשְׁפָּה	to impart	אַצִּל
that	אַשֶּׁר	near, at; to, into; with from the place of (near to)	אַצִּל מֵאַצִּל
to gain courage, to come to oneself, to regain strength	(אשש) הִתְאַוֵּשׁ (לְהִתְאַוֵּשׁ)	he approached (came near) him	קָרַב אֶצְלוֹ
	אַשֶּׁת נְעוּרִים	name of hymn recited on Pentecost	"אַקְדָּמוֹת"
	רֹאה אֵשָׁה		
(Aramaic) last year	אַשְׁתָּקֵד, אַשְׁתָּקֵד	angel	אַרְאֵל
	אַשְׁתָּקֵד	four	אַרְבַּע, אַרְבַּעוֹת

plummets, plumb line; vertical line	אַנָךְ	downwards; about 68 cms.	
(Greek) anecdote	אַנְקְדוֹטָה	builder's cubit	אַמַּת הַבִּנְיָן
sparrow	אַנְקוֹר	four cubits	ד' אַמּוֹת
(pl.) chains, shackles	(אַסוֹר) אַסוּרִים	within the precincts of—, in the imme-	בְּד' אַמּוֹתָיו שֶׁל—
a prohibition on the en- joyment of something	אַסוּר הֵנָּה	diate vicinity of—	
plaster, adhesive	אַסְפָּלְגִית	sewer, aqueduct	אַמָּה, אַמַּת מִים
bandage; poultice		nation, people	אַמָּה
nose; anger, wrath	אַף	gentile nations	אַמּוֹת הָעוֹלָם
against his will, in spite of him	עַל אִפּוֹ וְעַל חֲמָתוֹ	superstition	אַמוֹנָה תַּפְלָה (טַפְלָה)
and so	אַפּוֹא, אִיפּוֹא	well-to-do, affluent, rich	אַמִּיד
darkening; blackout; obscuratation	אַפּוֹל	middle, indirectly intermediate, being at	אַמְצָעִי דֶּרֶךְ
epicurian; heretic	אַפִּיקוֹרוֹס	neither extreme	אַמְצָעִית
darkness, gloom	אַפֵּל	directly	בְּאִפְן בִּלְתִּי
dusk, dimness	אַפְלוּלִית		אַמְצָעִי
mode, manner, way	אַפֵּן	middleman, mediator; means, medium, measure	אַמְצָעִי
appropriately, as it should be	עַל אִפְּנָיו		
by no means, on no account	בְּשׁוֹם אִפֵּן	plausible reason; pretext, excuse	אַמְתָּלָה, אַמְתָּלָה
end; nought	אַפֵּס	to bring about	אַהָה (לְאַנּוֹת)
the ends of the horizon	אַפְסֵי אִפֵּק	forced; a person forced to do a certain thing;	אַנוֹס
rein	אַפְסָר	Jew constrained to	
to surround, compass, encircle	אַפֵּף	change his faith, Marrano	

powerful scream,	צְרִיחַת	achieve any worth-	
strong shriek	אֵיתָנִים	while end	
saddle	אָכָף, אוֹכָף	fear, awe	אִימָה
oath, curse	אָלָה	when?	אִימָת, אִימָתִי
angel	(אֱלֹהִים)	since when?	מֵאִימָתִי
	בְּכָל־אֱלֹהִים	whenever, anytime	כָּל אִימָת שֶׁ-
to be silenced, struck	(אֵלֶם) נֶאֱלַם	not	אֵין
dumb, dumb founded,	(לְהֶאֱלֶם)	Ladino (Latina) a	אִיסְפָּנוּלִית
grow silent		Jewish-Spanish dialect	
was silenced, was	נֶאֱלַם דֵּם	spoken by the exiled	
struck dumb		from Spain	
dumbness; silence	אֵלֶם	however,	אִיפּוּא, אֶפּוּא
one who is usually	יְדִיעַ אֵלֶם	consequently then	
silent		irony	אִירוֹנְיָה
coral; sandalwood	אֶלְמוֹג, אֶלְמוֹג	eloquent speaker, orator	אִישׁ
immortality,	אֶלְמוֹת	(Ex. 4:10)	דְּבָרִים-
deathlessness		(obsolete) diplomat,	אִישׁ מְדִינָה
immortal, everlasting	אֶלְמוֹתִי	statesman	
eternity, immortality	אֶלְמוֹתִיּוֹת	(Talmudic expression)	אִישׁ מַעֲשֶׂה
were it not for..., if	אֶלְמָלָא,	a man of good deeds	
not; if	אֶלְמָלִי	extremist, uncompro-	אִישׁ קִצּוֹת
towel	אֶלְנִטִּית	mising person	
thousand years ago	(אֶלְף) כִּימִי	pupil (of the eye), eye-	אִישׁוֹן
	אֶלְף שָׁנִים	ball; middle (of night,	
electricity	אֶלְקֶטְרִי-א	usually), darkness	
crossroads	אֵם הַדֶּרֶךְ	in the darkness of	בְּאִישׁוֹן
ancient length measure;	אַמָּה	night	לֵילָה
cubit (roughly from		to treasure (keep) as	שָׁמַר אוֹתוֹ
elbow to finger tips);		the apple of one's eye	בְּאִישׁוֹן עֵינֹו
lower arm, from elbow		strong, firm; great	אִיתָנִים
		forces of nature	

close one's ears to	נָאָטַם	to gird oneself	הִתְאַוָּר
to be closed, shut	(לְהֵאָטַם)	taken hold of, grasped,	אָחוֹז
macaroni, noodles	אֶטְרִיּוֹת	seized; bound,	
(prefix denoting nega-	אִי	fastened, connected	
tion) dis-, il-, in-, un-,		sleepy, drowsy,	אָחוֹז שָׁנָה
less, without		falling asleep	
Don't you recognize	אִי אֵתָהּ	(peasants)	(אֶכְרִים)
me?	מִכִּירְנִי?	holding a whip	אָחוֹז שׁוֹט
if	אִי	(adj.) backward, of the	אָחוֹרְנִי
if this be so	אִי הָכִי	rear	
therefore	אִי לָכֵן	to be caught, to be	נֶאָחַז (אָחוֹז)
Woe, Oh, alas! Ah me!	אִי	seized	(לְהֵאָחוֹז)
O Heaven!	אִי שָׁמַיִם	conjuring, optical	אֲחִיזוֹת עֵינַיִם
some, certain; which	אִי אֵלּוּ	illusion	
disaster, calamity	אִיד	other, another; stran-	אֲחֵר
God Willing	אִי־הָאֵם	ger; symbolic name	
	יִרְצֶה הָאֵם	applied to Elisha Ben	
who?; which; some,	אִינָהּ	Avuyah who deserted	
any, a little		the Jewish faith	
further, afterwards,	אֵילָךְ	end; remnant	אֲחֵרִית
onwards		last days, end of days,	אֲחֵרִית
hither and thither, to	אֵילָךְ	millennium	הֵימָיִם
and fro, back and	וְאֵילָךְ	it is all the same	אֲחַת הִיא
forth		obtuse, dim, unclear;	אָטוּם
from now on,	מִכָּאֵן וְאֵילָךְ	shut solid, imperme-	
henceforth		able; imperforated;	
a tree bearing no edible	אֵילָן סָרָק	opaque	
fruit; (fig.) nickname		(adv.) unclearly,	אֲטוּמוֹת
for a worthless person,		obtusely	
one who failed to		to shut, to close	אָטַם (לְאָטַם)
		to refuse to listen, to	אָטַם אָזְנוֹ

crowd, multitude	אוכלוסין	to be covered with dust	(אבק)
saddle	אוקף, אָקף		הַתְּאַבֵּק
penknife, pocket knife	אולר	to study under, be the	הַתְּאַבֵּק
strength, power, poten-	און	disciple of; (lit.	בַּעֲפֹר פְּלוֹנִי
cy; wealth, substance;		"to powder oneself	
offspring		with dust of...")	
helpless, powerless	חסר אונים	incidentally, casually;	אַנֵּב אוֹרְחָא,
the light of the seven	אור (אור)	unintentionally	אַנֵּב אוֹרְחָא
days of creation held	הַעֲנוּ	thumb, big toe	אַגִּידָל
in store for the		bowl	אַגֵּן
righteous (according		wing (of a bird, of a	אַנְף
to Jewish legend)		building); department	
clock	אוֹדְלוֹגִין	meanwhile (Aramaic)	אַדְהֵכִי
rustle	אַרְשָׁה	ducat	אַדּוּם
to be willing, to agree	אֵאוּת (אות)	civilized person	אַדָּם מִן הַיְּשׁוּבָה
to, to consent	(לְהֵאוּת)	(Aramaic) on the	אַדְרָבָה,
all-clear (signal)	אֵאוּת (אות)	contrary	אַדְרָבָא
	אַרְגֶּעָה	profound love	אַהֲבָה (אהבה)
hyssop, moss; aromatic	אַזּוֹב		נֶפֶשׁ
plant		first love	רֵאשִׁית
plant symbolic of	אַזּוֹב קִיד		אַהֲבָה
small insignificant		to pitch a tent;	(אחל) הָאֶהֱלִי
thing; (lit. "hyssop		to shield, shade, cover	(לְהֵאֶהֱלִי)
that springs out of		lust, craving, strong	אַוּהָה
the wall")		desire	
glass of herb tea	כּוֹס אַזּוֹב	to your heart's desire	כְּכָל אֲנִי
emerald,	אַזְמֶרֶגֶד		נֶפֶשְׁךָ
to gird, put on	אַזֵּר	gentile nations	אוּמֵּי (אֻמּוֹת)
to take heart	אַזֵּר בָּח		הָעוֹלָם)
(courage)		Woe! Alas!	אוי, אי
to gird, to equip,	נִתְאַזֵּר,	population; large	אוֹכְלוֹסִיָּה,

HEBREW-ENGLISH VOCABULARY

The following Hebrew-English vocabulary contains most of the words used in the texts of the units with the exception of the more familiar basic vocabulary. When using the vocabulary, it is important to bear in mind that the meaning given here represents, in most cases, contextual usage only.

Words are listed according to their Hebrew root. Hence the meaning of *הוסיף* will appear under *יסף*. Adjectives are usually entered in the masculine singular. Verbs are entered in the third person masculine singular (the "he" form) of the perfect or past tense. The infinitive of most irregular verbs is also given. With rare exceptions, nouns are entered in the singular form. Irregular plurals are also supplied.

- א -

people; mourning for		"Father" God	אָבֶא
an only son		oboe; flute (at the	אָבֹב
foundation stone (in the	אֶבֶן שְׁתִּיָּה	times of the Holy	
temple: rock on which		Temple); tube	
the Ark stood); (fig.)		fattened, well-fed	אָבוּס
foundation basis; foun-		car, automobile	אָבְטוֹמֹבִיל
dation of the earth		to roll up (as volume	(אָבֶד)
to wrestle	(אָבַק)	of smoke), rise, soar	הִתְאַבֶּד
	הִתְאַבֶּק,	(smoke from flame)	
	נֶאֱבַק	mourning of few	אָבֵל יְחִידִים

הכל... כל מה שיש בלבי... ולאחר זה אני לא רוצה לומר כלום. אין לי עוד מה להוסיף... די!

הוא עקר ברעש את הכסא ממקומו והפיל עצמו עליו מתוך כבוד, העביר בכף-ידו את הזיעה מעל פניו וישב גרתיח ופניו חמומות ולבו מפעמו ורקותיו נוקפות. דיממה ירדה לבית. דיממה מעין זו שלאחר קטטה ודין ודברים. דיממו החברים וישבו גבוכים ותוהים ופניהם משונות ואין לבם בדוד ואין דעוהם נוחה, דומים נטולים כלום.⁴⁶ ותסריס כלום, כאילו נעקרו ממקומם ועדיין י"א הגיעו ותלויים ועומדים.

מתוך כך זקף ראש-החבורה עיניו והגיס את קולו⁴⁷ יותר מכשיעור:⁴⁸

— אתה גמרת?... —

מיד נודעו יודקה וקפץ ממקומו.

— תיכף, תיכף... — נחפו ואמר בפנים נבהלות. — אני הרבה הרבה דיברתי יותר מדי... אני לא רציתי כך, לא חשבתי. זה יצא מאליו. השד יודע מה... שטויות כאלה! דברים צדדיים של מה-בכך בנוגע שם לאידיש והשמות... זה היה מגוחך, מיותר לגמרי. אני בעצמי רואה... אבל דוקא הדברים הצדדיים הבלתי-חשובים, יודעים אתם, הם נדחקים וקופצים בראש... נו, היינו חף, אני, העיקר, בשביל לבאר לכם את העיקר... אני כבר לא יודע איך לומר לכם... את התוך, את המטרה שלי, אני לא סתם ככה... כן! ועכשיו לעיקר. אני מבקש עוד רגעים אחדים סבלנות ושקט...

בני-החבורה נוקפו כולם ונחה דעתם עליהם כאילו הוציא אותם ממבוכה גדולה. לרבות⁴⁹ ראש-החבורה, שהרכין את ראשו וישב לו מסתכל בצפרני ידיו. — אמור את דבריך. — אמר. — והשתדל עד כמה שאפשר בלי פילוסופיה...

לגמרי. זאת אומרת... נו, לא-כלום. אתם מבינים? ושום דבר לא יועיל, לא סבא וסבתא ולא סובין של ישנות³⁸ ולא הספרות העברית שהיא נתעקשה ותקועה לשלעבר³⁹, לעיירה הגלותית. טרחה לבטלה. קפוט!⁴⁰ אני ארשה לעצמי פרט אחד קטן שאין לו שייכות ישר לענין אלא מהצד ובעקיפין... ביטוי מצוין, יודעים אתם — נתרפטו⁴¹ שפתיו נבת-צחוק מעוותת⁴². — עגול כזה וחלק: בעקיפין... ובכן, ידוע שהישוב מתבייש לדבר אידיש, כאילו יש בה בזיון ופגם. אני בכוונה אומר: מתבייש, לא שונא, לא מפחד, לא מסרב, אלא מתבייש. אבל עברית ודוקא בהברה ספרדית שהיא רחוקה וזרה הוא מדבר בפנים וקופות, במין גדולה, באיזה גאון ידוע, אף-על-פי שאינה קלה ואינה נוחה כמו אידיש, ואף-על-פי שאין בה אותה חיוניות ולא אותה חריפות ובריאות רעננה של לשון עם. מה הדבר הזה? מהי הסיבה? סתם בעלמא⁴³ קיבלו עליהם עול כבד, משא קשה כזה? אלא פשוט מאד: היא לא המשך, היא אחרת, מיוחדת לעצמה, היא כמעט לא ענין יהודי, כמעט בהחלט לא יהודי... כיוצא בזה מתבייש אדם מן הישוב להיקרא בשם יהודי מצוי ורגיל והוא מתגאה להיקרא, נאמר, ארציאלי או אבניאלי. תימוביטש, הסכימו בעצמכם, זה שם יהודי, יותר מדי יהודי, ואילו אבניאלי — זה ענין אחר, השד יודע מה⁴⁴, מצלצל באופן משונה, לא יהודי, בגיאות כזו!⁴⁵ משום כך יש לנו הרבה גדעון, אהוד יגאל, תרצה... מה? ... ואין בכך כלום שגם לשעבר היה מעין זה, שזו דרך של מתבוללים. שם זה מובן, שם היינו בין זרים, בין שונים ואויבים, והיה צורך להסוות, להיבטל, לסמא את העינים, להיות אחרים ממה שהננו באמת. אבל כאן? הרי אנחנו בתוך שלנו, בינינו לבין עצמנו, ואין שום בושא ואין שום צורך להסתתר ואין גם בפני מה להסתתר. ובכן, איך תצוו להבין את זה! ... זהו! זה הכל אחת לאחת. ברור, לא המשך אלא קרע, זה הפך ממה שהיה, התחלה מחדש... פרט קטן, בלתי חשוב, לא היה כדאי כל כך לדאריך בו, אבל הוא בא ללמד על הרבה... אני נטיתי הצדה. לא אעכב עוד אתכם הרבה. אני גומר. במלה אחת, הכוונה: עם אחר, ובראש ובראשונה עם היוצר לו את תולדות ימיו בעצמו, בכוחו ורצונו, ולא שאחרים עושים אותם לו, היסטוריה ולא פינקס של קהילה, ולא פיינקס, הנה האיד הוא הדבר! כי עם שאינו חי בארצו ואינו שולט על עצמו אין לו היסטוריה. זוהי היא האידאיה שלי. אני כבר אמרתי לכם את זה והנני חוזר ואומר, ותמיד תמיד אחזור על זה יומם ולילה... מובן? מובן? ... — נתערבב פתאום מדבריו ורגש ונעשה קולו קרעים קרעים, והיו עיניו תועות אילך ואילך, כזה שאינו יודע באיזה דרך מהלך. — בזה אני אמרתי הרבה.

— אל תפריע! — נתן פניו בו ופסק ואמר.
 יודקה ספק לא שמע ספק לא הגיע לסוף דעתו ועמד מעורבב²⁷ ומחייך.
 — אני עוד מעט אגמור ... — התנצל ואמר בכת-צחוק של חולשת-דעת.
 שעה קלה תהה וכיוון דעתו וחיפש מהיכן יפתח.
 — כן ... — נשתעל פעמיים ושלוש. — אני תיכף ... מה רציתי לומר?
 זה ... בנוגע לציונות. כן! במלה אחת, שעדיין איש לא אמר את המלה ... את ...
 הסמוי, את הגנוז בה ... איש לא גילה את עומקה, לא פירש, לא מיצה ... רק כך,
 דברים אלמנטריים בנליים יודעים אתם, פראוילוגיה²⁸ ריקה ומטושטשת ...
 — כבר פירשו. — ליגלג אחר מן החברים ונכנס לתוך דבריו. — "כרית
 שלום"²⁹, חכמי האוניברסיטה ושאר הדייטשלאך³⁰ ...
 — אין מביאים ראיה מן השוטיות³¹. — נענה אחד ואמר כלאדר-יד.
 — אדנסט פייג ... חזר זה ואמר דמו כנגד עסקן אחד שהוא מוחזק שוטה
 והדיוט קופץ בראש³².
 — ארנסט אינו פייג ופייג אינו ארנסט ... — נענה חברו אחריו ואמר
 לשון של חידוד³³.
 — אני אבקש שלא להפריע ולא להיכנס ביניכם בשיחה! — זקף עצמו ראש-
 החבורה ונטל ממשלה בידו³⁴. — בבקשה להמשיך!
 — טוב. — חזר יודקה לדבריו ונרחק וחכך בדבריהם. — בודאי שאני לא יודע
 לומר מהי ציונות. לא אני האיש לזה. אף-על-פי שאני שיברתי לי אח ראשי עליה
 והירהדתי הרבה הרהודים. אבל זה לא חשוב ... דבר אחד ברור. הציונות לא
 המשך, לא רפואה שם למכת. שטויות! היא עקירה והריסה. היא ההיפך ממה שהיה.
 הסוף ... כמעט שאין לה חלק עם העם, תנועה לא עממית בהחלט, לא עממית יותר
 מן הבוגר³⁵, יותר מן ההתבוללות³⁶, יותר מן הקומוניזם. אדרבא, היא מסיחה דעתה
 מן העם, מתנגדת לו, הולכת נגד רוחו ורצונו, חותרת תחתיו ועוקרת אותו ופורשת
 ממנו לדרך אחרת, למטרה רחוקה ומסוימת, היא וקומץ אנשים בראשה, גרעין של
 עם אחר ... בבקשה לשים לב: לא חדש ולא מחודש, אלא אחר. ומי שאינו
 סבור כך, הבני מצטער מאוד, או שהוא טועה או שהוא מדמה את עצמו. מה? שמה
 לא כן? אני מאמין שארץ-ישראל זה כבר לא יהדות. כבר אפילו עכשיו,
 כל-שכן³⁷ לעתיד-לבוא. וצור חזון למועד, כמו שאומרים. זהו הגרעין השמור בה.
 זהו הכוח הגנוז בה. כן! על כל פנים יהדות אחרת, אם דוצים אתם לרמות עצמכם
 ולשמור דוקא על השם הזה. אבל לא אותה שהיתה שני אלפים שנה, לא אותה לגמרי

לפתר? ומה אם היהדות עוד איך שהיא מחזיקה מעמד כגולה ואילו בארץ-ישראל מ—ס—פק?... ומה, אם עתירה ארץ-ישראל לתפוש את מקומה של הדת והיא סכנה גדולה לקיום האומה, שינוי ממדכו קיים למדכו חולף, מיסוד מוצק ליסוד של שוא ותוהו? ומה, אם ארץ-ישראל מכשול וקטסטרופה, אם היא קץ וסוף הכל?...?

בת-צחוק משונה, יגעה ואין¹⁴ מיושבת יפה, נגעה ולא נגע, בשפתיו.
— נו?... — זקף להם בעיניו ועמד כממתין לשמוע, — ואם הם צורקים? ואם החוש שלהם אינו מטעה אותם?... צאו וראו, אמילו פה, פה, בארץ-ישראל, הם נגדנו, כל הישוב הישן, כל אלו היהודים האדוקים, יהודים סתם כמות שהם בכל מקום ובכל זמן. הלא פניהם מעידים בהם ומכריזים ואומרים: "אנו איננו ציונים, אנו הננו יהודים ידאיישמים! אנו אין אנו רוצים במדינה עברית ולא בבית לאומי. רוצים אנו שנהיה עולים להר הזיתים ואין מפחדים, יורדים לכותל ואין מתיראים..." הלא דבר הוא! אנשי ה"מזרחי"¹⁵ אינם באים בחשבון, אלו הם ה"משכילים" הקטנים, הנאיביים, של התנועה הציונית. אני מדבר על העם, על העם ביסוד ושודש, ואז איך?... אני אניד לכם! לפי שלי, אם לפי שלי, אין הציונות והיהדות דבר אחד, אלא שני דברים שונים זה מזה, אולי גם שני דברים הסותרים זה את זה. בודאי שני דברים הסותרים זה את זה! על כל פנים לא היינו הק¹⁶. כשאדם אינו יכול להיות יהודי הוא נעשה ציוני, אינני מגזים. הביולויים¹⁷ בדאש ודאשונה היו יהודים קלושים¹⁸ מאד. לא הפרעות גרמו להם — הפרעות זו שטות. הם מבפנים היו דעוועים, מבפנים עקורים והדוסיים. הציונות מתחילה ממקום הדיסת היהדות, ממקום שתש כוחו של העם. זו עובדה! עדיין לא נאמד דבר למהותה¹⁹ של הציונות. היא הרכה יותר עמוקה, היתה יותר הדת תוצאות גורליות, ממה שהיא נדאית לעין וממה שנאמד בה. הרצל לא אמד בה אלא ראשי-דברים²⁰. אחריהם²¹ לא אמד בה ולא-כלום, כך סתם "רעיון" של יהודי חקן²². לכל היותר, יעץ לנגי-אדם שעלה בדעתם לעשות ישוב חדש שייסדו תחילה חברה ש"ס²³ או שייבנו בית-מדרש או כיתא-עלמין... מה? — החזיר פניו אצל אחד מחבדי הועדה שפתח פיו לומר.

— לא-כלום. גיחך זה. — נזכרתי דבר אחד. היה לי דוד, יהודי ממולח ומפולפל²⁴, הבולשביקים²⁵ הדגו אותו. חניס על לא דבר הדגו אותו. הוא היה אומר: "אחרי-העם זה חב"ד²⁶ של הציונות"...

החברים שמעו בדבר ונהנו ואילו ראשי-החבורה דאה חובכה לעצמו לגזוף בו.

וטף? במה זכתה שכל כך חדרה ער דם התמצית ונעשתה כמין עיקר של אמונה ודת, ונעשתה יסוד לחיי כל העם לכל הדורות, לרעיון הלאומי שלו, לחזיונו ההיסטורי, להכנייתו הפוליטית וכו' וכו'? אבל זכתה זו עובדה. משמע⁸, יש קשר בינה ובין רוח העם אם כל כך חדרה, קשר יסודי! משמע, יש התאמה עמוקה, יש אחרות שלמה וגמורה בינה ובין כוונת העם, בינה ובין רצונו של העם ודרכו בכיוון הרצוי לו... אין כל ספק ברבר. זה ברור!

שתק רגע, פניו כהו והצהיבו, כאילו העלו חלורה. היתה דממה בבית, דממה מעין זו שהיא מצויה בעונת הגשמים עד שלא ירד הגשם, דומה מחכה, כבושה ושוממת.

— כן — — — — — משך בהברה סורחת⁹ ואמר ממה שנתכוון בלבו. — ז היא ההזיה הנלהבת, המרותחת, הליילית שלהם... ההזיה הצריכה למעשה, לשם כוונה ידועה ותכלית ידועה, כבר אני אמרתי לכם... מפני... מפני... הרברים נפסקו מפיו ונתקשה לומר ושתק, אולם תוך כדי כך החזיר עיניו על פני כולם מתוך החפזון ומתוך תבהלה.

— מפני שאינם רוצים שייגאלו! — נחפו ואמר בהעלם¹⁰ אחר כזה שנתקצרו לו השעה.

חזר ושתק ונסתכל לצדדים אילך ואילך כאילו חושש היה שמא נתברר¹¹ ונאחז¹².

— מפני שאינם רוצים שייגאלו — ישב עצמו בדברים וכפל ואמר. — זוהי הכוונה הידועה של האגדה ההיא, זוהי התוצאה המעשית, מרעת או שלא מדעת, שלא ייגאלו, שלא יחזרו לארץ אבותיהם לעולם... איני אומר, דוקא מרעת, אבל אם שלא מדעת הרי זה עוד יותר רע... דוקא הם מאמינים בגאולה שתבוא, אני חוזר על זה עוד הפעם, מאמינים באמת ובתמים, מייחלים לה, נושאים נפשם אליה, ואף-על-פי-כן מתכוונים שלא תבוא. זו לא רמאות, לא רדיפרצופיות כלל, אני בטוח, אני בטוח... כאן פועל מה שמתחת להכרה, מה שטמון בעומק הלב, שלא מודעת... לא לחינם היא כל כך נתקבלה על דעת העם וחביבה עליהם ושולטת בהם ובמיני פייטנים שאינם מן הישוב¹³ ואין להם בעולמם אלא דברי פיוטין ודברי אגדה. שני אלפים שנה הם חיממו יריהם בה ועמדו, ועוד שני אלפים שנה יחממו עצמם לאורה ויהגו בה ויתאבלו ויחכו ויפתרו ממנה בסתר ולא ייעפו לעולם. וזה כל עיקר היהדות, כל טבעם של ישראל וחיבת הארץ וקדושת הארץ ולשון-הקודש וקץ-הימים והכל הכל... אבל נעזוב את זה. ומה אם יש להם ממה

וזהו כל הענין שהם מאמינים: אבל בכל יאת, בכל זאת, בסתר לבם, יודעים אתם, עמוק עמוק, באיזה קמט, באיזו נקודה אחת נסתרנו שבלב, קצת אינם מאמינים, קצת מן המקצת, לכל הפחות שעבשיו יבוא, שברגע זה יבוא, שבחייהם ובימיהם יבוא, וזהו העיקר... לא יתכן שלא לא יאמינו, אף-על-פי שבכלל הם מאמינים כאמונה שלמה! מה? ... זה גט כן קו יהודי, מאד מאד יהודי: להאמין באמונה שלמה, כאמונה לוחטת, מטורפת, בכל לבכם בכל נפשם, ובכל זאת קצת לא להאמין, מעט מהמעט, ויהא המעט הזה מכריע... אני לא יודע להסביר יפה אולם זהו כך. אני לא טועה! עד כמה הכל מסוכך!... הגאולה היא ראש מאוייהם, כל עיקר תקותם, ויחד עם זה קשרו את עצמם, אסרו את ידיהם ורגליהם בכבלים וחתמו על עצמם גזר-דין ומחמירים בו ומדקדקים בו לשמרו ולקיימו שלא ייגאלו לעולמי עולמים! נו, ועכשיו... ועכשיו... חבלי משיח⁶... זהו פרק בפני עצמו, פרק מענין מאד... מפני מה מוכרחות, לפי השקפת העם, להיות לפני הקץ צדות גדולות? מפני מה? ... מדוע אי אפשר כלי צדות? הרי הוא משיח והוא יכול הכל... מדוע לא יבוא מתוך שמחה, מתוך טובה ובדרכה, מתוך שלום? ... ושימו לב! לא צדות באופן מיוחד על שונאי ישראל, על אומות העולם, אלא דוקא על ישראל! ולא דוקא צדות, נאמד, בשביל שיחזרו בתשובה⁷ וכיוצא בזה, אלא סתם צדות לשם צדות, בלי שום טעם וצורך, צדות דבות כנהר, גזירות ופורעניות ויסודים שונים, עד שיכלי עיני ישראל ביגון ואנחה, עד שלא יוכלו לעמוד ויתאשו מן הגאולה... מה זה? השקפת-עולם? חכמת-חיים? או אולי מה שאין הפה מגלה ללב: פחד מפני הגאולה? ... אני משתומם!

הוא באמת נשאר עומד ומשתומם. דומה, כאילו נשתכח דגץ אחד מעצמו ולא תכיד את מקומו.

— נדמה לי, שמעתי פעם, — אמר בבת-צחוק חולנית לתוך חללו של בית. — שאיזה חכם או צדיק, איני יודע, כבר אמר: "יבוא ולא אדאנו"⁸, או משהו מעין זה... אפשר זו הלצה או ציניזם או סתם פטפוט. ויכול להיות, אמת גדולה, גילוי סוד, גילוי סוד עמוק עמוק... ואיך בכלל נוצרה האגדה המשוונה הזו? לא נוצרה, לא... אני לא זה רוצה לומר... שבתחילה בוראי לא היתה אלא תקוה וגעגועים על מלכות בית דוד... אלא איך היא נעשתה למה שנעשתה אחד כך, היצירה הקלאסית של האומה, היצירה, אפשר לומר, הגאונית, הנצחית, של עם ישראל? במה היא זכתה יותר מכל האגדות כולן שנעשתה כל כך עממית, משותפת לכל העם, לדבנים וגאונים ולהמון העם, לתלמידי-חכמים ולעמי-אדץ, לאנשים, נשים

"הדרשה"

(חלק ב')

חזר דאש החבורה וביקש להפסיקו מדבריו, שנראו לו הדברים אינם ענין לגבי הועדה, הטה עצמו לצדדים ונמלך¹ בעיניו בין חבדי הועדה: "מה אתם סבורים?" רמזו לו שיניח לו, קיבל עליו ונחה דעתו.

יודקה לא הדגיש באותה שיחת-דמוים שבינם ונמשך בדברים והלך:
— עכשו שוב אינכם צויכים, שוב לא צריך לחשוב ולא לעשות כלום, לא מחשבה אחת ולא הרהור אחד ולא מעשה כל שהוא. מלך המשיח הוא יעשה הכל בשבילם, והם אין להם אלא לשבת ולחכות עד שיבוא. אדרבא, אסור שיכניסו עצמם ברבר הזה, שירחקו את הקץ², אסור! מה הרבר הזה? — נרעד קולו. — מה הרבר הזה? ... מצוים, מצוים להישאר בגולה עד שמן השמים יגאלו אותם. לא בדצונם הם ולא במעשה עצמם, אלא מן השמים, שלא כדרך הטבע על ידי נסים ונפלאות ... מבינים אתם?

הוא החזיר את עיניו על פני המסובים ועמד לו תוהה ומשתומם.
— מבינים אתם? ... — חזר ואמד מתוך התמיהה ומתוך דכרוך הנפש. — אינם עושים כלום, שום מאמץ, כלום כלום, רק יושבים ומזוכים ... המציאו להם משיח בשמים, וזה לא מעשה אגדה של העבר אלא לעתיד-לבוא — זה חשוב מאד, נודא חשוב! — ומובטחים בו שיעשה ויעשה להם ויגאלם, והם בעצמם פטורים מלעשות כלום, ונגמר ... איך הם יכולים להאמין ברבר כזה! ועד כרי כך להאמין! ושני אלפים שנה להאמין! שני אלפים שנה! ... באיזה אופן, באיזה אופן אנשים שאינם תמימים כלל, שאינם טיפשים כלל, אדרבא אנשים פיכחים³, אנשים סקפטיים⁴ לא מעט, אנשים מעשיים, מעשיים קצת אפילו יותר מדי, יכולים להאמין במין דבר כזה, במין דבר כזה, ולא סתם להאמין, אלא לבטוח בו ולתלות בו את כל חייהם, את כל עיקר חייתם וקיומם, את גודלם הלאומי ההיסטורי? ... ברצינות! ברצינות! הלא הם מאמינים בזה באמונה שלמה ...

זה כל העולם אינו בדאי⁷⁶ לו, כל העולם ולוחמיו וגיבוריו וחכמיו וסופריו כולם! אימה חשכה! תהום... לא אפשר להשתגע! את הדברים האחרונים פירש בשפתיו בלחש ועמד באילו נשפים⁷⁷ עשו לו, ופיו פעור ועיניו זקופות⁷⁸ ופניו חיוורות. דאשהחבורה זימן⁷⁹ אותו לישב.

— שב. — הראה לו באצבע על כסא פנוי.

— מה?... — ננער יודקה ואמר מתוך פיזור־הדעת. — אבל זו לא דק הזיה, לא דק הזיה... כך הזיה, נכון. אבל הזיה הצדיקה... מפני מה צדיקה? לאיזה דבר? מאד צדיקה, אודיע לכם, מאד מאד אפילו צדיקה! הזיה למעשה, לשם כוונה ידועה, לתכלית ידועה, וכולה היא מחויבת לכל פרטיה ודקדוקיה... כאן, רואים אתם, יש קו אחד דק מן הדק, אניקדוטה⁸⁰ אחת שתוצאותיה מדויבות, מדחיקות לכת... אני מדבר על האמונה בביאת המשיח. זו ההזיה היהודית הטיפוסית, הטיפוסית ביותר! מה?... אגדה אחת שנשארה כסיום וסוף לכל מה שהיה, לכל אותה דרמה גדולה, לאחר השופטים, הנביאים והמלכים, לאחר בית ראשון ובית שני, לאחר המלחמות והגבורות, נו, ושם כל השאר... זהו מה שנשאר: אגדה תמימה אחת, זה הכל. לא הרבה? אתם טועים. להיפך, הרבה מאד. הרבה יותר מדי. לכאורה, דברים של מה־בבך, אגדה בשביל תינוקות של בית־רבך, ולא הוא בן. לא כל כך של תינוקות. יש בה, יודעים אתם, ערמומית כזו של זקנים בקיאים ורגילים, ערמומית דקה מן הדקה, אומללה, פודליה⁸¹ כזו, זאת אומרת מנוולת... אגב, אציין: אגדה נפלאה, גאונית, אם כי, מלבד השקפת־העולם והסמל שיש בה, לא בלי קריקטורה⁸², לא בלי הומור וחידוד יהודי מר: רובב על חמור!⁸³ דמות גדולה, קולוסלית, עולמית — לא על סוס אבי, אלא דוקא על־גבי חמור, על־גבי בהמה קלה ועלובה... והיא היא שחתבה את גורל העם וביוונה את דרכו בעולם לדורות, לנצח, היא ולא מחלוקת שמאי והילל⁸⁴. אני לא בקי בדברים הללו, אני תלמוד לא למדתי, אבל ברור... זה דבר ברור, בטוח, שאילמלא האגדה הזו היה הכל אחרת. שאילמלא האגדה הזו סוף סוף מוכרחים היו או לחזור מיד לארץ־ישראל או לעבור באיזה אופן מן העולם. על־כל־פנים לחשוב קצת ולעשות משהו, כך או כך ולשים קץ לדבר...

אין לנו שום שאיפה, שום רצון לזה. אדרבא. אנחנו רק נכנעים, סובלים עד אין סוף ועד אין קץ, בדצון ובאהבה. משמע: אתם לא תנצחו אותנו, אתם לא תשברו אותנו, אתם לא תכלו אותנו! אין כוח כזה בעולם... מפני שיש איזה גבול לכוח, אבל אין שום גבול לסכל, שום גבול... להיפך, על ידי זה שמשעבדים אותנו אנו מהגדלים⁶⁸, על ידי זה שמשפילים אותנו אנו מתכבדים על עצמנו, וכל מה שמכאיים עלינו יסודים אנו מתחזקים בהם. מפני שהם הסטיכיה⁶⁹ שלנו, מפני שהם לנו סם־חיים... יפה מסודר! אופי כזה, יודעים אתם, נטודה⁷⁰, טבע כזה... ובה מתבאר הכל: גלות, קידוש־השם, משיח... זה שלרשה שהם אחד, לתכלית אחת, לכוונה אחת... איך נאמר שם באיזה מקום? — חוט המשולש... — והחוט המשולש לא במהרה יינתק⁷¹. — סייע לו אחד מחבדי הערה. — הוא הוא! — נאחו יודקה בכתוב והדתי⁷². — לא כמהרה יינתק! לא במהרה! לעולם, לעולם... שלושה אלה הם תומכים זה את זה, מסייעים זה לזה, שלא תהא להם גאולה לעולם... שיהיו נדים מגוי אל גוי וממדינה למדינה, דור אחר דור עד סוף כל הדורות, והגזירות יורדות להם והיסורים עולים להם והצרות מצויות להם ואויבים מקיפים אותם ושנאה הולכת לפניהם... גלות, גלות... או — — — ח, איך הם אהבים אותה ואיך הם מחזיקים בה! היא קדושה, אהובה, אינטימית, קרובה כל כך ללב, קרובה יותר מידושלים, יהודית יותר מידושלים, שדשית יותר, דוחנית יותר. והרבה, אין להשוות! פרדוס? אבל זהו כך... המתינו, אל תדכדו! — נחפו ונטרד⁷³ לצדדים אילך ואילך אף־על־פי שאיש לא ביקש להיכנס לתוך דבריו. — אני אודיע לכם איך אני מביט על זה... הוא העביר בידו על גב פניו ושפתיו כזה שעלה מטכילה⁷⁴ ומיעך את קולו ולחש כמין דבר שבלב:

— הגלות זוהי הפידמיה שלנו, אשר יסודה קידוש־השם ושיאה⁷⁵ — משיח... ו... התלמוד זה "ספד המתים" שלנו... עוד מימים דאשונים, עוד מהבית השני, התחלנו בבנינה. כבד אז דאגנו לכך, כבד אז הנחנו את היסוד... גלות, קידוש־השם ומשיח... האם אתם מרגישים את עומק תעתועי ההזיה הנלהכת, המרותחה, הלי־ית?... האם אתם תופשים? תחשבו רק, תחשבו! מיליונים בני־אדם, עם שלם משקיץ עצמו בהזיה ושקוע ועומד בה שני אלפים שנה! מקריב עליה את חייו, את קיומו, את טבעו, מקבל יסורים, סובל עינויים, ויהא שזו הזיה אוילית, מטורפת, אבל הזיה, זאת אומרת, חלום אידיאל... איזה עם משונה! איזה עם נורא ונפלא! נפלא, נפלא עד כדי טירוף הדעת! הרי

וסוּדְרָה... הצער נעשה אידיאלי יותר מן השמחה, הכאב נעשה יותר מובן מן האושר, הסתירה⁶⁵ יותר מן הבנין, השעבוד יותר מן הגאולה, החלום יותר מן המציאות, התקוה יותר מן העתיד-לבוא, האמונה יותר מן הוֹשֶׁל הישר, וכך עד סוף כל ההפכים⁶⁶... איוֹם! נוצרת פסיכולוגיה אחרת, כמין פסיכולוגיה של לילה... יש פסיכולוגיוֹן מיוחדת ללילה, שונה משל יום. לא פסיכולוגיה של האדם בלילה, זה לחור, אלא של הלילה עצמו. אתם אולי לא שמתם לב, אבל יש, יש. אני יודע זה. אני מדגיש זה בכל פעם שאני עומד על משמורתי. כל העולם נוהג באופן אחד משהוא נוהג ביום, כל הטבע מתעורר באופן אחד, כל עשב, כל אבן, כל דיה. באופן אחד, אחד... —

יודקה, — הפסיקו דאש-החבורה מדבריו ואמד כמין ליצנות ותחנונים. — דבדיך יפים מאד, אבל חוס ודחום. בשביל מה כינסתי את הועדה?
— המתן, המתן... — נזדרז יודקה. — אני לא אמרתי את העיקר. אתם עוד לא יודעים... לי יש מטרה, לי יש מטרה... וניכף תיווכחו. דגע אחד של סבלנות... —

— שירבד. — נענה אחד מחברי הועדה. — תן לו שירבד.

— אבל... — פיקפק דאש-החבורה ופתח לומר.

אולם באותה שעה גער בו יודקה בהיסט-הדעת, שלא בכוונה תחילה:
— שקט!

נאנס דאש-החבורה וכפף עצמו ושחק.

— אני לא מתדחק מן הנושא. אני מדבר על העיקר, על השורש... — תהה יודקה כמלוא⁶⁷ עיניו ועמד, והיו פניו טרודות ודעתו מעורבבת ומופלגת, ניכרת היא יגיעה, מושכו וחותרת.

לא היו רגעים מועטים עד שחזר ואמר:

— כבד הודעתי לכם ואבקש מכם לזכור, שנוצרה בנו פסיכולוגיה מיוחדת, הפוכה, פנטסטית, אם אפשר לומר כן, לילית, שונה מכל עם ועם, מכל הדורות... אנו מחבבים יסודים, שהיסודים מכשירים אותנו להיות יהודים, שאנו משתמדים בהם ומתקיימים בהם ונדאים על ידיהם גיבורים ועוים, עוים יותר מכל העמים שבכל העולם כולו. ואמנם, הנני מודה, הנני מוכרח להודות, שזוהי במובן ידוע גבורה. בני-אדם, יוצעים אתם, משתמשים לרעה בהרבה מלים יפות ונעלות... במובן ידוע הסבל הוא גבורה. במובן ידוע גם הניווול גבורה והכיעור גבורה... ואנחנו הגנו בדיוק עם כזה. אנחנו לא נלחמים, לא כובשים ולא שולטים.

תִּרְשׁוּ נָא לִי עֹבְדָה אַחַת, עֹבְדָה קְטָנָה אַחַת. יִדְעֵה, בְּכָל הָעוֹלָם יִלְדִים קוֹרְאִים בְּרָצִין רֹמָנִים הִיסְטוֹרִיִּים, שֵׁם, יוֹדְעִים אֹתָם, מַעֲשִׂים וְעֲלִילוֹת⁵¹ גְּדוּלוֹת, גִּיבּוֹרִים, לוֹחֲמִים וְכוֹבָשִׁים עֲזִיזִי לֵב וְעֲזִיזֵ נֶפֶשׁ. בְּמִלָּה אַחַת, עֲזִיזִים מְלֵא גִבּוֹרָה. וְהִנֵּה דוֹקָא כָּאן, בְּאַרְץ־יִשְׂרָאֵל, הַיִּלְדִּים שֶׁלָּנוּ אֵינָם רּוֹצִים לִקְרֹא, אִם הֵם רֶק לֹא קוֹלְפָּאקִים. אֲנִי יוֹדֵעַ זֶה בְּדִיוֹק, אֲנִי הִתְעַנֵּינִתִּי, כֵּן, הֵם קוֹ אִיִּם, אֲבָל רֹמָנִים הִיסְטוֹרִיִּים שֶׁל חֲגוּיִים וְלֹא שֶׁל הִיְהוּרִים, מְרֹעֶה זֶה כִּכָּה? זֶה לֹא לַחֲיִנָּם, זֶה לֹא סֵתָם כִּכָּה. פְּשׁוּט, הִיְסְטוֹרִיָּה הִיְהוּרִית מְשַׁעֲמָמָה, לֹא מַעֲנִינָה. אֵין בָּהּ לֹא מַעֲשִׂים וְעֲלִילוֹת, לֹא גִיבּוֹרִים וְכוֹבָשִׁי־עִילָם, לֹא שְׁלִיטִים וְבַעֲלֵי־מַעֲשִׂים וְאֲדוֹנֵי כָל הַמַּעֲשִׂים, רֶק צִיבּוֹר שֶׁל הוּיִים⁵² וְסַחֲפִים⁵³, נֶאֱנָחִים וְבוֹכִים וּמִבְקָשֵׁי רַחֲמִים. הַסְכִּימוּ בַּעֲצַמְכֶּם שׁוֹזֵה לֹא מַעֲנִין, לְכָל הַפְּחוֹת, לֹא מַעֲנִין. אֲנִי בְּכָל־הַיּוֹר אוֹסֵר לִלְמַד⁵⁴ לִילְדִים שֶׁלָּנוּ אֶת הִיְסְטוֹרִיָּה הִיְהוּרִית. לֹאִיָּה שֶׁר⁵⁵ לִלְמַד אוֹתָם קֶלֶן⁵⁶ אֲבוֹתֵיהֶם? אֲנִי פְּשׁוּט הִיִּיתִי אוֹמֵר לָהֶם: "חֲבֵרָה!"⁵⁷ לָנוּ אֵין הִיסְטוֹרִיָּה! מִיּוֹם שֶׁגִּלְּנוּ מֵאַרְצֵנוּ אֲנַחְנוּ עִם בְּלִי הִיסְטוֹרִיָּה. אֹתָם פְּטוּרִים. לָכוּ לִשְׁחַק בְּכִרְוֹר־רִגֵּל⁵⁸. ... אֲבָל זֶה אֲגַב־אוֹרַחָא⁵⁹. וּבִכֵּן אֲנִי מִמְשִׁיךְ. אֹתָם, כְּמוֹכֶן, לֹא תַחֲשֶׁרוּ⁶⁰ אוֹתִי. אֲנִי יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ גִּבּוֹרָה בִּזְהָ שֶׁאֲנַחְנוּ עֲמַדְנוּ בְּכָל הַגִּזְרֹת וְהַפּוֹרְעָנוּיּוֹת, אֲנִי הַבֹּאֲתִי בַחֲשׁוֹן גַּם אֶת זֶה... אֲבָל! הַגִּבּוֹרָה הַזֹּאת⁶¹ לֹא מוֹצֵאת חֵן בְּעֵינַי, אֵל תַּצְחֲקוּ... לֹא מוֹצֵאת חֵן בְּעֵינַי! אֲנִי הִיִּיתִי בּוֹחֵד לִי גִבּוֹרָה אַחֶרֶת, מִמֵּין אַחֵר. רֹאשִׁית כָּל בִּבְקֶשָׁה לְהַבִּין אוֹתִי, זֶה הִיא גִבּוֹרָה בְּלִית בְּרִירָה⁶², וּבְלִית בְּדִירָה כָּל אֶחָד הוּא גִיבּוֹר, רּוֹצֵה לֹא רּוֹצֵה — מוֹכְרָה, וְאֵין בִּזְהָ כָּל זָכוֹת אוֹ שִׁבָּח. וְשֵׁנִית, שֶׁהַגִּבּוֹרָה הַזֹּאת סוֹף סוֹף נַעֲשִׂית חוֹלְשָׁה גְּדוּלָּה, גְּדוּעָה מַחֲוֹלָשָׁה, מִין כֶּשֶׁרֶן מִיּוֹחֵד שֶׁל גִּיּוּל⁶³ וְכִיעוּר. זֶהוּ כֵּן! וְגִיבּוֹר כֹּה סוֹף שֶׁהוּא מִתְחִיל לְהִתְפָּאֵר בִּ"גִּבּוֹרָתוֹ" וּלְהִתְגָּאוֹת בָּהּ: רֹאוּ אִיזָה פּוֹרְעָנוּיּוֹת גְּדוּלוֹת אֲנִי מִקְבֵּל! רֹאוּ אִיזָה חֲרָפָה וְאִיזָה בּוֹשָׁה אֲנִי סוֹבֵל! מִי כְּמוֹנִי?... הֵן אֲנַחְנוּ לֹא רֶק מִקְבָּלִים אֶת הִיסְטוֹרִים. יוֹתֵר מִזֶּה: אֲנַחְנוּ גַּם אוֹהָבִים אֶת הִיסְטוֹרִים, יִסּוּרִים בְּכָל־... אֲנַחְנוּ רּוֹצִים יִסּוּרִים, לְהוֹטִים⁶⁴ אַחֲרֵיהֶם, מִשְׁתוֹקֵקִים... הִיסְטוֹרִים מְשַׁמְרִים אוֹתָנוּ, מְקִימִים אוֹתָנוּ, בִּלְעֲדֵיהֶם אֵין לָנוּ חַיִּים... הָאֵם רֹאִיתֶם מִימִיכֶם צִיבּוֹר שֶׁל יְהוּדִים בְּלֹא יִסּוּרִים? אֲנִי לֹא רֹאִיתִי! יְהוּדִי בְּלֹא יִסּוּרִים זֶה־יִי בְּרִיָּה מְשׁוֹנָה, זֶה כִּכֵּר כְּמַעֲט לֹא יְהוּדִי, חֲצִי גּוֹי... הוּא שֶׁאֲמַרְתִּי: הִ"גִּבּוֹרָה" הַזֹּאת הִיא חוֹלְשָׁתָנוּ... יִסּוּרִים, יִסּוּרִים יִסּוּרִים! הִכֵּל שׁוֹקֵעַ מִסְגִּיב לִיְסוּרִים... שִׁימוּ לֵב: מִסְבִּיב וְלֹא בְּתוֹכָם, יֵשׁ כָּאן הַבְּדֵל עֲנֻקִי... הִכֵּל, הִכֵּל שׁוֹקֵעַ מִסְבִּיב לָהֶם: תּוֹלְדוֹת זִימִים, בֵּל חַיִּים, כָּל הַמַּעֲשִׂים, הַהוּוִי, הַכָּלָל וְהַפְּרֵט, הַסְּפָרוֹת, הַתְּרַבּוֹת, שִׁירֵי הָעָם... הִכֵּל הִכֵּל! הָעוֹלָם נַעֲשֶׂה צָר וְהַפּוֹךְ. עוֹלָם שֶׁל חוֹשֶׁךְ, שֶׁל שְׁלִילָה

ראשי-החבורה משך בכתפו והיחייב שתי ידי⁴⁰ כזה שלא סבור⁴¹ ולא שמוע⁴² לו.

— דבר! — קיצר לו וגזר במין גזירה.

יורקה נשתנה להיות כבתחילה: בהול ונבהל, כאילו הודע מזלו באותה שעה ובא ליד פורענות ולידי יסודים.

— כבר אתם יודעים, — נשתעל מגרונו שיעול של אשמה ושל ערבוביה שבלב ופתח ואמר. — (שאני מתנגד להיסטוריה היהודית.) אני רוצה לבאר למה סבלנות ורגע אחד... ראשית, אני אתחיל מזה שאין לנו היסטוריה כלל. זו עובדה. וכאן היא זוגזוגרקה⁴³. איני יודע איך אומרים זה בעברית... בקיצור, כאן הבלב קבור⁴⁴. שלא אנחנו עשינו את ההיסטוריה שלנו, כי אם הגויים עשו אותה לנו. כמו שהם היו מבכים לנו את המנודה בשבת⁴⁵ וחולבים לנו את הפרה בשבת ומסיקים את התנור, כך הם גם עשו לנו את ההיסטוריה כרצונם וכדרכם, ואנחנו רק קיבלנו אותה מידם. אבל היא לא שלנו, לא שלנו כלל וכלל! משום שאנחנו לא עשינו אותה, משום שאנחנו היינו עושים אותה אחרת, משום שלא רצינו שתהא כזו, ורק אחרים רצו והם הכריחו אותנו לקבלה, בעל כרחנו⁴⁶, וזה כבר ענין אחר לגמרי... במובן זה, וגם כן בכל שאר המובנים, שימו לב: וגם כן בכל שאר המובנים, אין לנו היסטוריה משלנו, משל עצמנו. האם יש לנו? זה ברור! משום כך אני מתנגד לה, איני מכיר בה והיא לא קיימת בשבילי! יותר מזה: איני מכבד אותה, אף על פי ש"איני מכבד" זו לא המלה, בכל זאת איני מכבד... מאד מאד! והעיקר שאני מתנגד לה. זאת אומרת, איני מקבל אותה...

הוא גסער מבפנים ורגש, ניטלטל לצדדים אילך ואילך כבהמה שמונעת צוארה מן העול, טרף⁴⁷ בידיו בחללו של בית כמסיע אבנים ומפקפק⁴⁸ קורות, ונמשך ברברים ושוב לא יכול להעמיד את עצמו⁴⁹.

— איני מקבל אותה! — כפל ואמר מתוך עקשנות יתירה של אדם שהוא מסויים בזעתו ומוחלט ברבריו. — אפילו פרט אחד, אפילו קו אחד, נקודה אחת, כלום כלום... לגמרי! האם תאמינו לי? תאמינו לי? ... אתם לא יכולים אפילו לתאר לעצמכם איך אני מתנגד לה, איך אני שולל אותה ואיך... איך... אני לא מכבד אותה! הביטו! תחשבו רגע... מה יש בה? הנה, השיבו לי: מה יש בה?... גזירות⁵⁰, עלילות⁵¹, רדיפות וקידוש-השם⁵², ועוד הפעם גזירות, עלילות, רדיפות וקידוש-השם. ועוד הפעם ועוד הפעם ועוד ועוד, וכך עד אין סוף... הנה היא מה, וזה הכל! סוף כל סוף זה... זה... משעמם עד מות, פשוט משעמם!

החברים התמיהו אלו אל אלו, ואילו אותו שהיך בתחילה לא שלט בעצמו²⁹ ופרץ בצחוק חטוף ונמהר.

— איני מכבד את ההיסטוריה היהודית! — חזר יודקה ואמר כהקוע לאותו דבר. — "איני מכבד" זו לא המלה. אלא כמו שכבר אמרתי: אני מתנגד לה...

חזר ופרץ אותו חבר בצחוק, שהיה הוא גחכן²⁹ מטבע ברייתו³⁰, והחזיקו³¹ אחריו כל השאר³² ממנו.

יודקה הפך ונסתכל בו.

— זה אתה צוחק, — מיעץ³³ את קולו ואמר במתינות ובכובד-ראש מרובה, שלא במידה. — מפני שיקות את אשתי ממני...

מיד שתקו כולם וגרעה³⁴ קומתם, כאילו נתלה על ראשם דבר של פורענות, ואותו חבר שצחק נבהל ונזדרז לכאן ולכאן ושטט וישב וערפו שבור ועיניו מפלבלות³⁵.

ראש-החבורה הכה במצילה בכל כוחו ארבע וחמש פעמים וחזר והכה שלוש אחרות, שנרתם ונתערבב ולא מצא לומר דבר לשעה.

— אני חושב שזהו כך. — המתין יודקה עד שפסק קול המצילה — לו אני הייתי במקומו גם כן הייתי צוחק בכל פעם שהייתי רואה אותו... לא יסור לתוך העינים, רק ככה... זה צחוק אחר! לא הייתי יכול שלא לצחוק, לא הייתי מעז... מפני שאי אפשר לעשות כלום או לומר כלום... שאני הייתי אז נעלב מאד... מאד מאד! הן לא לדבר עמו באמונו על ספרות, למשל, או נאמר, להתוודות לפניו ולבטות... איני יכול להסביר יפה, אבל זה הוא ברור! אני שקלתי³⁶ בדעתי והוחלט אצלי שהדבר הוא כן, אבל זה לא חשוב...

שעה קלה היתה דממה בבית, דממה גמורה, מסויימת.

עד שזקף ראש-החבורה עצמה הוויזיש³⁷ גבות-עיניו הכבדות ואמר מתוך בדיחות-דעת קפדנית, נועמת:

— חבר יודקה, אני קורא אותך לסדר!³⁸ אם יש לך לומר דבר-מה — בבקשה, ואמור בקצור, שום דבר שלא מן הענין. ואם רצונך לדבר על היסטוריה, עליך לפנות להר הצופים!³⁹

— זה מן הענין, זה מן הענין! — נזדרז יודקה ואמר בבת-צחוק של פיוס. — ובלי היסטוריה אי אפשר לי עכשיו. אני הרבה חשבתי על זה, הרבה לילות, כל הלילות שאני בשמירה...

— אתה רצית לעשות איזו הודעה. — הציץ בו ראש־החבורה בדרך עקמומית, מן הצד. — אם כן דבר, שומעים אותך.

חברי הועדה, מהם החזירו פניהם לצדוֹיִם, מהם תלו עיניהם כחללֵו של בית, ושתקו.

עד שסוף²¹ העביר יודקה ידו על גב מצחו ואמר בנעימה קטופה²² ומרוככת זו שהיא נהגת באנשי דרומה של רוסיה:

— אני לא כאתי הנה לנאום, רק לומר דבר נחוץ... העצם, הייתי צריך לגמרי לשתוק... האם מבינים אתם מה זו לדבר בשעה שאתה צריך לשתוק?... הוא ההזיר עיניו על פני המסוכים ושפתיו נתפקקו²³ בבת־צחוק של ניזוק, חולנית ודופשת.

— אכל אני מוכרח לדבר! — תלה עיניו בחללֵו של הית ופניו נשתנו להיות כיום המעונן. — אני לא מבין כלום... אני חדלתי להבין. זה שנים על שנים שחדלתי להכין...

— מה אינך מבין? — שאלו ראש־החבורה בנחת כדיין זה שהוא למוד²⁴ לסבול את הציבור.

— הכל! — קרא יודקה ברגש. — הכל! אבל זה שטויות, נעזוב את זה לעת־עתה. אני רק רוצה לדעת: מה אנחנו עושים כאן?

— היכן? — לא סבר לו²⁵ ראש־החבורה.

— כאן! בבית הזה, בארץ־ישראל. בכלל...

— איני מבין — הדחיק ראש־החבורה שתי ידיו בתמיהה ושפתיו נתעוותו בחיוך של לגלוג. — גם אני איני מבין...

— זאת היא אי־הבנה אחרת. — החזיר לו יודקה. — זה אתה בודאי ככה בשיביל להקניט²⁶ אותי.

אחר מחברי הועדה הדחיק פיו בבת־צחוק וטפח כראשי אצבעותיו על־גבי השולחן. יודקה הדגיש בו צוחק, אלא עשה עצמו כאינו רואה והשפיל את עיניו למטה.

— לענין! — הכריז ראש־החבורה. — עשה ההודעה שיש לך להודיע ואל תיכנס כויכוחים.

— אני רוצה להודיע, — ננער²⁷ בו יודקה ואמר בקול נמוך ורגוש. — שאני מתנגד להיסטוריה היהודית...

— מה?... — החזיר ראש־החבורה עיניו אילך ואילך.

הדרשה:

(חלק א')

יודקה לא היה דברן. מעולם לא דרש ברבים, לא התווכח באסיפות ובוועידות ולא עירער ² בפרהסיה ³ דבר של כלום. בשביל כך הוחזק ⁴ אדם שאין כוחו בזיו. ואף-על-פי שלא הוא כמות ⁵ שהוחזק, גברה עליו חזקתו ⁶, שנעשתה לו סגנון וטבע, ושוב לא היה יודע לפתוח-פה ברבים ולומר דבר כתיקונו, לא דבר הכבד ⁷ ולא דבר הקל. אי לכן ⁸ התמיהו ⁹ עליו בני-החבורה משמעו בו ¹⁰ גכנס לדרוש בפני הועדה, והיעדה, זו שאינה גלויה אלא לצנועים וליחידים המזומנים ¹¹ לה, כל עצמה לא נכנסה לשיבה באותה שעה אלא לשמוע את דבריו.

חברי הועדה ישבו בשורה אחת ליד השולחן הירוק, מימינו ומשמאלו לראש-החבורה ¹², כולם ברורים ¹³ ועזים, כמיני ראשי-גייסות וגיבורים עושי-מלחמה. מתוך הסקרנות תלו עיניהם בו ממתנינים לשמוע ממנו כמין דבר שאינו נשמע ואינו מצוי. פרט ¹⁴ לראש-החבורה שקבע פניו לשולחן, ודעתו ספק מופלגת ¹⁵ ספק בטלה, ועיניו צוננות.

כמצווה ועושה פתח ראש-החבורה ואמר דברים מועטים לשם הענין ושתק וישב, כאילו לא אמר כלום ולא גמצא עמו אדם בבית.

יודקה זקף עצמו כקורה והיו פניו בהולות ונבהלות, שפרחו הדבריים מלבו ולא היה יודע מהיכן יפתח ומה דבר ¹⁶ יאמר.

דבר תמות הוא עד היכן ¹⁷ נבהל ועד היכן נחפז! סתת ¹⁸ זה, שהוא מפרק ¹⁹ הרים ומשבר סלעים, ויוצא בלילה יחירי לקראת אויב ואין מפתח, כיון שהגיע לדבר בפומבי לפני חבריו, מיר לא שלט בעצמו ונתירא.

המתינו לו לומר ולא אמר. חזר ראש-החבורה ואמר כנגד המפה הירוקה שעל-גבי השולחן:

— רשות הדיבור לחבר יודקה.

יודקה נימוק ²⁰ ועמד, וטיפות יעה נתגלגלו ועלו בדקותיו.

עד שהגיעו קול פרסות־חמור מטפחות על פני הכביש וננער בו⁶⁹. זקף עיניו וראה את הסבל שהוא חיור ובא לקראתו. מצמץ בעיניו⁷⁰ והביט בו כמי שלא הכירו מעולם.

כיון שהגיע אצלו, עיכב את חמורו ועמד.

— אדון! אדון! ... ימע... — אמר לו בפנים משונות ובפנים עלובות, כאילו ביקש רחמים לפניו — אדון! ... אל תהא עצוב... בחיי... יהא טוב! בחיי! ירחם השם...

מנשקה שתק ולא אמר לו כלום.

-- ירחם השם... — חזר ואמר לו בבת־צחוק של פיוס⁷¹ וריצוי — אל

תהא עצוב... בחיי! על ראשי ועל עיני⁷²... יהא טוב!

וכבר נפטר⁷³ זה ממנו ונעלם מעיניו ועדיין היה מנשקה עומד כאילו האוץ אחזתו, לבו נפעם ורוגש וגפשו הומה בקרבו בהברה חרישית, ארוכה ומעומעמת, כהד רחוק זה שנתלה בתוך חללה של ערבה⁷⁴ ותלוי ועומד. ולא משמע לו⁷⁵. כאילו אירע בו דבר, כאילו... כאילו... — ולא משמע לו. רק בת־צחוקו של אותו סבל ופניו שקרנו⁷⁶ מאהבה ורחמים לא זו מנגד עיניו ופיסו אותו והגבירו את נפשו על כל הקלקלות ועל כל התקלית, על כל הקטיגוריה ועלבונם של חיו כולם.

לשעה עקר⁷⁷ את רגליו ונפנה והלך לו. ירד לתוך שדה שוממת המשובשת⁷⁸ בקוצים יבשים, באבנים תושבות⁷⁹ ועצי־זית מועטים, זקנים ומעוותים⁸⁰. תחת אחד מן העצים הפכו חמש־שש כבשים את ראשיהן אלו תחת אלו ועמדו כמכושפות. לאטו הוריד עצמו למטה וישב על־גבי אבן. תלה עיניו בהרי מואה ששממו בתכלתם ואין רישומם⁸¹ ניכר, ספק הם נבלעו בשמים ספק השמים נבלעו בהם. אולם לנגד עיניו עמדה דמות־צורתו של הסבל ובת־צחוקו ולא זוה ממנו. משך ונאנח, ומתוך שנפשו הומה ולבו נכנע ומחלחל בדמעות, נזכרה לו בהיסח־הדעת אותה נעימה שנתעלמה בתחילה ממנו. שלא מדעתו פתח ונהם⁸² לעצמו בחשאי חרוזים שמזמרים היו התינוקות בכפר־גלעדי, אז בימי המצוקה והרעב:

בכפר גלעדי, בחצר העליונה,

על־יד התעלה, בחבית הגדולה

אין אף טיפת מים...

הוא, מזאכו?⁷⁷ יודע הוא זאכו? ... אחד יום שמע יש גדוד בארץ-ישראל, אנשי-מלחמה מבני-ישראל. אמר: רוצה להיות איש-מלחמה עברי — מה יש? עמו והלך מזאכו למוצל וממוצל לבגדד ומבגדד לבצרה. וכבר במצרה היה וזא "עבד" אצל יהודי אחד שיש לו "הנות ללבוש", עשיר גדול, הרבה ברכה יש לו, ברוך השם. היה "עבד", עשה כל מלאכה, כל כל מלאכה. עשה להם, עשה מאכלים, כל כל... מפני שהאיש יותר כשר⁷⁸ למלאכה מאשו, כשר הרבה יותר... ואז מבצרה הלך לבומני, שהדרך לדמשק הייתה אז, קודם קודם, סגורה רשכיל המלחמה של הטורקי, ישב בבומביי שני חדשים, וכל יום, כל יום מטייל בגן של סניור ששון, אוכל ושותה ומטייל... עד שסוף הלך לארץ-ישראל. חיפה יודע הוא? ... עדיין אז בחיפה המרכז המסחרי לא היה, אי! אמרו לו שם הבחורים בחיפה: הישאר אצלנו, רחמים! ולא רצה — לירושלים, אל הגדוד העברי!⁷⁹ ובא לירושלים והגדוד איננו...

— לא יש! — טפח שתי ידי וז על זז ואמר במין נעימה ירודה וסורחת.⁸⁰ שעה קלה שתק וניטלטל על אוכפו⁸¹ וישב. תלה את עיניו בהיסח-הדעת⁸² במניקה בזפרונוני ופגיו נשתנו. כאילו דבר-מה תמוה עלה לו על דעתו באותה שעות. — מה זה אתה עצוב ככה? ... — אמר בקול עגום ותוהה. כיון שלא החזיר לו מניקה בזפרונוני דבר, נתחכך⁸³ פעמים-שלוש בערפו. — כבר מאוחר. — הגביה ראשו כלפי מעלה. נטל עצמו ודחק לו לחמור ומשך במושכות שבידו. החמור טרף בראשו איך ואילך, עמר עמידות עמידות, עמירה כאן ועמירה כאן, ובא נקפץ ברגליו ורוהר. — קח לך אשו! ירחם השם... — הפך את פניו כנגד מניקה וקרא — שלום! שלום! על ישראל!

החמור שינה ממזלכו והתחיל מרקק בפסיעותיו בזריזות ומטפח על פני הכביש בטלפיו⁸⁴ הקטנים.

מניקה בזפרונוני נשאר לבדו, והיה מהלך לו בפני עצמו ורגליו מתעצלות לו ונפשו שחוקה ויגעה. הרהורים שונים נתרגשו בלבו והלכו סירוגים⁸⁵, סירוסים⁸⁶ וקטועים, מין בשאינו מינו: סתומם של ימי-לדות, עסקי הבחורה שלו "שנסתבכה" וכל אותם העינויים והטירופים כולם. נזכר לאותם הימים של טבריה, מגדל, תל-יוסף וכפר-גלעד, ונעימת שיר שאין היא ברורה לו⁸⁷ נתרפפה בלבו והיתה טורדת בו, נגלית ונכסית⁸⁸, נכסית ונגלית. ואין יודע לעמוד עליה.

הרבה תתני לי את טבעתך, וכל זמן שאני רואה אותה על אצבעי אני זוכרך ומתגעגע עליך. ואותה יפת'תואר שפיקחת היתה, לא ביקשה ליתן לו את טבעתה, אלא אמרה לו: לא כך, אלא בכל פעם ע"גתה מסתכל אצבעך ורואה אין טבעתי עליה אתה זוכר אותי שלא נתתיה לך ומתגעגע עלי... כך אמר ופרץ בצחוק.

— זוה"ח"ח"ה... — הפשיל⁶⁶ ראשו כלפי ערפו ומילא את כל הרחוב צחוק קולני וגבוה — וכך גם אתה, ח"ח"ח"ח"ה... מן הצחוק הזה שצחק ומן המשל שמשל לו חלשה דעתו של מנשקה בזפרוזוני. שלא ברצונו נתכוון לבו בבחורה שלו ובמידות שבידה ועקמומית שבה וכל אותה פרשה כולה.

היה החמור נתון לעצמו ומהלך בעצלות ובכבודות, והיה אותו סבל מיטלטל לו על גביו ויושב, פניו משותכים⁶⁷ כנחושת, זקנו פרוץ⁶⁸ בשחוק של הנאה ודעתו יפה, משל כאילו כל העולם כולו כדאי הוא לו.

מנשקה בזפרוזוני נתן בו את עיניו ונסתכל בו היאך הוא יושב על-גבי החמור, בין כלי-עציו וחביליו ומתכותיו⁶⁹, קצר-קומה וגבור, דומה כמין אדם כפול ומכופל. כביכול, קומתו מכופלת לרחבה, שדרתו⁷⁰ כפולה, שיניו כפולות וצחוקו הולך מסוף הרחוב ועד סופו, וילדות בו, והקדוש ברוך הוא עמו, קרוב אליה, מעורב בביהו, בין בניו ונשיה, תרנגולותיו וחמורו...

לאטו הפסיע והלך על ידו ושיער בו היאך הוא בביתו. הנה, הרהר לו מפורש מן ז'סתום, הוא יושב לעת-ערב לפתח-ביתו, בתוך החצר, על-גבי בוד המים המרוצן-אבנים. התינוקות, ערימה מעורבבת של תינוקות, נתלים עליו מכל הצדדים, ויועשים וצוחים. הנשים עסוקות על-יד המדורה. מבשלות הן ארוחת-הערב ורבות ביניהן בשבילי. שתיהן כבדות הן כשתי מיטות מוצעות⁷¹ וכמיני ערוגות⁷² עשויות לזריעה, והוא מכניס שלום ביניהן: נתן בזו עין של חיבה ובזו — ביותר, וכל מבט שלו כחמשה גשמיט לקרקע. מן הצד מוטל אביו החולה, כמין תלולית⁷³ של סמרטוטים מוטל הוא בזוית, זקן וימיו קרובים למות. המדירה דולקת בעליצות ובזריות, הקדירה רותחת ואחת מן הנשים גותנת קולה בשיר ומסלסלת⁷⁴ כנגד הכוכבים ומעדנת⁷⁵ וממשיכה...

— איך נתגלגלת לארץ-ישראל? — הפסיק מהרהוריו ושאל.

— בעזרת השם!

ולא באו רגעים קלים עד שפתח וסח לו את כל גלגוליו כולם. כך וכך קורדי⁷⁶

ואילו חמור טוב ואש, טובה אין טוב מהם בעולם. משל כפילאו⁵⁶ שמן וכחמין כשבת! בדרך-השם, מרויח הוא את לחמו. ירחם השם! פעמים שילינג⁵⁷ ליום, נעמים גם שני שילינגים, ויש אף לא אחד מילים⁵⁸. יש ויש... כולו יש! — מתי היה טוב, קודם קודם... — הפליג ידו כלפי ערפו ואמר — הרווחתי ארבעה שילינגים גם! אז היה טוב...

הוא נתן את ידו לתוך סל הלולים שלפניו והוציא מווכו ביצים מלוכלכות אחדות.

— קח את הביצים... — הושיט לו ואמר — קח, אדון... טריות כ"תנובה"⁵⁹!

מנשקה בזפיוזוני לא ביקש לקחת.

— יש לך לול? — שאל מתוך שדעתו נחה עליו⁶⁰.

— בדרך-השם! יש לי שבעה תדנגולות! — אמר בהנאה ובזיחחות-דעת⁶¹ — כולם עושים ביצים, ביץ⁶² ליום, ביץ ליום... קח, אדון! בבקשה, כ"תנובה"... תדנגולות טובות, בדרך-השם!

אילמלא, אמר, כסף שצריך לו היה הוא עצמו אוכל את הביצים ש"עשו" לו תדנגולותיו, כל כך טובות הן הביצים האלו! אלא שבתו הקטנה מוטלת חולה ב"הדסה" והפרוטה אין מצויה. אתמול הביא לה בננות בחצי גרוש⁶³ ואכלה.

— כבר אוכלת! — אמר כמין בשורה גדולה ופגיו האירו מבת-צחוק של טובה ואושר — כבר אוכלת, ברוך השם!

עד שהחזיר זה את הביצים לתוך הסל, הציץ מנשקה בזפיוזוני וראה שתי טבעות נתונות לו על אצבעותיו, שתי טבעות של נחושת ואבני צבעונין⁶⁴ קבועות בראשן.

אמר לו:

— מה הן אלו?

קפץ⁶⁵ את ידו ועשאה כמלוא קשר גדול ונסתכל בה מתוך תמיהה.

— זה...? טבעות. ולך לא יש?

— לא יש.

— זהו, — חייך לתוך זקנו ואמר — אגיד לך דיבור אחד מספרים אצלנו בבבל...

התוזיל מסמר לו ואומר מעשה באדם אחד שאהב אשה יפת-תואר. פעם נזדמן לילך בדרך דחוקה. אמר לה לאותה יפת-תואר: גברתי! בשביל שאני אוהב לך

— ירחם השם! — עמד בעל-החמוד על דעתו — הוא הכל יודע. אני לא יש כלום⁴⁸ והשם לא יעזובני.

— זה אתה וזה אני.

— מה יש, אי! צריך שכל טוב. היה לי שכל ויש אשו! הרבה טוב... הוא שיקע את ראשו בין שתי כתפיו ועצם את עיניו מדוב ההנאה ונחת-הרוח. הרבה טוב, ברוך השם! — פקח את עיניו לשעה קלה וחזר ואמר — הרבה טוב... אחד יום הייתי בחנות, הבאתי ארגזים, דאיתי יש שם אחת אשו... תחילה, קודם קודם, נתנו לי אשו ולא היתנו הצלחה. השם לא נתן... שמעתי, אמרו לי, יש אשו באה מבבל דוצה להתחתן. הולך לגבעת-שאו — וזו האשו מן החנות... מן השמים, אי! לא היה לי כסף — לא יש כספי, מה תעשה! הנה הנה, לקחתי בבנק ששה לירות ועשיתי קנין⁴⁹. במוחרם⁵⁰ עשיתי חמשה לירות גם — והתחתנתי בדרך-השם, הרבה טוב... קך לך אשי, פועלת, שמנה, יהיה טוב, ירחם השם...

טפח בשני סנדליו הממוסמסים⁵¹ על בטנו של החמוד שהלך לו לאטו, ונטל זיו-הפנים ופניו נתדחבו⁵² והבהיקו יפים כשתי קדירות של נחושת.

— לא יכול איש בלי אשו! — שינה עצמו ממקום ישיבתו והדתיע כלפי אחוריו של החמוד ואמר מין לשון של ודאי שאין אחדיה כלום — לא יש הר בלי ראש ולא בטן בלי טבור, לא יכול איש בלי אשו!

— וכמה גשים יש לך? — עיקם⁵³ לו מנשקה בזפדחוני כעינו — שתיים, שלוש?

— שתיים, יש שתיים. — שטח זה את כפות ידיו כלפי מעלה, כאומר: בוא ודאה, אין לי אלא שתיים.

— ושלוש ביניהן?

— אי! הר אל הר מביט וביניהם בקעה... — הדאה לו מלוא-פיו שיניים לבנות וגסות — אם יש בבית ילדה, הזקנה טרד... טרד...

— וכמה אתה מדוית? סבל אתה או מה?

— כן, אדון!

מתוך שנתבסס⁵⁴ יפה במקום ישיבתו, פתח ואמר לו את כל ענינו, בתחילה, אמר, היה הוי סבל כך ועכשיו סבל בעל-חמוד! זה החמוד שמתחתיו כבד הוא שמיני לו ומכאן ואילך שוב לא ידמו אותו. כבד הוא מבין גדול בחמודים, "רופא חמודים" זקן ובקי! מפני חמוד דע ואשה דעה, אמר, זיקנה קופצת⁵⁵ על האדם,

היה. היה החום קשה כשל תנור מלא גחלים לוחשות²⁹ והאור מלובן³⁰ ויתר³¹ עד כדי סמיות-עין וטישטוש החושים. כמתוך החלום נתרפרף³² הרחוב וניטשטש באור, ספק הוא מקום של טרשים ספק שדה שהפקירות³³ הבריות מפני הבצורת, טפק סתם דמות בעלמא³⁴ ולא כלום וכל-עיקר. השמש סכסכה³⁵ באבנים ובחלונות וארגה את הישוב מפירושו וקיומו. מתוך השרב והחורב³⁶ הצהיבו שפועי³⁷ ההדים בקצה האופק ועמדו השמים בטרתם, בכל עצמה ועיקרה של תכלת זו ש בה משום נצח ועולמי-עולמים.

קול צווחה הפסיקו בדרך. חמשה-ששה ערביים קפצו בבהלה לתוך המונו של הרחוב וצווחו בקולי-קולות, כאילו לסטים נפלו עליהם:

ברוד³⁷ ! ברוד ! ...

עמד לו מנשקה בזפרוזני בתוך חבורה של בני-אדם, יד שנתרעש הרחוב ואבנים נעקרו למעלה ונתפזרו בערבוביה אילך ואילך.

לשעה קלה, כיון שחזר לילך, נטפל³⁸ עמו אדם אחד שהיה רכוב על גבי חמור.

— קול, אי? — המך את פניו אליו בבת-צחוק של הנאה והתפעלות.

זה היה איש קצר-קומה, גבות-עיניו עבות ושחורות, זקנו כיער, פניו בריאים כקרינה של נחושת וזוהר גיבור ורחב שלא במידה. היה הוא לבוש בלאות³⁹ ושחקים⁴⁰, קרע לפניו מקרע וטלאי⁴¹ על-גבי טלאי, חבל חגור לו על מתניו וסל של לולבים נתון כנגד לבו, על-גבי החמור.

מנשקה בזפרוזני הציץ בו ולא אמר לו כלום. אלא שזה בא נכנס עמו בשיחה ומושכו בדברים והולך.

— יש לך אשו? ⁴² — היטה עצמו אליו מעל-גבי החמור ושאל.

לא אמר הוא "אשה" אלא אשו.

— ולמה לך? ⁴³ — חתר⁴⁴ בו מנשקה בעין של זעף.

— אין לך אשו? — התמיה עליו שעל החמור.

— אין לי, אין לי! — פסק לו מנשקה והחזיר פניו ממנו.

— לא טוב... — נצטער בו⁴⁵ בעל-החמור כאילו דואה לפניו מין דבר שאינו

מתקבל על הדעת — קח לך אשו!

— עני אני ואין לי כלום. מהיכן אפרנס את אשתי? — נמלך⁴⁶ מנשקה עצמו

ואמר לשון שחציה בדיחות וחציה תדעומת.

— ירחם השם! ⁴⁷

— איך ירחם השם? כבר אני בחור זקן ועד עכשיו לא ריחם אותי!

חיים הזז

רחמים:

באחד מימות-החמה טלטל עצמו מנשקה בזפרזוני בחוצות ירושלים והיה מהלך כחוש² ככלונס, פניו חולניות וחרותות קמטים קמטים, פיו בשרני³ ואדום שלא במידה, ועיניו עגומות והן נראות מזרות⁴ זעם וכל רע. מרירות רעה חלחלה⁵ בלבו כארס. מרירות-לב קשה שסתומה⁶ מרובה מפירושה, עיקר כללן⁷ של רוב שנותיו שיצאו ולא זכה לכלום, לא למשפחה ולא למנוחה ונחלה; תמציתם⁸ מרה⁹ וחשכה של קדחת¹⁰ ורעב, של חבורות טרופי¹¹ ומטולטלות וטירופי-עיניים ולבטי-לבטים¹² עד כדי סילוק הדעת וכילוי¹³ כל הכוחות וכיוצא בזה מעשים ועלילות שלעכר, וחוסר-עבודה וחולי מכסוף, עכשׂי

מפני יאוש קצה¹⁴ דעתו עליו. כל מיני רעות נשתלטו בו, הרהורים רעים וקטיגוריה¹⁵ מרה על הסתדרות העובדים¹⁶ ועל הציונות, "השלטון האימפריאליסטי הציוני" הזה, ועל כל העולם כולו, ככיכול¹⁷, כאילו אפשר לומר כן, הכל טוב ויפה, העבודה מצויה לו וקורת-נפשו¹⁸ באה לו לטובה וייחול¹⁹ לכבו כחפנו²⁰ וכל החיים כקרן אורה, אלא המנהיגים ירודים הם והשלטון האימפריאליסטי הציוני מעכב.

זו היתה קטיגוריה של אדם מדוכא ומיואש, שיותר משהוא מבקש תקנה²¹ לעצמו, הוא מבקש לצעוק חמס²² ולמרוד ולהדתיח את כל העולם. אך הקטגוריה לא היתה שלמה. רוצה ולא רוצה, גדול היה בו כוחה של חיכת-הארץ וגדולה חיכתה של הלשון העכרית. אהבה עמוקה ועזה של סמיות-דעת²³ ועקשות לב, שהיא למעלה מכל הדעות והכוונות, למעלה מכל תכלית ועיקר, ובשכיל²⁴ שלא היתה הקטיגוריה שבלב שלמה, היה מקטרג²⁵ כיותר, כופר בכל ועוקר הכל ואין מניע לידי מעשה של כלום²⁶, ואין נוח לו בעולמו.

על²⁷ כל המרירות שבה היה מיוגע מן החום המרוכה, אותו יום תקופת אב

מספדיו:

"אבנים דותחות", ת"א, תש"י; "סיפורים נבחרים", ת"א, תשי"ב; "צל הפוך", ת"א, תשט"ו; "דלתות נחושת", ת"א, תשט"ז; "חגורת מזלות" (סיפורים), ת"א, תשי"ח.
 "כל כתביו" ארבע עשרה ספרים, הוצאת עם-עובד.

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצא' יבנה, 1959, עמ' 246—250.
 סופרים עבריים בני זמננו, מאת א. כהן, הוצ' מ. מזרחי, תל-אביב, 1965, עמ' 57.
 ספרות על פרשת הדודות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תש"י, עמ' 94—107.
 חיים הזז, לקט ומבוא, מאת ש"י פנואלי, הוצ' מפעלי תרבות וחינוך, 1961.
 שלוש אשמודות, מאת אלי שביד, הוצ' עם עובד, 1964, עמ' 71—89.
 חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 171—178.
 שיחות עם ח. הזז, מאת א. ח. אלחנני, "מאזניים", חוברת ה'ו, כרך ו', עמ' 34.
 ח. הזז — סיפורים נבחרים, הוצ' דביר, תשכ"ב.

חיים הזז

(— 1897)

חייט הזז נולד בשנת 1898 ברוסיה, בכפר שהוא חצי יהודים וחצי גויים. שם עברו עליו ימי ילדותו ושם למד תורה מפי מלמדים ומורים. מגיל שש-עשרה גלה למקום תורה בערים הגדולות של רוסיה. בימי המהפכה ירד לקושטא ומשם למערב אירופה. שנים מספר עשה בפריס, ובשנת 1932 עלה לארץ-ישראל. ב-1968 יצאה בהוצאת הספרים "עם עובד" מהדורה חדשה של כל כתביו. ספריו — ריחיי שבורים, היושבת בגנים, יעיש ד' חלקים, אבנים רותחות, בקץ הימים, דלתות נחושת שני חלקים, חגורת מזלות, בקולר אחד.

מדעת הביקורת :

משור של שלימות פלסטית וכליל תפארת של הבעה ומלאכת מחשבת גדולה ורחבה שאיני רואה דוגמתם לדמיון, לתבונה ולחריפות ולדקות בספרות העברית. ראוייה יצירה זו — — — שילמדו ממנה סופרים ויומנים, שיתבשמו ממנה ציירים ומשוררים — — — .

כלום הרבה יוצרים — — — יכולים להשתבח בכנסת דמויות כזו, בשפע כזה של תמונות, בקצב כזה של חיים ותנועה ?
ח. הזז, שאת מכלול יצירתו ניתן לכנות בשם "הקומדיה היהודית", הוא אחד מסופרי-הסגולה בזמננו שהביאו תמורה רבת-משמעות בפרוזה העברית — — — .
האמנות המיוחדת של הסיפור ההזזי, שהיא אמת ואומן ושאינן לה כל מטרה אחרת מלבד אמת שירית — — — .

"הדרשה", "רחמים"

שני סיפורים אלו מעלים לפני הקורא צד אחד של דעותיו המורכבות של הזז על מהותה ומטרתה של הציונות וההתישבות בארץ ישראל.

ואת הקרבות של מחד, את מפקדיו ואת המסע לקראת אומן, לקראת המבצר, הכל הכל — הוא רק מתייחד עם נשמתו של המעונה, הוא מצליף ולבו מברך את היהודי המוטל לפניו ומתפלל אליו. הזקיפים כבר התירו את אסוריו⁴⁹ והוא לא הניד אבר. דומם הוא שוכב, פניו כשעוה, אך העינים חיות וצופות מתוך מעמקים אל מעמקי נפשו של זורבילו המצליף בידים מתות.

ישראל־מיכל מרגיש כמו מנדנדים ונושאים אותו למעלה, למעלה, אל מול שער השמים, אל שלות הנצח והאור הגנוז⁵⁰, אך העיניו יראה אדם מעונה, טורח ועמל בשאדית הכחות, באחרית הנשימה, והוא רוצה לדבר אל האזמלל, לנחמו. הוצל הגיע אל טבורו של המעונה, וזורבילו דאה פתאום כחפץ־תנועה בשפתים הכחולות והעינים הקדושות קראו לו להכפף. הוא מציית לקדיאת־אלם זו, בעוד ידיו המתות מצליפות אל הרגלים המתוחות, פדצופו אפל כעפר והזיעה יורדת בזדמים לתוך פי־כתנתו. הוא גחן ואמץ את אזניו, ומתוך השפתים הנפערות שמע בקול לחש בהיד ובלשונו את המלים האלה:

— עיפת בני, נוחה, נוחה דגע, נוחה...

ופתאום פדצה שאגה כחרחרוד של גוסס, מתוך חזה הענק המצליף, המגלב נשמט מידו והוא נפל כרע על בדכיו לרגלי המעונה. הזקיפים והסקרנים קפצו ועמדו על רגליהם בבחלה. אך על שפתי המעונה קפץ כבר החיוך האחרון, המואד באור אלהי הרחמים והסליחות.

חתינות, בריתות. הוא שומע את מקהלתו של החזן ב"ויאתיר"⁴⁵, נגון עליו ומלא אורה. הוא פורש את הטלית לקדאת "חתן נראשית"⁴⁶. הוא הולך בטל השחר להעיר את הישנים לעבודת הבורא. הכל ברור, הרור, נאה, מלא איר וזיו. העינים עצומות — וזורבילו מצליף.

מבית־המדוּח באים, מתנוודים, שכודים יחידים. נגשים, מביטים, יורקים בגוף השוכב והולכים להם — וזורבילו אינו מפסיק. ישראל־מיכל שוקע אל עולם הילדות, אל עולם העדן. אילנות מלבליים וכרובים מתהלכים בדמות בן־אדם. הלב דק־פועם והנפש מחייכת — וזורבילו מתנענע כבתפילה.

החמה כבר שפלה מדומה. בית־הכנסת כבר משדה צל, הבולע את כל ראשו של המעונה וגם באלכטון כלפי בית־התפלה. הקולות הנשאים מבית־המדוּח מתגבדים ונעשים מאימים. נשמעת שבירת חלונות ודלתות. בתי ישראל נפרצים לשור ולביזה. עגלות חודקות, טוסים ג.הלים. טוענים את הביזות להובילה אל הכפרים. פה ושם עולות לדבות ותימדות עשן — וזורבילו מצליף באמונה, ברכיו כושלות כבד מדוב עמידה, לבו מתפלץ⁴⁷ מרעב ומהתאמצות. אך אסור להפסיק, כל עוד ינוע החזה המוטל לאדן אין להפסיק. הזקיפים כבר נסו פעמים ושלש למשש את הגוף הפצוע והמפוצל, אך חומו עוד לא פג — וזורבילו מוסיף להצליף. והנה פקח ישראל־מיכל את עיניו. מבטן כה בהיר ושליו! נר נשמה בהן! רואה הוא את הגוי הענק הכפוף עליו ואת הרצועות היורדות על בשרו בתמידות ובקצב ואינו מניד עפעף. גט שני הזקיפים היושבים למרגלותיו והנמושות הסקדנים, החצד, מחיצת־הקדשים שמול בית־הכניסה — הכל בהיר וגלוי ומובן, אף מעין חיוך נראה על השפתים הרקות והכחולות, אך הוא מובלע בצל המגיע עד חצי הצואר ונראה כחותכו.

זורבילו מוסיף להתנענע. כוחותיו הענקיים הולכים ופוחתים, הולכים וכלים. הוא החליף כבר את ידיו עשרת מונים⁴⁸, אך חש הוא שהן כמאובנות ומנודות רק מתוך הרגל. הוא כבר מִתִּירָא להפסיק, לא את אבא גונטא הוא ירא. את זה שכח לגמדי, אבל חושש הוא, שאם יפסיק לא יוכל עוד להניע יד. הוא הוציא כבר את כל דוחו, את כל נשמתו, בצליפות האלה, ומבטו מרוכז עתה כולו בפניו של המעונה. מרגע שנפקחו עיניו של זה, הוא כמו דותק אליו ואינו יכול לגדוע ממנו עין. מבטו של הלז זרם לתוך נפשו, לתוך לבו וממס שם דבר־מה. הזוך והתמימות הקדושה השופעים משם משכחים אותו הכל, את הטביחות של אהמול

ברצועות את הרגלים. קצונו הרצועות נפתלו והקיפו את עצם הרגל, את שתייהן יחד, ועשו להן רבידים³⁹ וענקים... מבהונות הרגלים שב אל החזה ועלה למעלה כלפי הראש, עד הצואר הגיע, ובפנים לא נגע! אחרי־כן ירד והתחיל שוב במקום שהתחיל בראשונה.

הזקיפים והסקרנים, שעיו מעמוד, ישבו לאדן והביטו מתוך מתיחות כבדה. פני המעונה נעו⁴⁰. הוא חש את הכאב בגופו, כאב חד שעבר ונעשה עמום עד אשר נגע בלב וכוצו. האברים הכפולים כאילו נתאבנו, ביוזר נאטמה⁴¹ ונשתתקה הדגל הפצועה. הדם ששתת מתוכה נקוה לשלולית קטנה על האדן, והשלולית נקרשה והבריקה בשמש, והדם החם שנוסף צף עליה מלמעלה.

מבית־המרזח שבטבור העיירה נשא קול הליל ותוף ומצהלות שכורים. ומחו של ישראל־מיכל הנוער בכאב וברעב נאחז בדמיונות. בעינים עצומות ראה את אחיו. קהילת ישראל בטטיב נרדפת ונשחטת בחוצות העיר. ההידמקים דודפים אחריהם בחרבות שלופות וברצועות שורקות. רומסים אותם בסוסיהם. נושאים תינוקות שפודים⁴² על כידונים. אשתו מוטלת על מפתן ביתו רצוצת קדקוד. כי חסמה את הדרך בעד הקוזקים המתפרצים, ובניו ובנותיו הטבוחים מתבוססים על הרצפה בדמם. אבל המחזה אינו מרגיזו. להפך, הוא חש איזו נעימות בכל מראה־הדמים הלזה. הצליפות היורדות עליו בקצב קובעות משטר וסדר בדברים, והם נעשים מובנים ומוצדקים. לזהט בלבו רק פחד טמיר⁴³ אחד, שמא תפסקנה הצליפות. החמה גוברת. מעל האילנות הגדלים בצד בית־הכנסת עונות הצפרים לקולות הנשאים מבית־המרזח. מתוך איזו חצר שוממה קורא תרנגול נשכח בעקשנות ובחוצפה, וזורבילו הענק עומד נטוע בשתי רגליו־עמודיו, כפוף קצת — ומצליף. פניו האדימו. הוא השליך את מצנפתו לתוך חיקו של אחד הזקיפים וראשו הגזוז מבהיק, על פרצופו האוילי נגרים פתילי־זיעה ויורדים על צווארו. הזקיפים יושבים ברגלים מקופלות ומחכים לשני נערים, ששלחו לבית־המרזח להביא להם בקבוק יי"ש. הנערים שבו עם בקבוק גדול. הזקיפים גמעו מתוכו זה אחר זה. גם לזורבילו הציעו, אבל הוא הניע בראשו לאו: אסור להפסיק רגע, כן צוה "אבא" — והוא מצליף.

ברוחו של ישראל־מיכל באה תמורה. לאות מתוקה תקפה את כולו. הלב צובט. הגידים נמתחים ומושכים, כל הגוף הפך אדום־כחול, כאילו צבה⁴⁴, אבל כאב לא יחוש וטוב לו. כל מראות הדמים של ההידמקים נעלמו מתחת לעפעפים העצומות, והוא דואה חלומות ומחזות נעימים: חגים ומועדים בבית־הכנסת.

עליו, שנים למראשותיו ושנים למרגלותיו³⁵, ואיבן זורבילו (החייל הענק נדחק מתוך ההמון ועמד לפני המפקד) ילקהו במגלב³⁶. לאט ילקהו, צליפה אחרי צליפה. ככה, אך אל יצליף בחזקה. ככה, ולא יפסיק, אף לרגע לא יפסיק, עד אשר תצא מתוכו הנשמה הכלבית השחורה. לאט-לאט, בזהירות, באהבה, ברחמים במסירות-נפש — עד אשר תצא נשמת השר, חה-חה-חה! (הקוזקים רעם נטרפה מחריפותו של מפקדם) ועתה, ילדים, נלך לרקוד בבית-המרזח, בנותי ברוסושקי רוקדות אף הן — על כירים מלובנות, שהסיקו להן הליאכים הארורים, תנוף אמם! בואו! (רמעות נוצצו בעיני המפקד).

— תחולל אמם! אין דבר, אבא, אנחנו נשחטם, עד אחד נשחטם!
הריע ההמון ופנה כורם אדיר אל מול בית-המרזח.

ג.

בחצר בית-הכנסת נשארו רק ארבעת הזקיפים, איבן זורבילו הענק המלך (את ההרוגים והפצועים העבירו אל הככר העגולה), עוד איזה גויים נמושות³⁷ סקרנים, שהתעצלו ללכת לבית-המויזח, ובתוך, על הארץ, ראשו אל מפתן בית האלהים ורגליו מול בית-הכניסה — ישראל-מיכל השמש, ערום ומבושיו³⁸ מגולים, כפות בידיו ורגליו הפצועה זבת דם.

הענק התחיל בעבודה. קודם כל לקח את המגלב הקלוע ופתח את רצועותיו, והיו לארבע לשונות חדות. הפכו, והתבונן בקת, ההליקו פעם ופעמים, בעיניו נוצצו רמעות, אך האש הזרה יבשה אותן עד מהרה. הזקיפים משכו שפם באצבעותיהם, אחר-כך התחיל מלקה.

ארבע לשונות המגלב לפתו את הגוף הכחוש באהבה רבה. היתה בהן מעין תשוקת ההתדבקות הגוף הקדוש. חרש בלי שדיקה, אך בכח עצור, כנושקות, נחו על החזה, נתלפתו אל מתחת לצלעות, וכשהורם המגלב נכרו ארבעה פסים אדומים. מן הצליפה הראשונה נודעזע הגוף, נתעקם קצת, הפנים נבעתו וגם מעין צוחה נשמעה. אך באמצע הפסיקה המעונה, עצם את עיניו ונשך את שפתו, ומאז דמם. הענק הצליף באמונה, בזהירות, באהבה, פעמים לא הלקה במקום אחד. הוא נהנה בראותו את פסי-הדם מתרבים ומצטרפים למסכת על פני הגוף, וכן היה יורד מן החזה למטה עד השוקים, אך נזהר שלא להכות על המכושים. הוא זכר, כי בילדותו פגע בו אביו, ברדפו אחריה, בשוט באותו מקום, ועדיין לא נמחה מחושי הכאב העמום ההוא. לא, במקום זה לא יפגע! תחת זה נהנה ללפות

ורובבו, וטרח הספיקו להתבונן ולהתרחק, התגוללו פצועים וחללים אחדים על פני הארץ, והסוסים נשאו ראשם בצהלה מחרידה והרפו באחוריהם הריפה מגולגלת.

- באלהים! "אלהיהם" נלחם בנו.
- ישו ומרים! ראו איזה אבנים, אבני שמים!
- בחיי "אבא"! אדם לא ירים אבן בזאת!
- מכשפים הם, תחולל!²² אמם.
- צריך להביא את המקלעים!
- "חם"! צריך לקרוא ל"אבא" ויפקר!

והאבנים עריין נזרקות זו אחר זו בהפסקות, שוות, אך הן נופלות עונה בחבטה עמומה על הארמה הרכה, או קוטלות קוזק קטול.

בא אבא גונטא בכבורו ובעצמו, והוא מנענע מפלי גופו הקטן ימין ושמאל לקצב היי"ש הרוגן בקרביו, ובראותו את שרה המערבת, צוה לירות בשער. יווי, ירו יר שעשו את השער כבברה²³, אך סמבטיון²⁴ האבנים לא פסק.

אבל בו ברגע, ואחר יריה בשער, נפסקה פתאום זריקת האבנים.

אירי רגעים אחדים של שתיקת תמזון נצטוו הקוזקים לגשת לשבור את השער בקרדומות-הצבא, ומה עצם תמהונם, כאשר מצאו בפרוזדור רק יהודי אחד בא בימים, והוא יושב על הרצפה ליר גל אבנים, לופת רגל פצועה ונושך שפתיו מכאב, פניו טובלים בזיעה ובדם ובעיניו יוקד השגעון. הם דלגו עליו והתרוצצו בחרבות שלופות בכל בית-הבוסת לחפש אחרי מתבצרים אחרים, אך לא מצאו איש. אז שבו וגררו את ישראל-מיכל הפצוע אל החצר והטילוהו לרגליו של מפקדם:

— הנה, אבא, השד הורג אחינו!

אבא גונטא התבונן בו רגע, בעט בו ברגלו, הפכו, אחר כך ירק בו וצוה לסחבו הצדה ולהכניס את הסוסים אל "האורוה".

כשהוכנסו הסוסים המבוהלים זה אחר זה אל בית הכנסת, עמד אבא גונטא לשפוט את השמש, שגרם למות שלשה חיילים וסוס אחד, ופצע ארבעה חיילים וחמשה סוסים. הקצינים עוזריו עמדו מימינו ומשמאלו וכל ההמון לפניו. הוא היעים את גבותיו העבותות, שפמו נתלה מפורר, ראשו נטה קצת הצדה תחת משא המצנפת הקוזקית, שיחק רגע בנצב-הבסף אשו' לחרבו הארוכה. אחד המריז את פסקיהדין במתינות, במונה מעות:

— יפשיטוהו ערום ויניחוהו כפות, ראשו אל השער. ארבעה זקיפים יעמדו

כשהלכו ראשי ה"הרודמה" נגשו שני קצינים קוזקים חבושים בקולפקים²⁹ פולנים, עמדו עמידת כבוד ושאלו:

— ומה נעשה, הוד המפקד, בסוסים?

— החצי אל ה"קוסטיול"³⁰ והחצי אל בית־הכנסת של הוידים.

הקצינים הלכו למלאות הפקודה, וגונטא ישב לשתות מן היי"ש, אשר הובא לו בשני בקבוקי גדולים מבית־המרזח. מיום שבגד את הבגידה הגדולה בפולנים ובמצביאו מלדנוביץ, והתחבר אל אחיו ההידמקים, כפל ושלש את מנת היי"ש ששתה דבר יום ביומו.

יותר משלוש מאות סוסים עלו בחלקו של בית־הכנסת. הקוזקים נהגום במתנם³¹ בצעדי מתינות אל האורח הקדושה. הסוסים היו רחוצים ורטובים ממים, האוכפים וכלי־הזין היו תלויים עליהם ברשול ובלי סדר, ובהצלפם בזנבותיהם הארוכים הגיעו אלה כמעט עד אזניהם הקטנות. הקוזקים עצמם נשאו דליי הפח המלאים בידיהם, מהם גם שקי מסגוא מופשלים על כתפם, ומראיהם היה שלו וכמעט תמים, כאותם העבדים המשרתים בכפרים בבתי האכרים העשירים. לבם לא נבא להם כל רע.

עוד מרחוק ראו ששער בית־הכנסת סגור.

— סגרו הכלבים! — קרא אחד.

— חבל שברחו, בראשיהם המצורעים היינו פותחים — התלוצץ שני.

— צריך להביא מקלע.

— הו, גם באלה פשוטה נשברנה, את הדלת.

— טרס ישען באחורו וב... אחת יפתח לנו.

— הו־הו, מ"רוחו" של טרס — כל מבצוי יִהרס.

וכן היו הולכים ומנבלים פיהם בהלצות עד שהגיעו סמוך לשער. והשמש ישראל־מיכל, כשמעו את שאון ההמון המתקרב עברו גל של התעוררות, בידיה הוצק ברזל, ובלבו — אש. הוא קפץ ממקומו, הציץ בעד חור המנעול, הרים ידיו מול ההיכל פנימה לצד ארון הקודש והודה לאלוהים, אשר הביא את הגויים אל נחלתו לעשות בהם שפטים. גחן ונטל אבן גדולה מאבני הערמה, ובקפיצת נער קלה עלה על השולחן, מן השולחן על הכסא, ובלי להזיז זרק את האבן דרך האשנב המפורץ לתוך המחנה. האבן קרעה את אזנו של אחד הקוזקים ונתקה זרועו מקנה. לקול צעקתו נתבלבל המחנה ובלי משים נדחף קדימה ונצטופף אל חזית הבית. אז נתכו אבנים כבדות, זו אחר זו, בהפסקות שוות, על סוס

ובכן נותרו בטטיב שני יהודים בוררים: האחד מוזג יין לטמאי הגויים, והשני רובץ כארי²¹ לפתח בית־האלוהים ליצמור על הקודש.

ב

על סוס לא גבוה, שמן־שוקים וקטן־ראש, ישב איתן אבא גונטא. מצנפת־הקווקים הגרולה שמוטה לו על אזנו וחרבו הארוכה כמעט לארץ מגעת. עיניו קטנות וחבויות בערמה בתוך שומן פניו המזהירים, ושפמו החום יורר לו משני צרי פיו הארום כשני זנבות נהשים. אחריו הולכים ברגל הנוגנים²² בכל כלי־שיר, ובעקבותיהם מוסעים לאטם המון הפרשים וחרבותיהם מוצלבות על גבי הסוסים, אחריהם יבואו רגלים אספסוף המוררים מזוינים בכל כלי משחית מחצר האכר, ולאחרונה העגלות המובילות את הצידה והביזה הכבדה. משני עברי המחנה יטושו־י השלישים על סוסיהם רצוא ושוב לפקר את החיל.

משני צדי הרחוב עמרו כל בני הכפר, אנשים, נשים וטף, רובם בבגרי מוער, והריעו לצבא העובר, נופפו סודרים ודגלים וגם זרקו פרחים. השמים היו שמים שלפני מתן תורה: רחוקים, צהים ושלמים. בעוד שבוע צריך להיות חג השבועות. המחנה'חנה בטבור העיירה על הככר העגולה. ההמון נדחק ונצטופף ליד הבתים המוגפים. אבא גונטא נאם מעל הסוס, והלהיב את העם עד לידי תרועות וזריקת המצנפות באויר. אחרי כן הקימו לו אוהל־אפריון²³ בצל הצלב, שטחו לו שטיח־צמר אדום והוא ישב לפקר.

ראשונה צוה להציג לפניו את ראשי ה"הרומדה" (עדת האכרים). כרגע עמדו לפניו בחצי עגול צינים־עשר חשובי האכרים, מצנפותיהם מקופלות בידיהם והם משתחוים אפים ארצה.

— יובא לפני כל זייד²⁴ וכל ליאך²⁵ — הרעים עליהם אבא גונטא בקולו.

— ברחו, אבא, ברחו — ענו האכרים מתוך התנצלות שבהכנעה.

— ולא נותר אף אחד?

— מן הליאכים אף אחד.

— ומן הזיידים המצורעים?²⁷

— אף אחד, דק את חמקא המוזג עצרנו, להשקות את ה"בריות" יין ושכר.

יצוה, אבא, להחיותו לטובת ה"הרומדה".

— טוב, יחי לפי שעה. ועתה ילכו שנים מכם ויביאו לי ממבחר היי"ש,

ואתם יתרכם לכו זיינו את העם, כי מחר עם הנץ²⁸ נוזז לקראת אומן.

של אבא הוא לבלי יעשה דבר שלא בפניו. ובכן נמנו וגמרו¹¹ להמתין; אלא שבית המרוח עכב; כיצד ישאר זה סגור והוא מלא על כל חביותיו? נמצאו משיבייטעם שהשיאו¹² עצה טובה; בצאת ישראל מטטיב, יארכו עם קצה תחורש עיירה בחורים מגבורי הכפר וקרדומות בידיהם, ובעבור שם המחנה ובהגיע אל מקום המארב "חמקא" המוזג, יחטפוהו וישיבוהו אל העיירה והוא ישקם בעל-ברחו אך בהיתר.

ובן עשו. מתחילה היה נחמיה המוזג באיש נדהם. עקור בבח מתוך משפחתו ועדתו לא מצא לו אחיזה ואימת הגויים בעתתהו¹³. זקנו ופאותיו הצהובים כאילו תלבינו לגמרי ועיניו המבוהלות נוצצו ביגון חיה מובלה בשלשלת. אך בעבור יום הבין את אשר לפניו, וחיה משקה את מעניו-מיורעיו, ומשיב על הלצותיהם, ואפילו רשם בפנקס מתוך הרהור בטחון: "שלח לחמך על פני המים"¹⁴. יי. יהודי אפילו על פתחו של גיהנום אינו חוזר מעסק.

ובטטיב העיירה יהודי שמש במיטב שנותיו, ישראל-מיכל שמו, עבות-זקן ושתקן, והוא מכהן פאר¹⁵ בבית הכנסת זה כעשרים שנה, בתוקף החזקה¹⁶ שבירו מאבות אבותיו. ויהי כאשר גמרה קהלת טטיב באספה בבית-הכנסת לברוח, התחמק ישראל-מיכל בלאט מן האספה ונתחבא בתוך "עלית השמות"¹⁷ בתוך הבית גדולה, ואיש לא ידע. ובצאת הקהלה והדממה נשתלטה בעיירה יצא חרש אל החצר, ויעבור את גל האבנים, שהיה מונח שם לתקון בדק¹⁸ הבית, ק"ן¹⁹ במספר, אבנים כבדות בלתי מסותתות, וישאן בידי האיתנות אך הרועדות אל פרוודור הבית, ויערמן שם לערמה גדולה, כי כה אמר ישראל-מיכל בלבו: אם יבואו טמאי הגויים לטנף את בית-אלהים, לקרוע ולטמא את הש"סין²⁰ ויתר הספרים הקדושים (את ספרי התורה לקחו הגולים אתם, ואת יתר הספרים השאירו מאין יכולת לשאתם) ולפזר את ה"שמות" המכונסים — לא יתנם לבוא אל הקודש פנימה; בק"ן האבנים אשר צבד יסקול את כל הקרב. נעל את השער והצמיד שולחן על-ידו, ועל השולחן כסא, ובכן הגיע אל האשנב, פרץ את ה"מגן רוד" בעל ששת הצבעים, בדי שהחור יהא מספיק לזריקת האבנים. ובשכלה את מלאכתו זאת בדק שנית את השער אם הוא נעול יפה. ואחר כך שכב על הרצפה הקרה לרגלי השולחן, וכן שבב רבץ שם יומים, ללא אוכל וללא משקה, וחכה לבוא המהרסים. את אשתו וחמשת ילדיה, שיצאו עם הגולים, לא זכר, וכל הקהל הקדוש נמחה מלב, רק קדושת הבית מלאה את בתי נפשו וראשי הערלים המרוצצים גרוה ורוממוה בתענוג הנותן חיות וגבורה.

אשר ברש

מול שער השמים

א

כשקרב אבא גונטא בקיץ שנת 1768¹ עם חילו, חיל הקוזקים, אל טטיב היה מראה לבה של העיירה משונה: הבתים היו דוממים, התריסים מוגפים, ומן הארובות לא עלה העשן אל שמי הבוקר הטהורים. רק מתוך בית שפל־גג וכפוף קצת נשאו קולות שכורים צרודים. משני העברים, אגפי הכפר אשר לעיירה, נמשכו מתונות איכרים בודדים, לבושי מועד² עם מגפים משוחים בעטרן³, אל הבית החדש. להב בית־המרוח משך את הפרפרים הכבדים האלה לאט אך בבטחה. צלב העץ הגדול נמנם בשרב הקיץ, וישו הקטן, עקום הגו, הפקיר את ערותו⁴ העלובה לשממת הככר העגולה. זה מול זה, מעל לעשרות ראשי בתי יהודים, נשקפו בית־הכנסת הרם ועבש־הכתלים, כתלי האבן הישנים, ובית־הכניסה⁵ בנוי־העץ, המשחיר עם צעצועי המגדלות הקלים. היתה, כביכול, מדידת־כחות אלמת בין שניהם.

עוד לפני שלושה ימים הגיעה השמועה לטטיב על קרבו של אבא גונטא אל העיירה. הצבא הפולני התבצר באומן, וגונטא, שנתחבר אל ז'לזניאק, מפקד מרד ההידמקים⁶, נוסע לקראת המבצר שהוא מסע דם ואש. השמועות הברורות על טבח ההמונים ושרפת יגיע? ישראל בלי רחמים, בלי כל דרך הצלה פוררו כל חפץ וכל יכולת לעמוד. הלבה⁸ המתגלגלת השאירה דק דרך פתוחה אחת — דרך המנוסה. קהלת טטיב ברחה בסדר ובהצלח כל אשר ביד יוקה. האכרים טמנו את עגלותיהם ועמדו בשערי החצרות. ידיהם בכיסיהם, לדאות במחנה הבורחים אל העיר והאם, ששכנה על אלפי יהודיה אחרי מהלך שלושת ימים. מניין הפולנים נספח אליהם, ויהי להם לאות תקוה ובטחון עור, ולא ידעו כי כתום שבוע יטבחו יחד.

עוד טרם התרוקנה טטיב מתושבי לבה, התיעצו הערלים⁹ יושבי האגפים, אם לשלוח יד בביזה¹⁰ מיד או להמתין לבוא "אבא". יודעי דבר ספרו, כי דצונו

כתבי אשר ברש, הוצ' מסדה תל־אביב, תשי"ב, 3 כרכים, הקדמה מאוּן ההוצאה.

תורת הספרות העברית והכללית, מאת א. ברש, הוצ' מ. ניומן, תש"ח, ת"א.

חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 157—170.

א ש ר ב ר ש

(1889 — 1952)

מספר ומשורר. נולד בגאליציה המזרחית. רכש בהית הוריו חינוך עברי וכללי. בשנת 1914 עלה לארץ ישראל.

נושאי יצירתו של א. ברש לקוחים מחיי היהודים בגאליציה ומהחיים בארץ ישראל. יש בהם נטיה בולטת לאידיאליזציה ולרומנטיקה. הנימה הלירית מורגשת אף בתאוריו הריאליסטיים.

“ מו ל ש ע ר ה ש מ י ם ”

יצירה זו מעלה את סיפורו המזעזע של יהודי פשוט המת על קידוש השם. ברש מצליח להפיח רוח-חיים בגיבורי הסיפור, ולא רק ביהודי אלא גם ובעיקר בקווק המכה ער מות. החרדה והאכזריות המתגלות לפנינו מקבלות משמעות עמוקה יותר, ומאלצות את הקורא לראות את הסיום שבמות כאמצעי להעלאת והדגשת ערכם של החיים והאמונה.

מ ס פ ר י ם :

“תמול” (שירים), יפו, 1915; “חברים” (סיפורים), ת”א, תרפ”ו; “פרקים מחיי יעקב רודורפר”, ת”א, תרפ”ח; “תמונות מבית מבשל השכר”, תרפ”ט, תשי”ב; “אהבה זרה”, ת”א, תרצ”ט; “גננים”, ת”א, תש”ד; “צל הרים” (שירים), ת”א, תש”ט; “כתבי”, שני כרכים, תשי”ב.

ב י ב ל י ו ג ר א פ י ה :

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 162—167.

בשמו. החזיר ראשו כנגדי ולא אמר כלום. שאלתי את עצמי למה הוא שותק ולמה אינו מראה לי סימן של ידידות. כלום אינו דואה כמה חביב הוא עלי. כמה אני אוהב אותו.

לחש לי בחדר אחד, אבא סומא⁵⁵ הוא. הצצתי ודאיתי שהוא סומא משתי עיניו⁵⁶. קשה היה לי שלא לשמוח בידירי וקשה היה לי לשמוח בידירי, שכשהנחתיו ויצאתי לחוצה לאדך היו עיניו מאירות ועכשיו הן סומות. רציתי לשאול לשלומי ולשלום אשתו. כיון שפתחתי לדבר דיברתי על דירתו. עלו שני קמטים מתחת עיניו ונדמה היה שהוא מציץ ומביט מהם. מישמש פתאום בידיו והטה עצמו לצד בנו ואמר אדון זה ידירי היה. ניענעתי לו ראשי ואמרתי כן הדברים, ידיך הייתי וידיך אני. אבל לא דברי האב ולא דברי אני עשו רושם על הבן ולא השגיח בי. לסוף שעה קלה אמר מר צורג לבנו לך וסייע⁵⁷ אותו למצוא את דירתו.

עמד הבחור ושהה⁵⁸ משהו⁵⁹. ניכר היה שקשה לו להניח את אביו יחידו. לסוף פקח את עיניו ונסתכל בי. האירו שתי עיניו הנאות ודאיתי את עצמי עומד אצל ביתי.

בה וקרעתיו שעה קלה קורם לכן. התחלתי קורא בעל פה שמות של ערים ועיירות. של מלכים ושרים, של חכמים ומשוררים, של אילנות ופרחים, כל כינויי רחובות, שמא אוכור שם והרחוב שלי ולא נזכרתי.

פקעה סבלנותו של דוקטור רישל והתחיל מקעקע⁴² ברגלו את העפר. הרהרתי בלבי אני בצער והוא מבקש להניחני⁴³. לא ידידים אנו, לא בני אדם אנו, היאך מניחים אדם בצרה שכזו. היום חזרה אשתי מן הדרך ואני איני יכול להגיע אצלה, מפני סיבה קלה זו ששכחתי היכן אני דר. אמר דוקטור רישל עלה לקרון וסע עמי. יאלתי את עצמי מפני מה הוא נותן לי עצה שאינה הוגנת⁴⁴ לי. תפסני בזרוע ועלה עמי.

נסעתי שלא בטובתי והרהרתי מה ראה רישל למשכני לחשמלית⁴⁵ זו. לא רי שאינה מביאתני לביתי הרי היא מרחיקתני מן הרחוב שלי. נזכרתי שראיתי את רישל בחלום מתאבק⁴⁶ עמי. קפצתי מן החשמלית והנחתי.

משקפצתי מן הקרון נמצאתי עומד אצל בית הדואר. באה מחשבה בלבי לשאול שם לכתובת שלי. בא לבי ואמר לי הוזהר, שמא יראה אותך הפקיר כמשוגע, שדרכו של אדם מיושב⁴⁷ להיות יודע את מקומו. מצאתי שם אדם וביקשתי ממנו שישאל הוא את הפקיר.

נכנס אדם שמן מלובש נאים⁴⁸, סוכן לחברה לביטוח, חיכך את ידיו זו בזו מתוך קודת רוח והנאה ונטפל לו והפסיקו בדבריהם. נתמלא לבי עברה ואמרתי לו גם רוח שכמותך, שני בני אדם מסיחים זה עם זה מה לך ליכנס לתוך ז'בריהם. יודע הייתי שלא נהגתי יפה. אלא שבהול⁴⁹ הייתי ולא השגחתי בנימוסין. הציץ עלי הסוכן בתמיהה כאילו אומר היה כלום רעה עשיתי לך שביישת אותי. ידעתי שאם אשתוק ידו על העליונה⁵⁰. חזרתי וצעקתי אני צריך לחזור לביתי. אני מבקש את דירתך, אני שכחתי את שם הרחוב שלי ואיני יודע היאך אגיע אצל אשתי. התחיל הוא וכל אותם שנתקבצו לקולי מלגלים. בתוך כך סגר הפקיר את האשנב והלך לו בלא שידעתי את כתבתי.

כנגד בית הדואר עמד בית קהוה⁵¹. ראיתי שם את מר יעקב צורב. מר יעקב צורב בנקאי היה בעיר אחרת ואני הייתי מכירו קודם לימות המלחמה. וכשיצאתי לחוצה לארץ ושמע שאני רחוק⁵² שלח לי מעות. מיום שפרעתי⁵³ לו את החוב לא כתבתי לו כלום. אומר הייתי בין היום למחר אחזור לארץ ישראל ואפייסנו. בינתיים עברו עשרים שנה ולא ראינו זה את זה. עכשיו שראיתי קפצתי לתוך בית הקהוה ותפסתי את שתי ידיו מאחוריו וגיפפתי⁵⁴ אותן בשמחה וקראתי אותו

לי. אשה צעירה קשה לה לעמוד ולהראות עצמה בפני הבריות בזמן שהיא עייפה ועצובה.

דרך הילוכי הכנסתי ידי לתוך חיקי והוצאתי מעטפת או מכתב ועמדתי וקראתי, עיקר הנסיון³⁶ של איוב, לא של איוב היה אלא של הקדוש ברוך הוא בביכול, שמסר את עבדו את איוב בידו של שטן. כלומר גדול נסיונו של הקדוש ברוך הוא מנסיונו של איוב, איש הם וישר היה לו ומסרו בידי השטן. אחר שקראתי את דברי קרעתי את המעטפת ואת המכתב ופיזרתי את הקרעים לרוח, כדרך שאני נוהג בכל מכתב, פעמים קודם קריאה ופעמים בשעת קריאה.

אחר שעשיתי כך אמרתי לי צריך אני למצוא את אשתי. הטרידוני מחשבותי וידדתי מן הדרך ונמצאתי עומד פתאום ברחוב אחד שלא הייתי שם מעולם. אותו רחוב לא היה משונה משאר כל רחובות העיר, אף על פי כן ידעתי שנתגלגלתי למקום שאיני מכיר. אותה שעה כבר נגעלו כל התנויות ופנסים קטנים האירו בחלונות בין כל מיני סחורה. ראיתי שגתרחקתי מביתי וידעתי שאני צריך לילך בדרך אחרת ולא ידעתי באיזו. נסתכלתי במדריגות שמוקפות משתי רוחותיהן³⁷ גדר של ברזל ועליתי בהן והגעתי אצל חנות של פרחים. מצאתי שם סיעה קטנה של בני אדם עומדים ואחודיהם כלפי הפרחים, ודוקטור רישל עומד ביניהם ומציע לפניהם את חידושי בדקדוק ובלשון.

נתתי לו שלום ושאלתי היכן ל... לא הספקתי לומר שם הרחוב עד שהתחלתי מגמגם. לא שכחתי את שם הרחוב, אלא שנסתתמו³⁸ דברי בפי.

קל להכין נפשו של אדם שמבקש את מקומו וכשעומד לשאול אינו יכול להתגות את השם. אבל אני נתגברתי ועשיתי עצמי כאילו התלוצצתי. כיסתי פתאום זיעה קרה. מה שביקשתי לכסות הוצרכתי לגלות. כשחזרתי ושאלתי היכן הרחוב חזר הענין כבדאשונה.

הדוקטור רישל עמד כאילו כפאו שד³⁹, עומד היה באמצע הרצאת חידושי ובאתי אני והפסקתי. בתוך כך פירשו⁴⁰ חבריו ממנו ובשעת פדישתם הביטו בי וליגלגו. הבטתי לבאן ולכאן. ביקשתי לזכור שם הרחוב שלי ולא זכרתי. פעם נדמה לי הומבולד שם הרחוב ופעם גדמה לי מערב שמו. כיון שפתחתי את פי לשאול ידעתי שלא הומבולד שמו ולא מערב שמו. הכנסתי את ידי לחיקי שמא אמצא שם מכתב ואראה את כתבתי. מצאתי שני מכתבים שלא הספקתי לקרעם, אלא שאחד היה שלוח אלי על שם דידתי הישנה שיצאתי משם ואחד היה שלוח כוסטא ריסטאנטא⁴¹. מכתב אחד בלבד קבלתי בדירתי זו שאני דר

הימים. לבי היה כעוס ולא אמרתי לי אם נזדמן לך אדם ואין אתה יודע מה לך ולו בידוע¹⁷ שלא יצאת ידי חובתך¹⁸ כנגדו קודם לכן וחזרתם ונתגלגלתם¹⁹ לעולם כדי לתקן מה שפגמת בחברך בגלגול²⁰ אחד.

עד שאני יושב²¹ עם כעסי אמרה מרת קלינגל לאשתי את חביבתי נסעת, בינתיים עשה לו בעלך לילי תענוגות. ובשעת דיבורה זקפה אצבע כנגדי ואמרה מתוך שחוק איני מספרת לאשתך שבחורות נאות באו וזאלך.

כמה דחוק הייתי אותם הימים מהתענוגים. אפילו חלומותי לא ניתנו להתענג בהם. ובאה זו ואומרת לאשתי בחורות נאות ביקרו אצל בעלך, תענוגות עשה לו בעלך עמהן. נתמלא לבי עברה²² עד שדחפו²³ כל עצמותי. קפצתי ממקומי וגידפתי²⁴ אותה בכל מיני גידופין. כל מלה של גנאי שידעתי אמרתי לה בפניה. הביטה היא ואשתי עלי בתמיהה. ואף אני תמהתי על עצמי, שהרי בדיחה בעולם²⁵ אמרה מרת קלינגל ומה מקום²⁶ לכעוס ולהעליבה כל כך? אבל לבי היה כעוס וכל מלה שהוצאתי מפי או חידוף²⁷ או גידוף, לסוף נטלתי את אשתי בזדועה ויצאתי בלא בדכה.

ביציאתי נתקלתי בשלוש חברותיה של מרת קלינגל ודומני ששמעתי שאחת אמרה לחברתה לצון²⁸ משינה התלוצצה²⁹ מרת קלינגל.

אשתי נגדרה והלכה אחרי. משתיקתה ניכר היה שנצטערה. ויותר ממה שנצטערה על שביישתי את מרת קלינגל נצטערה על שבאתי לידי כעס. אבל היא שתקה מאהבה ולא אמרה ולא כלום.

כך הלכנו ולא דיברנו דבר. פגעו בנו שלושה בני אדם. שנים מהם לא הכרתי ואחד מהם הכרתי. אותו שהכרתי מורה עברי היה שיצא לכדבי הים וחזר עשוי, יושב הוא לו ומפטם מלים³⁰ בכתבי עתים³¹. המודים הללו אפילו תלמידיהם הגדילו עדיין הם נוהגים בהם מנהג מלמדי תיגוקות ומלמדים אותם דברים של מה בכך³². אבל במאמר אחד ממאמריו מצאתי דבר טוב ומכין שנזדמן לי אמרתי לו שבחו. האידו פניו והציגני לפני חברי, שאחד מהם סינטור בפולין ואחד מהם אחיה של אחת משלוש חברותיה של מרת קלינגל או אולי אני טועה ואין לה לזו את.

דאוי היה לשאול את האירחים המכוכדים אם מצאו קורת דוח³³ מן העיר וכן כל כיוצא בזה, אלא שאשתי היתה עייפה מן הדרך ושרויה³⁴ בצער והיה קשה לי להתעכב. קיצרתי בדברים ופרשתי מהם.

אשתי לא המתינה לי והלכה לה קודם לכן. לא התדעמתי³⁵ עליה שלא המתינה

ידידות

אשתי חזרה מן הדרך ואני שמחתי שמחה גדולה. אבל טיפה של עצבות נהרסה בשמחתי, שמא יבואו שבנים ויטרידוני. אמרתי לאשתי נלך אצל פלוני או אצל פלונית, שאם יבואו אצלנו לא במהרה גפטר¹ מהם, מה שאין בן² אם נלך אצלם, שיכולים אנו לעמוד ולהפטר מהם כל אימת³ שגרצה. נזדרזנו והלכנו אצל מרת קלינגל. לפי⁴ שהיתה מרת קלינגל רגילה לבוא אצלנו לפיכך הלכנו אצלה תחילה.

מרת קלינגל אשה מפורסמת היתה ומנהלת בית ספן⁵ היתה קודם לימות המלחמה. משנשתנו סדרי העולם נהתבה מגדולתה⁶ ונעשתה מורה פשוטה. ועדיין היתה נוהגת חשיבות יתירה⁷ בעצמה והיתה מדברת עם הבריות ברובה בנעימה של פטרונית⁸. וכל מי שיצאו לו מוניטין⁹ בעולם היתה מתקרבת אצלו ויוצאת ונוכסת לביתה. אשתי הכירתה בזמן שהיתה מנהלת לפיכך היתה ברובה אחרי¹⁰ אשתי, בשם¹¹ שהיא ברובה אחרי כל מי שדאה אותה בגדולתה. נוהגת היתה באשתי ירידות יתירה והיתה קוֹיֵאת אותה בשמה. אף אני הברתי את מרת קלינגל מימי גדולתה, אבל מסופקני¹² אם שחתי עמה. קודם לימות המלחמה, שעדיין לא היו הבריות דבובין¹³ זה לזה, היה אדם פוגע¹⁴ בחבירו ורואה אותו באוהבו, אפילו לא דיבר עמו.

מרת קלינגל שבבה על מטתה. רחוק קצת ממנה על דרגש¹⁵ של קטיפה ישבו שלוש מחברותיה שלא הברתי אותן. בבניסתי נתתי שלום לכל אחת ואחת מהן ולא אמרתי להן את שמי ולא הטרחתי עצמי לשמוע את שמותיהן.

מרת קלינגל חייבה בנגדנו בחיבה ופיטפטה ברובה. בסיתי את פי והרהרתי בלבי באמת אין לי עליה ולא בלום¹⁶, אבל טרחה היא לי. הרי שאני¹⁷ יוצא לרחוב ואיני רוצה שירגיש בי אדם פתאום באה זו בנגדי ואני שואל בשלומה ובא לידי פיזור הנפש. ובי בשביל שהברתי אותה לפני כמה שנים משועבד אני לה כל

נפטרת והלכתי לי, כשאני מהרהר וחולך, תהלה נפטרה והלכה לה, נפטרה והלכה לה. ביני ¹¹⁶ ביני נמצאתי אצל ביתה של תהלה. פתחתי את דלת חדרה ונכנסתי.

מנוחת השקט היתה בחרר, כבחדר תפילה לאחר התפילה. ועל קרקע החדר ניגרו ¹¹⁷ שיירי המים שטיהרו בהם את תהלה.

ואנו סבורים שהגיע זמנו לבטלו. נבהלה תהלה ואמרה, מה אתה שח? אמר לה, הלוא כבר הוצאת עצמך מחברת השטארבער¹⁰⁹ (=ההולכים לעולמים). עם שהוא מחייך על בריחותו פנה ואמר לי, תהלה שתחיה ותאריך ימים ושנים נוהגת לבוא בכל שנה לקיים את שטר המכירה על מקומה שבהר הזיתים. כך בשנה שעברה וכך לפני שתי שנים ושלוש שנים ולפני עשר שנים ועשרים שנה ושלושים שנה וכך עתירה היא לעשות ער ביאת הגואל¹¹⁰. אמרה תהלה, יבוא הגואל, יבוא הגואל. והלואי שימהר ויבוא. אבל אני לא אטריחכם יותר. שאל הסופר בתמיהה, אפשר שאת הולכת לקבוצה, כאותן הצעירות שקורין להן חלוצות. אמרה תהלה, לקבוצה איני הולכת, הולכת אני למקומי. אמר הסופר, חוזרת את לחוצה לארץ? אמרה תהלה, לחוצה לארץ איני חוזרת, חוזרת אני למקום שבאתי משם, כמו שנאמר ואל העפר תשוב. צייץ הסופר בשפתיו ואמר, נא נא נא. סבורה את שמא אין לחברא קדישא¹¹¹ מה יעשו, אם את שומעת לי המתיני עוד עשרים שלושים שנה. מה כל החפזון הזה? לחשה ואמרה, כבר זימנתי לי את המטהרות¹¹² והמרחצות ואין דרך ארץ¹¹³ לשחק באותן הנשים הטובות. נתעגמו פניו של הסופר וניכר שהיה מצטער. אחר כך אמר, כמה טוב לנו לראותך עמנו כאן, שכל זמן שאנו רואים אותך יש לנו רוגמא של חיים ארוכים, ועכשיו שאת מבקשת להניח אותנו חס ושלום כאילו את נוטלת ממנו הרוגמא. אמרה תהלה, אם עדיין יש לי שנים לחיות הריני נותנתן לך ולכל מי שתפץ חיים. הא לך החוזה, חתום עליו.

לאחר שחתם הסופר על שטר המכירה נטלתו תהלה והניחתו בבגדה ואמרה, מכאן ולהבא לא אטריחכם. יהי השם עמכם יהודים יקרים, עתה אלך למקומי. עמרה והלכה אצל הרלת ועמרה והגביתה פיה ער למזוזה, נשקה את המזוזה ויצאה. ראתה שאני הולך עמה עמרה ואמרה, חזור לעסקיך בני. אמרתי לה, כשאמרת לי לאשר את החוזה את הולכת סבור הייתי לחוזה של ביתך נתכוונת, ולבסוף. נפלה לתוך דברי ואמרה, ולבסוף הלכתי לאשר את החוזה על בית עולמי¹¹⁴. הלואי שלא אצטרך לדור שם הרבה ואקום עם כל מתי ישראל¹¹⁵. שלום לך בני. בהולה אני לביתי, בודאי כבר ממתינות לי המרחצות והמטהרות. עמדתי דומב ומחריש והיא הלכה ונתעלמה בין הבתים והסימטאות.

בבוקר הלכתי לעיר לראות את שלום תהלה. מצאני אותו חכם שהראתה לי תהלה את ביתו. עמד ומשכני ברברים. כשפירשתי ממנו ביקש ללוותני. אמרתי לו, איני הולך לביתי, הולך אני אצל תהלה. אמר לי, תלך אחר מאה ועשרים שנה. ראה שאני תמיה. הוסיף ואמר, אתה תחיה. אותה צרקה עזבה אותנו.

אתה לכתוב מעצמך. עם שהיא מדברת חזרה והניחה ראשה על מקלה. נטלתי את הנוצה וכתבתי. לאחר שסיימתי את המכתב הגביהה תהלה ראשה ואמרה, כבר סיימת? עמדתי וקראתי לפני כשהיא עוצמת עיניך. כאילו הסיחה דעתה מכל הענין ואין לה חפץ לשמוע. לאחר שסיימתי את הקריאה פתחה עיניה ואמרה, טוב בני טוב, נתכוונת לדעתי. יכולים היו הדברים להכתב באופן אחר, אבל אף כך כפי שכתבת אתה הדברים מבוררים כל צרכם. עכשיו בני תן לי את הנוצה ואחתום את שמי על המכתב ואשים או: המכתב בכך, אחד כך אלך לאשר את החוזה.

טבלתי את הנוצה בדיו והושטתי לה. נטלה את הנוצה וחתמה את שמה. אחז כך העבירה את הנוצה על כמה אותיות כדי שיהיו ברורות יותר. אחר כך קיפלה את המכתב ונתנה אותו לתוך הכד וכרכה עליו פיסת קלף. אחד כך הדליקה נד ונטלה חומר חותם ואחזה אותו אל מול הנר עד שנעשה רך, אחד כך חתמה את הכד בחומר חותם. אחד כך עמדה ממקומה והלכה אצל מטתה. כשהגיעה אצל מטתה הגביהה את השמיכה והניחה את הכד תחת כד המטה. אחד כך הביטה עלי בעינים טובות ואמרה בלשון¹⁰⁵ דך, אודרו ואלך לאשר את החוזה. בדרך תהיה בני שלא חשכת טרחתך ממני. מכאן ואילך לא אטדיחך. עם שהיא מדברת יישרה את השמיכה ונטלה את מקלה והלכה אצל הדלת והגביהה עצמה למעלה ונתנה פיה על המזוזה¹⁰⁶ והמתינה לי עד שיצאתי. יצאה ונעלה את הדלת והלכה בזריות. נטפלתי לה והלנתי אחריה.

דרך הילוכה הביטה בעינים טובות על כל מקום שעברנו ועל כל אדם שעבר עלינו. פתאום עמדה ואמרה, אמור אתה בני היאך מניחים מקומות קדושים שכאלו ויהודים כשרים שכאלו? ועדיין לא ידעתי להיכן הדברים מגיעים. כשהגענו לפרשת דרכים עמדה ואמרה לי שלום. אמרתי לה, אלך עמך. פסענו כמה פסיעות וחזרה ועמדה ואמרה, כבר הגעתי למקומי. שלום. דאתה שאני מתאמץ לילך עמה ולא אמרה דבר. עלתה במעלות הדחבות שעולות לחצר של גחש"א¹⁰⁷. נכנסה ונכנסתי אחריה.

נכנסנו לבית גחש"א, בית פקידות החיים והמתים. ישבו להם שני סופרי גחש"א פנקסיהם לפניהם וקולמוסם¹⁰⁸ בידם וישבו וכתבו כשהם מפיחים בכוסות של קהוה שחורה. כשראו את תהלה הניחו את קולמוסם ועמדו לכבודה ואמרו ברוכה הבאה וגודרו והעמידו לה כסא. אמר לה הזקן שבהם, מה זה מביא אותך לכאן? השיבה ואמרה, לקיים את החוזה באתי. אמר לה, לקיים את החוזה באת.

משבתות וימים טובים, ואף הם, חצי היום לבית הכנסת וחצי היום לקבלת אורחים. לכאורה לא היתה בתי צריכה לי, ששכרתי לה מורות והיתה שוקדת על לימודיה, ואני כונסת⁹¹ שבחים הרבה בגלל בתי. ואפילו האומות⁹⁵ שמלגלים עלינו שאנו מדברים בלשון עלגים⁹⁶, משבחים היו את בתי שהיא מדברת בלשונם כטובים שבהם. וג' יותר היו המורות הנכריות מתייקרות⁹⁷ בה ומזמנות אותה לביתה. קראתי לשדכנים והם מצאו לה חתן מופלג בתורה⁹⁸ ומוסמך לרבנות. אבל לא זכיתי להוליקם לחופה, שנכנסה רוח רעה⁹⁹ בבתי וגטרפה דעתה. ועכשיו מה אני מבקשת ממך בני, כתוב לשרגא שאני מחלתי לו על כל הצרות שנתגלגלו לי על ידו, וכתוב לו שאף הוא צריך למחול לי, שכבר לקיתי¹⁰⁰ די.

ישבתי רומם ומחריש ולא אמרתי דבר. אחר כך הושטתי אצבע לעיני ומחיתי את רמעי. אחר כך אמרתי לה לתהלה, בבקשה ממך, מיום שקרע אביך את התנאים כבר יצאו למעלה מתשעים שנה, כלום סבורה את שעדיין שרגא חי? ואם הוא חי, כלום נתגלה לך מקומו? אמרה תהלה, שרגא אינו חי, שרגא מת. לפני שלושים שנה נפטר. מהיכן אני יודעת שנת פטירתו, אותה שנה, בז' אדר הלכתי להתפלל מנחה¹⁰¹, אחר קריאת ההפטרה¹⁰² בשעת הזכרת נשמות¹⁰³ שמעתי שמזכירין את שרגא. אחר התפילה שאלתי את השמש, שרגא זה שהזכרת מי הוא? אמר לי, פלוני בן פלוני קרובו ציוה לי להזכירו. הלכתי אצל פלוני ושמעתי מה ששמעתי. אמרתי לה לתהלה, אם שרגא מת היאך את מבקשת לשלוח לו מכתב? אמרה תהלה, סבורי אתה שמרוב שנים נטרפה דעתה של הזקנה, שהיא סומכת על בתי הדואר שהם ימסרו את המכתב לאדם מת. אמרתי לה, אם כן מה תעשי? עמדה ונטלה את הכד שעל גבי השולחן והגביהתו כלפי מעלה ודיברה כמין שיר, אטול את המכתב, ואשים אותו בכד, ואטול חומר חותם, ואחתום¹⁰⁴ את הכד, ואקח עמי את הכד עם המכתב.

תהרתי בלבי, ואם תטול את הכד עם המכתב עדיין איני רואה היאך יגיע המכתב אצל שרגא. הבטתי עליה ושאלתי אותה, להיכן תטלי את הכד עם המכתב? שחקה תהלה שחוק מתוק ואמרה בנשימה, להיכן אטול את הכד? אטול אותו לקברי, לקברי אטול הכד עם המכתב. שם בעולם העליון מכירין את שרגא ויודעים היכן הוא. וגאמנים הם שלוחיו של הקדוש ברוך הוא שיגיעו את מכתבי לידו. ושוב שחקה תהלה שחוק מתוק, מעין שחוק של נצחון כתינוקת שניצחה בחכמתה וקנים ממנה. אחר כך הניחה ראשה על מקלה ודומה היה שהיא מנמנמת. אחר כך הגביהה ראשה והביטה בי בתוקף ואמרה, עכשיו שכל הענין ברור לך יכול

ונזרעו⁸⁶ ונדעשתי⁸⁷, ששני הדברים הרעים אירעו באותו היום ובאותה השעה. ואפילו אין זה אלא מקרה הרי יש להרהר בזה.

לאחר שתי שנים הגיע אחיו למצוות. הגיע ולא הגיע. מעשה והלך עם חבריו ליעדה של עירנו להביא ענפים לחג השבועות. עם שהם ביעד הניחם והלך אצל הסופר לדאות את תפיליו ושוב לא חזר. סבורים היינו צוענים⁸⁸ חטפוהו, שראו להקה של צוענים עוברת בעיר. אחד ימים מצאו אוו גופו מושלך בתוך הבצה הגדולה שאצל היער, וידענו שתעה הילד בדרך ונפל לתוך הבצה.

משעמדנו מאבלנו אמדתי לבעלי, מה נשתייד לנו, לא נשתייד לנו אלא תינוקת קטנה. אם לא נבקש מחילה משרגא סופה כסופם של אחיה.

כל אותן השנים לא שמענו על שרגא כלום, שאחד שהוא וכל משפחת בית אביו הלכו להם מעירנו נשתכחו ולא ידענו היכן הם. אמד בעלי, שרגא הוא חסידו של פלוני, אסע אצלו ואשמע היכן שרגא. בעלי לא היה מחסידיו של אותו דבי, אדרבא צוהב⁸⁹ היה אותו, מחמת המחלוקת שהיתה בין הרביים, בשביל שוחט אחד שזה מינה אותו לשוחט וזה העבירו משחיטתו. באותה המחלוקת נהרג אדם מישראל ונעקרו כמה משפחות וידרו כמה בעלי בתים מנכסיהם וכמה מהם הוציאו ימיהם בבתי האסורים.

נסע בעלי אצל אותו דבי, לא הגיע למקומו עד שמת הרבי וחילקו הבנים ביניהם את דביותו והלך כל אחד מהם לעיר אחרת. חיוור בעלי מבן לבן ושאל על שרגא ולא היו יודעים. לבסוף אמרו לו, על שרגא אתה שואל, החמיץ⁹⁰ שרגא ונעשה מתנגד. היכן הוא לא ידעו.

כשאדם חסיד אתה יכול למצאו. אם אינו חסיד של דבי זה חסיד הוא של דבי אחר. סתם יהודי אם אין אתה יודע את מקומו היאך אתה יכול למצאו. בעלי עליו השלום רגיל היה בנסיעות והיו עסקיו מביאים אותו למקומות הרבה. היה נוסע ושואל על שרגא. בגלל אווון הנסיעות תשש כחו של בעלי והתחיל כוהה⁹¹ דם. פעם אחת נסע למקום שנסע וחלה ומת.

אחר שהעמדתי מצבה על קברו חזרתי לעירי ונכנסתי לעסקים. כבר בחיי בעלי הייתי מסייעתו⁹² בעסקיו, כיון שמת נכנסתי לעסקים בכל כחי. והשם יתברך הכפיל כחי עד שהיו הבריות אומדים כאיש גבורתה⁹³. טוב היה אילו ניתנה לי חכמה במקום גבורה, אלא אל דעות ה' ואינו נזקק לדעתן של בריותיו לומר לו מה טוב. חשבתי בלבי, כל מה שאני עמלה עמלה אני לבתי, ארבה הון וארבה טובתה. מדוב העסקים שהיו מתדבים והולכים לא הייתי פנויה לביתי, חוץ

שאינו תלוי אלא בדעת שוכדיו ואינו מחוייב לקבל כל תלמיד. מאחד שבאו בגגם⁶⁹ היו סועדים על שולחננו רשבת. בעלי שמדוב עסקיו לא הספיק לקבוע עתים לתורה היה שמח באורח שכזה בשביל שהיה שומע ממנו דברי תורה. ואני והילדים שמחים היינו בשביל ניגוניו הנאים שהיה מנגן על השולחן. ולא ידענו שהוא חסיד ותורתו חסידות וניגוניו ניגוני חסידים, שבשאר הדברים מתנהג היה כשאר כל שלומי⁷⁰ אמוני ישראל. פעם אחת בליל שבת אמד המלמד דבר תורה, אחד כך עצם עיניו וניגן זמר נאה וערב, עד שיצאה נפשנו מדוב מתיקות. שאל בעלי את המלמד, מהיכן נוטלים כל כך הדבה ייאת שמים. לחש לו, יסע מעלתו אצל דבינו שיחיה ויקבל כפלי כפלים. לאחר כמה ימים נודמן בעלי לעידו של דבו של המלמד והביא עמו מנהגים חדשים שלא ראיתי כמותם אצל אבא. וידעתי שהם מנהגים של חסידים. הדהדתי בלבי, מי יגלה עפר מעיניך⁷¹ אבא שריחקת את שרגא בשביל חסידותו, והדי חתנך שנתת לי במקומו של שרגא עושה מעשה שרגא. אם לא בא הדבר לשם כפרת⁷² עון⁷³ איני יודעת לשם מה הוא בא.

אהי וגייסי דאו ולא אמדו דבר, שכבר נשתנה הדור ולא היה אדם בוש⁷⁴ מקדוביו שהם חסידים, שבינתיים באו חתנים עשירים מערים אחדות שהיו מתנהגים בחסידות, ואף עשו להם בית חסידים והיו נוסעים אצל רבותיהם בפומבה⁷⁵. בעלי לא קבע תפילתו בבית החסידים, אבל מתנהג היה בחסידות וחינך את הבנים לחסידות והיה נוסע מוזמן לזמן אצל רבו.

שנה אחת קודם שנעשה בננו הבכור בר מצוה בא דבר לעולם והדבה חלו מן הדבר⁷⁶ דהמנא ליצלן. לא היה בית שלא היה שם חולה. פגעה בנו המחלה וחלה בננו הבכור. לסוף ריחם עליו השם יתברך, אבל לא לימים הרבה. אחד שעמד ממחלה התחיל לומד הלכות תפילין מתוך השולחן ערוך⁷⁷ הגדול. ואני רואה ושמחה שחסידותו לא קיפחה את תורתו.

יום אחד השכים בננו לבית המדרש. מצא שם אדם לבוש תכריכים⁷⁸ כמת. אותו מת לא היה מת, אבל מטורף רחמנא ליצלן שהיה עושה מעשים משונים. נבעת⁷⁹ הילד ונשמטה⁸⁰ נפשו ממנו. בקושי החזירוהו לחיים. לחיים ולא לחיים ארוכים. מכאן ואילך היה זועף⁸¹ והולך כנר נשמה⁸² עם תפילת נעילה⁸³. לא הספיק להניח תפילין עד שהוציא נשמתו ומת.

בשבעת ימי האבל ישבתי והדהדתי, בני מת במוצאי שבת אחד ההבדלה⁸⁴, שלושים יום קודם הנחת תפילין, ובמוצאי שבת אחר ההבדלה שלושים יום קודם שעמדתי להכנס עם שרגא לחופה קדע אבא את התנאים. כיוונתי⁸⁵ את הימים

מאותה שמועה כמעט שפרחה נשמתו⁵³ של אבא. שלא היה אבא יודע שאביו של שרגא הוא מאנשי הכת⁵⁴, שהיה מסתיר זסידותו. שעדיין היו החסידים בווייט⁵⁵ ונרדפים⁵⁶, ואבא ראש לרודפים היה, שהיו החסידים בעיניו כאילו יצאו חס ושלוש מכלל ישראל. אחר ההבדלה קרע אבא את התנאים⁵⁷ ושלח את הקרעים לבית המחותן. ביום השלישי חזר המחותן עם שרגא מן הדרך ובאו אצל אבא. הוציאם אבא בנזיפה⁵⁸. קפץ שרגא ונשבע שלא ימחול לנו⁵⁹ על העלבון⁶⁰. ולא חש אבא לבקש מחילה משרגא. אף על פי שהיה אבא יודע שאט מבטלין שידוך צריכין לבקש מחילה מן הנעלב⁶¹. וכשהיתה אמא מתחננת לפני אבא לפייס⁶² את שרגא היה אבא מלגלג עליה ואומר אל תתייראי, מן הכת הוא. כל כך בזויים היו החסידים בעיני אבא עד שלא השגיח בדבר שהכל זהירים בו.

צרכי החתונה היו מוכנים. שקי הקמח וחביות הדבש מילאו את הבית והלשות והאופות כבד הוזמנו לעשות חלות ועוגות. הקיצור הכל היה מוכן לחופה. לא היה חסר אלא חתן. קרא אבא לשדכן ומצאו לי חתן אחר שנכנסתי עמו לחופה. מה שאידע לשרגא איני יודעת, שאבא גזר על אנשי הבית שלא יזכירו את שמו של שרגא. אחר ימים שמעתי שהוא וכל משפחת בית אביו עקרו⁶³ את דירתם לעיר אחרת, מפני שחששו לחייהם, שמיום שביטל אבא את השידוך לא קראו אותם לעלות לתורה, ואפילו לא בשמחת תורה, ולעשות להם מנין לא היו יכולים, שאבא יראש הקהל היה לא הניח לעשות מנין מחוץ לבתי התפילה הקבועים, ואלמלא שלא הלכו לעיר אחרת שקראו אותם שם לעלות לתורה לא היו מוציאים את שנתם⁶⁴. לאחר שלוש שנים לגשוני נפקדתי⁶⁵ בבן זכר. ולאחר שתי שנים חזר ונולד לי בן. ולאחר שתי שנים נפקדתי בבתי.

השנים נהגו כשורה והפדנסה היתה בשופי⁶⁶. הילדים גדלו והצליחו ואני ובעלי עליו השלום רואים ושמחים. שכחתי את שרגא ושכחתי שלא קיבלתי ממנו שטר מחילה.

אמא ואבא נפטרו לחיי העולם הבא. קודם פטירתו צוה אבא וזכרנו לברכה את עסקיו לבניו ולחתניו ופקד עליהם שיעשו כולם כאחד. העסקים היו טובים וניהלנו את ביתנו בכבוד. החזקנו מלמדים טובים לבנינו ומודה נכרית⁶⁷ לבתנו, שבאותם הימים היו יראי השם מרחקים את המורים היהודים, שהיו מוחזקים לאפיקורסים⁶⁸.

אותם המלמדים היה בעלי מביא ממקומות אחרים, שהמלמדים שבעיר מוכרחים לקבל כל תלמיד ואפילו שאינו הגון, מה שאין כן המלמד שמביאים מעיר אחרת

אספר כל הדבר אקל עליך את הכתיבה, את שמו הרי כתבת. שרגא שמו, עכשיו
אספר לך כל הדבר מתחילתו.

זקפה עיניה והביטה אילך ואילך. כיון שראתה שאין שומע בינינו פתחה ואמרה,
כבת אחת עשרה שנה הייתי באותו פרק⁴⁹, ומהיכן אני יודעת בת כמה הייתי, שאבא
זכרנו לכרכה נוהג היה לכתוב על חומשיו כל תינוק שנולד לו, ואף לידתן של
הבנות היה כותב. טול את החומש וראה, כשעליתי לירושלים וויתרו אחי עליהם
השלום על חומשיו של אבא ונתנום לי. מה אמרתי, דברים עתיקים הם. דברים
שאירעו לפני תשעים שנה ושלוש שנים. אבל אני זוכרת אותם יפה. אני אספר
ואתה תבין דבר מתוך דבר. אם אתה שומע אספר לך, נענעתי לה ראשי ואמרתי
ספרי.

חזרה ואמרה, ובכן כבת אחת עשרה שנים הייתי. לילה אחד אחר תפילת
ערבית בא אבא עליו זושלום מבית הכנסת ועמו כמה מקרובינו וביניהם פתחיה
מרדכי אביו של שרגא. כשנכנסו קראה לי אמא עליה השלום וציוותה עלי לרחוץ
את פני וללבוש שמלה של שבת, ואף היא לבשה שמלה של שבת וכרכה מטפחת
של משי לראשה ונטלה אותי בידי ונכנסה עמי לחדר הגדול אצל אבא ואורחיו.
הביט עלי אביו של שרגא ואמר, תינוקת לא מכוערת. החליק אבא את לחיי ואמר
לי, תהלה יודעת את מי דיבר עמך, אביו של חתנך דיבר עמך. מזל טוב לך בת,
הלילה הזה נתארסת⁵⁰ והרי את כלה. מיד בירכו אותי כל האורחים בברכת מזל
טוב וקראו לי כלה. חטפה אותי אמא והחזירתני לחדרה משום עין הרע ונשקה
לי ואמרה לי, מכאן ואילך ארוסתו של שרגא את ואם ירצה השם בעוד שנה ביום
שיגיע החתן להנחת תפילין נעשה לכם חופה.

אני הכרתי את שרגא, שהיינו משחקים באגוזים ובמחבואים, עד שהגדיל⁵¹
והתחיל לומד גמרא. משנתארסנו הייתי רואה אותו בכל שבת, שהיה בא אצל אבא
וחזר לפני על כל מה שלמד בימות החול, ואמא נותנת בידי מגדנות⁵² ואני
מביאתם לפניו ואבא מחליק את לחיי ומאיר פנים לחתני.

בינתיים התחילו מכינים את צרכי החתונה. אביו כתב לו ותפילין ואבי קנה
לו טלית ואני תפרתי לו תיק לתפילין ותיק לטלית של שבת. ניי עשה לו שק
לטלית ותפילין איני זוכרת.

שבת אחד כארבעה שבועות לפני אותו היום שקבעוהו לעשות בו את החופה
לא בא שרגא אצל אבא. במנחה שאל אבא עליו בבית המדרש ושמע שנסע. להיכן
נסע, אצל רבן של חסידים נסע, שלקחו אביו להתברך מפיו להנחת טלית ותפילין.

הימים לילך ברגל לא כדאי לי לשנות ממנהגי. מה אמרת, אמרת לבוא מחר. אם חפץ השם להשלים את חפצי יאדיך רוחי עמי עור יום. נפטרתי והלכתי לי ובבוקר חזרתי.

איני יודע אם הייתי צריך למהר ולבוא. אפשר שאילו רחיתי את הרבר אפשר שהיתה מאריכה ימים.

כשנכנסתי ראיתי שנעשה בה שינוי. כל הימים היו פניה מאירים, אותו היום האירו כפליים. וכשם שפניה האירו כך האיר חררה, אבני הרצפה מצוחצחות היו, כיוצא בהן כלי הבית. וסרין לבן היה פרוס על המטה הקטנה שבמקצוע³⁸ ושולי³⁹ הכתלים מסויירים⁴⁰ היו בסיר כחול, ועל השולחן עמד הכר כשהוא מכוסה בקלף⁴¹ וחומר חותם⁴² ונר מונחים לצרו. אימתי סרה⁴³ את הכתלים ואימתי הריחה⁴⁴ את הרצפה ואימתי צחצחה את כליה? אם מלאכים לא עשו את מלאכתה היא עשתה כל הלילה.

הגביהה עצמה בכבודות ואמרה בלחישתה, יפה עשית שבאת. סבורה הייתי שמא שכחת ורציתי לילך לעסקי. אמרתי לה, אם את צריכה לילך לכי, ואני אבוא אחר כך. אמרה, לאשר את החוזה⁴⁵ אני צריכה, אבל מאחר שבאת שבו ונכתוב ואחר כך אלך בשביל החוזה.

עמדה והציעה לפני את האיגדת והביאה את הריו ואת הנוצה. נטלתי את הנוצה וטבלתי בדיו והמתנתי עד שתאמר לי מה אכתוב. אמרה, מוכן אתה. אף אני מוכנת. וכשאמרה מוכנת אני האירו פניה במאור ברכה וצחוק מתוך עיטר את שפתיה. חזרתי וטבלתי את הנוצה והבטתי עליה. הרגישה בדבר ואמרה, במה סיימנו, סיימנו בכבוד הרבני המופלג וכו'. עבשיו כתוב את שמו. חזרתי וטבלתי את הנוצה והמתנתי עד שתאמר לי את השם. לחשה ואמרה, שרגא שמו. כתבת? כתבתי. קימצה עיניה כמנמנמת. אחר כך עמדה מכסאה והביטה בכתב וחזרה וליחשה שרגא שמו, שרגא שמו. חזרה וישבה ושתקה. לסוף נינערה⁴⁶ ואמרה, אגיד לך בקירוב⁴⁷ מה תכתוב. שהתה כמה ששהתה וקימצה עיניה ואמרה, רואה אני שאני צריכה לספר תחילה כל המאורע, שמתוך כך אתה עומד על הדברים ויודע מה לכתוב. מאורע ישן הוא, מאורע שאידע לפני שנים הרבה. לפני שלוש שנים ותשעים שנה. נטלה את מקלה וסמכה ראשה עליו. אחר כך הגביהה את ראשה והביטה שעה קלה כמשתוממת⁴⁸, כזה שדימה שיושב יחידי ולבסוף מוצא אדם זר. הלכה בל שלותה ולבשו פניה צער ורוגז. גיששה במקלה והניחתו וחזרה ונטלתו וסמכה עצמה עליו והעבירה ידה על מצחה עד שנתפשטו קמטיו. חזרה ואמרה, אם

טבלתי את הנוצה בדיו והצעתי את הנייר והמתנתי עד שתאמר לי תהלה מה אכתוב. היתה היא תפוסה במחשבותיה ולא הרגישה בי. ישבתי והבטתי עליה והקפתי בעיני כל קמט וכל חריץ שבפניה. כמה הרפתקאות³⁴ עברו עליה. רגילה היא לומר שראתה רברים טובים וגם רברים טובים מהם. כפי ששמעתי אני לא טובים הם הרברים. עליה אמר החכם, צריקים אבלם בלבם וצהלה על פניהם. הרגישה בי והפנתה ראשה אלי ואמרה, התחלת? אמרתי לה, עדיין לא אמרת לי מה אכתוב. אמרה היא, תחילת הרברים אתה יודע בעצמך, פותחין בשבחו של מקום וכותבים בעזרת השם יתברך. החלקתי את הנייר והניפתי את הנוצה וכתבתי בעזרת השם יתברך, זקפה עצמה והביטה בכתב ואמרה, יאה יאה, ועכשיו מה תכתוב? כתוב פה עיר הקורש ירושלים תבנה ותכונן³⁵ במהרה בימינו אמן. בשעת שיחה אומרת אני ירושלים בלא תוספת כלום, במכתב צריכין להזכיר את קדושתה של ירושלים ולהוסיף בקשה על בניינה, כדי שהקורא יעלה את ירושלים על לבו וירע שהיא זקוקה לרחמים ויתפלל עליה. עכשיו בני כתוב את היום ואת פרשת השבוע ואת השנה.

אחרי שכתבתי את התאריך הוסיפה ואמרה, עכשיו בני הנף את ירך וכתוב למד דגולה. כתבת? הראני היאך יצאה. אי אפשר לומר שאינה נאה. מיל מקום כדאי היה לרומם את דגלה. עכשיו בני סמוך לה כף, ואחר הכף כתוב בית ואחריה וו. וי אמרתי, ועכשיו באה דלת. הראני היאך יצאה חיתב³⁶ לכבוד. נאה נאה. ראוי הוא זה שהאיגרת נכתבת לשמו לכבוד נאה. עכשיו כתוב הרבני המפורסם, מה, כבר כתבת? ירך מהירה ממחשבותי. עד שאני מכנסת³⁷ את מחשבותי כבר העלית אותן על הכתב. אביך יאיר לו א' הים את ערנו לא הוציא עליך שכר לימוד לבטלה. מחול לי בני, עייפה אני. נדחה את כתיבת המכתב ליום אחר. מתי יש בידך לבוא? אמרתי לה, מחר? — מחר? רוצה אתה לבוא מחר? איזה יום הוא מחר? ערב ראש חודש. ערב ראש חודש יפה לאיתו דבר. ובכן אם מחר, יהא מחר.

ראיתי שעגמה עליה נפשה. חשבתי בלבי, ערב ראש חודש. יום שמרבין בו בתפילה ובתחנונים, יום שזולכים לקבר רחל ובוודאי אינה פנויה למכתבה. אמרתי לה, אם אין את פנויה מחר אבוא ביום אחר. — ולמה לא מחר? אמרתי לה, הרי מחר ערב ראש חודש. אמרה, בני הזכרת לי צערי, ערב ראש חודש ואין אני יכולה ללכת אצל רחל אמנו. — למה? — למה, מפני שרגלי אינן נושאות אותי. אמרתי לה, הרי יש עגלות, הרי יש אבטובוסים. אמרה תהלה, כשבאתי לירושלים עדיין לא היו אבטובוסים ואפילו לא עגלות והיינו הולכים ברגל, ומאחר שנהגתי כל

על הדור הזה שכל חידושים שהוא מחדש אינם אלא להרע. הרי המציאו תנור מטולטל והמציאו מין עט שכזה, ואפשר שהמציאו שאר רברים לתועלת הבריות. מוסיף שנים מוסיף לראות. מכל מקום טול נוצה זו שהכינותי אני וטבול אותה בדיו זה. איני מפקפקת בעטך, אלא רוצה אני שאיגדתי תכתב משלי. הא לך גליון נייר, נייר קיסרי, משומר²¹ הוא עמי מימים שעגרו, מאותם הזמנים שהיו עושים נייר טוב. למעלה משבעים שנה הוא אצלי ועדיין הוא כמו חדש. עוד אחת אני מבקשת ממך, כתוב באותיות של הסידור או באותיות של התורה, חזקה²² על סופר, אם לא זכה לכתוב לו ספר תורה מגילה ודאי כתב. אמרתי לז, כשהייתי נער כתבתי לי מגילה כשרה כהלכתה²³. ואם תאמיני ואם לא תאמיני, כל שראה את המגילה שיבת אותה. אמרה תהלה אף על פי שלא ראיתה שיערתי שידוע אתה לכתוב כתיבה תמה²⁴. אלך ואבשל לך כוס איזוב²⁵ ואתה תכתוב בינתיים. אמרתי לה, אל תטריחי, זה עתה שתיתי. אמרה היא, אם כן במה אכברך? אתן לך פרוסת צוקר ואתה תברך ואני אענה אמן.

הוציאה פרוסת צוקר ונתנה לי. שהתה שעה קלה ואמרה, טול את הנוצה וטבול אותה בריו וכתוב. אני אומר לך באירית ואתה תכתוב בלשון הקודש. שמעתי שמלמדין את הבנות לרבר ולכתוב בלשון הקודש. רואה אתה בני, הקדוש ברוך הוא בחסרו מנהג את עולמו בכל רור ודור יפה יותר. כשהייתי אני ילדה לא היו נוהגין כך. מכל מקום מבינה אני תפילה בסיפור ופרשה חומש ומזמור תהלים ופרקי אבות. אוי לי בני, לא סיימתי היום את היום.

ירעתי שהיא מתכוונת ליומו של תהלים ואמרתי לה, את אומרת אוי והרי עליך לשמוח. — לשמוח? אמרתי לה, מן השמים עיכבוך, כרי להוסיף לך יום על ימך. נתאנחה ואמרה, אילו ירעתי שמחר יבוא משיח הייתי שמחה להתגורר²⁶ עור יום בעולם הזה. אבל כשאני מוסיפה ימים ומשיח צדקנו שוהה ואינו בא מה חיי ומה שמחתי. חס ושלוש שאני קובלת²⁷ על שנותי, אם יפה לו להקרוש ברוך הוא לחיותני אף לי יפה. אלא שאני שואלת את עצמי ער אימתי יהא צרור עצמות זה מטלטל עצמו בעולם הזה. צעירות ממני זכו להשכין גופן בהר הזיתים ואני שוחקת²⁸ את רגלי ער שישחקו עצמן. וכי לא יפה יותר לבוא לעולם העליון כשכל האיברים שלימים ולהחזיר את הפקרון²⁹ כשהוא שלם. איני אומרת שצריכין להרבות בשל, שטורח הוא לנושאי המיטה, מכל מקום איברים שלימים יפים למת. שוב אני מרבה רברים. אבל כבר אין חילוק³⁰. פחות מלה יותר מלה. כבר מוכנת אני להחזיר את הפקרון לבעליו. טול בני את הנוצה וכתוב.

השולחן הייתי מרמה את חדרה לחדר תפילה. אף כליו המועטים, מנורת נחושת קלל ונטלא¹⁸ של נחושת ומנורת הנחושת של במה קנים שנשתלשלה מן התקרה ולמטה וכן השולחן שהיו מונחים עליו סידור וחומש ועוד ספר השרו¹⁹ על החדר מעין חנו של חדרי תפילה.

הרבנתי את ראשי ואמרתי לה, ברוכה הנמצאת. השיבה ואמרה, ברוך הבא. אמרתי לה, הרי את דדה בבת מלבים. השיבה ואמרה, כל בנות ישראל בנות מלכים הן ואני תהלה לאל חי בת ישראל אני. יפה עשית שכאת. ביקשתי לראותך. ולא לראותך בלבד, אלא לדבר עמך. אפשר שמוכן אתה לעשות לי טובה? אמרתי לה, עד חצי המלכות²⁰. אמרה היא, יפה שהוכרת מלכות, שכל ישראל בני מלכים הם ומעשיהם מעשי מלכות. וכשארם מישראל עושה טובה לחבירו מעשה מלכות הוא עושה. שב בני שב, נאה ישיבה לדיבור. כלום איני מקפחת²¹ את זמנך. וראי בעל עסקים אתה ואתה צריך את זמנך לשם פרנסתך. נשתנו העתים שהיינו משובעים בזמן ושמחנו להוציא שעה יתירה מתוך שיחה. עכשיו הבל בהולים, הכל ממהרים ורצים. מרגילים עצמם לרוץ, שאם יזכו ירוצו לקראת המשיח. רואה אתה בני פטפטניות נעשיתי. נשתכחה תורתו של אותו זקן שהזהירני מלדבר דברים יתירים. ישבתי לפני תהלה והמתנתי לשמוע על שום מה זימנה אותי. והיא כאילו נזכרה תורתו של אותו זקן ושתקה. לסוף הציצה בי וסילקה עיניה ממני וחזרה והביטה בי, כאדם שבודק את שלוחו אם ראוי הוא לשליחותו. לבסוף פתחה וסיפרה בפטירתה של הרבנית שביין לילה מתה כשתנורה דולק והתולה מתחמם לאורו. עד שהוציאוה נושאי המטה ובא מי שבא ונטל לו את התנור. רואה אני, אמרה תהלה, אדם עושה מצוה, והמצוה עושה מצוה. אתה עשית מצוה באותה עניה והמצוה עצמה עשתה מצוה באדם אחרי שאף הוא מבקש לחמם עצמותיו בקרה. ושוב הביטה עלי ואמרה, ודאי שאתה תמיה שהטרחתיך לבוא אצלי. אמרתי, אדרבא שמח אני. אמרה היא, אם אתה שמח אף אני שמחה. אני שמחה שמצאתי אדם שמוכן לעשות לי טובה. אתה על שום מה אתה שמח? שהתה שעה קלה ואמרה, שמעתי שאתה בעל עט, מה שקוראים היום סופר, אפשר שתשאיל לי עטך לשם איגרת קטנה. כמה שנים ביקשתי לכתוב איגרת אחת. אם באמת אתה מוכן כותב לי האיגרת. הוצאתי עט-תמיד²². נסתכלה כעט ואמרה, מטלטל אתה עטך עמך, כאותם שנושאים עמהם כף, שאם יורמן להם תבשיל הכף מוכנת להם. אמרתי לה, התבשיל הוא בתוך הכף. הסברתי לה מעשה העט. נטלתו בידה ואמרה, אתה אומר שיש בו דיו ואני איני רואה טיפת דיו. חזרתי והסברתי לה. אמרה, אם כן לחינם מליונים²³

שציוה לאביו של זקנה של אשתי לקרות את בתו תחיה, ואשתי נקראה על שמה. אמרתי לו, אתה אומד לפני ארבעה חמשה דורות, וכי כל כך זקנה אותה זקנה? חייך ואמר לי, שנותיה אינן חקוקות על פניה והיא הרי אינה נוהגת לספר בת כמה היא, ואלמלא לא נפלט⁹ הדבר מפיה לא היינו יודעים. מעשה שבאה תהלה לברכנו לחתונת בננו ובידכה אותו ואת אשתו שיזכו ויגיעו לשנותיה. אמר לה בני, מה בדכה זו שברכת אותנו ואמרה לו בת תשעים שנה ואחת עשרה אני. וזה מעשה שהיה לפני שלוש שנים. נמצאת היא עכשו בת תשעים וארבע עשרה, כלומר בת מאה וארבע.

אמרתי לו, הואיל¹⁰ והזכרת אותה אמור לי מי היא. נענה ואמר, מה יש לספר עליה, צדקת היא, צדקת, פשוטה כמשמעה, ואם בא לידך לדאותה לך אצלה, אבל מסופקני¹¹ אם תמצא אותה בביתה, או שמבקרת חולים או שמכבדת¹² ומדביצה¹³ לפני חשוכי¹⁴ מרפא או שהלכה לשם מצוה אחרת שאין לה דורשים. ואולי אפשר שתמצא אותה בביתה, שבין מצוה למצוה היא נכנסת ובאה לביתה ויושבת ומתקנת פוזמקאות¹⁵ ובגדים ליתומים עניים. לשעבר שהיתה עשירה עשתה צדקה בממונה ועכשו שלא נשתייר לה אלא שירי שיירים כדי מזונותיה המצומצמים עושה היא צדקה בגופה.

הביאני אותו חכם עד לפתחה של תהלה. בדרך חזר והרצה לפני את חידושו. ראה שאיני שומע. חייך ואמר, משעה שהזכרתי את תהלה הסחת דעתך מכל העולם. אמרתי לו, רצונך — ספר לי דבר על תהלה. אמר לי, מה שהיא עכשו סיפרתי לך, מה שהיתה בחוצה לארץ איני יודע, חוץ ממה שהכל יודעים, שהיתה עשירה גדולה ובעלת עסקים גדולים, לסוף מתו בניה ומת בעלה ועמדה והניחה את עסקיה ועלתה לירושלים. אמא עליה השלום רגילה היתה לומר כשאני רואה את תהלה רואה אני שיש פורענות¹⁶ קשה מאלמנות ומשיכול בנים. מהי פורענות זו לא אמרה אמא, ואיני יודע מה היא ולא נדע לעולם, שכל הדור שהכיר את תהלה בחוצה לארץ כבר מת, ותהלה הרי אינה מרבה דברים. ואפילו עכשו שנעשה כה שינוי ומרבדת יותר משהיתה רגילה אינה מספרת על עצמה. כבר הגענו אצל ביתה. מסופקני אם תמצא אותה בביתה, שעם ערוב היום היא מחזרת על חדדי תורה לחלק מיני מתיקה לתינוקיה.

אחד שעה קטנה נמצאתי בביתה של תהלה ומצאתיה יושבת סמוכה¹⁷ לשולחן וכל עצמה כאילו המתינה לי. הדרה קטן וקירותיו מעובים ותקרתו כחדדי ירושלים של הרודות שעברו. ואלמלא מטה קטנה שבפינת החדר וכד של חרס שעמד על

תהלה

(חלק ב')

משיצאו התיירים מירושלים ראיתי את עצמי כאדם שאינו יודע מה יעשה. נסיתי לחזור לעבודתי ולא חזרתי. עמדתי והלכתי לעיר וסיירתי כל המקומות שהראיתי להם לתיירים. מה ראיתי ומה לא ראיתי. המרדש בטובו כל יום מעשה בראשית מחדש בכל שעה את עירו. בתים חדשים אינם נבנים, נטיעות חדשות אינן ניטעות, אבל ירושלים עצמה מתחדשת והולכת. כל אימת שאני נכנס לעיר דומה היא עלי כחדשה. איני יודע מה חידושיה. יבואו המפרשים הגדולים ויפרשו לנו.

מצאני אותו חכם ומשכני לביתו והוצה לפני כל מה שחידש באותם הימים. ישבנו כמה שישבנו, אני שואל והוא משיב, אני מקשה והוא מתדק, אני מעמעם¹ והוא מסביר. מה טוב ומה נעים לשבת לפני חכם מחכמי ירושלים וללמוד הימנו² תורה. ביתו פשוט וכליו פשוטים ואילו חכמתו מדחיבה והולכת, כגוונים אלו שנדאים מן החלון ולמעלה על הדי ירושלים. שוממים הדי ירושלים, היכלות ובידניות³ אין עליהם. מיום שגלינו מארצנו באות האומות בזו אחד זו ומחוייבים והולכים. אבל התדים מתנוססים⁴ בדוב הדרם ומחושקים⁵ בדקמי גוונים מכאורים⁶ בעדי עדיים, וביניהם הר הזיתים, יעד צומח עצים⁷ אין בו, אבל מעוטף הוא בקבדי צדיקים שבחיהם ובמותם כל מעיינם⁸ באדן.

כשעמדתי לילך באה בעלת הבית ואמרה לבעלה, שכחת מה שהבטחת לתילי. נענע ואמד, הפלא ופלא, מיום שאני מכיר את תהלה לא ביקשה ממני דבר ולא שמעתי שביקשה דבר מאדם. ועכשיו ביקשה ממני לומד לך שהיא מבקשת לדאוקך. אמדתי לו, מתכוין אתה לאותה זקנה שהדאתה לי את ביתך. אם איני טועה לא כשם שהיא נקראת קראת לה. ענה ואמד, תהלה הוא שם הקודש של תילי. מכאן אתה למד שכבר לפני ארבעה חמשה דורות היו אבותינו קוראים לבנותיהם שמות שדומים כאילו נתחדשו היום. כיוצא בה שם אשתי תחיה, שבוודאי אתה סבור המצאת⁹ דוד התחיה הוא ובאמת מיסודו של הגאון בעל חידושי הדי"ם הוא,

נבנסה תילי וכידה קדירת¹⁴³ של תבשיל. ראתה אותי ואמרה, אתה כאן, שב ידידי שכ. ביקור חולים מצוה גדולה היא. פניך רכנית מיטיבים והולכים. ישועת השם כהרף עין¹⁴⁴. השם יתכרך שולח רפואתו כל שעה יותר. הבאתי לך כף רוטב כדי¹⁴⁵ גמיעת¹⁴⁶ הפה. הגביהי ראשך יקירתי ואני אסעד¹⁴⁷ את הכר. כך כך יקירתי. חכל בני שאין אתה דר בעיר ואין אתה רואה היאך הרכנית שתחיה מבריא משעה לשעה.

אמרתי לה, וכי לא בירושלים אני דר? וכי נחלת שבעה אינת ירושלים? אמרה תילי, חס ושלום, מי אומר כן? יזרעא¹⁴⁸ עתידה ירושלים להיות מתרחבת ככל צדדיה עד דמשק, אלא עין שראתה את ירושלים שרויה בולה לפני מן החומה לא הרגילה לו אות כל שנבנה מחוצה לחומות ירושלים בירושלים עצמה. ארץ ישראל בולה קדושה, ואין צריך לומר סביבות ירושלים, אבל לפני מן החומה מקודש קדושה מעולה. יודעת אני בני שלא אמרתי דבר שאין אתה יודע יפה ממני, אם כן למה אמרתי כל זה, כדי לספר כשבחתי של ירושלים.

הרגשתי בעיניה של הרכנית שהיא מצירה¹⁴⁹ שתילי מדכרת עמי ולא עמה. נפטרת והלכתי לי.

טרדות שונות הטרידוני ולא באתי לעיר. אחר כך באה טרדת התיירים. הלוא אתם מכירים את התיירים, שחקים היו עלינו ועל הארץ, כיון שהרחיב¹⁵⁰ לנו המקום קצת בארץ התחילו אף הם באים לראות. וכשהם כאים רואים הם אותנו כאילו לא נבראו אלא לשמשם. כרם דבר טוב יש בתיירים, שמתוך שאנו מראים להם אף אנו רואים. פעם ושתי פעמים כשהלכתי עמהם לעיר להראותם את הכותל המערבי מצאתי את תילי. אם איני טועה נתחדש כה דבר, שכל הימים היתה יוצאת בלא מקל ובאותם הימים היתה נשענת על מקל. מפני התיירים לא נתעככתי¹⁵¹ עליה. הרי לראות את הארץ כאן, ולא לשם זקנה אחת שלא נכתבה כתכנית שלהם.

ראתה שעה טובה מימיה. אפילו את שונאי איני מברכת ביסודים שנתייסדה בהם תילי. טבור אתה הואיל ואינה זקוקה לחסדי הכוללים חייה חיים של ברכה, ואני סבורה שאפילו עני המחזר על הפתחים לא היה מחליף צרותיו בצרותיה. מיחושי מיחושי, אני מבקשת להסיח דעתי ¹²⁹ מהם והם אינם מסיחים דעתם ממני.

ואיתי שהרבנית יודעת יותר ממה שסיפרה, א'א בשביל שירעתי שאם אשאל לא תענה, עמדותי מכסאי לילך. אמרה היא, לא הספיק מנקה הארובות להכנס לתוך הארובה וכבר פניו מפויחות ¹³⁰. עדיין לא ישבת וכבר עמדת לילך. חפזון ¹³¹ זה למה? אמרתי, אם את רוצה שאשב אשב. שתקה ולא אמרה דבר.

התחלתי מדבר עמה על תילי ואמרתי לה, אפשר שתספדי לי משהו עליה. ענתה ואמרה לי אם אספר כלום: קל לי, או כלום יקל לה? אני איני אוהבת סיפורי מעשיות. מדביקין קורי ¹³² עכביז לקורי. עכביש ואומרים מעשה טרקלין ¹³³ הוא. דבר אחר בלבד אומר לך, חס הקדוש בדוך הוא על אותו צדיק, לפיכך הכניס רוח דעה ¹³⁴ באותה משומדת ¹³⁵ ימח שמה. מה אתה מביט בי? אי אזה שומע לשון יהודית? אמרתי לה, לשון יהודית אני מבין, לשונך שלך רבנית איני מבין. מי הוא אותו צדיק ומי היא המשומדת שקללת? אמרה הרבנית, שמא אברך אותה. שמא אומר יפה עשית משומדת שהחלפת את דינך הזהב בפרוטה מחוקה. שוב קבעת פניך בי כאילו סחתי בלשון טורקית. אתה שמעת שבעלי זכרוננו לברכה רב היה, לפי שקוראים לי רבנית, ולא שמעת שאף אבא שלי רב היה, רב שכל הרבנים כנגדו דדרקאים ¹³⁶. כשאני אומרת רבנים, לרבנים ממש נתכוונתי, ולא לאותם שבכאן שלובשים איצטלא דרבנן ¹³⁷ וקוראים להם רבנים. אוי עולם עולם, אתה שקר וכל מה שבך שוא ושקר. אבל אבא שלי זכר צדיק לברכה רב אמיתי היה כבר מילדותו, לפיכך היו כל שדכני המדינה בהולים ¹³⁸ לשרכו. היתה אלמנה אחת עשירה. אם אני אומרת עשירה, עשירה ממש היתה. היתה לה בת יחידה, ולואי ולא היתה. נטלה חבית מלאה דיגרי זהב ואמרה להם לשדכנים, אם אתם משדכים אותו לבתי הרי חבית זו נתונה לו, ואם מעט היא הדיגרי מוסיפה לו. לא היתה אותה הבת דאווה ¹³⁹ לאותו צדיק, שהוא צדיק היה והיא תיפח רוחה ¹⁴⁰ משומדת היתה, כשם שסופה הוכיח על תחילתה, שבדחה ונכנסה לבית הכומדיות ¹⁴¹ והמידה ¹⁴² את דתה. ואימתי ברחה, בשעה שהוליכו אותה לחופתה. בזבזה עליה אמה חצי הונה כדי להוציאה משם. עד הקיסר הגיעה האם העלובה, ואף הוא לא הועיל כלום, שכל הנכנסת לבית הכומדיות שוב אינה יוצאת משם לעולם. יודע אתה אותה משומדת מי היא, בתה של... הס, הנה היא באה.

אצל מטתה נודעו לקולה. אמרתי לה, חולה את רבנית? גנחה מלבה ויחכסו עיניה דמעות. ביקשתי לנחמה ולא מצאתי מלים של תנחומין. קבעתי עיני בארץ ואמרתי, חולה וגלמודה!¹¹⁶ גנחה ואמרה, חולה אני, חולה גמורה. אין בעולם כולו חולה שכמוני. מכל מקום איני גלמודה. אפילו כאן בירושלים שאין מכירין אותי ואין יודעים באיזה כבוד שרויה¹¹⁷ הייתי בעירי, אפילו כאן אשה אחת מזרמנת לי, נכנסת אצלי ומביאה לי כף רוטב¹¹⁸ וסועדת אותי על משכבי. מה אתה שומע מכן בני? ודאי מתרעם¹¹⁹ הוא עלי שלא כתבתי לו איגרת תודה על התנור. אמור בעצמך, בלום יכולה אני לילך ולקנות דיו ועט וגייר ולכתוב מכתבים. בקושי אני מגעת כף תבשיל לפי. תמיהה אני שעדיין תילי לא באה.

אמרתי, אם לאותה זקנה חניגית את מתכוונת, הרי אמרה לי שהיא תבוא בקרוב. אמרה הרבנית, אם חניגית היא איני יודעת, בעלת מעשים ודאי היא. בוא וראה כמה נשים צדקניות יש בירושלים שהן מזמזמות כרבורים תפילות ותחנונים, שמא באה אחת מהן לשאול אותי, רבנית שמא צריכה את דבר. ראשי ראשי, אם מכאובי לבי לא יוציאוני מן העולם מיחוש¹²⁰ ראשי יוציאני מן העולם.

אמרתי לה, רואה אני שקשה עליך הדיבור. אמרה, אתה אומר קשה עלי הדיבור ואני אומרת אני כולי קשה עלי. אפילו החתול מרגיש בדבר ומוקיר¹²¹ רגליו מביתי. ועדיין הבריות אומרים שרכבו של חתול להיות כרוך¹²² אחרי ביתו. ודאי עכברים של שכנותי ערבים עליו¹²³ מכל מערנים¹²⁴ שאני מאכילה אותו. מה ביקשתי לומר? כל מה שאני מבקשת לומר...ני שוכחת. תילי אינה כן. היא שחבילות חבילות של שנים על בתפיה עדיין כל חושיה משמשים¹²⁵ אותה. והרי שנותיה כפליים משנותי. אילו היה אבא זכר צריק לברכה חי היה נחשב לפניה כתינוק. אמרתי לה, מי היא תילי זו? אמרה הרבנית, ולא אתה הזכרת אותה? עכשיו אין מכירין את תילי, לשעבר היו הכל מכירין את תילי, לפי שהיתה עשירה גדולה ובעלת עסקים הרבה. וכשהניחה את עסקיה ועלתה לירושלים הביאה עמה כמה חביות מלאות זהב, ואם לא חביות, תיבה אחת מלאה זהב וראי הביאה. אמרו לי שכנותי אמרו להן אמוניהן, כשבאה תילי לירושלים היו כל גדולי ירושלים מחזירין¹²⁶ אחריה, מי בשביל עצמו ומי בשביל בנו. והיא השיבה את פניהם ונשתיירה אלמנה. תחילה אלמנה עשירה, אחר כך אלמנה אמידה¹²⁷, ולבסוף סתם זקנה.

אמרתי, כשרואין את תילי דומה כאילו לא ראתה שעה קשה מימיה. לגלגה¹²⁸ עלי הרבנית ואמרה, אתה אומר שלא ראתה שעה קשה מימיה ואני אומרת שלא

על פטפוטי, חבל על תינוקת זו, אם היא מבוזת כל דבריה בילדותה, מה ישתיר לה לזיקנתה. נפל עלי פחד ויראתי שמא למחר אני אילמת. לימים⁹⁹ ידרתי¹⁰⁰ לסוף דעתו של הזקן, שלא יוציא אדם בזמן מועט מה שנקצב לו לכל ימי חייו. הרגלתי עצמי לבדוק כל מלה אם צריכה שתיאמר ונהגתי קימוץ¹⁰¹ בדיבור. ומתוך שנהגתי קימוץ בדיבור נשתייר לי אוצר של דיבורים. האריכו לי שנותי עד שאגמור אותם הרבים שקצובין לי. ועכשיו שנשתייר לי קומץ¹⁰² של מלים אתה מבקש שאוציאן. אם אוציאן אני מקצרת את ימי. אמרתי לה, על מנת¹⁰³ כן ודאי לא ביקשתי. מה זה, אנו מהלכים והולכים ועדיין לא הגענו אצל הרבנית. אמרה הזקנה, אתה זכור את החצרות שהיינו עושין אותן קפנדריא¹⁰⁴, ועכשיו שרוב העיר מיושבו מערביים צדיקים אנו לעקוף¹⁰⁵ עליהן ומרביץ עלינו את הדרך.

הגענו לחור אחת. אמרה לי, רואה אתה חצר זו, ארבעים משפחת מישראל היו בה ושני בתי כנסיות היו בה והיו מתפללין ולומדים ביום ובלילה והניחוה¹⁰⁶ ובאו ערביים ותפסו בה. הגענו לבית קהה¹⁰⁷. אמרה, רואה אתה בית זה, ישיבה גדולה היתה בו ולומדי תורה היו יושבים ולומדים והניחוה ובאו ערביים ותפסו בה. הגענו לרבץ¹⁰⁸ של חמודים. אמרה, רואה אתה רבץ זה, בית תבשיל היה כאן ועניים בני טובים היו נכנסים רעים ויוצאים שבעים והניחוה ובאו ערביים ותפסו בו. בתים שלא פסקו מהם תורה ותפילה וצדקה עכשיו ערביים וחמודים מכרכרים¹⁰⁹ בהם. עכשיו בני מגיעים אנו אצל חצרה של הרבנית. הכנס ואף אני אכנס אחר כך. אותה עלובה בשביל טובה מדומה שבחוצה לארץ אינה רואה את הטובה האמיתית. אמרתי לה, הטובה האמיתית מהי? חייכה ואמרה, אי לך בני שאתה שואל כך, לא קרית¹¹⁰ אשרי תבחר ותקרב ישכן¹¹¹ חצריך, ואיזו הן חצרותיו של הקדוש ברוך הוא. חצרות אלקינו בתוככי ירושלים. דרכם של בני אדם כשהם מזכירים את ירושלים מוסיפים ואומרים עיר הקודש, אני כשאני אומרת ירושלים איני מוסיפה מלה, שקדושתה בשמה, בשמה עצמו. עלה בני עלה ואל תכשל¹¹² במדריגות. פעמים הרבה אמרתי לגבאי¹¹³ הכולל¹¹⁴ שהמדריגות צריכות תיקון, ומה תשובה השיב לי הגבאי, החצר ישנה ועומדת להחרב ואינה כראית שנבזז עליה פרוטה. כך נחרבים בתיהם של ישראל עד שניזחם אותם יבאים הישמעאלים ומחזיקים בהם. בתים שנבנו גרמעותיהם של אבות הבנים מניחים אותם. שוב מפטטת אני ומקרב את קצי.

נכנסתי אצל הרבנית ומצאתיה שוכבת במיטה. ראשה חבוש ואספלנית¹¹⁵ נתונה על צווארה והיא משתעלת בקול רם. שאפילו צלוחיות של רפואות שעמדו

ענתה ואמרה לי, ברוך הוא וברוך שמו, איני חסרה עמו בלום. הקדוש ברוך הוא נותן לבל בריותיו לפי מידת הצורך ואף אני בבלל בריותיו. ביותר צריכה אני להורות לו היום שהכפיל לי מנתי. אמרתי לה, מהי? ענתה ואמרה לי, בכל יום אני מסיימת יום אחר של תהלים והיום סיימתי שני ימים של תהלים. עם שהיא מדברת נתעגמו ⁸⁷ פניה.

אמרתי לה, נסתלקה שמחתך. שהתה שעה קלה והשיבה לי, כן בני שמחה הייתי ועכשיו איני שמחה. עם שהיא מדברת חזרו והבהיקו פניה. הגביהה עיניה בלפי מעלה ואמרה, ברוך אלהים שהסיר ⁸⁸ יגוני מאתי. אמרתי לה, מפני מה היית שמחה ואחר כך עצובה ועכשיו שוב את שמחה. אמרה בלשון חיבה, אם אין אתה מקפיר ⁸⁹ אומר לך, לא כך הוית צריך לשאול, אלא במה זבית שהסיר אלקים את יגונך. שהשם יתברך הבל שווה בעיניו, כשמחה כעצבות. אמרתי לה, אפשר שאקפיר שלימדתגי ביצר צריך אדם לדבר. הרי מקרא מלא הוא. אשרי האיש שלא ישכחך. אמרה, אדם טוב אתה ופסוק טוב פסקת לי, ואף אני לא אמנע ⁹⁰ ממך רבד טוב. אתה שאלת על שום מה הייתי שמחה ועל שום מה הייתי עצובה ועל שום מה שוב אני שמחה. ודאי אתה יודע כמוני, שכל מעשיו של אדם קצובין ⁹¹ לו משעת לירתו ועד למיתתו, ואפילו כמה פעמים יאמר אדם תהלים. אבל הבחירה היא בידו, כמה מזמורים יאמר בכל יום. יש אדם שזוכה ⁹² לסיים בכל יום כל הספר כולו, ויש אדם שזוכה לומר ספר אחד או יום אחד בכל יום. אני מנהג עשיתי לי לומר בכל יום אחד. היום נמשכתי אחר המזמורים ואמרתי שני ימים. כיון שהרגשתי בדבר נעשיתי עצובה, שמא מיותרת אני בעולם ומבקשים להפטר ממני וזירוני ⁹³ להשלים חוקי ⁹⁴ ולגמר קצבתי ⁹⁵, והרי טוב להורות לה, ואם אני מתה איני יכולה לומר אפילו מזמור אחד אפילו תיבה אחת. ראה הקדוש ברוך הוא בצערי והפליא ⁹⁶ חסדו עמי לדעת שכך רצונו יתברך. ואם חפץ השם להמיתני מה אני שאתעצב. מיד הסיר אלקים את יגוני מאתי. ברוך הוא וברוך שמו.

הצצתי עליה והרהרתי, מהיכן באים לידי הכנעה ⁹⁷ שכונו חשבתני ⁹⁸ בדורות הראשונים שהיו מלאים מידות טובות. דיברתי עמה בדורות שעברו ואמרתי לה, יותר ממה שאמרתי ראית בעיניך. ענתה ואמרה, כשמאריכין לו לאדם ימיו ושנותיו זובה ורואה דברים הרבה, גם טובים וגם טובים מהם.

ביקשתי ממנה, ספרי לי מאותם הדברים הטובים. שהתה שעה קלה ואמרה, במה אפתח? אתחיל בימי ילדותי. כשהייתי תינוקת פטפטנית הייתי. ממש מקימה ועד לשכיבה לא פסק פטפוט מפי. היה זקן אחד בשכנותי. אמר לאותם שהיו שמחים

כבר יצא רוב החורף ונראו ניצני האביב. השמים עמדו בטהרם והאדמה נתערטלה.⁶⁶ מעגמימותה⁶⁷. החמה שיחקה ברקיע והעיר צפה⁶⁸ באורה. ואלמלא הצרות שתקפו אותנו היינו שמחים. הרי צרות רבות ורעות באו עלינו, ממש עד שהראשונה פקודה⁶⁹ שנייה ממחרת לבוא.

משער יפו ולמעלה עד לכותל המערבי נמשכים וחולכים אנשים ונשים מכל הערות שבירושלים עם עולים חדשים שהביאם המקום למקומם ועדיין לא מצאו את מקומם.

ברחבה⁷⁰ שלפני הכותל בסוכת שוטרי המנדט⁷¹ ישבו להם שוטרי המנדט כדי שיראו שאין שמירה למתפללים אלא הם. רואים זאת מחרחרינו⁷² ומחרחרים. מרנפים⁷³ המתפללים ונדחקים לאבני הכותל. מהם בוכים מהם תוהים. ואתה ה' עד מתי? כבר ירדנו למדרגה התחתונה ואתה שותה לגאולנו.

מצאתי לי פיסת⁷⁴ מקום אצל הכותל. פעמים עמדתי בין המתפללים ופעמים בין התוהים. תוהה הייתי על אומות העולם. לא דיים שטורדים⁷⁵ אותנו מכל הארצות. אלא שטורדים אותנו אף בביתנו.

עם⁷⁶ שאני עומד נדחקתי ממקומי על ידי שוטר משוטרי המנדט שדחק⁷⁷ במגלב⁷⁸ שבידו. מה הרגיו לבו של זה שכל כך היה זועם? חולנית אחת זקנה הביאה עמה שרפרף⁷⁹ לישב עליו. קפץ השוטר ובעט בשרפרף והפיל את הזקנה ונטל את השרפרף. לפי⁸⁰ שעברה על החוק, שחקקו הוקקי המנדט, שאסור למתפלל שיביא ספסל לכותל. ראו המתפללים ושתקו. שהרי מי יכול לדין⁸¹ עם שתקיף ממנו. באה אותה הזקנה שהכרתי והביטה בו. השפיל⁸² השוטר עיניו והחזיר את השרפרף.

קרבתי אצלה⁸³ ואמרתי לה. יפה כח עיניך מכל הבטחותיה של אנגליא, שאילו אנגליא נתנה לנו דקלרציה של בלפור ומשלחת בנו את פקידיה לבטלה, ואת זקנתי נתת עיניך באותו רשע ובטלת את מזימותיו⁸⁴ הרעות. ענתה ואמרה לי, אל תאמר כן, גוי טוב הוא, שראה בצערי והחזיר לאותה עניה את שרפרפה. התפללת מנחה? למה אני שואלת, שאם פנוי אתה אגלגל לידך⁸⁵ מצות ביקור חולים. הרבנית שתחיה חלתה. עכשיו חולה ממש היא. אם רצונך בוא ואראה לך דרך קצרה. נטפתי⁸⁶ לה והלכתי עמה.

משתלשלים אנו מסימטא לסימטא ומחצר לחצר, ועל כל פסיעה ופסיעה עמדה, כדי ליתן פרוסת צוקר לתינוק ופרוטה לעני ולשאול לאיש לשלום אשתו ואשה בשלום בעלה. אמרתי לה, מאחר שאַת שואלת בשלום כל אדם אשאל אני לשלומך.

גדולות מאותן שבירושלים. ולענין רוחות וגשמים, עליהם אנו מורים ואומרים משיב הרוח ומודיר הגשם⁵⁶. מצוה גדולה עשית, עצמות זקנות החיית. התנוד ששיגדת לדבנית מחמם את נפשה. הודרתי את ראשי כאדם שבוש לשמוע שבחו. הרגישו בדברך ואמדה, מצוות לאו להתבייש ניתנו. אבותינו שהיו עושים מצוות הרבה לא היו מפרסמים את המצוות, אנו שאנו ממעטים במצוות, מצוה לפדסם כל מצוה שעושים, כדי עישמעו אחדים וילמדו ממעשינו. עכשיו בני לך אצל הרבנית ותראה כמה מחממת המצוה שעשית.

נכנסתי אצל הרבנית ומצאתיה יושבת אצל התנוד הדלוק וטיפין של אודה מנטפות ויוצאות מתוך נְקִבִי⁵⁷ התנוד והבית מלא חום וחתול כחוש⁵⁸ מונח לה על ברכיה, והיא מביטה בתנוד ומדברת עם החתול ואומדת, דומה עלי שאתה נהנה מן החום יחד ממני.

אמרתי לה, רואה אני שהתנוד דולק יפה ומעלה חום. מרוצה את ממנו? אמדה הרבנית, ואם מרוצה אני. כלום ימעט את ריחו או יוסיף חום? תנוד היה לי הביתי שהיה בוער ממוצאי סוכות וער ערב פסח והיה מושף חום כחמה בתקופת תמוז והיו מוצאין בו נחת רוח, לא כאותם התנודים הקלים שחמימותם רגע. באמת אין לבקש מן המחרשים שיהיו עושים מעשים גמורים⁵⁹, דיים שהם מראיה פנים כאילו עושים. רבר זה אמרתי להם לאנשי עירי לאחר פטירת בעלי הרב שהא מליץ יושר⁶⁰ בערי, כשהביאה לה העיר רב חדש. אמרתי מה אתם מבקשים, שמא שיתא כרבכם שנפטר. ריו לזה שאינו עושה צרות. כיוצא בזה אמרתי לשכנותי שבאו לראות את התנוד ששלח לי נכרי על ידך. אמרתי להן, התנוד לפי הרור⁶¹ והרור לפי התנוד. מה כתב לך נכרי? לא כתב כלום? אף לי אינו כותב. סבור הוא שמאחר ששלח לי כזית⁶² תנוד כבר יצא ירי חובתו⁶³.

אחר שפירשתי⁶⁴ מן הרבנית אמרתי לעצמי, אף אני סבור שיצאתי ירי חובתי ששלחתי לה כזית תנוד ושוב איני צריך לילך אצלה. לסוף חזרתי אצלה, על ירי אותה הזקנה החיננית, שעדיין לא נשלמו כל הראיות שהיו מיועדות לי לראותה.

ושוב צריכני⁶⁵ לומר, אין דעתי לספר כל שאירעני באותם הימים. מרובים ענייניו של אדם, ואלמלי באנו לספר אין הפה מספיק. ברם כל שהוא ענין לזקנה כראי לספר.

ערב ראש חורש הלכתי אצל הכותל המערבי, כדרך שאנשי ירושלים נוהגים, שבערבי ראשי חושים באים להתפלל אצל הכותל המערבי.

תפסתי מידה³⁴ של ערמה ואמרתי לה, נכדך שלח בירי מעות לקנות לך תנור, תנור מטולטל³⁵ שממלאים אותו נפט ומציתים את הפתילה והוא רולק ומעלה חום. הוצאתי את ארנקי ואמרתי, הנה הכסף. השיבה לי בתרעומת³⁶, היאך אלך ואקנה תנור, וכי רגלים יש לי? גלידי³⁷ קרח יש לי, צינה זו עד שלא תביאני להר הזיתים תוציא אותי מדעתי³⁸, ושם בחוצה לארץ אומרים שארץ ישראל ארץ חמה. זלמה היא לרשעים בגיהנם. אמרוני לה, מחר תזרח החמה ותעביר את הצינה. אמרה היא, עד שלא תבוא הנחמה, תצא הנשמה. אמרתי לה, בעוד שעה שתי שעות אשלח לך את התנור. צמצמה³⁹ עצמה בתוך כריה וכסתותיה, כאילו להראות למיטיבה המרומה⁴⁰ שאין לסמוך⁴¹ על טובותיו.

נפטרת⁴² והלכתי לרחוב יפו ונכנסתי לחנות של מוכרי כלים וקניתי תנור מטולטל מן המעולה⁴³ שבתנורים ושלחתיו לה לרבנית הזקנה. אחר שעה חזרתי והלכתי אצלה, שמא אינה בקיאה⁴⁴ בתנורים המטולטלים ואלמדנה את תורת ההרלקה. דרך הילוכי הרהרתי, ברכת הוריה וראי לא אשמע מפיה. לא כל הזקנות שוות. זו שהראתה לי את ביתו של אותו חכם נוחה לכל אדם וזו ששיגרתי⁴⁵ לה תנור אינה נוחה אפילו למי שמבקש טובתה.

וכאן צריכני להקדים מעין הקדמה קטנה. אינני מתכוין להגיד שנחה של אחת מתוך גנותה⁴⁶ של חברתה, כל שכן לספר מעשה העיר ויושביה. גלגל⁴⁷ עינו של אדם מצומצם ואינו יכול להקיף עירו של הקדוש ברוך הוא. אם כן למה אני מזכיר את מעשה הרבנית, שבכניסתי גזמנה⁴⁸ לי אותה הזקנה.

הייתי עצמי ופניתי לה דרך. עמדה ושאלה בשלומי, כמי ששואל בשלום קרובו. עמדתי תמיה⁴⁹, כלום אפשר שהיא מאותן הזקנות שהכרתי בירושלים קודם שירדתי לחוצה לארץ, והרי רובן ככולן כלו⁵⁰ ברעב בימות המלחמה, ואם מקצת נקצתן נשתידו⁵¹, הרי אני נשתנית, כשיצאתי מירושלים הייתי בחור ועכשיו שנים שעשיתי בחוצה לארץ עשאוני זקן, והיאך זו הכירה אותי.

ראתה שאני תוהה, שחקה ואמרה, אי אתה⁵² מכירני. הרי אתה הוא שביקשת לטלטל את פחי כשהלכת אצל איש פלוני. אמרתי לה, את היא שהראית לי את הדרך, ואני עומד ותוהה, כאילו לא הכרתיך. צחקה ואמרה, וכי מחוייב אתה להכיר כל הזקנות שבירושלים? אמרתי לה, והיאך הכרת את אותי? ענתה ואמרה לי, ירושלים מתוך שענייה צפויות⁵³ לכל ישראל, כל שבא לכאן נחקק⁵⁴ בלבנו ואין אנו שוכחים אותו. אמרתי לה, יום צונן היום, יום גשמים ודוחות, ואני עומד ומעכב⁵⁵ אותך בחוץ. אמרה היא בלשון חיבה, כבר ראיתי קרירות

ביציאתי כיקשתי לשאול אותו, זקנה זו שהראתה לי את הדרך מי היא, שמאור פניה שלום וחיבת קולה נחת רוח. אבל כלום אפשר להפסיק חכם בשעה שהוא מערה ¹⁵ את חידושיו.

לאחר כמה ימים שוב הלכתי לעיר כשביל זקנה אחת אלמנתו של רב, שקודם חזירתי לירושלים הבטחתי לבן בנה לפקוד ¹⁶ את שלומה.

אותו היום זמן ו'ביעה ¹⁷ ראשונה של יורה היה, הגשמים כבר התחילו יורדים וההמה היתה כבושה בעננים, יום שבו בחוצה לארץ רואים כיום אג"ב, ירושלים שהיא מפונקו, שכעה שמונה חרשים בחמה, יום שאין החמה זורחת בכל תקפה דומה כחורף ומתחבאים מפניו בבתים ובחצרות ובכל מקום שיש שם פינת גג.

טיילתי לי אילך ואילך ¹⁸ כשאני מדיח את ר"ח הגשמים שיורדים ברננה ומתעטפים בערפלים המגוונים ומשיקים ¹⁹ על כתלי הבתים ומרקדים על הגגות ומנטפים ²¹ ועושים שלוליות שלוליות, שפעמים הן עכורות ופעמים הן צלולות ומכהיקות מזהרי החמה שמבצבצים ²² ויוצאים לסירוגין ²³ מבין העננים לראות הקלו המים, שכירושלים ²⁴ אפילו ביום של גשמים החמה מבקשת לעמוד בתפקידה, נכנסתי לבין החנויות המקומרות ²⁵ אצל הצורפים, ומשם אצל הבשמים, ומשם אצל הסנדלרים ואצל אורגי שמיכות, ומשם אצל מבשלי הבשיליה ומשם לרחוב היהודים, מעוטפים בסמרטוטי סמרטוטים ישבו העניים כשהם מתרשלים ²⁶ להוציא ידיהם מתוך עטיפותיהם והם מביטים כזעף ²⁷ על כל שעובר עליהם ואינו מושיט ידו לכיסו, היה עמי כיס של פרוטות, הלכתי מעני לעני ונתתי להם, לבסוף שאלתי על ביתה של הרבנית והראו לי.

נכנסתי לחצר אחת מאותן החצרות שכל הרואה אותן מפקפק ²⁸ אם דר שם אדם ועליתי כשש ש"ע מעלות ²⁹ שבורות והגעתי אצל דלת עקומה, "תקלתי בחתול מבחוץ ובערימה של אשפה בפנים, מחמת הבלה, ³⁰ של הצינה ³¹ לא ראיתי כל אדם, אבל שמעתי קול מרוגז שואל וכוהה ³², מי כאן? נטלתי עיני וראיתי כמין מטה של ברזל ועליה גל של כרים וכסתות ³³, ובתוך הגל שוכבת זקנה מבוהלת וכעושה.

אמרתי לה שלום וסיפרתי לה שאני בא מחוצה לארץ וכידי ברכת שלום מבן בנה, הוציאה ידה מתוך כסתותיה ומשכה את הכסת עד למעלה מצאורה ושאלה, כמה כתים יש לו ואם משרתת מצויה בתוך ביתו ואם יש לו שטיחים נאים ככל חדר. לבסוף נתאנחה ואמרה, צינה זו מוציאה אותי מן העולם. משראיתי שכל כך קשה עליה הצינה אמרתי לעצמי תנור של נפט היה מיקל עליה את יסוריה.

ת ה ל ה

(חלק א')

זקנה אחת היתה בירושלים. זקנה נאה שכמותה לא ראיתם מימכם. צרקה היתה וחכמה היתה וחיננית¹ היתה ועזותנית² היתה. אור עיניה חסד ורחמים וקמטי³ פניה ברכה ושלוש. אלמלא שאין הנשים יכולות להרמות⁴ למלאכים הייתי מרמה אותה למלאך אלקים. ועוד זאת היתה בה, זריות של עלמות. אלמלא בגדי זקנה שעליה לא ניכר בה שמץ⁵ זיקנות.

עדי שלא⁶ יצאתי מירושלים לא הכרתי אותה, משחזרתי לירושלים הכרתי אותה. והיאך לא הכרתיה קודם? היאך אתם לא הכרתם אותה עכשיו? אלא כל אדם נועד⁷ לו להכיר את מי שיכיר ובאיזה זמן יכיר אותו ובאיזו סיבה יכיר אותו.

באיזו סיבה נתוודעה⁸ לי? מעשה והלכתי לבקר חכם אחד מחכמי ירושלים שהיה רד סמוך לכותל המערבי ולא מצאתי את הבית. מצאתי⁹ לאשה אחת באה בפח מים ושאלתי אותה. אמרה לי, בוא ואראך. אמרתי לה, אי את צריכה לטרוח¹⁰, אמרי לי היכן אפנה ואלך לי. חייכה ואמרה לי, מה איכפת לך אם זקנה זו תזכה במצוה. אמרתי לה, אם מצוה היא זכי בה, אבל תני לי פח זה יצטרך. חייכה ואמרה, למעט את המצוה אתה מבקש. אמרתי לה, לא למעט את המצוה אני מבקש, אלא למעט את טרחתך. אמרה, לא טרחה¹¹ הוא, אלא זכות הוא, שנתן הקדוש ברוך הוא כח לבריותיו להביא צרכיהם בידיהם.

דילגנו בין אבני תרחוב ונשתלשלנו¹² מסימטא לסימטא¹³ ונטינו מפני¹⁴ הגמלים והחמורים ושואבי מים ותולכי כטל ומרדפי חדשות. ער שעמרה בת לוויית ו אמרה, כאן ביתו של זה שאתה מבקש. אמרתי לה שלום ונכנסתי.

מצאתי את האיש בביתו כשהוא יושב לפני שולחנו. איני יודע אם הכירני אם לא הכירני. מאחר שבכניסתי חידש¹⁵ חידוש גרול העלה לפני את חידושו. ומחידוש זה לחידוש אחר.

אמנות הסיפור, מאת לאה גולדברג, הוצ' ספרית הפועלים, 1963, עמ' 204—221.

בדרכי ספרות, מאת אריה ל. שטדאוס (עיונים בספרות ישראל ובספרות העמים), הוצ' מוסד ביאליק, תשכ"א, עמ' 148—153.
הוראת יצירות מן הספרות העברית והכללית, חוב' ד', הוצ' האוניברסיטה העברית, ירושלים, המחלקה להכשרת מורים לבתח"ס היסודיים, תשכ"ד, עמ' 95—104.

כל סיפוריו של ש"י עגנון, הוצ' שוקן, ירושלים, תשט"ו.
S. Y. Agnon, *The Writer and his Work*; "Ariel", A Quarterly Review of the Arts and Sciences in Israel, Number 17, 1966—67.

פרופ' ב. קורצוויל הרבה לטפל ביצירת ש"י עגנון (לפני שנים מספר יצא גם קובץ בעריכתו, מטעם אוניברסיטת בראילן).

המתפתחות ומשתנה תחת השפעתן של תורות שונות. תהלה אינה רק אשה סתם אלא סמל לדמותו של דור, שאותו המספר מעריך אולם עם זאת הוא יודע שאין לו עוד קיום.

"ידידות"

סיפור זה נמנה על סיפוריו המאוחרים של עגנון, בהם המציאות והחלום תופשים מקום שווה בחיי הגיבורים. גיבורים אלו מנותקים מערכי העבר (שאותם סימלה תהלה) ואינם מוצאים לעצמם מקום בעולם קר ונטול ערכים.

מספריו:

"והיה העקוב למישור", יפו, תרע"ב; "על כפות המנעול", סיפורי אהבים, ברלין, תרפ"ג; "בלבב ימים", ברלין, תרצ"ה; "שבועות אמונים", ירושלים ת"א, תש"ג; "כל ספורי ש"י עגנון", י"א כרכים.

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 571—575.
לעגנון ש"י — קובץ בעריכת ד. סדן וא. אורבאך, הוצ' האוניברסיטה העברית, ירושלים, 1962.
ספרות על פרשת הדורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תש"י, עמ' 70—94.
חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 148—156.
יצירתו של ש"י עגנון, מסת מחקר מאת ש"י פנואלי, הוצ' תרבות וחינוך, תל-אביב, 1960.
על ספרותנו, מסת מבוא מאת ד. סדן, הוצ' ראובן מס, ירושלים, תש"י, עמ' 22, 36, 50, 60.
שלוש אש מורות, מאת אלי שביד, הוצ' עם-עובד, תל-אביב, 1964, עמ' 50—70.
מסכת הרומאן, מאת ברוך קורצווייל (שני מחזורי מסות על שמואל יוסף עגנון), הוצ' שוקן, תל-אביב, תשי"ג, עמ' 167—168.

יוסף שמואל עגנון

(— 1888)

נולד בגאליציה המזרחית לאב שהיה זכרם גדול בתורה. רכש השכלה מסורתית ב"חדר" ובהדרכת אביו אף קרא בספרות ההשכלה. בעורו נער התחיל לפרסם שירים, ומאוחר יותר השתתף בעריכת העתון "העת" בלבוב. בתקופה זו הושפע מאד מברנר. סיפורו הראשון "עגונות" פורסם משעלה לארץ ישראל (1909). ישב בגרמניה בשנים 1913—1924, ולאחר מכן שב לארץ והתישב בירושלים. בשנת 1967 זכה בפרס נובל לספרות.

בניגוד לסופרים שקדמו לו ש"י עגנון דן במציאות היהודית כאפיקן טהור וללא כוונות רידאקטיות. המציאות של העירה היהודית מהווה עבורו נתון טבעי על הטוב והרע שבה. הוא משתמש באמצעים אפיים על מנת להנציח עולם שנחרב ולא יקום שנית. כל תקופה המתוארת בסיפוריו נושאת עמה סממנים אוניברסאליים המתאימים אף לתקופות אחרות. היסודות הפרימיטיביים של סיפורי־העם, תאור ההוי והאורדה העממיים אינם מונעים ממנו שימוש במוטיבים סימבוליים ואיריאיים. מכאן קיומם של המישורים והרבדים השונים ביצירת עגנון, הבונה את סיפוריו על בסיס של עולם אפי בו שזורים יסודות סקפטיים וסמליים בעלי השלכות לעניינים השונים מן המתלך החיצוני של הסיפור. ביצירותיו המאוחרות יותר ("ספר המעשים", "ער הנה") מתבלטים עוד יותר היסודות הסימבוליים וחלום ומציאות משמשים בהן בערבוביה. מבחינה לשונית גילה עגנון אוצרות חדשים במדרש, בספרות הרבנית ובסיפורי החסידות וצירפם וגיבשם לסגנון־כתיבה עשיר ומיוחד במינו.

"תהלה"

הסיפור "תהלה", שלפי תוכנו אינו אלא מעשה באשה אחת, הנושאת בלבת חטא עלבון, והמבקשת מתילה במותה, מעלה לפנינו את אופיה של החברה היהודית

רעש העיד הגיע לאוזניו כנבואת-אדוני מקרב לבבו העיף. — פתאום דבץ על ארכעותיו⁴⁷, שכב דגע ואחד כך ההחיל מטפס למעלה אל ראש הגבעה בזהירות, לאט-לאט, כבגנבה. — וכבגנכה הזקיף את דאשו, את צואדו המתוח, למעלה למעלה, אל ראש הגבעה — לדאות את העיד! מדי פעם י. ו. והתכופף, כמתוך פחד, כאודב. — אך הנה הדים שוב את דאשו וראה דבד, שמילא את עיניו אורי-שחר:

שם, דחוק, בשמי-התכלת, משתובבת טיאה בעלת זנב ארוך.
הוא לא האמין. התכופף שוב, כבפחד מפני חזון-שוא מצודד ומדיח. שוב הודקף, טיפס עוד צעד והכיט, הביט ותביט. — אחר כך קם על רגליו, עלה על דאש הגבעה, וכשדאה שהטיאדה אינה חלום — הביט בטיאדה שלו כמתועתע⁴⁸, עצם את עיניו רגע ואחר כך הביט באמו, וכמי שיודע כל הזמן שאמו בצדו, פנה אל הזקנה, האודבת כל הזמן לתנועותיו, ואמר:

— אמא.

— מה בני? מה יקירי?

— אמא — הנה — שם ילד: טיאדה.

ופתאם:

— למה אנו עומדים פה, אמא?

אגרופו הקמוץ נפתח והטיאדה שלו השתחררה ועפה לה.

ח

— אביו ידאה לו את הילד דאשונה — אמד הדופא.
וכשנהעודד לפנות ערב במטתו — עמד אכיו הזקן ולטף אותו כששפתיו ממלמלות תפלה והילד בזדועותיו. הוא הביט באביו אדוכות, אחר-כך לקח את התינוק, נשק לו ואמד, כאודח עיף הבא ממרחקים

— כמה גדול הוא התינוק! —

— הוא כבד לומד אלף-בית — אמדה האם בזהירות.

— אתה דוצה עפיפון? — שאל את הילד. — אני אעשה לך עפיפון עם מגן-

דוד — אמד בפשטות, וכל הדבר נדמה לו כמעשיה מפליאה, שהוא עצמו סיפר אותה לילדו.

האם כרצה בכני-אושר מדפא.

וככה הלכו שלשתם: הזקנה, בנה והטיארה העליונה, המשתובבת בשמיט. —
 וכשפנה מישחו אליה בדברים — עצמה את עיניה היבשות ורמוזה בידה: —
 הניחו, הניחו! אל תפדיעו.
 ולא הפריעו, לא בחוצות ירושלים ולא בדרך-המלך לתל-אביב.
 כשהגיעו אל גבול תל-אביב — מצמץ הבן רגע בעיניו, עפעף והביט, עצם
 את עיניו ופקחן חליפות — והאם הביטה בו בתקוה מתוקה: — הוא מתעורר.
 — מנחם — הפסיקה בפעם הראשונה את שתיקתה הארוכה — מנחם שלי. —
 תל-אביב — תל-אביב! —

וחכתה.

והבן התחיל צועד פתאום בצעדי ענק, האם לא יכלה לרוץ עמו ברגליה
 הזקנות.

רצה, קפצה, נכשלה וקמה — אך לא עזבתו.

השמש התחילה שוקעת — והשלישייה נחפזה ללכת כלפי העיר, האם ובנה
 למטה והטיארה למעלה. —

בוחותיה האחרונים כלו, היא נפלה באין אונים ליד פרדס, בלי להשמיע
 קול. — אסור לקדוא אחריו בשמו. — רק עיניה הביטו אחריו, אחרי בנה הרץ —
 וכשקמה בהתאמצות ומיהרה אחריו דגעים מספר — מצאה את בנה שוכב,
 בירכתי גבעת-חול, וישן, וחוט הטיארה בידו הקמוצה כברזל.

החול היה רטוב והטל ירד ברביבים.⁴⁵

אי אפשר היה להזיזו ממקומו, סלע-צחיה⁴⁶ בולט מן החול.

ושכבה גם היא. — על ידו, לחממו.

ז

כשהאיר השחר וקרני שמש-מזרח נגעו בהם — התעורר הבן, הרים ראשו
 והביט סביבו, התעורדה גם האם והראתה לו בידה אל עבר הגבעה:

— שם, מנחם שלי, שם, תל-אביב.

— איפה? — שאל פתאום הבן.

האם נזדעזעה בכל גופה היבש: הוא שואל! תחית מת-מדומה שרק לבו לא
 פסק מלדפוק.

— שם — שם בני, שם — שם! —

הבן קם על רגליו והתחיל עולה על הגבעה.

הלך הלך והתפלא — הטיארה טסה אחריו ומגן-הדוד שעליה התנפנף כברכת-שלום עברית עליזה לאומות העולם. בידיו עצמו עשה את הטיארה ותמיד תיקן אותה אחרי הגשם. וכשהיה נשאל עליה, ענה בפשטות:

— אני הנני הילד הראשון של תל-אביב. הלך אני הביתה⁴¹, יען כי אני גזר גזרת מות על הילד הראשון. אמות שם, והעיר תיבנה על תלת. כן יהי רצון אמן ואמן סלה.

והשומעים היו מוכרחים לענות אחריו אמן.

ובינונים לא ידע ולא הרגיש בעצמו, שדרכו מובילה אותו חזרה. בהרבה ערים הכירו אותו השוטרים והילדים. איש לא נגע בו.

— המשוגע הארצישראלי, מדבר עברית.

הגבולות היו פתוחים לפניו כמו לפני הרוח השובבה, שנפנפה את הטיארה שלו בשמי התכלת העמוקים.

עד שהגיע חזרה, לירושלים.

האם לטפה את ראשו הפרוע, הטלילה⁴² אותו ברמעותיה: טל תוניה עלה שיח נובל.

כשבאה אשתו לראותו — לא הכיר אותה — הביט בה בעיני-זוגיות ושאל כנוח:

היכן הטיארה? הא, איפה היא.

לפי עצת הרופא לא זראו לו לעת עתה את ילדו. לא התוכחו עמו ולא הרבו לדבר אליו. הרופא יעץ להובילו הביתה, לתל-אביב — אך לא בזרוע⁴³. ילך מאליו, ואם לא יאבה — יעשה מה שיעשה. ובלבד שלא להפציר בו. —

לשבת ברכבת או במכשיר-נסיעה אחר לא רצה בשום אופן, רק ברגל, ויחד עם העפיון. אביו ואשתו הקרימו ועברו בנסיעה, בעצת רב הכולל, לתל אביב, אל ביתו; אך אמו לא עזבה אותו אף רגע; הלכה אתו ברגל מירושלים לתל אביב. הדרך ארכה כששה ימים.

אשה זקנה מדרה⁴⁴ לאטה, ולפניה: יהודי צעיר, מזוקן וממעל-לו טיארה מעופפת, שחוט-הרסן שלה נתון בידו הימנית — בשתיקה. — ורק לעתים רחוקות אומר הוא בנעימת ויכוח מובהקת:

“ואני לא אחוס על ניגות העיר הגדולה?”

— אהו, היית בתל-אביב? ובכן מה שלום הילדים שם? אך הגדנא את האמת, חביבי.

ככה עבר ארצות ועמים. יש ורגעים שפויים עברו עליו, אז לא היה מאמין למשמע³¹ אוניו: העיר הילכת ונבנית, הולכת ומתפתחת, חמשת אלפים תושבים! לכל אלה האמין בפקפוק, אך למציאותם של ילדים שם לא האמין. זה לא. הילדים נולדים שם מתים. את זה הוא יודע בדור. כולם מרמים אותו למען השקיטו. כן, אי אפשר שיהיו שם ילדים. זה ברור. קללתו של אביו לא קללת הדיוט³² היא, כולם משקרים. אולי נולדים — אך מתים.

ולא האמין גם לשבועה. כל שבועה כזו, שבועת שקר היא. ואפילו בשם ומלכות! כן! — פעם פנה אל המדבר אליו ושאל אותו בתחינה:³⁴

— ובכן, טוב — אמר בעינים שמחות ודומעות כאחת — טוב מאוד — אם ככה, אמור לי: אם נכון הוא שראית שם ילד, תן אות ומופת! תן סימן!
— סימן? הנה סימן: ראיתי ילד, המעיף עפיפון, גבוה גבוה בשמים, ועליו מגן-דור יפה!

המטורף הבליט את עיניו הטרופות.³⁵ הביט משתאה, אחר כך הוריד ראשו, עצם עיניו וכבש פניו בקדקע. כעבוד רגעים נשא את עיניו הכולטות השמימה, פתח פיו לרוחה ופניו נתרחבו בעוית-גיל:

— אההה! — אמר, כפי שמצא את אלהיו הקדושים — אה! טיאה! — עפיפון! — דרקון!³⁷ עברי! —

וכן, בפה פער ובעינים נעוצות בשמים, שם לדרך פעמיו³⁸, כשהוא מדבר באותה הנעימה עצמה, המתפלאת ושמחה:
— טיאה! — עפיפון! —

יה

בעיר הגדולה שבאירופה התיכונה, כבר הכירו אותו ברחובות: "המשוגע העברי בעל העפיפון".

ובך הלך לעיר וממדינה למדינה, לבוש מכנסים קצרים, שהכותנת נזנבת מאחוריהם, מושך אחריו באויר אורון-ילדים ומפטפט בכונה בגמגום ילדותי, ב"שיך" שמאלית³⁹ וב"ריש" מבוטאת "למד".

— "סתים עשלה לבוא אדם"⁴⁰ — סתים עשלה לבוא אדם" (שתים עשרה רבוא אדם).

רק אותה מצאו עומדת ברחוב מסומרת²¹ לקדקע ואינה יכולה לזוז. — השמש סחב אותה אחורנית, אי אפשר היה להזיזה מן המקום. אלוֹן-בכות²² גובל, ששרשיו מגיעים לעמקי הגיהנום. — עד שיצא הדכ כעצמו. ואשה ספרה את כל שלשלת העיגולים שלה ושל בעלה; המארה הנוראה. הולד המת. — ואחר כך הוסיפה ביללה: — לו לכל זנפחות היה עושה זאת תיכף בשעת מעשה. תיכף אחרי האסון. אך לא. הוא התעקש אז ואמר: על אפו ועל חמתו²³ של השטן! "לא יומתו בנים על אבות!"²⁴ צעק כל הזמן. — וכעת, וכעת כשאני שוב נמצאת בחורש השלישי — גור עלי פתאום לעזוב אותו ואת ביתו ואת הכל. ההעלפה בבכיה ונשתתקה.

ד

והוא נדד ברוח. — איזו עיר היא זו? — שאל את השוטר בגשתו אליו בבת-צחוק על פניו. — טיפליס — אמר השוטר בחמלה — טיפליס. — אף כי לא היה בטוח שהבין את השאלה בשפה הזרה לו. — טיפליס — חזר המטורף — טיפליס-תיפלה²⁵ — אמר לעצמו, תיפלה פירושה דופי²⁶. אחד כך פנה שוב אל השוטר ואמר: — אם אלך ככה, שמה, כלפי צפון, אתרחק יותר ויותר מתל-אביב? — כן-כן — ענה השוטר, מבלי להבין אף מלה. והוא הלך לדרכו, בבת-צחוק על פיו הנעוה²⁷, ויש אשר הלך הלוך וזמר בטעמי המקרא: — "הגידה נא לנו, בשלמי הרעה הזאת לנו, מה מלאכתך ומאין תבוא. מה ארצך ואי-מזה עם אתה?"²⁸ ופתאום פרץ בזעקה מרה — קום לך אל נינוה העיר הגדולה וקרא עליה!²⁹ — — — הועקה משכה אליו קהל ובתוכם יהודים. אחד מהם אסף את המטורף העברי אל ביתו, האכילו והשקו — אך אי אפשר היה לו להציל מפיו³⁰ דברים של טעם, חוץ משאלה אחת בדודה:

— וכי אתה הוא המיסד, מנחם? למה תדאה סיוטים? — רטנה אשתו, אחרי אשר נודע לה הכל.
ללא הועיל, האב הצעיר לא שקט.
וכשבא החרש¹⁴ להציב את הדלתות בביתו החדש — לא הרשהו.
— נוסיף לחכות — אמד בהרהורי ערבוביה — נחכה קצת. נתלה ידיעות־סדין על הפתחים.
אשתו הסכימה. גם היא נלכדה בעולמו המפחיד והמנבא רעות.
אך הפעם נצנצה מחשבה במוחה והיא אמרה לו פתאם:
— להיפך, מנחם, להיפך, נציב את הדלתות. עוד לא נולד הילד. אדרבה, אינך מבין? אחרי־כן שוב לא תהיה לו לשטן שליטה עלינו. מובן?
הוא הסכיט. מובן. —
אך המארה לא כלתה מקרבו פנימו. היא לבלבה בקדו והכתה שרשים גם בקרב אשתו.
לשוא הדין¹⁵ אל אביו מכתב סליחה ובאורים יפים. ללא תועלת.
המאדיארי¹⁶ הזקן — דטנה אשתו בפחד — המאדיארי העקשן, כולכם ממין זה. "יקוב הדין את ההד"¹⁷! — זאת היא כל תורתכם, אתם יהודי הונגריה המאודרת!¹⁸ —
ופדצה בבכיה בלתי צפויה. —

ג

והילד נולד מת. —
הוא נתן לה גט¹⁹.
קודם עזב הוא את בית הדב ואחד כך היא. הוא — בראש פדוע ובעינים בולטות ואדומות, והיא — בראש מודד ובעינים עצומות, שמעינות הלב שטפו בחשאי דרך ריסיהן השחודים וההדוקים. — אך עזבו את בית הדב, פנה אחד הדיינים אל הדב ואמד בחדטה:
— דומני, שעבודתנו פסולה. הוא אינו שפוי²⁰, הוא דבד כאדם שנטדפה עליו דעתו: הגט אינו גט. —
הדב הדדה קצת ואמד בפחד:
— אפשר, דומני גם אני; נכון.
והיכף הוסיף בבהלה: — קרא אותנו חזרה, כדגע!

הבחור נרתע לאחור והזקן הרשיל את ראשו "הכבד על זהו ואמר לעצמו
בעצימת עינים:

— יפו, — עיר הקללה, — "וירד יפו", — "ויקם יונה לברוח תרשישה, וירד
יפו", — חוף יפו — מקום מוכן לפרעניות?
— הנביא המודד באלוקים בורח מפניו — מפני האלוקים, — "וירד יפו", —
נינוה, נינוה!

נאנח אנחה עמוקה ואמר:

"טוב מותי מחיי!"⁸

הבחור דצה לנסות שוב לגשת אל אביו — האם עכבה בעדו. אין צורך, זה
ירגיו אותו עוד יותר.

הבחור עמד בארז צעיר בסער, הוא הרגיש מכבד, שזה יהיה הסוף: יבוא
יום, והויכוחים על דבר התנועה החזקה שם, ברחבי הגולה, יצאו ללהב⁹ בין
שניהם: בינו ובין אביו — והנה, היה הדבר ובא.

היכוף את ראשו וישב על הגמדא — וימשיך?

ופתאום — מחשבה אבזרית! הוא יוסיף לחכות זמן מה עד שאביו יהא
נפטר — —

— חלילה! לא! אביו יחיה לאורך ימים ושנים בעזרת השם. — להיפך! הוא
יבנה את ביתו ויכניס לתוכו את אביו הזקן: את אביו ואת אמו. ירשיב את שני
הזקנים בחדר מיוחד; זוג-שכינה בבית-מקדש מעט¹⁰; ובחדר — ארון קודש עם
ספר תורה. כך.

ב

את ביתו בנה בידיו, ואשתו הצעירה, אשת ויעוריו הטמורה, עזרה על ידו. —
אך המארה¹¹ רבצה במוחו התוסס.

— "בככורו ייסדנה" — הרהר נודאות ושתק ורעד. אשתו לא ידעה את צערו
ולא הבינה את סבת יגונו הקודר.

פעם נכנס הביתה בפנים מאירים אל אשת-נעוריו:

— ברכה! יודעת את? לראש-הועד אין ילדים, מיסד העיר חשוך בנים¹²

הוא! — קללת אבא קללת שוא היא! —

ואכל את ארוחתו בשמחה.

וכשהראתה אשת נעוריו סימני הריון, שיב התחילה תתוגה שורה עליו. פחד
נורא תקפהו: קללת אביו —

אביגדור המאירי

העפיון¹

א

וכשהגיעה השמועה אל בין חומות ירושלים העתיקה — הופך שלום־הבית בביתו של מידכי הותיק, בני־יחידו המופלג בתורה, לא עצר ברוחו עוד: — בעקבות המשיח אלך! — אמר ברטט וביראת הכבוד מפני אביו הזקן. — תלי־אביב, זה שם העיר הנבנית שם על חוף יפו. כבר ששה בתים עומדים בנויים לתלפיות².

קם והוסיף בהחלטה, כמגלה סוד נורא:

— כבר זכיתי לקנות לי שם מגרש. הבית שלי יהיה השביעי. העקשן הזקן נודעזע כנשוך נחש. הביט רגעים אחדים בבנו המרדן — ועצם את עיניו. לא, זה לא יאמן! — בני־יחידו מזדווג לאותם שם! לרוחקי הקץ³ —

אמר כך פקח את עיניו הזקנות לרנחה וגזר בנענה, בחרוק שנים ובעינים בולטות:

— "בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה!"⁴ —

האם הזקנה, שהרגישה כבר במלה הראשונה כי קללה נזרקה מפי האב — קפצה אליו, כמעט שמה את ידה על פיו — אך איחרה את המועד. הגזרה נגזרה.

ומנחם, הבחור הרועד, נעץ את עיניו המתחננות בפניו הקמוטים והמאיימים של אביו ומלמל:

— אבא! —

ראשו של הזקן התחיל מסתחרר. הזקנה עזרה לו לצנוח אל תוך כסאו, וכשגם בנו נגש אליו בבהלה חשאית — התעורר הזקן, הבליט בו את עיניו⁵ ודחה אותו במבטו הנורא:

— לך!

מוואנרסבך" לארנולד צוויג; מחזות לתיאטרון העברי; "ידמיהו" לס. צוויג;
 "החיל האמין שוויק" להאשק; "מוימת האהבה" לשילוי; "השד" לפרנץ מולנאר;
 משיריהם של פטיפי ואנדרי אדי.

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן,
 הוצ' יבנה, 1959, עמ' 259—261.
 סופרים עבריים בני זמננו, מאת אדיר כהן, הוצ' ספרים מ.
 מזרחי, ת"א, 1965, עמ' 162—170.
 תולדות הספרות העברית בדורנו, מאת א. בן-אור
 (אורינבסקי) הוצ' יורעאל, 1958, כרך ראשון, פרק שני.

אביגדור המאירי (פויארשטיין)

(— 1887)

משורר, מספר ועיתונאי. נולד בהונגריה, קיבל חינוך מסורתי והמשיך לימודיו בשיבת פרטבורג ובגימנסיה של בודפשט. שיריו ומאמריו הראשונים פורסמו ב"השלוח" וה"הצפירה" וב-1912 יצא לאור קובץ שיריו הראשון. ב-1918 עבר לארסה, ב-1921 עלה לארץ ישראל. במרוצת השנים פרסם שירים, סיפורים, מחזות ותרגומים לתיאטרון. הוא נודע כמבקר קיצוני וחריף.

יצירתו של א. המאירי טבועה בחותם האקספרסיוניזם. יש בה מן היסוד הרדאמטי והפסימי. האירי רחוק מן הראיה האיריאלית של הרברים. האמונה והועם שלובים יחדיו בעיקר בשירים שכתב בימי מלחמת העולם השנייה; ובספריו נמצא תאורים קוררים וסותרים, בד בבד עם זימור ועוקצנות.

"העפיון"

המשכר שבין הרדות ובין תפישות-עולם שונות מועתק בסיפור זה לירושלים העתיקה. הדמויות המתוארוג הופכות לסמלים ולנציגים של השקפות-עולם מוגדרות, כדי להוכיח את הפער הקיים ביניהן.

מספריו:

"תחת שמים אדומים" (סיפורי מלחמה), ת"א, תרפ"ה; "קשת יעקב" (סיפורי מלחמה), ת"א, תרפ"ו; "השגיון הגדול", ת"א, תר"ץ; "בין שיני האדם", ת"א, תר"ץ; "בגיהנום של מטה", ת"א, תרצ"ב, תרצ"ט; "מסע באירופה הפראית", ת"א, תרצ"ח; "המשיח הלבן", ת"א, תש"ד; "מסדה" (מחזה), ת"א, תרצ"ה.

תרגומים:

"חזון האדם" לאימרה מאדאץ; "מסעי הברון איש מינכהויון", "הקדרום

ומרוב התלאות³⁹ והיגונות חלתה הגבירה ימים רבים — ואמרו עליה כי לקתה גמוחה, וכשהבריאה (לא לגמרי, כפי שנראתה אחר כך כל הימים) — חלה אז הגבירה. שנים אחדות התהלך שבור וחולה לב, וממון רב נמוג בשינות הרעה האלו (ודאי ארכו כעשר שנים) עד כי דללו מעיניו⁴⁰. כאשר יאמר המשל: "להוציא ולא להכניס — תראה התחתית". וכשנפטר — נודע כי עצמו חובותיו מאד. ולא נשאר לגבירה אלא פירורים.

לא עברו ימים מועטים ונתנה את דעתה על עליה לארץ ישראל. אספה את המעט אשר לה ונסעה לירושלים. וכשנפטר אחר כך גם בעלה של מלכה — קמה ועלתה גם היא לעיר הקודש.

הנה אלה הקורות, שיצאו מפי מקוצרים, כפי שגשארו בזכרוני. אהל אשרינו ומה טוב חלקנו שזיכנו הבורא לראות אותן בחיים כאן — בפרוש ירושלים את שלומה עליהן. זכות ירושליכי עשתה זאר ובזכות התורה ודאי ודאי נסלח להן כל מה שחטאה אשה לאחותה.

והרב ח' יעקב שהיה משתומם ומשתאה⁴¹ לגלגולי האדם מידי הבורא שיבח את בוסה שרוזגי, שיפה יפה סיפרה, כאילו היתה "עד ראיה" לכל הענינים, ושאל: שמא קרבת משפחה יש ביניהן?

— לא. קרבת משפחה אין כאן. אבל... אולי יותר מזה...

— יותר מזה? כיצד?

הרכינה חזקנה את ראשה ואמרה בעונה: אווה אומנת — אני הייתי.

הוא ישמרנו — כשיכורה מנצחון כשקדעה את המסווה וגילתה את הסוד הכמוי והרסה את הבנוי. היא גילתה לעין כל, שהגבירה לא הרתה ולא חלה³², לא ילדה ולא זכתה בפדי בטן, היא אותו "חרוכ יבש" כאשר היתה.

— כיצד? — שאלו ככת אחת השומעים את סיפוריה של כוסה שדהג'י, וחי' יעקב, שהקשיב רב קשב לדבריה, תמה ושאל: הן סיפרה לנו שהגבירה הרתה בכפר וגם ילדה כן שם?

— כן, כן — שאפה רוח כוסה שדהג'י ואמרה: — היא, מלכה, גילתה את הסוד שהבן — בן האומנת היה, שגדה כאותו כפר סמוך למעון הגבירים. היא גילתה, שהגבירה רהייתה בכפר ובדעתה, שהאומנת היתה הרה בחדשים הראשונים — שפכה את לבה לפני האומנת בדמע ובתחנונים על יגונה ועל עינויי נפשה מפני דעת יחזותה, והאומנת ובעלה נכמדו דחמיהם מאד, כי אנשים טובים וגם אנשים עניים היו ולהם שלשה ילדים. ויאותרו³³ לחפץ הגבירה ולכל אשר ערכה בסוד, בהסתד³⁴ רבד וכשכל טוב, והוטכם ונכתב ונחתם בניד, כי יאמר אשר בזמן הדיונה של האומנת גם הגבירה הרה, הגבירה תעביר הקול בעיר, שהרתה בשעה טובה, גם תצא פעם ופעמיים בכרס מלאה כלפי הכריות (וכן היה): "המסכנה ההיא" — חגויה פעם ופעמיים כד קטן לבטנה ויצאה לרחוב, וכשעת הלירה של האומנת, בשעה טובה, יאמר שגם היא הגבירה, ילדה (את הכל ערכה כדוכ תבונה) ומיד יעלו את הנולד אליה, והוא יגדל כבן-מלך בבית הגביר, ועל אורות הילור של האומנת יאמר כלפי הכריות (לא יכוא ולא יהיה)³⁵ שנפטד כעת הילורו. וכן היה. האומנת היתה מינקת כלפי הכריות ואם כלפי כנה. וגדו כל הימים יחר, והיה התנאי כיניהם: כמלאות לילד שמונה עשרה שנה — יסעו כולם, שתי המשפחות, לירושלים. ושם הרשות כידי הורדי הילד לעשות עם בנם ככל אשר ירצו, או להשאירו כל הימים בבית הגביר ויהיה גם היורש ככן ממש.

ומלכה בקנאת לבה גילתה את הכל. איך עשתה את דרכה ואיך ידעה לגלות כל הצפונות?³⁶ — לא נודע. נלאה כל איש למצוא איך הגיע ה"נייד" של התנאים לידה, וער היום חירה וזיא.

אכל דבים, גם זרים ונכדים, שפכו על ראש האחות קללתם — כי היה לבה לב אבן ורחמי אדכ לא ידעה.

וגם מן השמים שילמו למלכה כדעתה. בנה האחד לא הוציא את שנתו³⁷. זוכדים אנו אותו יום שבת שנפל הילד מן הגג ומת בו במקום. ואחד שנה או שנתיים חלתה הילדה ומתה וגשארדו שכולים³⁸ מכל.

אכן מ' שנתן עין בוחנת בפני הגביר הבחין, כמו דבר־סתר יעיב²⁸ אור עיניו; משהו, חוצץ²⁹ ולא הוצץ, עמר בינו ובין כל אותה היממה. יש ולפתע כמו קפא מבטו רגע קל — ושב מיר והתעורר מהרהוריו. אולם כל אשר ערך וכל הממון אשר פיזר וכל אשר דיבר — בשמחה ובטוב לב עשה. וכעבור ימי השמחה והחיים שבו למסלולט — היה העולם נוהג כמנהגו. הגבירה יצאה עם התינוק בין הבריות, בלויית המינקת והנערה העוזרת. הלכה פעמים העירה לבית קרובים לביקורים וקיבלה בביתה אורחים — ועולם כמנהגו נוהג. וכל אשר ראה את הגבירה בצאתה החוצה וילדה עמה — ראה מה רב הטוב אשר ינהיל העושר לבעליו. פני הגבירה היו חרירי זוהרים ועליונים כפני בחורה בריאה. ולמה לא? שמא עיפה מנודי לילות, או משאת את הילד בזרועותיה? הרי כל אלה מיונו³⁰ למינקת־האומנת ולא לגבירה.

ואמנם גם לאומנת לא חסד דבר. באמת אמרו: מטוב המלך טוב גם לעבדיו. ויהי כי נגמל הילד ושבו העירה, לקחו עמם את האומנת ותגר עמם בביתם בקומה הראשונה — היא ומשפחתה. והילד גדל — ויהי ילד בין הילדים. ואם כי יפה־תאר לא היה, אך נחמד למראה היה במלבושיו ובהליכותיו כבן עשירים.

ואולם, נשוב ונראה מה היה למלכה, האחות השניה, בתקופת חמש או שש השנים הללו. כל שינויים וחדשות לא התחוללו בביתה. מה לעני ולתמורות? יום אתמול כיום מחר. עוני ומחסור אתמול וצער ומצוק מחר. אך תמורה אחת היתה בה עצמה: מרה שחורה³¹ פקדה אותה ולא הרפתה ממנה. בודדת ורוגזת ישבה כל הימים משמימה בביתה. וכי נודמן לה לעת מצוא לשיח עם איש ופתחה, כדרכה, דברי תלונה ומרי על בוראה כי המר לה מאד... כי שימח את אויביה וכי השפילה עד עפר.

ויקר המקרה באחד הימים, שראתה בביתם של מקורבים את הילד נתן. משנתנה את עיניה בו — היתה כנועצת מסמרות בילד, ואולם החרישה ולא דיברה אליו מטוב ועד רע.

אותה שעה החרישה ולא דיברה מטוב ועד רע, אך לאחר ימים — כימי חודש או חדשים — לא היה מחסום לפיה. וכורם מים בעת שטפון, אשר יעבור ויחדור בכל אשר יפגוש, בן הציפו דבריה כל בית ובל מושב־אנשים בין גדולים ובין קטנים — בכל רחבי העיר רודוס. אכן רבים היו השומעים שעינם דמעה לשמע הדברים. כה נגעו הדברים גם אל לב אנשים רבים. אבל היא, מלכה, היתה —

רחוק מאתנו — למרה שחורו. שגעון דבק בה ולא הסירה עיניה מב'לה אף לרגע. גם בלכתו לעטקיו ולדרכיו נודעה²¹ מכל אשר יעשה. וכששלח מתן יר בסתר²² לגיסו או לגיסתו — מיד נגלה לה על ידי "מלאכים שחורים" — וערכה לבעלה "גיתיונים" בביתו.

מאליו יובן, שגם אחותה, מלכה, לא הדביקה לשונה לחיכה. שנאת עולם שנאה את אחותה. והיא, העניה ותנצרכה, במה יכלה להקניט את הגבירה ולחכאיה לה? מה כוחו של נצרך כנגד עשיר? רק זאת יכלה: בכל עת ובכל הזמנות שבאו לידה לא קראה לאחותה בשמה, אלא "לה-חארוכה סיקה" (תחרוב היבש). ותמיר נמצאים מלאכים רעים שמוכנים לחוסף בחינם שמן על המדורה²³. וכן הגיעו לאוני הגכירה כדברי יום ביומו דברי לשון-הרע ורכילות, שנשאה מלכה בפיה על "החרוב היבש". ונמשכו הדיבורים והקנטורים כל הימים כאורים עשנים²⁴. ובאחד הימים נשמע הקול: בוליסה רבקה הרה. סוף סוף ראה אלהים את עיניה, והיא אז כבת שלוש וחמש. רבים שמחו שמחה נאמנה. שבח לאל יתברך — אמר כל השומע את הבשורה — עתה תנחם ותשקוט הגבירה. הקולות יחדלו ותמו הקנאות — והקץ לימים הרעים!

הבשורה נשמעה בימות הקיץ, בעת שהגבירים התגוררו במעון קיץ שלהם בהרים כמנהג העשירים. ואין מן הצורך לאמר כמוהו שמרו על הגבירה. הרופאים ציוו שעל הגבירה לשכב ולבלי התהלך²⁵ בחוץ עד לאחר החודש הששי. הם מצאו כי טוב לגבירה יותר אויר הרים — ועליה להישאר שם עד אחרי הלילה. וכן היה. כתום החודש הששי היתה יורדת לעתים לטייל שעה קלה בכפר.

ועכשיו היו המלאכים הרעים באים לזרות מלח על פצעי²⁶ לבה של מלכה. הם באו וסיפרו פעם בפעם על הגדולה והתפארה של הגבירה בחדשי הריונה. עת ותרד לטיוליה ברחוב הכפר או בגנים משרת ומשרתת ילווה, מכל פגע קל ישמרוה וכמו ימנו מספר פסיעותיה ויצפו לפקודותיה.

ומלכה שומעת אלה הדברים — ובאו אל לבה כנשיכות עקרבים. עיניה מקור דמעה ולבה — קרעים קרעים. על מה עשה אלהים ככה? למה השפילה עד עפר? אין זאת — אמרה וחטאה בשפתיה — שגם הוא, הבורא, על צד העשירים... ואולם — נספר בקיצור — במלאות ימיה ללדת²⁷, הגיעה הבשורה הגדולה: בן זכר ילדה. ילד בריא וטוב. ילא כל פה לספר עד מה היתה השמחה גדולה: משנאות. סעודות וצדקות לעניים וקול דינה ושירה — ולשמחת יום-הברית אין קץ! ויקראו שמו נתן — כי אמרו — נתן הוא מהבורא לה.

אמרתי, היה גורל אחד לשתייהן: לא הרו ולא ילדו. מלכה ילדה במאוחר פעמיים בן ובת. — אלא רחוק מעמנו⁸ — קברה אותם בחייה.

אבל בעלה של בוליטה⁹ רבקה, יוסף רוסו, שהיה בבחרותו נאה, זריו ופיקח — גבר ועשה חיל. לא עברו חמשים שנים מעת הינשאו — והיה לאיש¹⁰ ההצלחה היתה צועדת לפניו. כאשר שם ירו — היה לזהב. עד מהרה נקרא בפי כל: סיניור¹¹ יוסף רוסו, בפה מלא¹². ואחר עשר שנים כבר היה גביר¹³. שתי חנויות גדולות, בית בן שתי קומות, משרת ומשרתת, טיולים ותענוגים — בקיצור: עושר. מאום לא חסר. חסר היה רק ילד. נפשה ונפשו יצאו לילד, אבל — יורע דרכיו¹⁴ הוא — ילד לא היה.

ומזלו של רפאל סאפילוטו, בעלה של מלכה, להיפך — מזל שחור. כאשר שם ירו — יבש הכל. גם הוא היה סוחר וניסה את מזלו בכמה וכמה ענינים ומעשים — אבל תמיד זלך לאחור ולא לפניו. זכורני: שתי פעמים פשט את הרגל¹⁵. וכל ימיו נשאר עלוב ונצרך¹⁶. גיסו, סיניור יוסף, העמידו פעם ופעמיים על רגליו¹⁷, סייע לו גם בכסף וגם בעצה, אבל לשוא. המשל אומר: "אם חסר-מזל אדם נוצר — לא יושעידו גם אוצר". ובין כה וכה¹⁸ ילדה מלכה במאוחר קצת, כאשר אמרתי, את הבן היראשון. ואין פלא אם הגביר סיניור יוסף שם לבו לטובה על הילד והיה מעניק להנו כל אשר יחסר לקטן. ומטו: לבו (ומעגמת לבו בסתר) היה מחבב את הילד והיה סר כל הימים לראותו ולהשתעשע בו, אבל מחששו פן ידאב לבו של בוליסה רבקה היה בא לפקוד את הילד בחשאי יהבריות היו מרננות¹⁹ — כמנהגן — ואומרות: את אם הילד. וכן היה שולח כל מה שדרוש לילד מעט בגלוי והרבה בסתר. אבל חדה עין אשה מעין הנשר. אז החלו עולים קוצים וברקנים בין שתי המשפחות. הוא ישמרנו מקנאה אוכלת לב. כאש אוכלת היתה קנאתה של בוליסה רבקה באחותה. יום יום רוגז וצער, מריבה ונאצה, רכילות ומלשינות. והגיעה שנאתה של בוליסה רבקה לאחותה עד כדי כך, שפעם, לפנות ערב, באה לפתע לבית אחותה — כי ידעה שבעלה שם — זעם בעיניה ובלבה מדירות — ואמרה לשפוך גפרית ואש על ראש בעלה ואחותה. אבל משראתה אותו, את בעלה, נושא בורעותיו את הילד בצחוק וגיל — נאלמה לשונה, זעקה זעקה גדולה ומרה, נפלה והתעלפה שעה ארוכה.

מאז מנע הגביד רגלו מבית גיסתו. בוליסה רבקה עמדה כלביאה ולא הניחה לבעלה להעניק להם דבר. אז גדלה הרעה בין שתי האחיות והשנאה היתה ללהבה — לא עלינו — שמלחכת²⁰ כל אשר סביב לה. הקנאה נהפכה בלבה של הגבירה —

ערבית (חלק ב')

ה

פשר הסוד

כמה ימים לאחר שבועות היו יושבים בין הערבים על המצעים הרכים שבפינת החצר בביתו של הרב כמה שכנים ושכנות. גם "הזוג העליון" ישב עמם. אותה שעה נכנס גם ח' יעקב לחצר וישב בפנית מושבו.

בעלת הבית, אשת הרב, היהת כמתלוננת באזני המסובים על ח' ג'ליבון ושרהג'י, שכמה פעמים ביקשו מהם כי יספרו להם מקורות האחיות — והם משתמטים, וכלום כך נאה?

גם הרב עצמו נצטרף לבקשת הדבנית ואמר כי ראוי להם למלא דצון הבריות, "כדי להעמיד, פשוט את הרבדים על אמיתותם".

— אם ב' הרב מבקש — אין מסרבין, — אמרה שרהג'י, — ספר להם אתה, ג'ליבון, הרי לך הדברים נהירים ביותר.

— לא, בתי, לך נאה ויאה לספר.

— אגיד נאמנה: בחפץ רב הייתי מטפית אלא שאני יודעת איך לפתוח ואיך לסיים. דומה אני, שאם אספר הכל כהיותי⁹ — ימים רבים לא יספיקו לי. כמה ימי רוגז, דאבה ושברון לב, וכמה דמעות נשפכו באותם הימים — לא יעמוד לי כוחי⁹ לספר את הדברים כמו שהיו.

— תספר שהרני את העיקר, בלי אדיכות דברים, קיצורו ועיקרו של דבר — יעץ הרב עצה טובה.

— טוב, למען כבודו לא אסרב...

— הנה... את שתיקה זוכרת אני מימי הנעורים. אביהן, ח' נסים, היה יהודי הגון, כוחד פשוט בחנות קטנה. ואף כי איחרו הבנות להנשא לאיש — הצליח בכל זאת להשיאן, כל אחת בשעתה, טרם ילך לעולמו — עליו השלום.

בתחילה לא עבר דבר ביניהן; כל פגע וכל נגע, אם כי מעורר, כנראה, לא "לקחה אחת מידותיה של דעותה"⁹ ולא היו מחבבות זו את זו. בראשיתן, כאשר

תלמידי חכמים ואנשי מעשה⁸⁴ יצאו לפני ספרי התורה בריקודים וזימרו פיוטי קודש.

בתוך ההמולה הרבה נכנסו השכנים, הזוג העליון, הזקן ח' ג' ליבון ואשתו שרה ג'י ובקרבתם אל מושב האחיות — קמו אלו נפעמות וגרגשות ונפלו אשה אשה על צוארי בוסה שרה ג'י והיו כמו רבקה אחת בזרועות רעותה כשעיניהן זזמעות בלי הפוגות. ברם⁸⁵, ממראה פניהן שנהרו מגיל ניכר שבכין בכי שמחה הוא. והוא, ח' ג' ליבון, עמד כמשתחוה, מלא רחשי הוקרה לאחות הבכירה בוסה רבקה, וסח עמה מתוך עמידת כבוד — עד שהגיעה העת להביא את ספרי התורה לבית הכנסת ויצאו הכל בשירה ובמחולות.

— אחות? — אמרה משתוממת — כן, אבל מה לאחות ולענין משאלותיה לאחר יומה האחרון?

— ודאי, אין זה ענין לכאן, אלא סתם כך רצה לדעת, שהרי הכיר אשה זקנה שגם היא מרורוס וגם שם אמה ג'ינטי ל.

— איך נודע הדבר לכבוד הרב?

סח לזו הרב כל המעשה — שגם היא הביאה אותו סכום כסף וגם שאלתה דומה לזו שהיא שואלת ממנו.

— כך? — לחשה הזקנה בתמיהה — אשריה... אף היא חסכה פרוטה לפרוטה... והיא ביותר עמל ממני. אני עשרים שנה טרחתי לאותה מצוה, וזיא — חמש עשרה שנה... צדקה אחותי ממני...

— ובכן, אמא טובה, האין טוב שיצאו שני הספרים יחד מביתי לבית הכנסת בחג השבועות? הרי גם המצוה כפולה וגם השמחה כפולה. מתנת שתי אחיות — הרי השמחה כפולה ומכופלת...

שלחה עיניה האטה למולה מתוך תהיה נפקפק ואחרי הרהרה רגע ארוך אמרה חרש: אני מסכימה, אבל יש לדעת אם היא רוצה בכך... הרב הבטיח לחקור את אחותה, ולאחר שבא עמה ברברים קיבל גם את הסכמתה.

דבר האחיות היה סתום איפוא גם בעיני הרב. אף הוא היה סקרן לדעת יותר על עברן.

ניסה לשאול את פי שכניו, הזוג העליון, שהיו מיוצאי רודוס. מששמעו שניהם מפי הרב פרטי הענין ואת דבר הסכמתן לחוג יחד את שמחת המצוה — הביטו זה אל זה מביט-חידות והיו כמסתירים דבר. והוקן נזדרז ואמר: כן, סיניור רב, אנו מכירים אותן שילידות רודוס הן. אבל אין אנו יודעים רבר וחציידבר על אודותן.

וביום השבועות המה ביתו של הגבאי מהמון רב. שני ספרי התורה עמדו על דוכן גבוה, זקופים ונוצצים מברק קישוטי הכסף, ועליהם עדיי פאר — סודרי⁸⁰ משי רקומים פז — והיו כאדאליג⁸¹ שידרו משחקים לאצול⁸² קדושה עילאה⁸³ על הנאספים, שעיינם רבקה בהם ולא שבעה אותם.

ועל יד הדוכן ישבו שתי הזקנות לבושות פסים, כמנהג גשי רודוס, ומאור קדושת שני האחים — ספרי התורה — היה אור קדושה זרוע על פניהן הזוהרות של שתי האחיות ולגיל נפשן ואשרן אין קץ.

להם בחיור של רצון, כמחזיקים טובה⁷¹ לו על רוח קלה ומשעשעת זו שהוא מפזר על סביביו.

ד

שני ספרי-תורה

ח' יעקב משולם, גבאי בית הכנסת, היה חשוב ויקר מאד בעיני כל, על מידת גדולתו בתורה וביראה.

בימים ההם, לאחר חג הפסח, ביקשה זקנה אחת לקחת דברים עמ⁷² הרב והוכנסה ל"ישיבה"⁷³ שבביתו. האשה דקת-גו וחיוורת-פנים, היטיבה את פיה ודיברה אל הרב בלשון צנוה:

— סיניור חכם, רצוני לנדב ספר תורה בבית הכנסת שלו. הנה עמי שלושים נאפוליונס⁷⁴ זהב. הוגד לי, שישפיקו לקניית התורה ולתיק⁷⁵ משובץ כסף ולהוצאות ביום שמחת המצוה, כחג השבועות, כשיוצא מכאן לבית הכנסת.

ותוסף לדבר: אין היא מבקשת מכבוד הרב אלא שני דברים: האחד, שיכתב על תיק הספר הקדוש שניתן מאת מלכה בת ג'ינטיל לכפר על נפשה מנושגותיה⁷⁶ עלי אדמות, ושנית, שבבוד הרב יאמר "קדיש" אחריה, בכל השנים ביום פטירתה, שאין לה לא קרוב ולא גואל. בודדה היא לנפשה. קבורה ותכריבין⁷⁷ כבר קנתה לה; וכל "הוצאות" יומה האחרון — ערובות עם הכולל, לא יהא טרחת הרב אלא "קדיש" ו"השכבה"⁷⁸ בכל שנה ליום פטירתה. מתגיישת היא מאד שאין בידה להעניק דבר לדב על טרחתו. אין אתה עוד מאומה, אף הממון הזה בזיעת-אפים ובעמל לא-יתואר חסכתו. פרוטה לפרוטה צירפה יום יום בתקופת חמש עשרה שנה — מעת בואה ירושלימה.

השיב לה הרב דברי עידוד ונחמה כלשונו הטובה עליו⁷⁹, שיבח את פעלה, שאין גדול כמוהו, והבטיח לה לקיים רצונה ול הוסיף "כבוד" לה, אחד ימים ארוכים, כראוי לאשה כשרה וצדיקה כמוה.

בעבור ימים אחדים סרה זקנה אחרת לבית הרב ובכנסה למקום מושבו בישיבה. היא השמיעה את חפצה באזני הרב מתוך בקשת סליחה ומחילה ברוב דברים. ועצם דברה היה כדבר הזקנה שקדמה לה לפני ימים מספר. ואף תנאיה ומשאלותיה היו כמעט ממש אלו של אותה זקנה. מששמע הרב, ששמה דבקה בת ג'ינטיל ושגם מוצאה מרודוס שאל בזהירות:

— האין לה, אמא שלי, אחות כאן, בירושלים?

באורחים: מבשל קהוה³³ ומגיש כיבוד³⁴. ובין שמעירים האורחים על כך ובין שאינם מעידים, עומד הוא, תוך כרי התעסקותו באשר יהיה, ומסביר לאורחים "עולם הפוך" שבביתו: לא מאהבה יתירה אליה ישג בעול ככה, אלא משום חשבון... כלומר, משום חשבונות שלה... רבים החשבונות אשר בפיה... למראית עין, אינה אלא יונה תמימה, "צימוק מתוק", אבל אין איש יודע את האש העצודה בקרבה...

ובשעה שהוא מגלגל דברים כאלו על חשבונה, יושבת היא בין האורחים, בת צחוק שכולה טוב וחיבה על שפתיה והיא כמו ספוגה כולה מעדנים³⁵ וקובלת אף היא בנקיטת³⁶ סגנונו ובדיחותיו:

— וכי מה חשבונות בפי? מה אמרתי לו? מתי אמרתי דבר? הן לא יניח לי להשמיץ קולי —

— עוד זה אני חסר, שתרים גם את קולה... ודאי שאיני מניח לה לדבר... משום... משום שידוע אני את הרהורי לבה... בטרם תפתח את פיה, יודע אני את הרהורי לבה — חמשים שנות חיים!... אפשר לדעת... יודע אני, שודאי כך בדיוק תהדהד בלבה: בימי זקנה חייב הבעל לעשות הכל, כל מלאכת הבית, והיא, האשה, — מקומה בפינת הבית, שהרי בימי הבחרות האשה יגעה פי במה מן הגבד: תשעה ירחי הריון, חבלי לידה, חינוך הבנים, נרודי שינה וכהנה וכהנה³⁷... ותבפילו כל אלה — אומרת היא בלבה — חמש פעמים (שכן זיכנו האל בשלשה בנים וגשתי בנות, שיהיו לנו לאורך ימים), הרי להיזכר חלק מה מן היגיעות שיגעה היא בעוד שהבעל בילה ימיו ולילותיו בכל טוב, ואימתי יסלק הבעל את החשבון³⁸ הגדול? הרי אומר — לעת זקנה... כך הם חשבונותיה, ואני מה אענה אחריה? צדקה חממני, ומטבעי אוהב צדק אנכי, וחזן מזה, מלא חששות אני — בגיל כזה... אין לבטוח בה... אינכם יודעים למה מסוגלת יפת תואר זו... ולמען "חיים טובים" לעת זקנה — מוכן אני לשאת בעול... תעמים עלי ככל אשר תעמים — הרי לימוד צואר³⁹ זה מידה של זו... חמשים שנות חיים! וכשיקרה לעתים שיכנס אל ביתו ולא ימצאנה (כי סדה אל אחת השבנות או אל החנות הקרובה), הרי הוא תוהו אחריה משכן אל שכן ושואל בדאגה: לא דאיתם את זו שלי? שמא שמעתם דבר? גם מי הלכה? שמא בעל ממון הוא? מה הבטחה הבטיח לה? הלב חרד... כל ימי אני ירא, שמא ילך לבה אחר טוב ממני...

וחוזר הוא משכן אל שכן ומגלגל⁴⁰ דברי בדיחותיו, וכל ידיו השכונה נעים

הזוג התגורר בחדר אחד בחצרו של ח' ⁵⁵ יעקב משולם, גבאי בבית כנסת גדול שבעיר. ועד מהרה נודע טיבם של אלו — ביחוד של הזקן — וקראו להם: הזוג העליון.

ה"חיים הטובים" (שלוטו בית) שלהם היו שופעים חן יקרות ⁵⁶, שלות-אמת וטוב-לבב עד שנראה הזוג בעיני המסתכל כדוגמא חיה למידת התעלותו של האדם.

מצוין הזקן בדברי בדחנית שלו, שאינם פוסקים מפיו כל הימים. אולם בדחנותו אינה נוגעת ואינה מכוונת כלל כלפי אחרים. כל שפע דברנותו יזיל מסביב לגושא אחד — סביב "אשת נעוריו" ⁵⁷. כדרך זקנים, מצויים הם חמיד יחד ולא יפרדו אף לשעה קלה. על כך אומר הזקן, שהיא באפו (נשמת אפיו) שלו, ומובן שאינו יכול לחיות רגע בלעדיה. אלא שמאחורי גבה — כביכול — הוא מוסיף ומשמיע באזני שומעיו דברי לחש מתוך אנחה: האמת היא שאין לבטוח בה... אין הוא יכול עד היום לבטוח בה — "יודע צדיק" ⁵⁸. בגיל כזה — היה אומר — חייב אדם לנהוג זהירות... דוקא גיל זה מסוכן... שאם, חלילה, תשא את עיניה עכשיו אל מי שהוא, או מי שהוא יחשק בה — "אנא אני בא?" ⁵⁹ לפנים לא היה חושש על כך... אם היתה הולכת אחר שרירות לבה — אדרבא: תלך לה. מה הדאגה? גם הוא כוחו עוד במתניו... ⁶⁰ והיה יכול "למשוך" טובות ממנה... אלא שעכשיו — היא נוחה להסתגל לכל מי שיהיה... כוח והסתגלות שלה — עצום!... יודע צדיק... והוא, בגיל זה, אינו כרוך אלא אחריה ⁶¹ — לא מאהבה רבה, אלא מחמת הרגל. "טוף-טוף" — הוא אומר — חמשים שנה שאנו יחד" (בני עשרים התחתנו) והרי עשרים השנה הראשונות — חשבון לנסיון והיה מותר לה על הכל — אף הקדחת תבשיל ⁶² וקריצת עין לאחרים. כן... כן... בעשרים השנה השניות נוכח למדי שאינה ראויה לו, אלא נשאר עמה... מרחמנות. מרחמנות יותר על עצמו מאשר עליה... ובעשרים השנה שהולכות ונמשכות — מצא שאין טובה לו הימנה... הרבה עושה וזהרגל... אבל היא — כח הסתגלות שלה מפחיד... לפיכך הוא חושש. אין היוז ישן במטתו בבטחה... בכל יום הוא רואה אותה כחדשה בביתו...

בכל מלאכת-בית — בבישול, בכביסה, ואף בשטיפת הרצפה הוא לוקח חלק בראש. בשרוולים מופשלים, מעוטף בסינר לבן, עוסק הוא מתוך שמחה במלאכתו בעוד שהיא יושבת ליד החלון ועוסקת לאטה במלאכת ידה. וכשנכנסים אנשים לעתים אליהם "לבלות השעה" — לרוב מטפל הוא

במילה, וכן בכל עת מצוא הוא פוקד מעונה ושומר דברה. ואחר פטירתה הריהו כבן לאמו — לקדיש⁴⁰, ללימוד משניות⁴¹ לנשמתה ילכל צרכי הנפטרת בעולם האמת⁴². ותמורת זאת — ביומה האחרון יורש ה"פאדרינו" כל אשר לזקנה. וכמה חכמים בעלי מזל זוכים ב"מדרונה"⁴³ כזו, שכדאי להם לחכות לה⁴⁴ אף אם תתמהמה...

ואולם זקנות שאין ידן מגעת⁴⁵ לקנות להן "פאדרינו", "מסתרדות" עם ה"כולל";⁴⁶ הן מוסרות לו בחייהן כל אשר להן בכסף ובשוה כסף⁴⁷ ומקבלות קצבה קטנה חדשית עד יומן האחרון. ואולם מכאן ואילך אין לכולל כל חובה עליהן. זקנות כאלו, שנכצר מהן⁴⁸ לזכות ב"יורש", עגומות מאד כל ימיהן בעולם הזה. ו"החכמים" שבדקו אחר צרורן⁴⁹ של שתי הנשים הללו, של כל אחת בשעתה, להם גורע, אם כי לא מפיהן ממש, כי אחיות הן. ומשדפקו על דלתותן נוכחו שאין בצרורן של אלו מאומה, הן "נסתדרו" עם הכולל. אך קצבתן זעומה מאד מהספיק להן די מחיתן. משום כך ודאי עמלות הן, כל אחת לפי דרכה, בלא הפוגות⁵⁰ להשלים את החסר להן כדי קיום דל.

אולם בכל אלה — טעם הסוד שבאנזיות אלו לא פג כלל: אם כה דלות ונצרכות הן, מאין להן זו השלוח, זה הבטחון באחרית ימיהן? ואיכה תוכלנה זקנות למצוא את סיפוקן ב"סידור" שבעולם הזה באין "עולם הבא" מסודר כל עיקר?

הרי תוספת סוד בזמנותן של אלו האחיות.

ג

הזוג העליון

שנים רדפו שנים. שנה על שנה הלכו הימים במסלולם. זקנים וזקנות רבים עלו להסתופף⁵¹ בצל ציון וכמה וכמה נסתלקו לעולמם⁵² בתקופת עשרים שנה שעזרו — ובאורח חייהן של שתי האחיות לא חל כל שינוי, אם כי תמורה רבה חלה בהן עצמן: חותם הזקנה טבוע למדי במראיתן. ואף הסקרנים שבין הבריות, שאין דרכם להסיח דעתם מענינם של אחרים כל זמן שלא הוברר להם ברור על אפניו⁵³ — התיאשו מהבין לדרבן. קבע חייהן של אלו, כל אחת בשלה, גבר על מידת הסקרנות של הבריות. בהשקט⁵⁴, בדומיה ובשקידת נמלים עשו דרבן, זו מכאן וזו מכאן, עד שבאה השעה לדעת פשר סודן, עם עליתו של זוג חדש מרודוס, זקן וזקנה בני שבעים ומעלה.

בירושלים זכית — מה חסרת? לא, אחא, כי הגעתי לכאן — לא אכסוף לדבר. ועל משכנה, זה חדרה הצד — תשמיע אמדיה:

— טוב לי, טוב בחדרי הצד מכל ההוד והרוחה אשר במעוניי-אחוזתי מאז, שם בדודוס. כן אגיע בטובה ליום אחרון, שאמת לאמיתה בפי. היש ארמון אשר ישוה לזוהר אשר בירושלים? כי ישכין אדם מבטו על "בית אל" (בית כנסת למקובלים)²⁸ או על "הקהל הגדול" (בית כנסת על שם ד' יוחנן בן זכאי) ואף כי על כותל המערבי — וימלא לבו שמחת אור, ומה דמיון וערך לאדמונות מלכים לעומת קדושת ירושלים? לו אך ייטיב "האב הגדול" עמי לאספני בשמחה באחריתי! אני לא אלאה²⁹ מהודות ל"שמו הברוך".

כזאת וכזאת תזיל³⁰ מפיה תדיר אמדים טובים, מדגיעים, גם דברי שיח טפלים בכל עת מצוא³¹.

יבצאתה כל הימים בבתי שכנים קרובים ורחוקים — פיה מלא דברי הודיה וידיה נתונות למלאכת מה בסדיגה או טויה, ובאשר תיכנס תשלח ידה לעזור במלאכת הבית בזה או בזה, ותמורת זאת לא תדרוש דבר, אך אם תיקרא לסעוד לחם בבוקר, בצהרים ובכל עת שהיא — לא תסרב.

ואילו האחות הטניה יושבת בית היא, שתקנית יתר על המידה וסגורה בתוך עצמה, מבוקר עד ערב רבוקה היא למכונת התפירה (מכונת יד); שלובת בדכים ונגיע ידה במכונה בלי חשך³², בלי נפסק — בתפרה מלבושים פשוטים לכפדיים ערביים בשכר פעוט ודל.

לעתים דחוקות תצא לדחובה של עיד, ובצעדה, צנועה ותמה, תישיד צעדה בלא הפנות מבטה ימינה או שמאלה — כמו חוששת היא פן יעצדנה מקרה פגע בדרכה. כל הליכותיה כמו תאמרה: אין זאת כי נתונה האשה הזו לחפץ-מה בכל לבה ונפשה.

כך אדכו הימים, כימי שנים מספר, עד אשר נודע לבדיות כי אחיות הן. ואיכה נודע הדבר ומי ידעו?

תלמידי חכמים, בעלי התורה — להם גודע הדבר בדאשונה.

תלמידי חכמים בירושלים — מדרכם שהיו אורבים לזקנות בודדות כציידים משחרים לציד³³. זקנות אמידות, בעלות יכולת, קונות לעצמן "פארדיגו"³⁴ (מעין "אבא"), היינו תלמיד חכם הגון, שמקבל עליו לעמוד לימין הזקנה כל הימים אשר נחתכו³⁵ לה עוד על פני האדמה, כגון: קודא לפנייה בכל ערב ראש חודש³⁶ ה"מודעה"³⁷ ("ג עיקדים")³⁸ בלשון איספניולית³⁹ והזקנה ממללת אחדיו מלה

ואולם ביותר תימשך העין אחד מראה הזקנות, היחירות, הבוררות, אלו העוזבות מאחוריהן עולם מלא: חום משפחה, משען־חיים, אהבת בנים ונכדים, והן מתגוררות לבדן כאן בחדרים הקטנים ובמצוק¹⁵ — כי אהבת ירושלים עזה בנפשן מאהבת בל יקרות־חיים. ואף הן תיראינה כמו תפרוקנה באן מעליהן סבלות־חיים שבעבר על שאונם והמונם, ששונם ויגונם.

ב

שתי אחיות

הן לא היו זקנות ביותר בעת בואן מרודוס האי לירושלים. הבכירה, בוסה¹⁶ רבקה, בבת חמשים וחמש, והשניה מלבה, צעירה ממנה בשבע־שמונה שנים. ימים רבים לא ידע איש בירושלים בי אחיות הן. רחוקה אשה מדעותה גרו לבדן, זו בקצה אחד של דובע היהודים וזו בקצהו השני. ולבשנודע במאוחר, מקץ שנים מספר לבואן, כי אחיות הן עורר הדבר חשד סתום בין הבדיות. להתנכרות מה זו עושה? ¹⁷ מהו הסוד הצפון בין שתי אלו?

ודאי דברים בגוי¹⁸. אולם איש לא ידע מה הם הדברים שבגו.

משנתגלה כי אחיות הן, הביטו הבדיות לפתע לאחור ומצאו, שאכן נפלים¹⁹ ומשונים מהלכיהן²⁰ של אלו מכל הזקנות. עצם היותן אחיות היה כמוטל בספק. אחיות — והן אינן דומות זו לזו במאומה, לא במראה פנים ולא במידות נפש. הבכירה, בוסה רבקה, נמוכה, פניה חכלילים²¹, גוה מלא, ומבטה, מהיותה חובשת משקפים, שלוח תדיר אל על, כאילו צועדת היא תדיר במעלה הר וראשה נטוי כלפ מעלה... והצעירה, מלכה, גבוהה, צנומה, וחירות־פנים. הבכירה מעורבת עם הבדיות²², סקרנית ודברנית במדה יתרה. בכל עת מצוא תשמיע לאוזן איש־שיחה — אם ישמע ואם לא ישמע — רוב דברים, ויותר מכל תסיח על דבר עשרה ותפארת עברה שם, ברודוס. אכן בל שומעיה ידעו אשר, לשבחה, לא בדאבה²³ תסיח על העבר, ואף שמץ תלונה אין בפיה. אדרבא, המיד משמיעה היא טובות, בטחון ושביעת־רצון. ואין היא מחבה בלל לאיש הנקרה²⁴ לה כי יפתח בדברים. היא תמיד הפותחת, בחינת: ²⁵ "טורם יקראו ואני אענה"²⁶. ואכן כמו עונה היא לשואלה אף כי לא ישאלה:

— ברוך הוא יום יום. אני — כמלכה במעוני, האחסר דבר? וכי מה אני חסרה? ²⁷ תמהה אני אם יאמר שוכן בירושלים כי יחסר דבר.

ערבית (חלק א')

א

זקנים בירושלים

בכל חצר מחצרות ירושלים העתיקה הייתה נתקל בהם, בזקנים ובזקנות הללו, עולים מארצות-תבל שונות בערבית חייהם, השוכנים, ביחידות או בצותא, בחדרים-יכוכים, בקיטונים¹ אפלולים, כנזירים-כותנים בבית-מנזר גדול. ואולי הכרה פניהם שונה לגמרי ממראה פני נזירים שוממים. אררבא: שלוח ונחת עמם. בפני רבים מהם ישכון אור-טהרה, בטחון וחרות וראות² גרולה שורה בכל הליכותיהם³, החרוה שלאחר חיסול כל החשבונות והיגיעות, השלטולים והטרדות אשר בדרך הגדולה, ררך חיי אדם.

ובשרכם דרכם⁴, מתונים מתונים כפופים על משענתם, בין מצרי סימטאות, תוך אפלת קארונים⁵ ותלי רחובות מפותלים⁶ — כמו יצהל מבטם מאור כפול⁷, ליר בוקע מבית ומחוץ⁸, מתוכם ומסביבם. כי הנה ירושלים החרוה מאז בלבבות, הנכספה מרוות, החמורה מכל החמורות, היא כיום מנת-חלקם, היא ששון ישעם⁹, והיא תרעף¹⁰ עליהם יום יום אור קרשה ותפארה. אם עוד ישרכו ררכם כה וכה, אם עוד תנוה עינם בזה או בזה — לבם נתון שמה — מעבר לאופק, לשם יכינו צערם, לשם יתקינו עצמם¹¹. ואיש איש מהם יראה עצמו כנורד-עולם, אשר עבר ימים על ימים ארחות אין מספר, ובאחריתו — הנה עומרות רגליו לפני מחוז חפצו.

וכמספר תפוצות ישראל כן תיראינה בירושלים דמויות מרמויות שונות בין אלה הזקנים והזקנות, השומרים בפיהם לשון ארצות-מוצאם, הרבקים במנהגיהם, מלבושיהם ואורת חייהם. ליר ספרדים יוצאי אנטוליה, המהלכים תדיר ררך אצילות, זהירים בהידור¹² מדיהם¹³ כבהידור מצוה, יראו עולי בבל ותימן, בוכארה ופרס, יוצאי רוסיה ופולין, אשכנז והונגריה ויתר ארצות תבל — קיבוץ קיבוץ חותם¹⁴ מולדתו בשפתו ובהליכותיו. ועם זה: כולם כאחר כמו יפגינו בלא אומר ירברית את עוז האהבה וקשר הנצח שבלב נפוצי ישראל לצור מחצבתם¹⁵ — ירושלים.

ביבליוגראפיה:

- מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאגן, הוצ' יבנה 1959, עמ' 90—91.
- חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 129—140.
- על ספרותנו, מאת דב סדן, מסת מבוא, הוצ' ראובן מס, ירושלים, תש"י, עמ' 18, 54.
- סופרים עבריים בני זמננו, מאת אדיר בהן, הוצ' מ. מזרחי, ת"א, 1965, עמ' 49—57.
- נשים, מאת יהודה בורג'א, סיפורים, הוצ' עם עובד, תש"ט.

יהודה בורלא

(1887 — 1969)

מספר. נולד בירושלים. עם חום תקופת לימודיו עסק בהוראה, בתרגום ובביקורת הספרות העברית והערבית.

יצירתו העניפה מתרכות בתאור ריאליסטי של בני ערות המזרח בארץ ישראל ובגולה. הגוונים האפוקליפטיים המיוחדים, האוירה הניאורומאנטית, התאורים הריאליסטיים — כל אלה יוצרים תמונה בעלת צבעים חזקים וחושניים, גרושים לעתים, אבל נאמנים למסורת המזרחית. בהמשך דרכו הושפע בורלא מן הנאטוראליזם הצרפתי והגרמני והכניס בסיפוריו משמעת אידופית. הוא ריסן את הלהט והדמיון המזרחיים וכיוון את הסיפור לאפיקים רצויים לו. עם זאת נשאר נאמן ליחורו של ההווי שאותו תאר.

"עו' בית"

הסיפור "ערבית" נכלל בקובץ "נשים". נשים אלה, רוכן ככולן נרתעות מפני החיים עם כל מכשול הפוגע בהן. משברים בחיי הנישואים, אהבה נכזבת, מותו של קרוב, כל אלו מהווים גורמים הרסניים בחייהן. הריאליזם הפשטני שבסיפור "ערבית" מעורב ביסודות ניאורומאנטיים של י. בורלא.

מספריו:

"אשתו השנואה", ת"א, 1925, 1952 (בצדוף הסיפור "לונה" — סיפורו הראשון של בורלא, שהורפס בתרע"ט); "בלי כוכב", ת"א, 1927, 1952; "נפתולי ארם", ת"א, 1928, 1951; "כיסופים", ת"א, 1943; "מאבק", ת"א, 1946 (חלק ג' עריין לא ראה אור); "עלילות עקבית", ת"א, 1954; "נשים" (סיפורים), ת"א, 1949.

בקרבה היה כבוד מנסד או כמעשה המשור בגזע של עץ -- עשתה את הדבר, אשר הבינה כי אין לדחותו עוד.

היא שלחה להגיד לבני משפחת הקבלן הפרסי¹⁷, אשר ידעה כי דפת לבנים להם, כי מוכנה היא למכור להם את הפרה, והאנשים שם אשר שמעו את שמעה של זו (הפרה שלהם מתה לפני איזה זמן), קיבלו את ההצעה ברצון. הגבירה בעצמה באה וגמדה את הרבר בלי משא ומתן כמעט.

היא הניחה את ידה עם טבעת־היהלום על גב הבהמה המזהיב, כאילו לשם אישור הקניה, וזו, הפיקחית, אשר הבינה כי בה ידובר, הפנתה אליה את ראשה מתוך געית רצון.

-- את תיהני ממנה -- דק יכלה האשה הנחלשת להגיד.

ועוד באונו יום התלבשה בבגדיה הטובים, ירדה עם הפרה אל השביל שמאחורי כרי המדעה והגיעה אל המבוא האחורני¹⁸ של חצר הקבלן, במקום שנעדרה כפרית אמיצה ובעלת סבר טוב, לקורת־דוחה של האשה, כבר חיכתו לה.

או הלכה והציצה אל הרפת, שהיתה עשויה אמנם לבנים, ורצפה מוצקה כזו שבבתי־הגורים לה, ושבה והביטה אל השביל שבו טבועים היו עוד בשורה העקבות שלה ושל הפרה -- דרכן האחרונה בצותא, ואחר ווצתה את החצר ויצאה דרך המבוא השני, הראשי.

מאחר שלהשכים ביום המחדת אל החליבה לא היה לה עוד צורך, שתתה אחר כך בבית את הסם המרגיע והמדדים שנתן לה הרופא. ואמנם הרפו ממנה המכאובים מיד, וביחד עם חבלי השינה לפף אותה אור, ששפע ובא כאילו מזריחת־שמש לא גראית, ואשר לפי זהו המופלא הבינה כי הוא הנהו זה, שלדברי הזקן העיור מזומן הוא לאלה שנתמדקו בעולם זה על ידי היסודים.

בעת ההיא עשה לה תנור־אופים בצריפה, ותחת להוציא את כוחה בחוץ אפתה פה בבית לחם שיפון⁶³ ועוגות כוסמת⁶⁴, אשר אחריהן להוטים ילרי ה"חררים", וכן גם הכפריים הכאים אל ה"יררים".

כבר הוריקו אז בקיץ בערוגות שליד צריפה עלי הצנון והבגל, והחצר כולה נרף בה ריח של משקי כפר, אשר בשבתות נמזג לתוכו ניגון הזמירות⁶⁵, כי אכל פה ביום זה את ארוחותיו הפרוש⁶⁶ הזקן סגיהנהור⁶⁷ — איש התורה ורב התכונה, אשר כבש לו בעוורונו שביל של אור למחשכי נפשה של האשה. וממנו היה זה, אשר היא התיילה לבקר בבתי־הכנסת בשעת התפילה וגם פתחה את ירה לרלים ונצרכים במקום.

סינר רחב, רב קפליג, היונה חגורה, כורך גשים אמהות הנושאות געול⁶⁸, ופניה, במסגרת המטפחת הצבעונית, מאירים באור של המקופחים, אשר הוויתם⁶⁹ הפגומה כאה לירי תיקון⁷⁰ — משל לפנס ריק שנקבע בו נר רולק. ואלה אשר ראוה ברדתה לשם מעשה ר' רקיה⁷¹ שלה אל הגיא, עטופה סורר⁷² של אמידים, והילוכה אין בו עור כמעט כלום מן הצליעה, תמהו: הזאת חיה־פרומה? והם לא ידעו אשר אפילו אדמת המדבר המלוחה, אם רק תשוטף ותדושן, ומי המעיין החיים ירווה, סופה שתשתכח ותתחיל להצמיח צמח.

בשנה השמינית לשבתה של האשה בשכונת־הגשר, כאשר הצריף והחצר קמו⁷³ לה כבר למקנה⁷⁴, והפרה הביאה לעולם את ולדה השביעי, קרה פעם שתקף אותה פתאום כאב, אשר היא, שלא ידעה חולי, לא נתנה בתחילה את דעתה עליו. אבל כשהדבר חזר ובא, והתיאבון גיטל ממנה, וגופה בתוך כך הלך ונידלדל, הבינה כי מחלה היא זאת, כעין תולעת המתיישבת בלב פרי ומעט מעט תכרסם אותו. ובהיותה אשת משק נבונה, שהכל אצלה מחושב מראש, סקרה יום אחד את עניניה ועמדה לסדר אותם.

היא מסרה לשכן אחד את עסק האפיה, ומן הזולב לא התקינה עור מעתה תוצרת, כי אם מכרה אותו חי. וברוחי הפנאי שנתהוו על ידי כך עסקה במעשי צדקה, או שהקשיבה לשיחו של איש התורה הזקן, שפתח לפניה בשכל מליו עולמות חדשים.

בימים ההם התקינה מעקה למדרגות בית־הכנסת של הגיא, וגם קנתה מגורת־קנים כשביל עזרת הנשים⁷⁵, כדי שהמתפללות יהיה להן במציצתן אור משלהן, ולא הבבוא הבאה מעזרת האנשים. וכאשר בתוך כך בא החודש אלול ובאויר התחיל מהדד⁷⁶ קולו של השופר, שבו שמעה כעין קריאה או התראה — והכאב

בבוקר מטרה את הפרה לידי הרועה, והיא עצמה יצאה אל הרחוב האדוך, או לרחבת ההר, להשתכר מה באיזו שהיא עבודה.

היא רחצה רצפות בודרי מגורים, שטפה כלי-אוכל ולשה עיסות בבתי האופים, באספה בתוך כך⁵³ לסלה קרומי לחם ופסולת של ירקות, ובשובה הביתה עירבבה את כל זה בעביט⁵⁴ במלח, סובין ורותחין, וכאשר הפרה באה הציגה לפניו את הבליל הריחני הזה, וישבה על שרפרף בסמוך לה עם ספל החליבה ביד.

שעת התיחדות⁵⁵ היתה זאת לשתיים, ישיבה בצותא⁵⁶ שיש בה מן הגועם של השפעת-גומלין ואותה הויה מופלאה אשר ידועי האלם⁵⁷ שומעים בדממתה את קול הלב.

הקונים נתקבצו ובאו בינתיים עם כליהם, או מזגה להם האשה את מנות חלבם, ואחר יצאה עוד להתהלך קצת עם הפרה. ירדה לשפת הנווד או שעלתה אתה למגרשי הפרבר, במקום שזו, מלבבת⁵⁸ בראשה הקטן, ועודה, בנגוהות השקיעה, קודן בגון הזהב, ליחכה לקינוח סעודה את העשב שבצדי הגדרות.

— האם מקמינקה הבאת אותה? — שאלו עוברים ושבים את האשה.

— מן הכפד — השיבה — אבל מוצאה הוא מחוות הגרפית⁵⁹.

— אה, בהמה יפה היא — אמדו, מתוך אותה הבעת אהדה אשר לה השתוקקה כל כך כל הימים.

וראי אשר היו גם טדרות ודאגות :

סעדות הגשם בקיץ, בהיות העוד בשדה, סכנת השטפונות עם גיאות הנהר, והפחד מפני המגפות הפורצות לפעמים בערדי הבקד שבסביבה.

פעם נצאתה אל החצר, מצאה את מוטי הקצב, כשהוא עומד ומודד⁶⁰ את הפרה במבטו.

יום הג היה זה והאיש דק התעכב פה לתומו⁶¹, בדרכו לבית-הכנסת, ובכל זאת עבדה אותה צמרמורת פחד ולבה עמד מדפוק.

והן היו גם ימי ה"ציפיה", וחדרת הלב שבסוף ימי העיבוד — באביב על פי דוב — וגעגועי העצב אחרי כן על העגל שנלקח, מאחד שבדפת לא היה מקום בשביל שנים.

את הולדות מכדה לא לשחיטה, כי אם לבעלי המשקים, לגירול, ובכסף מחידם דכשה לה כלים בשביל התקנת מעשי החלב, כי דבה היתה התגובה, וחץ מן החלב החי⁶² מכדה גם חמאה וגבינה.

האפר הקטן שמאחורי הגשר, מקום החציר הדשן, והפרה — ארמונית דיתה ושמה ריו'קה — ניכר היה בה שכאבה שבך, ומראיה העגום לא היה לה עוד. ואף היא עצמה הוקל בתוך כל אלה הבודד שבקרבה, וברוח האביב וחומה של השמש הרגישה שכאילו טחב רבי'שנים הולך ופג ממנה. וכאשר בשעת ערב פעם, בשבתה בבדידותה בפתח הרפת, נפנתה אליה הפרה בתנועת חיבה וליקקה בלשונה המחוספסת את ידה, היה זה לה כאילו התפשט חיוך פנימי בקרבה — היא, אשר לא ידעה צחוק — ולבה השמם, הסגור על מסגר, כמו נמלא המון שברירי אור.

באחד מן הימים ההם היה זה אשר איש המקשאות — רב כוח היה עדיין, אם כי מופלג בזקנה — נחלה פתאום ומת. ביום גשם קרה הדבר, כאשר הוא, בשבתו בבית מאונס, חש כעין עייפות, והלך ושכב במיטתו כדי לנוח קצת — ולא קם עוד. שלושה בנים היו לו בחזות הסביבה ובת בעיירה הסמוכה, והם באו כולם ועשו פה את שבוע ה"שבעה"⁹¹.

הטוחן שמעבר לנהר בא אליהם בכל יום עם בניו כדי להשלים את ה"מנין"⁹², והאשה באותו הומן התקינה בשבילם מירק הגנים תבשילים, שאותם הגישה בין תפילה לתפילה בנימוס, בלי להשמיע מתוך כך כל שאוי, בי חלוצת נעלים התהלכה אף היא כמוהם מחמת האבל.

דחשי תודה העירה בלב האנשיט ביחוד בהתנהגותה ההוגנת ביחס לחלוקת הידושה, שהיתה מסתלקת והולכת בכל פעם שהדברים הגיעו אצלם לידי מחלוקת, ועשתה אפילו את עצמה בלא רואה כשהאחד מהם סחב בהשאי איזה חפץ והניחו באמתה הדרך שלו.

כשהגיע לסוף התור שלה והיא נשאלה לכתובתה, הלכה והביאה את הנייר הזה, אבל שאלה ביחד עם זה אם לא חובל לקבל במקום הבסף את ריו'קה, הפרה. וזו ניתנה לה.

אז שהתה עוד פה עד אשר אל הבית שנמכר באו בעליו החדשים, ואחרי אשר שלחו את חפציה אל העיירה על ידי אחד הירקנים, יצאה היא ללבת שמה עם הפרה בדגל.

בקצה רחוב הגשר, ליד הטחנה, נמצא שם צריף, אשר מחמת החשש לשטפונות נמנעו האנשים לשבת בו, ואותו שברה. התקינה לעצמה במחציתו הדר מגורים, והחצי השני שימש לה רפת.

לפנים, בשעת לינת החסד בגיא, חשה שהיא כאילו תלויה על בלימה⁴⁵, ללא סעד ואחיות.

שולחן האוכלים בחדר הגדול היתה הרצפה מסביבו משופעת והולכת וגבוהה בכיוון למקום עמרו.

והנה היא, בשעה שהביאה מן המטבח איזה דבר אוכל או כלי, נשאה שטה את עיניה, כמי שעומד ועולה מן החשכה למקום האור, מתוך ציפיה לאיזו שהיא הסברת-פנים. אבל האיש שם, במקום שכתו, הפליג⁴⁶ במבטו דרך החלון -- שהיה מצוחצח וצלול עכשיו -- אל השרות, וכאשר היא, לאחר שהוא קם והלך, יצאה החוצה, היתה פה מסביב אותה ההתנכרות.

הבתים לאורך הרחוב הפנו הנה את קירותיהם ה"סזמאים"⁴⁷, חסרי החלונות, מזה ומזה, ובעליהם. שם, בפנים, נהגו בה אותו מנהג של הפיכת העורף, וזו חזרה ובאה הביתה וביקשה לה עוד מה בין הכלים שלא הביאה אותו לזיו הרצוי לה. ציחצה שוב את קנקני-החזושת והאגנות⁴⁸, ושבה ושיפשה אותן ספסלי-העץ עד כי נראו כאילו עברו עליהם במקצוע, ואחד הורידה, כמו לפנינו עם גמד העבודה בגיא, את שולי הבגד, ועשתה תנועה בידה כמבקשת לאחוז בסל כדי להיפטור וללכת.

כאשר עברו עליה כן כימי שנה ושוב היה אביב, הודיע לה פעם הזקן שקנה בחוה חסן הבהמה לחליבה.

ואכן הובאה בעוד זמן-מה אל החצר פרה צעירה -- מבכירה⁴⁹ היתה, אשר עגלה הדרך נשאר בחצר בעליה -- שנאבקה בכוח עם האנשים המחזיקים בה והתאמצה להיחלץ מידיהם.

הזקן, לאחר שהכניסוה אל הרפת, קשרה לאחר העמודים, ועל האשה ציוה שלא תקרב אליה משום שזועפת היא ונרגזה.

ואולם זו, כאשר הגיע אליה אחד כך קול הבהמה, מין געיה הדומה לבכר, לא התאפקה ובאה והציצה אליה, והנה לא היה לה כלל מדאה של זעף או ריגון, ואליה, כשבאה פניה, נשאה את מבטה כמתוך בקשת השתונפות, בעור היא גועה מר כנגד אותו הצד ששם נמצאת חות מולדתה, ואז הניחה עליה את ידה וחשמיעה כמה מלים של שירול מאלה שדימדמו⁵⁰ עוד בה מימי ילדותה, אחר הביאה לה עשב מן הדשא וקש נקי למצע, וגם הוציאה אותה אחרי כן אל החצר, שכן יכלה, תוך כדי עבודתה במטבח, להשגיח עליה, ומאחר שאל כך המדעה הכללי חששו עוד בימים הראשונים לשלוה, יצאה אתה לפעמים אל

— הן לא לעולם תהיי נוכרת ³⁶ באשפות זרים — אמרו. במעט הכסף, שחשכה משכו העבודה, עשו לה שמלת-צמר וחלוק צבעוני, ועל הכרים שהביאה מבית אמה, העלו ציפיות עם מילואים ³⁷ ממעשי תשבץ ³⁸, וביום השוק, כשבעל-המקשאות בא, נקבע אתו הזמן של חג הנישואין, וזה נערך, לפי בקשת הקרובים, פה בבית. על משקאות ותבשילים, שהותקנו במיוחד בתנור האופים.

לידי מבוכה הביא האיש את קרוביו, כאשר הוא, ביום המיועד, הופיע בראש של קרון עמוס ביכורי ירקות, אבל הקידושין ³⁹ סודרו אחרי כן באוירה חגיגית וכדין.

מתחת לכיפת השמים בהצר הועמדה חופת הקהל העשויה אטלס, והנערה הוכנסה אליה עוטה לבנים ונחלשת מן הצום ⁴⁰, נזהוג, וגם לזותה כתום הטקס על ידי ילדי הרחוב — אף זה כפי המקובל — בקריאת הידו, שהיתה אולי הפעם רבת-משמעות וארוכה יותר מן הרגיל. ולמחרת בבוקר ניטלטלו כבר בקרון בדרך העולה לקמינקה. הבושה מטפחת ראש וקרועת ⁴¹ עינים תוהות לתוך המרחב, אשר נעין בבואה מסביבות כפוי מולדתה ראתה בו — אותו הזיו הירקרק השופע מן השדות, ואותו רנן הצפרים הממוזג בתוך הדממה הכחולה, אשר כאילו הר רחוק מקול אמה היה עדיין מחלחל בה.

פעם בפעם, כשהאיש היושב לצידה הפנה אלית את ראשו, נתרפרפה ⁴² עליה שיבת זקנו בתוך נחשול של עשן המקטרת, ואז ניפנפה מסגריב במטפחת שלתוכה בכתה אמש, בשעת ה"הושבה" ⁴³, את בכיה.

בבית אחר כך התהלכה זמן-מה כה וכה, בלי שתוכל למצוא מקום מתאים לארגור. חלצה את נעלי-השרוך, אשר, כפי שנרמה לה, הן הן שגרמו ל"איי-הנחות" שבקרבה, ומאחר שהיום היה עור גדול, והחררים — ראתה — רבה בהם העזובה, לבשה את בגר החול וניגשה לעבורת הניקוי.

עתה פשה ⁴⁴ הטחב בקרבה וחשכת השממון היתה כזו של התא, אשר אין עוד כל דורש ופותח לו.

לא שהאיש, שאתו באה לשבת, בחל בזה, אלא שהוא, פשוט, טרוד היה תמיד בעסקיו. יצא בבוקר אחרי התפילה החטופה אל הגנים. בצהרים אכל את ארוחתו בחפזון, תוך כדי משאומתן עם הירקנים מבני העיירות, ובערב, עם גמר האכילה, הצית את המקטרת והניח לפניו את פנקסי-החשבונות. והיא, לאחר שהסתובבה כה וכה, הלכה ושכבה בקצהו של ספסל, או בפאת התנור, וכמו

בת אשר כמדאה העירה בה אותו הרגש שרחשה רק לזכר אמה. טוכת-מוג היתה, ועורה צה, ועיניה, בשעה שהצטחקה, נתנצצו בהן זיהורים שמיים, חמים.

והנה פעם, כיום ששי, בשעת חפיפת הראש, כאשר זו הטילה לתוך אפלולית המטבת את גוש הזהב של שערה הסתור²³, עמדה והגיעה²⁴ אליו כרטט, כלמשהו קדוש, את אצבעותיה.

הנערה, כאספה את השער, רק נרתעה קצת כבתוך הפתעה לא געימה, ואולם האם, מלפני תנור האפיה, הסתערה עליה בחמת כוח, עם המרדה²⁵ ביד.

— למה את זוחלת אליה כ"כולי-העץ"²⁶ שלך — קראה.

ואז הכיטה רגע כעצב לכפות ידיה, שהיו רטוכות ממי הרחצה, ותלתה את מבטה, כמתוך בקשת השתתפות, כאשה הדיירה, שהיתה אף היא פה. אבל זו, ככל אלה שגשאה אליהם עינים נוהות²⁷, או מפללות²⁸, לא נענתה לה — משל לקיר חלק שהאחד מוצא במקום הראי שבא להסתכל בו — והיא יצאה והלכה לכלי שוכ עוד אל כני הבית הזה, וגם כין כל האחרים התחילה להתהלך מעתה בעינים מושפלות, ואת העבודה, ככל שזה ניתן לה, עשתה בריחוק מקום מהם. מוטב היה לה להתייחד בקצה החדר או בפינת המטבח עם העצמים הדוממים, שכן הקלחת שציחצה העלתה לפניו ברק של סבר טוב, והעצים בכירה, כשהציתה אותם, נצטתלו כנגדה בלהבה עליזה.

וכך הנה נהיה זה, אשר דיבורה, באלם השתיקה, געשה כבד ומעומעם²⁹ במשך הזמן, והיא כולה, מקצף הסבון, חכל הכבסים ומי-הרחצה, הלכה ונטחבה³⁰ מעט מעט, בדומה לתא עזוב זה, שהוא סגור על מסגר וחשכת השממון תמלאהו.

בשבתה בבית האופה מרחבת ההר, אשר שם נשכרה לאחרונה לעבודה קבועה, ראה אותה פעם בעל המקשאות³¹ מכפר קמינקה, בלושה גוש של בצק בתוך המשארת³², והוא — איש אלמן היה, אשר בניו נישאו כבר כולם והלכו — ביקש את בעלת-הבית קרובתו, שתהיה ל"מתווכת" ביניהם. והאשה, אשר הדבר, בדרך כלל, נראה לה, נאותה³³ לכך.

היא לא פנתה לעזרתה בימות החול, כדי שלא תבוא מתוך³⁴ הרהורי הלב לידי התרשלות בעבודה, אבל בצהרי השבת, בשבתן על האצטבה בחוץ — באביב היה זה — הציעה לפניו את הענין.

— תוכלי לאפות לך שם לחם משלך עצמך — הסבירה לה, והגשים משכונת-הגיא, שעשו פעם מה לטובתה של הנערה, מילאו³⁵ את דבריה.

זריות של עושי־מצוה. שכרו בשבילה מקום קבוע בבית־האכסניה וגם הביאו לה לחם ומדק.

אבל אך קמה ועמדה על דגליה, הסתלקו כולם. והיא היתה שוב ל"נעדרת־הרחוב"¹¹, ואת מחיתה מצאה, כמו לפני כן, מזה שעשתה עם נשי הגיא במשקיהן, עכשיו בפחות זריות, אמנם, מחמת הליקוי בדגלה וגם מפני כובד הגוף, כי מן האוכל, שניתן לה בשפע בזמן החלמתה, עבתה ונתרחבה. ואולם אם תנועותיה, מתוך כך, נעשו אטיות יותר, הרי חזקו תחת זאת¹² שריריה, וכמעט תמיד הפיקה רצון¹³ מאלה אשר נזקקו לכוחה.

בשנתה השתיים־עשרה ידעה כבר לשפות¹⁴ מיחס¹⁵, להסיק תנוד ולהביא מים מן הבאר, והכבסים, לאחר שהפכה אותם כה וכה בכפות ידיה ה"דוביות" בתוך העריבה¹⁶, סימאו את העינים בלבנם.

בתי העוני שבשכונה, אשר חדר המגורים משמש שם, על פי רוב, גם סדנה או מקום ממכר לאיזו סחורות, היתה זאת היא אשר השדתה בהם את הנקיון בעדבי השבתות.

שמשות החלונות, לאחר שביצעה פה את מעשה הרחיצה, נזדכך זיו העולם בהן, והרצפה לא באו בני הבית לדרוך עליה, אלא אם כן השילו¹⁷ מעל דגליהם את הנעלים.

בתנופות יד אחדות הביאה את ספסלי־העץ לידי הצהיבות של החלמון והעלתה על הפמוטות את גון הזהב, חבטה את כרי הנוצות, עד כי תפחו והתדרוממו כמגדלות למדאשותי המיטות, ומעודדת משאד כוחה¹⁸, בתוך ההבל החם של מאכלי השבת וסבדה¹⁹ הטוב של בעלת־הבית, העושה אתה באחזה²⁰, יש אשר התעודדה בה כעין תקוה למשהו המבטיח חסות ושיתוף הנאה באוירה ההולכת ומשתדרת פה.

ואולם אך גמדה לעשות א.ו. זה שהוטל עליה ניתן לה שכרה, והיא הורידה את שולי הבגד ויצאה והלכה עם סלה.

הנה חיה־פרומה העקומה — קראו אחדיה הילדים תוך כדי משחקם ברחוב, ואולם המבוגרים, אלה שהם מטילים כעין חרם על כל מי שאין בו כרי להנאות²¹ את מבטם, לא דאו אותה, קיפלו, כביכול, ואספו את הנימים של יחסי־הגומלין²², המתמשכות, כדגיל, מאיש אל דעהו, ואז היה זה לה כאילו נתדוקן מסביבה החלל, והיא הלכה וכשלה בו בצליעתה.

שמש בית־הכנסת, שבביתו שטפה לפעמים את כלי־האוכל, היתה לו

דְּבוּדָה בִּאֲדוֹן

שְׁבָרִירִים י

אל העיידה הובאה מכפר ביכוב לאחר שמתו שם עליה הודיה, והיא אין אתה אלא חבילה של בלי-מיטה ומעט חמימות מטיפוחה של יד אם, אשר התנדפה מהד בתוך צינת הנכר.

לידי איזו² נשים משבונת-הגיא מסד אותה הכפדי שהביאה, ובמשך כמה ימים עברה פה, כבלי אין חפץ בו³, מיד ליד.

אלה אשר הלינו אותה בביתם הקצו לה בדוחק מקום בקצה איצטבה⁴ או בפאת התנוד, ולפני כן ביקשו לדעת אם אין היא נגועה במחלת-עור וגם לעמוד על נקיונם של החפצים, שהיו ארוזים בחבילתה.

בעינים מעוגלות הביטה אז — חיה-פרומה היה שמה והיא אז בת חמש — היאך כריה מתערטלים מציפוייהם ונחבטים מתוך זלזול בידים זרות.

עדיין היתה ידו נתלית ברפיון מחוסר כף-היד שבה רגילה היתה להיאחז, ובגשיבת היתמות פה רעדה כציץ, אשר העץ, שבצלו חסה, גכרת.

זקנה אחת מרחבת ההר אספה אותה מתוך רגשי רחמים לביתה, אבל לא יכלה לטמוד בפני רעבתנותה הגדולה והחזירה אותה אל הגיא; והיא שבה איפוא להתהלך פה בחלוקה הכפרי, פרועת שיערה המדובלל⁵, הדחוי, כשפניה אין למצוא בהם שום קו של חן. ובכך נמנע ממנה אותו קורטוב⁶ של אהדה, אשר האנשים, אגב הנאת העין, מוזכים⁷ בו לפעמים גם את היצור הזר.

בהיותה בת שמונה קרה, אשר⁸ פעם, ביום חורף, בלכתה בהשכמת הבוקר אל הבית, ששם הובטחה לה ארוחתה, נמעדה⁹ ונפלה, ורגל אחת שלה נשברה.

בכית על פני חלקת הקרה, לאור קרני תוריתה הקרות, היה מחריד כל כך, עד כי מתפללי ה"ותיקין"¹⁰ שבבית-הכנסת הסמוך יצאו והכניסו אותה לאחד הבתים וגם הזמינו את הרופא. ובמשך איזה זמן טיפלו בה אחר כך רבים מתוך

ת"א, תש"ט; "פרשיות", ירושלים, תשי"א; "מאמש", ת"א, תשט"ו.

תרגומים:

"מאדאם בובארי" לפלובר, ת"א, 1932.

ביבליוגראפיה:

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית

והכללית, מאת א. שאגן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 138—139.

לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, מאת

ג. קרסל, הוצ' ספרית הפועלים, 1965, כרך א', עמ' 335—336.

ספרות על פרשת הדורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות,

תש"י, עמ' 115—131.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור

(אורינבסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, כרך ג', עמ' 251—258.

חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ'

דביר, תל-אביב, 1953, עמ' 140—147.

הוראת יצירות מן הספרות העברית והכללית, חוב'

ד', הוצ' האוניברסיטה העברית, ירושלים, המחלקה להכשרת מורים לבתה"ס

העל-יסודיים, תשכ"ד, עמ' 65—95.

פרשיות, מאת ד. בדון (סיפורים מקובצים), הוצ' מוסד ביאליק,

ירושלים, תשי"א.

ג. לחובר: "ראשונים ואחרונים", ספר שני, תדצ"ה, עמ' 179—181.

ש. שטרייט: "פני הספרות", ספר שני, תרצ"ט, עמ' 310—317.

י. פיכמן: "אשה מספרת", "מאזנים", כרך עשירי, ת"ש, עמ' 430—435;

456—552.

י. כהן: "דמות אל דמות", תש"ט, כרך ג', חוברת י"ד, עמ' 123—125.

באָרן דבורה

(1887 — 1956)

מספרת. נולדה ברוסיה הלבנה. אביה כיהן כרב העירה והקנה לבתו את ידיעת התנ"ך והאגדה. סיפוריה האנושיים והלכביים מקודם בדשמים וחוויות משנות ילדותה. ב־1911 עלתה לארץ ישראל.

ביצירתה בולטים מוטיבים פסיכולוגיים, דיאליסטיים ודומנטיים. היא מבטאת את נשמת העירה, לבו של הפרט. דאית האנשים והדברים דאיה פנימית היא. בבואתו של העולם נתינו במסגרת והוא מתואר לא לרוחבו אלא לעומקו. בסיפוריה ניכרת השפעת האסכולה האירופית של הסיפור הקצר בסוף הנאה ה־19 וראשית ה־20, הממוזגת את הקווים הריאליסטיים בדקות הציור האימפרסיוניסטי. דבורה בארון הושפעה במידה מסוימת מדרכי כתיבתם של ג. שופמן ובדריצ'בסקי, אבל עם זאת שומרת היא בסיפורה על עצמיותה המיוחדת. לדעתה של דבורה בארון סיפור טוב הוא זה "אשר הקראך אותו עליך לשהות קמעה אחרי כל פסקה ופסקה, כמו עם לגימת יין נוגזק ומשובח, ואשר בגמר הקריאה, כמו עם גמר השתיה, אתה חש עצמך כמבושם" ("אגב אורחא", ליקוטי אמדות מפי דבורה בארון שלוקטו בידי בתה).

"שברירים"

סיפור זה נושא את שמו של קובץ אחד מקובצי סיפוריה של ד. בארון. הכלל החברתי של העירה וערכי-המוסר של תושביה מוארים ומתבטאים עלידי יחסם אל חיה-פרומה, היתומה שהובאה מן הכפר. הסיפור מעלה שורה ארוכה של שברירים וקטעי מאורעות, המביאים להתפתחותה של הגיבורה כדמות עצמאית ואינדיבידואלית.

מספריה:

"ספורים", ת"א, 1927; "קטנות", ת"א, 1933; "משם", ת"א, 1946; "שברירים",

בתחתית הצפחת. רכות ומרובכות נעשות הן, וצבען רהה וצורתן פגומה. וקם הרור אורי והחרירן מרבצן ¹⁶⁵, מקרקע הצפחת לתוך פינכה קטנה.

הדבר חל תמיר במוצאי־שבת אחר ההברלה ¹⁶⁶, בשעה שהנשמה היתירה ¹⁶⁷ מסתלקת ושעמום של חול רוחש מכל הזוויות. אז יבקש הרור אורי דבר־מה להחיות נפשו ¹⁶⁸ בו. ונזכר בשיירי ¹⁶⁹ קליפתו של התפוז־הב, הספוגים יי"ש וסוכר. והפך הדור אורי, במחילה מכבורה, את הצפחת הרחבה והכרסתנית מעל לפינכה, וסטרה בזהירות־שבכוח על תחתיתה הנבובה ¹⁷⁰.

— שום־פוס־פריהום... — כך תענה הצפחת בקול בכיני־עמום על פני כל הבית. בין צל־החול של מוצאי־שבת.

בהר קולה זה ישמע כעין אנחה עמוקה ונפחדת. בת־קול ¹⁷¹ של באר עתיקה שנתרוקנה. נרמה: צורחת הצפחת, כי מוציאים ממנה, בהכאה, את נשמתה, את תמצית חייה האחרונה... ומגרונה, גרון־הזכוכית, מטפטפות אותה שעה ונפולות פחים צהובות, מרובכות ומרובקות, מעוררות תיאבון.

דממת מוצאי־שבת לבית. הרור אורי מברך על השיירים, טועם מעט ונותן לטעום לכל בני־משפחתו.

הילדים מסכימים עם אבא, שאף על פי שמאכל זה ללא־שם מגרה ¹⁷² קצת את קצה־הלשון, מכל מקום מורגש בו טעמו של התפוז־הב של פורים, עליו השלום ¹⁷³, מלפני ימים ושנים...

אולם באותה שעה עצמה, עת נעלם מבית הדוד אורי זכרו האחרון של התפוז־הב המפורסם, צצו ועלו זה כבד ה"יורשים" שלו — החרצנים שנשרו במים ונבטו — בעציצי בתו הנשואה של הדוד אורי. כשלושה־ארבעה בני־עלים מחודדים וספוגי־שרף ¹⁷⁴ בקעו ויצאו מכל חרצן לאויר העולם.

זה לא כבר פינו מעליהם את הכוסות ההפוכות והמוזיעות. והנה הם מתרגלים, בלי עין־הרע, לאקלימה של שקלוב וצצים לאט־לאט בחיוך עצור וירקרק, שלקחו אתם, ודאי, באדצות מולדתם החמות וטמנו בתוך תוכם.

בעלת־הבית הצעירה משגיחה עליהם בעין טובה. יום ביומו היא משקה אותם. ואחד־במרומים יודע את הגדולות והנצרות, הצפונות עוד להם, לעתיד לבוא ¹⁷⁵.

מניחים, איפוא, את המעט, במשך הלילה, בתא-התנוד הפושד, לשם יבוש, וחתיכות הקליפה האדומות-זהבהבות, שעוד אתמול דענן ומבהיק היה צבען והיו דכות וגמישות למגע, היום בבוקד — מקומטות הן, שחדדות-חומות למראה, מעוקמות וקשות ב"מזוזות" עתיקות. וגטלה הרודה פייגה את סבין-המטבח הממודט¹⁴⁴ וחתבה אותן ל"אטריות"¹⁴⁵, ואת אלו — לפתים-פתים, בעין הזויות המחודדות, והטילה אותן לתוך צפחת¹⁴⁶ גדולה של יי"ש, והמזיקה את מזלם¹⁴⁷ בקמח סוכר, והעמידה את הצפחת במקום-הצנעה¹⁴⁸, במזנון¹⁴⁹.

בתוך היי"ש מתעוררות החתיכות החומות והיבשות לתחיה, מתמתקות ומתנפחות, פורחות מאליהן ומקבלות את מדאן משבבר הימים¹⁵⁰. ובי ימלאו בוס קטנה ויטעמו, ועלו טעמה ודיחה של קליפת התפוזיה, כבדאשית בדיאתה, והתפשטו בבל האבדים.

ובאו שאדי-בשד ל"ביבוד" ובידבו "שהבל"¹⁵¹ על המשקה ונשקו שפה ונהנו. ונמנו וגמדו בולם יחד, כי יפה זה לקיבה. והקדובו! מתקנאות ומתנבלות לידך לסוף סודה¹⁵² של הרודה פייגה: היאך באו: לידי המצאה שבזו? ממי קיבלה? ... — הנה בי בן... — פונה הדוד זשומי אל מיכלה זוגתו בעודו מוצץ את שידי המשקה מתוך שפמו, — אצלך הבל הולך לטמיון¹⁵³. שמא לא היה גם לך "פומידאנץ" בחגי-הפורים? .. היכן הקליפה? עורבא פדח!¹⁵⁴

והפסיקו הדוד אורי:

— מילא, זשומי אחי, מוטב שנטעם שנינו עוד טיפה אחת! ומחייך בעין אחת פוזלת לאשת-החיל שלו, לדודה פייגה.

אז יחבשו שוב את הצפחת. קדע בד לבן לדאש הפקק, חשש שמא יתנדף הדיח הטוב. והעמידוה באפלולית המזנון שתשתקע. ועמדה שם הצפחת פרושה וגלמודה כעגונה¹⁵⁵ צנועה זו תחת שביסה...¹⁵⁶

חג הפסח ממשמש ובא¹⁵⁷. ומכרו יהודים את החמץ¹⁵⁸ שלהם לאליקסיקון שואב-המים, זה הגוי הגוי, המסודבל שערות פשתניות¹⁵⁹ ומלובלכות. ועבדה גם צפחת המשקה לדשותו של העדל, שבוע תמים היא עומדת ומשתעממת, מבודה ואסורה בהנאה¹⁶⁰. ובלתה נפשה עד שיפודה. ושוב יהודים עבדקנים¹⁶¹ ונשים חבושות פאות-נבדיות¹⁶² מבדבין עליה בדבת "שהבל" ומספדים בשבחה וודיוותה של הדודה פייגה.

ויש שבמשך שנים נשמדת צפחת שבזו. מפעם לפעם יוסיפו לה יי"ש חדש ויטעמו לעתים דחוקות; עד שיפוג¹⁶³ דיחן וינוס ליחן¹⁶⁴ של פתי-הקליפה

אגרוף, שמחירו שמונה קופיקות וחצי? .. ואולם מעופו של הרור אורי גבוה יותר, לא לחינם ביקר לפניו את היריד הגדול בניז'ני * . בעיניו הפוזלות יחיד אל חטמו שלו: לאו! אילו עשיר מופלג הוא, היה סוחט¹³³ את עסיסם של... שלושה פוזיטאנצין בבת אחת והיה שותה בכוס. הנה כי כן! פייגה והילדים נעשים נציבי־מלח¹³⁴ למשמע פנטסיה מרהיבה שכוז, בדרמיונם — כוס מלאה עסיס ודור של תפוזי־זהב, מעלה קצף לבן, ובקצף חרצן צהוב צף מלמעלה...

מתוך רמיון נהדר זה משתתקים כולם ומביטים בעינים חולמות אל החרצנים הצהובים שבכוס, זה המס שלקחה הבתולה המאורשה מאת כל המשתתפים ב"שהחינו". מים נתנה עליהם ומונה אותם בעד הזוכית הקעורה: אחר, שניים, שלושה, ארבעה... תשעה חרצנים שלמים יש לה, כן, בעור שבוע תזרעם בעציצי הפרחים. ואחרי חתונתם, אם־ירצה־השם¹³⁵, תקחם עמדה ותציגם לראנה על ספי־חלונותיה, כדי שיהיו גובטים בחמה תחת כוסות הפוכות... וראי חושבים אתם כי זהו סוף־מעשה? אם כן, שכחתם, במחילה מכבודכם, כי גם קליפה יש לו, לתפוז הזה.

ד

אחד הקטנים בא לירי גילוי, כי בשעה שסוֹחֲטִים חתיכת קליפה של תפוז הזהב, מול העששית, מיד פורץ ממנה זרק¹³⁶ קטן של טיפות רקות, שקופות וריחניות; ובשעה שמכוונים את הללו לתוך עיניו של אחד האחים, הרי זה מתחיל ללפף...¹³⁷ אך טרם הספיק הבחור להביא את התגלית שלו לירי התפתחות, הריהו מקבל סטירה הראויה להתכבד בה על גב ידו, וכל גזרי־הקליפה נעלמים בסינרה הרחב של הרורה פייגה:

— אכן, שום מעשה־אשר־לא־יעשה¹³⁸ לא יפלא מהם, מהמזדרים הללו! משל, כאילו היו אלה קליפות־בולבוסין... לאו, אילו יכולה היתה להשיג עוד קליפה אחת של פומיראנץ, היתה מטגנת¹³⁹ ריבה¹⁴⁰, כה לחי¹⁴¹ — ריבה היתה מטגנת...

ואולם אמירה זו אינה אלא משאת־נפש¹⁴² רחוקה. עד שתאסוף כמות ראווה של קליפות־תפוז־הבים לטיגון ולריבה — יבוא אליהו¹⁴³.

ניז'ני־נובגורוד מפורסמת ביריד השנתי שלה.

ודמעות עומדות לו, לחינוך, בעיניו. בפזיזות עגבר הוא מצליף מבט לכאן ולכאן. אל אחיו הבכירים הוא מציף. הללו שותקים כביכול. ואולם, ברור לו לקטן, כי גוד־דינו¹²¹ נחתם. שוב לא תועיל לו שום זכות־אבות¹²². מהיום והלאה ידרו¹²³ לו לחיו. מהיום והלאה נוסף לו כינוי־ביש¹²⁴ חדש ובהטעמה מיוחדת:

“בעל־החרצן”

שאד חלקיו של התפוז הבחור נחלקים כסדר. מלמטה למעלה ומקטן לגדול, עד שמגיע תורו של “בחור הגמרא”. הלה נוטל את חלקו, משתעשע בו קצת לאור העששית, נועץ שיניו וטועם. אותה שעה הוא מרגיש גם טעם לשבח¹²⁵ וגם פריסת־שלום מתוקה מארץ־ישראל, ארץ רימון ותאנה, שעליה חלם לא פעם ב“חרד”. וכידוע, גם מקום גידולם של תפוזי־הבחור הנהו אך ורק בארץ־ישראל. — ובדקה? — תופסו הדור אורי בשעת קלקלתו¹²⁶ ונועץ בו את עיניו הפזולות כשיני־צבת¹²⁷ עמוקות.

— ברוך אתה ד'... — כימלמל בחור־הגמרא והוא מבויש ומטושטש, וחתכת התפוז הבחור עומדת לו בגדונו. הופדעה, בעוונותיו הרבים¹²⁸, פריסת־השלום מארץ־ישראל!

אכל הדור אורי אינו מסתפק בזה. לאו! מוסר קשה הוא מטיף ל“בחור־הגמרא”; מוכיח לו באותות ובמופתים, כי... כיצד־מברכין עליו ללמוד מפי בן־הזקונים. כן, כן, מן הראוי שילמד מפיו. ולא זה בלבד, אלא שעתיד הוא, בחור־הגמרא, להסיק תנורים אצל בן־הזקונים. כן, כן! הסק יסיק...

ואולם פתאום באמצע הוא נזכר:

— פייגה! מדוע אין אני ניגשת לטעום?

נס מן השמים, ממש, שנזכר! אילמלא¹²⁹ זה, השם יודע, אימתי היה גומר את מוסר־ההשכל¹³⁰ שלו.

— אף זה ענין! — עונה ואומרת הדודה פייגה בעקימת פה, שיש בה מסקרנות שבאשה ומן הבושה שבתולשה זו. אף על פי כן היא ניגשת, מבדכת “שהחיינו” ותוהה מתוך הנאה גדולה: הוי, הוי, כמה דברים מופלאים ישנם בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא!.. ושיחה רחבה משופכת והולכת בענין תפוזי־הבחור. הדודה פייגה אומרת: “אילו עשייה מופלגת היא, היתה אוכלת מדי יום ביומו... מחצית “פומי־דאנץ”. לתפוז הבחור שלם אין ההשגה¹³¹ שלה מגיעה. ובאמת, היאך ליטול באמצע יום־חול ולגלגל את הלוע¹³² פדי־הבחור גדול כגודל

הכל מטים אוזן¹⁰⁸ ומקשיבים כיצר רוחשת¹⁰⁹ הקליפה הבשדנית. הקשה קצת מלמעלה ורכה מבפנים. לאט-לאט נפרדות חתיכות העור האדמדמות, הרחבות באמצע, מחודדות בקצותיהן ושוות בגודל. אולם — מקומות שהתפוז זהב מצומק שם במקצת, ויחד עם הקליפה נטרפים חלקי "בשר" קטנים ועסיסיים... במקום שכזה בולע הדוד אורי קול: "פ—פ—ט!"... משל, באילו יכאב לו לעצמו. ומיד הוא מזדרז לתחוב את להב האולר אל המקום המסוכן ועושה ניתוח מהיר, ועובר מזה והלאה; עד שמתגלגל התפוז זהב ויוצא ערום וצהבהב מחיתוליו האדמדמים והדיחניים ונחלק, על ידי הדוד אורי, בדין וביושר, לשהרונים שהרונים¹¹⁰ שוים, חלק כחלק.

— ילדים! — מוציאה הבתולה המאורשה "קול-קורא"¹¹¹, כשהיא מעמידה גביע-זכוכית גדול באמצע השולחן, — אל נא תשכחו את החרצנים¹¹². למען השם...¹¹³ הטילום כאן! למען ישרום¹¹⁴ במים ויזרעום...

פונה היא לכאורה אל אחיה הקטנים ומכוונת גם לאבא ואמא. הקטנים מבטיחים לעזור לאחותם בעבלנות¹¹⁵ זו של בעלת-בית מתחילה, שעתידי גדול צפוי לה, ועיניהם נטויות לשהרונים הענוגים והורדים שבפינכה. את הברכה הראשונה מברך הדוד אורי בכבודו ובעצמו¹¹⁶. בכבוד-ראש הוא לועס את חלקו ובולעו בכונה יתירה, סוגר עין אחת פוזלת ואת השניה הוא נושא לתקרה ומנענע בדאשו לכאן ולכאן, מנענע ומכריז:

— "פומידאנץ" חדיף! ילדים, גשו הנה...

בתחילה ניגש בן-הזקונים. זוהי החזקה¹¹⁷ שלו: בבל מיני תרגימה¹¹⁸ הוא הראשון, תמיד אחרי אבא. מתוך בהילות גרגדנית¹¹⁹ הוא מברך בקול דק וצורם וחוטף את חלקו... ה"שהדון" עודנו בין שיניו והוא נחנק כבד בעסיסו ומשתעל.

אל-נא בחטיפין!¹²⁰ — מיעץ לו הדוד אורי במתינות יתירה. — איש לא יגזול ממך.

— והיכן הוא החרצן? נועצת הבתולה המאורשה את עיניה בגרגדן הקטן ומגישה את הגביע אל פיו ממש, — ה-ח-יר... —

— כן, כן, היכן הוא החרצן? — תומך הדוד אורי בטענת בתו הצורקת.

— נ... נ... נבלע!... — מתבהל בן-הזקונים ומתאדם עד למעלה מאוזניו.

— נבלע — ע ע ? ?

— כ... כ... כן.

תאנה לברך "שהחיינו". אין מקשין⁹³ על החתן בשעת תנאים. כלום אין אמא חולקת לו תמיד את המיבחר שבמנות?

אך החתן ונ' ⁹⁴ בן-שקלוב הנהו. חתן עניו וישר-לב. יודע הוא נאמנה, כי תפוזזה לא נוגר כדי שיזללוהו חתנים בשעת אירוסין, אלא לפאר את השולחן. רק רגע אחד הוא אווזו בידו הצנומה, ופיקת-גרגרתו⁹⁵ עולה ונחבאת בגרונו והזורת ויוצאה. עברה הסכנה. ואישיו הפרטית של התפוזזה נשארת שוב בשלמותה, בלי פגם מלישהוא, חס ושלום.

סיף-סוף מגיע ונא ליל יום-הששי המבורך. התפוזזה אינו עגלגל⁹⁶ עוד כבתחילה וריחו אינו נודף. עלומיו⁹⁷ חלפו ואינם. אך אין בכך כלום. מכבודו לא נגרע, חלילה, תפוזזה כמו שנאמר... אחר סעודת הערב של שבת מתעלה מצב הרוח והלב מצפה. על ידי השמש מברודי לא בישרו שום בשורה לאיש. אך הפרחחים מריגשים בחוש שלהם, שהפעם ברכו יברכו "שהחיינו", ומעמידים פנים⁹⁸ של אינם-יודעים-לשאול⁹⁹. על בהונות רגליהם יתהלכו¹⁰⁰ וקולם אין נשמע. אפשר לחשוב, באמת, כי התפוזזה לא היה ולא נברא, ורק משל היה¹⁰¹.

פתחה הדודה פייגה ואמרה לדוד אורי:

— אורי, קח וחלוק בין הילדים את ה"פומיראנץ"! • למה יהא מתגלגל עוד? הדוד אורי שיחיה, יהודי מטופל זקן ובעל עינים פוזלות¹⁰², אכלן מומחה של תפוזזה, שגילגל, ודאי, בימי-חיו עלי אדמות, כחצי תריסר "פומיראנצין", אם לא יותר, יושב ישיבה מאוששת¹⁰³ בראש השולחן, זוקף את הלהב הגדול של אולר-¹⁰⁴ הבור • שלו — זויאלוב ••• עתק — וניגש לעצם "הניתוח"¹⁰⁵. הילדים ניצבים מטביב לשולחן ונועצים עיניהם באבא מתוך יראת-הכבוד, כמו בעושה להטים¹⁰⁶ מופלא במינו. ואגב, רוצים היו לזכות ולהציץ קצת אל פנים הקליפה. ולא זה בלבד — אלא גם לטעום. הרי אינם אלא בני-אדם בזעיר-אנפין והלב חומד... אך הדוד אורי — יש לו פנאי. לאט-לאט ובעסק גדול הוא מסמן וחותר בפרי קוים שוים, מן ה"קוטב"¹⁰⁷ האחד אל השני. בתחילה הוא מסמן ארבעה, אחר כך שמינה קוים מקבילים שכאלה. קו לקו ירוח אחד בין כולם. ומפליא לעשות מאין כמוהו. ומלאכת הקילוף זה אך החלה...

• התפוזזה.

• לא של בשר ולא של חלב.

•• שם בית-חרושת לסכינים, מפורסם לפני שנים רבות, שכבו עבר ובטל מן העולם.

חיוך עייף ומצונן במקצת משליחיותו הרחוקות בסימטאות מושלגות ובלייל זר ומוזר, כליל הפורים ליהודי שקלוב.

— הביטו בי, ילדים! הנה שבתִי כאשר אמרתי... ומה לכם כי יראתם?

ג

חג־הפורים חלף עבר והתפוז זהב עודנו מתפרקד⁷⁹ בקומודה, שלם בתכלית השלמות; וחם לו וטוב לו. ממחבואו יוצא הוא דק פעם או שתיים, כשמגישים לאורחים "כיבוד"⁸⁰ של שבת, ותופס מקום בלב התקרובת⁸¹, כבן־מלך בין תפוזים ואגוזים עמי־האדץ. וברקו אותו המסובים ושאלו למחירו וחיוו דעתם⁸² כעשירים מופלגים, שלבם גס⁸³ בפירות ממין זה. וחוזרים ומניחים אותו במשקע־מקומו המיוחד לו, בלב הצלחת. התפוחים הקהים⁸⁴ והאגוזים הקשים הולכים ונעלמים בזה אחר זה, אך התפוז זהב גדול־היחש משתמט, כפעם בפעם, מידיהם הגורפות של קרובי הרודה פייגה ונשאר שלם בגופו. הקרובים זק־ק שקלוב אינם לא זוללים ולא סובאים חלילה. יודעים הללו מה לקלוף ומה לפצח ומה להניח לשם נימוס.

ר"משנכנס אדר מרבין בשמחה...⁸⁵ כעשרה ימים לאחר חג־הפורים מתנים "תנאים"⁸⁶ בביתה של הרודה פייגה. הרודה שתחיה מאריסה⁸⁷ את בתה הבכירה לבר־אבה⁸⁸. ושוב נרחק התפוז זהב בראש, תחת זיו דוממותה של עשית־⁸⁹ המאור התלויה; כאילו שמחת המשפחה כולה אינה אלא בשבילו. אמנם, לחיו האחת כבר נצטמקה במקצת, כאותה של גנרל זקן שיצא בדימוס⁹⁰, בכל זאת ועם כל זאת מראהו עדיין מראה־כוהן. את כל השולחן מפאר הוא בזרותו המזרחית ובעושר־צבעו. תינוקות של בית־רבן, למן תלמיד הדרדקי ועד "בחור הגמרא" בן ה"א, כבר הזכירו לא פעם לאמא ורמזו דמיון דקה לאבא, שהנה... לפי עניות דעתם⁹¹ שלהם... כבר הגיעה השעה לטעום מזה...⁹² מן האדום־האדום... כלומר: עיקר כונתם — לברך ברכת "שהחיינו"⁹³. תאנה אחרת מלבד ברכת "שהחיינו" אין להם כלל וכלל...

אך הרודה פייגה בועטת בכונתם הטהורה וגוערת בם בנוזפה: ריקים⁹⁴ שכמותכם! זוללים ומלחכי־פינכה!⁹⁵ כשיגיע הרבר לברך ברכת "שהחיינו" יודיעו להם על־ידי השמש מברודי... אבא ואמא לא יאכלו בעצמם. אל ייראו נא ואל יכזרו!

במשך ליל־התנאים מלא לב הקטנים חדרה. ידאים הם שמא יתאווה החתן

מבינות גנוניהם של "הדברים הטובים" — יצירות אופי שקלוב — מופיע בבשורת עשירות ואשר — התפוז הב. הילדים נפתעים מזהרו האדגודם. מחגהפורים של אשתקד⁶⁰ עוד נשאד בלבם צלריח וצי'מראה של פרי'עץ' הדר מעין זה. והנה קם הפלא הנשכח לתחיה. אותו הדיח ואותה הסגלגולת⁶¹. הנה הוא! עד השנה הבאה, כעת חיה⁶², לא יראה ולא ימצא⁶³. ידים דקות ממשמשות בפרי, עינים לוהטות תוהות עליו, נחירים תאבים רועדים.

— מה נפלא "מאכל" זה! — פולט בן'הזקנים⁶⁴ ברטט, — מה נעים ריחו! — זה גדל בארץ'ישראל! — פוסק "בחור הגמרא" מתוך כובד'ראש ושפתים נפוחות; וכבוד התפוז הב מתעלה.

הדודה פייגה סוגרת אותו, כתכשיט יקר, בקומודה⁶⁵. אך הפרי הסגלגל, הדיחני והלוהט חי בדמיונם של הילדים כחלום מתוק. מתוך עושר וחידוש זורח הוא מעל לכל התפוחים הידוקים והקישואים החמוצים, שדאו הילדים וחזרו וראו במשך כל החורף.

משהגיעה, למזל טוב, סעודת'הפורים תפס לו התפוז הב מקום בראש. בין חבריא שלמה של דובזנויות⁶⁶ וסוכרניות⁶⁷ ותאנים ושקדים. מבריק הוא ביניהם, כאלמוג⁶⁸ גדול מתוך תשבצת'משכית⁶⁹ רבת'צבעים, שנתחברה בשבילו ולא הוא בשבילה.

וכיסתה הדודה פייגה את מנת'המשלוח באלונטית⁷⁰ צחה ומסדה לשמש, כדי שילך וישא... אז יבליט התפוז הב את קדקדו מתחת לאלונטית, לאמור: "בריא אני ושלוש לי... חג'טוב לכם, ילדים!". אבל הילדים מלווים את הנוסע האמיץ בעינים מלאות חרדה וגעגועים. יודעים הם כי הרבה גלגולים יתגלגל, עלוב זה, עד שיחזירהו השמש לביתם.

וכך הוה. דודה אחת חולצה יותו מתוך משבצתו המגוונת, ממלאה את מקומו בלימון ושולחת את התפוז הב לדודה אחרת. נמצא, איפוא, לימון ברשותה של הדודה פייגה. ושולחת הדודה פייגה את זלימון לאותה הדודה. נפגש הלימון בתפוז הב שאר'בשרו ומחליפים מקומותיהם זה בזה. כך מקבלה הדודה פייגה בחזרה את יחידה מחמל'נפשה⁷¹, את התפוז הב הקנוי בשמונה קופיקות וחצי.

מפשילים⁷² את האלונטית הצחורה והנה הוא יושב, גונב'דעת⁷³ שכמותו, באותו מקום'התוך, כמלך בגדוד, ומולך על צפיחיות⁷⁴ בדבש ועל ממתקים ודבלות⁷⁵ וצימוקים. צינתו של ליל'הפונים שדויה עליו כטל. ונדמה כאילו הוא מחייך

בצוהר, ובאה לקנות למשלוח־מנות... וכאן מתחיל אלמותו של התפוז זהב! אפורים ימי רייסיך, דלים חיי ליטא. ומקצתו של הדר־הטבע, המתגלגל לכאן מזמן לזמן, נספג מעט מעט, בשכל רב ובכל חמשת החושים. אף טיפה קטנה אחת לא תוצא לבטלה מפרי נאה וגולה זה. העבודה! אילו היה התפוז זהב גלגול⁴⁶ של נשמה ערטילאית בלבד, אף זה היה מוצא, בבית הדודה פייגה, את תיקונו.

ב

— ובכן, גם בשמונה קופיקות⁴⁷ אינכם רוצים? היו שלום! הבשמית יודעת מאד, כי אין לה לדודה פייגה מקום אחר לקנות תפוזי־זהב, אף על פי כן היא מושכתה בקצה הסודר⁴⁸:
— יהי רצון, שיהא נאה כך חגיגה־פורים אצל כל ישראל, כשם שנאה הסחורה הנמכרת לך... אין כונתו אלא ל"פוצ'ין"⁴⁹.
— אין כונתנו אלא לפוצ'ין! — חוזר אחריה אלי הבשם, המפרק המומחה לארגונים טעונים פירות.

דינר חסר ודינר יתר...⁵⁰ הדודה פייגה בוחרת בתפוז זהב היותר משובח, רענן למראה וכבד במשקל, מעטיפה⁵¹ אותו נייר ותוחבתו לתוך הסל, בין ביצים, בצליט יצנון וכל מיני־מתיקה⁵² לפורים — מלאכת־מחשבת⁵³ של אופי שקלוב. כיון ששבת הדודה פייגה הביתה, מיד צובאים⁵⁴ עליה ה"בנים המשחיתים", למן "בחור הגמרא"⁵⁵, שטרם מלאו לו י"א שנה, ועד התינוק של בית־רבן⁵⁶ — נער דרדקי⁵⁷, החפשים בזכותו של ערבי־חג מעול תורה, והבדיקה בסלה של אמא הנה החלה:

— אמא, מה הבאת? מה הבאת, אמא?
והרגיעה אותם הדודה פייגה. את זה היא מכבדה, לכבוד יום־טוב, בחביטה⁵⁸, את השני בבעיטה ואת השלישי במריטה:
— אוי לי ואבוי לנפשי, כדבורים סבוני!
ואף על פי כן היא נותנת להם ליהנות מזיו⁵⁹ קניותיה:
— הביטו וראו, מזיקים⁶⁰, הולודראנצים!⁶¹

* התחלה טובה.
** יחפנים.

קפוטות מרובבות¹⁸, ואת מקומם בחנות תפסו בינתיים פירות אחרים. תפוחי צפון ואגסי-חורף, לרבות בולבוסין ושאר ירקות. אין יחש¹⁹ בכרך! רק קרעי קליפתם עוד התגלגלו זמן-מה על המרצפת, כזהרורים קפואים של חמה יוקדת²⁰, רחוקה. ואיש לא הבין כי מתגוללות כאן פריסות-שלום של ארצות-שמש ושל שמים העומדים תמיד בתכלתם. סוליות²¹ מסומרות²² רמסו אותם, פרסות סוסים הלמום²³, עד שקם שומר-הרחוב עם המטאטא שלו וביער²⁴ אותם, בלי רחמים, עד לתוך תיבת-האשפה. הקץ לתפוחי-הזהב! הקץ לאותו הפלא שגדל בין עלי-איזמרגד²⁵ ריחניים ונקטף לתוך סלי-במבוס ונשלח מעבר ליס-התיכון, עד לארץ צפון.

הגיע הארגו השני, כעבור ימים אחדים, לשקלוב. ימים ולילות נעור-נדו תפוחי-הזהב בקרונות צרים של נכרים, הודעזעו בתוך עגלות מחופות²⁶ של יהודים, עד שזכו להציץ אל הסביבה החדשה.

פתחה פיה הבשמים²⁷ השקלובית וקראה לבעלה שיחיה:

— גש-נא, איש-חיל²⁸ שלי, ופתח את תפוחי-הזהב למשלוח-מנות²⁹!

אלי הבשם, עם כל האירוניה³⁰ הדקה של אשתו, הריהו מפרק-ארגזים מומחה. מעבד הוא את הארגו הסגור במשך שתי שעות רצופות. לאט-לאט הוא נועץ את הפצירה³¹ בסדקי המנסה; מנקש בכילפות³² ומושך ראשי מסמרים במלקחים³³. וכל זה בזהירות גדולה ובחכמה רבה, כאותו זהבי³⁴ העושה בתוך תכשיט יקר. בינתיים וזוגתו אשת-החיל עומדת על גבו ומטיפה עצות. לסוף ובשעה מוצלחת נפתח הארגו, ומבין עטיפות הנייר הכחול מדמגות³⁵ לחייהם הסגלגלות³⁶ של תפוחי-הזהב, וריח רוח וחגיגי מתפרץ ונודף לתוך חללה הטחוב³⁷ של החנות.

כעבור שעה מועטת מופיעים תפוחי-הזהב בצוהר³⁸ היחידי שבחנות ומציצים אל השוק המרופש, אל השמים האפורים והנמוכים, אל ציבורי³⁹ השלג השחרחר שעלי-יד הביבים⁴⁰ ואל איכרי-רייסין העטופים פרוות-כבשים גסות, צהובות ומטולאות⁴¹. זר ומלוכלך כל העולם הקטן הנראה מסביב. צפוני הוא, טחוב, רקוב משהו... ותפוחי-הזהב עם ריחם החגיגי ועם צבע קליפתם הלוהט מופלאים כל-כך, חדשים ומקרינים⁴² בסביבה משונה ועניה זו, כפורפורה⁴³ של מלכות באכסניה של קבצנים.

ופתאום נכנסת הדודה פייגה... ערדליה⁴⁴ העמוקים על רגליה, מטפחת הצמר על ראשה וסל-הסורג⁴⁵ בידה. ראשונה היתה לרואים את ההחורה הנאה

זלמן שניאור

אלמותו של תפוז הב

א

שני ארגזים טעונים³ תפוזי-זהב מפליגים בים-התכלת. התפוזים מאלג'יר באו; עגולים הם, עסיסיים, כבדים; ומראה קליפתם כעין אורס-להבה — גוונם⁴ של בקרי אפריקי⁵.

מתפארים תפוזי-זהב שבארגז ראשון: אנחנו לוארשה אנו הולכים, לבירתה העתיקה של פולין המרינה. מה לבנות השינים אשר ינעצו בנו, מה נאווים⁶ הפיות העתירים למוץ? את מתק⁸ רמנו!

שותקים אלה שבארגז השני, כיבשים⁹ לחייהם זה בזה ומארימים מבושה. יורעים הם, ברוך השם, שמושכים אותם לאיזו עיירה קטנה ברייסין¹⁰; ואלוהים הוא היורע לידיהם של אי-אלו¹¹ אביונים יתגלגלו בסוף רכבם. העבורה¹²! לא כראי היה לספוג ימים רבים את נגהה¹³ של שמש אפריקי, לילות ארוכים — את טלליה הקרירים של ארץ אלג'יר, להתפנק באוירו המבושם של הפרס הפורח. ירים חומות ומהירות של כושיות-לבנות קטפו אותם וטענום בתוך סלי-במבוס...¹⁴ כלום כראי היה עסק גדול זה?

ובכן הבה נראה, גודלם של מי עלה יפה? זה של תפוזי-זהב שהובאו לוארשה, או זה של אלו שהגיעו לשקלוב — עיירה נירחת ברוסיה הלבנה. נראה ינקח מוסר.

הגיע הארגז הראשון של תפוזי-זהב לוארשה. עמד החנוני וצברם לראנה, זה על גב זה, ברמות פירמידות קטנות. זרחו התפוזים, מאחורי זגוגית חלונה, ככדורי-אש. אך מזלם לא שיחק¹⁵ להם זמן רב, בו ביום מכרום עד אחד. הרחוב הרועש והזולל בלעם ברעבתנות גסה. אנשים עייפים תחבוץ לתוך כיסיהם, ריטשו¹⁶ את קליפת-זהבם הארומה והעסיסית באצבעות טמאות. השליכוה הלוך והשלך על-פני המדרכות המרופשות¹⁷. בלעם ההמון בתוך כרי הליכה, מעשה כלב, בלי ברכה. עסיסם המחיה נפשות ניתז על גבי זקנים מאובקים, על רשי¹⁸

196 מקראה של הספרות העברית החדשה למתקדמים / פרקי ספרות

דממה דקה¹¹⁴ ובקיצוד נמדץ¹¹⁵. וכיצד הם מבדכים בשעת־מעשה, ואת מי הם מברכים — אסור לגלות כלל כלל, שמה תשלט "עין הדע" ...¹¹⁶
אחדי פדיסת־שלום זו מהלך הייתי ימים אוזדים ברוח גבאה¹¹⁷, עד שבאתי לידי דעיון להציג מצבת זכרון לכל זה שהיה ועבד ובטל.
והנה!... כתבתי, בעזרת השם¹¹⁸, את הספר הזה הבא להלן¹¹⁹.

במקלה את ההימנן הבין-לאומי. ספרי-התורה מבית-הכנסת דליובאוויץ' מוטלים כערימת קצצים של עצי-לבנה⁸⁸ בבית הגבאי הזקן, ואת עטרות-הכסף ואת "ידי החיים"⁸⁹ ואת הפעמונים של זהב נטלה ה"קאזנא", כלומר: אוצר המדינה. בנות-ישראל פנתה צניעותן, פנה טעמן. חצופות נעשו כולן ומעשנות גלומי-קטורת⁹⁰ ומנקשות במכוונות-כתיבה ב"גוסטורג"⁹¹ וב"ליסטורג", ובשאר ראשי תיבות וגימטריאות⁹² מעין אלו. בחתונות שלהן ובגטין שלהן בכל יום שני וחמישי לא יתערב הרב דמתא⁹³, ואפילו הוריהן ושאר-י⁹⁴ בשרן. ולכשיתערבו⁹⁵ — הרי הועל לא יועילו.

את היעדות מסביב לעיירה קיצצו, עד לשורש, עמי-הארצות⁹⁶, שהתקוממו לאחר המלחמה, עוד בימי קרנסקי...⁹⁷ ולשם "זוברובקה" וסומקיות מכתת אדם⁹⁸ רגליו תחומי-שבת רבים עד שמוצא אותן, ואף אלו דלו והתנוונו.

הטחנה הגדולה, שבשבילה נוצר האגם, עלתה על המוקד⁹⁹. נשאר לפלטה¹⁰⁰ רק גלגל-המים הענקי בלבד. אבל אין הוא זו ממקומו ומרקיב¹⁰¹ בתוך בצה ירוקה. נהרס הסכר ומי-האגם השחורים נסו לתוך עמק-הדניאפר. ובסוף אין קולו של "שור-המים" הולך. מת מיתה משונה¹⁰², כפי הנראה.

אין בעלי-בתים ומרעה איגנו. פרות אינן רצות מן השדה, לא אדומות ולא שחורות... ואי-אפשר לדעת את טבעו של המחר, היום חמה יהיה זה, או יום סגריר¹⁰³.

התנ"כאי גוע כבד ברעב, והיכן נעלמו התנ"ך הועיר שלו עם מלמד העצם — אין איש יודע. אומרים שבמוסקבה מוצגים הם לראוה במין מוזיאון, במחלקה של "אמונות תפלות"¹⁰⁴.

שוטרים טובי-לב עם כובעי-שרד שדהו אינם עוד במציאות. במקומם לקחו את רסן-¹⁰⁵ הממשלה בק"ק שקלוב פרחחים¹⁰⁶ חשודים לשעבר וכובעי ג. פ. א. ¹⁰⁷, מקומטים מתוך שחצנות, חבושים לראשיהם המטומטמים. הלא הם: "חצי-בוזאני" — רמז לקפיות¹⁰⁸ שבקלסתד¹⁰⁹ פניו הקטן והשעיר, פישקה "טראטי ביק" — כלומר: "שור-הבר השלישי", יוצא ירך¹¹⁰ הסבא חנא פאדוי ביק, שלישי, איפוא¹¹¹, למספר. וחברם "מגדיל גוי"... שלושה צנתרי-זהב¹¹² אלו אינם עושים קטנה או גדולה אלא מחפשים חיפוש חמור בבתיים ובסדקים, שלא יהיו יהודים שולחים, חלילה, ידיהם במסחר ולא יגרמו, חס ושלום, הפסד לממלכת-המועצות¹¹³.

וכשהיהודים שותים "לחיים" אין הם שותים אלא לעתים רחוקות, בקול

- ולחיים!
- ויתי רצון... רצון יהיה, רבנו של עולם —
- כמה זנאמר.
- לתקן עולם...⁸⁰
- ובמה?
- באותו ענין.
- חייהיחי...
- במלכות שרי?
- הרי!
- הנה מה טוב ומה נעים...
- לשיח זה עם זה —
- רברים ברודים ויקרים...
- לחמם את הנפש.
- ולפנות את הלב.
- ובכן, לחיים, יהודים!
- לחיים טובים ולשלום!

ככה תתעלה הצנצנת ממדרגה⁸¹ למדרגה. אצבעות מרוממות אותה, זקניי שיבה ינעוניה כגלים, מלים תתנה לה כנפים, עינים צוחקות ומעוקמות למרום תלוינה את מעופה. ככה תתעלה ותלך עד שתגיע למעלה ומעל לכל מעלה: עד "שכינתא בגלותא"⁸² ועד "זעיר אנפין"⁸³... אחזו בה בצנצנת! עוד מעט מזער!⁸⁴ עוד רגע אחד קטן!.. אי אפשר לאחזו בה עוד! כבר תגביהה לעלות. זראש הולך סוכב. העינים נסגרות... וכאן נהפכה הצנצנת, מתוך אנוחה חרישית ו"שהכל נהיה"⁸⁵ היא חוזרת ונשפכת מהעולמות העליונים לתוך הגשמיות, ומחיה נפש מישראל שנחלשה. ויהודים רבים מסביב לה מקשיבים בכונה ונענים בעינים סגורות:

— אמ"מן!

אולם פתאום באמצע נודע לי, כי לשוא קויתי. זה לא כבר בא אורח מאותם המקומות. יהודי מתגר. ותלה סיפר לי דברים שונים ומשונים. בשלושים בתי הכנסת דק"ק שקלוב הולכים הצעירים מחיל אל חיל⁸⁶ ומנצחים במלחמתם הקרושה את הקדוש-ברוך-הוא, אותו ואת מצוותיו, כגון שבת ויום-טוב לרבות⁸⁷ את יום-הכיפורים. ובמקום פיוט מזמרים שם

— הכונה היא לזה!
 — לזה, הא!
 — לאותו דבר.
 — והרי שאול תשאלו: מה הדבר?
 — כן, כן!
 — קושיה, היי-הי!
 — התירוץ הוא ש... ש...
 — שעיקר העיקרים הוא —
 — נו נו!
 — אדרבא!
 — הנקו...?
 — הנקודה-ה. אה!
 — כן, כן.
 — הכונה היא ... לנקודה.
 — היא הנותנת.
 — הקטנטנה.
 — הרי, הרי!
 — הועיריה!⁷⁸
 — היא, היא.
 — הפירייה!⁷⁹
 — חייזי-חי!
 — הוי, אילו הנקוריה שלמה:
 — טצ, טצ...
 — מה נאמר ומה נדבר.
 — ענין אחר לגמרי.
 — פססס!
 — חובה, איפוא, לקוות ש... ש... ש...
 — אומי-הו!
 — עם כל ישראל!
 — דוקא!
 — אם ירצה השם.

הן: מי ומי יהיה חתנן ונותי יבוא?.. והחזוה הגון, אף הוא מקבל, כמתבייש, את שכרו — מטבע של נחושת; תוחב מלמד¹⁰ קטן של עצם לבין רפי התנ"ך שלו ופותח במקום הנפתח במקוה — שם יקרא ומשם ינבא. ומאותו רף והלאה, יגיד מה שהיה והוזה ויתיה. ועוד לא אירע מאורע, שללקוחות זכרים תיפתח לפניו סדרה של נקבות, כ"חיי־שרה" למשל ו"אשה כי תזריע". ולהיפך ללקוחות נקבות עוד לא פתח המלמד מעולם פרשה של זכרים, כגון: "לך־לך", "בלק" וכדומה... בתנ"כאי שכנה הכתוב מדבר.

לרואה¹¹ הוזה נשאתי את לבי כל הזמן, לסוד אליו לפנות ערב, כרי שיחזה לי, בשכר חמישיה של נוזושת, ברוח הקודש וינחש לי את מזלי לעתיד הקרוב, בארצות־נכר.

וזה שנים רבות שחשקה נפשי לקחת מעט "משקה"¹² בחברת יהודים וז"ל. כשמגיע הדבר ללגימה של יי"ש ב"שטיבל"¹³ או בסעודה של מצוה¹⁴, אין יהודי־שקלוב ניגשים לענין בפשטות של חול, סתם לקוח ובורך ושתה... הס ושלום! אלא כל צנצנת וצנצנת מתנודדת על גבי מלים קטופות¹⁵, אנחות חטופות, דמיזות שטופות ובנות־צחוק טרופות, שלכאורה¹⁶ אין האחת שייכת לחברתה ואין אחת נרבתת לחברתה. ואף על פי כן כונה יתירה נודעת להן, הנה, למשל:

— ובכן יהודים, לגימה!

— ממך נפשך...¹⁷

— היי־הי.

— האמת ניתנה להיאמר, כי, כי...

— הנה כי כן!

— מאליו מובן.

— כלומר: מזונות.

— לאו דוקא!

— בני, חיי...

— המ... גם מזונות משמע.

— אם אין קמח אין תורה.

— היי־הי.

— כן, אבל —

— הרי יהודי חכם אתה!

סוכר קשים למה נעשו? כדי שיהיו בני־אדם מכדסמים אותם עם שתית התה, פירודים, פירודים, בחשבון ובשכל. בעלי־העגלה שותים שט עד היום את התה שלהם עם סוכר־קאנד⁴⁹. מעלה יתידה נודעת לו לסוכר־קנים זה, שאינו פוחת והולך במהירות ואינו מזדהם בתוך המכנסים של מוכיו. וובה הטוחן נסתבך פעם כעניני חובות ושטדות. באה התשחודת⁵⁰ והניחה חותמות על דהיטיו. ועד היום מסבידים את המעשה הנאה בתכלית הפשטות:

— וכי מה אתם רוצים? ותה מומתק לא שחו החזידים הללו?

עכשיו קחו את המאכלים. כדורי קנבוס כתוש⁵¹ עם קישואים כבושים אתם מכירים? אין אתם מכירים. נזיד⁵² דיפות⁵³ עם פולים ידוקים וכמהין⁵⁴ אתם מכירים? אין אתם מכירים. גלדי⁵⁵ שומן של אֹזים עם קליפות־בצל מטוגנות ועם חודת⁵⁶ מרוסקה מכירים אתם? גם את זה אינכם מכירים. אם כן, איפוא, מה אתם מכירים בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא? תאב הייתי לדעת.

שמוע שמעתי שם פעם אחת כיצד סבא ולדקן⁵⁷ אחד, עם עינים קטנונות וסרוטות⁵⁸, עומד וקובל⁵⁹ על נכדו המפונק, מתוך תמיהה גדולה הוא קובל:

— הטו אוון ושמעו! לא יאמן כי יסופד...⁶⁰ מגישים לו לאדחת־הבוקר כרוב חמוץ ודוע סוכד וגם בזה אינו רוצה. שקץ⁶¹ שכזה! כמדומה... מה יטעם ומה יעדב מכרוב חמוץ שבוקו⁶² עליו סוכד?

ולאמיתו של דבר, ובינינו לביך עצמנו: כלום יש לך בעולם מאכל יותר ערב מכרוב חמוץ עם סוכד? הגיעו בעצמכם!⁶³

בחורשה אחת דהתם גדל פדא מין עשב קשה ונוצץ: מראזו כמדאה שעד מגודל וירוק, שער בלי ראש... עשב שו־הבר הוא, זוברובקה קודאין לו בלע"ז⁶⁴, כשממעכים אותו ביד ועלה ממנו דיח חויף של קינמון. עדלים מלקטים עשבים אלו ומצדפים אותם לחבילות קטנות ואדוכות, כמו שהם עושים לזיפי⁶⁵ החזיד. יהודים בעלי־מיחוש קונים אותו ושודין⁶⁶ אותו בין שדף⁶⁷, משקה הוא זה היפה לקיבה... הנה בעשב זה חשקה נפשי להתפדקד⁶⁸, לשכל⁶⁹ את דגלי כמספדים גדולים, לקשר את כפות ידי למראשותי ולהינפש אחרי עשדים וחמש שנה של נדודים.

עיקד שכחתי: גם תנ"כאי ישנו בשקלוב, על שם התנ"ך שהוא מתנבא ממנו. יהודי גויץ הוא עם עיגים עצבות וכדליות. וכל מר־נפש דץ אליה, כדי שינבא לו עתידות. ושפחות שעבדה בגדותן באות אליה, עם דמדומי ערב, כשהן מתביישות ומטפחותיהן החמות מודדות על עיניהן. לשאול את פי החוזה באות

מקלעת²⁵. על גבי ערפים מגולח יורד ונשפך רם־יהודים במים. ואין איש שם אל לב... ובשיוצאים החוצה מוקזים²⁶, מצומקים ומחודשים, ושמעו השומעים רוח מצויה²⁷ צוחקת ומזעזעת את חוטי הטלגרף. ימי בינים²⁸ והמצאות העת החדשה נצטרפו באן לחיים של שלום, ואין אלה מסיגים גבוליהם²⁹ של אלו. חומוג של ארנים גבוהים מקיפות את העיירה. פה ושם פרוצות החומות הללו על ידי שערים ירוקים גדולים ופתוחים לרוחה. הרי הם דרכי־פרא המובילות לפוליסיה³⁰. בימות־החול זוחלים ויוצאים משם איברים בזעיר אנפין³¹, עם סוסים פעוטים ועם עגלות גדולות טעונות תבן וקצצים³². ובימי השבת מטיילים שם בחורים מישראל עם בלותיהם ומלקטים גרגרים... בפירותיהם. שהרי בידיים אסור מחמת מוקצה³³. מלאכה נקיה וקלה!

מלבר הדניאפר ישנו שם אגם חביב ושוקט, שתחילתו אמת־מים³⁴ בעבי היער, וסופו רחב כים. מששת ימי בראשית³⁵ נוצר אגם זה, ברי לנפול אל עמק־הדניאפר ולהסב גלגל מים ענקי של טחנה גדולה. יהודים שאכלו טשולנט³⁶ די שבעם מהלבים תחום שבת עד לפס־הארמה שבין מים־עליונים ומים־תחתונים³⁷ ומביטים אל גלגל המים החוזר וראשם סובב ובטנם המלאה מתקדפה³⁸. "מוטב שלא להביט למטה!" — כך הם מיעצים, ואין חכם בבעל־הנסיון. ואף על פי כן הכל מביטים: המיעצים והמיועצים³⁹.

מין קרפדה⁴⁰ גדולה יושבת שם בסוף, על חוף אגם זה. ובשהחמה שוקעת מתחילה זו להתאנח בנשמה ערטילאית⁴¹: "בר־הו! בר־הו!" ומשיחות הנשים ש"שור־המים"⁴² הוא, והוא המתאנח כך. דייגים, אומרות הן, צרוהו לא פעם במכמרתם⁴³ והוציאוהו לחפשי. אסור, אומרות הן, לנגוע בו. פן... אומרות הן — פן מה?.. ומה מראהו? אין איש יודע.

מעבר לאגם, המבהיק בין בתים אפורים ושרה ירוק, יש לראות את הפרות בשהן שבות ממרען. פרה אדומה כי תרוץ לפני העדר — יום חמה יהיה מחר. ואם פרה שחורה — סימן מובזק⁴⁴ הוא שמחר ירד גשם. דבר ברוק ומנוסה.

אצבע בי תיפצע — מחבשים אותה קורי־עכביש⁴⁵. וכל המדוהים באבק הרי הם משובחים. פעמים רפוא תירפא האצבע ופעמים היא צבה⁴⁶ ביותר. ואולם לתת רופי⁴⁷ בתרופה נעלה זו, העולה חנים אין כסף, אין בן־שקלוב מעז מעולם ועד עולם.

תה מומתק אין אדם הגון שותה שם, מלבר חולים ופושטי־רגל⁴⁸. וגזרי

זלמן שניאור

אנשי שקלוב פתיחה

אחת מי יודע? ¹ אחת אני יודע. עיירה על חוף הרניאפר ברוסיה הלבנה ושקלוב שמה. שם נולדתי ושם למרתי "עברי". ² לפיכך מיטיב אני לדעתה. נר-החיים בוער שם בצנעה. אין רוחק בו כי יתלקח. ³ מקמצים ⁴ בו כמו בנפט. ⁵ שלהבתו אינה מפציעה ⁶ וגם עשן אינה מעלה. ולמה הוא רומה? לנר-התמיד בבית-הכנסת הקר.

סתם? בן-אדם אין לו שם אורלוגין על הקיר ולא שעון בתוך הכיס. מדי בוקר, בהתריע ⁷ אני-הקיסר, המפליגה ברניאפר, וירעו כי הגיעה השעה העשירית... ולפנות ערב, כשזו שבה ופולטת נהימה רוח ⁸, קיטורית ⁹ וממושכת: "זבב-ו-ו", סימן הוא שהגיעה שעתה של ארוחת-הערב. חצי השמינית ¹⁰.

שני שוטרים רוסיים משרכים ¹¹ שם רגליהם ברחובות. כובעי-זשורד ¹² שלהם רהו זה כבר ואין מכיר צבעם, ואין איש יודע בעצם: ערלים אלו למה הם באים? הרי קהילה קדושה בכאן, רבנים וגבאים מושלים בכיפה ¹³. אם כן, איפוא, מי זקוק למפקח-סדר אלו? ובכל זאת, כשהם מתחילים לחפש מקום להתגרר בו ¹⁴, מיר מגישים להם צנצנת יי"ש וחרורית ¹⁵ של חלה, והכל בא על מקומו בשלום ¹⁶.

בנות-ישראל רהתם ¹⁷ אינן מתבשמות ואף על פי כן נודפים מהן ריחות משובחים: ריח של חציר רענן, של ילחם-כמון ¹⁸ חם ושל סומקיות-יער ¹⁹. לפנות-ערב תשבנה על האגפים ²⁰ הירוקים שלפני בתיהן, מטפחות אמותיהן החמימות על כתפיהן הדקות, ושיר עצוב הומה מתוך לבן: כך מתגעגעות הן לבן-זוגן. אלו כי תינשאנה לאיש — מיר יושבות בחורות אחרות במקומן ומושכות בשירי-העם שנפסקו. כרבורות ²¹ נידחות ²² הומות הן ומצפות לזוגן...

בקרן-זויתו של בית-המזחץ, בתוך אר צפוף ואפל, מרכיבים שם עד היום קרני-אומן ²³. קלונימוס הגבוה מרכיבן, לאורו הארמזם של נר-דונג עשוי מעשה-

ביבליוגרפיה:

- י. קלחזני, "יוצרים ובונים", כרך ג', ספר א', עמ' 76—111.
- ז. שניאור, מונוגרפיה, הוצ' יבנה, תש"ז.
- י. רבינוביץ, "דרכי מיתוס בשירת שניאור", ספר השנה ליהודי אמדיקה, תש"ז, עמ' 462—476.
- מ. ריבלוב, "פרקי שניאור", ספר השנה ליהודי אמריקה, תרצ"ט, עמ' 215—227.
- שטוייט שלום, "פני הספרות", ספר שני, עמ' 119—129.
- מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנק, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 858—862.
- תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אוריגובסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, עמ' 16—44 (כרך ג').
- חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, תל-אביב, תשי"ג, עמ' 31—39.
- ספר הגות, מחקר, פיוט ובקורת, מאת א. פריצקר, הוצ' "תרבות", תל-אביב, תשי"ח, עמ' 227—235.
- עתון "מעריב" מיום 27.2.1959, מאמרים — שבעה לפטירת ז. שניאור.
- סופרים, מאת א. אפשטיין, הוצ' עוגן, ניו-יורק, תרצ"ה, עמ' פב.
- ספרות על פרשת דורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תשי"ז, עמ' 34—40.
- אנשי שקלוב, מאת ז. שניאור, הוצ' עם-עובד, תל-אביב, תשי"א.
- לוחות גנוזים, מאת ז. שניאור, הוצ' עם-עובד, תל-אביב, תשי"ב.
- שירים, מאת ז. שניאור, 2 כרכים, הוצ' דביר, תל-אביב, 1958.

זלמן שניאור (זלקינר שניאור)

(1887 — 1959)

משורר ומספר עברי ואירי. נולד בשקלוב שברוסיה הלבנה. החל מפרסם שירים בגיל רך, רכש חינוך אקדמאי במרעים הומניים בסורבון ולאחר מכן השתלם ברפואה באוניברסיטת ברלין. בשנת 1941 עם פלישת הנאצים הצליח להימלט לארה"ב, שם המשיך בעבודתו הספרותית. בשנת 1951 עלה לארץ ישראל.

ביצירתו מודגשים מוטיבים אוניברסליים ולאומיים. בולטת נימה מרדנית — השקפת-עולם אכסיסטנציאליסטית, התובעת לחיות את החיים במלואם. לפי השקפתו אין חיים של ממש בלי תנועה, בלי תשוקות, בלי רצונות עזים. הוא מעדיף כוח טבעי, איתן, ועל כן אהב וכיבד את העם ואת העממיות. תאור אנשי שקלוב מהווה ביטוי ממצה לתפיסתו זו. זמחבר מדגיש את כוחותיו הטבעיים של האדם, אותה אופטימיות חיונית ובריאה המצויה באנשי שקלוב. בכתביו מוצאים אנו שירה, נובלה, סיפורים, ביוגרפיות ודברי ביקורת ספרותית. חלק מכתביו תורגם לשפות רבות.

"אנשי שקלוב" ("פתיחה"; "אלמותו של תפוח הזהב")

הספר עוסק באנשיה המופלאים של שקלוב, מנהגיהם ונימוסיהם ושאר פרטי ההוי שנתגבש בעירה שקלוב במשך דורות. שניאור שם את סיפורו בפיו של ילד תמים, ואמצעי ספרותי זה משמש מעין תריס בפני גודש של שכלתנות והבטחת ערוצם האפי של הציור והעלילה. ארבעה הם היסודות ב"אנשי שקלוב": סיפורים, תיאורי הוי, הומורסקות ואטיודים פסיכולוגיים.

מספר יו:

"כל כתבי", הוצ' "דביר"; "אנשי שקלוב", הוצ' עם-עובד, תש"ד; "פנדר הגבור", הוצ' עם-עובד, תש"ו.

מלאתי את האויר געגועים זרים. והוא לא עצר כוח: הוה הוא בורח, דמותו חגה, מלופפת.⁹⁴ באדים, הנה הוא גראה כפוף במדרון; דומה כי הוא יורד לארץ תחתית. רק כלבו עוד שולח אל עבר פני גביחה עמומה.

מהר מתוך מעגל הקסמים אשר מסביב לאבן השתיה ושכתי בעוד זמן-מה אל יצועי; גם יומם הרהרתי לא מעט כחג' המזור, שהיה קוסם⁸⁰ את עצמו בכל לילה לישיכת תרדמה על האכז; לא הייתי מעורר עוד חצות⁸¹ לחפצי, למען זגות וכלות בגעגועי לילה טמירים⁸²; דבר-מה עמד לי לשטן.

ופעם אחת נהיה דבר-החידה⁸³ — כלילה זר ומזור, אשר נחרת בזכרוני כליל שמורים⁸⁴, הקיצותי בלב הולם ושמתי עלי את כל לבושי עד שרוך נעל, כיוצא לדרך רחוקה; בחוץ קדמוני אדי ערפל לבנכנים, אשר גישאו כנדים⁸⁵ טחוכים במהירות רבה, הירח הפגום, אשר בגלל העננים המרחפים על פניו היה נראה כשמי ועומד חליפות⁸⁶, שיות על המקום קסם ומזימה. האויר היה עשן כולו גד וטחיבות, ורק מנגד, מעבר הגבעות והלאה, נערם ענן-טללים כהה אשר לו, זע והיה נראה כמכסה על פני תהום רבה, שילבתי את זרועותי על חזי, כי עצמותי רחפו⁸⁷ מקרירות, אך לבי הלם בחזקה, כאילו צפה לדבר-מה. צעדתי לפני מבלי חשוב את הדרך ועם כל אבן מכשול אשר פגעה בי עבר בקרבי זרם של כאב מתוק, לחצתי את ידי בשארית-כוח אל לבי והייתי כאזור גבורה ותבונה גם יחד; היה לי טוב; תפסתי הכל מחדש: את המולדת ואת הלילה. עיני הביטו נכחן, אל האדים אשר רצו באלכסון בחלל העולם, והם נדמו, האדים החיים האלה, לגעגועים אשר דמות להם. זה היה הטוב או האמת אשר עברני; שפתי הריעו כחצי-קול, ואני נחפזתי ללכת, ופתאום התאפקתי⁸⁸ כרגע, בי פגעתי באבן-השתיה, דמות הזקן, אשר בצבצה מתוך חירון האדים הדקים, נראתה כמתוחה לרוחב, כנטוית גרב⁸⁹ לכל העברים, אך אנכי לא יכולתי להתמהמה ועשיתי את דרכי מסביב לאבן, כשאני מרטן בשפתי וצועד צעד אחרי צעד בחזקה. רק עיני הסבו את קצה-מכתן לעבר האבן; ופתאום הקיש המטה — הקשת-מריבה יחידה, אשר הכזילה את לבי, נעצרתי מלכת וראיתי את הזקן אשר נודקף בבת אחת ובזעף. הוא זע, פרוע מעיל, צעד צעדים אחדים למולי, ועמד; מטהו התחיל מקיש באדמה במהירות רבה, ונחירת גרון שוצפת⁹⁰ אשר לא היתה דומה לדבור, התיו⁹¹ הנזטר כמשך רגע לעבר פני. ידעתי כי הוא מקלל אותי, אך עמדתי בלי נוע, הוא כרב⁹² פראום את שולי המעיל על גופו והתחיל פונה והולך לעבר גבעת הנחל, הבטתי אחריו, כשאני רוטט מתמהון והכנה גם יחד, ההבנה, הבאה לפעמים כמהירות הבזק⁹³ בשעה שחידת המעשים היא גדולה יותר מדי, עברה עלי כחפזון ברגע שהחג' הלך הלוך והעלם באד; ידעתי, כי הוא רצה לתפוס מחדש את המולדת כמוני, הציקותי לו, לילה, לילה;

אימה כיללה, עם חמורותיה המתעלמים⁶⁶ בימי אלף שנים⁶⁷ כמו ביום אתמול, עם אמתה⁶⁸ אשר רודות עצומים ורחוקים עשו אותה בראשיתה מרמס תחת כפות רגליהם. אך הגה נשמע קול צעדים. האם זה ההלך אשר שב? לא, הלזה נתעה⁶⁹ ללון בנאות חדרה, והאיש אשר בא הוא גבה-קומה וכפוף שכם באחר, את פניו יעטר זקן-שיבה מסולסל ובידו מטה מוזר ואריר. זהו החג' המצטרף לשמירה בלילות, האיש בן-הקדם⁷⁰ אשר יסופר עליו, כי לא נאות ללכת מן המקום הזה, ביום אשר רכשוהו אדונים חדשים, ויואל לשבת עם האנשים ולהיות נוטר⁷¹ עד בוא עת⁷². הגה הוא הולך אל אבן השתיה, כשהוא מקיש אחת ואחת במטהו. מדי עברו עוברת רוח חדשה על המסובים; מן הסב הזה, אשר איננו בעצם מערביי הסביבה, יורדת כעין בשורת נכר.

בלילות הייתי מתעורר לפעמים לפתע פתאום — יקיצה בעצם הלילה ללא חלום, ללא חלמות לב, ללא שארית סנוורים⁷³ של שינה, בני-עלומים אמיצי-גו, כשהם אוהבים בפעם הראשונה אהבת-נפש⁷⁴, יש שהם מקיצים באמצע הלילה והוזים בעינים פקוחות על דבר האהבה; היום ימעט להם, הערב יקצר ורק לבי הלילה ימלא להם. גם בעיני לא נחשב דבר-היקיצה כפלא; בימים ההם, בטרם ירובד על עם מתכונן⁷⁵ בארץ יהודה, אהבו דבים את המולדת ראשית⁷⁶ אהבה; ללא תכלית, ללא תקוה, מבלי ליחר את דמותה. חקדנו והזינו ימים וערביט, אך במסתרים ערג הלב לתפוס את הכל מחדש; בכל פעם, כשהייתי מקיץ בלא-עת, הייתי כנכון, כיודע זיכר מראש. לבוש בגדים הייתי עובר בלאט וברוח נכונה את מפתן הבית, ואולם בחוץ, כשהגיע אלי קול הריטון של כלב הנוטר, הייתי פתאום כמתמהמה. כעבור רגע נשתתק הכלב, מתוך עצלות של זקנה או מפני שהריח בי ריח המקום. אך אנכי הוספתי לצעור בלאט כמתנכר למקום-נכר. באור הירח, שהיה מלא בלילות ההם, ראיתי את הדמות הרבה⁷⁷ של החג' הערבי, כשהיא כפופה על-גב אבן השתיה; מטהו האריר היה נתון בידו בזקיפות גמורה ואיש הלילה, שישב בלי נוע, היה נראה על ידי כך נמרץ לאין קצב. הוא לא הפנה ערפו, אף על פי שצעדי נשמעו ברומית הלילה, בלכתי הלון והתקרב לא זע העיגול⁷⁸ על ראשו. לילה אחרי לילה נשנה זהרר: הכלב רטן וגרם, אנכי צערתי מעבר ערפו והוא לא זע, אנכי סבתי לעבור מנגד פניו והוא לא הביט אלי. פעם אמרתי לו מרחוק "שלום", הוא ענה לי: "עליכום שלום"⁷⁹; אבל קולו עבר לברו — קול צדוד מזקנה וצדוד מבדירות או מזעף, הסתלקתי

כמו בלילות ירח נשקפה לכל אזור מן האנשים המעטים כעין שארית טובה. הנה אתה יושב לשעה קלה על האבן הגדולה הקבועה באמצע המגרש שלפני הבית, זו הדומה לאבן השתיה⁴⁴ של המקום, ואתה מכוון במקרה את לבך כלפי מדרון הגבעה הגדולה, במקום שפזורים שיחי עצים דלי-קומה; אתה רואה אותם בדמיון כשהם מכונסים כל אחד במעגל חיים קטן, העשוי ענף תחוח⁴⁵ וטוב, ולבבך נדגש ער מהרה ואתה מחזה⁴⁶ לעצמך שמץ מתיקות של אם, של אב עניו ורחום. זאת היא חירת הלילה הנפתרת על ערש הילד, בגחון עליו האם ונפשה מלאה לאין הכיל מאשר לא תמלא אף פעם לאור היום. מה-מזור היה בלילות רגש המרחב; הלילה המצמצם מטשטש גם את הגבולות, ובאישון⁴⁷ אפלה יודע הרמיון לשער על נקלה חוק אחר, גורל תמים, מולדת אחת מצודפת⁴⁸; הרל בין אנשינו היה אוהב לספר בערבים על כל נפות⁴⁹ הארץ; גם שומרון, אשר לא מלאו ימיה ער תום, היתה כאחת מהן. כזוהר הירח נעלתה דמות המולדת שקופת-יקרות⁵⁰ כבודלח⁵¹, בעלטה אשר בערבי הקיץ היא שטה מסביב עטויה בכל מלבושי הרזים, צללי הגבעות, המתוארים מעבר הבית מנגר, שיו⁵² עלינו שלום ופרישות, כנוף-הרים רב השם גבולות ובטחון; איש עתי⁵³, שהיה יוצא בערב ללכת לחדרה, היה יורד ברגל קלה, כיליד-הרים החושק לשוט⁵⁴ בערבים על פני ערבה מודעת, פוריה, זרועת בתים ואחוות. דבר-ההלך⁵⁵ השרה גם על הנשואים כעין רגש חדש; חדרה אשר בעמק גדלה אף נסבה⁵⁶, הפכה להיות המון שכנים⁵⁷ טובים ונבונים, אשר הרחיבו את שבתם לכל רוחות השמים. בערבים כמו אלה, כשהאנשים היו פגומים⁵⁸ בנספר, היתה מתכוננת חבורת מאחרים שהיתה ממתינה להולך ושב; היו מתפלשים בטל הלילה והיו משיחים בנקודות ישוב, אשר שם עברו או ישבו האלמונים בטרם בואם אל המקום הזה. שמות הנקודות כשוזי יוצאים מפי המדבר, חרתו בדמיון השומעים רושם בהיר וברור; האנשים היו משולים למלחים הנוקבים⁵⁹ את מגדלי-זאור אשר עברו עליהם בימי נדודיהם. ככל אשר האדיכו לשבת כן הרגישו את המרובה מתוך המעט; דברו על אמיצי לב אחרים והיו משערים, כי אצורה בארץ גבורת פועלים ושומדיה לאין קצב⁶⁰; הזכירו בשניה ובשלישית צורות-ישוב בלויות⁶¹, והיו מחשבים במעוף עין⁶² את ריבוי הברכה⁶³ של צורת היים יחידה. לאחרונה, כשהיה שט אר-טל על פני הירח ומפני הרחקת החיים⁶⁴ של חצות היה רחש הים כבא מארץ רחוקה, — בשעת חצות כזאת עלול היה ילל⁶⁵ תנים, המקיף את הגבעות, לעורר בלב המסובים הרגשה של מולדת מלאה; עם רזים המהלכים

הרלת הפתוחה השקיפו המסובים אל במות ההוף, אל נקיק הנחל ואל הגבעות האפורות אשר מעבר ²¹ השני; גם עם אכילת הנחת ²² אשר עם תבשיל הערבים העירה בהם הבעת פניהם, כי הם מרמים את מראה עיניהם לבמת-חזיון ²³. הרבור לא נראה כשגור, השתיקה שמסביב השולחן היתה רומה לשתיקת מצוה של נזירים; כשהיו מתחמקים מאצל השולחן היה בין-רגע ²⁴ כמעט משתרר שקט רב; רק קול ענות ²⁵ אחר היה הולך ובא במקום: זה האיש אשר לו התור ²⁶ התכונן לצאת בסוס ועגלה למען שאוב מים. כל המסובים על המפתן הביטו אחריו בדממה בצאתו אל הנחל; הזוג ²⁷ אשר על צואר הסוס צלצל לאט לאט ובמעט תעלומה; קולו הלך הלוך ודרת. רומה היתה כי איש העגלה יורד אל ארץ תחתית ²⁸, אשר במהרה ישוב ממנה. הנה נרם השאון הרגלי ²⁹, נעלם המחזה החוזר יום יום, והאנשים ניטשו ³⁰ במנחתם, כשהם מתרפקים על קיר הבית או על אבן ועפר שיש בהם כרי שכיבה ³¹. אלה נראים כאחים, כנעלים, כמסורים בלי-עמל ³² לדבר-מה נאצל; על ידם, כאחים ליד אחים, היו סרוחים היגיעים, הנעורים ³³ מכל. נוף ארץ אזור עשה גם זה וגם זה; אויר ארץ שומרון הילך ³⁴ על האנשים הזיה ענוגה מאור, אבל הוא נסך עליהם לפעמים תמהון אשר אין לו שחוי ³⁵ בין הגבעות הנכריות האלה, הגולשות ביחר עם מי-נהר יקרים אל הים, נעורה אהבה לא ברורה למוצית נכדיה כמעט אשר חדלה ³⁶ את גורלה ³⁷ בלא עת ואת מתק חייה ללא פתרון ³⁸. פה התגאו על חזון המולדת לא פחות מאשר ביהודה הרוויה זכרונות ומאשר בגליל הנערץ. אבל פה היתה האהבה מהולה בעצבות של רגש נכזב מבדאשית. בין ערבים, עם גמר יום העמל, היה צריך להרהר בדבר-מה, להעלות בזכרון דמות רחוקה מאוד. ביהודה היה הדבר מובן הרבה יותר; שם היו הלבבות פונים דק אל העתיד — אל העתיד אשר כולו תמים, אשר קל לשיר עליו שירים מלב טוב, לחרות את דמותו בחלומות אמונה. בפינת השומרון נטל ³⁹ על האנשים לתהות גם על העבר; בשעות געועים ושקט, כשאנשי הקבוצה המעטים היו תועים כה וכה, בין ספיח חרולים ⁴⁰ אשר על הגבעות העזובות או בין שיחיה העצים אשר במדרון הנטוע, — בשעות כאלה היה דומה, כי פה עדיין הולך ונמשך אבל יחידים ⁴¹ על אפרים ילד שעשועים ⁴².

יומם נשא המקום את אנשיו בדממה, כמסתיר מהם דבר-מה, ואולט בלילות היו מתגלים חסדי-חיים. יש אשר נתלתה מסביב אפלה מנומרת ⁴³ כוכבים, ויש אשר עמד הסהר מעל מי הכסף השטוחים מתחת; ואולם בלילות אפלים

החג' 1 מחפצי-בה

מחררה, מקום החורש² הטוב, עליתי באחד הימים אל גבעות הקבוצה³ אשר בחפצי-בה. המקום, נוף-שברים⁴ שומם הנשקף עלי-פני הים, נראה לי כה גלמוד וכה מסוחר, — באין אף כבדת ארץ⁵ בינו ובין חדרה הנטועה, חמרתיו⁶ וישבתי שם ימים. לא במהרה קניתי לי הרגל-תפיסה⁷; העצים הרכים, שהייתי מעדר תחתיהם במורד הגבעה, נראו לי כענוגים או כעמוסים חובה; רצועת המים המשחירה, הכפופה⁸ אל הים בתוך נקיק⁹ נחל צד ועמוק, נראתה לי כרחוקה, כנתונה בשפי¹⁰, כיוצאת מן הסדר הרגיל של דמוי מולדת¹¹, לא נועזתי כמעט לרדת אליהם, אל המים אשר יקרי-דמות הם בכל מקום בארצנו; ברפות היום¹², באין להט שמש, הייתי בוחד לשבת במרום החוף התלול והייתי צופה אל פני הנחל הנפתל, זה אשר גם בקצה דרכו, מרי גשתו אל חיק הים, היה נראה כריק מכל הר מרחקים. משמאל השתרע הים ומראהו היה תאוה לעינים, ככל משטח מים רביט הנראה מגבוה; ואולם אף הוא, הים הגדול, הנוהר¹³ והשב לעומתך גם יחד, זה אשר מרי הביטך אליו אתה רואה אותו תמיד כזר לארץ יקרה, — אף הוא נראה לי בימים ההם כהור ללא-ארונים, כלוית¹⁴ עוז או תפארת אשר נקרעה לפני עידן ועירנים¹⁵ מאת אדמות אבות קדמונים. מימין התנוססה דמת גבנונים¹⁶ חשופה, הסף הצהוב לארץ שומרון המשוערת; משם נשקפה אלי דמות מולדת והייתי הוזה אהבה. בשעות הוזה כאילו לא הילכה נפשי¹⁷ את אהבתה במלוא הארץ, מן ועד באר שבע; היא כאילו התרפקה¹⁸ על הרי-אפרים לבדו, — זאת קדמות-אשר אשר הוזה¹⁹ בה בראשונה הגדול, תואר מולדת נחמד אשר נמוג בלא-עת.

האנשים, אשר אכלתי אתם לחם-עמל. ימים ספורים, לא הסכינו²⁰ במקום הזה לצאת ולבוא, אף לא הרבו לשוחח; קהלם הקטן היה יושב ברווחה מסביב לשולחן האוכל, שהיה דומה לשולחן אבות אשוי במשפחה רבת-צאצאים. בעד

שרטט התאווה יוצר אח כליון הנפש העורג לרבר-מה שאין לו סוף, — במבט קופא כזה מביטה עכשיו הזקנה אל הרחוב אשר מעבר לחלון, במקום שהוריה, — אב ואם מעולפים בצל וצמודים לרמות אחת, — עלולים להראות בדרך חזרה מבית הכנסת, או כאלו גלגל של רוח רזים²² נכון להשתער עכשיו על פני חוץ, להקדיר את הכל לרגע אחר ולהעלם כלעמם שבא. ועל פני חוץ, מעבר לחלון, צפים ועולים צללי אנשים, אשר הזקנה תראה אותם כראות העין צבור של עצים רחוקים — כאלו הם צומחים כלם מגזע אחד; הצללים מתקרבים יותר ויותר, עד שהם נוגעים כמעט בחלון, אך צללי משפחתה הנחפזים אינם מביאים את הזקנה אף לירי רגש כל שהוא, כנחר אשר פני מימיו המאפילים ישלו לפעמים לפני סער, עד במרום ינשאו כבר העצים בחפזן, — היא, הזקנה, שוהה ערין מעבר החלון אשר מבפנים, והיא נשקפת מחכה. הזקנה מביטה ומחכה מתוך מצוקה כל כך עצומה, עד כי לבה, לב הבשר אשר בקרבה, מתפרץ לצאת מגרל הכאב, ופתאום מתחיל לבה הולם במהירות רבה, לא מתוך רפיקות חיים, כאלו היה זה לבו; של הילרה הקטנה הנשענת אל החלון, אלא כמו מטולטלת של שער הנתקלת עם כל נענוע בארג של צמר — על פני חוץ מעבר לחלון הופיע דבר-מה.

מעבר החלון השני נראה דבר מוזל לא דמות, אשר לא יעורר שאון בלכתו ואשר צל לא ילוה אליו; ודרך אין לו לדבר ההוא, לא מפנים ולא מאחור הוא בא, אלא מתוך החוץ אשר מעבר לחלון הוא מתהווה; כאשר יגלה עצם הדבר אחרי אשר יגולל מעליו המכסה, כך מתגלה דבר זה שאין לו דמות מתחת לפני החוץ הנגללים בלאט הלאה, הלאה, הלאה. ובמקום אשר יעלם קרום העולם היצילון, שם ימוג האור, ועלטה חסרת צבע, אשר אין להשקיף בעדה, מליטה²³ כבר גם את הולון, אשר הזקנה עוד תביט בו, מבלי לחכות לדבר-מה. הזקנה אינה מחכה עוד, ואולם מבטה פונה עדיין כלפי העלטה הזאת, שדבר לא יחדור בעדה, והוא מתלבט, מבט אחרון זה, כמבט ראשון של איש שזה אך הוכה בעורו, ואובד לסוף ביחד עם החלון בתוך העלטה. ואז נשארת הזקנה לבדה, בלי כל דבר אשר יפריד אותה מזה, וחרש כמו צל דועד בקרבה צער לא-צער, שאין בו ממשות כלפי הזקנה כמו עשן הפתילה הכבויה כלפי החשכה. ורגע אחד — כנצח נצחים — צפה אחרי כך הזקנה על פני הדבר ההוא שאין לו דמות, עד אשר יתנדרף צערה לא-צער והיה ללא-כלום.

עובר כרפוף על פני נפשה, משום שהשיבה המופלגת נעשית כמו זרה. כלפי עצמה בשעת קבלת שמחה או יגון. אך זלום וזעזע הזה של הזקנה, הדומה לחבלי ילד שבשעת שנה, מזעזע בקרבה את הרגזות, אשר תמצא תמיד בנפשם של יצירים עתיקי ימים, כאשר ישמש חללו הדיק של אילן יקן מדור לחיות קטנות המכרסמות בשנים חדות, — וביחד עם הרגז המזדעזע בקרבה צפה ועולה לפנייה גם דמותה של הסבתא חיה, זו בתה אשר היא, הזקנה, מקניטה אותה מן הכקר ועד הערב, משום שגזירה היא מלפני החיים שהטובה תצמד אל הרעה ורגז ישלים את החבה, בכדי שישוב הכל להיות אחד כמו מבראשית.

דמוחה של הבת צפה ועולה לפני הזקנה, וכמו אשר ישתנה מהלך הרוח במקום פדשת דרכים, כך מישתנה רגזה של הזקנה לרגש של חבלי דחמים, כמו שבכי ילדים טורד מסתים באנחה ברגע שהם נרדמים; ומתוך געגועי פלאים עורגת עכשיו הזקנה על בתה, כמו על דבר שהיה לפנייה היא בעצמה, הגעגועים השוטפים מתלכדים לאט לאט לרגש של אהבה, ועזה היא אהבה זו המשתוקקת לצדף בחזרה את החיים שנפרדו בימי קדם, כמו אהבת הסוד אשר תחלק חיים, וכאשר יקום להיות הדבר הזה, עת מתוך צער עכור תשוב אל הזקנה תמצית החיים שנטלה ממנה לפנייה מתוך תענוג עכור, או ישתפך בנפשה כעין לשד יי אונים חדש, ועיני רוחה תפקחנה אז לראות היטב את כל אשר יאיר באורו אותו הנעלם המתהלך בקרבה. וכמו אשר לפנות ערב תופיע בפאת מערב תכלת הרך השקופה אשר תהיה כמוה גם עם דמדומי בקר, כך תראה עכשיו הזקנה את זהדי הייה הראשונים, ושנות ילדותה מדפרפות על פני נפשה מתוך נגיעה רכה, כנגון הלוי החשאי החוזר ונשנה בנעימות ערבה עם גמר הזמרה, ושנות הילדות, בלי הרמו לעתיד לבוא, אותו הרמו שאי אפשר לו בלי משהו של צעור, עומדות דוממות לפני הזקנה, וכשהיא רואה את עצמה נשענת אל חלון ונשקפת על פני רחוב, — ודמות הרחוב תראה לעיני רוחה כה דופפה ומעולפת, כמו דבר־מה המדמוז בשעת דבור במלת־תאור אחת, — ומסביב תהיה דממה רבה כאשר ישקט הכל בדחוב בבקר של יום שבת או כדממה המקיפה את היציר שאינו עלול כבר לשמוע, או יתואר כל המחזה הזה בדמיון הזקנה — דמיון אחדון שאינו מאבד ואינו מחדש כבר כלום — כמו דבר הדבק אליה דבק עולמי, כאלו מראשית ילדותה, עת נקרה להיות המחזה הזה, ועד עתה לא חדלו היא, הזקנה, מעמוד אל החלון ולהשקיף החוצה מתוך צפיה לדבר־מה אשר יבוא, והיא מביטה עכשיו במבט שאינו זע, משום שאין לזקנה עכשיו חיים אחרים חוץ מהבטה זו, שכדומה לה תצא גם מעיני נאהבים, בשעה

שולח את מבטו יעבר מטתו של הנער ואחרי כך הוא תולה אותו לרגע במראשותי הזקנה, שמשכב רגליה קרוב אליו בכרי נגיעת יד. פני הזקנה כבושים עמוק בתוך הכר, והסבא שב בחזרה, כשהוא גונח גניחה שיש בה כבר מטעמה של שנה קרובה. וכשהוא סוגר את עיניו בכרי להרדם, הוא מביט דגע אחר אל אשתו: זו ישנה, כשהיא מכוסה בכסת ער למעלה מצווארה.

IV

אחרי שהיא בולעת את חוט הבשר האחרון, מורידה הזקנה את ראשה על הכר ופורשת למנוחתה, מבלי אשר ירחש¹⁷ דבר־מה במוחה, — פתח נפשה הצר, הפתוח עדין כלפי העולם, נסגר בחזאי תיכף כשהיא שוכבת, כאשר ירד בלאט המכסה על גב תבה נרקבת וישנה, מבלי לעורר כל שאון בנפילתו. אבל מה שנרקב אינו עלול להרבק היטב: כמו מתוך חלום מרחפת מעל לזקנה הזמרה שבשעת ברכת המזון, הצעדים, הנשמעים בבית לפני השנה, תועים על פני הרממה שבמוחה ככתמים חורים, ואחרי כך, כשתהיה כבר הרממה מסביב והזקנה שוכבת עדיין בעינים פקוהות, ישהה עוד בקרבה הר רפה מכל הקולות האלה, והוא תועה זמן מה לבלי להמוג בתוך ערוצי¹⁸ מוחה הנקשה¹⁹. ושנתה של הזקנה, כענן ערב שחור הדובץ בקצו האפק, היתה יכולה להמשך כך עד שהזקנה היתה מתעוררת לבסוף על ירי הרגז התועה תמיר בקרב נפשה, כאויר המרעל הכלוא בתוך חורבה עתיקה וסגורה, — אך לפתע פתאם, כאלו לתוך חורבה, העומדת בריחוק מקום מן הישוב, היה מי שהוא נעלם נכנס בחצות הלילה עם לפיד בידו, מתמלאים אור כל חדרי נפשה של הזקנה, וכמו הר של שאון מתהלך בקרבה, כאלו מי שהוא צועד שם ומעביר נשכחות חיים ממקום למקום. ולאור זו, שיר נעלמה נושאת אותו אילך ואילך בקרב נפשה, רואה הזקנה הרבה דברים כהפוכים וכוזרשים, כמו שהיא הכירה אותם לפני ימים רבים, ובהתקיים הפלא הזה וגע אחרי דגע, יקרה פתאם שאותו הנעלם יכנס עם לפידו לתוך קרן זוית חבויה שבנפש הזקנה, ואז, כשהיא כלה שרויה בעלטה, מלאה הכנה היחידה הזאת אור בהיר, והזקנה רואה אז היטב, — כאשר נטיב להביט מן החשכה לתוך האור, — דבר־מה שהיה שייך לה לפני ימים רבים ואשר עכשיו אין לה כבר חלק בזה, כיון שנתק כבר משלשלת הזכרון, וכשירעד האור הזה, עת אשר הנעלם יהלך את לפידו על פני צללי שנים שנגווו, או יראב כמעט²⁰ לב הזקנה, — לא מתוך כאב עצמה, כאב ממש, אלא כעין זכרון של צער חירור התלוי ביציר זר

ממאן הוא להצמר בחזרה אל החיים ומכל רגעי הפליטה ¹¹ מוצעת נפשו בדמיה את כל תמצית החיים שבהם. ושוכב לו הסבא בלי אונים, כל חושיו נאלמים, זרק עיניו מביטות כמו מקורם אל האור הקלוש החורר מן החרר השני. רגליו, שהסבא רצה לאספן תחתיו והפסיק באמצע, בולטות מבער לכסת, וברכים עלובות וחרות אלו מתחילות פתאם לרטט מתוך רטט בלתי פוסק, משום שהסבא מתחיל פתאם לפחור כי יאחו בבליטות הברכים אותו הרבר הנעלם, המרחף מסביב; אך גם למתוח את רגליו אין בכחו של הזקן. כבד ברור לו, כי הוא חולה, ואולם הוא סובל יסורים שלא כדרך הטבע לרגלי ¹² זה שאין ביכולתו לעצום את העינים ולהפקיר את עצמו למחלה, כאשר יעשו החולים. והסבא מזעזע לאט לאט את אצבעות היר המונחת על לבו, וזעזוע קל זה, שיש בו משהו מהרגשת הגוף הרגילה, מעורר לרגע אחר ספק בלב, שמא אינו חולה כלל, ואולם קול השעון, המתקת בחדר השני, נשמע לאזנו ממרחקים כה רבים, כאשר ישמע לאזן החולה, כל נשימת רוח, שהוא קונה לעצמו במחיר תמצית חיים, כאלו היה נושם מבער לגלימה של בר, — כל זה אומר ברור לסבא, כי לא חולה רגיל הוא ואינו יכול לגור בכפיפה ¹³ אחת עם מחלתו.

אין המחלה, שהסבא חולה בה, נקלטת לתוך ישותו; וכמו ילד שהפחידו אותו והוא מיבב בלי קול, כך מכוסים עכשיו פניו של הזקן ברשת של קמטים לאין ספורות, משום שלבו, לב אנוש שקנה לו אחרי יגיעת חיים ארוכים את האמת, שאין לך דבר בעולם שאי אפשר יהיה לקבל ממנו מרות, לב זה רוצה גם עכשיו לקבל הכנעה, אך כל עמלו לשוא. פרענות זו שבאה על הסבא אינה נקלטת לתוכו וגם הוא איננו יכול להשלים אתה. ויסורים אחרונים, שהסובל אותם נעשה פתאם קל לתנועה ולשנוי נפש, כדבר הבוער אשר יהיה באחרונה לאפר ¹⁴ נדף ¹⁵, יסורים כאלה תופסים את הזקן, ואולם מיד הם מסתלקים, כאש אשר תמוג מעל האפר; וכמו אשר תניע אף רוח קלילה את הדבד הנשרף כך מתנעד פתאם הזקן ויושב על מטתו, כשהוא שומע מן החדר השני את קול צעדי נכדו, או קול שאון אחר, אשר נאלם אחרי רגע קצר.

הסבא יורד מעל המטה, והוא תמה רק על זה שהטריח את עצמו לרדת בקרירות של לילה; הוא רוצה בינתיים להביט אל נכדו, ובכדי שיקים חובת הורים זו, די לו רק להוציא את ראשו לתוך החדר השני, כשהוא אוחז באחד מחצאי הדלתות. רק את ראשו יוציא הסבא לרגע לתוך החדר האכל, משום שהוא חושש שמא שוכבת הזקנה בעינים פקוחות, כמו ישכיח בלילה אצל זקנים מופלגים ¹⁶. הסבא

שבהן מנצנץ ונעלם חליפות כשלהבת הנר אשר תנוע לפעמים בלי רוח. מאליה תכוף לפעמים שלהבת הנר, כאלו יש דבר נעלם המושך אותה הצדה. — כך יחזור עכשיו גם מבטו של הסבא דרך חצאי הדלתות שאינם סגורים כרבעי⁸, והוא שותהו שם, מבט הזקן, וסוקר לתוך החלל הנאלם.

ואחרי רגע של הסתכלות, כאשר ידע כבר הסבא, כי בחרד השני יש דבר מה אשר יביט אליו, ניצצמות פתאם עיניו כמו מאליהו, כה מהר הן נסגרות כמו שממהרים להוריד את המכסה על גב הארגז ברגע שנתן לתוכו דבר הטעון העלמה. וזה כבר אצור עכשיו בקרבו, אותו הרבר הנעלם, אשר הסתכל בו הזקן לפני רגע, ומצפדני הרגלים, הצמודות מתוך קרירות אל האצבעות, ועד השערות, המכבירות בכבדות זרה על הראש, נטלה מכל ישותו של הזקן אותה המנוחה אשר תחיה בשלום תאומים עם החושים העיפים של הזקנה. לבו הולם מתוך מרוה⁹ מזור, כמו אצל ילד בטרם יפרוץ בבכי; ואולם כשביחר עם המרירות, המתהילה מפעפעת בין שניו, הוא גודר מתוך מחו גם את הבטול הרגיל של זקנות, או גורם לו דבר זה יסודים שלא חש כמותם מעולם, כמו לו כל צורות עצמותו, מן הילדות הנעלמה ועד הזקנה, נתערבו פתאם לחטיבה אחת, המסתגפת מתוך עינויים, שאין הבטול, שהוא דק נחלת השיבה, חל בהם, והצער המשיגה הזה מתמעט תיכף כשהסבא מעביר את ידו על פניו ותוחב את האצבעות לתוך הזקן, כאלו תוספת החיים של ימי עברו, המתענה עכשיו בקרבו, מסתלקת כרגע לדטט שערות השיבה של הזקן. ואולם פתאם ירעד הסבא בכל גופו כשהוא שומע את חריקת המטה מתחת לגוף אשתו, המתהפכת מצד אל צד. כדרך הזקנים רועד הוא הסבא, כשרק רגליו הכחושות מקישות זו בזו וכשהוא מרגיש דקירה של כאב בעדפו, פניו כבושים בכר כמו מקודם, ודק שרביט¹⁰ זקנו החד מושט כלפי מטתה של האשה, שראשה וחצי צוארה המגולה נראים עכשיו לעיניו. וצואר מעוקם זה, הנראה כערוך לדבר מה, גורם לו את היסורים אשר יחוש החולה בשעה שהוא רואה את מכאוביו של חברו, המשותף אתו במחלה אחת. והסבא אינו יכול להסב את עיניו מן המחזה הזה, מבטו נעוץ במחשוף הצואר, שלא ראה אותו במערומוי זה מכבר, וצואר חודר זה, עם הגידים הכחולים הבולטים מתוכו, מטיל בלבו מצוקה שהיא למעלה מכח אנוש. ושפתיו של הסבא לוחשות בחשאי:

“רבוננו של עולם” — —

ואחרי כך, כאלו ברגע הלחש יצא דבר מה מתוך נפשו, נשאר הסבא שוכב בלי ניד, כמתעלף מפחד, — כך יזום הנדון למיתה, בשעה שהוא מחכה לתלין:

שנקשה תזות עגלות חרף, ואת עצמו הוא רואה, כשהוא מחזיק את המפתחות החבויים למוצא בתוך השרוול הזם. וכל הנראה מתלכד למחזה קפאון אחר, הכל מופיע בבת אחת ונמוג אחרי כך ביחד, כשלהבת של אור שהפילו עליה דבר מה לכסותה, ורק הוא, הסבא, נשאר לבד. כלשון אור יחירה שיצאה מתחת לכסוי, ודמות עצמו זו עוד תועה רגע אחד בנפשו של הזקן, כעלולה להביא את הנפש לידי מבוכת הרהורים, ואולם הרטט הקל של הריסים, אשר יוריד אותם הסבא על גב עיניו, מכבה פתאם את הכל. מחו של הזקן געשת פתאם דיק, כה דיק כמו בשעת שנה.

ואולם לפתע פתאם, כמו אושה⁶ חשאית שאין בה בכדי קליטת און, עובר רפרוף קל של דאגה במחו של הסבא.

לא מתוך מחשבה ולא מהרגשת הגוף באה דאגה זו, רק רומז היא לאי המנוחה אשר יחוש אדם למראה כל שנוי קל; הכל עוד כמקודם, אבל בלבו של הסבא, אף על פי שהוא שרוי עדיין בשקט, חל כבר איזה שנוי אדם, כשנוי הזכוכית הלבנה אשר תגע בה קרן אור מגוונת. והסבא עוד טרם יכיר, כי נשתנה בו דבר מה: ידיו, המוטלות על עצמות הברכים, אין בהן בכדי הרגשת הגוף, שמורות עיניו אין בהן אף משהו של כבד, רק רעיון הטוהר המזוה, אשר יקום פתאם בקרבו לרגלי הכסת, שהוא חש אותה כלא צמורה אל בשרו ממש, אלא כתלויה בגובה של טפח⁷ או טפחים מעל לגופו, רעיון זה כופה אותו להניד יד ולמשוך את הכסת הכבדה, ואז, כשהוא מערבב את המרגעה, שגופו המקופל נתון בתוכה, הוא גונח כדרך זקנים גניחה שלא מרעת, והוא מרעיד את עפעפיו למול האור הקלוש, החורד מן החדר השני.

עיניו של הסבא יונקות מן האור הזר, ומבטן, שנעשה על ידי זה יותר צלול, אינו מכוון עדיין לראיה או לשם הסח הרעת הגורד אחריו תנומה. אין הסבא מתחכם לנרודי שנה, אך הבטה זו, שאין בה כונה וצורך, מרגיזה אותו; ומתוך רגז קל כלפי עצמו הוא משלב את רגליו השחופות זו על גב זו. קמטי מצחו מתחילים זעים כרשת בשעה שנוטלים אותה לשמוש, ולבו נטרד עכשיו מתמיהה מוזה, כאדם המחכה לסוף דבר בזמן שההתחלה נעלמה כליל מזכרונו. ההתחלה נגעה בלב הסבא נגיעה כל כך קלה כמו נגיעת הצל⁸ והרפרף מאחורי איש, וכל הגוף העיור מתאמץ מתוך עמל סנורים למצוא את זה אשר אבר. אך גוף זה של הסבא, שחל בו כבר רפיון הזקנה, משתמט במהרה מן העבודה הקשה, יצורי הבשר נפטרים מהרגשת הראגה, וכל עמל המצוקה מתכנס לתוך העינים, שהזהר

מות הזקנה (חלק ב')

III

בלי תסיסת הלב התפלה¹, המצויה לפעמים אצל בני אדם לפני השנה, עולה הסבא על משבבו. אין לבו נלחץ מן הכאב הסתום, אשר בל אדם יחוש אותו במקצת עם גמר הבל² יומו, באלו היה זה הפחד מפני הפחתה³ החיים. הזקן מתבונן להררם מתוך שביעת רצון, זה רגש הוקנים, שבמעט אחר הנהו עם צערם שהם חשים למראת הימים ההולכים ופוחתים. ובשהוא מוטל בבר במטה, שוכב הזקן תיבף על צרו, בדרך אנשים באים בימים, מקיף באחת מיריו את עצמות הברכים הבולטות, אינו מבין את מבטו לשום דבר ואינו חש משום מה צרך בדבר להביט הבטה רגילה שלפני שנה אל אייתו, שנחדתה יוצאת בבר מהחת לכסת. עפעפיו של הסבא לא ירעדו דעד בל שהוא למול האור הקלוש החודר מן החרר השני, ומבטו הקים בפני עצמו, מבלי להתלות בשום דבר, אינו מביא אותו לידי הרהורים. עיניו, בעיני הזקנים בשעה שהם פרושים⁴ לשנה, מאירות רק לעצמן, והאור העמום הזה, שאינו פודש לחלל העולם, מאיר מאליו את קרום נפשו של הסבא, השומד עדין את דשמי היום האחרונים. ואולם אין הסבא זקוק עבשיו להרהור התלוי ביום המחדת. משום שלזקנה, כמו לילדות, נתנים הימים בלי קשר, בעצמות משחק קרות ורומות זו לזו. ודק בהקופת הגבורה⁵ אנחנו מקבלים את החיים כמו פקעת של חוטים מרובי צבעים, ההולכת ומתגוללת בלי הפסק.

ובבה שובב הזקן בלי ניד, וגם מבטו הפונה אל הנפש פנימה, אינו זע במשך דגעים אחדים; ודק אחרי כך, בשהוא נוגע פתאם בזקנו מתוך תנועת סלסול אחדונה, שיש בה בעין גלוי של החבה השמורה בלב אדם גם לעת זקנותו, אז ידעיד גם דער בל שהוא את נפשו, הפולטת ברגע זה ציורי חיים, שלא נטשטשו עדיין לגמדי. הסבא רואה אז את החנות ברגע הסגירה, את יוסלה העומד גחון ובוחר את המנעול, את מגרש השוק עם חריצי הדרך המתנוצצים משלג

לו נפל מבלי ראות לתוך בור; ואחרי כך, כשהוא שוכב שוב בעינים פקוחות לרוחה ומבלי הניר אבר, מביט יוסלת הבטה ממושכה למראשותי הזקנה, ונרמה לו, כי הקיר, אשר מראשותי המשכב נשענים אליו, נעתק⁵⁵ ממקומו עד למרחוק, ואינו משמש כבר לחיץ⁵⁶ בפני מבט השגתו, אשר הוא, יוסלת, שולח עכשיו עד למרחקים. הקיר אינו חוצץ כבר בפני השגתו, והנער מרגיש, כי העולם שהתודע אליו לפני זה מתוך גלוי של רממה, חדר פתאם בעד הקיר ויהי לבליל⁵⁷ אחד עב משכב הראש המפחיר; וגם מבטו אינו פוגש כבר כל מעצור, והנער מביט עד למרחקי אין גבול, אף על פי שאינו רואה כלום בעיניו; וזה גורם לו מצוקה ללא הכיל, הכרה מוזרה זו של הנער, כי הוא אחד וגברל ומסביב לו הכל מגולה ופתוח לאין חיץ וגבול. ובגדול הכאב עד לקצר נשימה, מתנער פתאם יוסלת ממקומו ויושב על משכבו, מוריד מעל גבו בתנועה מהירה את השמיכה, ומתוך חפץ עז, הכופה אותו להטמן במקום מחויץ וצר, הוא נשמת ברעש לארץ.

הוא נשמת מעל משכבו מבלי אשר ירע את הנעשה אתו, וצועד הוא מבלי לחוש את הקור הלופת את מעדומי רגליו. הוא הולך ומתאפק וצועד שוב לעמת מטתה של הזקנה, ומרי לכתו, מתוך הרגשת הקרירות שברגליו, הנטפלת אליו פתאם למעוף עין אחד, צף ועולה לפניו כעין זכרון חור ודופף של עולם צפוף ומרובה תחומים; וזכרון זה הולך ומתגלם במהירות של נשימה, הקור הצורם את רגלי הנער עובר כצמרמרת בכל גופו, וברגע שהוא עומד מצעור את צערו האחרון ליו' מטת הזקנה, אז מראהו כבר כילד שכל איבריו רועדים מקור עד לעורר. ומים, ומתוך עיפות, המרובה כבר על הפחד שבנפש הנער, מביט יוסלת בפנים הכמושים, שאור הנרות הגזועים מרעיר עליהם כתם חור, הדומה לבת צחוק שבשעת שנה. עוד רגע יביט הנער בפני הזקנה הנקשים, ואחרי כך הוא הולך ושכ אל משכבו, ומבלי אשר יתפלא בנפשו לכל נדורי הלילה, הוא מוריד את הריסים על גב העינים העיפות, שתנומה נאחות בהן כבר בדרך הליכה.

ובעוד רגע יישן כבר יוסלת, כשהוא שורה בתוך חמימות של לילה וכשמוחו מעולף בצעיף אטום של תרדמת ילדים חזקה.

מבקש אז. בעד האצבעות המפולשות⁴⁰ מוסיף עוד הנער להביט אל עבר משכב הדרגש יעל הזקנה, ומתוך צמצום של כל החושים, אשר יתהוה אצל איש גדול בשנים גשעה של אסון, הוא מסתכל בזקנה הנאלמה, שחורי עיניה, — לא סגורים למנוחת שנה ולא פקוחים לרוחה של חיים, — מצערים את יוסלה כרמות דלתות סגורות ולא נעויות של חורבה עתיקה, המעולפת תעלומה, וזמן־מה ישהה ככה הנער. על פניו נסוכים ענויי סגורים רעים, כאלו צער ילדות ומכאובי אנוש מעורבים עכשיו בנפשו. ואולם לאט לאט, כשהוא מתמורד בזהירות ונשאר לסוף שוכב אפרקדן⁴¹, תרד עליו כעין מרגעה⁴², ומכל חושיו הוא מרכז רק חוש אחד, כאשר יעשה אדם בשעת עיפות של יגון קבוע, — הוא שומע. בפעם הראשונה בחייו הוא משיג את גלוי העולם הבא מתוך הדממה, יודע הוא הנער להבחין עכשיו את השקט הנשא על פני שקט, וכשהוא שוכב אחרי כך כשיריו נתונות מתחת לערפ, כאיש גדול בשנים שהפקיר את עצמו לנרדרי שנה, ופניו הגלויים מוארים באור העינים הצלולות, המזהירות מתוך מחשבה, אז יבין יוסלה ראשית בינה, כי יש עולם הקט בפני עצמו וכי הוא, הנער, בורר הנהו בעולם הזה.

יוסלה מרגיש את עצמו בורר בתבל, אשר יראה עכשיו בעיני רוחו את גזילה; וכעין רגש של תקלה⁴³ שאין לה חזרה⁴⁴ עולמית לוחץ עכשיו את לבו, המטופל לכאורה בהרהורים קלים. הוריו הזקנים נדמים לו ברגע זה כרחוקים ממנו מרחק אשר לא ישוער, השעון מתקתק בתחים עולם זה, ורק ראשה המצומק של הזקנה קרוב הנתו משום מה אל יוסלה. והנער אינו תמה על זה, וגם פחד היא איננה מטילה בו כבד, זקנה זו שהתכוזה על משכב הדרגש שלה מתוך פרישות של זקנה מופלגת, ובכל זאת יודע יוסלה כי הפחד קים ואורב לו, והוא תוהה מתוך מנוחה שאינה בת קימא⁴⁵, כאדם הירא את החשכה ושומר בעיניו את האור ההולך וגוע בחרד ריק, ויוסלה, כמבקש להחבא מפני המודאים המתרחשים לבוא עליו, מתכוון מתחת לשמיכה אשר הרים אותה עד למעלה מעיניו, ואולם דרך עפעפיו המפולשים הוא שולח מבט בוחן כלפי מטתה של הזקנה. לאט לאט הוא מוליך את מבטו החל משתי כרעי הדרגש הנשענות אל חצאי הדלתות של חדר המשכב, ומתוך נשימה עצורה הוא הולך וסוקר בזהירות לארך כל הדרגש; ואחרי כך, מתוך יראת רז של אדם החש רק בצלו של השונא האורב לו, מוסיף יוסלה להוליך את מבטו עד למראשותי הזקנה, ופתאום, מתוך חרדה חטופה, כה מהירה עד כי זעקת הפחד הצמודה אליה תמוג בטרם שתתפרץ מן הנפש, יסתובב עליו ויאשו על הנער, כמו

הוא לבוא לידי הרהורים מרפדפים, כרגיל אצלו תמיד בשעה שהוא שוכב ומחכה במנוחה כי ידרם, ואולם כל הקטנות, שהרהוריו מטפלים בהן עכשיו, אינן מצטרפות משום־מה לוילון אחד החוצץ בפני העיניים. יוסלה מתאפק דגע להבחין את הפלא שבנפשו, תמהון זה, ככל תמיהת ילדים, עובר חיש מהר לדגש של צער, ועוד מעט והתמהון מסתלק מתוך הרהורי הנער, נשארת רק הרגשת צער, ויוסלה דומה לחולה המוטל במכאוכיו וזכרון מחלתו אינו אתו; אך כאלו מיישהוא נעלם מרחם פתאם על הנער ומעלה לפניו את זכרון הבאר העזובה אשר על מגרש השוק, — אותה הבאר, אשר כל דלי המשולשל לתוכה ינגף שם באכזב וישוב למעלה ריק בלי מים, יודע יוסלה בנפשו, כי באר זו באה להמשיל על דבר־מה, ואולם גוה המתענה מנדודי לילה, תובע אותו לצלול כפעם בפעם לתוך נככי⁴⁴ השנה ולהנגף שם באיזה דבר קשה ומכאיב. ובהתהפכו מצד אל צד יחוש הנער פעם ראשונה בחייו, כי דע לו, ויודע הוא, אם כי לא ברור עדין לגמרי, כי לבדו הנהו עם הרעה אשר באה עליו: ואולם דרכו של הילד להושיט יד אל הדבר הקרוב אליו, גם את הטוב וגם את הרע תולה הילד רק בדברים הקרובים אליו בכדי⁴⁵ דאית־עין, — ונפשו של יוסלה יונקת עכשיו משארית ילדותו, שכאלו נזלכדה בקרבו לגוש אחד בטרם שתסתלק; וחטיבה אחרונה זו של ילדות נמשכת מתוך תרעומת כלפי משכב הדרגש אשר מנגד. הנער מושיט את שתי ידיו למול הזקנה, אגדופיו קמוצות כנגדה, עיניו פקוחות לזיוחה והוא סוקר מתוך התאמצות יתרה את הפנים הכתומים, שאור הנרות משובה עליהם כעין דמות חדשה ומפחידה, — כמו רוח של ילדות נסוך עליהם עכשיו, ודומים הם הפנים האלה גם לעלה נובל שנשר ומתנוצץ לעין השמש. וכמו ילה, אשר בהביטו לפעמים אל דבר שאינו שייך לו, יחלוף פתאם רטט של כאב ביצורי פניו, ותבע ללכת אל אמו או ילחץ אל מיישהוא אשר יאהו בו ברוך, — ככה יהיה גם עם יוסלה אחרי אשר ירבה להסתכל בפני הזקנה המזדדים: נפשו תקיץ⁴⁶ פתאם במראה הפנים האלה, שאין בהם עכשיו כלום משלו, ומתוך תנועת ילדים הוא מעוה⁴⁷ את שפתיו ולוחש תלונה חשאית וקצרה: "לא צדיק!"

ופתאם, כאלו עם לחש המלה האחרונה נסתלקה ממנו שארית ילדותו לבל י שוכ לעולם, מרגיש יוסלה חולשה גמורה בכל בתי־נפשו, והוא רובץ על משכבו מתוך הכנעה של אדם מבוגר, את פניו הוא מסתיר בתוך כפות ידו, כאלו הוא מצרף גם את הידים אל ישותו⁴⁸, הדורשת שלמות בשעת הצער הראשונה, וכאלו בא לידי גלוי הסוד, כי בודד הוא החי בשעת הרעה ורק את שלמות עצמו הוא

אינו מביא אותם גם עכשיו לירי סגירה מעולה.³⁹ הסבתא חיה יוצאת שוב לראות בשכיבת הילד, מדימה את קצות המפה של השלחן, אשר בינו ובין הקיר נקבע מצע הכסאות של יוסלה, והיא מכניסה את השמיכה מתחת לרגלי הנער... מסביב היתה כבר דממה. הזקנה מתנערת פתאם ויושבת רגע גחונה על משכבה, ואולם יוסלה מתחפש כמביט אל הנדות, אשר נתן להם לדלוק עוד הרבה זמן.

II

ככל יציד⁴⁰ אדם בטרם ירדם⁴¹ את שנתו, יוריד גם יוסלה בין חיים ושינה את המסכת של ציורי דמיון קלילים, המתנועעת לפני עיני רוחו ומשיבה עליו תנומה. מבעד דקמת הדמיון הדקה נשקפת שלהבתם של זוג הנרות, שנשארה להם עוד שעת קיום ארוכה, שתי לשונות האור מתמתחות לרצועות ארוכות, המתערבות בעור רגעי מספר זו בזו ונהיו. למסלה ארוכה אחת, והנער שט ומליק על פני משטח ה'הר, הרועד ומתפשט לכמה עברים. כה חלק הוא עוד כשרו של יוסלה, עד כי הוא חש ואינו חש בו, ובעור רגע ילך גם האור אשר מסביבו הלך וחור, נמוג הוא לבסוף ומתערב בתוך החלל כמים המתערבים במים, ויוסלה שט על פני בליל אור ועלטה זה כה קל, כה חרש כמו אור הצף בתוך אור, עיניו עצומות לבלי לראות, לבו נשתתק לבלי לחוש, ואולם כעגול של אור רמיה הצף לפני העין הסגורה, כך רועדת המולה קלילה, שאין לה חליפות, מסביב לעור הנער אשר נסגר על בשרו; על גופו של הנער, שידיו מונחות בלי נוד על ברכיו, נסגר העור דק כדלת-חוף, הסגורה כבר בזמן ג'פנים הבית לא נכנס עדין בשלמות לרשות השינה. ורגע כמעוף עין יקום להיות בבית כגבול בין לילה ותדרמה: כל אנשי הבית שוכבים כבר, אסוויי שנת⁴² או אחוזי ותנומה; הדלת אשר אל הרחוב סגורה על מסגר, ורק האחר, אשר לא נרדם עדין, עלול לקבל חדרה מכל ניד של תריס, — וכמקרה הזה יקרה עכשיו גם את יוסלה: משהו אחד יש עדין בקרבו העלול לבוא לירי חרדה; דבר-מה נוגע פתאם בו נגיעה כל שהיא, ריסי עיניו מתרוממים מתוך דער קל, והנער מתעורר.

הנער פוקח את עיניו. וכשגופו כפות עדין לתנומה וידיו מוטלות על ברכיו כבדלות⁴³ בפני עצמן, הוא מעיף כבר את העינים לעבר מטתה של הזקנה; יוסלה תמה אמנם על הבטה זו, אך מצטער הוא בכל זאת על שאיננו מבחין אם עצומת-עינים תשכב הזקנה ברגע זה; ומיד מתהפך הנער מצד אל צד, מתמורד מתוך רעש בכל גופו, כאשר הסכין לעשות מדי עלותו בימות החול על משכבו רוצה

לבכות, ואולם גם ידוע ירע, כי לא יוסיף כרר ער עולם להגיר כרברים האלה, והלך מתוך רצון של הכרח אחרי הסבא... — ועכשיו יודע יוסלה בנפשו, כי הפה מולט לפעמים רביר אחרון כזה, ברגע אשר יחדל רברמה להיות; ואולם אין הכרה כבדה זו נעצרת בתוך מסכת²⁸ הרהוריו הרכים של הנער, ויוסלה נשקף מתוך בקשת פתרונים אל פני הסבא, אבל אין הוא יכול להבין את הרשוב על הפנים האלה, כמו לו נתקשה בכתב אותיות שנתרחק מן העין, ובכל זאת רומה לו, כי יש דברמה כמוס²⁹ גם עם הזקן, משום שהלו זורק לו משלו שירי בשר ואומר לו לנכרו מתוך רגז קל, כמו יתן לו צו לסור מאיזה דבר: "אכול!" — וירי הסבתא חיה רוערות כשהיא גוררת לתוך הצלחת חוטי בשר בשביל האם הזקנה.

ואחרי כך, כמו בעת אשר תהיה הרוחה, נאכל לפתן השזיפים מתוך הנאה ובפצוח גרעינים, ומבלי אשר יגישו ממנו גם לזקנה, שכבשה בכר את פניה הצומקים, הסמויים³⁰ עכשיו מן העין... כשהאם שוכבת נוהגים שלא לתבוע אותה לחלק תבשיל, — ועור מעט והקערות מנקשות האחת על גב השניה, והסבא משפשף עור קשקשת אחרונה מעל האצבע כשהוא נוטל את יריו במים אחרונים³¹, כשהוא הולך ומגיר את ברכת "רצה"³² של שבת אז ירמה לו רגע אחד, כי היה חש תענוג של גן-עדן אלמלי³³ התמתח כבר במטה מתחת לכסת³⁴ הנוצות; ואולם יוסלה מסלסל את ברכת "רצה" הערינה בנעימות כל כך רכה, ער שהסבא פוסק באמצע, מכון ואינו מכון את לבו לזמרת הנער, וכשזה נלאה אחרי כך למצא את הפסוק שהפסיק שם, הוא מרלג בבת-אחת ער למחרות של חרוזי "הרחמן"³⁵, ובלחש קילו המהלך בלי חליפות הוא כופה³⁶ את הנער, החש פתאם כעין צורך של בושח למהר ולזגיר אף הוא את ברכת המזון, ואולם בחרוזי "הרחמן" נוהג פתאם הסבא סלסול שלא מרעת, חורר ושונן את אמירתו, מטעים אותו מתוך זמות של כליון לב³⁷ עור פעם ועור פעם: הרחמן, הרחמן... ככה יקרה לאיש, אשר יעבור לפני ערים מרובות, במהרו למקום מקלט אשר ינוח שם, כי יביט בשויון-נפש אל השמות החרותים על פני התחנות הזרות, ורק כתם הדרך יצמד פתאם מבטו לפנה מעולפת³⁸ קסמים, ולבו יערוג אליה כרגע כאל אשר אשר לא נתן להתקיים. — והסבא נשטר בקימה מן "הרחמן" האחרון וגומר את ברכת-המזון כשהוא מטפל ביחר עם נכרו לסדר את הכסאות למשכב לילה; הסבתא חיה מביאה את הכר בשביל הנעני כשהיא מסימת את הפהוק שלפני שינה, והסבא גורר אחרי כך את חצאי הדלתות של חדר-המשכב בכונה לסגרם, ואולם כמו בכל לילה הוא

"כבר עם התחול" ... ואת מעט המרק מגישה לה היא בעצמה דרך פיוס בתוך קערה עמוקה וקטנה. ועוד מעט וכף־האכל של הסבא תנקש פעם אחרונה בקערה, ובנעדרו את זקנו תולה הזקן את מבטו בפני אשתו, שעונה האחת עצומה ברגע זה מתוך נמנום; עיני הסבא ממצמצות, כאלו לא ערב המאכל לחכו, או כמו לי יחפוץ להגיד דבר־מה לאשתו נאלמה²² לבלי תת און לדבריו; ואולם פתאם מתחילה הסבתא חיה לגנות: "אח, אח" — מוציאה היא גניחה אחרי גניחה, ידיה מוטות על חזה ועונה האחת פקוחה עדיין ... יוסלה מעורר אותה מתוך עקשנות: "סבתא! סבתא!" — והסבתא מתנערת כרגע, כאלו לא קרה אותה דבר, ויוסלה אומר בחשאי מבלי אשר יכון²³ מקורם את מחשבתו:

— ליל שבת שלא היה כמותו.

יוסלה משתתק ומתביש, והסבא נפטר מן הצורך שהרגיש להגיד דבר־מה, כמו לו השית הנער את הרהור הלב שהצר לו, לזקן. ותיכף אחרי זה פותח הזקן ב"כל מקדש"²⁴, כשהוא משתף באמירת הזמר גם את יוסלה, שאינו מוסר באמון גמור את קולו המסתלסל בדרשות הפומון הקשה הזה, שבין חדויו מסתבך עוד מעט גם הסבא בעצמו; ואולם הפעם הזאת אין הסבא פודש מתוך הרחבת דעה²⁵ דוממה לשיבה ארוכה שבין המרק ובין תבשיל הבשר, — זו הרחבת הרעת שכעין יד חשאית פודשת אותה מדי ליל שבת על פני לבות צנועים של יהודים, שנתמעטה בהם דמות החיים; גם את זקנו מנער עכשיו הסבא בתנועת יד שיש בה מקצת־דוח, והוא תובע את אשתו לגמד סעודה:

— הגישי את הבשר.

וכעין בת־קול נשמע פתאם דבור חשאי:

— חיה־לה, הגישי את הבשר.

כל המסובים יושבים בלי ניד מסביב לשלחן, לבם דך כמו בעת שמתבישים לבכות, ויוסלה מאהיל²⁶ דגע ארוך על עיניו כשהוא מביט לעבר מטתה של הזקנה; מכיר הוא הנער, כי כעין דבר ידוע לו מכבר נקדה²⁷ עתה להיות בבית: ואחוז הדבר נהיה ברגע אחד קצר, כה קצר כמו הגבול אשר בין תקופת חיים אחת לשנייה. הוא עמד אז ושוק באגוזים עם חבריו; והנה הנאה מריבה מן המשחק הנלהב והאחרון הזה, שחל עני פנות יום החג האחרון של סכות, ובדרך עברו תבע אותו אז הסבא לתפלת המנחה, והוא, יוסלה, מדי עמדו גהון על גב חריץ המשחק, סלק את עצמו מתביע; זו מתוך טרוב של ילדות: "אני משחק באגוזים!" והוא נתביש אז לדבריו עצמו, וכף יזו הקמוצה לא השמיטה את זוג האגוזים המיועדים לזריקה. הוא בוש

ואולם דברים אלו יכולים להשמין גם במלמול של סתם תרעומות, השביח בפי הוקנה, והסבתא חיה מטילה בנגד האם אמירה של תוכחה, שאף היא, אמירת קרי זה, יכולה לצרום.¹⁵ את הלב בסתם ארס שבה, אותו הארס שלא לצורך שגורמת אותו הוקנה הממשמשת ונאה כבר גם על הסבתא; ולסבסוך דברים רגיל זה מרגיש הסבא כעין הרוחות הלב, והוא משפשף מתוך הנאה בקשקשת האחרונה הדבקה לקצה אצבעו ומשיר אותה, כמו מתוך כונה גלויה, לעבר מטתה של הוקנה. ותאר השבת הנכון שב להיות בבית: אחרי הסבא מקדש יוסלה בעליפה על הכוס, וקולו הצלול נשמע במפשר.¹⁶ בין החיים של הוקנים, הנוטים מדי רגע שלא מדעת מעל הדרך הישרה; גם את פרוסת "המוציא" יגיש יוסלה לוקנה, הולך הוא גם אחרי כך בשליחות הסבא ומוסר לוקנה את חתיכת החלה, המתרפקה בתוך כף ידו ברמז רך וחי של ילדות, ואולם בשהוא חש את מגע האצבעות הקטנות והחומות, המנצנצות לרגע מתחת לשמיכה, אז אובר מאליו כל הענג של הילד, ואל השלחן יושב אחרי כך יוסלה במכויש או בנפחד, וראשו מורד על גב הצלחת אשר בה הוגש לו חלקו בדגי השבת, ואשר הסבא, הנהנה לבצוע את הפת בסכין שנשחזו מבעור יום¹⁷, הניח לו בקצה של צלחת זו חתיכה אמצעית של חלה רבה, שעדין צמורה אליה מלמעלה הכתרת¹⁸ השחומה, הזמירה את עין הנער.

בחדר שודרת דממה, יוסלה וגם הסבתא, שיצאה אל המטבח, גמרו כבר שניהם לאכול את הדגים, רק האם הוקנה מטפלת עוד מתוך שכיבה לחצאין בעצמות שבצלחת, והקן אף הוא מלקט עדין בנעימות את השירים של ראש הרג. החתולה השחורה, שימי דורות חתולים עברו עליה בבית הזה, מטילה את עצמה לארץ, בשהיא קופצת קפיצה חשאית ממקום רבצה ליד קיר התנור החם; את שאון הקפיצה קולטת רק אונה של הוקנה, ומעל משכב הדרגש נשמט כמו בלי כונה עצם דק מבשר הרג; החתולה מתמתחת ליד המטה, תולה את עיניה הבתומות בפני הוקנה, ושתיהן מסתכלות רגע זו בעיני זו, — לא לשם הבנה, אלא כמו שנצמדים לפעמים מבטי ילדים קטנים; מתוך ריחוק הרעת וקרבת הלב באחד. ואולם הוקנה, כמו לו הקרימה היא לקבל בחזרה את השגתה¹⁹, השגת כת אנוש, זורקת פתאום עצם בפני כת-זוגה האלמה, כמתבוננת לגרש את החתולה מעל פניה; — סורי! אין כח לסבול ממנה...

והסבתא חיה שבאה ברגע זה עם הקדרה בידיה, רואה היא הכרח לעצמה להקניט²⁰ את האם:

פני הזקנה השרויים וצל הכר. ואולם האם הזקנה, שמתוך תשישות זקנה ומחפצה להכעיס היא שוכבה. כל הימים על מטתה, עונה עכשיו לבתה מענה מלא על דברתי-השבת, מענה מלא ועוד כעין תוספת לו: "שבתא טבא, שבתא טבא לך!" ולקול זה, הנוח שלא כדרכו, מתפשט רבוי-מה בלתי רגיל על פני הבית. ואולם אחרי דגע בל שהוא תנודר בכר האם על משכבה מתוך גניחה מתרעמת:

— אני חשה לקרירות? — את הרלת, את הרלת! — —

בל היום היא מתרעמת, זקנה זו, ואף הסבתא חיה תדבר אתה וזמיר רברי קריי, ואולם לתביעת ההבל של גל העצמות החי נענית עכשיו הסבתא מתוך פהוק ממושך, באשר יתענגו לפהק בלילי שבתות הנשים הזקנות, השופבות את כל ענג שבתן ואת הענג של כל החיים בפהוק הנאה ממושך, שסופו אנחה קצרה וחטופה; ותיבך ומיר, במדירה⁹ לעצמה הנאה מפהוק השבת הערב הזה או באדם המרגיש אחרי אבל מתוך טעם תפל בפיו, אומרת הסבתא חיה לבעלה, כשהיא מתבוצצת מתחת למטפחיה:

— כבר זמן לקרש?

יוסלה, שפרש רק באמצע קיץ זה מבית רבו, מעלעל¹⁰ עכשיו בסדר-התפלה של הסבתא, ומטיל מתוך אמירת הפזמון של קבלת-שבת כעין רמז של תוכחה קלה בפני הסבתא, הדוזקת את דגעי ההמתנה החמודים שבשעת הזמר של "שלוש עליכם"¹¹, ואינו נמנע ככל זאת גם מלגרום נחזיר-רוח לעצמו, בשהוא מונה את החרוזים מתוך יראת שמים של ילד; והזקן מצדף אף הוא מתחלה את קולו העכור, הנגר¹² בלי חליפות, לקול הילד המזמר. ואולם עוד מעט והוא משתק מתוך הליכה מפנה לפנה על פני החרר; אך טיול רצון זה שבין קיר לקיר, שיהודי טועם את טעמו הטוב בליל שבת מתוך מצמוץ עינים בוזג הנרות, המרעידים רמזי אור שלום על פני המפה המשומדת, — טיול-הנאה הזה מתגבר פתאם כמו מאליו, והסבא נשאר עומד ליד השלחן, מסתכל הוא בעינים קופאות בשלהבת הנרות, באיש אשר לא ידע את נפשו, עד שמבטו נטפל לסוף לקצות אצבעותיו, שקשקות¹³ של רגים-מלוחים מנצנצות מעליהן; דגע הוא מעסיק את דעתו לקלוף את שרירי החול האלה מעל הצפרנים, ואולם בעוד דגע הוא מסב את ראשו הצדה, ומתוך עקימת פנים שיש בה משהו של צער, הוא מתפלא, כשאר אנשי הבית, לדברים הכבושים¹⁴ שהאם הזקנה משמיעה לפי עצמה, בשפניה מוסבים אל הקיר:

— שוב אני חשה לקרירות — לו ישבו כבר אל השלחן — —

יעקב שטינברג

מות זקנה

חלק א'

I

בשעת חזרה מבית-הכנסת היה יוסלה הולך וצועד ליד הסבא, כשהוא מנקש מתוך רצון ומקור במגפיו הכבדים משלג. ואולם במסדרון הבית, שהקור החזאי נדמה שם יותר חזק מאשר בחוץ ובמקום שהעלטה היתה הפוגה פרישות¹ של ליל שבת, עמד הנער תוהה וממתין לסבא, שהבריה² את הדלת במוט של עץ, והיה מנער בינתיים את השלג מעל רגליו, כשהוא נשען אל חבית המים הטעונה גלידי קרח מבחוץ. ובפתח הביאה לפת³ אותו כעין רטט של פחר, ואז נלחץ יוסלה אל זקנו כשהוא צועד בצעדים כבוישים דרך המטבח, במקום שהפתילה החשופה מחלב הטילה מתוך דפוס של טיט את אורה הגוע. אחרי כך היה צריך לעבור את הפרוזדור הצר, אשר לפני חדר-האוכל, ששם היה מפעפע כבר החם השופע מקיר התנור הלוהט, ואז פגר הנער ללכת מאחרי זקנו — לבו נלחץ בקרבו ודמיונו ציר לו, יותר ברור מאשר בלילי שבתות אחרים, את משכב הכסאות המוצעים לשנת לילה, במקום שבימות החול היה כובש את עצמו לשינה רק אחרי הסמר⁴ בשרו מקור בחנות המלונה⁵ של זקנו, ששם הוא שוהה מדי לילה עד שעת הסגירה המאוחרת. אך את ברכת-השלום של שבת מקדים הוא להגיד לפני הנגא. אומר יוסלה את ברכתו בפה מלא ומתוך נחת לב, משום שהוא מבחין ברגע זה בנרות השלחן, שנפתחו רק עד חצי קומתם, ורק "השבתא טבא"⁶ של הזקן, אמירת שלום עיפה של יהודי פשוט, נבלעת בקיפולי מטפחת הצמר, שהוא מתיר אותה מעל צוארו מחוץ גניחות שעול. וגם הסבתא חיה, כשהיא נענית לשניהם, נשמע קולה כבא מתוך עיפות או כקול שנשתנה משום-מה; ועוד מעט, כשהיא קמה ממושבה לרגע אחד ומבלי כונה, היא נוגעת באצבעותיה בבקבוק המאדים עד חציו מייך, כאיש שנוכח ולא ידע במה, וכשהיא שבה מיד לשבת על מקומה, היא חוזרת ומגידה עוד פעם: "שבתא טבא, שנה טובה", — וקולה כבר צלול, והיא מביטה אז אל אמה, כשהיא סוככת בידה על המצח, בכדי שתיטיב לראות

ביבליוגרפיה:

- הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 823—825.
- תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יזרעאל, כרך ג', עמ' 112—120.
- על ספרותנו, מסת"מבוא, מאת ד. סדן, הוצ' ראובן מס, ירושלים, תש"י, עמ' 56.
- כל כתבי יעקב שטינברג, הוצ' דביר, תל-אביב, 1959.
- הרצאותיו של ש"י פנואלי, "השירה העברית החדשה מביאליק ועד ימינו", במסגרת הרצאותיו באוניברסיטת תל-אביב, בשנת 1959.
- י. ח. ברנר, כרך ח', ספר א', עמ' 118—121.
- מ. ריבלוב, "סופרים ואישים", ניו-יורק, תרצ"ו, עמ' קצט—רו.
- בן-ציון בן-שלום, "י. שטינברג המשורר", "גזית", שנה שניה, חוב' ג'—ד'.
- נתן גרינבלט, "מבקרים בספרותנו", תש"ד, עמ' 125—129.
- י. ליכטנבוים, "מתחום אל תחום", תש"ד, עמ' 192—199.

יעקב שטינברג

(1887 — 1947)

משורר, מספר ומבקר. נולד באוקראינה, רכש חינוך אקדמאי באוניברסיטת ברן בשווייץ וחזר לווארשה, שם השתתף בעריכת עיתונים עבריים ואידישים. ב-1914 עלה לארץ ישראל והמשיך בעבודתו העיתונאית והספרותית. את יצירתו לא ניתן לשייך לזרם מסוים. שירתו הלירית יסודה תמיד בחוויה נפשית והיסוד הפסימי שבה קבוע. עקרונות הספקנות והסגפנות מוצאים את ביטויים בדעיונותיו הפיוטיים והוא מתגלה כאיש המוסר והחומרה, בפרקי הפרוזה שלו וכן בסגנונו ולשונו.

“מות הזקנה”, “החג” מחפצי-בה”

בשני סיפורים אלו מתגלה לפנינו יעקב שטינברג כאמן המסוגל לתאר בדקות רבה מצבידוח וטלטולי דגש ומחשבה. סיפור העלילה מצומצם ומועט, ועיקר תשומת-לבו מופנה לעולמם הפנימי של הגיבורים והתייחסותם אל כל התרחשות שהיא.

הסיפור “החג” מחפצי-בה” הנו הסיפור היחיד (בין 24 סיפוריו) המתרחש בארץ ישראל. עיקרו ניתוח בעית הוזשתו שות בארץ החדשה, ומבחינה זו הוא קרוב יותר לרשימותיו ומסותיו של יעקב שטינברג.

מספריו:

“כל כתבי”, תל-אביב, 1957.

תרגומים: “מכתבים מהטחנה” לא. דודה; “הרינסנס” לז. א. גובינו; “המכשפה מפדיו” ו“עלובי החיים” לו. הוגו; “יומן הנעורים” להרצל; “סיפורים” ל. טולסטוי.

גשם דק התחיל מטפטף, והמתעסקים נחנזו לעשות את מלאכתם. ליד הקיר הפתוח עמדו שני גויים פולניים ומגרפות בידיהם, ולסתותיהם המגולחות והדורסניות הביעו קדירות של בוז לכל התכונה הנכדיה אשר לפניהם. — אחוז בראשו, יוזש! — קרא האחד אל חברו בקול זועם, בהראותו במגרפה על ראש האדון.

מהרו לסתום את הגולל, והיהודי גזז הזקן הצהוב במגבעת העמוקה התחיל להזנוע, נחפו לקדוא את צידוק־הדין⁸³ בקול צדוד ובניגון זר, שנדמה כשואל מן "אקדמות"⁸⁴ של שבועות. אחד־כך הפך את זקנו הצהוב אל החבורה, שעמדה צפופה מסביב לגלי־העפר הדענן בפנים סקרניים ונעצבים, ושאל בקול דוגז ומפקד:

— נו? איה הבן? קדיש!⁸⁵ קדיש!...

הגשם חזק והיה למטר סוחף. האויר נתערפל, ומתוך האד הכהה, ההולך ועוטה את השדות העידומים, נשקפו גבעות ומצבות רחוקות, כדמויות זיוממות מעולם אחד. המלויים נחפזו אל מרכבותיהם, בדוץ זה לפני זה. מר רבינס קרא אל מרכבתו אחרים ממכידיו, בפתחו לפנייהם את הדלת בפנים רטובות ושוקות. המרכבה התנודדה שוב על־פני הכביש המעוקם, כולה שטופה במטרות־עזו. הזקנה ירבה דחוקה בקרן־זוית, בין גברים זרים מגולחי־פנים, עוצמת עיניה ושוקעת בתוהו אפלה של הזיות עמומות. רואה בחזון עכור קרונות גדולים ושחורים טעונים פחם, שדות נידחים ושוממים בקצה השמים, מצבות זרות מבריקות בגשמי־סתיו, רואה את עצמה עזובה ובודדה בחשכת קבר, כרותה מאלהים ומזכרון משפחה, שוקעת ואובדת לעילמים...

כשחזרו מן הלוייה, הזמין מר רבינס את מכיריו אל ביתו לסעוד את לבם. מרת רבינס העמידה לכבוד האורחים ולכבוד הגשם משרת⁸⁶־דובדבנים חריפה, והמטובים נתחממו, סיפרו בענין הלוייה, בדחו את דעתם בכשלונו של האבל באמידת הקדיש וצחקו לתיאבון. בעצם השיחה נזכר מר רבינס, כי אמו לא הספיקה בבוקר להכין לעצמה את ארוחת־יומה הכשרה, והלך אל חדרה לראותה. כשנגש אל החדר, נדמה לו, כי שומע הוא מן הזוהר קול מזור, כקול תינוק ביכה בחשאי. מר רבינס פתח לאט את הדלת ונרתע לאחוריו בתמוזן:

על ארגז הספרים ישבה אמו הזקנה ישיבה משונה, שחוחה משהיתה, והיא מנענעת ראשה בשתי ידיה ומיבבת בקול נהי⁸⁷ חרישי, ללא תקוה ונחומים. על יתמותה בזה ובבא⁸⁸...

ואקחך עם מרת מארקוס אלי. המכנית ריקה — רק אני ואמי הזקנה. — וכי אומר אתה להובילו היום לקברות ביחד עם אביו? הנח לו, הלא עולמיים⁶¹ הוא עדיין! — התלוצץ אחר מן החבורה, וכל העומדים מסביב בפרוזדור הריצו לעומתו בצחוק. בעל-הבית עצמו חשף אף הוא את שני-הזתב, ואולם מיד נזכר, כי לא נאה לו לצחוק היום יחד עם שאר הבריות, והקריח את כניו⁶² מתוך הבעה של כובר-ראש.

נפתחה דלת החרר הסמוך ונגלה ארון אריך וצר, מעוטף שחורים ומכוסה פרוכת⁶³ ישנה ודוהה⁶⁴. מבעד הפתח נזרק ראש יהודי במגבעת קשה ועמוקה, היורדת עד לאזניו, בוקן צהוב, קשה וגנוז יצעניט קשות ורוגזות. — נו? למה אתם מתמהמהים, למה? — קרא היהודי בקול צרוד ומפקד, כמי שהעולם נתן הפעם ברשותו. — איפה הוא הבן? יביאו לכאן את הטלית.

את הטלית יביאו לכאן!... הלוייה היתה חטופה ומבוהלת. האבטומובילים טסו בזה אחר זה בשורה ארוכה, עברו במרוצה על-פני רחובות שוממים ושדות חשופים, ונראו כמחנה שרים שחורים חולקים⁶⁵ אחרי הזמת, הבורח מפניהם. הזקנה התנדודה יחירת במרכבת בנה, הציצה בלב נעפר בער החלון הקטן, ראתה במרחק בנינים קודרים וזרים, גשרי-ברזל מתנשאים באויר המעונן, כתלויים על בלימה⁶⁶, מעשנות בתי-חרושת משחירות בערפל... אחר-כך עברה הלוייה בסמטאות נרחות בין בתים ישנים ורעועים, נתקלה בשורות ארוכות של קרונות גדולים, טעונים פחם, עצי-בנין, סמרטוטי-נייר... האבטומובילים האטו מרוצתם והתנוודו מנוך קפיצה על-פני אבני כביש עקור⁶⁷ ומעוקם. מחצרות הבתים נראו פה ושם מצבות-אבן מוצגות לראויה, מתנוצצות בזתב אותיותיהן — מצבות יהודיות ומצבות נכריות עם צלבים בראשיהן. לבסוף נגלו שדות-סתיו עירומים עם גבעות ובקעות שוממות, עם אילנות בורדים, העומדים אהלים על שלכתם.

הלוייה עמרה. המלואים יצאו ממרכבותיהם ועברו לאט אחרי נישאי המטה ררך שערי-הברזל, שנפתח לפניהם לרוחה. משני עברי הדרך, המרוצפת חצץ דק, הלבינו מצבות גדולות וקטנות עם כתובות אנגליות על גביהן. נשקפו פה ושם אהלי-שיש בנויים לתפארת.

— הרואה את, אמא, את כל הנעשה פה? — אמר מר רבינס לאמו, בהוליכו אותה בזרועה. כמי שמוליך את חברו לסייר איז נכסיו. אכן לא רע פה כלל בי נשבעתי!...

בפיו: לאחור ממכיריו, היושב לא־רחוק מפה, מת אביו הזקן, והרי אנשי השכונה עורכים לו לניה נהדרה. הוזמנו שנים־עשר אבטומובילים! ומאחר שמרת רבינס אינה אוהבת דברים כאלה, לפיכך בא להציע לפני אמו, כי תסע היא אתו במכוניתו ללוית המר. ראשית, תזכה במצוה גדולה: הנפטר היהודי חסיד היה. אמרו עליו, כי מיום ביאו לאמריקה לא בא אל פיו כל אוכל, חוץ מלחם ובצלים. שנית, רוצה הוא לכבדה בנסיעה במכוניתו. ודרך־אגב תראה בעיניה בית־קברות יהודי באמריקה. — בית־קברות יהודי? ... — שאלה הזקנה ונבהלה כולה ותמחה על עצמה, שבכל ימי חייתה פה לא העלתה על דעתה אפילו פעם אחת ענין גדול וחשוב בזה. את העיקר הסיחה מלבה!

— סמטרי⁷⁰ יקרא לזה פה, — הסביר לה הכן בנחת. — בדאי יהיה לך לראות את המצבות, שיהודי אמריקה מציבים לעצמם על קבריהם! מוצאת את פה מיני מצבות, הבנויות כבתים נהדרים ועולות, בלא גומא⁷¹, לעשרות אלפים! ... הזקנה לבשה את מלבושה הרחב, שמה את השביס השחור על ראשה ויצאה בפיק־ברכים⁷² אחרי כנה. כשישבו במרכבה לנסוע אל מקום זהויה, הפך מר רבינס את ראשו אל אמו ואמר לה:

— אל תיראי ואל תפחדי, אִמָּא! בטחי עלי, כי לא תאונה לך כל דעה. נעשיתי, בעזרת השם, בעל־עגלה מומחה מאין כמוני!

לפני הבית, שבו נמצא הנפטר, הבהיקה שורת ארוכה של אבטומובילים שחורים מצוחצחים. על המרפסת הרחבה ובפרוודו⁷³ הפתוח עמדו חבורות אנשים, דיברו ביניהם בנחת, צחקו, עישנו סיגרות. מר רבינס ברח את מכיריו לשלום וטפח בדרך־הלוכו לכל אחד על שבמו בפנים שוחקות. הזקנה צמצמה עצמה ליד הדלת והמוזוזה, עמדה שוחחה והביטה אל הנאספים, הסוככים אנה ואנה בפנים חילוניים — אותם הפנים השבעים, העגולים והנהנים מעצמם. הנשים חוזרות בין הגברים פרופות⁷⁴ ורעולות⁷⁵, כאילו באו על יום טוב. ובעל־הבית עצמו, בנו של הנפטר, עומד נשען אל הקיר, כשירו האחת נתונה בכיס מכנסיו, ומדבר ארוכות על־פי⁷⁶ הטליפון בקול שוקט וביטח. לא נשמע קול בכי ומספד, לא נראה שום סימן של אבילות — ליה משונה!

— הלאו, מרקוסל! — ברח מר רבינס את בעל־הבית בטפחת־יד על שכמו, לאחר שזה כילה לדבר על־פי הטליפון. — אמנם מת הזקן, הא? צר לי מאד, כי נשבעתי! ... ואף־על־פי־כן, באמת אמרו: לוא לא ימותו צעירים מאלו... שמע־נא, מארקוס, שמא רצונך במושב רך בתן, מכונית חדשה —

סגורה ומסוגרת בדרך ואומרת בלבן, כי מלבד כתנות ופוזמקאות⁶⁰ של נשים ותחתונים לבנים אין אמריקה מצמיחה כלום... חכי כמעט רגע — הבה אלמד את תורת בעלי-עגלה⁶¹ על-בוריה, אז אקחך עמי ואראך את חמדת הארץ הזאת!... בערבים היו אורחים מתכנסים לבית, שכנים ושכנות, רובם זוגות צעירים, היו יושבים מסובים לשולחן, שותים תה ומשחקים בקלפים עד שעה מאוחרת. המנצחת⁶² על המלאכה היתה מרת רבינס, שבשעת משחק הקלפים נשתנתה כולה ולא נפר מראיה כלל: פניה נתלהבו והאדימו, עיניה הכחולות בערו באש וזרועות⁶³ וזכוכיות משקפיה נתערפלו... בשעת שתית התה קראו גם את הזקנה מחדרה אל השולחן. כדי להנות את אמו, פתח מר דבינט את הגראמפון וערך עליו את התקליטים היהודיים. מתוך לחישת המכונה נשמעו שירי בדחנים יהודים, נגינות כלי-זמר⁶⁴ לחתונה, זמירות המשחקים בתיאטראות יהודים, ובתוכם גם תפלות כל נדרי⁶⁵. הזקנה ישבה בתוך החבורה הזרה בפנים נכנעים ומבוישים, הקשיבה בתהיה אלמת אל הקולות והניגונים הירועים, הבוקעים ועולים מתוך לחישה צרורה, ושורתה לנגדה דמות-דיוקנו של אותו היהודי האומלל, שנחבא אל כלי-הקסמים, עשה את התפלה הקדושה מין זמר למושב-לצים⁶⁶, מכר את נפשו לשטן באגודת-כסף... בלילות התהפכה הזקנה על משכבה בנרדדי-שנה ובחלומות קשים. פעם ראתה בחלומה את עיר-מולדתה הקטנה במדאה חדש: כולה בנויה בתים חדשים וזרים, הנמשכים והולכים למרחקים. תועה היא בדגלים כושלות ברחוב ארוך וצר ומבקשת את ביתה, במקום שיושב בעלה ומחכה לה, אך מימינה ומשמאלה מנפנים לבנים מתיבשים ומכסים מפניה את אור היום. והנה היתה עלטה, ובתה באה ממרחק הגן, רומזת וקוראת לה, כי תבוא אחריה. שם, שם תמצא מנוח לרגליה הכואבות! והיא עפה במכונית, עפה וצועקת אל בתה בכל מאמצי כוחה, כי תעמוד רגע, רק רגע אחד, כי בלתה⁶⁷ תאבד דרך בתוך הכתנות והפוזמקאות הרבים. ובעופה — והנה המכונית מתחמקת מתחתיה, והיא נופלת בכל גופה על ארגז הספרים, שהושלך החוצה. "ארגז הספרים!" — קורא מאחריה קול גולגולת⁶⁸ אחת הצפה בעלטה, גולגולת המכשף היהודי, המנגן כל-נדדי, והקול מעורר זנעה, כמאיים ומבשר רעה קרובה...

מתוך חלומות אלו היתה מתעוררת מדומית הלילה, שוכבת בפחד אלם בתוך החשכה ותופסת בבהירות מבהילה את המרחק הנורא, המבדיל בינה ובין העירה הנעלמה, ותופסת את כל מוראה של התהום, שנפתחה לפניה בערוב ימיה. פעם אחת, ברוקר מעונן, נכנס בנה לחדרה בפנים מגולחים למשעי⁶⁹ ובשורה

בבדידותה ביתר עיו, פנה פתאום מאליה, נפשה נתעדטלה⁵³ ונתדוקנה, והיא עצמה עיניה, היתה במתעלפת, שקעה בחשבת תהום רבה⁵⁴.
— אין אלהים פה... — נישא במוחה המשמים רעיון קר מחריד־לב. —
איננו, איננו...

אחרי־כך, באשר ישבו בביתו של מר רבינס אל סעודת־ערב של חג והתחילו לצלצל בכפות־הכסף, זהחמקה הזקנה בחשאי מחדר האובל, נרדפת מן ריח הלפתן החם והשמן, שהיה לה עתה לזרא⁵⁵ עד מחנק־נפש, ואז פרשה להדרה הקטן, עמדה שם לפני החלון, הנשקף אל חשכת שדות דוממים ואל שמים אפלים וריקים, עמדה בשכוייה לפני חלון כלאה הנדה, בולה קופאת בתפלה אלתה, בלא כוונה ובלא דבדים, ערוכה לאל רחוס ונעלם מעבר לימים, בעירתה הרחוקה...

ג

הגיעו ימי סתיו קודרים וגשומים עם לילות ארוכים ושוממים, והזקנה הרגישה יותר ויותר בבדידותה הקודרת בגבר. חלון חדרה נשקף אל קדפיה⁵⁶ צר וארוך, שבו היו מתיבשים בגדי־לבן⁵⁷ מבובסים, תלויים שודות־שורות בחבלים מתוחים. הזקנה ישבה שעות אדוכות אל החלון, הציצה אל שורות הלבנים המתנפנפים באויד הבהה, והרהרה על שארית ימיה, העוברים עליה במקום זד ומוזר ללא קדבת אלהים ואדם, ללא חסד וחנינה לנפשה האבלה. פעמים היתה מנמנמת בישיבת זו, וסביבה מדחפים בעלטה המון דמויות וצללים נשכחים מימי העבר הרחוק, ובעלה מתהלך בתוכם בקומתו הזקופה ובזקנו השחור, נגש אל גיגית המים אשד בפדוודוד ליטול את ידיו, ושב ומתהלך בעלטה ומגנן תפלתו בהמיה מתוקה, קרובה ועגומה, המרמזת על מנוחת־עולמים...

ובבית בנה נפל דבר חדש בימים ההם. מר רבינס קנה לעצמו אכטומוביל⁵⁸, ובל הבית נתעודד לחיים חדשים לרגל המאורע הגדול. הכל לימדו את ידיהם להנהיג⁵⁹ את המכונית: הבעל ואשתו, ושני אחיה של מדת רבינס הגרים בשכונתם, ושותפו של מר רבינס, שבא פעמים אחדות מן העיר לדאות את הפלא בעיניו. מר רבינס עצמו התהלך כל הימים בורעות חשופות עד המרפק ובפנים מפוחמים ומבהיקים, בולו עסוק וטרוד באשרו החדש, באיש אשד ההצלחו; פתחה לו את כל צנודות השפע וידי קצדות מקבל בבת אחת. פעם נבנס אל הדר אמו היקנה בפנים צהלים מתוך נצחון:

— היום כמעט הרגתי איש במכונית. ... ואת, אמא יקירה, עדיין יושבת

יקול־הסופראנו הנמרץ והמפקד של מרת רבינס, ולעומתו קול־הבריטון הרך, הנכנע והמתחנן, של מר רבינס. ולמחר בבוקר בא מר רבינס אל חדר אמו בפנים צוואלים, מגולחים ורעננים, כדרכו:

— ובכן, אמא יקירה, הכל אֶל־ראיט! זכי מה סבורה היית, שבאנו אלי לאמוייקה לרעוב חלילה? אכן תכלית נאה היא זו, בי נשבעתי!... בקיצור, אמא יקירתי, הכל נתישב בעזרת השם יתברך על הצד היותר טוב! מן היום הזה והלאה תבשלי לך את ארוחתך כתפצץ וכטעמך. בשר כשר נתן לך מן המוכתר, כשר לכל הדעות, עם חותמת כשרה — ואת עשי בו ככל אות נפשך: ⁴⁵ מלחי לך, הדיחי לך. בשלי לך ואכלי להנאתך!

ואז התחילה הזקנה להכין את סעודה בפני עצמה. כושה ואשמה עמדה בקרן־זוית חבויה בחדר־הבישול, מצמצמת עצמה ומאפילה על מלאכתה, וטיפלה מתוך יגון אילם בארוחת־יומה. אחר־כך התבודדה בחדרה לפני קערתה, יושבת ותוהה עליה שעה ארוכה בלי־נוע.

כשהתקדש ליל ראש־השנה, חבש מר רבינס צילינדר חדש לראשו, קרא לשני נעריו, וכולם הלכו עם הזקנה אל בית־הכנסת.

— כסבורה את, אמא, שזה הוא בית־הכנסת של עירנתו? — התפאר הבן בדרך הליכה לפני אמו. — הנה תראי, מה טיבם של בתי־הכנסיות, שקולומבוס בונה ליהודיו באמריקה. חייך ⁴⁶, שבית־כנסת כזה לא תקני בחצי מיליון!

רחוקה בתוך קהל רב וצפוף, הדור ומבהיק במלבושים יקרים, ישבה הזקנה הקטנה ליד בנה בלב־ש־החג הרחב, הלבן־כתמתם, בשביס־המשי המסורג ממעל להפאה הנכרית ⁴⁷ ובעגילים העתיקים ה־תנועעים אשר לאזניה. בישיבתה זו הפנתה את ראשה הדועד לכל העבדים, הביטה בעינים תוהות, דאתה סביבה המון גברים רחבי־כתפים, כרסניים, בעלי פנים שמנים, הילוניים ⁴⁸ ונהנים מעצמם, דאתה נשים בריאות־בשר, עדויות ⁴⁹ וחשופות־צוואר, מבריקות בזהב שניהן, שמעה דיבור זר, שאון חילוני עליו, צחוק רם, הפורץ מגרונות שבעים ומלבבות בוטחים ושגננים. מרחוק, ממעל לראשי הקהל, גללה החזן בלבשוש הלבן, המשוררים התיצבו במקהלה בכובעיהם השחורים, כאנשי־חיל במערכה, פצחו דנה זרה וקרה, ששטפה והלכה הרחק מן הלב. בחום האויר הרחוק נאילו נשבה רוח קרה של חול והאורות הבהירים של מגורות־החשמל כהו והועמו. הזקנה ישבה לפני המחזור ⁵⁰ הישן והביטה אל דפיו המכורכמים ⁵¹ בפנים אלמים ושוממים. כל חרדת־הקודש לקראת ימי־התשובה ⁵² הגורזים, אשר תקפה אותה

מנודות־הבטף המצוחצחות, המבדיקות בברק עתיק ומשומן מימים דחוקים. מן החדר־הסמובים השוקטים הגיע לפעמים קולה של מרת דבינס ברבדה עם המבשלה — קול קפדני ותקיף של שורדת⁴² בביתה. פעמים היו נכנסות אצל בעלת־הבית שכנותיה הצעירות לבקרה, ואז נשמע במשך שעות דצופות קול רכדים עליזים וצחוק זר צוהל, שהחדיר את הזקנה מהרהורי־יגונה העמוקים וכלכל את המדאות והחלומות, המרחפים לפניו בחזון דחוק.

פעם אחת, כשתעתו מחדד אל חדר, נכנסה כחשאי לחדר־הכשול, אל המבשלת הבושית, עמדה דגע בפתח בחוכבת, כמי שנכנס למחיצה זרה ובלתי־ בטוחה. האשה הכושית הסבירה לה פנים שוחקות מטוב־לב, חשפה את שני הלכנות והמבהיקות, הגישה לה כסא ורמזה לה מתוך ידא־יכבוד לשבת. הזקנה התכוננה דגעים אחדים בסקרנות רבה אל שחרודית פניה המבהיקים של הבושית השמנה, שנראתה לה מקרוב כחזיון־פלא; אחד כך נתנה את לבה מתוך אותה סקרנות להתכונן אל דרכי עבודתה. ופתאום ויאתה דבר זר ומבהיל, אשר זעזע את נפשה עד היסוד. נבוכה ונסערה, בעינים מחשיכות, יצאה מן חדר־הכשול. מגורל הבהילות לא מצאה את הדרך אל דלת חדרה, פתחה דלת אחרת ונתקלה שם בבלתה, שעמדה מפורבסת⁴³ וחציה ערומה לפני הראי והידקה לגופה את המחוך⁴⁴. זו הפנתה אליה את עיניה הקרות בתמהון וקראה קשות:

— מה דצונה של אָם בבאן?

באותו ערב, בשעת הסעודה, לא טעמה הזקנה כל מאכל מעל השולחן, השתמטה מפני בנה בהתנצלות, כי חשה היא בראשה. ואולם בשעברו יום ויומים והאם סרבה לאכול, נבהל מד דבינס ונכנס לחדרה לחקור לפשר הדבר. ואז התחילה פתאום לבכות ולהתחנן לפניו, כי יתן לה דשות להחיות את נפשה בביתו. במאכלי־ חלב בלבה, או בי ירחט על שארית ימיה וישיב אותה דרך הים למולדתה ולעירתה.

— לא אוכל, בני, לא אוכל לעמוד בזה... -- בבתה הזקנה בקול נחלש.

במה עוד נשאר לי /'חיות בעולמי? לא אוכל, בני, להעביר על טבעי...

— אבל מה דאית שם? — התפלא מד דבינס, כולו נבוך. — דומה, שעשינו

הבל בשד, אפילו בלים חדשים קנינו. סטריקטלי בשד.

— בוראי בשד, בני... ובי מה אני אומרת חלילה? אבל לא אוכל להעביר על

טבעי, לא אוכל, דאוכלי...

עד הצות הלילה ושמעו מחדר־משכנם של בעלי־הבית קול רכדים וטענון: —

מאירות מטוב לב. הזקנה החליקה לו על ראשו המגולח בגחוך נוגה, כמו שמחליקים לילד חביב מילרי הגוי.

את מנודת־הכסף קיבלת מרת דבינס נרי חמותה בתנועת־ראש קלה ואמרה: "יפה!" למחר מצאה הזקנה את המנודות על שולחן חדרה, כשהן מצוחצחות ומבריקות כחרשות ונרות־שעוה נעוצים בהן. מרת דבינס הסביר אחר־כך לאמו מתוך בת־צחוק של תחנונים, כי המנודות הללו הבאות מיוזפ אין זוגן עם כלי־בית אמריקאיים עולה יפה. אמנם הוא עצמו אינו משגיח בדברים אלו, אבל היא, כלומר, פלודנס, מקפידה על סרדי הבית במאר מאר. על כל פנים, הלא היא בעלת־הבית, וילירת המקום, ויורעת בנוסח אמריקה יותר מכולנו. נאטחינג רואינג...

בימים הראשונים הוליך הבן את אמו בכל פנית ביתו, הודירה אל המרתף, הדאָה אותה את הכלים הנאים אשר ממעל ואת התנודים הנפלאים אשר מתחת, לימדה פרק³⁹ בשימוש הפחם להסקה ובהכנת מים דותחים, ובדרך־הילוכו קרא במחיר כל רבד ורבד והדצה אותו תוך־כרי־דבור לכסף "יורופ". ואז נהגה והביאה גם אל גנו, מנה לפניה אחר אחד את גדוליו ואת נטעיו ואת גדר־השיחים אשר לו — כולם מעשי יריו להתפאר. הימים היו ימים אַעוננים בשלהי קיץ⁴⁰, ומכל מנשי ידיו של מרת דבינס לא נשתיירו בגן הקטן אלא נטעי עצים רכים, שכבר התחילו להשיר את עליהם, וצמחי חסה שלא נעשו ימים, הנעוצים פה ושם בגומות הערוגות החרבות. מרת דבינס נוכח מיד, כי בעצמו של דבר אין לו פה עדיין מה להראות, ואולם הבטח הבטיח את אמו, כי כעבור עשר או עשרים שנה יעלה ויצמח הגן הזה כפרדס נהדר, וכאשר יבנו בשכונה זו מסילת־ברזל מתחת לאדמה — אז יגדל מחיר הבית עם הגן פִּי־עשרה. בכסף יורופ יעלה איפוא הסך הזה בערך לחתיכה הראויה להתכבד!... הזקנה שמעה את הדברים הזרים והרחיקים האלה, נענעה ראשה לעומת בנה הצולח⁴¹ והמאושר בגחוך נוגה ומוותר והתבוננה על סביבותיה מתוך עגבת־נפש דבה. ביתו של מרת דבינס נמצא באחר הפרברים החדשים מחוץ לעיר, במקום שוקט ושומם, ומאחורי הגן, מתוך הערפל הקל, נשקפה עזובת שדות חשומים ודרכים מאובקות, הנמשכים והולכים למרחקי יערים משחירים — רחבות שיממה ונכריה ללב מיצר ובודד.

אחר־כך התחיל מרת דבינס לנסוע העירה מדי יום ביומו לרגל עסקיו. והזקנה תעתה בחדרים המפוארים, שחוזה ודואגת, כמבקשת דבר שאבד לו, או שהיתה יושבת שעות רצופות אל שולחן חדרה ומעפעפת בעיניה הדועכות לעימת

תוֹזָה לאל, במחלקה הראשונה, אל הבית הזה, עם דהיטים יקרים, עם תכשיטים, עם ... עם ... כל טוב ... ועכשיו, כשאני רוצה לזכור את כל הדברים ההם, לא אוכל להעלותם על זכרוני בשום אופן ... ול, נאטהינג דואינג ... * שבחתי הכל ... את העיקר שכחתי ...

בפתח החדר נואמה מרת רבינס, והיא מישירה את משקפיה לעיניה ושואלת, בלי פנות אל שום איש, בנעימות קדידה :

— אולי רוצה גם לאכול ? השולחן ערוך.

— רוצה את לאכול, אמא ? — חזר מר רבינס על שאלת אשתו.

— לא, בתי, איננה רעבה, — ענתה הזקנה ופנתה אל כלתה בחבה גלויה.

— אם גם רוצה לאכול, אין לה לירוא. — הדפה בעלת־הבית את קולה. —

אנחנו עשינו בבית הכל כשר.

הזקנה הדימה אליה את עיניה בתמהון.

— פלורנס אומרת ... — עמד הבן להסביר לאמו, כשהוא מעיף באשתו

עינים מתדעמות־מתחננות. — כלומר, בננתה של פלורנס ויתתה, כי בכיתנו הדי

הכל ... כלומר, כי ... כי נוהגים אנחנו בביתנו ביהודים גמורים ... כלומר, מאכלנו

הוא כשר ... סטריקטלי כשר ... * אין לך לחשוש חלילה לשום דבר ...

— חס ושלום ! — התחללה הזקנה.

ב

את ארגז הספרים העמידו בחדרה הקטן של הזקנה, שיחדו לה בפנת הבית, סמוך לחדר הילדים. הזקנה עמדה לטפל בארגז בפנים נכלמים ודוממים, פתחה אותו לעיני שני נבדיה, פשפשה³⁸ והוציאה מכין הספרים הגדולים הישנים שני סדורי־תפלה קטנים חדשים והושיטה אותם לידי הנערים ברמיזה אלמתי. הנער הבכור פתח את הספר הקטן וחזר ועיין בו בלא אָמון, ומיד חזר והניחו בארגז בתנועה של ביטול, באדם האומר: "מה יושיעני זה ?" ורק אחיו הקטן היה שבע־רצון ממתנת הסבה: בשקבל את הסדור, מיד יצא אל חדרו, ובעבוד רגעים שב, נגש אל הזקנה, הראה אותה באין אומר ודברים, כי מתנתה יקרה לו — הוא בדרך את הספר הקטן בתכריך נייר צהוב; בשעת מעשה הביט אליה בעינים

* אכן, בלום לא תועיל.

** כשר בהחלט.

להיות למעמסה עליך ועל אשתך ועל ילדיך שיחיו, אשר גם את לשונם לא אבין... — אל-נא, אל-נא, אמא! אל-נא, יקירתי!... — התרגש מר רבינס, ישב ליד אמו והחליק לה על שכמה הכפוף ברחמים רבים. — חלילה לך... אדרבה³⁰, להפך... שנינו, אני עצמי וגם היא, כלומר פלורנס, נכונים אנו בכבוד גדול!... הנה תתרגלי אלינו ועוד תשבעי נחת ממנו... אמנם אינה דומה אמריקה ליורופ³¹. הרבה דברים נראים פה מתחילה שלא כדרכם... אבל הלא לכך היא אמריקה! אמריקה, עליך לדעת, אמא יקירה שווה³² בכל. משלמת היא ביד רחבה. יש לה לאמריקה די והותר!

מר רבינס התרגש וקם מעל הכסא. עשן סיגרה, העמיק ידיו בכיסו מכנסיו, התמתח בכל מלוא קומתו, הביט רגע על הזקנה בעינים מבדיקות ודבר בחום: — הוודעת את, אמא יקירתי, כי איש עשיר אני פה, תודה לאל? לכמה, סבורה את, עולה הוני עכשיו, הא, אמא? הלא לך מותר לגלות את הסוד... חוששני, שבמאה אלף לא תקני אותי כיום הזה! אם נרצה³³ את זה לכסף יורופ — לכמה יעלה איפוא הדבר? ועדיין לא הבאתי בחשבון את הבית הזה עם הגן והכלים והתכשיטים — כולם שלי הם! בעצם ידי עשיתם! בעשר אצבעותי אלה! אמנם מים רבים עברו על ראשי עד אשר הגעתי לעמידתי זאת!...

ומר רבינס עמד לספר לפני אמו הזקנה ברגש של נצחון את פרשת התלאות³⁴, אשר מצאוהו בשנים הראשונות לבואו לאמריקה, ואת כל המעשה אשר עשה עד הגיעו למעמדו הנכון כיום הזה. והאם הזקנה ישבה שחוהה ונפעמת³⁵ והקשיבה בפנים עגומים ומגחכים לא אל דבריו, אלא אל קולו, שהלך ונצטלל ונתברר לו יותר ויותר ונשמע לאזניה הכבדות מזוקן כקול ידוע ויקר מימים רחוקים: קול בעלה, קול בעלה המת לכל טעמיו ותנועותיו!...

— שמונה-עשרה שנה!... — דבר הבן מרוב רגשותיו, בהשיבו מפיו את עשן הסיגרה אל התקרה. — כמה הרפתקאות עברו על ראשי מאז ועד עתה!... היוזעת את, אמא יקירתי? בואי וראי, כמה משונה הדבר הזה, חי נפשי... מזכר אני עתה... בימים הראשונים, כשהייתי חי פה על לחם ודג מלוח ונושא עדיין את נפשי לשוב הביתה, הייתי שוכב על משכבי בלילות, חושב מחשבות ומצייר לעצמי, כיצד אשוב אל אבא ואמא לנוח קצת, כיצד אשב בערב אל המיחם³⁶ לספר לכם דברים רבים, אשר ראיתי ואשר עוניתי פה בנכר, בימי עניי ומרודי³⁷. ימים ושנים שמרתי בלבי את הדברים ההם... אך מאז עברו מים רבים, והכל נשתנה ונתחלף, ובינתיים מת גם אבא... והנה באת את היום אלי לאמריקה, הבאתך,

הבכור, נער בן ארבע־עשרה שנה, צהוב־שער וכחול־עיניים כאמו, נגש אל הזקנה ברגל ישרה, שאל את אביו בדרך־הילוכו בקול אדם מוזון ודייקן, הרוצה לדעת בדיוק את אשר לפניו: "הזאת היא האם הזקנה?" — ועמד ונשק לה מתוך קרירות מעשית, כאיש מנומס, היודע לקיים את חובתו בשעתה. וכנגדו הצעיר, נער כבן עשר, בעל עינים שחורות ושוחקות כאביו, התרגש והאדים כולו, בהרגישו על צוארו את ידיה הצנומות והרועדות של אמו־זקנתו, שבאה אליהם מעבר לים. — שניהם גויים! גויים גמורים! — העיר עליהם אביהם בבת־צחוק של איש מאושר. — אינם יודעים אפילו מלה יהודית אחת. נערי אמריקה, עליך לדעת...

הזקנה ישבה לפני בני־משפחתה החדשים בטרקלין הנאה מחרישה ומרוחקת. הביטה בלב מהסס אל ברק העושר הזר אשר מסביב, אחזה באצבעותיה הנקשות והרועדות בצרורה המונח לרגליה, כמבקשת בו סעד²⁶ וסיוע בסביבה נכריה זו. בני־הבית התיצבו סביבה ושתקו אף הם, התבוננו מתוך צפיה סקרנית אל הזקנה הקטנה וקמוטת־הפנים, שנראתה פה משונה כל־כך בשביסה אשר לדאשה ובמלבושה הנגשן הרחב והשחור. דומה היה, כאילו טרה זו אל הבית רק לרגע, ועוד מעט תקום ותקח את צרודה ותלך מפה אל המקום אשר משם באה, הראשון, אשר הפריע את הדומיה, היה הנער הבכור, הלה פרש מן החבורה, כמי שקצה²⁷ נפשו בכל הענין הזה, הנהלך רגעים אחדים בחדר בעינים נשואות אל התקרה, ופתאום נגש אל הקיר וטפח עליו בכף־ידו טפיחה גדולה.

— זבוב! — קרא כאילו מתוך נזיפה אל בני־הבית הנבהלים, נבארו להם את פשר ומעשה אשר עשה.

כשנשארו שניהם בחדר לבדם, הרימה הזקנה את ראשה אל בנה ובחנה אותו רגעים אחדים בעיניה הכבות באין אומר ודברים. אחר־כך נשתרבו²⁸ שפתיה פתאום ועיניה מלאו דמעות:

— אבל מה תאמר, ראובלי, למכאוב כמכאובי? מתה, מתה עלי גם שפרה־לי... בת אחת נשארה לי מכל מחמדי, ולקח גם אותה אלהים. כולם, כולם הלכו ממני, ונשארתני אנכי לבדי, כחרס הנשבר²⁹. ... והוא, חתני, אוי ואבוי לשנותי, לא המתין אפילו שנה אחת ומהר ולקח לו אחרת, אם חורגת ליתומי בתי העלובים... כלום יכולתי לראות כל זאת בעיני? ... והנה באתי אליך, בני. קראת לי — ובאתי... כי מי יש לי עוד בעולמי, בעוונותי הרבים?... נשאתי את עצמותי הזקנות לאמריקה, אף כי אלהים יודע את לבי, כמה קשה לי

— לא הכרתיכם... אמנם לא הכרתיך. בני! זמן רב כזה — שמונה-עשרה שנה לא התראינו... אבל מביטה אני עליכם: מי הוא האיש הזר? והנה אתה הוא זה, ראובלי!... הלא מובילה אני אתי את תמונתך, אבל שם פניך אחרים, כמו שהיית בבית, עם שפם...

— השפם, אמא יקירה, כבר נסתלק מן העולם! — ענה הבן ואמר בשחוק עליו. — למה לי שפם, אם כסף יש לי?...

— נו, מכיון שכך, נודה לאל... אינני מדברת חלילה כלום, בני... איה איפוא הארגז? ראשי סובב-הולך, וגם עיני, ברוך השם, אינן דואות עוד כהוגן... דק אדגו אחד לי. הלא הבאתיו לך, בני, ירושה מאביך, עליו השלום, — אדגו מלא ספרים. ולאשתך אני מובילה מתנה לחור — סדר מנורות של כסף, אלו מנורות הסבה, תבדל ממנה לאורך-ימים²²...

בבית הבן קידמה את פני הזקנה אשה צעירה וזקופת קומה, צהובה, גזזת-שער ומשקפיה לעיניה. זו יצאה לקראת האורחת בפסיעה מתונה ושאלנה, הסירה משקפיה מעל אפה, העיפה על הזקנה עינים כחולות וקדות כשואלת, האירה לה דגע פניה הקשה והחטובים מתוך תנועה נימוסית, קדאה באויר: "הלאה, אם!" — ונשקה לה בלחיה נשיקה מדפדפת, כאילו דרך-אגב. אחר-כך הרכיבה שוב את משקפיה על אף ועמדה להתבונן אל האורחת בסקרנות קרה. הזקנה כאילו נבהלה מפניה ונרתעה לאחוריה.

— הלא זרתי פלורנס, אמא, המיסים²³ שלי! — הציג הבן את אשתו מתוך זיהות-הדגל²⁴.

— רואה אני, בני, מבינה אני... — אמרה הזקנה בקול נמוך והביטה אל כלתה במבוכה.

— אשה טובה היא, ודק בעלת-בית קפדנית — ישמרנו אלהים ויצילנו! — הוסיף הבן לדבר באותו הטון וחבק לאשתו בכתפיה. — וכי פללת, אמא יקירה, למצוא כלה נאה כזו, גזזת-שער ובמשקפים?... כך הוא מנוסח פה, עליך לדעת... לכשתדצי, תוכלי לקדוא לה בשמה היהודי — פייגה-לאה. סבתה קראה לה כך...

— אלי-נא, בבקשה, לא פייגה-לאה! — התריסה²⁵ מרת רבינס נגר בעלה במין לשון שרובה אנגלית ומיעוטה יהודית, התחמקה מזרועותיו ועקמה פניה. — אינני אוהבת את כל הענין הזה!

מן התדר הסמוך באו לנשק את האם הזקנה גם שני בניו של מר רבינס.

אילנות ירוקים ומנענעים ראש אחדיה: לאן? לאן את בורחת מפנינו? ... בחוץ, מאחר בתלי האניה, נהם הים בזעפו, ובדממת הלילה הרימה הזקנה ראש סהרחר מעל הבר, במתעוררת מתוך עולם אחר, ישבה והביטה בעינים קמות¹⁰ על מוות שבניה הישנים, לא יכלה להבין, מי הם אלה לפניה, לא יכלה להשיג, מה לה פה ולאן מוליכה גורלה הנפתל¹¹ בימי־חייה האחרונים, ההכרה הבודדה שהנהיכה¹² לפניה מתוך העתיד, כניצוץ מהבהב מתוך החשכה, — זכר הכן הדי באמריקה — גיטשטשה במוחה המעורפל ללא גוף וללא דמות הגוף.

פעם אחת בבוקר עורדות מתוך הויתיה והודיעות, כי האניה כבר קרבה אל החוף. הקימות מעל משכבה, הוליכות דרך מסדרונות ארוכים וצרים, העמידות לפני פקידים לבושי שרד¹³, חקר עליה מפי אנשים טובים, שעמדו לה בשעת דחקה, וכתבו את הדברים בספר. אחר־כך הוציאות לאור העולם¹⁴, נתגלה כבת אחת עולם חדש וזר עם המולת חדש וזרה של המוני אנשים, הנדחקים בולם למטה, אל מחוז חפצם, בפנים נרגשים, נבהלים ועליזים. נצנצה שמש חמה ובהירה, אניות לבנות עם מעשנות¹⁵ זקופות הכהיקו באויר הזך, החליקו על פני המים אנה ואנה בבסך¹⁶, נשמו בעתה¹⁷ עשן, צרחו בלפי שמים עמוקים צריחת־איתנים¹⁸ אדירזו, הזקנה הקטנה התנודדה על רגליה הכושלות, הציצה מבין הנוסעים הרוגשים כשביסה¹⁹ השחור מתוך מבוכת־נפש רבה, כתוהה ושואלת את עצמה, אם לא טעות היתה כאן, בדרתה בטולם האניה, נהוגה ביד אחר המשרתים הנושא את צרור חפציה, הרגישה בבן־אדם אחד, שנדחק מבין ההמון מלמטה ונחפו לקראתה כשלבי הסולם, בולו נרגש, מנענע ידיו ושוחק בכרך שנים מוזהבות, דגע נמשך לבה אחרי האיש הזה, שמבט עיניו השחורות והשוחקות נדמה לה קרוב וידוע מכבר־הימים, ואולם הכרך הזר של זהב שניו כאילו דחפה מעל פניו, ובעוד היא חובכת²⁰ ונוטה לצדדים, והנה האיש נופל על צווארה ומחבקה בזרועות אמיצות ותמות:

— אמא, את היא זאת? ... האם לא חברתיני, אמא יקירה?

— מיסטר רבינוביץ? — שאל המשרת.

— מיסטר רבינוביץ, מיסטר רבינס — אחת היא, ידירי! — ענה הכן בקול עליוז

והוגג, אני, אני הוא האיש אשר תבקש!

כפופה ורפויה, נשענת על יד בנה רם־הקומה ורחב־הכתפים, התנהלה הזקנה הקטנה בין צבורי הארגזים והצדורות, המושלבים בתחנת הנמל, עפעפה²¹ בעינים כהות מדמעת בלפי הפנים הזרים והמגולחים של האיש הקרוב לה, ושפתיה המקומטות בבי וצחקו חליפות:

כרת¹

א

מאורעות הדרך מן העירה הליטאית השאננה עד ניו־יורק הרחוקה עברו על דבורה הזקנה כבחלום. הנסיעה המהירה במסילת־הברזל במשך ימים ולילות רצופים, בתי־הנתיבות² הגבוהים וההומים מעבר לגבול, שהר בני־אדם זרים מנסר בחללם, חליפות המראות והפרצופים, המדינות והלשונות הנכריות, המרוצה והבהילות הנואשה של בני־לוייתה היהודים — כל אלה נדמו לה כחזיון רב־ענין שכבר היה לעולמים, כאגדה נשכחה מימי־הילדות הרחוקים, החוזרת ונשנית לעין באודח־פלא. בדמיונה הזקן, העומם, ניעדו מראות עתיקים מתוך ספרדי ה"צאינה" וראינה³: מעשה דוד־הפלגה⁴ וצוחת אנשים ונשים שאינם מבינים איש את שפת דעהו, נסיעת בגי יעקב למצרים וכניסתם בשערי הומת־העיר הנכריה, מוזנות של גולי יהודה אסורים באזיקים, עם נשים וטף עטופים בדעב, נהוגים בידי נבזזאדן⁵ רב־טבחים... בלילות, מתוך חשכת השדות החולפים במרוצה, עלתה בברק־הזכוכית השחור של חלונות הרכבת דמות־דיוקנה של רחל המבכה על אם הדרך⁶ — בבואת י בתה המתה, כשהיא רצה לקצב הגלגלים בידים פרושות וקול יללתה מתלכד עם קול צריחת הקטר. אחר־כך באו ימי עלטה ללא דמות ותואר — הנסיעה על הים. בלילית התא, תחת כיפת התקרה הנמוכה, בתוך שאון הים העמום וחריקת האניה שאינה פוסקת, ותהפכה הזקנה על משכבה הצר בבדידות אלמה, כולה תוהה על־פני תהום רבה המשחירה תחתיה. ששים ושמונה שנות חייה בעיר־מולדתה הקטנה נשקפו לה מאחריה כאי רחוק, בודד ונעזב — כאותו האי המופלא עם הדיו וסלעיו המואדים בזהר השקיעה, שהלך ונתעלם ביום הפלגת האניה מן החוף בערפלי בין־ערבים. ניעדו וקמו במדחק כל חמשת בניה ובנותיה שמתו על־פניה בנעודיהם, איש איש בקומתו ובצביונו⁷, ניעור גם בעלה מקברה, ועוד המון צללים של שכנים ומכרים מתים נאספו ועלו מתהום הנשיה⁸ — כולם מביטים אליה מעל גבעת בית־הקברות השאנן, המלבין במצבותיו הנמוכות, מציצים מבין

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החרשה העברית והכללית, מאת א. שאנן,

הוצ' יבנה 1959, עמ' 160—162.

לכסיקון הספרות העברית ברורות האחרונים, מאת

ג. קרסל, כרך א', הוצ' ספרית הפועלים, 1965, עמ' 380—381.

סופרים, מאת א. אפשטיין, הוצ' עוגן, ניו-יורק תרצ"ה, עמ' קפו—קצה.

ספרות על פרשת רורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות,

תש"י, עמ' 29—34.

תולדות הספרות העברית החרשה, מאת א. בן-אור

(אוריטובסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, עמ' 177—194, כרך ג'.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ'

רביר, תרפ"ז, כרך ג', חלק ב', עמ' 32, 215.

כל כתבי י. ר. ברקוביץ, הוצ' רביר תשי"ט, כרך א' —

"סיפורים ומחזות".

סופרים ואישימ, מאת מ. ריבליב, ניו-יורק, תרצ"ו.

י. ברקוביץ — ליובל השישים, מאת מ. אונגרפלד, "גזית" כרך ח', חוברת

ז—ח, תש"ו.

יצחק דב ברקוביץ

(1885 — 1967)

מספר ומתרגם. נולד ברוסיה הלבנה. רבש חינוך מסורתי ובללי והחל מפרסם מפרי-עטו בירחונים שונים כבר בגיל רך. ב-1910 הודפס הקובץ הראשון של סיפוריו.

ברקוביץ ישב פרקי-זמן שונים בוילנה, וארשה, ארה"ב, שווייץ ואיטליה. בשהוא יזסק בהוראה, תרגום ועריכה. ב-1926 פרסם את הספר "הראשונים בבני אדם" על חייו של שלו סעליים (שהיה אף חותנו) ותרגם את כתביו ומחזותיו לעברית. ב-1928 עלה לאדן ישראל עם משפחתו. סיפוריו של י. ד. ברקוביץ קצרים וריאליסטיים ומאובלסים בדמויות של אנשים פשוטים ורגילים הנאבקים על חייהם בעולט זר ומעורער. ביצירתו מצויים גם יסודות קומיים, ובכך הוא מושפע משלום עליכם.

"כרת"

בסיפור זה מעלה י. ד. ברקוביץ אחד המוטיבים המצויים ביותר בסיפוריו: תלישותו של אדם והיטלטלותו בין עולם חדש וזר מחד ועולם מוכי אולם מעורער מאידך. לגיבור זה אין מקום ושורשים אף באחד משני העולמות, ומכאן הנגימה הטראגית העולה מן הסיפור. הדמויות מתוארות בריאליזם רב, הפותח פתח לעולמן הפנימי. ריאליזם זה הוא אחד מסימני-ההיכר של י. ד. ברקוביץ.

מספריו:

"כל בתבי", 10 ברכים, תל-אביב, 1951—1954; "מנחם מנדל בארץ ישראל", ת"א, תרצ"ו; "ימות המשיח", ת"א, תרצ"ח.

הוֹיָתָנוּ הַקְצָרָה, מִיִּשְׁבֵּת וְהוֹלֵכֶת כְּחִלּוּלִית⁴³ דָּמָה זֶה שֶׁמַּעַל לַשְׁדָּה-הַמַּיִם, מִשְׁדָּלֶת רוּחַ
זוֹ רֶטֶבָה, דָּוָה, תְּהוֹדֶפֶת, בּוֹלֵעַת, עֹשֶׂה אֶת כָּל כָּבֶד⁴⁴ נְטוּל-מַמָּשׁוּת – עוֹקֶדֶת אוֹתָהּ
מִמְקוֹמָהּ וְנוֹטֶעֶת אוֹתָהּ בְּתַחוּמָהּ שֶׁל הוֹיָה אַחֶרֶת.
לֹא, גַּם בִּירְכָתִי⁴⁵ הַהוּיָה הַעֲצָב לֹא עֹב אֶת מְקוֹמוֹ, אֵף קֵל מִשְׁהִיָּה, וַיֵּשׁ שְׁנֵדָמָה לָהּ,
כִּי הַתַּעֲרֵב עִם הַחֲדוּת. נִתְבַּטְּלוּ הַתְּחוּמִּים. בְּעֶמְדָּה נִשְׁעָן עַל הַמַּעֲקָה אֵתָּה טוֹעֵם אֶת
טַעַם שְׁנִיָּהּ. לֹא תִיעֵף מִלְּעֶקֶב אַחֵר וְרִמִּי הַמַּיִט, הַהוֹלָכִים וְשָׁבִים, הַלּוֹךְ וְחַתּוֹר אֶל
הַקִּיר, וּבְמִלֵּא וְרָמֵם הֵם צִלּוּלִים-שְׁאֵנִים, צוֹנְנִים קִמְעָה, כְּחִירוֹי-שִׁיר טוֹבִים. הִנֵּה הֵם
מְכַסִּים עַל הַשְּׂרָטוֹנוֹת⁴⁶ הַכְּבָדִים, אֲשֶׁר עִם הַחוּף, וּבְבוֹאוֹת צִלְיָהֶם נְעוֹת, דּוֹעֲדוֹת
כְּצִמְחֵי יָם כֹּהִים, מִתַּחַת לַמַּיִם. גַּם הֵם לֹא עֹבִיו אֶת מְקוֹמָם, אֵף קֵלָו עִם הַזֶּרֶם הַגָּדוֹל,
בְּטָלוּ בְּנִשְׁימַת הָעוֹלָם הַגָּדוֹלָה.

11

באין שפע ערטל כל תלכלוד על קרקעו. הנה שונות³⁰ מאפירה כלשור חרוכה, כלה קמט על גבי קמט. נובלות³¹ אצה³² נאזובי-ים מוטלים סחופי חול, נטולי צבע. השלדגים³³, אף הוא עג משמים³⁴ על תהום המים הריקה.

אכן. יש והכזיב גם הים. שכינתו נסתלקה לחלוטין. – האם לא חק הוא שדוקא אותם, – את האיתנים הגדולים, פוקדים לעתים מזמנות ימים של סלוק שכינה³⁵ בכל שממונם? לא נוח לראות את בעל-השפע בדלדולו. דומה, שעמו פסק השפע בכלל, שעם דלדולו דלונג כלנו.

אכן מה מאד נשתומם עם ערב בשוכנו אליו, והנה הוא שב ועולה ברננה על סלעיו המרטבים. שב וגושם ממלא לבבו – נשימת ערב עזה, צוננת, מעודרת. כאלו בשעת התפסקה תר את מעמקיו, הכיר את רפיונו והכיר את נחו – ושירו נעשה, משהכיר את שניהם, עמק משהיה.

חש"ד

נשימת ים

אני יורד כמנהגי, גם בבקר תשרי זה אל הים. אף שהוא מדבר תמיד ללבי, לא תמיד אני חש את היותו הגדולה, האמתית. יש שהוא כולא את נשימתו ובשתי פסיעות ממנו שלטת במלוא אונה היבשה, אויבתו הנצחית. דוקא בימי הקיץ אתה מוצא אותו לעתים קרובות משמים, שנה-נפש³⁶, נטולי-יצרים, כפיטן בשעה של סלוק-שכינה... אף משכנס תשרי באים לו ימי התעונו'רות, והוא שר אחרת, גושם אחרת. שרק עתה מתישבת עליו דעתו³⁷. סוף-סוף עמד על עצמו³⁸, על סוד עצמו, ואיוו מחשבה עליוה מתרקמת³⁹ במעמקיו. וכאלו הרגיש בכחות שנוספו לו, הוא גושם צו ושוקט עד אפסי האפק⁴⁰. קצב העולם כלו משתנה עמו. ומה שהיה, עובר עתה – מתרחק והולך, שוקע והולך ברננת הנלים המדודה⁴¹.

אהוב עלי הים בימי תשרי. אני מרגיש שוב בקרבתו. מרגיש שוב, שהוא הונה לי ידידות, כאן, בהאידו את דמי ביעון נעורי – אז כששלטל אותו בראשונה טלטול אביכי ואיש לא היה עמי, ולב לא קרב אלי – ורק הוא במתק ועפו אפפניי, חבקני כבירועות חביבות. הנה שוב מתחיה, כאן, משהו רחב בתחומי המים, וברחב זה בטי מאליו כל כל דכדודך, בטלה מאליה כל מחשבה קטנה. כל מה שעוכר את יום חיינו, את לב

יְפִי מִזְקִין

נָשִׁים מְזֻקְנֹת, שֶׁהָיוּ פָּעַם בְּאַמֶּת יְפוֹת, יָפִין מִתְגַּלִּים¹⁵ עַם הַכְּמִשָּׁה¹⁶ בְּהִבְהוּב יִי חֵן מִיָּחֵד, מִסְתוּרֵי כְּמַעַט, שֶׁמֶרֶי הַנְּלוֹתוֹ בְּכָל טֶהֱרֹ, אֲנִי עוֹמְדִים נִרְעָשִׁים¹⁷ לְפָנָיו כְּלָפְנֵי חֵידָה לֵּלָא פִתְרוֹן. יְפִי מִרְעִיר זֶה, שֶׁהָיָה בּוֹ פָּעַם כְּרִי לְרוֹת עוֹלָם מְלֵא, מְנִרָה עֲתָה בְּכֹחַ, בְּשִׁירֵי טֵלֵאִיו, בְּמִשְׁהוֹ דִּק יוֹתֵר, צוּר - יוֹתֵר מִכָּל עֲדָנָה¹⁸ אֲבִיבִית. וְכִמְהָ הוּא נִעְשָׂה שְׁלִיט רִיקָא אֲזִי, בְּשָׂעָה שֶׁהָיָה מִתְחִיל דוֹעֵף לְאִטּוֹ וְהוּא כְּאֵלֹ עוֹמֵד וְנִל נִפְשׁוֹ, מִתְחַנֵּן עַל נִפְשׁוֹ!

זֶה הַיְפִי הָאֲחֵרוֹן, שֶׁעָמַק מְרַב כָּאֵב, מִסְבֵּל שְׁאִין שָׁם לוֹ, מִלִּשָּׁה בְּאִיזָה רֶךְ נִפְשִׁי, בְּמִשְׁהוֹ נֶאֱצֵל¹⁹ שְׁבִנוֹף מִתְרַחֵק וְהוֹלֵךְ, שֶׁכְּרִית עֲנֵג בְּטָרֶם הַתְּנִדָּה כְּלוֹ. אֲכֵן אֵין אֲתָה בָּא לְעוֹלָם עַד חֶקֶר קְסָמִיו. דוֹמָה, בְּהֶרֶס עֲצָמוֹ, בְּפָנִים עֲצָמוֹ שֶׁהוּסַל בּוֹ, נוֹסֵף לוֹ מִשְׁהוֹ, כְּאוֹ לִירֵי נְלוֹי כָּל דְּרִיטָת שְׁנִשְׁנוֹ, בְּצִמְיָחָה חוֹזֶרֶת, כֶּהֱתַאזְרוֹת²⁰ עֲלִיוֹנָה. דוֹמָה, שֶׁרֶק בּוֹ גִּרְמָה סוּף-סוּף תִּזְכָּלִית, נִשְׁלָמָה תְּבִשְׁלוֹת הַנְּמִירָה, הַמְּחַלֶּטֶת.

כִּי-יֵרֶד קִטְנָה, חוֹר וְרֵת זֶה שֶׁנֶּאֱצָבְעוּתֶיהָ תִּרְקוֹת, הַשְּׁקוּפּוֹת כְּפִדְחִים בְּטָרֶם יַעֲזוּ! אוֹר עֵינֶיךָ זֶה, שֶׁנֶּעֱצִיבִים רִיעֻפּוֹת כְּטָפוֹת רִבֵּשׁ מִזְקָק - מִהֶהֱדוֹת, עוֹגְמוֹת²¹, זוֹכְרוֹת וְאֶשְׁוֹנוֹת²². אוֹר עָמַק זֶה שֶׁבִּלְבָּלֵב כּוֹאֵב נִחְבָּא אֶל הַקְּמָטִים הַמְּסָמְנִים כְּלִשְׁהוֹ; יְפִי זֶה שֶׁיּוֹתֵר, שֶׁהַשְּׁלִים אֶת חֲקוֹ²³, וְלֹא יֵאָבֵה בְּפִלֵּא נוֹסֶף, בְּנִסְיוֹן נוֹסֶף - מְזֻמִּין וְרוֹחָה כְּמִבְקָשׁ רִחְמִים. אֲנִיחָנו מֵאֲהָבִים בּוֹ, וְיָמִים רַבִּים לֹא נִכִּיר בְּאַהֲבָתָנוּ. אֲכֵן שְׁלֵהֲכֵת זֶה מִשְׁחַקֵּת אֲרָכוֹת בְּדִמְנוּ פִּסְעֵד הַבּוֹי, וְיֵשׁ שֶׁהָיָה מִתְלַהֶטֶת בְּחֻזְקָה, מִרְעִישָׁה כְּאִשְׁדֵּר שֶׁאֲחֵד, שֶׁהָיָה בּוֹ כְּדִי לְפִיִּס עַל כָּל הָאֲכֻבוֹת.

חֲסִיד

זוֹטוֹ²⁶ שֶׁל יָם

לֹא טוֹב בְּשָׂעָה שֶׁחֵלֵב אֲכֹל יַעֲזֵן לְרֵאוֹת אֶת הַיָּם בִּירְדִּיתוֹ. אֲתָה מִשְׁכִּים אֵלָיו בְּבִקֵּר כְּרִי לְהִתְאֻשֵּׁשׁ²⁷ בְּקִרְבָּתוֹ, וְהֵנָּה גַם הוּא רֹבֵץ עַל אֲרְבָּעוֹתָיו²⁸ חוֹר־פָּנִים רִנֵּעַ, כְּמוֹ לְאַחֵד לִיל נְדוּדִים, וְהִרְחַק מִן תְּחוּף, מַעֲבֵר לְסִלְעִים הַמְּרִפְטִים²⁹, הוּא מוֹסֵל וְשׁוֹתֵק בְּעֵלְבוֹנוֹ הֵיכָן גְּבוּרָתוֹ? הֵיכָן זְמִירוֹתָיו? בְּאֵין שִׁפְעַ, נִחְבָּא קוֹלוֹ, נֶאֱלָם לְבוֹ, וְלֹא טִיב, לֹא טוֹב עֲכָשׁוֹ בְּשִׁכְנוֹתוֹ.

סְתוֹ

תשרי. נשימת סתו. עם בקר נראה השחקי מענן, מבתר² – עוטה קדרות מעוררת. עצי הגן משבשים³ בשרי אדים, ובכל ענף תלויה הצפיה לדבר שיתרחש. אך עם שירי האד מתפזרת גם הצפיה. ושוב ימים צהבים חמים, קפואי-שמש, ככרי-רוח, הכל שוב דבק אל מקומו כתמול שלשום⁴, ובכל פנת-רחוב אתה שוהה נבונד: לאן? לאן? רק בערבים העולם נע, מתרחב, נעקר ממקומו. הכוכבים מתלקחים. ועצי הגן נושמים כל הלילה בחזקה: דבר-מה יהיה! דוקא הים עומד עתה כל הימים בעיניו. כחל ורחב ושנן, משפסק לחץ הנילוס⁵ עליו, נח מעופו. עכשו הוא פנוי לנפשו ומשנצטלה עליו דעתו, הריהו מהרהר ארכות, ועושה מבלי-משים את חזבון תמוליו. דברים רבים, נשגבים עתה מבינתו. על מה ולמה רגש, רעש? את מי נעם? כל הרהוריו נכחלים אומרים עתה: לא כדאי!

וְהוּ סְתוֹ.

על מעקה⁶ הטילת⁷ נשענת אשה ופניה אל המים נושאננים. עיניה היפות, התמות עדני, רועפות⁸ אור שוחק וכל גופה שהבשיל מלא, ככרת-דבש, מתיקות מאחרת, נעם של בשם גיוע. אכן העולם פרוש לפניו כלו, כיום סתו צליל זה, וכמוהו גלוי עד לאפקיו הרחוקים. אף היא, משפסק לחץ תדם עליה⁹, הרי היא מהרהרת לנפשה ארכות, עושו: את חשבון תמוליה, כשואלת: היש עוד להשיג בשרי קסמיה אותו האשר המפלא, שלא השג במלא לבלובה? ובגלל רגעי אשר קטנים, חולפים, מתפוררים תוך כריי¹⁰ בואם, שאותם ידעה הרבה בחייה – כלום כדאי לעפר¹¹ צלילות זו שירדה לעולמה, שאף היא השגה במכאובים רבים כל-כך? וכל חזוניה¹² המתיכת-העגומה אומרת: לא כדאי.

וגם זהו סתו. חשבונו של סתו.

ביבליוגראפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנק,

הוצ' יבנה, 1959, עמ' 605—608.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור

(אורינובסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, כרך ג', עמ' 92—112.

יעקב פייכמן בשיר, ובמסה, מאת ב. י. מיכלי, הוצ' תרבות,

תל-אביב, תשי"ב (מטעם הועד להוצאת כתביהם של סופרים עברים

בבסאראביה).

כל כתבי פייכמן, הוצ' דביר, תל-אביב, תש"ך.

סופרים, מאת א. אפשטיין, הוצ' עוגן, ניו-יורק, תרצ"ה, עמ' קיז—קכז.

על ספרותנו, מאת ד. סדן, מסת מבוא, הוצ' ראובן מט, ירושלים,

תש"י, עמ' 52, 56, 65.

י. ח. ברנר, כל כתבי, כרך שמיני, ספר א'.

ש. שטרייט, "פני הספרות", ספר שני, תרצ"ט, עמ' 100—110.

ש. י. פינלס, "דמויות בספרותנו החדשה", עמ' 62—71.

י. ליכטנבוים, "מתחום אל תחום", תש"ד, עמ' 185—191.

יעקב פיכמן

(1881 — 1958)

משורר ומבקר. נולד בבסרביה. התחנך על ברכי המסורת היהודית בר בבר עם קריאתו בספרי ההשכלה. ימי נעוריו עברו בנזירים ותלאות, עד שבא לאודסה ב־1901. שם נכנס לחוג הסופרים העבריים והחל מפרסם שירים וסיפורים. ב־1925 עלה לארץ ישראל והשתקע בה, כשהוא משהתף בקביעות במפעלים ספרותיים שונים. בין היתר ערך את "מאזניים" ואת "ספר ביאליק".

פיכמן הליריקן הוא בעיקר משורר הטבע והנוף. לתיאור נודעת אצלו חשיבות גדולה יותר מאשר לעיצוב דמויות או לציור חיי הנפש. פיכמן הצטיין גם בתחום אחר של יצירה — בשדה הביקורת, והוא נחשב ליוצר המסה הספרותית העברית. ביקורתו אינה אלא שירה בפני עצמה, כשהקו המנחה אותה היא האינטואיציה של המשורר ולא ההגיון האנאליטי של המבקר. ברוח זו יש לקרוא את דשימותיו ומאגוריו הביקורתיים.

מספריו:

"חיים נחמן ביאליק, חייו ומעשיו", ת"א, תרצ"ג; "פאת שרה", ירושלים—ת"א, תש"ה; "שירי ביאליק", ירושלים תש"ו, "דמויות קדומים", תש"ח; "אמת הבנין", ירושלים תש"י; "סלעים בירושלים", ת"א, תשי"ב; "דוחות מנגנות", ירושלים, תשי"ג; "ערוגות", ירושלים, 1954.

תרגומים:

"הורדוס ומרים" לפי הבל; "נרקיס וגולדמונד" לה. הסה; "מוגנס" לי. פ. יעקבסן; "ילדים וילדות" לא. פראנס; משירי גתה, היינה, בונין ועוד.

לא זה, יסורים דכולא עלמא⁷⁵ ובלי סוף, אך לא רגע של טירוף כזה... " לא!
הוא מנענע ביד ומסיר את הדוק⁷⁶ שעלה על מוחו! הלא הוא חש בו, ויש לאל
ידו להסירו, הסר יסיר את הכאב הזה שאין על עפר משלו. אך ידו לא תנוע,
ידו לא תנוע — אימה; אין איש בא לעזרתו. אין איש בא לעזרתו — אימה;
בדד הוא עומד בעבר הזה, בדד הוא עומד בעבר הזה — אימה. מה זאת? על פני
החלון מעבר השני עובר חלו... זה ילבו נמשך אחריו, אות הרואה ואינו נראה,
עובר, חולף... אויה, מדוע לא יוכל להתעורר? לבו מתכווץ בקרבו על לבלתי
נשוא ותוא מתחזק לשאוף רוח. הכל אבד! אותו הנסתר מעבר לחלון
הלך. אופל⁷⁷ מתלבן... החלון נסגר.

מלחמו שהוא לועס לתיאבון (מאין לקחהו — אינו יודע. מן?) והמצרי, הדומה לגברילוב השיכור, מניף עליו את גרזנו. "אתה גרזן, ואני רחמנות" — אומר לו אברמזון, ומאז מתחלת אצלו הרחמנות הנודאה. רחמנות נודאה אוכלת לב ונפש, אל אילני-הסרק⁶⁸, אל הפנים⁶⁹ והסלעים, אל המצרים והערבים...

הדרך היתה קשה וארוכה, ארוכה וקשה. הארץ לא רחוקה מן השמים — "ונקל, איפוא, לנפול גם לבעלי-חלומות". בלבו של ההלך ציפיה פתאומית גדולה, גדולה, גדולה. הוא מצפה, הוא מחכה, עוד דגע ונבקעו השמים ונולד איזה דבר גדול, גדול, גדול. הוא פוסע פסיעות גדולות, לוקח מקלו, קושר בו מטפחת אפו — דגל מחנה יהודה — ופוסע פסיעות גדולות, גדולות, פתאום מעבבים אותו. מי הוא זה המעבב אותו? "שא עיניך וראה, — אומרת היא לו — הנה במדומי השמים נקודה". הפחד תוקף אותו שנית הוא אוור⁷⁰ שארית בוחתיו לעבוד מעבד לגבולה, מעבד לגבול הנקודה, אך לשוא: אין מעבד. הנקודה גוזרת את לבו. אחת היא. נקודה אחת, קטנה, שחורה, איומה... הוא אומר להקיף עליה, להקיף את הדרך והוא מסתובב מסביב לה. מעגל-קסמים. שפתיו דובבות: עוד מעט, עוד מעט... ונדמה לו, כי הוא קופץ ודולג עליה, אך ברגע הוא נובח שטעות בידו: הן הנקודה בשמים היא ולא על הארץ, ואיך יעברנה? "הלא עוון אין בידי — מתמלא הוא מרי — מטפחת-אפי לבנה היא!" אך הוא צועק ואין קולו נשמע. הנקודה עומדת בעינה⁷¹. שובת⁷² כל הדרך. נקודה אחת ואין שניה לה. עד הנקודה — ואין מעבד. ורורות עוברים...

— — —

ישנית הוא בעיר-מולדתו הקטנה.

"עוד זו לא הכל" — הוא מתנחם ושמח להרגיש בקרבו נטיית לב למטורפים. כן, מטורפים רבים-רבים תועים בחוצות ה"תחום"⁷³ ובבתי מדרשו, אך הוא נמשך, נמשך יותר אל דורו המשוגע. הוא יודע בדור, כל קרביו צועקים בו, כי לא היה לו מעולם דוד משוגע, אך הוא נמשך אליו. "היאך? — הוא מוחה בכל כוחו — היאך זה אפשר, שאין לי דוד משוגע? הלא על פי האטאויזם⁷⁴ של מרת חברשטיין מחויבים להיות במשפחתי משוגעים, מחויבים! ואמנם, ישנם, ישנם! אני בעצמי, אני בעצמי, חייחי..."

אברמזון צחק מתוך שנתו את צחוקו הקטן, אשר גזר את לבו ופלח את בליותיו. "איני רוצה, איני רוצה — בכה בדמעות שלישי⁷⁵ — הכל, הכל, אבל

אני שומד את צעדיך. עמוד על מקומך! כפר גדול יש מעבר לנהר שטבלת בו. כפר גדול אשר לא יבין את לשונך. אחיך בני עמך ישבו ויעבדו אלוהים אחרים. ועתה הרואה אתה את הגוי הגדול הזה?
— חמס, חמס ושור! — התפרצוה היא פתאום מאחד הבתים ותפול מלוא קומתה ארצה.

אימה גדולה גפלה על אברמזון. רצה למהר לעזרתה — ורגליו נתונות בסד⁵⁹, הוא אינו יכול להזיז אחד מאבריו. ריבונו של עולם! כמה מצוקת־נפש! אין מנוס מצד! מלפניו — כפר; מאחוריו — הרבי (ורבים הם עושי דברו, ורבים הם עושי דברו, ורבים הם עושי דברו); הרים ובקעות מימינו ומשמאלו. נפץ זכוכיות החלונות. המולה ארוכה, ממושכה... דליקה?
— פרעות... — צעקה היא וגם קולה יצא הפעם כאילו הוא בוקע לתוך קדירת־חרש — פרעות... דם ואש ותימרות־עשן⁶⁰...

— — —
שלג מסביב בכל הארץ. ים־הקרח.

אברמזון עומד בלא נעלים בתוך השלג הקר. רק כתונת אחת לעורו ועליה זוחלים פשפשים־פשפשים, אינטליגנטים, יחפים, עובדים. הוא רועד־רועד, ומסביבו עומרים אותם הפשפשים, האינטליגנטים, היחפים, העובדים...
— מה העבודה הזאת? — שואלו אותו האיש ההולך מעמו.
— תמה אני. — מנענע אברמזון כתפיו — הלא זוהי הקולוניה, אשר יסדת אתה בשעה שהלך לבך לאחד את הפשטות הגדולה של טולסטוי עם אי־האפשרות הנשגבה של ניטשה⁶¹. "ניטשה פרי גפש אסתיתית־פיוטית ולא פילוסוף" — השכחת לשונך ממש? הלא זו היא הקולוניה על יסודות חדשים אשר יסדנו, בעזבונו את אירופה החולה ואת אנשיה. הלא מן הקולטורה⁶² עלינו... לכונן מושבה בארץ־ישראל ולהילחם את הפקידים. ועתה אני עומד פה וסופר את הכוכבים. אוריאל! אתה הולך ממני. לך־לך! לכה! מסתמא⁶³ צריך אתה ללכת, ולא אהיה לשטן על דרכך. ואולם לבי מתמזמז⁶⁴, מתמזמז... נשמתי מרחפת מסביבי כצפור. לא מת. הכל שלך. וזה הדבר אשר אומר לך: זקנך מגולח, אבל אילו היה לך זקן כמוני — אין כל ספק שהיה שחור ורחב והיה מעיד בך, כי אבות־אבותיך היו מיקירי־ירושלים!
ופתאים נעלם הכל. והוא נשאר עוד פעם לבדו תועה בילילי־שימון⁶⁵, במדבר הגדול והנורא. לבסוף הוא מוצא מצרי עטוף⁶⁶ ברעב, והוא גותן לו

דמחננו ⁴¹ נעשה לשר"ד ⁴² של ישיבת ה"רבי", יחיה, ואני הריני עתה ממלא מקומו של הרב בק"ק ⁴³ נבוכה יע"א ⁴⁴ ונקבל "אז"ם" ⁴⁵ אחר נוסף על שכר שחיטתי ואין אני מצפה עוד לעזרתך (כל זה נאמר הנשימה אחת), אבל אני חפץ לקבל נחת ממך, בני. ראה, כמה מאושר הוא שלמה פרנקל, ששב אל אבותיו (אברמזון מתפלא מאד בלבד: מה אבא סח? הלא שלמה לא שב עוד!), אך הרבי לא יקבלך עד שתשוב בתשובה שלמה: הרבי גדול הוא ונורא על כל סביביו, ומשרתיו עושי רצונו חוקרים ודורשים אחרי כל בן־ישיבה הנוטה מן הדרך. הגבאים ⁴⁶ מתחקים ⁴⁷ בגלוי ובסתור על צעדי כל איש. השמשים בודקים בחורים ובסדרים, קורעים את הלב מתוך החזה, מעלים אותו על השולחן ובודקים אותו. ואחרית החוטא מרה. הסירה, איפוא בני, את אלוהי הנכר מתוך חיקך, הסירה את ה"ביכל" ⁴⁸ "התחיה" ⁴⁹ מתחונן למדיך. אם תעשה זאת, אסע עמך תיכף אל ה"רבי", תיכף ומיד...

— ביום־השבת?

— פיקוח־נפש! ⁵⁰

— וגם הסעודה השלישית ⁵¹ עוד נספיק לאכול שם?

— בוודאי! ראה והביטה. שם הכל מוכן כיר הרבי: בשר ודגים וכל מיני

מטעמים. ולא תוסיף עוד לרעוב כאשר רעבת.

— טוב, אוי טוב! תן לי פרוסת חלה ואכוססנה ⁵² בשיני. גת־גת־גה...

— מה אתה, בני? זולל וסובא? רעבתן? .. ראה, הנה ז'ופיצות ⁵³־המשי

הארוכה... הנה הרבי הולך אחר־ך...

ר' יצחק נעלם, והבן התחיל דוער דעות־קרחת ונס על נפשו, מבלי דעת

למה הוא נס. "במנוסה תצאו" ⁵⁴ דובבו שפתיו, והוא רץ, רץ, רץ. הרבי הולך

אחריו, שומר את צעדיו, רוצה לגלות את מצפונו ⁵⁵, והוא הלא חטאתו נגדו.

ה"ביכל" מונח נחיקו בשבת!

— הלא שרפתי את הכתבים, הלא שרפתי את המאמר... — התחנן אברמזון

על נפשו — וללא־הועיל. ההכרח לנוס לא נתמעט. להיפך, הוא גדל מרגע לרגע,

התנשא, גדל, החריד. הרבי התחיל כבר לדרפו, והוא רץ דרך הרים ובקעות,

דרך מקנאות ⁵⁶ של זיעה וסרנות ⁵⁷ של ברזל. במקוה אחת של זיעה טבל כהלכת

ואחר עלה ולא נסתפג וטיפס על גבעה גבוהה. מה זאת? כאן מתגוררת היא?

הלא אצלה יוכל להיסתר ולקרוא את 'התחיה' שלו.

— אל תעבור הלאה! — קורא לו הרבי בעוז ומכה באצבע צרדה ⁵⁸ —

כל העינים נתמלאו פחד ותמיהה.

— אבל, אברמזון, שפט-נא...

— שפוט? — העיף הוא גם עליה מבט מורה²⁹ — שפוט? מה לי לשפוט? איני רוצה לשפוט! איני רוצה לרבר! ארור אני!.. ארורים אתם!.. מי קרא אתכם, נבלי-נבלים?!.. עבודתכם... הנפט... הנפט המעט... בחנות האלמנה... תילולא וחינגא³⁰... חבדשטיין, פטרוב, בלומיק, צאו במחולות... הילה...

הוא תפס בחפז את כובעו ויצעד צעד אחד אל הפתח "להימלט"³¹ מגי-ההריגה³², ואולם פתאום הפך פניו כלפי המסובים, וימת לבם. פניו נשתנו תכלית³³ שינוי ויהיו לאתרים... מבטו, שהיה מן הרגע הראשון כזה של הלום-רעם³⁴, נתהפך... ואברמזון השליך את כובעו מעל ראשו לארץ ויהי מורט שערותיו.

כג

יום שבת היה בנבוכה³⁵, עיד מולדתו הקטנה של אברמזון. אור שמש זרוע על פני כל הכיכר שלפני בית-התפילה לנוצדים. יהודים ממלאים את בתי-המדרש, מתפללים, אוכלים ריסה ולפת³⁶, ישנים שנת הצהרים ויוצאים אחד-כך להתהלך קצת ברחוב לפני בתיהם ובתוך חצדיהם, כשהם בלא קפוטות וכשטליותיהם הקטנות המצויצות³⁷ נשקפות מתחת שולי חזיותיהם. "הקיץ הלא כבר בא". ר' יצחק, אביו של יעקב אברמזון, בכל החדיצים שבפניו ובזקנו האדוך המגוזל, ששיבת ז"קה בו, כעין אותו זקן של ליב טולסטוי³⁸, הולך מאיש לחברו, מפייסו ברבדים, מבקש סליחה אלף אלפי פעמים — ובורק את הציציות³⁹...

— וציציותיך שלך, יעקב בני, פסולות? ⁴⁰ אתה, פסולות? — מניע אביו הזקן בראשו השעיר ועייו זולגות דמעות, דמעות, רמעות...

אברמזון אינו יכול לנשוא את צערו של אביו ולראות ביגונו הגרול והקשה,

הוא שואלו בחנינה רבה ואיומה ולבו מפתו וגמס — — —

— אבל מה עלי לעשות, אבא, מה עלי לעשות?

— מה עליך לעשות, בני? — עונה ר' יצחק וקולו כקול מדבר

לתוך קדירת חרש — עתה מעמדי הוטב, בעזרת השם, מפני שהרב

— לַמִּינִשִּׁם! ²⁰ — קרא גם גברילוב השיכור מפינתו. הוא ידע הרבה מלות יהודיות.

— לא, באמת ובתמים, — קראה בלומין — זו כל החדשה?
— ומה היא החדשה של מרתי? — הוסיף גריגורי גיקולאיביץ' להתחרות —
כלום נכבדה היא מזו?

— חדשתי? — הועבו ²¹ פני ינה איסאקובנה — אגיד את האמת: עדיין
הדבר אינו ברור, איך ומה. לעת עתה רק שמועה. שמועה עוברת...
— שמועה?

— כי...?

— כי... באמת, אין הדבר ברור עוד...

— אבל מה? מה??

— מה? אומרים, כי... גם בעיר ה... ה...

— פרעות? ²² — נָעַץ בה אברמזון את מבטו וקולו היה דומה להד.

— גם אתה כבר שמעת זאת?

— אני? לא. אני יודע כך. אני הלא יושב פה כל העת. אני לא שמעתי, אני
יודע כך...

כל הראשים הוספו אליו. בחדד השתרדה דומיה. הכל הרגישו בהובתם לשאול
על פרטי הענין, להביע הצטערות...

— אלוהים, מה נורא הדבר! — קראה, לאחרונה, רזואליה מאקסימובנה.

— והיהודים היו כצאן־טבח? ²³ — שאל שמואל — לא הגנו על עצמם?

— עתה ישתמשו הציונים במעשה זה — קרא גם חברשטיין — יקראו
עצרה ²⁴, ידבו בצכעים, יבכו את הדם, יראו את שנאת העמים אלינו...

— ויקראו לארץ הקדושה, — סיים פרנקל.

— לי לא נעים כשמדברים על דבר כזה בפני גריגורי גיקולאיביץ', —
לחשה זינאידה מאקסימובנה מתחילה באזני רזואליה מאקסימובנה ואחר־כך גם
באזני ינה איסאקובנה.

גריגורי גיקולאיביץ' שתק שעה קטנה ואחר פתח את פיהו: אַגִּיטָאצִיָה ²⁵,
פרופאגאנדה ²⁶, מַנְלֶגָה, השכלת־העם, לומפ־פּדוֹלִיטָאריַאט ²⁷...

— חדל־נא! — שאג פתאום אברמזון ויך באגרופו על ראשו — האֵלֶמו ²⁸
אך לרגע, פטפטנים נבזים! זה האדון חברשטיין... זה... מעז... מעז... בעת
צדה... חשבונותיו... עבודתו... ביטול־עבודתו...

לקדוא קצת בעתונים. אברמזון, אתה הלוא אינך קודא עתונים? את, לא, עידבבתי: הלא זה חבדך דוידובסקי לא היה קודא, ואני — גדולה אתבתי להעתונות. אמנם, עתונינו הרוסיט... לכל החדשות שאנו יודעים אין גם זכר שם...

— ויש חדשה, אשר גם ינה איסאקובנה אינה יודעת עוד!

קולו המתחדה של פטרוב, אמנם, גילה לה, כי כונתו, בלי ספק, אינה לאותה החדשה המדאיבה¹⁰, אשר נודעה לה בצהדים ואשר לא מצאה חפץ בלבה לדבר עתה על אודותיה; ובכל זאת אמרה, שאם מרגז הוא לזו שבדעתה, הנה היא יודעת כבר.

— ומה את יודעת? לא, אינך יודעת עדי!

— אמור, איפוא, מה?

— לא, אמרי תחילה מה את יודעת.

— לא, אמור אתה תחילה!

— אני מתחילה? נו, הבה ואומר אני תחילה, וזה הדבר, ההחלחה, זה הדבר: בקרתא¹¹ א. נוסדה כיום חברה הירשה, שתעידתה¹² היא כך: היות שהחורף חלף עבר, הלך לו, האביב בא, השלג נמס, השמים ישמחו, הארץ תגל, לנהדות קורא דרור ולכל היקום...

— בקצרה, בקצרה, פואזיה¹³ זו כבר שמענוה...

— לקולך אשמע, ינה איסאקובנה! ובכן, בקיצור, בקיצור גדול, בקיצור שבקיצור, ובכן, שם החברה: "מבלי שנותיהם וימיהם בנעימים". מטרת החברה: לבלות את ימי הקיץ הבא בטיולי-שעשועים, להתקין מסעות בסירות-דוגה¹⁴ על פני רפשו¹⁵ הנהר...

— וזה הכל?

— לא, לא הכל. תקנות החברה עשר במספר. נפשי בתקותי, כי העלמה בלומין תוסיף איזו תקנה מקורית, ובכן, אתחיל מן הסעיף הראשון. סעיף א': לחברים ולחברות מתקבלות כל העלמות אשר...

— ואני היושבת-ראש; ואני היושבת-ראש! — לא נתנה זינאידה מאקסימובנה להמשיך.

— וכבר בחרו קומיסייה¹⁶ קטנה לבחור קומיסייה גדולה עם ועד פועל¹⁷ אחד לבחור שני ושני קומיטטים¹⁸ לכונן שלישי — התנער גם מנשה.

— כובד-ראש והקשבה! — צעק גם הסטודנט — ובכן, למחר, ינה איסאקובנה, את מתבקשת לקחת חבל¹⁹ במעשי חברתנו... התשמעי?

יוסף חיים ברנר

מסביב לנקודה

כב

היתה השעה העשירית.

ה"נשף"¹ בבית קצמאן היה בעצם "חומר": בעלי-הבית אחז בשתי ידי חתיכת לחמנית; בעלת-הבית הגישה תה והעירה כמן הצד הערות עוקצניות; זלדה צחקה, נאבקה, גורה על ימין ועל שמאל, זכתה לעצמה בכל חפץ הנופל בידה: רוחאליה מאקסימובנה נתנה רוח בין מלה למלה ודיברה למקוטעים על דבר התפתחות האדם על פי חכמי אנגליה וסייעה לשיחת חברשטיין אישה על דבר מיני סטודנטים ופועלים; "סייפא וספרא"² הוכיח את צדקת בעליה-ברית;³ שמואל האזין לכל מלה והתחיל ב"למדונו רבותינו"; רק נחומ'ל היה האחד, שהסיח את דעתו⁴ לדברי בטלה והתרפק ככלב קטן על חיקו של גריגורי ניקולאיביץ' ושאלו: הישיר? הישיר? ... ובקבלו רשיון, היה משורר בקולו, קול-ילדים, מבלי הביע ברור את המלות:

⁵ Труд и горе, капли пота,
Пополнам со слезой...

— За тяжёлую работу — החזיקה על ידו⁶ זינאידה מאקסימובנה וציפצפה וקוננה⁷ בקולה העלו, המצלצל והחי ...

... ונדמה לו לאברמוון, כי את כל המחזה אשר לנגד עיניו ראה כבר פעם בחלום, לפני שנים אחדות: אלו הקולות, אלו התנועות, זו השירה ... מוזר ומטושטש ...

— אה, ינה איסקובנה! ... — התנשא גריגורי ניקולאיביץ' ממקום-מושב, כשראה את הנכנסה, וישתחוה.

— איחרתי? — קראה בלומין בקולה הער והרענן; היא היתה מלובשה בגדי אביב קלים פשוטים — ואני נכנסתי ככלות הוראותי⁸ אל הביבוליותיקה⁹

לבעיותיו הוא. ערכי הציונות והמהפכה והאושר האישי משולבים ומסתבכים זה בזה, והעלילה מתפתחת באמצעות הדיאלוג המתמיד בין גיבורי הסיפור.

מספריו:

"כל כתבי", ת"א, 1924—1930; "אגרות", ת"א, 1941; "כל כתבי", ת"א, תשט"ז. תרגומים: "בעל הבית ופועלו" לטולסטוי, 1919; "החטא ועונשו" לדוסטויבסקי, תרפ"ד; יצירות אחדות של האופטמאן, ועוד.

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: אגרות י. ח. ברנר, הוצ' רבר, שני כרכים, תש"א. תולדות חייו, מאת י. יערי (פולסקין), ת"א, תרפ"ב. י. ח. ברנר — מבחר דברי זכרונות, ערוך בידי מ. קושניר, הוצ' הקיבוץ המאוחד, תש"ד. חיי ברנר, א. ז. רבינוביץ, הוצ' אחרות העבודה, ת"א, תרפ"ב.

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית,

מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 155—158.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אורינבסקי), הוצ' יורעאל, 1951, כרך ב', עמ' 416—449.

חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' זביר, 1953, עמ' 113—129.

כתבים, מאת י. ח. ברנר, הוצ' עם-עובר, 1953 (הקרמה מאת מ. פוזננסקי). יוסף חיים ברנר, מאת י. שה-לבן, מסה, הוצ' המרכז לתרבות ת"א, תש"א.

לכסיקון הספרות העברית ברורות האחרונים, מאת ג. קרסל, הוצ' ספרית הפועלים, 1965, עמ' 370—372.

ספרות על פרשת דורות, מאת ישראל זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תש"י, עמ' 40—45.

ברנר המספר, מאת י. פייכמן, ברנר המבקר, מאת י. פייכמן; שני מאמרים אלה ראו אור בירחון "אהדות העבודה", כרך שלישי.

מבקרים בספרותנו, מאת נ. גרינבלט, הוצ' גזית, ת"א, תש"ז.

מאמרים רבים ב"התקופה", כרך ח'.

יוסף חיים ברנר

(1881 — 1921)

מספר ומבקר. נולד באוקראינה. כבר הגיל צעיר נטה ללימודים כלליים והושפע מהספרות הרוסית של אותה תקופה (דוסטויבסקי, טולסטוי, גורקי). ער לעליתו לארץ ישראל ב־1909 יושב בוארשה, לונדון ולבוב ועסק בכתיבה. ב־1903 יצא לאור סיפורו "בחורף". עם עליתו לארץ ישראל עבד כפועל בחדרה ומאוחר יותר החל עובד במערכת "הפועל הצעיר", ועסק בתרגומים מספרות העולם. עם פרוץ מלחמת-העולם הראשונה שימש כמורה בגימנסיה "הרצליה". ב־1921 נרצח על-ידי הערבים במאורעות של אותם ימים.

סיפורו הראשון "פת-לחם" (1899) מקפל בתוכו את גרעינן של כל יצירותיו האחרות. בולטת בו אוירה פסימית וקודרת המשקפת את לבטי הדור היהודי הצעיר ברוסיה בתקופת העליה השנייה. גישתו של הסופר אל המציאות היא פשוטה, בלתי-אמצעית ובלתי-מזויפת ומכאן נימת התוכחה שבז'נריו. הוא מחפש את המוחלט הן בחיובי והן בשלילי.

כמנרלי חתר גם ברנר אל ההערכה העצמית, אלא שמנרלי ראה בעיקר את הרלות החומרית כיסוד רעוע לחיי העם בגולה, ואילו ברנר הבליט את הדלות הרוחנית, ולא הרשה אף לקרן-אור אחת להסיח את דעתו מן האמת המרה. גיבוריו יוצאים רופן ברגישותם ובחיטוטם המתמיד בנפשם ובסובב אותם, ולפיכך הם מוצאים ביטוי בצורות המונולוג, המכתב או היומן המרכיבות את יצירותיו.

"מסביב לנקודה"

סיפור זה נכתב ב־1904 ופורסם ב"השלוח". תורגם לאידית ורוסית. גיבור הסיפור יעקב אברמזון הנו דיוקנו של ברנר עצמו. הוא קשור אל העירה היהודית וערכיה למרות שהוא בז להם ומנסה להינתק מהם. הציונות הסוציאליזם, כשני פתרונות אפשריים לבעית העירה והכלל היהודי, נבחנים על-ידי כפתרונות אישיים

קלה היתה הריצה במודדההר. אנשים דצו ועבדו חר את אחד, כשהם מתחרקים בקמשונים וחדולים. מבינות לגזעים ועדעדים נצנצו אותם מיני העשבים, שהעין כבר לא דאתם מעצם ימיהלרות... המשעולים התפתלו ררך דכסים ושיפועים. על אדנייהחלונות, פרוצי השמשות, ישבו בדכיבה בנותההפקד ואכלו פתשחדית. האחת שאלה את העובדים מתוך לעיסה: — והחבל היכן נשאר?

בטרם אות הארגעה³⁸

צפיפות במקלט עם רמרומי בוקר. חבלי שינה ושרירי חלומות נסוכים על פני בנותהשכנים הרכות בשנים. מבער ללהג³⁹ הדב קולטת האוון כעין זמזום רק מן הרק בשמי השמים... קורא, מושך החוץ — ואתה עובר את הסף. הס!... רממה וחוסר תנועה ורק אנקודים מצייצים בשיחים הטלולים⁴⁰. הצצת אל השמש העולה, ומוכה סנורים⁴¹ אתה רואה רגע את הכל בגוון אדמומי. אבל הנה שבה לך דאיתך — ותעולם זך וצלול מבראשונה. עמוק ומלא תוכן כל פרט — כאשר יראה ויחוש אותו פרפר בן יומו. הנה נורעזע הזליל⁴² לאחר שהאנקור⁴³ חרר מעליו ופרח לו; והנה כאן איחרת ולא ראית את הצפור כלל — ורק את הזלול הנך רואה ברטטו... מה נהרר היקם בטרם ארגעה!

נתיב החלב⁴⁴

חצות בפרבר. האיפול⁴⁵ במלואו. חושך ושהוד. שאגות האדי בגן החיות נשמעות כאנחות. בקולי קולות אנושיים מייבבים הנהגים⁴⁶ בשרות הסמוכים, בקולי קולות אנושיים. ורק נתיב החלב ברקיע מושך אליו את העינים בכוח — חתימת אור יחירה באופק הכללי. הסתכלתי בו אדוכות. הסתכלתי ער בוש⁴⁷. בכתמי אור דוטטים אלה, שם, שם בשמי השמים, נתדכוה כל ההוייה — נתיב החלב אל גא יוקח כעל דאשינו!

מכוסים בהרות־שמש ועיניו פתוחות לרביע;²⁸ שני סדקים בדמות חצאי־לבנה דקים הציצו כמו מבעד לאלפי פרסאות.

אצלו בחול התגוללו: מגבעת הפוכה, חושן²⁹ מסואב וחבל דק.
— מי הוא, יהודי או קתולי? — זאת היתה ראשית שאלתו של כל הבא החדש.
— יהודי! — ענה קול לרגעים, שהעביר עננה על פני היהודי וצל של הנאה מסותרת על פני הקתולי.

ההמון התדחק³⁰, התחכך, רחש³¹ והתלחש. בנות המשעולים הסמוכים, בנות־הזופק³², נתונות בחלוקיהן ומשולבות זוגות־זוגות, הביטו בעיני־בעתה, בהלחצן אחת אל חברתה. נשי־שוק סחו:

— שומר־הגן מספר, כי בחתכו את החבל, עוד היה הגוף חם.
— ואנשים הרבה כל כך ראוהו, ואף אחד לא הכירו.
— בודאי זר הנהו, הוריו גם אינם ידועים עדיין.
— הרעב הביאו לידי־כך — שיערה האחת.
אחרת ענתה:

— רואים אתם חבל זה? חבל של תלוי, מי שרוכש אותו לו, הריהו מצליח.
— הצדה, הצדה! — בקעו השוטרים בהמון.
הופיע פקיד־בולשת אחוז־שינה, למראהו קמה הרוח מעט.

הוא שם עין מזלזלת כלפי מטה, הוציא פנקס ועפרון וציוה לעשות את ה"חיפוש". הדחק והדחק התגברו ואי־אפשר היה לראות כלום. מאצל הפקיד נזקר פתאום איש גבה־קומה בעל מגבעת־תבן רחבת־שולים עם עורף שמן, מתכפל. הוא פלט איזה חירוד³³ וצחק. הצחק היה צלילי, שאנן, שבע־נצחון. מאחורי הכתפים התלבט באותה שעה עלם צעיר כבן שבע־עשרה, כחוש, בעל לסתות בולטות, לבוש מעיל חסר־גון מעל לחלוק מסואב. הוא גימא³⁴ ושאף והתפרץ... כאילו שם מתעללים באחיו, והוא, כמו בחלום, רוצה לצעוק בכל מאמצי־כוחו ואינו יכול.

כשהחלל³⁵ הורם לבסוף מן הארץ והוטל לתיך העגלה החתומה³⁶, העשויה לכך, וכוסה במכסה־הבד הכהה — נעשה ניחא³⁷ לכל.

— עתה ישן! — קרא האחד בקול רם.

— לא רצית לחיות, הרי...

והעגלה זזה ממקומה לאורך־השדרה.

— לוייה יפז נוהרת אחריו — העירה אשה אחת.

המולדת, בית-האב הרחוק עם גגו וארובת-עשנו, המחשבות הישנות והניגונים הישנים — כל אלה התלכדו יחד, התנרפו, נוולו¹⁰, הקרקע, כמו בכוח-איתנים, ניתקה מתחת כפות-הרגלים, בסחפה אחריה גם את העבר, גם את העתיד. לרגעים סחרחר הראש מפני האמצע¹¹.
בצרי-הדרכים נרף ריח-קארבול¹², ופחד בלתי-נתפס העיק על הלב, נחשי-ניר¹³ מגוונים, משולשים, ריחפו ברקיע, צפו לאט, הגביהו עוף וכשכשו בזנבותיהם, כרגים בנהר.
הבעית¹⁴ רבר-מה.

בערוב היום ירד ערפל חם, ומבעדו הסתמנו גולות¹⁵ בתי-היראה¹⁶ מטושטשות וחסרות-צלבים. פנסי-הגז נהפכו לכרודי-אורה ערפליים גדולים והאירו את עלי הערבות הסמוכות להם. מעל לצמרת-הגן עמם¹⁷ חרמש-הירח¹⁸ כגחל¹⁹ מבער לקרום-האפר.

נדרה השינה. בער שמשות-החלונות העליונות נראו תכופים כוכבים נופלים; נפול נפלו לאט, בגדרם אחריהם חוטי-שני.

ואך לפנות-בוקר תקפה שנת-משובה²⁰, שינה עליזה. במשעולים הצרים והמעוקלים, שמאחורי גן-ההר, כבר שקטה ההוללות הפרועה, הוללות-ההפקר, וגריהם חייכו על משכבותיהם מתוך חלומות מגוחכים. העיר אותם בבוקר-השכם קול טורד, שרוחה הורגשה בו, כאילו הלם קול זה בבת-אחת את הרבר המבעית. — על ההר נמצא תלוי.

עור בחצי-הדרך פגה ההתעוררות הנעימה, הכרוכה בכל מאורע חדש, ושעמום של חולין מילא את הנפש. נרמה, כי זה עירן ועירנים נמשכת ריצה זו, ריצה בלי-קץ, בלי תכלית. לאן?

במעלה-ההר כברה הנשימה ופקו²¹ זבנו כים. אנשים רצו ועברו חר את אחר, כשהם מתחרקים²² בקמשונים²³ וחרולים²⁴. מבינות לגזעים נצנצו אותם מיני-העשבים, שהעין כבר לא ראתם מעצם ימי-הילדות...

במבוא-הגן, מסביב לעץ עקום-ברים²⁵, נתהווה מעגל של אנשים, נשים וטף — אחוזי-שינה, לא מרוחצים, עם עינים מלאות מוגלה²⁶. המעגל התפרץ לתוך המרכז, אבל לרגעים התפוצץ והתרחב, בגלותו שני שוטרים מזוינים.

כל אחד חתר אל הגוף המת, שהיה מוטל פרקן²⁷ לרגלי העץ. זה היה גוף של עלם צעיר כבן שש-עשרה. שער-ראשו הצהוב היה מסורק ומפולג, פניו היו

ג. שופמן

ת ל ו י

שרב צהוב העיק על הכרך. תכלת-הרקיע עטתה לחלוחית¹ ורודה וגולות-
העינים התכווצו ורעדו, גגות-הפחים, אבני-הכביש וגוויות-השיש הערומות,
שבצלעי-החומות, הבהבו כמו עופרת נמסה, ונעים היה להביט אל העפר השחור
והלח הנחפר מבטן-האדמה, מקום שם תוקנו צנודות-המים, ואל עלי העדבות²
שבצדי המדדכה, אלה העלים הדחכים, בעלי השנים, שנשיבת-חום חלפה בהם
לדגעים וגילתה בעצלתים את צדדיהם התחתונים, החיורים.

איוז³ גושי-עננים של שחוד-תכלת נערמים בקרבת השמש ומכבידים
ומגבשים את חומו. באויר מתחולל פתאום מעין שנוי. מה שם? מבינות להמון
המנומד נוקדים⁴ בהיסח-הדעת הסוסים השזוזים עם עיניהם האפלות, והשלהבות
דועדות מתוך פנסייהן לאור היום הבועד. זמרת-הכומר השאננה הולכת ומתרחקת,
הלויה עוברת, הנו כבר המלוה האחדון המפגר ויהתהלכות והמהדק דרך-ריצתו
את שדוך נעלי. כמדומה, שגם בוכים שם? בכו, בכו, ספרו על יום הולדתכם,
ספרו!

מה נעימה היא זעקת-השבד, זה הילל⁵ האנושי המתבטל בדחבי-האויר.
יפדדו-נא לבותיכם, יפדדו מעט! טוב, טוב.

החלכאים⁶ העודים בעלי המשקפים השחודים שדו את נגוניהם הישנים,
הנגונים המשעממים, והקטעים הציצו לתוך העינים והושיטו את כובעיהם. ניגנו
תבות-זמדה, ועל גביהן רחשו התוכיים, קדצו עין, כפפו את צפרני אצבעותיהן
והוציאו מתוך הקלפי⁷ את פתקאות-המזל.

שער-הראש סבך ופדוע, הצפרנים מגודלות, כפות-הנעלים גולשות לרגעים
על חלקת-האבנים, ורטט דע עובד בכל יצורי-הגו. משוגע-הדחוב, חשוף החזה
השעיר, המתהלך שאנן בבת-צחוק נוחה על שפתיו, אינו מעודד זועה כמלפנים;
איוז קודבת⁸ נדחשת אליו, ועיני-השגעון הדלוחות⁹ שלו כבר מובנות הן מעט.

או רוצים לקשור קשר עם זולתם. הכרך הגדול מעוצב כדרקון או מפלצת מיתולוגית המרוקנת את בני־האדם מכל רגש וזהות.

מספריו:

כל כתבי ג. שופמן, 4 כרכים, ת"א, תרפ"ז–תרצ"ה; בטרם ארגעה, ת"א, תש"ב; במלקחיים, ת"א, תש"ד. תרגומים: "כתבים נבחרים" לפטר אלטנברג; "בת שחף" ו"גן הדובדבנים" לצ'כוב; "קיון וארתם" לגורקי.

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 815–818. תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן־אור (אורינובסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, עמ' 142–159. כל כתבי ג. שופמן, כרך א', הוצ' דביר, 1960.

הערכות וביקורת: ברדיצ'בסקי, כרך א', חלק שלישי, הוצ' שטיבל.

ריבילוב מ., "ספר המסות", ניו־יורק, תרפ"ח.

קלזנר י., "יוצרים ובונים", כרך ב', עמ' 221–238.

"ליובל שופמן", "מאזניים", תרצ"א, גליון כב–כג (כאן גם ביבליוגרפיה של מאמרי ביקורת על שופמן, ערוכה בידי ב. שוחטמן).

לחובר פ., "ראשונים ואחרונים", ספר שני, תרצ"ה.

פיכמן י., "פרקי שופמן", "מולד", חוב' 25.

פנואלי ש"י, "ג. שופמן", "מאזניים", גליון כא, תש"ו.

גרשון שופמן

(1880 —)

נולד בוויסיה הלבנה וכש חינוך עברי מסורתי בחרר ובישיבה. ב־1902 החל לפרסם סיפורים שזכו לביקורת חיובית. באותה שנה גויס לצבא הרוסי, בו שרת שלוש שנים. במשך שנים רבות נרר באדצות שונות ועסק בכתיבה ועריכה. ב־1938 עלה לארץ ישראל, בה המשיך בכתיבה. סיפוריו פורסמו ב"רבר", "מאזנים" ו"דיעות אחרונות" ואף זכו בפרס ביאליק ובפרס ישראל.

סיפוריו של שופמן בנויים בצורת דשימות קצרות וממצות ומבטאים קטעי הרהורים ומחשבות. סגנונו עשיר ומקורי ונושאי יצירתו מגוונים ורחבים. הם מבטאים את דשמו וחוויותיו באישיותו של המספר וקשורים בקורות חייו. הוא מתאר את חיי הכפר וחיי העיר, חיי חיילים והווי ישראל, קשת רחבה של דמויות מאכלסת את סיפוריו: יהודים ונוצרים, אנשי מעשה ואידיאליסטים, פושעים ונשים עלובות.

האימפרסיוניזם הלידיי־המאופק והפלאסטיות שבתאודים הם מן היסודות האמנותיים האופייניים ביותר לציוריו ולסיפוריו. בשטח זה הגדיל לעשות יותר מכל הקודמים לו בספרות העברית. העדצת היפה והוקעת הכיעור הן ללא ספק מן הקוים הבולטים בסיפורי שופמן, ומכאן גישתו הפסימית לעולם המציאות הסותרת את חוויותיו הפנימיות וכן הסמליות המיסטית המצויה ביצירתו, למדות היותה לכאורה דיאליסטית קיצונית.

"ת לוי"

הכרך הגדול וחסד המסגרות הנו הדקע ואף הגיבור של הסיפור. בני־האדם המתוארים כאן תועים ותלושים מכל וכל. מועקה כבדה ואוירה קודרת מקיפים אותם מכל עבר. בני־האדם הם לעולם בודדים וזרים זה לזה ואינם מסוגלים

שבקומודה¹⁶¹, המבוסה ומפת רקמה, זו שהיתה ניצבת ליד הדלת משמאלה. בשסגרה אמא אחריה את הדלת, פלטה הגתית¹⁶² הגדולה, שהיתה תלויה בקיר שלמראשותי הסופה¹⁶³ הרבה, הד חלש ונוהם רבות וארובות, ואוריאל ניצב והתחיל מביט בהנאה קלילה שבמנוחה ממשמשת¹⁶⁴ אל אותו הסדר הנוח שמסביב, ונדמה לו משום-מה, שפה גם התקרה יותר גבוהה היא משבשאר החדרים, ובצבצה¹⁶⁵ בלבו פתאום איזו נטייה של חיבה בלפי אחותו לינקה, שרוחה היא זאת, בנראה, המרחפת בזה. ובשישב במיטה הצחורה ונחיריו התחילו פתאום זזים ושואפים בבמיהה שבקדחת את אותו הריח המיוחד, המצוי תמיד בחדרי הנשים, אותו הריח הקל והאורירי, שיש בו משום¹⁶⁶ בשמים שונים, שאינם נתפסים, ומשום דבר אחר שבתהייה, שגם הוא אינו נתפס, התחילו פניו מגחכים אורות בל-שהוא; ומדי התפשטו במתינות את בגדיו, חשב באותה הנאה, שסופה מבכיד קצת מחמת שאט¹⁶⁷ כבוש שבנפש:

— לינקה זו — הרי היא כבר ריבה¹⁶⁸, בנראה...

אבל אותה מנוחה רופפת, שהתחילה מתבצרת לאט לאט בנפשו, נדפה פתאום מיד, בשראה את הסומכות הנוצצות של מבשרי הבתיבה הממורטים, והנה תחוב שם מכתב אחד סגור, שלא פתחו אותו משום-מה. ואדריסתו¹⁶⁹ רפרפה והזכירה לו איזה דבר, שהיה רגיל בו. הוא השתחוה מתונות ונטל את המכתב — ומיד היו כבר יריו הופכות בו ופותחות אותו במהירות ושפתיו פטפטו מחמת תזויה שבקוצר-רוח:

— אה, מילי זו...

המכתב היה כתוב אליו. שם היו רק דברים אחרים. פור, אותו דוד פור, שבכתם אופיר¹⁷⁰ לא יסולא¹⁷¹, כותב לה היום, שהוא, אוריאל, יוצא את קיוב לבוא הביתה. אוריאל, ירירה אוריאל! שני ימים ולא יותר הרי היא חפצה, שיבלה אתה יחד באחר הברבים הגדולים כל היבן¹⁷² שהוא רוצה. שישלב לה מיר. אם לא ישיב לה מיד או שישלב לה, חס וחלילה, בשלילה — הרי היא בקרוב אורחה שאינה רצויה אצלו. אדם חביב, אדם יקר! שישלב לה מיר ושישיב לה דוקא: הן, והנה גם האדריסה שלה, את, אוריאל.

אוריאל הניח את המכתב בביסא שאצלו, אגב אותה משיבת בתפיים שבליאות שהרגיזה:

— ואותה רוח תזוית¹⁷³, שנבנסה פתאום בזו...

ואחר-בך היה שובב במיטה והיה מביט ארובות אל אור המנורה שאצלו ויונק פפירוסה אחר פפירוסה.

פקחית זו שלי שהקדחת תאכלנה שם, אל אלוהי אבותינו, אותה בריה שלי, שחנוני בה האלוהים, ש־כחה, נו! שכחה ולא השגיחה מי בהם הבכור! הרי זאת המצאה מצדה של אשה, אה? חת־חה. אני זוכר היטב... "שייכות היא... באמונה, רבנית, הריני אומר אמנם: אילולא אותה שיבה שזרקה בזקני זה... אה! אה! לסמרמורת¹⁴⁴, כמו שהיא רואה אותי יהודי!" חת־חה. אני זוכר. לאו, וכמה התחבט אז אבא באותה "שאלה"¹⁴⁵, אה? שני ימים רצופים, כמדומה? חת־חה. זוכר הוא אותה מהומה שבבית...

אמא, שהיתה מקשיבה לו וצוחקת ומקבלת נחת, נתכרכמו פתאום פניה והיא קראה בהתלהבות שבגאווה נהנית:

— שלושה! מה אתה סח? שלושה ימים רצופים...

— שלושה? חת־חתה...

והו הבטיחה באותה התלהבות גופה:

— שלושה ימים רצופים; אפשר לא? הוא אומר: מהותה. גיהנום היה אז בבית... סרום! מלתא זוטרתא¹⁴⁶ היתה זו? אותה מרוכה¹⁴⁷, שטיפל בה אבא, שיחיה, ורבי משה ריש מתיבתא¹⁴⁸, לאריכות ימיו של זה, ושלישי להם היה... אה? מי היה אז השלישי שבהם? כמדומה...

אבא ניגש בינתיים מתונות וניצב אצלם והפסיק אותה ממושכות:

— אה־ה?

אמא כבר נפתה אליו והתחילה שואלת בהתלהבות:

— זוכר אתה, אפשר, מי...

אבל זה כבר סר משם וקרא בניחותא:

— אה־ה!

וחדר בנחת אל טיולו הקורם. בקרוב לאחר זה ניגש, וניצב אצל אוריאל, ונטל ממנו פפירוסה, והציתה מתונות במנורה, וכיבה אותה מיד במלילה ומלמל בחולשה:

— נא! אני ראשי חלש קצת. רצונכם — שבו לכם פה.

ופרש אל חדרו.

לאחר־זו שירל אוריאל גם את אמא, שתחזור ותשכב. זו הביאתהו בתחילה אל חדרו שמשכבר הימים, זה שבא אחריו בירושה ללינה אחותו, ופרשה גם היא. פה היתה המנורה היפה, שאמא הדליקה בטרם צאתה. משרה אורה שלווה ונוחה בטפיטים¹⁴⁹ ובקבוצת הגלויות המצוירות שבכתלים ובקטנוגיות¹⁵⁰

כתה וגם זה דק בבוקר. אני, יהי שם אדני מהולל והלואי גם להבא, איני זקוקה לו כלל. אלא מאי? נשארה לינקה, שתחיה, בלבד; אבל אותה פרה שלנו, שלא אפתח פה ל...¹³²

הכל ניחא. אלא מה משונה? משונה אינו אלא אותו דבר, שהוא הגה והגה בספרים הללו ופתאום חדל. למה חדל? אכל כלום לא אחת היא לו — למה? ודאי היה אז נימוקו אתו; ¹³³ אכל זה ככר אבד. בפירוש ¹³⁴, כפירוש. אותו נימוק, שבאחד הימים היה, כמדומה ¹³⁵ לו, חשוכ כמאוד מאוד, זה אבד; אלא שאכידתו של זה ככר אינה חשוכה שכמותו ¹³⁶. אלא מאי חשוכ? חה. כמה מהשטות יש כאותה שאלה. אלא מאי חשוכ? נפלא — כמה שדופות ¹³⁷ המלים הללו. כה חשוכ? חה. פגרי מלים — כהחלט. ראויות וכדאיות לאותם הספרים המחוכמים — כד ככר ¹³⁸. מה חשוכ? חנה הוא — דיח יכש ג'חניק זה של אותם הגמלים המזוהמים שכאוצות המזרח שנכלו ¹³⁹, סרחונה שפג של אותה הרגשת המות. זו הנוקשה והמסואכה ¹⁴⁰ מחמת בליה שכדורות, הנוחלת וגפוצה כלפי חמה לזהטת מקברותיהם המרובים של אותם הפראים הנדפים, אלו הכוכים הלבנים והסתומים, הצומחים שם בשדב, ככמהים וכפטריות ¹⁴¹ הללו אצלנו אחרי הושם... מה חשוב?

אודיאל הביט פתאום אל סביבו וקם באיזו חדרה שביאוש. מהיזה היה לו? פתאום הכתה גלים בלבו איזו תשוקה נמדצה ומשונה במאוד, והוא החליט לגשת מיד אל אבא, אל אבא זה גופו המטייל לו פה בנחת, ולשאול אותו תחנונים — לשאול אותו תחנונים דותחים והומים:

— אבא! הלא אמת הדבר, שיש אלוזים בשמים, אה? פשוט — אלוהים גדולים וטובים... או אפילו שאינם טובים — אמת, אה?

אבל מיד גנח פדא ופניו חודו ובשפה נשוכה חזר וישכ. ומיד אחדיזה מיהד והפסיק את אמא המסיחה — הפסיק אותה באיזו קלילות קודחת שבמשובת גדולים ¹⁴² פורצת:

— וכדיל-ליזד גלושד, אמא? מה את בדיל-ליזד גלושד? אה? חי בודאי סבא זה גם היום והוא מספד תמיד כשבחה של אותה גדיה לבנה, זו הממליטה לו מדי שנה בשנה תאומים? חה-חה... אח, אני זוכר כל אותו דבר היטב. לאו, אמא. כיצד? לאו. כיצד היה אומד? אה!... "מה תאמדי לזה, רבנית, אה? הצדות הללו שלי אני — הדיני אומד אמנם: אה! אה! המליטה לי אתמול גדייתי הלבנה תאומים — זכר ונקבה. פטר ¹⁴³ דחם הוא לה מילא. אבל זקנה

תחובה לו באזורו שחגר וחברתה היתה מטפלת בוקנו הקלוש ותוחבת את קצהו אל פיו אגב איזו נהימה טרופה¹¹⁶. מפרק לפרק היה ניגש והיה ניצב גם הוא אצל המסובים, וירו האחת, זו שאוחזת בזקנו, היתה קופאה אצל פיו, ומבטו היה מתחיל מצטמצם ומחליק ואינו נאחז בפני אמה המספרת, והיה שואל ממושכות — משל ממרחקים:

— אה־ה?

ובטרם זו היתה פונה אליו ומתחילה משיבה לו, היה ככר חוזני שוב אל טיולו, אגב אותה קריאה ממושכה גופה, אלא שבניחותא¹¹⁹:

— אה־ה!

אוריאל היה יושב בכיסאו והיה גומא¹²⁰ מפרק לפרק מכוסו ושולח את ידו נרפות ופותח איזה ספר מאלו הרבים שלפניו, והיה סוגרו וחוזרו ופותחו ומביט בו אגב אורחא¹²¹ וסוגרו שוב. אמא היתה מדברת בפרה ובחלב שהיא נותנת להם, וראשו של אוריאל היה כבר והיה הומה קצת, ומחשבות תלושות ומשונות במקצת היו זוחלות וחוזרות וזוחלות בו בלי־חמדה. אמת, אמת. הרי זה אבא, לאחרונה, אבא, הבא בסוד אלוהים ואוריאל הילר חוסה בצלו ונפשו שלזה וחם לו. הנה הוא — אבא. האבא הוא זה? חת, מה פירושה של אותה מלה — אבא? אבא... וזאת היא אמא. אשה קטנה ומקומטה זו, המספרת בחולשה וצוחקת נחרות¹²² קצת, הרי זאת אמא. כמה כל זה משונה! אותה אירינה ואסיליובנה תאר מית¹²³ ואחריה מילי ואחרי זה, כמרומה לו, כל הנשים שהוא זיכר היו לפרקים תכופות שואלות אותו משום־מה באיזה חום נוגה שכלב, אם יש לו אם, הלזאת כיונו? חת, 'הספרים הבלים הללו, גלו הנורפים¹²⁴ באבק ובנייר שנתקלקל מדוב שכיבה, הפ אותם הספרים גופם, שהיה היגז בהם ימים רבים. אפשר — ריברו באחר הימים האותיות המתות והמשונות הללו לאותו לב שפרח והיה חדר להיים? גם היום יש לבות פורחים וחורדים לחיים ולקולם וגם היום הולכים ומדפיסים ספרים באותיות המשונות הללו, יש אשר גם הוא פותח אחר מאותם הספרים וקורא בהם ואזניו תצלינה¹²⁵, מה שם הספר הזה, למשל, האכול אכק דורות שנתפגל? ¹²⁶ ניחא¹²⁷, שבראשו כתוב לאמור: דברי שלום, לקטים ואמרים, מפז יקרים, ומוזב פרוים¹²⁸, קול ארני על המים, מאתי זנב הארניים¹²⁹ הק'¹³⁰ שלום וכולי, וכולי, וניחא, ששם כתוב — ניחא, ששם כתוב: פריגה פרליפומיני מאת ארטור שופינהויר¹³¹, הכל ניחא.

— ובאמת, הלא גם אתה זוכר. אבא, שיחיה, אינו שותה חלב מימיו אלא

חה! אוריאל יצא אז מפה — הרי את זוכרת? נו — וחנצב"ה¹⁰⁸ תנצב"ה, חה' חה... ואני — אני אחר, זקנה, אני רוצה לישון.

הוא ישב בקצה המיטה והתחיל משקיט אותה נרפוז, ואמר לשדלה בדברים וניסה להשיאנה לדבר אחר; ¹⁰⁹ אבל כל כמה שטרת הוא בכדי, וזו התחילה לובשת בחפזה את בגדיה והיתה טורדת אצלו אגב פטפוט קודח שבאושר צוחק, חה-חה, כלום מה הוא מדבר! מה הוא מדבר! מה שלא פיללה ולא חשבה... זהו באמת מה שלא פיללה ולא חשבה, חה-חה... הלא רואה אתה — ואותה מטורפת, שונאי ישראל¹¹⁰, פרחח לה דוקא היום... כשהפקרות¹¹¹ זו של אות; ריבה¹¹² הריתי כבר — אח! אח! רואה אתה? אבל לבה שלה, לב אם, זה ניבא לה אתמול, הרי הם יושבים ומסובים יחד את¹¹³ אבא שיחיה אל הארוחה שבלילה, והנה נוטלת החתול ומתחילה פתאום רוחצת, חה-חה, היא אינה משגיחה כלל וכלל בזה, שהוא ודאי שיהא צוחק לה: דאגה היא זו לה — יצחק לו כנפשו, ובלבד... והיא אומרת לסבתא זו, שכנתם שנכנסה אצלם, הריתי אומרת: הנה תראי, סבתא, אורוז יבוא אלינו הלילה, הלה¹¹⁴ יושבת וסורגת את פוזמקה ומסיחה לה לפי תומה: ¹¹⁵ לינקה היא, שתחיה, זו שתבוא, רבנית, חה-חה, זו מסיחה לה יכה — והיא גם היא מסכימה, לכאורה, לדבריה: כנראה, אמנם לינקה היא זו, שתחיה, אבל לבה — זה לבה: הוא מגיד לה אחרת... חה-חה, אלא מאי? שלדבר כבר היא יראה... וגם בשל אבא, שיחיה... אותו כבר ראה מסתמא? ראה? אח, אבא זה! את לבה כבר אכל, שימיו יאריכו! מדי לילה בלילה הוא מאחר כל-כך לשבת וגם ביום אינו נח אלא חטופות¹¹⁶, והיא כבר יראה להגיד לו דבר, אח, היא כבר חרדה להזכיר בפניו אפילו חצי דבר, מיד, משהיא מוציאה איזה הגה קל מפיה, הרי זה בא באותה נזיפה פסקנית שלו:

— אדם סח, נו: לכי, לכי, זקנה...

— חה-חה...

אמא ירדה ואוריאל היה נלאה במאוד והיה יושב באולם הקודר, וכוס תה היתה, מבהיקה לפניו צלולות, וסמוך היה רותח בדדגש¹¹⁷ שאצל הדלת אשר לחדר האוכלים, וריבה אחת מדולדלה ומדובללה ונסוכת שינה היתה נושאת את ידיה האדומות והתלויות לה והיתה מנקשת ברגליה הנרפות והכבדות, ואמא היתה יושבת לנוכח, והיתה מספרת לו שונות, והיתה צוחקת ומזרזת אותו מפרק לפרק לאיזה דבר, שהיתה, כנראה, בטוחה בו מאוד, שזה יגרום לו הנאה מרובה, אבא היה כל אותה שעה מטייל בנחת ארוכות, והיתה ידו האחת

אוריאל ניגש אליה פתאום, משל נזכר לאחרונה באותו דבר מיצור⁹⁴ ששכה, ודחפה בכונה יתירה שברוגזה כבושה. זו החלכה⁹⁵ נחבטה דכות ברצפה וקמה והתחילה מתמודדת⁹⁶ ברשרוש יבש, ואוריאל ישב בקנפי בהרחבה וירק ונקם כבושות:

— אח, את! אה?

בקרוב היה כבר אוריאל נושק לאמא, כשזו שוכבת במיטתה ופניה הקטנים נסוכים שינה ואושר המחריד את הנפש. בתחילה היה זה אוחו ארוכות את ראשה החם בכפו האחת והיה מביט אליה ונפשו שותקת קרות ומשונות; אבל פתאום היה, כאילו נפתרה לו בבת אחת חידתם הכמוסה של אלו הפנים שקומטו באנזריות כזו ושל הספיחים⁹⁷ הגזוזים והלבנים הללו, שבפדחתה⁹⁸ הנופלת, אלו שהיו מבצבצים מתחת לכבולה⁹⁹, שניתק לה מחמת שכיבה, והוא חרד כל-שהוא והרים במקצת את ראשה והגיש את פניו אל אלו שלה ושאל ברוח כבדה וחפצה טובות:

— ואתם פה — הרי אתם מזקינים לכם, אה?

אבל זו היו ידיה הקטנות והצפודות¹⁰⁰ במשהו חרדות ומתלבטות לו בפניו ובצוארו והיו מחליקות בקדחת אוכלת בהתפיו, והיא פטטה והיתה צוחקת מחמת אושר:

— פטור, נו! הרי גם זו דאגה! ובלבד שיחנני¹⁰¹ מי שלא נטלתי לשמו את ידי ואת אבא שיחיה באדיקות ימים. אח, אוריאל בד בטני¹⁰² ואנ' לא פיללתי שתבוא... לא פיללתי... לא חשבתי, שתהא ציית¹⁰³ להם לאבא ולאמא שהזקינו... אח, ילדים, ילדים! אבל היא הנה שכחה, שהילדים שלה אינם אוהבים מוסר ביותר... נו, נו — שוב לא תהא חוזרת ומדברת בזה. אחת היא¹⁰⁴ לה כבר — ובלבד שבא... ובלבד שבא... אבל — אח! למה היא מטרידה אותו הבל¹⁰⁵ בפטוטי נשים אלו? מסתמא הוא רוצה לאכול? הוא עייף מסתמא? אח! תה ודאי שהוא רוצה. מיד יהיה הכל. כי אימתי יצא מקיוב? הלא מקיוב בא אליהם? אח! אח! הפטפטים הללו!

אוריאל הרגיש פתאום, שהוא באמת חסר אונים¹⁰⁶; אבל זקנה מאושרת זו, המפרכמת ומזרזות אצלו במיטתה... אז, כצל, ידידי. כצל זה בנדרויה, זר ומנודח¹⁰⁷ ונכר סביבו, אתה בא אל נוח התמימים והשלוים הללו. מה היה אילו קרא פתאום לזקנה זו, לאמור:

— אמא, כסבורה את — אוריאל אני? חתחה. אוריאל כבר אבר, זקנה.

— נו... פירושו של דבר הוא... הב נא. הלא פפירוסה הבאת מסתמא? ⁷⁷
 אבל כשהגיש אוריאל ופתח לפניו את תיק הפפירוסות שלו, כבר לא
 הרגיש זה בכלום, ושמאלו, שהספיקה אדהכי ⁷⁸ וחזרה אליו, היתה כבר אוחזת
 בקצה המשקפיים שאצל רקתו הגבוהה והמשורגה כחולות, והוא היה מביט
 אל ה"כתב" שלפניו, אגב נהימה קלילה שבקריאה מרוכזת. אוריאל נטל פפירוסה
 ותזכה לו בימינו השלוחה. אז הרים אליו זה את ראשו אגב דיהטא ⁷⁹ וקרא בחפזה:
 — אה?... נו, טוב, טוב.

בקרב פסק ממשנתו ושלח מתונות את ידו, והוציא משום־מה את המנורה
 מקופת הספרים שמסביבה והגישה למו ⁸⁰ פיו, והתחיל יונק ומצית בה את
 הפפירוסה שלו. ומדי החזירו אותה לאחר זה למקומה, פלט מתונות ובקמיטה
 מהלכת שבמצח:

— סִס־ס... נו! שכזה הוא הדבר. סִס־ס... שכזה הוא הדבר. באת —
 הרי אתה אורח. הרי אתה אורח. סִס־ס...

אחר־כך שתק קצת והביט אל אוריאל קצרות וחודרות, ופתאום ינק מהירות
 מהפפירוסה והתחיל מכבה את אשה במלילה ⁸¹ וקרא שוב:

— פירושו של דבר הוא — סִס־ס... נו! אני נהנה שבאת. אני נהנה באמת.
 ומיר חזרה שמאלו שוב אל קצה המשקפיים, שאצל רקתו המבחיקה
 משורגות ⁸². והוא סיים נמוכות ומהירות קצת, מבלי אשר הרים את פניו
 נגליונותיו:

— נו... הסירה את האבק — או ש... כה? תחפש שם — תמצא מסתמא
 גם איזה דבר שבאכילה... נו!

אחר־זה חזר אבא אל משנתו ואל אותה הנהימה שלו החרישית והתכופה.
 אוריאל קם והביט אל סביבו שוממית ונואשות. היו הפינות שלנוכח ריקות
 וקדרות קצת והכתלים הציצו אליו זרות וקרירות. אותו הראי השומם, שהשתחות
 לו נמוכות ממזרח הבית, ול הוא לא הבטיח חרוה ללב. בתחילה ניגש אוריאל
 סתם אל אחד החלונות שבזוית וניצב אצלו והתחיל משרטט בזהירות יתירה
 איזו שלשלת משונה בזוגית המבחיקה שלפניו; אבל פתאום גנח ופסק ויצא
 אל חדר האוכלים האפל. שם היו הסמונרים ⁸³ וכלי הנחושת הממורטים מבהיקים
 מהפינה, וחכיסאות הגבוהים היו דיקים ומסודרים אצל הקירות, ותקנפי הארומה
 משמאל לרלת היתה פנויה ובווייתה האחת היתה רובצת החתול ונוהמת.

למרי מרוב משמוש. לפניו היו פה ושם פזורים גליונות שונים, צהובים ושאינם צהובים, שהיו בתוכם צפופות וברמות קשה בפופה, ואוריאל הכיר בהם מיר את ה"כתבים", אותם שהיה בימי ילדותו יושב וכותב בפקודת אבא ימים ולילות, אלו ה"כתבים המפרבסים"⁷⁴, לפי הרגשתו אז, המלאים רוזים וסודות טמירים⁷⁵, המרברים ללב החרד: אתגליא⁷⁶, ואתבסיא⁷⁷, ובחינות, והארות שבנפש, וכל אותם הגימטריאות⁷⁸ וראשי־התיבות המשובים והארוכים, שאבא היה המיר צוחק בהנאה, בשזה היו שואל אותו לפשרם⁷⁹ אגב בתיבה, והיה פותרם לו ומבטיחו, שבשיגרל, יהיו הללו נהירים⁸⁰ לו יותר. לא הרחק מהגליונות הללו היו מוטלים והיו מבהיקים לו באיזו חמימות שבידורות נושנה משקפיו הצלולים של אבא. זה ישב והתחיל מופל באותם הגליונות ומסתכל בהם מפרק לפרק מצומצמות אֵיב הבנה לריבור. אוריאל הביט אליו לאור המנורה המארימה וצמרמרת⁸¹ זרה החרידה את יצוריו⁸². אותם הקמטים החדשים, שנתוספו במצח הגרול והגאה הזה ובפינות הלסתות הללו, שהיו באילו תפחו קצת אצל אותו חוטם רחב במשהו — אלו היו נושמים באיזו רוח קרה ופסקנית⁸³, שאינה וושאה פנים⁸⁴ לשום איש. וזו הלבנונית הניכרת, שהיתה מאפירה חרשוה בפאות הארוכות ומתחת לסנטר המקומט קצת — אח, זו היתה גורדת אחריה, ובטרחנות יתירה מדי, מחשבות בה זרות ובה משונות, לבאורה, שבאמת אין בהן משום חידוש כלל וכלל. אוריאל הביט סתומות אל אותו הלול הממורט⁸⁵, שהיה מצהיב נוגות בבירה המסוידה, וחשב, בשלבו היה אטום:

— אלא מאי היית אתה סבור?

ובלחיצה קלה שבלב נטל לו ביסא וקרא אגב ישיבה קריאת סתם:

— הרי בכר קרוב לשתיים, אבא, ואתה...

אבל מיד נתפס ונשתתק. חה. מיד יקבל נזיפה — והוא יהא ראוי לה באמת.

— המ! המ!

אבא, שהיה מטפל בגליונותיו ובפו האחת היתה מגששת לפניו ומחפשת את המשקפיים, בנראה, הרים אליו את פניו באותו קוצר־רוח שבנפש פזורה, זה שהיה מרקיד תמיד את פאותיו בל־שהוא, ומיר הקשיבו זאני אוריאל קצרות ופסקנות:⁸⁶

— אדם סח, נו!

אוריאל המציא לו בשתיקה את המשקפיים וזה הרביב אותם לחטמו ופשט אגב פיזור שבנפש והניח את שתי ידיו זו אצל זו לפני אוריאל:

כה חמה ושלוח, אותה חזייה, המתחילה אצלו משיפולי⁵⁵ הצואר⁵⁶, הפתוח תמיד, וגומרת למטה מהמתניים, אצל שתי הציציות⁵⁷ הלבנות והארוכות, התלויות ויורדות לו בברכיו. אוריאל לא זו ממקומו וקרא בחיבת־פתאום רכה ותוהה במקצת:

— אבא!

הלז, שהיה כבר אצל הדלת הפתוחה והמפותחה⁵⁸ אשר לבית, ניצב והפנה אליו פנים גדולים וסגלגלים⁵⁹ במקצת, שפאותיהם היו ארוכות וקצת מסולסלות וקנם היה קלוש⁶⁰ למדי ומדובבל⁶¹ כל־שהוא, והתחיל מסתכל בו אותה הבטה מצומצמת שהיתה מכרסמת⁶² תמיד את פניו החורורים הופכת אותם בוחלים⁶³ במקצת מחמת יסורים שבהקשבה — אותה גופא⁶⁴, שהיתה תמיד מטילה אימה מגוחכה כל־כך בלבות הרבה ממוכריו של אוריאל, כשהללו היו אומרים לסור אל ביתו. אוריאל הביט אליו וצחק צחוק אילם וחיוור ופטפט שוב נמוכות:

— אבא!

הלז הכירו, לאחרונה, וקרא:

— אה... נו, טוב, טוב. פלא הוא! ואני אמרתי — אותה סופה שלנו היא שבאה. נו, — בוא ותקבל שלום.

בחדר האוכלים המרווח, שאליו בא אוריאל קודם כל, היתה דממה שבאפלה, והאפלה היתה אפרורית במקצת — כנראה, מחמת אותו תריס, שלא הגיפוהו. ובאחת הפינות היתה החתול נוהמת בחלומה רכות. אוריאל הניח שם את ילקוטו ופשט את אדרתו ובא אל האולם הגדול שמאצל⁶⁵. בדלת ניצב ושפתו היתה נשוכה. נושנות⁶⁶. נושנות שככה הכבירו. אותו האולם הגדול והקורד ושולחנו האדום והקורד כמותו שבטבורו. זו התקרה המסוידה והנמוכה קצת, המאדימה כהות מחמת אור מנורתו הלבנה של אבא, אותה המנורה הניצבת, שיצאה ובלטה מקופת הספרים⁶⁷ הרבים והגדולים, שהיו אצלה פתוחים וסגורים וכפופים לתוכם והקיפוה מסביב. לארכם של שני הכתלים שמנגד, שהיו שרויים בצל, היו מכהים קדודנית⁶⁸ שני הקנפי⁶⁹ האדומים שמכבר, ושדת⁷⁰ בגדים רחבה מאוד ונמוכה יותר מדי היתה מצהיבה שלא במקומה ומשמאל לדלת. אבא נכנס דאשונה ודיבר בלחש, אגב רמיזה שבאהרה כלפי אותה דלת לבנה וסגורה שמימיו:

— אלא שתהא זהיר. שתהא זהיר. שהרי אמא ישינה.

אחר־כך ישב לאטו בכיסא הרפוד⁷¹, שהדפידות⁷² שבסומכותיו⁷³ נתדלדלו

השמש בארמונית רכה והמצילות³⁷ אשר במסגדים³⁸ תבכינה גלמודות וכבושות. חרש תבוא, כשהיא מלבינה באורם הנוגה, וחרש תהא מתחככת אצל כתלי הבית ומניחה אגודת ורדים חיים בחלוננו הפתוח של אוריאל והוא לא יראה. אגודת ורדים חיים, ששורה אותם³⁹ בכפות שרחש⁴⁰ ירוקות, כסגנונה מאז, ופארה אותם בכוכבי זכריני⁴¹ ורגיות⁴² פזורים. תניח בלאט ותכנס לה אצל לינקה אחיתו; ובקרוב תהא יושבת אצלו ונבטת מחלוננו החוצה. ראשי האילנות שבפרדס הקרוב יהיו מואדים ויהיו מזהיבים. פז⁴³ יצחק בחלונות. פאתי⁴⁴ שמים שלנוכח יאדימו ויצהיבו ויחודו. השטח יכבוש ויכבוש את נשימתו. זו תהא חידה ותהא נוגה ותהא נכספת למרחקים, והשמש תהא אדומה ותהא בוכה ותהא נפרדת ויורדת ויורדת. פתאום יכבו החלונות. צללים יבואו. השטח יתקדר. אפלולית תדר ותקו רממה. אז תקום כצל ותיגש אליו חרש וחרש תדבר לו תחנונים⁴⁵:

— קחני אל ההרים, אוריאל — אל צאת החמה, אה?

אוריאל הביט אל סביבו והצית שוב בפפירוסה ונזכר משום־מה והחליט בלבבו, שהוא ימות ככלב, ככלב ימות יחירי ומוטל באיזו אשפה⁴⁶ ודואיו לא יאמרו איז. פתאום חדרה האפלולית הגדולה שקפאה מסביב וירייה⁴⁷ חזקה נפלה באוהל התיאטר⁴⁸, שבפנים הפדרס הקרוב. התחילו כלבים נובחים ברחובות ומחיאות־כפיים מהירות נשפכו כרסיסים. מיד אחד זה הכתה⁴⁹ מקהלת המנגנים איזו מנגינה מתחטאה⁵⁰ ואוריאל קם ונטל את אמתחתו; אבל בטרם הספיק לגשת אל הדלת החומה, שאחד הליצנים רשם בה בנתר⁵¹ צלם⁵² גדול, נפתחה זו מבפנים, וזה שפתח אותה, לא הביט אפילו אל אותו שבא וחזר, והתחיל מתדומם לאטו בשליבות⁵³. הבורדות, אשר לפרוודור הצר, כשכפו האחת אחות ומחליקה בכנפו האלכסונית של הסולם ושולי הזופיצה שלו הארוכה מפוזרים מתחת ומטפחים בשליבות. אוריאל נשאר ניצב בפתח. הוא הביט אל קומתו של זה, שהיתה גבוהה במקצת, ואל כתפיו, שהיו רחבות למדי, לפי אותה קומה, והיו תלויות ויורדות לו כל־שהוא, ובלבו שנלאה נרפה⁵⁴ פתאום בחזקה והתחילה לוחצת חריפות אותה חמימות שבשלוה תמימה, שאברה לו לנצח, חמימות שלוה ורוויה זו, שנפשו הדכה, זו שהיתה תמיד חדרה ומתלצטת כמוסות⁵⁵, היתה ניזונית ממנה לצמאונה הגדול בימים שהיו, באותם ימי הילדות הרחוקים כשהיה מוטל לפדקים בחיקו החם והבוטח של זה והיה חובק בתאות־נפש שבקדחת ומחליק בחיבה בישנית ומתחטאה את חזיתו השחורה והארוכה, המפיקה ביטחה

הקופא, ומתחבטת²⁹ אטומות³¹ ומשתתקת בחכית הדיקה שמתחת. חה. השד משחת!³² אפשד — חדלה אחת מאלו פה ולו דק יום אחד? ואם לא חדלה — מה חסד בה? התחילה לוחצת ולוחצת תוגה קטנה ומכבירה — אותה תוגה נוהמת, הנוקדת ויש בה מאדסה³³ של חרטה. נמס פתאום ואכד מיד איזה גל שקפא כבד ודבר אחד קרוב, לכאורה, מאוד, שקולו כבד נשכח, התחיל פתאום תוהא ומטיח דברים שנונים³⁴ והיה צובט ואינו צובט בחזה שנלאה:³⁵

— אח, בבדי שדשתי³⁶ מלב — באמונה, אוריאל, בבדי...

אוריאל גנח וישב אצל אמתחתו והצית³⁷ בפפידוסה³⁸, באורוה הסמוכה נחר³⁹ פתאום סוס בדמה וחדל, אחד־בך התחיל שוב בוסס נדפות⁴⁰, ומאחוריה, בחצר המולדת, בנדאה, היתה פדה דובצת והיתה נושמת כבודות ודצופות. אלו דברים שובדיות נאנחים ואומדים להם: משל בחלום... נתדוקנה פתאום אותה מלה מתוכה והיה קשה לתפסה. בחלום... ההיה כל אותו בינתיים מד וקשה ודק חלום? או שזה אינו אלא חלום? חה. זר הדבר קצת ומביא במקצת גם לידי צחוק. באמת. הדי אתה דוצה — והנה אתה יושב ויוגך בפפידוסה⁴¹ ומקשיב לצריחותיו של אותו דגלי שמאחורי הנהר והכל היה כלא־היה. הכל ממש — אתמול היתה אותו דבר. היום. הלילה. אויר סופג זה לא נח אפילו מרשמי ה'יח. הנה הם מרחפים מסביב — מרחפים אצל הגינה שנרדמה ומפדבסים⁴² בטרפים⁴³ המטוללים והדם כה חי ומתרשם. בת'קה, בת'קה זו החיורה, בת'קה הנוגה, אותה ילדה נפלאה, שהיתה כה חביבה וכה קרובה ללב. הרכה! הנה היא מטפסת ונאנקת פה אצל הגינה. טורחת וטורחת ונאנחת ונאנקת תחנונים — לשוא. ידה זו השלוחה, ידה הרכה והחיורה, השלוחה בקדחת אל פרחי הלילכים⁴⁴ שבפנים הגינה, הנה היא חרדה ומפרכסת ונמשכת ומחפשת ואינה משיגה — להותה⁴⁵ הגדולה, היא אינה משיגה את האשכולות הנפלאים, שהיא בל־כך להוטה אחריהם — כל־כך היא אוהבת אותם — אוי, אוי, יראה נא, חי נפשה, אוריאל... אוריאל! וכי מה יפסיד אם יקטפם בשבילה, אה? אדם פחות שכמותו. ולא זו — אלא שהוא יושב ומלגלג לה. או שמא אינה כדאית אפילו לזה, אה? אינה כדאית? אמת? והנה היא חדלה מטופליה⁴⁶ והאויר הרוה והשוקט סופג את יגונה הוב:

— אמת, כי מזוהמה היא — זה אמת... אמת, אוריאל... או, כמה היא

מזוהמה!

ומחר תבוא שוב. ילדה חביבה זו ויגונה היפה. בנטות השמש תבוא. בנטות

א. נ. גנסיין

בטרם

ארוכות וטורדות¹ היתה דוהרת אותו מרכבה קלה, שהיתה רתומה לסוס אחד, זו שנטל לו אוריאל לאחר שירד, והיתה דצה לה יחידה ברחובות השוקטים, והייתה שואגת שואנות² ומנקשת רסיסים באבני המרצפה הרחבה ומגיזה את הכלבים שבפנים החצרות הסגורות והלבנות; והללו, שמאצל אותן החצרות, היו בתחילה נישאים³ נכחה⁴ ברוגזה גדולה ומקפצים בחוצפה יתירה דוקא כלפי סנטרו של אותו סוס ויורטים לו את דרכו⁵, ונשאדים, לאחרונה, מלויים אותה בנביחה ארוכה וחופזים בזנבותיהם⁶, ומשתתקים לאט לאט וחוזרים להם מתונות⁷ למקומותיהם אגב נהימה של צדיקים:

— נִרְרִירִר... כִּךְ! אלא מאי?⁸ שמא הית סבור — בכדי⁹ אנו חיים,

אתליט? נִרְרִיר...

אבל הנה חדל רוגזו ודממה הוטלה. המרכבה נטתה מאבני המרצפה והתחילה רצה רכות במסילת החול הכבושה שבצדדים, ובקרו¹⁰ נשארה ניצבת אצל אותה גיגית־הכניסה הירוקה, שהיתה זה כבר מבהיקה קפואות כלפי האפלולית¹¹ המחוירה שברחוב, ואוריאל התחיל נושם לרוחה וסופג לתוכו את הדומיה השאננה¹², שהיתה רוויה מטל ומדושנה מאותם הריחות שבלילה, הנפוצים וזוחלים מהגנות המלבלבות. מתונות ירד מהמרכבה ונטל את אמתחתו והניחה על הספסל שאצל אותו בית נט, זה שחמשת תריסיו כולם לבנים וכולם, מלבד האחד שבטבורו¹³, מוגפים¹⁴ היטב — אותו בית יפה ושוקט, שאוריאל היה אומר לו בשכבר הימים¹⁵ בית־מולדת. לכאורה, היה פה הכל כמו שהיה לפני, אפלולית ושקט ואזוב בגג שלנוכח. אותה חתול מנומרה¹⁶, זו שהלילה מאפירנה והיא נודדת מתונות בחודה¹⁷ של הגדר הארוכה וסורחת¹⁸ את זנבה אחריה. גיגת פרחים מלבלבת זו, הכובשת¹⁹ את נשימתה הריחנית בתוכה, ואלו טיפות הטל הגדולות, הנופלות לפרקים מאותו צינור ידוק, זה שיורד מגג הפחים

"הצדה", הזמן (ירחון ח'), וילנה, 1905; "בינתיים", לונדון, 1906; "בטוים", "רשפים" (חברות ט"ו—מ"ה), וארשה; "בגנים", "ספרות" (ספר ד'), וארשה; "קטטה", "הצפירה", נובמבר 1912; "אצל", "נתיבות" (ספר א'), וארשה, 1913; כתבי גנסי, 3 כרכים, מרחביה, 1946. (גנסי כתב גם שירים ופרסם אותם בירחונים שונים, וכן מאמרי-ביקורת. מאמרי-הביקורת שלו חתומים בשם א. ג. אסתריון).

ביבליוגרפיה:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 195—198.
תולדות הכפרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אוריגובסקי), הוצ' יורעאל, 1951, כרך ב', עמ' 379—398.
על יוצרים ויצירה, (א. ג. גנסי), מאת י. פיכמן, כל כתבי פיכמן, הוצ' דביר, 1959, "מ' רמד—רנא".
ספרות על פרשת דורות, מאת י. זמורה, הוצ' מחברות לספרות, תש"י, עמ' 29—54.
יצר ויצירה, מאת י. רבינוביץ, הוצ' ראובן מס, 1951, ירושלים.
ספויים, מאת א. ג. גנסי, מבוא מאת פ. לחובר, וארשה, תרע"ד.
כתבי א. ג. גנסי, הקיבוץ הארצי השומר הצעיר, 1946, 3 כרכים.
לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, מאת ג. קרסל, כרך א', הוצ' ספרית הפועלים, 1965, עמ' 494—495.
פ. לחובר, "א. ג. גנסי, חייו ויצירתו", "ראשונים ואחרונים", ספר שני, הוצ' "דביר", ת"א, תרצ"ה, עמ' 136—158.
בן-ציון בן שלום, "אורי ניסן גנסי", מונוגרפיה, הוצאת התאגדות הסופרים העברים "מפלט", קראקוב, תרצ"ה.
ש. שטרייט, "פני הספרות", ספר שני, עמ' 217—233.

אורי ניסן גנסין

(1879 — 1913)

מספר עברי, נולד ברוסיה הלבנה לאב שהיה ראש הישיבה היהודית בעיר. למד בחדר ובישיבה ויחד עם זאת השיג השכלה כללית בכוהות עצמו. ב־1898 החל בעבודתו הספרותית. שני ספוריו הראשונים "הצדה" ו"בינתיים", יחד עם סיפוריהם של בדנר ושופמן, מסמלים את ראשיתו של הסיפור העברי המודרני. גנסין כתב את יצירותיו המשובחות ביותר בישיבת פוצוב — שם שהה בשנים 1908—1912. מחלת־לב גרמה לפטירתו בוארשה בגיל 32. סיפוריו של גנסין מעלים את עולמם הפנימי של הצעירים היהודים התלושים מן העירה היהודית ומן העולם החיצוני כאחת. מעטה בסיפורים אלה ההתפתחות העלילתית והם מתפתחים כולם סביב עולם הרגשות והחלומות של הגיבורים והמציאות המשתקפת מבעד לעיניהם. המאבק בין הפרוזאיקן והלידיקן ניכר היטב בסיפורי גנסין, שעיקרם בתאור דגשות ותחושות הניתנות לעיבוד פיוטי־לידי.

"בטרם"

סיפור זה עשיר במוטיבים פסיכולוגיים ובצידוד־נוף נפלאים. הגיבור הראשי אוריאל אפרת בודה מפני אימת החיים והמות גם יחד; הוא אוהב את החיים, אבל אלה שסביבו מעודדים בו דק גועל־נפש. הוא מבקש מפלט בפשטות ובתמימות, קרוב לחיים הטבעיים. הוא רוצה באושר האהבה הטהורה, אך אין הוא מסוגל לאהוב... לגביו אין דבר בעל קבע בעולם הזה: תקוות, חלומות, אהבה — כל אלו אשליות שאין בהן מן הממש. מתוך "בטרם" מובא כאן הפרק הרביעי.

מספריו:

"צללי חיים", וארשה, 1904; "סעודה מפסקת", "ספר השנה" השלישי, וארשה;

הבקייע לו דרך בין האכרים. אצל הפתח נהקעה פתאם כף רחבה ונוקשית¹⁴⁶ של פיבקא בידו:

"שלום עליכם, דִּרְבִּי!"

"שלום שלום", נשתמט הרב ויצא בחפזון, "אין פנאי..."

"שלום, שלום", נענה אחדיו פיבקא, "לך לשלום, דִּרְבִּי, וה' יצליח דרכך...". הפדישה¹⁴⁷ בשעה זו היתה יפה לשני הצדדים ואיש לא עכב בה. פיבקא מהר וסגר אחרי הבורח את הדלת בכח גדול, כאומד: "יברכך!..."¹⁴⁸ והרב טפס ועלה במסירות נפש לתוך העגלה.

"הייא, איוואן, איוואן!" — התחיל הרב לזדז את המחמד...

מה הבהלה? לברוח? לאן? — על שאלות אלו לא היה הרב בעצמו יודע מה להשיב, אלא שבאותה שעה לא שאל ד' ליפא כלום ולא הרבה חקר. כל מה שעשה — כאלו נעשה מאליו, בלא דעת ובלא חשבון... אחת שאלה נפשו ועליה התפלל בכל לבו: "דבוננו של עולם, עשה לי נס וישתרבב הדרך מהלך אלפי אלפים פרסא¹⁴⁹. שנים תחלופנה, יובלות יעברו — ואני אהי' נוסע ונוסע ונוסע... ואם איני כדאי — קח נא את נפשי, דבוננו של עולם, מוחלני¹⁵⁰ לך את הכל — וקח נפשי...".

אבל תפלתו של ד' ליפא לא נשמעה: העגלה נשאה אותו על כנפי נשרים והדרך הלטושה¹⁵¹ והחלקה קפצה כנגדו. אחרי הלילה המעונן יצאה שמש החרף והארץ הלבנה האירה ושמחה. העורבים שמנקרים בדרך פנו מקום לעגלה המעופפת וקבלו את פניה בצדיחותיהם הצדודות: קרע, קרע!

בוש ד' ליפא מפני העורבים ומפני זהר החמה ולובן השלג, כבש ראשו בחיק אדרתו ונשתקע שוב בהרהורי 'אוש. ומשעה זו ואילך לא דאה ולא שמע ולא הרגיש עוד שום דבר. הפקיד¹⁵² את דוחו ביד אלהי הרוחות ואת גופו הדצון בידי העגלה הטסה:

"היה מה שיהיה..."

n

ובחצות היום, כש"הקהל" בעידה יצא מבית־הכנסת והלך בהדרת שבת ובנחת בצדי הרחוב ובאמצעו, והכל נותנים ומחזירים "ברכת שבת" זה לזה — בו בדג' נחלצה¹⁵³ ובאה כנגדם מן המבוי¹⁵⁴ עגלה מהירה וקלה, ובתוכה — אוי 'עִינִים! — הרב ד' ליפא!...

מנקביה, חשף זרוע והתחיל להניח תפלין ולומר בקול רם ובנגון של הול את ברכות השחר.

הדלת סבבה בינתיים על צירו; בלי זרף ואכזרים עטופי גלימות ואחוזי¹³⁶ שוט התחילו יוצאים ובאים. הבית נתמלא צנת שלג והבל פה ועשן מחורקא¹³⁷ וריח גלימות עם בעיטות רגלים ושיח שפתותיהם¹³⁸...

פיבקא מתכון ועובר בתפלתו על-פני משכב כבודו של הרב דוקא, מזמר בקול רם ובנגון של חול "הללויה, הללויה". ובשעת מעשה הוא נותן בהרב הישן עין בדקנית מן הצד כזה שאומר: "ישן, ישן, רבי, ותערב לך. עתה איני חושש לך עוד. עתה רשאי אתה אפילו לקום...".

ובאמת, ברגע הזה הויז הרב את גופו הכושל זיו כל-שהוא. "חזק ואמץ, פיבקא!" אמר בעל-האכסניא לנפשו, "ראה, אל נא תקלקל!..."
ופיבקא נבלע מיד בעשן המחורקא ובערב רב¹³⁹ של גלימות, אורב משם בעין פקוחה להרב ומזמר בנגון של חול ובקול ענות¹⁴⁰ גבורה: "הללויה, הללויה!"

ז

והרב שלנו כיון שנתעורר — כל מכאוביו הקיצו עמו: "אח, אח, אח! כל הראש לחלי וכל העצמות מרוסקות!" — זקף בקושי גדול את חצי גופו ופקח את עיניו. מה? זאת? היכן הוא? במרחק? לא, באכסניא. היכן השבת? אין זכר לשבת! אכזרים. המונו של חול. והרי מיחם רותח שם כנגדו!
"אם כן", התרידה מחשבה איומה את כל עצמות הרב ופניו המכורכמים¹⁴¹ נתכרכמו יותר, "אם כן, הייתי ישן והולך כל יום השבת. וליל מוצאי שבת עמו. כאן על הספסל, לעיני פיבקא ולעיני הגויים, הייתי מוטל וישן "מעט-לעת"¹⁴² שלם. ובלא קדוש, ובלא תפלה, בלא הברלה. מה אתה עושה עם ליפא, רבונו של עולם?..."

אימה¹⁴³ חשכה נפלה על הרב ויאוש גדול תקף את לבו. כמעט שנתעלף. מאד מאד המר¹⁴⁴ לו אלהים, יותר מדי... "ולמה?" זעק לבו בקרבו, "אמוד לי, רבונו של עולם¹⁴⁵, למה?"

מתוך עב הענן של עשן המחורקא הגיח ויצא עם השוט שבידו הערל איוואן: "עת לנסוע, רבי, העגלה מוכנה".

הרבי קם לאנחות ממקומו ושם פניו אל הפתח. נוד התנודד כשכור ובקושי

מתחלה חשב שאין זה אלא אחיזת עיניים¹²⁰ ומעשה שדים. גחן והביט שוב, עין יפה יפה: הביט מלמעלה ומלמטה ומן הצד — "חייכם, הרב! הוא הוא! הרי חטמו השופר, והרי פניו פני הגדוגרת¹²⁰..."

פיבקא היה כמטורף: "מה זאת? שבת — והרב... שכור אני או משוגע..."

פתאום טפח באגרופו על ראשו: "אי פיבקא, אי חם בייחם!¹²¹ ודאי טעות יש כאן, וטעות מגונה... בחשבון ימי השבוע טעית, פיבקא! כן, כן, פיבקא, גפלת בפח¹²², אוי לך ואוי לחייך... עם עשן¹²³ גדת, ובעונותיך הרבים החלפת סדר זמנים. אֶ"א, מעשה יפה, ענין יפה, ביהדותי... מתר וידעת כל העירה... פה! זיון שעמד פיבקא על עיקר הרבר מיד קפץ לבער¹²⁴ את כל סימני השבת מן הבית, קודם שיתעורר הרב ויראנו בקלקלתו¹²⁵. קודם, ליל, העביר מעל השלחן את מנורות הנחשת ואת שיורי הסעודה ואת המפה הלבנה. אחר-כך קפץ ונכנס לחדר-המשכב והבהיל את אשתו ואת בתו מן המטות:

"עושו¹²⁶, חושו, נבלות! הייא, הייא, מגפה תהי בכך!..."

"מה כאן, מי כאן?" — נתעוררה האשה בבהלה רבה.

"רדי שאולה, בהמה גסה¹²⁷, אל גא תדימי קול! עמדי מיד ומהרי¹²⁸ את החמין¹²⁹ מתוך התנור..."

שעה קלה לא ידעה מה בעלה סח. וכשהסביר לה זה על-ידי נגיחה גדולה באגרופו את הענין על בוריו¹³⁰ — קפצה ונתלבשה ומהרה אל התנור.

"הכל, הכל הוציאי, מגפה תהי כך", קרא הבעל, "הדיסא, הפשטידא, אל העביט¹³¹ שפטי, אל העביט. שריר ופליט אל יהי להם!"

ובן-דגע נהפך כל מראה הבית. זה לאחד. יצאה השבת ובא החול במקומה. בתנור הגדול רחב הפה דלקה אש. המיחם הכרסתן נתמלא גחלים בוערות והתחיל מזמזם. נשמע קול גרון ופטיש בבית: המשרת יוכים עומד ובוקע עצים ותוקע יתדות וקובע מסמדות לצורך ושלא לצורך. פיבקא בכבודו ובעצמו עומד כפוף על הערבה¹³² ולש את הבצק בכל כחו. הבת הבוגרת, בתולה גבוהה, גפוחת פנים ומפוחמת¹³³, שעמדה מטושטשת באמצע הבית ולא הבינה מכל הנעשה כלום, נטלה בינתים מיד אביה המלוכלכת בבצק שתי מכות-לחי וצביטה אחת — ועמדה לקיף בולבוסין אל תוך סיד גדול מלא מים. "קלפי, קלפי, מגפה תהי בכך!" — קורא ומזדזז פיבקא כשהוא בעצמו טורח בלישה בכל כחו... מצפה היה פיבקא כל דגע שיתעורר הרב — וכשגמר את הלישה והרב לא נתעורר, נזרזו וחבש מצנפתו הבלה והמעוכה, שבצבוצי¹³⁴ מוך¹³⁵ מציצים

ועיני הרב זלגו דמעות. פאיתיו וזקנו ושפמו הפשירו וירדו אף הם מים. ראשו של הרב ואבריו כברים עליו כמטילי¹⁰⁷ עופרת. רוצה הוא לזוז -- ואינו יכול. "אפשר הגיעה שעת מיתה?" -- חרר הרב חרדת מות ושניו צללו¹⁰⁸ -- "הן, זוהי המיתה! עת להתורות...".

ושפתי הרב התחילו רוחשות ורוי מאליהן. "אוי, אוי, אל רחום וחנון, ארך אפים ורב חסר... אנא, אל נא, רחם נא! רבוננו של עולם, סלח ומחל, בשני ודם, רמה ותולעה¹⁰⁹... רגלוהי רבר נש!... אמנם הטאתי, עזיתי ופשעתי... אבל אלה הצאן, אשתי וילדי, מה חטאו?"

ושעת מרובה שבע האומלל נדורי לילה. כל גופו שפע זעה קרה ובעצמותיו כאש בוערת. מתוך הקדחת היה מדמדס¹¹⁰ וקורא בלחש פסוקים משונים. כודך היה ביחר לקוטי משניות עם פסוקי חומש, מאמרי חז"ל עם דברי תפלה ותחנונים מעין "תקון שבועות"¹¹¹... הרהורי דשמיא¹¹², בענין שכר ועונש, גיהנם וגן עדן, חבוט הקבר¹¹³ ומלאך דומה¹¹⁴ התרוצצו במחו המטורף בערבוב'א יחד עם מילי דביתא¹¹⁵: אשה אלמנה, יתומים, בת בוגרת, חוקת¹¹⁶ הרבנות, מכס השמרים...

ובהרהורים רעים כאלו התלבט הרב העלוב והיה גונח ונאנח עד עלות השחר. משעלה השחר נפלה עליו תרדמה קשה וטרופה, תרדמת מעונה ובעל-יסורים, שבאה מתוך נשימה כבדה וקצרה -- ויישן.

1

ובה בשעה שהרב ר' ליפא מוטל באכסניא שוממת על הספסל. מקופל בתוך אדרותיו, כלו שרוי בזעה ובשפעת מים של הפשרת זקן ופאות, רואה חלומות קשים וישן -- הקדוש-ברוך-הוא יושב בדקיע ועושה את שלו: מקריא בשחר את התרגומים וגולל חשך מפני אור. וכיון שקרא הגבר¹¹⁷ ודרך האשנבים הקטנים המחופים¹¹⁸ כפור בקעה לתוך הבירה אורה חורת-זועפת ומצוננת של שחר יום חרף -- מיד נתעטש פיבקא בעל-המלון, גהק: פה! והקיץ משנתו. בקפיצה אחת ירד ממטתו, נעל מגפיו הכבדים, נתן אדרתו הקצרה על כתפיו -- ויצא אל החדר הגדול, לראות מי הוא זה שבא לבית מלונו בלילה, וכשנכנס והציץ -- ויהי לגולם: לפניו על הספסל נמצא מוטל סרוח במלוא אדרותיו -- הרב! ר' ליפא!

לתוך העגלה. "באמת לאמתו, על-פי עומק הדין, איני מחויב כלל למסור נפשי על הדבר. אדרבא! נסיעה בשבת אינה אלא מדבריהם, שבות⁹⁴, ועל השבות...".

ד' ליפא נמצא יושב בינתיים בתוך העגלה ממש, אלא שהיה משתדל עדין, מתוך אנחה ואנקה, לישוב שם ישיבה החזקה, שלא כדרכה, לשם שנוי... העגלה שדבה דרבה בחשך וחלקלקות ור' ליפא "קבל שבת"⁹⁵ בלחש, בלב נשכר ונדבא... לא עליכם⁹⁶, כל עובדי דרכים! ליל החרף נשתרבב⁹⁷ בעיני ר' ליפא כיובל. הסוסה העלובה עיפה כבד והלכה בלא כח. העגלה דקרה על-גבי יתדות הדרכים והרקידה עמה את גופו הרצון של ר' ליפא. כמעט שנתפזרו עצמותיו בדרך. אילני יער, זקנים מופלגים, רדגני ענפים ומסובלי⁹⁸ שלג, עברו לעיניו בתוכחה של שתיקה ובזעף גדול, וסבבי אלונים, קטני יער, הציצו בדאשיהם המחודדים מתחת לבובעיהם הלבנים והיו תמהים ומשתוממים: מי הוא זה ואי זה הוא אותו ד' ליפא, דב העיר ומדא דאתרא⁹⁹, אשר מלאו לבו¹⁰⁰ לנסוע בשבת... קוצים וברקנים בבשו פניהם בקרקע¹⁰¹ מבושה והרוח בין הבבאים¹⁰² היתה מתיפחת ובוכה: אוי אוי מחלול השם, ואוי אוי לעלבונה של תורה!

ה

בחצות הלילה הגיעה סוף סוף העגלה עד בית מלון אחד, שעומד בהר על-יד הדרך והוא משוקע עד חלונותיו בשלג. הסוסה העלתה הבל ובפוד מחוספס¹⁰³ ועיפה עד מות והנוסעים היו שבוים דצוצים, זקנו ופאותיו ושפמו ודאש אדרתו של הדב נעשו מקשה¹⁰⁴ אחת של זכוכית. מכאן ואילך¹⁰⁵ אין לנסוע בשום פנים¹⁰⁶. יצא אליהם גוי זקן, משרת האכסניא. ירד הדב אל האכסניא והעגלה נקלטה בתוך שעד החצר.

בחדר שנכנס בו הרב שלטו קוד ושממון ואוד פגום של עששית קטנה מפוחמת. מן החדר הסמוך עלתה נחדת הבעלים הישנים. על-גבי השלחן עומדות שתי מנודות של נחשת שכלו נדותיהן, ועל-גבי המפה, בד עבה ארג יד, מפודים מיני פרודים ועצמות, שירי סעודה של ליל שבת. ר' ליפא הפך פניו, שלא להסתכל לשם, ובשהוא קרוש בלו מקור ועמוס בבגדיו הבבדים התנפל בל עוד נפשו בו על-גבי ספסל ערים וקשה הסמוך לבותל ובבש דאשו בחיק אדרותיו. "בך, הוא, הדב, חלל שבת... במה גדול חלול השם! איך ישא מחר את פניו? ומה יענה ביום-הדין? אוי אוי לאותה בושה!...".

רצה הרב לצעוק צעקה גדולה ומרה — ולא יכול. כל ישותו⁸¹ נתקפלה ונקרשה בתוך מחשבת אימה של מלה אחת:
"שבתו"

וכשחזר אליו במקצת כח הדבור — יצאה השאגה מגרונו מאליה⁸²:
"איוואן? אי וי!"

בשאגה זו, שפרצה מעומק הלב ונאמרה בשלש המלים היחידות הידועות לרבנו מלשון הערלים, היו כרוכים בה כיחור: זעקת תמרורים ובקשת רחמים, פחד אלהים וצדוק הדין, חרטה וקובלנא⁸³, ועוד כמה וכמה דברים, מה שאין הפה יכול לדבר...

איוואן היה עומד בשעת מעשה ומטפל מתוך חרוף וגדוף בעגלה ההפוכה ובמושכות הסבוכות. בועט היה פעם בפעם בכרסה של הסוסה הדווייה ופוקד עליה עון אבות ואמהות עד אלף דור. בגמר התקונים הזמין את ה"רבין" לעליה. הרב נושא את עיניו אל הלילה: מאין יבוא עזרו — ועזר אין. רגע עלתה במחשבה לפניו, שלא לזוז מכאן, ויהי מה. פה בשדה ילין ופה ישבות. יהרג ואל יעבור⁸⁴. כלום מעטים הם ה"מעשיות" בחסידים ואנשי מעשה שקדש עליהם היום ביערים ובמדריות?.. הרי המעשה ב"אריאל" יוכיח! וכי לא הזמין לו הקדוש־ברוך־הוא לאותו חסיד במדבר ארי לשמירו: עד "הבדלה" ולרכיבה אחר "הבדלה"⁸⁵?... אבל כשחזר ר' ליפא ונסתכל באפלת הלילה — מת לבו. משמאל עיגו מבחנת כמין יער ממש, יער כבד ואפל, מלא רעש גדול ויללת סופה, ומקובלנו⁸⁶, סתם יער בחזקת סכנה: ליסטים יש בו וחיות רעות... ומימין — הרי שדה שומם ורחב ידיים, עטוף כולו תכריכים לבנים. מתוך השלג מבצבצים ויוצאים מיני גולמות⁸⁷ ודברים גושים, שלובן ושחור מעורב בהם ונראים במצבות ב"בית־עולם"⁸⁸. השם יודע מי הללו: שדים, חיות, מתים, או סתם סבכי קוצים... מכל עבר ופנה, מתוך האפלה, ממשמשים⁸⁹ ובאים עליו מחנות מחנות של ברדלסים ושפיפונים...

"לאו!" חזר בו ר' ליפא, "פקוח נפש⁹⁰ דוחה שבת. ו'חי בהם' — ולא שימות בהם⁹¹, ועל הנס אין סומכין. ומי יודע אם כדאי אני שיעשה לי נס...". ור' ליפא רואה בחוש ברדלס גדול, גורא מאר, עומד מכוון כנגדו, מתיו עליו ניצוצות מעיניו וחורק עליו שנים⁹² עקמות... בשרו של ו' ליפא סמר⁹³ מפחד ועיניו יצאו מחוריהן...

"לאו ולא!" פוסק הרב מתוך חרדת מות ונקישת שנים, מטפס ועולה

ד

מאותו הרגע שזזה העגלה ודבנו נתכנס באדרותיו יפה יפה — הרגיש פתאם כעין חום געים, מתוך ממש כדבש, שמתפשט והולך בכל האברים. שמורות⁷¹ עיניו נאחזו בחבלי⁷² תנומה, וראשו התחיל מתנדנד. "הייהייה, השמן!" — שחק הרב לתוך חיק עצמו, והרגיש כעין גרגרי חול בעיניו — "שמן זית זך!..." וברגע שעברה העגלה את הגשר הקטן מחוץ לכפר נפלה על הרב תרדמת⁷³ אלהים — וישן.

ואיוראן הערל עדין היה יושב לו בשעה זו על דוכנו ומסיח קצת עם הסוסה שיחה קלה, שיחת רעים משוב לב, מבטית לה בשעת דצון כמה וכמה הבטחות טובות לעתיד לבוא, ובלבד שתלך לה ולא תט מן הדרך הישר⁷⁴. ובעוד שהוא מסיח עמה כך — והנה נשמטו השיט והמושכות מידו, ראשו עם מצנפת הכבשים צנח אל חיק הגלימא ובן־רגע — והנה הוא נוחד כ"דבר אחר"⁷⁵...

והסוסה כיון שהרגישה את עצמה בתיחודין, מיד שכחה את כל דברי המוסר של בעליה ואת כל הבטחותיו הנעימות לעתיד לבוא, וכשהגיעה לפדשת דרכים⁷⁶ עמדה ושתתה דגע אחד, כזו שנמלכה בלבה: לכאן או לכאן? — ופתאום משכה את העגלה בכל כחה ונטתה, דרך פשדה, לא לכאן ולא לכאן, אלא לאמצע דוקא, לצד השדה.

ובינתיים נתענן היום והחשיך על הסוסה בדרך. השלג ירד בשפע, והוא גם ולי, מערבב את העולם ומטשטש את הדרכים. הסוסה התחילה, כנראה, לפקפק, שמא לא כהוגן⁷⁷ עשתה, וכבר היתה מהדהדת בתשובה, אבל מפני שלא ראתה בעיניה, עיני בהמה, תקנה לדבר, הפקידה עצמה בידי שמים והיתה מוספת והולכת לה באפלה, עצובת רוח וקטופת אונים⁷⁸, פוסעת לה בלאט, כמו בעיניים עצומות, על־גבי תלי תלים של שלג וסבכי קוצים, פוסעת וגוֹרֶדֶת אחריה את העגלה ומה שבתוכה... ומי יודע עד היכן היתה הסוסה מגעת, לולא אידע לה פתאם איזה מכשול — והעגלה נהפכה. שני הנוסעים שלנו הקיצו בבהלה רבה בתוך ערמת שלג — ומסביב להם חשך ואפלה.

"האי מאי?"⁷⁹ נשתומם הרב ופרכס לצאת מתוך השלג. פתאם זכר כל אשר נעשה וכעין מכת קרדום כבדה הלמה ראשו:
האיך⁸⁰, שבת!

וד' ליפא, שהוא חלוש ורך לב בטבעו. לא יכול לדאות בצעדו של בעל-הבית ועשה עמו חסד של אמת וטעם עוד קודטוב⁶⁴ ושוב קודטוב... ובינתיים דד היום, יום הששי הקצר. ד' ליפא שנתבסס קצת אף הוא, התעורר אמנם אחת ושתיים ונסה לעמוד על דגליו הכושלות מלפני השלחן: "א-א-א". טען בפדישת כפים ובגמגום שפתיים, "ערב שבת! היום הקצר..." אבל ד' גצי לא יאבה ולא ישמע, ד' גצי תופסו בשתי ידיים ואינו מניח. ובשעה זו יושב לו בילה בחדר-הבשול המהמם⁶⁵ איוואן ומיטיב את לבו אף הוא בסעודת המצוה. הנאה מדובה יש לו על "עשו לתינוק הדרך את דתו — ומתוך חדוה הוא משלשל לתוך גרונו דביעית אחד דביעית: אחת, אחת ואחת, אחת ושתיים...

ובתוך כך השמיע האודלוגין שלש. ד' ליפא נדחף ועמד מלפני השלחן בחפזן גדול, אבל הדגלים אינן נחפזות כלל. וכשעמד ונתעטף בעטיפתו הכפולה ומכופלת: באדרת הדובים ובאדרת הכבשים, ונתאזר⁶⁶ באזר האדום והכניס דגליו לתוך שתי החביות, הקודדיקין הכבדים, שוב לא נשמעו לו הדגלים כלל וכלל. תחת לעקור את עצמו ממקומו נחבט פתאם ד' ליפא במלא גופו המסודבל על ספסל אחד ונמצא יושב באמצע הבית. ד' ליפא מזיז את גופו: א-א-א — ולבטלה! אינו זו ממקומו.

"השמן", שבא בעצמותיו של ר' ליפא, עשה, כנדאה, את שלו. ואולם ר' ליפא לא הצטער על זה כלל. אדרבא, דעתו היתה בדחה ולבו טוב עליו, ובשעה שגופו היה משתדל מתוך שטיחת כפים זו: ועצבעות להסיע עצמו בעל-כרחו ממקומו — היה פיו מצחקק⁶⁷ מן הגרון בקול צפור דק, מצחקק ודובב:

"הי-הי-הי, ר' גצי, הרגלים..."

"הי-הי-הי", שחקו כל המסובים אף הם, "הרבי!..."

סוף סוף, בעזרת הנותן ליעף⁶⁸ כח ובעזרת מקצת מן המסובים, נעקר הגוף המסורבל ממקומו, ושתי הבריות הנאות, הרב ר' ליפא, שיחיה, ובן-לוי⁶⁹ המחמוץ איוואן, להבדיל, יצאו יחדו בשעה טובה ומוצלחת מן הבית, וכשהם מסייעים זה לזה ונסמכים זה על כתפו של זה טפסו ועלו אל עלגת-החרף⁷⁰ בשלום. ושוב יושב לו דבנו בדנחה בתוך העגלה, כשגופו מעוטף ודגליו מכוסות. ושוב יושב לו איוואן על הדוכן, שדיקה גדולה ושמחה — והסוסה נשאה את הדגליים...

וכאן אנו מגיעים לעיקר המעשה.

"כיד המלך" ⁵² דגים, כמה שנאמר: התנינים הגדולים! בשר — עגל שלם, תריסר אוזים ושלשה ברבורים אבוסים! ⁵³ ואין צריך לומר "שאר ירקות", כגון מיני זפק ממולאית, אלו הקיבות המפולמות ⁵⁴ ואותם החזות והלשוניות והקורקבנים המטוגנים וכדומה לזה מהנהו מיני מולייתא ⁵⁵. ועכשו הלפת! ⁵⁶ אותה הלפת המצומקת ⁵⁷ הנודעת לתהלה.

מניחים אנו מיני מאכל ובאים עכשו למיני משקה. ר' גצי, דעו לכם, הריהו יהורי פשוט, בלי חכמות יתרות, וכשאומרים: יי"ש ⁵⁸ — פירושו: יי"ש! היינו, פשוטו כמשמעו: לא פחות מ"תשעים ותש", ודוקא ישן. היינו? ⁵⁹ יי"ש המשומר במרתפו קבור באדמה זה ימים ושנים, ולכתחילה — שומעים אתם — לכתחילה נגנו לשם הנכר הראשון, שעחיד לבוא. אדרבא ⁶⁰, ישתה נא הרב, רק עוד כוס אחת, כוס זעירה זו — גצי תקע לתוך כף ידו של הרב צנצנת בת רביעית הלוג ⁶¹ — נא ונא! ישתה נא הרב! אל נא יתירא! וכי יי"ש הוא זה? אין זה יי"ש כלל! הרי זה שמן זית! זולף הוא לכוס ואין קולו נשמע. שמן זית זך ממש! כמו ששמו גצי! נא, לחיים, רבי, לחיים!...

גצי המוכסן נתכסס ⁶². פניו השעירים והשמנים נתלהטו והבהיקו כפני מיחם מצוחצח ועיניו טבלו בשומן... פעם בפעם היה נועץ אצבע בלבו, מנקש ודובב בלשון עמוסה לעצמו: "גצי, יודע אתה? ארז הרי אתה מעתה זקן... סבא אתה! שומע אתה? חי, חי, חי, אתה נעשית סבא. ואשתך מה היא? ס'ס'סבתא!... היכן את, ס'ס'סבתא! גשי נא הלום, הסבא ישתה עמך ל'לחיים! כואי, בואי, אל נא תתכיש, הרב יענה אמך... לא כך, ר'ר'רבי!"

וכאן תופס ר' גצי את הרב בזרוע, אחוז בכתפיו בכל כחו ומגרנרו כשק של בולבוסיק, ופתאם נופל על צוארו ומתחיל לנשקו בכל פה. מתוך רוב שמחה ותענוג הוא שוחק ובוכה כאחר על הכבוד, חי'חי'חי, הכבוד שעשה ר' ליפא, הרבי שיחיה, לו לגצי, חי ראשו, הכבוד. ואלמלא הוא, הרבי שיחיה — הים, הים, הים...

"נו, נו, ריך! לחיים" — מניח ר' ליפא את דעתו של גצי הבוכה, וגומע בזזירות גדולה מן הצנצנת, "לחיים! הבכיה למה? אין צורך בבכיה. אין צורך...". ר' גצי מתנחם ומוחה רמעה מעל פניו בשרוול: "יפה אומר הרב, כמו ששמו גצי! אין צורך בבכיה. אין צורך. אלא לחיים, ושוב לחיים! ודוקא לחיים! היינו — לחיים ממש! ל'ל'לחיים של פרנסה... אוי, אוי, רבי", וכאן מתחיל גצי בוכה שוב ברמעות שליש: ⁶³ "אוי, אוי, אוי, פר'ר'רבי!"

ר' ליפא נכנס לחדר שני, אל הרבנית, ועשה שם מה שעשה ושהה שם כמה ששהה — ויצא מלובש בחליק לבן ובזופיצא⁴⁰ של שבת, נכון לדרך. כאן בחדר ראשון נתעטף שוב על-גבי הזופיצא באדרת השלוחה. נעל על-גבי מנעליו השחורים את הקורדיקין הצהובים, חבש על גבי הירמולקא⁴¹ את הצניף הטהור, צניף של שבת, שנס את מתניו⁴² באזור האדום של השליח איוואן — ומהודר בבגדים אלו של תערוכת קודש וחול עמד ד' ליפא ונשק את המזוזה ויצא את הבית.

עגלת-החרף, שעמדה לפני הבית, היתה גדולה ומוצעת שחת הרבה. ור' ליפא עלה ונתישב בתוכה ברוחה, כזה שיושב בשלו. העדל כסה את רגלי הרב בקש ובגבבא⁴³, ועלה וישב אף הוא. שריקה אחת — והעגלה החליקה על-פני השלג.

ג

הדרך היתה טובה וחלקה והסוסה זריזה. ממש קפיצת הדרך...⁴⁴. מקץ שעה, עוד לא האיר היום, והרב בא אל הכפר, אל בית בעלי-הבדית. הקרואים כבר נתאספו. אחרי שתית חמין עמדו להתפלל בעשרה, כדון. קצב אחד, שבא דרך מקרה אל הכפר לקנות עגלים, נמצא בעל קול נאה, וירד לפני התיבה⁴⁵. ה"עברי" שלו היתה אמנם לקויה קצת. קצת טעה ב"משיב הרוח"⁴⁶ וקצת ב"טל ומטר"⁴⁷ — אבל אין בכך כלום. סוף-סוף רקקו ב"עלינו"⁴⁸ ונפטרו מן התפלה בשלום. ובשעה טובה החל סדר "הברית".

התינוק הוכנס בחתוליו ועבר מיד ליד. הדוד מסרו לדוד האב, דוד האב לבן האח, בן האח לאבי האב, אבי האב לאבי האם וכו' וכו' — עד שנפל אל חיק ה"סנדק" ועשו לו שם מה שעשו... לאחר המעשה חזר הדבר חלילה:⁴⁹ שוב העלו את הגוף הקטן והאדמוני, העקוד בידיו ובדגליו והוא פועה ומפרפר כלו, ושלחוהו בדרך שבא: מחיק הסנדק ליד האב, מיד האב ליד אבי האם, מיד אבי האם ליד אבי האב, וכן להלן — עד שחזר למקור מחיתו, אל מאחורי הקלעים⁵⁰, ושם נשתתק קצת.

וכאן מגיעים לעצם העיקר — לסעודה...

המוכסן ר' גצי הדיהו יהודי מכניס אורח, בעל עין יפה ולב דחב מטבעו אפילו בשאר כל הימים, ועכשו שזכהו הקדוש-ברוך-הוא וקימהו לדאות נכד קטן, בכור לבת הבכירה — כל-שכן⁵¹ וכל-שכן! ומאליו מובן, שהיתה הסעודה

אבל כבר אמרו חכמים: הכל תלוי במזל! ונגד המזל, דעו לכם, אין עצה ואין תבונה ואין זריזות... שמעו נא מעשה נורא.

ב

לאחר שגמר ר' ליפא כל ה"אמירות" שבהשכמה והתחיל לכוון לבו לתפלה — צוחה פתאם הדלת, ואל הבית נכנס עמור הבל וערל²⁵ עמו. "מה לו לזה שהשכים לפתח?" — תמה ונבעת קצת הרב, מתכוין מפני גל הצנה שבא לבית.

הערל העמיד את השוט אצל המזווה, הפשיט בתיידי²⁶, ירד לתוך חיקו ולבסוף הוציא משם ומסר ליד הרב אגרת מקופלת, קמוטה ומלוכלכת מצדי צדדים. הרב כלה לקרוא את האגרת ונענע ככתפיו:

מעשה שטן... לבו הגיד לו! הנגיד ר' גצי, זר המוכס²⁷ העשיר שבכפר הסמוך, מזמינו ל"ברית"²⁸. "היה כפי" — כך הוא כותב באגרת — "הנה כפי שהוא, ר' גצי, מכניס היום את נכדו הראשון, הבכור לבת: הבכירה, בבריתו של אברהם אבינו, "באשר על-כן" הוא מכבד אותו, את הרב, שיחיה, ב"סנדק!"²⁹ עליו, על הרב, שיחיה, להטריח אפוא את כבודו ולרדת אל הכפר — ותיכף ומיד. עגלת-החרף השלוחה עומדת ומחכה..."

המוכס ר' גצי אמנם איננו סופר מהיר, במחילה³⁰, ומכתביו לא ירוץ הקורא³¹ בהם, אלא שנתחכם הפעם וצרף אל האגרת שלשה פירושים מספיקים. פירוש אחד — שטר כסף חדש, בן שלשה ר"כ³², נתון בתכריך³³, שטר "חי ומדבר", שעבר באותו מעמד מיד ליד, מיד הערל ליד הרב, להבדיל³⁴. פירוש שני — שק מלא בולבוסין³⁵ גדולים ובצדו כפות³⁶ אוז קרקרני, שמן ומפוטם. את הזוג הנאה הזה הורידה ופשחה מן העגלה — והרי הם מונחים בחדר-הבשול.

והשלישי, ליתר באור — אדרת שער חמה ורחבה עם קורדיקין³⁷ של לכדים³⁸, ששלח לו ר' גצי על-ידי אותו ערל משלו, מבגדי החרף של ר' גצי בכבודו ובעצמו, כדי שיתעטף בהם הרב, שיחיה, יפה יפה — ויחם לו בדרך. שלשה פירושים ברורים אלו האירו מיד את עיני הרב וכרגע הקיף בשכלו הבהיר את כל הענין.

"טה, מה לעשות", נתאנח הרב, "בודאי כך רצונו של הקדוש-ברוך-הוא. ברית מילה, מצוה כגון זו!... ואף על-פי-כן צריכים להמלך³⁹ ברבנית".

ח. נ. ב. א. ל. י. ק

יום הששי הקצר

א

אם בערבי שבתות סתם כל הודיו משובח — ביום הששי¹ אפשר על-אחת-כמה² ובמה!³ ביום הששי הקצר אסור להתרשל!⁴ התרשלות בל-שהיא — ואתה בא, חלילה⁵, לידיו⁶ חלול שבת⁷. השטן הרי מקטרג⁸ דוקא בשעת הסבנה. אין אפוא⁹ שום חרוש בדבר, אם הרב ר' ליפא, שיחיה¹⁰, יהודי חלוש ופחדן מטבעו, התחיל להתחבם לנגד¹¹ יום הששי הקצר מבעוד שחר¹²: מחמיר היה על עצמו! ירא וחרד הוא מאד מאד, שמא יאחר, חלילה, שעה קלה — ונמצא כל סדר יומו מתקלקל.

וסדר היום של ד' ליפא אל יהא זה קל בעיניכם. צאו וחשבו: תקון חצות¹³, היינו "תקון רחל"¹⁴ עם "תקון לאה"¹⁵; תהלים עם מעמדות¹⁶; אמירות ו"פרפראות"¹⁷ שלפני תפלה ולאחריה, תפלה עצמה, פרקי משניות, שעור בגמרא, שנים שלשה סמנים ב"שלחן ערוך"¹⁸, ולבסוף שנים מקרא ואחד תרגום¹⁹ בפרשת השבוע — זהו "לה"; ועכשו "לכם": היינו סערא דלבא²⁰, אכילה! מה לעשות? בשד-יורם! ועל כדחך²¹ אתה אוכל... אחרי חצות היום הדי לך "סדרה"²² חדשה: מדוזק, נטילת צפרנים²³, שחיקת טבק לכבוד שבת וכדומה. הוסף על זה: פסקי שאלות, ולפעמים "דין תורה"²⁴. התגרה, כידוע, מצויה דוקא בערבי שבתות... ובינתיים — אין לך "יום"! פונה אתה לכאן ולכאן — והנה ה"שקיעה"...

אין אפוא, כאמור, שום תמה, אם הרב ר' ליפא התגבר²⁵ כאדי וקם ביום הששי הקצר בעלות השחר ותיכף לנטילת ידיים נודדו והתחיל בעבודה. מיה. הלואי שיכנס ויצא בשלום! הרי הוא על כל דגע קטן שלא יצא לבטלה. ועינו נתלית משעה לשעה אל אותו זקן מופלג הכבד באבדים ובשנים — או האודלוגין העתיק, התלוי כנגדו על הקיר. מאד מאד ידא וחרד ד' ליפא, שמא יגדע, חלילה, דבר מחוק יומו — ונמצא נכנס לשבת שלא מתוך דעה צלולה, חס ושלום.

הוא משחק, אבל בלא "חיי-חי" שאין⁵⁴ קולו נשמע. הדבר תמוה, ואני מתירא קצת — ואף-על-פי-כן מסתכל... הרצפה שבתוך המראה משופעת⁵⁵ ושלולית האור באמצעיתה נוטה להשתפך... ושאר הכלים אף הם מוטים או תלויים כלם בנס... הוי, אם יפול, חס ושלום, המכתש, למשל, מראש הארון — פץ! — יהא מפצע⁵⁶ את המזח... לבי פג⁵⁷ מפחו' סתום, אבל מיד אני מתחזק ומציץ שוב. צריך אני לעמוד על סודו של הדבר — ויהי מה! מאחורי המראה ודאי יושב לו שם איזה לץ או "מוזיק"⁵⁸ נעלם והוא העושה בלהטיו⁵⁹ את כל הקסמים האלה. "להציץ לשם או שלא להציץ?... מי יודע, שמא תפגעני⁶⁰ יד נעלמה במכת'לחי. היבצר⁶¹ מן המוזיק דבר?... ואני מסתכן ותופס במסגרת המראה, מציץ במה שלאחור — וסולד⁶² מיד... שוב מציץ — ושוב סולד... פתאם נתנדנדה המראה ועמה הרצפה, החדר, הכלים, אני עצמי — פץ! לבבי תעה, עיני חשכו, ואני מתמוטט ונופל תחת שברי המפולת...

כששבה אלי רוחי, ראיתי שהחדר, ברוך השם, לא נתמוטט, אלא המראה נשמטה מעל שני המסמרים התחתונים ונשארה תלויה רק בו העליון לבדו. מבין דופן המסב והכותל בולט מקצת מפנקסו של אבא. הוא נפל מסתמא⁶³ מאחורי המראה ונתקע בין הדפנות. לא אידע, אלא היוק⁶⁴ קטן; מבהלה קפצה התרנגולת על השלחן והפילה כוס, ושבר אחד של זכוכית נתז לתוך שלולית האור והוא נוצץ עד מאד, כאלו נעשה לו נס גדול פתאם...

סופו של מעשה זה היה, כסופם של כל מעשי ידי בבית אבא — סטירות לחי. ובאותו היום נגמר דיני ל"חדד"⁶⁵.

סמוך לעונה זו עקר אבי דירתו מן הכפר וקבע ישיבתו בפרבר העיד הקרובה, ואני נפלתי בחלקו של מלמד⁶⁶ תינוקות אחד, מבני הפרבר⁶⁷ ההוא.

ומסתורין שצריכים עיון³⁴, ואני תועה ואובד בתוכם כנמלה זו כין העשבים... אף הם וזיים להם בחשאי³⁵ כמוני ורק לבי לבדו יש לו עסק עמם. אם דבר אלי איש, שמעתי ולא שמעתי, וכששאלוני דבר, הייתי לוטש עיני³⁶ ושותק, לבי היה תקוע³⁷ תמיד במקום אחד: בכתם שבכותל או בזכוב פורת. נשמתי היתה נכנסת כמין "דבוק"³⁸ בעובי כל דבר ושוכנת בתוך עצים ואבנים דוממים, סופגת מהם את הכל ואינה משיבה כלום...

מכני הבית לא השגיח כי אדם. אבא קפרן, חלוש וטרוד. איני יורע במה הוא טרוד; ואמי היתה נזכרת בי, אבל לעולם לאחר הזמן. "אוי ואבוי, התינוק לא אכל עדין... התינוק לא נתרחץ עדין... היכן התינוק?" והתינוק, כלומר, אני שמואל'יק, הייתי יושב לי באותה שעה במקום מוצנע, תחת המטה או בכוך³⁹ שתחת התנור, או בחצר מאחורי אחת הגדרות, יושב ומשחק עם עצמי. השכנות, כשבאתי לידן, היו מציצות בי מתוך מין חשר, מראות באצבע כלפי הצרע⁴⁰, לסימן שאין מחי כשורה, רחמנא לצלן⁴¹, ומתלחשות ורוקקות⁴², וכשנכנסה בינתיים אמי היו משתתקות פתאם...

מכל כלי הבית משכה ביותר את לבי המראה הישנה, זו שהיא תלויה למעלה מן המסב⁴³. בעיני היא הגדולה שבחידות עולמי, כל פעם שאני מזרקף על המסב כנגדה, אני רואה בתוכה שוב חדר וכלים, את עצמי ואת הארון שכנגד עם כלי הנחשת בראשו, הט הם ממש בדמותם ובצלמם, אלא שבתוך המראה כולם מוטים ועומדים במדרון⁴⁴, מוכנים כל רגע לנפילה; והדבר בלו מוקשה⁴⁵: ראשית, מאין באו כל אלה לתוך המראה? והשנית, מדוע לא יתמוטט הארון עם כלי הנחשת שבראשו?...

נתתי את לבי לחקור לעת מצוא⁴⁶ את הענין על בוריו⁴⁷, ושעה יפה לכך נזדמנה לי מהרה. בני הבית יצאו למקום שיצאו ואני נשארתי יחידי. השעה שעת הצהרים. באמצע הרצפה שטוחה צורת החלון כעין שלולית משובצת⁴⁸ של אור — וזובבים באים וטובלים שם, תרגולות מנומרת⁴⁹ מטילת לה בלאט, פסיעה פסיעה קטנה, ומקרקרת בחשאי קרקור קלוש, כמי שחטפתה תנומה. כל אימת⁵⁰ שהיא נבלעת בעמוד האור נוצותיה מזויבות וכלה נעשית סבויה⁵¹ וזהרורית⁵². קפצתי ועליתי על המסב ושרבכתי⁵³ את עצמי כנגד המראה — יש ויש! שמואל'יק שני עומד בנגדי ממש וחוטמו נוגע בחוטמי. נרתעתי קצת לאזורי — ואף הוא נרתע, מתקרב אני — אף הוא מתקרב. אם כך, הרי אני מעוה את פני ושולח לשון — ואף הוא כך. "חיי-חיי" — משחק אני — ואף

ח.נ. ביאליק

אגודלי וחידות העולם (מתוך "ספיח")

מעולם לא היה שלום אמת ביני ובין אבא. דומה² שהיה מתקשה בי משעת לידתי, בזה שנפל לידו מקח³ רע ואינו יודע מה לעשות בו; לתשמיש⁴ — לא יצלה, ולמכירה — אין קונה. מזלי גרם, שאבוא לאבא ולאמא בהיסח הדעת⁵, לאחר שכבר השיאו את רוב בניהם ונתיאשו⁶ מולדות⁷ חדשים. אני שמיני לבטן הייתי ובן זקונים⁸; וכשברכה עלי המילדת את אבי ב"מזל טוב" — עקם הוא את חטמו⁹ קצת... כך סחה אמי לשבנויתה, ועוד סחה¹⁰, שלשים יום אחר לידתי נגזרה עלי גלות: הוטלתי אל חיק מינקת¹¹ נכדיה בעירה סמוכה. המינקת היתה צמוקת דדים¹², במחילה¹³, וכשהייתי צווח לחלב היתה נותנת אגודלי בתוך פי למציצה...¹⁴ כשהובאתי משם היו רגלי עקומות, כדסי¹⁵ נפוחה¹⁶ ועיני בולטות כשני כדורי זכוכית. חוץ מזה הייתי נוהג לאכל סיר מטיח¹⁷ הכותל, לכסוס¹⁸ פחם ולמציץ את האגודל...

הרגל זה של מציצת אגודל נעשה לי בטבע שני¹⁹ ולא הרפיתי²⁰ ממנו ימים רבים. כל עת שהייתי משוקע²¹ בהרהורים הייתי מוצץ את האגודל. אבא, שהוא קפדן²² מטבעו, היה סוטרני²³ על כך וקורא לי "בעל מציצה", "איש המקטרת"²⁴ — האגודל שבין שני נדמתה עליו כמקטרת בפי זקן בעל מחשבות — אבל אני לא הייתי חושש לו²⁵ ולמכות ידו, לשמותיו ולכנויו. הוא בשלו ואני בשלי; וכיון שהיה יוצא מתוך הבית, מיד הייתי פורש לקדן זווית²⁶, יושב בדד, מהרתר מוצץ... על מה ובמה הייתי מהרהר — איני יודע. מקופל הייתי בחומט²⁷ בנרתיקו²⁸ וחווה בהקיץ. כל מה שהייתי דואה ושומע מסביב, נראה לי כעין חלום ולבי היה מתמלא תמהון²⁹ אלם עם הרהורים שאין להם שם ודמות. תוהה הייתי על הכל... קשקוש³⁰ האודלוגין³¹, הצל והכתנים על-גבי הקיר, שתיקת חדר ריקן, האפלולית³² תחת המטה, הסנדלים המוטלים שם, הנהרורין³³ הדקין שבזיו החלון, אבק פורח — כל אלו הם רזי עולם

ביבליוגרפיה:

- תולדות חייו: ח. נ. ביאליק — אגרות, חמישה ספרים, תרצ"ה—תרצ"ט, נקבצו אחר מותו ונערכו ע"י פ. לחובר, הוצ' "דביר".
- פ. לחובר, "ביאליק — חייו ויצירותיו", הוצ' "דביר" תש"ד.
- י. פיכמן — "ח. נ. ביאליק, חייו ומעשיו", הוצ' מחלקת החינוך של בנסת ישראל, ת"א, תרצ"ג.
- י. פיכמן, "שירה ביאליק" (ידיעות ביוגרפיות למכביר), הוצ' מוסד ביאליק, תש"ו.
- ח. ח. גליקסברג, "ביאליק יום-יום", הוצ' הקיבוץ המאוחד, תש"ה.

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והבללית,

- מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 94—102.
- תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ' דביר, תשי"ז, ספר רביעי, עמ' 36—136.
- תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (ארינובסקי), הוצ' יזרעאל, 1951, כרך ב', עמ' 213—288.
- בדברי הספרות, מאת א. ל. שטראוס, הוצ' מוסד ביאליק, ירושלים תשכ"א, עמ' 105—147.
- כל כתבי ביאליק, הקדמה מאת י. פיכמן, הוצ' דביר, תשי"ד, עמ' 3—24.
- חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' דביר, תשי"ג, עמ' 9—16.
- ארחות יצירה, מאת בנציון בנשלום, הוצ' מסדה, 1966, עמ' 27—68.
- ביאליק וטשרניחובסקי, מאת ב. קורצווייל, הוצ' שוקן, תשי"ד.
- דברים כהויתם, מאת ראובן צור (עיונים בשירי ביאליק), הוצ' ספרי דגה, 1965.
- מקרא בארבעה שירים של ח. נ. ביאליק, מאת עדי צמח, חוברת "עינים", תשכ"א.
- שלוש אשמורות, מאת אלי שביד, הוצ' עם עובד, 1964, עמ' 13—49.

העולם שמסביבו בפעם הראשונה. עולם זה מלא מסתורין וזרות; הוא נמשך אליו והוא ירא ממנו בעת ובעונה אחת. הציוריות והסמליות שביצירה זו הופכות את היסודות האוטוביוגרפיים של הסיפור למוטיבים אנושיים-כלליים, וכמו כן נותנות בידי הקורא מפתח חשוב להבנת אישיותו ויצירתו של ביאליק. כסיפור זה באו לידי מציגה המשורר והפרוואיקן.

"יום הששי הקצר"

כסיפור זה מהאר ביאליק סדרה שלמה של מאורעות מכדיים ומשעשעים, היוצרים תמונה עליונה של ההוי היהודי בעירה כפרית. יחסו של ביאליק ליצירה העממית שפע אהבה והוקרה.

י. פיכמן בהקדמונו ל"כל כתבי ביאליק" מיטיב להעריך צד זה שביצירתו של המשורר: שתי הבדיחות העממיות "יום הששי הקצר" ו"אלוף בצלות ואלוף בשום" נכתבו כוירטואוזיות כזו, כאילו בכוונה החילה להוכיח שאין כמוטיב העממי מוסיף חיוק. קשה לצייר לעצמנו דברים תמימים יותר, מעוטי "תוכן" יותר מהלצות אלה. ואף-על-פי-כן נתנו עליהן מחצלות של הומור ומראות כאלה, שהיו יכולות לשמש לבוש ביצירות פיוטיות "רציניות". אבל ביאליק שמח על העושר הזה — על שהצליח למלא בכוחה של היצירה העממית את כל מה שמרומז בתוכה — מה שהחשיב כלי-כך ביצירת שלום עליכם. מה שכתב בנוסח העם — כתב תמיד מתוך חרות יצירה, כמעט מתוך הוגשה של "קיום מצוה" (שנ, עמ' 22).

מספריו:

"שירי ביאליק", 2 כרכים, ורשה, 1902; "אריה בעל-גוף", ורשה, תרס"ה; "מגילת האש" אודיסה, תרס"ו; "חזון ומשא", אודיסה, תרס"ו; "משירי הזעם", אודיסה, תרס"ו; "עשר שיחות לילדים", ברלין, תרפ"ג; "שירים ופזמונים לילדים", ת"א, תרצ"ג; "דברים שבעל-פה", תרצ"ג—תרצ"ה; "אגרות ביאליק", ת"א, תרצ"ה—תרצ"ח; "כל כתבי ביאליק", ת"א, תרצ"ט; "אגרות ביאליק אל רעיתו", ת"א, תשט"ו.

מתרגומיו: "דון קישוט" לסרואנטס; "וילהלם טל" לשילר; קטע מ"ויליוס קיסר" לשקספיר; "הדיבוק" לאנסקי.

חיים נחמן ביאליק

(1873 — 1934)

אבי השירה העברית המודרנית. נולד באוקראינה והתיתם מאביו בהיותו בן שבע. חי משפחתו ויסוריו מתקופת ילדותו מצאו ביטוי נאמן בשירתו ובסיפוריו ("ספיה"). יתמותו הפכה לסמל חייו ושירתו ובעקבות זה אף לסמל האומה. ביאליק רכש את חינוכו בישיבה בווילנא, כשהוא שוקד על ספרי הגמרא ויחד עם זאת מרחיב את ידיעותיו בספרות הרוסית. שם גם החל בכתיבה, ועד מהרה נדפסו שיריו בירחונים רבים ושמו יצא לתהילה בתפוצת ישראל. את יונסתו מצא בתחילה כסוחר יערות ועצים ואחר-כך בשרה החינוך והתרבות. יחד עם רבניצקי יסר את הוצאת הספרים "מודיה" וכן ערך עמו את "ספר האגדה". ביאליק המשיך בכתיבה בד בבד עם עבודתו התרבותית והציבורית.

שירתו של ביאליק מצטיינת במקודיות בתוכן ובצורה. גרולתו ניכרת בלשונו. הוא הגיע לשלמות בצירוף מטבעות-לשון של הסגנון המקראי, לשון המשנה והאגדה. ביאליק אף תרם תרומה חשובה לספרות-הילדים ("שירים ופזמונים לילדים"), וכן העשיר את הספרות העברית במאמרי-ביקורת, במסות ובתרגומים. ביצירתו ניכרות השפעותיה של הספרות העברית מן הזנ"ך, התלמוד, ספרות ימי-הביניים וער לתקופת ההשכלה. הוא היה צמוד למסורת הרציפות הישראלית ולאמונה בכוחות הרוחניים של האומה. סימן-היכר החשוב ביותר של ביאליק כמשורר עברי-לאומי הוא ללא ספק הדגשת הזהות שחש בין גורלו האישי ובין גורל עמי. בד בבד עם היותו משורר הלאום והתחיה של עם ישראל ניתן לחוש בשירתו בצלילים אנושיים שימצאו בלבו של כל אדם, ללא הברלי לאום, דשמים חיים המבטאים את חוויותיו האישיות של המשורר. כתביו קובצו והוצאו לאור במספר רב של כרכים ואף תורגמו לשפות לועזיות.

"ספיה"

הסיפור מבטא חלום ומציאות בחייו של ילד יהודי (המשורר עצמו) הדואה את

אוי שאתה נוסע,
ואוי שאתה נוסע!...
אזי, על מי כה תעזבאני? —

וניסל גופו דופק מהירות במכונת-התפירה וגותן תבל¹⁴³ בנעימה לפי דרכו:
מפרפר¹⁴⁴ שפה ומטרטר¹⁴⁵ לשון, עושה קיל חצוצרה ועונה

פֶּרְטוֹרְטוֹ — פּוֹרְטוֹרְטוֹ — תַּעֲזָבָאֲנִי!...

בני חורדין הם, איש הישר בעיניו יעשה לו — ולא עלי הם מתגעגעים...
אני — אין אף אחד שישתתף בצערי כל זמן שאני חי... בדר, גלמוד — זמן
הגדר ידיע הצדצור בקול...

ומפני מה לא נולדתי גם אני בכרך גזול, אצל אבותיה של פרילי, שאחיה
אוהב ונאהב וחפשי כמוה?

או שיעשה לי בליל זה הנס של ר' אלעזר בן-עזריה — אקום בבוקר והרי
אני כבן שלושים, יהודי בעל זקן, יושב לשני פתחי חנויות עם יהודים שכמותי
מספר בשמועות וחדשות שונות; את הישר בעיניך תעשה — ואין מוחזק.

או שיבוא אליהו ויגלה לי הטור של רואה-ואינו-נראה —
ומתוך נחמה של מעשי נסים עוטפני המראה היפה והחביב שהיה מבקרני
לפעמים על משכבי בלילות:

...אני נישא בתהום שמים, משוטט בין כוכבים; הם מסביב ישוטו, אחור
וקדם ירחפו, יסובבו, ממעל לראשי אל תחת רגלי כשלג-אודות ירדה, ומתחת
רגלי בשפעת זיום יתאבכו¹⁴⁶ ויעלו דממה, ואני שט ונישא בתוכם לאין תכלית...
יתנעדר — ויהדיו כעדת צפוריות נרחפה, בדממה ובמהירות קלה נרפרפה, טסים
מבלי וזשב אף רוח כל-שהוא בדומית התהום; מעלה ומטה אנו מרפרפים ושטים
במהירות נפלאה, מרפרפים ומנצנצים בתהום אפילה זושרת.

ואותה הפעם, גם הלבנה עברה לפנינו ועמנו, יחד אתנו שטה, ומתוכה
פני פרילי נשקפו אלי בחמלה רכה ודוממה — —

"ירקה החולבת!" — אני מבטא בחויקת שנים את כינויה, מניף אגרופי בתוך החבית אל מול חצרנו וגוהם בקרבי כחיה רעה זועמת:

— המהיני, וויקה, המתיני ... שאל אורידך! ...

פסקה הקריאה, ואני יושב כפוף בתוך החבית, ראשי על ברכי נופל, ונפשי משתקעת בהרהורים דעים ומרים, הרהורי נקמה: ולואי שימצאוני כאן מת, מוטל בפישוט ידיים ורגלים בתוך חבית זו מאחורי זוגדרי, — וידע לו אבא! ... ואמא — איך היא תצחק, איך תבכה אז וכמה מעלות טובות תתנה ¹⁰⁰ אז עלי — אין עוד חסרונות! ... היא תטפח ¹⁰¹ בידיה על שדיה ועל פניה, חזק במכאובים: "כנה, תכשיטי! בנה, בנה, למה עזבתני?!" ... ואני מת ... אפילו גולדה תזעק, תמרוט מקלעותיה ותקרא: "הוי, אחי הטוב! אחי יקירי! מה אעשה בלעדיך?" ... (וגם הפעם תשנה קולה שיהיה כקול האם ותספר בשבחי כגדולה...) תגדל היללה, וגם אבא לא יתאפק עוד ויגעה בבכיה ... וידעו, ידעו כולם אשר עוללו לי ... גם שני אחי, יהודה-ליב ותימיל יבכו עמם, יהיו פועים כטלאים — אך בעוד שעה הלא ישחקו ב"סוס ורוכב", ואני — כאילו לא נוצרתי, וכאילו לא עשיתי להם "כנורות" ... רק אהת לא תבכה עלי כלל — צירלי (אחותי היונקת) — ולה מה הומה לבי ... היא כל-כך שמחה ושוחקת לקראתי תמיד, — ומעתה לא אראנה עוד עד עולם ... מת ... והשכנות -- גם הן כולן תבואנה לתנות עם אמא עלי: "נטיעה רכה ... תלמיד-חכם קטן" ... ורודתי סוסייה העגונה בעלת השיניים הרקכות -- לפני ניגון קינתה מי יעמוד ולא יריד בכבי? היא תקונן למראשותי, תבקשני שאלך למענה (תמיד הדיחי מבקשת שאלך לה בשליחות...) ("שאלך ואבוא לפני כסא-הכבוד להפיל תחינותיה ולהיות שם מליץ ¹⁰² טוב עליה: "יונה תמה! נשמה כשדה! עופי ולפני קונך המליצי עלי הנעלבה" ... ¹⁰³ והיללה קורעת לב — גם דמעותי נוזלות מעיני על לחיי ... כמה רחמנות! נער שאינו עדיין אפילו "כר-מצוה" — הריהו צריך לילך להיות מליץ טוב! ... באדמה יקדונו, ואמא תמאן הזחם — כל הלילות בכה תככה עלי ...

אף אני, את מותי אני מבכה בטרם אלך ואינני ...

מאחורי הגג של בית-הכנסת עולה הירח והוא אומני ... מביט הוא לתוך אותה חבית שנער אחד אומלל מושכב התוכה למות — ואין לו בכך כלום ... מבית ניסל חיט, וזכר קולות דקים וצלולים התחילו עונים ביבבה, — הנערות התופרות שם בגדי חתונה מצפצפות בצפרים בנעימה אחת, בשירה של געגועים תמשוכנה ותענינה:

ארמוני מבעד לזכירתה המפוחמה ופורשת צללים גסים על הכל. מתוך הצללים נשקפות תיבות של מיני סחורה וקופסות פחים נושנות בציורים מטושטשים¹²⁵, רגים מיובשים, חבילות חבלים, רסנים ואגורות של מגלבי עור חרשים, שריח בורסקי¹²⁶ וזפת ועיטרן¹²⁷ גורף מהם. על הרצפה שפוך נפט המפעפע¹²⁸ סרוזון, וזרועים בו גרגרי אורז, — ומקללת אמא אה גולרה אחותי שעשתה "היזק" זה: — בשר נבילה! עיניך יצאו מחודיהן? יריך יבשו גולם! ולואי שאקפחך — ובלילה זה, רבש"ע!¹²⁹

ויוצא אבא מתוך הבית, מקמט מצחו ומצמצם גביניו¹³⁰, ראשי אנבעותיו תולשות ומורטות בזקנו הקצר, ומבטי זעמו ישלח באלכסון... בדרך הליוכו חרר מבטו גם בי — והוא עובד ויוצא מתוך החנוה. נשען בתריס הפתוח הוא עומר, שתים מאצבעותיו מוללות¹³¹ ומוללות קווצה¹³² דקה של סנטרו, נמצאה השערה היוצאת — מדיטה, ונעקרה מן השודש...

אפשר, הם כולם אינם יורעים כלל מאותו המאורע? — ומחד יזעו?... — ערב טוב, ו' חנא...

הוי... הרבי, הרוח בלבו, בא להתאונן עלי! — כמו סכין קרה¹³³ נתחב בלבי קולו הצדוד ועשה קרע... וער שהוא מתחיל לספר עם אבא, שלא חשב לעצמו חובה לענות ק"מלמד" על ברכתו — נמלטתי מן החנות אל הבית, ומן הבית אל החצר, ושם בדיצה ובטיפוס ובדילוג מגדר לגדר ומחצר לחצר, כגנב הנמלט מפני דודפיו — הגעתי עד חבית אחת שכובה שניטלו שוליה, ובה נחבאתי. ריח החומץ שנודף בתוכה שם מחנק לנשימותי התכופות, מחלחל בגרוני — ואני מוזאפק ואיני משתעל אפילו שיעול כל שהוא... — גדשון! גדשון! — שומע אני קול גולדה אחותי הקודא מחצדנו וגוער בי, ואני דומם כאבן.

קולה של אחותי השמחה לכלימתי מדגיזני מאד; תמיד בשעות קלקלתי¹³⁴, היא רוצה למשול בי, מתגדלת¹³⁵ עלי ומשנה אז את קולה שיהא נשמע ממש כקולה של אם בשעה שהיא גועדת ומתרה בבן-ממדה...

— גדשון! וזהי אני קוראת לך — גדשון!! האריך לא תירא "קליפה"¹³⁶ זו מפני? כלום אינה יודעת, שאם לא היום, הדי מחד השב אשיב לה על קריאה של מדות¹³⁷ זו? אסחבנה במקלעותיה¹³⁸ ואדרכנה באפי, ברגל ארמסנה — צפדדע זו!... — גרשון! — גאָדשון!! — גאָדשון!!

ומעשיות ז'טפרו... ובבוקר עם צאת השמש — "וישא יעקב את רגליו וילך ארצה בני קדם" — — — ובתוך כך אני לוטש עיני¹¹² אל החורבה הנשקפת לי מערפלו של הערב, שקו דמדומיו כהה כבר; שם מעבר לנחל היא מקדירה — וחשודה היא בעיני... חורבה שוממה בשדה ועוזבה מבלי "מזוזות"¹¹³ — — — וכמו צל ענקי שחור עולה בכליל-אש¹¹⁴ כהה, ירקרקת-אדמדמת — עולה ומתנשא משם לאט... סמר בשרי¹¹⁵, ואשא את רגלי ואברח, לבוא מהר... הבייתה — — —

בגבולם של בתי העיירה אני — ומה תמאן נפשי לבוא שמה... אני עומד, פונה לשרה — ומתירא, פונה לעיר — ורע לי... והנה שלד של נבלת-בהמה מלבין כשיר בעצמותיו הניחרות; בועט אני בגולגולתו הריקה, ומיני וחלים קטנים נחפזים ורומשים הימנו נבהלים, לבי רע, ואוי מבקש לעשות דבר שיש בו כדי "להכעיס", רבר שאינו נאה לבנו של חנאי-בן-זורב ולא יאה לתלמידו של חוימילי-גרגרת; להתפרץ אני רוצה מפניהם, למרוד בהם וה"דרך-אריך" זו שהם מלמדים אותי, — ואני בועט ובוועט בנבילה, מכה באחת הצלעות לפרקה מן השדרה, בועט וגם נוגע בה בידי. בכוונה להטמא גם "במגע" גם "בהיסט"¹¹⁶ נבלה, שהיא "אב הטומאה"... "טומאה" — טומאה זו מה היא? מפני מה מכים ומבזים אותי עליה? זו "תורה" וזו "חכמה", אשר "ליד-שערים לפי-קרת מבוא-פתחים ונרונה?"¹¹⁷ זו היא שהיונה אצלו "אמון", "שעשועים יום יום ומשחקת לפניו בכל עת?"¹¹⁸ טומאה — "טומאה רצוצה בוקעת ועולה עד שמי-שמים" — האיד נבילה זו בוקעת לשמים?... והנקמה הרצוצה, זו הכבושה בלבי כמשקע של שמרים¹¹⁹, מתחילה תוססת ומתחמצת בקרבי כיין לפני חמה; להתפוי, להתהפך ל"אחר"¹²⁰ אני רוצה, להתחמק¹²¹ — לרע לי ולרע להם... רוח רעה ושחורה אני רוצה להשליט בי, להתקלס גם בהם וגם ב"טומאה", שיראתם היא, — ואני תופס בקרניו הקלופות של השלד, סוחב את הנבילה, סוחב ומתקלס ב"אב הטומאה" — עד שאני נתקל בגדר. גפה¹²² דחוויה ופרוצה זו מקפת את ה"תלמוד-תורה" וה"הקדש"¹²³ שבקצה העיר, — ואני תולה ותוקע את השלד על הגדר, בשביל שיתקלסו מחר גם בני התלמוד-תורה בטומאה ארוכה זו...

ואני הולך הביתה בנשמה טומאה ושחורה, ממרה וסדרת — ויהיה אשר יהיה — — —

בחנותנו, שלפני הבית, מעשנת עשית¹²⁴ קטנה, שלהבתה קודחת ככתם

סנדלים גסים מתלבטים ומחדידים; מן העשב הגבים מנתדים¹⁰⁵; הולך הוא לו בנחת כמטייל לדוה הערב, נושא בידו אפסד¹⁰⁶ ושפתותיו דובבות בתפילת מנחה:

— עגל אתה מבקש, קטן? — והוא מודה לי בידו על בית-אכרים בודד שאצל הבאר — הנה שם, בין החרולים¹⁰⁷, עגל אחד עומד — לך וראה אם שלך הוא.

והוא הולך לו לדרכו, אל טוסו זה הבודד בשדה; אך כנקודה נעה נראה לי בדיל זה במרחב הכבד, ונדמה לי כי זוהי הנקודה היחידה של מידות ונחת שיש בעולם... וגם אני דוצה להיות נקודה כזו, או שלא להיות כלל בעולם... משתטח אני על העשב ומסחבל למעלה, — הדקיע כקערת זכוכית כחולה ידקדקת מכסה על כל, על המגדש ועל דכסי ההדים ועל בתי העיר הקטנים, שעשן דק ועדפל דק חתולתם¹⁰⁸ — והרי גם אני לעצמי אני... בדיה קטנה תחת כפת השמים, נבדלוג מכל, תועה אובדה מבלי מצוא מקום לה... אפרוח שנפל מקיננו ואינו יכול לעוף... ובדמיוני: קן נסתור ושאנן בין עפאים¹⁰⁹, אבוא אהכנס בו, דק קצה חרטומי אשלח כמעט קט¹¹⁰ החוצה וממעוני הקטן אביטה בעולם הגדול הנדרם... העפאים עלי ישאו, וצפרדע מתחת תהגה בסוד; גהור גהו... תקרא אלי תנומה ואני אישנת לי...

כן! אסור לי לילך הביתה. פה בשדה אליו, וכאור בוקר אשכימה ואלכה לי. אברחה אל אשר ישאוני רגלי, אל אשר יראוני עיני... אל אחת הערים אבוא... לשואב-מים אהיה גשכר, אתו אשאב מים מן הבאר שבשדה, אתו בעגלתו אסע, את דלייו אשא, אלך לבקש סוסו בערבין — ואח חוימילי גרגרת לא אביט עוד!... יהרגני אבא הרוג, ואל חוימילי לא אלך עוד... פה אלינה...

ונפשי בקרבי קשבת, בצפיהה להקשיב ולחזות בליל זה מה שלא חזיתי עוד מעודי... כיעקב אבינו בשעתו: "ויצא יעקב מבאר-שבע וילך חרנה, ויפגע במקום וילן שם, כי בא השמש... ויחלם... סולם... וראשו מגיע השמימה... מלאכי אלהים עולים ויורדים... והנה יי נצב עליו"... ופירש רש"י: "לשמר", ופירש רבי: "מפני מי? מפני מזיקין וחיות רעות שבשדה" — ומי ישמור אותי מפניהם?... לבי מתפעם... ועדיין אני מתחזק ואומר: אורי ישמרו נערי בעלי-העגלות היוצאים לרעות סוסייהם לילה במגרש הזה וללון פה. אתם אשב אצל המדורה, זו שבכל לילה היא נשקפת לי מעל לגגות — מאחורי הגגות מרחוק — בוערת בשדה ככונב אדמדם... הם שירים ישירו

ואני בורח — אנוס על נפשי, אנוסה — — —
אל המנהרה, שלקצה גבול העיר והשדה — שמוך באתי, אל תחת הגשר
בין הקוצים והברקנים נסתרתי, שם תקנתי בגרי על גופי — והריני אורב
ממסתור נלסטים⁹⁸ מזויך; לקטתי לי אבנים — אם שלח הרבי אחרי רורפים
מחברי, ויבואו — אנכץ גולגולתם...

אני יושב ומצפה — אין איש בא... ובשעת פנאי זו איני רוצה אפילו
לחשוב מה יהיה לחשוב מה יהיה בסוף; חפשתי ומצאתי בכיסי חוט של פשתן
וצרור של רונג, ואני מתקין לי מהם אנך⁹⁹ לצור בו עכבישי-שרה מחוריהן
שבתוך העשב.

כליתי מלאכתי — ואצא ממאדבי אל המגרש, השמש אך נעלם מן האופק —
שעת המנחה¹⁰⁰ עוברת; ואני, בכוונה להכעיס, איני רוצה להתפלל "לו"... אך
בכדי שלא להתגרות "בו", כביכול, יותר מדאי — הריני מחליט לכפר
פניו בערבית¹⁰¹, שכל הלילה זמנה, בשתי פעמים שמונה-עשרה¹⁰², — והוא רחום
יכפר עוון...

וזיו הארגמן שכקצה הרקיע הולך הלוך וחזור, הלור וכהה, בכל זכר
הרחבה אין איש, גם הצאן והבקר לא יראו בה עור... אך מרחוק נראה לי סוס
אחר שחור, בודד יעמוד שם בצואר נטוי לקרקע ורועה, הנה הרים ראש והתחיל
מתקומם ומדלג בשחי רגליו הקדומות¹⁰³ שהן כבולות לו; עמד וחזר והשפיל
צוארו לכרסם בעשב השדה. נתעופפה לילית מפרפרת כנפים, נאנקה בקולה הצורם
— ונעלמה מאחורי ההר... מן ההר הצומח¹⁰⁴ פפושיות (תירס) יורדים במשעול
עקוב¹⁰⁵ כנופיה של פועלים ופועלות, מכוייהם על שכמיהם ובמקהלה יחד
ירונו: מקול הגברים העכור קול הנשים הדק בוקע ועולה — ושירתם זו קוראה
מרחב שדות, הד הרים ויערים אשר שם... ו"שם" זה הלא קרוב הוא, מאחורי
הרהפפושיות זה, — וכמה רחוק הוא ממני, רחוק כאפסי שמים... רק
פעם בימי חיי הייתי "שם" — העוד אשוב אהיה את הארץ ההיא, או
בדמיימי¹⁰⁶ אמות מידי חוימילי גרגרת, אשר ישית¹⁰⁷ קץ לחיי?...

ומה יהיה להבא? — ביום מחר מה אעשה? ... אבא ואמא מה יעשו לי?...
מכות ובזיונות, וחברי כולם יתקלסו בי... והאכזר האדמוני?... לבי הומה לי,
נכמרו רחמי על נפשי העלובה והבזויה, ואבקש לבכות — — — והנה בריל
שואב-המים עובר לפני, אצלי; את סמטו המסובאים והטופהים, שהוא
לבוש בעבדת היום, החליף לשעת מנוחתו בלבושים יבשים; על רגליו הערומות

דואה אני, כי משתכר הוא בדיוו, בכדי לאמץ כוהו ולעשות בי נשפט
אכזרי... הנה הוא יוצא ממקומו, מצוה ברמיזה לשני חברי היושבים עמי,
שיצאו, — והם יוצאים בחזרה ממקומם. והדיוו מושכני מן השולחן בצביטת
הבשר, מושכני מבלי הוציא אף הגה אחד מפיו, ואני אחז בו בשולחן בכל כוח,
והוא נעתק ממקומו ונגרד אחרי, והתלמידים מתפזרים — ב"קונה" מבקש
הרבי להעמידני... בן שתיים-עשרה אנוכי, ומלאך-דיומה זה עושני כרדקא⁹⁰
לעונשין. — ואילו ראתה זאת פריל! — — —

הוצאתי בידים חזקות ממני... בכל מאמצי כוהי הדל, בהעצמתם של כל
רמ"ח אברי אני נלחם, נלחם ונוהד לבלתי הכוה חלילה את הרבי, נשעה
שבעסי נשיאני⁹¹ לנשוך ולכסכס⁹² בשיני, לפחות, אחת מארבע אצבעותיו שבכף
ימינו, — אני רק מתנגד לו ומשתמט לבל יתעלל בגוויתי... אך הרבי הארוך
חזק ממני וכבשני בין רגליו — והדיוו מכניס ידיו לחגורת מכנסי ומטפל
להתירה... שנינו מתאבקים בדומיה... נשמטתי מבין ברכיו ובשארית כוחי
אני מחזיק מכנסי בשתי ידי; הוא מפילני ארצה, ואני מתכנס ומצטנף עד שכל
גופי נעשה מקופל כקפוד; הוא גוחן עלי, מבקש מבוא לכפתורי מכנסי —
ואינו משיג; הוא מהפכני, ואני מתגולל ככדור על הארץ... בכל מיני זיון,
שניתנו לי מברייתי, אני מגין על מכנסי, — צבת-שיני תפסה בבית-זדוניה של
כתונת-הרבי, והוא נושם ושואף, דוחק ידו בכדסי, — ונמשכה כותנתי מתוך
מכנסי, ונקדע בית זדועו⁹³ של הרבי. הרבי נרתע —

דוח כא כיו! — התפרצה געיה מגרוני כלפי הרבי ובעטה רגלי בכלסו...
ועד שקפץ הוא לאחור ועמד שלא ליפול — תפסתי כובעי ונודקתי בבת-ראש⁹⁴
החוצה — — —

אני דץ כבוער באש, בודח ונס דרך המבוים⁹⁵ לפדבר הגויים שבקצה העיירה...
עדר העזים והעגלים נכנסים לעיר, — העז הלבנה של שכנתנו הכידתני, פוצה
ורצה לקראתי — ואני נס כרוצח שנמלט, דץ ומחזיק מכנסי וכותנתי בשתי
ידי... ילדה אחת ערומה, המעפדת בעפר על אם הדרך, נבהלה, זקפה עלי
עיניה, נתעוררה, חיזקה נתינה בידה, והדיהי דצה אחרי בכותנתה האדוכה
ועונה עלי שיר של עדבית בלשון נלעגת⁹⁶:

הַעֲדָר יִשְׁגֵּב, פָּנֶה יוֹם   הָרַבִּי מִלֵּקָה בְּרִצְעָת עוֹר,
וּבְתֵדָר עוֹמֵד הָדוּם.   וְהַמֵּיטָה חֵשׁ בְּאַחֲזוֹר...

— חיים-מאיר — לוחש לי "כדרלעומד"⁸⁵ הארוך היושב לימיני.

— חיים-מאיר — אני חוזר אחריי בשפה רפה...

ושוב צחוק — צחוק לבבות צוחלים בחשקם... רימני חברי, מכשול נתן לפני ונפלתי... והרבי אינו מכה, הוא אך הבט יביט בי. גם לו גם לי מר, מר לשנינו. מי יונן ומת האחד משנינו!... שפתי נעות... יהי יצון שתבוא מחלה על הרבי, שיפול למשכב ולא יקום, או מיתה-משונה תחטפהו, שיטבע במקוה מחר בבוקר בשעת טבילה...

— הראה לו — מצוה הרבי לכדרלעומד, לנסות גם אותו דרך אגב.

כדרלעומד הארוך מראה לי בתיגה שעמדו בה מקרוא, והרבי נוטרני הפעם רק במבט, מבט של התראה רבה על להבא... נותן אני את אצבעי על תיבה זו, כאילו ניתנה לי לאחזה למשמרת. פן תעשה לה כנפים לעוף...

— אין מורין באצבע — מזכיר לי הרבי כלל גדול (תקנה, שלא יהיו החברים סומכין על המורה באצבע ויביטו לצדין) — עיניך עדיין לא יצאו מחוריהן... ואני נותן עיני ומשעבד את נפשי לאותו מקום, אך מחמת בושח לא אדע נפשי... עיני הולכות בשורות לפי קדיאתו של השונה (עכשיו זה יודע אני שהשונה הוא אהרן-סדזון) וראשי — שוב הוזה ושעמום ישופהו...⁸⁶

לוא יכולתי לעוף — ופדשתי לפתע את כנפי ואעוף דרך החלון לדור... אעופה, אדחיק נדוד, עד בואי קישנוב העיר הגדולה ואשב שם בבית אבותיה של פדילי — הלא אנשים אחים אנחנו. את שנינו יתנו לגימנזיה⁸⁷. בגימנזיה אחת נלמד. יחזו עם "פוליה" אלך בבוקר לגימנזיה... אנו הולכים לגימנזיה והולכים — דחוקה הדרך לגימנזיה (נעים לי מאד להגות במחשבה מלה זו: גימנזיה...) בצהרים אנו שבים יחד מן הגימנזיה, ואז יבוא מורה — "מורה" ולא "מלמד" — ללמדנו דק תנ"ך ודקדוק בלבד... לפנות ערב — ואני ופוליה יוצאים לטייל לפני התזונה, לדאות במסילת-הברזל... ומדככות הברזל באות בשדיקה וטיסה, דצות מבלי סוסים...

— היכן קורין?

זועת-מות ואפילה אחזה נפשי, — נדמה לי באותו דגע, כי נופל אני אל תחת גלגלי הדרכות הדצה כנגדי — והבדה נפלה ונפסקה מפי, — כמעט שקדאתי אותה, את פדילי-פוליה לעזרה...

אם לא פותח הוא את קופסתו, קומץ הימנה טביקא, סוגרה ומעמידה — ושואף בשאיפה אדוכה את כל הטביקא לאחד מנחיריו, עד שנקו דמעות בעיניו.

ויענקילי הקטן גמרו כבר תלמודם, ונער אחר התחיל שונה אחריהם יחידי —
אכל מי הוא?

— הב... אמ... ג... — מגמגם אני ומטיל הצצה על חברי, בתקוה כי
אחד מהם ילחש או ירמוז לי על השונה, — אכל כולם אך צוחקים למשכתי...⁸¹
ואני מתכוון לקרוא שם זר לגמרי, שלא מחכרי התלמידים, בכדי שיהיה
לי כאמתלא, שלא שמעתי שאלת הרבי מיראתי אותו... והרכי מביט בי וממתין
בעינים קמות.⁸² שפתי נעות וחרדות, נעות לומר מה:
— הפ... פ... — ואני נבהל מפני השם המתלכט בפני, ובטרם שאתאפק
למצוא שם אחר, זה נדחק ומתמלט כלחשישה:

—פפ־פריל!

פרץ של צחוק בקולי קולות, מריטות לחי כגחלים בוערות, ואחריהן מהלומות
סוקלות ראשי, גבי וערפי — ובכי־פרא מתפרץ מגרוני ברוק שבפי, במיץ־
אפים ודמעות עינים...

— כאן... — שומע אני את קול הרבי הנושם ושואף בזעפו, הוא מראה
המקום שעמדו בו.

ולעיני המזילות דמע, יק תוהו לבן שנקודות של אש־צבעים מרחפות

בו — — —

יסורין ממרקין⁸³; ומהומה זו שבאה עלי כאילו הדיחה⁸⁴ את נפשי מן
השעמום כמטר סוחף, רק שנאה עזה והבושה תאכל קרבי כחלודה, ריח של
שנאה נודף אלי מן הרבי, זיקי משטמה יורות עיני ועיניו אלו לאלו, אף שאין
אנו מביטים זה בזה... למה לנו, לשני שונאים כאלו לישב יחדיו כל היום,
אל שולחן אחד זה כנגד זה? הן גם מטפחתו האדומה וקופסת־הטביקא שלו
המוזלות על השולחן, — הן גם את אלו אני שונא כמות, גם קדשיו, הטלית
ותפילין שלו, התלויים בשקם על הכותל, שנאה נפשי כתועבה... ושוב עמדה
לפני השאלה הארוכה, בדמות מכשפה רעה הבאה לענות נפש על לא דבר, היא
העומדת לפני:

— היכן קורין? ...

וגם הפעם איני יודע... מביט אני על הרבי, והוא, כאילו נתרכך ממבטי
המבקש רחמים — שואלני בקול נמוך:

— ומי אומר את השיעור?

ואני שותק, מפני ששוב איני יודע...

מסובב אני כפתור שני, כפתור מן המעיל, כופף ראש ומתבונן לראות כמה כוח חוטו גדול, ועם זה, אני רואה את עצמי במחזה: מלובש אני לתפארת כבנו של הרוקטור הרופא שבעירנו, — חולצת תכלת ומכנסי סאמיט⁷⁵ קצרים, וגם רגלי שלי נשקפות אדוכות וקרומות⁷⁷ בגרבים מתוחים יפה, תלתלים מכתירים ראשי, ועל חולצתי צוארון-מלחים לבן ורחב, ואני ופדיל יוצאים במחול זה מול זה ומפליאים לעשות בדיקורינו, וכל המחנותנים מתפלאים ומוחאים לנו כף... ומחייכך צרב לחיי:

— היכן קורדין?

נבהל ומשתומם אני מביט אל הרבי המתקיים עלי, מביט כמת זה שהעירו מלאך-דומה⁷⁶ בשאלתו הידועה: מת שמך?... את שמי אני זוכר, ואלמלא מת הייתי בשעה זו הייתי אומד: גד שון, אבל, היכן קורדין — איני יודע... והרבי בדדישתו עומד, מהריש הוא ומסתכל, לוטש עיניו ונועץ גי, שיניו חרוקות, נחיריו מתדקבים, שפמו הצהוב סמך והפיקה החדה שכגרנדתו עולה ויורדת כבשעת שתיה — שותה עלי כעס כמים...

— הראה! הראה, ממזר! היכן עומדין? — תרוח באביך!

הוא משתער עלי — ואני מצטמק, הוא דועד מכעס, ואני — מאימה, וחברי מסביב צוחקים ונהנים מהפסקה זו... מחזה זה של כעס וקלון, שאגה וחרדה — כמים קדים הוא לנפשם העייפה מהבלה ושעמומה של תורה... ושוב דממה וליטוש עינים; ידי הולכת ונמשכת למעלה בכוח תביעת מבטו של הרבי, נמשכת ועולה על השולחן... שני עמודים של תיבות לפני בגמרא ושני עמודים גדולים מאלו ברש"י — והיכן אמצא בכל אלה את התיבה הדרושה שלא שמעתי?... בלבי אני מתפלל לעושה נפלאות ומכון פסוק מפורש לשם סגולה: ⁷⁹ "עשה עמדי אות לטובה"⁸⁰ — סומך על הנס, וכמטיל גורל כן נפלה ידי בבת-אחת, להראות באשר תראה — ולתמהוני, כל חמש אצבעותיה פרושות על שני הדפים יחד!...

יגילו חברי ויריעו בצחוק, אך הרבי עודהו מחדיש ומסתכל בי:

— מי אומר את השיעור? — הוא מסנן לי שאלה מבין שיניו החרקות. אני שותק, איני מבין מה הוא סח.

— ענה! — נתן עלי בקול שאגה ניחרה.

עכשיו אני זה מבין שאלתו מה היא, אבל להשיב עליה איני יודע. מי היה שונה בשעה זו? זכורני, שנשמע לי קול יחידי — נראה, שמשנה בריינה'ס

בפתור אחר מן החזיה שלי בבר ניתק, בסובבי אותו שלא מרעת... אני מציץ הצצה של גניבה לחוץ — עור היום גרול, וראי עור בשתי שעות נהיה יושבים בחרר, ובבר יגעתי בשברי חלומות והזיות... ראשי בראש שבור, אזני שומעות ואינן מבניסות בלום ברי הברה; נתרוקן המוח, ורק מלה קשה אחת מלעזתה⁷⁶ — מוזרה — כשברתוק — מקשקשת תוך הגולגולת בלי הפסק, כרפיקתו של שעון — ורע לי... האא! — נפח היום, וזרם רוח קל בא ררך החלון ונושא ממרחק ריחמה רטוב וענוג עם קול צוויץ של ררור מתעלסת⁷⁸ בחוץ... ואני זה מבקש לי דמיון אחר, מחזה חי ונאה... במתבון אני מעלה לי זכרונה של פריילי שארתי:

ריבה זו, או כמו שהיא רוצה שיהיו קורין לה: פוֹלִיָה, מעיר־הפלך⁷⁹ באה לחתונה שהיתה במשפחתנו "בשבת שלאחר שבועות", — עם אביה באה, ונתארחו בביתנו. ילדה קלה בגופה היא, ובבל ניעה ואמירה שלה נימוס של חן, נימוסי ברך גרול ראיתי בה, — פֶּחִי"ש היא אומרת ולא רי"ש... פניה הלבנים ענוגים ממוזגים נרזר וארגמן וזרועים בעברי החוטם המוגבה נקורות חמה⁸⁰, "סובין"⁸¹ רקי־רקיקין; עיניה הבחולות פתוחות לרִנָּה וחוסות לבטח בצילן של גבות ושמורות שחרחרות, שהן הפך נעים ומחמיה לשערי ראשה, שמראהו משי צהוב; סנטרה בליטה נאה הוא מעל לבפל פימה⁸² צחה ורבה — פלח אפרסק טוב ונחמד... ובצאתה במחול תעשה נפלאות ברגליה — ברעים⁸³ רקות ומיושרות שגרבם ורודים מתוחים עליהן כקרום רק והן נשקפות מתחת שולי שמלתה הקצרה בברעי חסירה רוממה... — ואני, בשני הימים שנתארח בביתנו, לא נועזתי ולא נרברתי עמה אף רבור קל, והיא ראתני באילו איני. רק בליל החופה, בשיצאתי בריקור אחר "מרק הזהב" עם בל היהורים שטלטלו רגליהם, עמדה היא והביטה בי רגע — ותתנפל בצחוק אל חיק אמי ותקרא: "אוי, רורתי, במה מגוחך הוא במחול!" — ומיר נשתמטתי מן המעגלה⁸⁴ המקפצת ופניתי בבלימה גדולה בבושת גנב וביקשתי לנוס. אך אמי החזיקה בי וקירבתני ררך חבה. התחילה מוחה במטפחתה זיעת שני ואמרה לה לפוליה: "ומה תאמרי בשיהיה, אי"ת⁸⁵, למדן מופלג? אז הרי יבקשנו אבא שיהא זה "חתן שלך!"... מיר צמצמה פוליה את חוטמה כמו מריח רע — וחרפה שמה מחנק לגי... ולמחרת היום — נסעה פריילי — — — ומאז הריני מזכיר לי את רמותה שבע ביום. תחילת זכרונה, — תרעומת, אך לסוף, שלום אעשה לה. וגם עבשיו קרא דמיוני לפריילי־פוליה — ותבוא...

מוחק חוט אדוך שאינו נפסק וכורכו על שיטה סכוכה, והשיטה — רדיפת ערבי-
 דב¹⁰ של מלים כלתי ממשיות שהן מתנרפות ונשאות עליך באבק פורח, כמהומת
 הבל נדף זה שעל הסטיו העליון שבמדחץ — ועתה, לך והוה תופס את אלו
 שאין בהן תפיסה? ... אמנם, דואה אני שחברי תופסין, — כיצו? יושבים הם
 בדאש כפוף ובעינים מושפלות לתיבות שבגמרא בכדי לצרף שמיצה לדאיה, —
 ובכן, הדי גם ראשי שלי כפוף וגם עיני שלי מושפלות לתיבות; ומה אעשה
 אם מבין לתיבות ולעינים קופץ כנגדך איזה דמיון שהוא, מרחף ושט, שט ומורשך
 אותך לעולמות אחרים? אני אמנם קשור בכל עיוני אל ה"שיטה", — ובכן
 גם היא, השיטה גופה, נמשכת ונסרכת¹¹ עמי לאותם העולמות של הפקד,
 והדמיון עושה עמה שם בלהטיו ערכוביה של צורות ולא "שיטה" ...
 קול צרוד רוצע באזני, גורד ודוחק מלים וחצאי מלים, והמלים נשנות
 בגמגום על ידי קול דק הנסחב אחרי הצרוד — שונין בגמרא, סוחטין¹²
 ומפרשין אותה כגון כך:

"ה"כא — כאן... ולד הטומאה¹³ זה ששנינו במשנה — "בולד
 ולד עסקינן" — אנו מדברים בולדו של ולד הטומאה, היינו, ולד שבמשנה
 נטמא לא באה הטומאה, אלא בולד הטומאה, שהוא ראשון, ונעשה
 זה ולד-ולד, דהיינו שני לטומאה — "דה"וי ליה" — ונעשה בשד זה
 שנגע בולד-ולד זה שהוא שני — "שלישי" — דק שלישי לטומאה בלבד
 — — —"

אנה אפנה ואנה אלך לבקש מלים אלו ששבעתים מהן אינן כתובות כלל
 בגמרא? תלכנה להן לבדן, ואני, כאשר אבדתי — אבדתי... הנה יקום הדמיון
 וישחק לפני... צלצול פעמונים — עגלה עברה בחוף... גוסע שם אבי-הטומאה,
 בצורת בעל-עגלה מלא דבב; וולד הטומאה, קטן שחוטמו זב, דץ אחרי העגלה
 בככי. — גם הוא רוצה לנסוע עם אביו למדחקים... לא כך, — אני הוא
 הנסוע... אני גוסע בדכיבה. רוכב אני בדחובות — רוכב על העז הלכנה
 של שכנתנו... הרחובות שוקטים ודוממים, אין איש דואה בי ובמעשי...
 החלידע¹⁴ נשא את כל הבריות, ודק אנוכי והעז נשאדנו לבדנו בתוך העיר
 העזובה ועושה אני מה שלכי חפץ — אין מוחה בירי...¹⁵ אני גועה בקול גס
 כשור; מהה! — והד בתים דיקים ושוממים יענה לי, — וצפרים נבהלות
 תתעופפנה... זוו"ק אני בהן קטניות, והן גופלות ארצה ונעשות ולדות וולד-
 ולדות של טומאה — — —

על פני ועל גופי כזובים, או כתולעים... תש⁴⁰ גופי, חלוש ופולט זיעה, גם שערותי גם כותנתי דבקו לבשרי, ואני כולי כאהטיה כבוש בציר⁴¹ מלוח... מבהיקה החמה אורה ומזדהבת, ובמוחי עלטה וסגורים⁴² — כל הרשמים מוחשים⁴³ לי כמו מבעד לערפל... ועדיין אני מתאמץ במחשבה לקלוט מלה אחר מלה מפי אומריהן אל פי שלי הפתוח, ומבקש לכוון כל מלה שאני תופסה על-פה ולקבעה על גבי תיבה⁴⁴ שבכתב שלה, בגמרא; אבל המלים הללו, שאינן מובנות לי, קופצות על התיבות המוזרות ודילגות מן הפנים אל הרש"י⁴⁵ מן הרש"י אל הפנים, ופתאום הן נעלמות גט מן הפנים גם מן הרש"י ופורחות באויר... תהו-ובהו נעשה במוחי, ואני — אבדתי דרך...

חוזר אני לעיוגי⁴⁶, לבקש תיבות למלים, אולם הפעם לא בדרך הישר כמו שהתיבות סדורות לשורותיהן, לרוחב העמוד, אלא מחזר אני ומחפש באותם המשעולים העקלקלים⁴⁷ העוברים בינות לתיבות ממעלה למטה, לאורך העמוד — ואלו מתפתלים⁴⁸ ומשתברים, מתאחדים ומתפרדים ומתפצלים⁴⁹ כנהרות ופלגים שבמפת-הארץ, נפלאים אורחותיהם...⁵⁰ משנתת את נפשי לתעות במוצאיהם ומבואיהם של המשעולים הללו, בכדי להפזר מן השעמום והזיהום — שוב אין התיבות תיבות והאותיות אינן אותיות, אלא עולם אחר מבולבל הוצץ⁵¹ כנגד עיני...

ואת חטאי אני מזכיר — מעודי אך כשה אוכד הייתי בערבות הגמרא הסלאוויטאית שלי, ורבי — "חוימילי גרגרת" — אף שהיה גם "אדמוני" וגם כהן, לא היה יכול לשעבד בכל כעסו ואכזריותו אלא את גופי בלבד, שיהא זה יושב מבלי נוע ושעיניו יהיו מושפלות לתוך הגמרא, אך נפשי, הנשמה החטאה⁵² שבקרבי, זו לא נשתעבדה לא לחפצו שלו וגם לא לרצוני שלי, וכמה שהייתי רוצה בכל תוקף לשעבדה מפני היראה — לא הועלתני כלום. יושב אתה כחמש שעות רצופות מבלי כל הפסקה בחום הצהרים שלאחר חצות; יושב בלחץ ובדחק, בריח-מרחץ של בשר אדם מויע, בתוך ד' אמות⁵³ מחליאות⁵⁴ אלו, שאין בהן אלא ספרים ישנים שנתמרטטו⁵⁵ ופרצופים עייפים ומשועבדים של אנוסים⁵⁶ קטנים, שאכזרי צהוב מנצח עליהם כל היום בעינוי נפש, מושכם ומשקיעם בעל כרחם⁵⁷ באיזה ענין מסוכסך שהם אינם רוצים בו כלל; ובכזי שיהא ענין לא רצוי זה שגור⁵⁸ על פה בכל השקלא-וטריא⁵⁹ שלו, שונים ומשגנים אותו לך משעה לשעה ומיום ליום בלי שינוי כל שהוא, משגנים מתוך בכי, צעקה ומכה, גניחה, קללה וניגון; ניגון שהוא מושך ושזור⁶⁰ מתוך

ומצמצם עינים קודרות לעיין בתובה — סימן מובהק לצריך עיון שבגמרא...
ושוב אנו תמהים:

— לא את "הפסוקים"? ...

— את הגמרות אמרתי — רוח באכ"ך! — מתמרמר הרבי וסוטר על ראשו של המקשן¹⁵. הוא פייטל קל-וחומר.
משמע, סדרי בראשית משתנים: בשעת "הפסוק" — גמרא... הלב מתחמק¹⁶:
למה נדחה עלוב זה — הפסוק "משלי", מפני תקיפה זו — הגמרא "פסחים"? שוב
גמרא, ועוד גמרא...

מסרבין ומתרעמין בנהימה דקה מתוך החוטם — והגמרות ניטלות.

חוטמי שלי גם הוא נרגז¹⁷ עלי מאליו ועיני בהות בהבל של דמעה מרוב
צער... עדיין קשה עלי להאמין בגזירה רעה וכפולה בזו שתבוא; החופשה ניטלה
לפני שעתה וגמרא ניתנת גם שלא בשעתה. כנגזל אני יושב בתוך חברי
הצפופים על הספסלים לבל עכרי השולחן, שהעלו עליו פסחים תחת משלי —
ונפשי בקרבי ל"פסוק" תערוג...¹⁸ עלובה מיוגעה זו, אמנם, לא חשקה ביותר
לחבמתו של שלמה המלך, כי זו, מה חידוש יש בה? אפילו אמא גם היא
יודעת להטיף לי דברי חכמה בגון אלו, גם היא אומרת תמיד שהחכמה — כלומר
התורה, דחינו הגמרא — יקרה היא מבל ובל, והמלך החכם מבל אדם אינו
אלא מוסיף משל לדבר, שהתורה, כלומר הגמרא, מין אשה היא העומדת בשוק
ומרננת וצוחת לבריות ו"על גפי מרומי קרת"¹⁹ היא מבריוה על עצמה תהילות
ותשכחות מוגזמות ומופלגות... ובכן, לא חבמת שלמה לקחה לבי; ולא לזה
נבספתי²⁰ כך כאותה שעה; אלא למה? לרננה שדברי חכמתו נאמדין בה
כשיר של נחמה לנפש שחלשה כעמל היום. כל היום מחטטת הגמרא ורועצה כאוץ
וכמוח מכלי כל רחמנות, תבוא שעת הפסוק — והרי זמרה נוחה, המדצה²¹ אפילו
את רכנו ומרשלת²² כעסו מעלינו; נעימה זו משתפכת ומכשרת לנו את הערב
הקריר, כי קרוב הוא לבוא עם חופשתו משיבת הנפש, את שוב העדרים מן השדה
ואת צאת הכוכבים והלבנה בשמים — והנה... "אילת אהבים ויעלת חן"²³,
זו הגמרא הסלאוויטאית ש"דיה ידוון בבל עת" — היא נפתחת לפני על דפיה
הנבתמים, הטפוחים ומסואבים²⁴ מזיעת ידים... עוד ניברות הן הדמעות שנפלו
על דפים אלו לפני לחם הערבים, והיא זו תשוב תקראנו "לשקוד על דלתותיה"²⁵,
— פת בשומן עם שומניות ודובדבניות שבסעודה; למה יום? — "לכו לחמו בלחמי
ושתו ביק מסבתי!"²⁶ "שמעו כי נגידים אדבר"²⁷;

ש. בן-ציון

מרד ומרדות:

— הכנסו! —

פקד פתאום קולו הניחר² של הרבי; ומתוך החלון הפתוח, הוא גופו נגלה עלינו בירמולקא הימוטה ובפנים המיוגעים, גוחן וסוקר בעין זועמת את כל מחננו — אחד עשר תלמידים שנתפזרו בסעודת בין-ערבים, כל אחד עם מזונו שלו על גבי הסטיו³ של חמר המחובר לכותל. אנחנו כולנו נבהלנו לפקודה זו ומתוך לעיסה ושיחה עמדנו משתאים זה לזה, ואין מבין ואין מגיד למה נגזלת כך היום שעה קצרה זו של חירותנו... אל. לאלו מתמיהים⁴ עינים ואלו לאלו שואלים בלחישות:

— כל כך מהרה?... —

— הכנסו, הרי אמרתי לכם! — מתמרמר הקול הניחר ושונה פסידתו. גזירה היא... אך חנא-הירש וראובן-שאר-ירקות⁵ הקדימו והערימו⁶ עליה, הם כבר נמלטו אחורי הבית לפינה שבחצר... באמתלא⁷ של "אשר יצר"⁸ הצילו אלו בהצלחה פורתא⁹ זו, שכן, כלל גדול הוא ב"חדר", חוק ולא יעבור¹⁰ אין יוצאין בשלשה... ואנו נגררים מתוך אונס ונכנסים בפנים של תרעומת לחדר נמוך זה שעדיין לא פג הימנו גם קצת הבלה של זיעת הצהרים... רק פייטל-קל וחומר¹¹ עושה את עצמו זריז והריהו מזדקר לפנינו גדי; בה והטיל שיורי סעודה שלו על הכירים, נחפו אל הארגו שהרבי יושב עליו בראש השולחן, חטף משם את "הפסוק"¹² וראשון נתישב במקום שלו מתוך קפיצה של חדנה, כאילו שש הוא לתורה בכל חשק נפשו — נפש רמיה!¹³

את הגמרות תקחו — אומר הרבי ומניע את גופו ממתניו ולמעלה בנענועים גדולים, מכין עור פניו ומעקם צורתו בשרבוב¹⁴ שפתה התחתונה, ומשתפס פאה אחת של זקנו הצהוב הריהו מושכה מן הסנטר עד לחוטם, משפיל

"מעבד לחיים", ת"א, תרפ"ד; "כל כתבי", ת"א, תש"ט.

ביבליוגרפיה:

- תולדות חיי: כל בתכי ש. בן־ציון, הוצ' דכיד, 1959.
 פתיזה מאת יעקב פיכמן, עמ' 24—25.
 תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. כן־אור, הוצ'
 יורעאל, 1951, כרך שני, עמ' 369—376.
 מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א.
 שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 122—123.
 סופרינו — ממאפו עד ביאליק — תולדותיהם, הערכותיהם
 ופרקים נבחרים מיצירותיהם, מאת י. ליכטנבום, הוצ' אחיאסף בע"מ, 1958,
 עמ' 265—272.
 שבועון "מאזנים", שנה ד', גליון לזכרו, ובו האוטוביוגרפיה שלו, ומאמרים
 של קלוזנר, שמעוןוביץ ואחרים.
 "דור וסופריו", מאת י. ח. רבניצקי, ספר שני, עמ' קו—קטו.
 "דברים שבעל פה", מאת ח. נ. ביאליק, ספר שני, עמ' רלה—רלט.
 "יוצרים ובונים", כרך שני, שני מאמרים, עמ' 113, 199, מאת י. קלוזנר.
 "סופרים", מאת א. אפשטיין, ניו־יורק, תרצ"ה, עמ' יט—מו.

שמחה בן-ציון (שמחה אלתר גוטמן)

(1870 — 1932)

נולד בבסרביה. כבר בגיל צעיר נתעורר בו הצמאון להשכלה. ב־1889 נרפסו סיפוריו הראשונים באיריש ובעברית. ב־1900 בא לאודסה ויסד יחד עם ביאליק ודבניצקי את הוצאת הספרים "מוריה". ב־1905 עלה לארץ ישראל, ובה ישב עד לפטירתו. בשנים אלה עסק בן-ציון בחינוך ובהוראה, בעריכה ובתרגום. הישגו החשוב ביותר באמנות הסיפור הוא "נפש רצוצה", שנדפס תחילה ב"השלוח" והופיע לאחר מכן בכתביו המכונסים.

יצירתו עוסקת בעירה היהודית וקוראת תגר על החינוך הישן המסודתי. המספר הוא דיאליסטן מובהק וגישתו ביקורתית מעיקרה. בסיפורו ניכרת השפעה מסוימת של מנדלי מוכר ספרים, בעיקר בתאור ההוי היהודי בגולה. כמנדלי ידע לפרוש ידיעה סגנונית של סאטירה והומור. במזיגה זו של תאורים דיאליסטיים ולידיקה יש לפדקים גודש של פרטים ושל דטוריקה.

"נפש רצוצה"

בסיפורו הגדול והחשוב ביותר מתאר בן-ציון את חייל הילד העברי בבית וב"חדר" על בסיס נסיונו וזכרונותיו האישיים. חיים אלו דרופים בעיניים, משבדים, שאיפות ותקוות לתמורה. המספר מצליח לתאר בבהירות ודקות מצב־נפש מורכבים שמתחתם צומחים הגעגועים העזים אל המרחב והחופש. הגיבור שחיו מלווים בפחד, היסוס, בושה וחוסר־אונים שואף למרד בוויים השוממים, ובכך הוא משמש סמל לילד היהודי באותה תקופה, גם כאן משמשים בערבוביה הדיאליוז והרומאנטיות, שהם מסגולותיו הבולטות של ש. בן-ציון.

מספריו: "כתבי", כרך א' ("בורד יורד", "נפש רצוצה");

כרך ב' ("בורד עובר", "מתוך מהפכה"), יפה תרע"ד;

את עמו חורבן עמו ותגיד את האמת במלואה... יגיד? למי יגיד? מי קרא אותו להיות מוכיח לגוי? מי ישמע לו? והאם לא הגידו להעם הזה דבר? האם לא באו גואלי העם ונביאיו בכל פעם ונדרחו? והאם לא שמן⁸⁶ לב העם הזה? האם הי עוד אלהיו? — — —

זה שנים אשר הוא נושא בחובו את הרעיון הנורא על יאוש עמו ואבדן עמו. את רעיון החורבן הוא נושא בלבבו בעת שמסביבו קוראים לבנין עם ומנסים גם לבנות... כאבל התהלך בין החתנים. לא דיבר לאיש מזה, וישמור את הדבר בלבבו. הוא התרחק מאוהביו, התרחק ממכריו. הוא דחה גם את הנפש היותר קרובה לו בשלילתו. בוגד! קראה לו. בודד ומתאבל בפנימיותו על הריסת עם והריסת נפשו, הלך ממקום למקום, באין מעשה ובלי כל כשרון למעשה, וימצא רק עמדה בסגור לבבו. — ובלילה אחד לקחהו השטן ויעמידהו בחרדת תהום זה. הוא גילה מעדומיו לפני איש לא ראוי לשמוע דברים כאלה ולא יבין דברים כאלה.

הגיעה השועה השנית בלילה. הכל שמם מאדם ושתיקת האפס פודשות את כנפיה על מרחבי עיר חיה ביום וישנה בלילה וחוטאת במסדדי הלילה. נושה! רגשי נושה וכלימה כיסו את פניו. שבין הצעד⁸⁷ בא בו, צערו של עם ויחיד. הוא כושל; הוא נשען אל אילן ומכסה את פניו בידיו. הוא בוכה באין הפוגות...⁸⁸

יהיה כנצח⁷⁶ נתעב⁷⁶. קול מצהלות רכבי מכני-אש נשמע; וכי תעבוד מרכבה עליו ודוצצה את ראשו. מה יתנו ימה יוסיפו לו חיו?

הוא תועה מרחוב לרחוב, ממגרש למגרש. כבר עברה הצות-הליל, והוא הולך וחושב לאחריתו ולכל אשר לו. לו הרגש כי עתה צריך הוא לבוא בחשבון עם חיו, להתבונן לראשית מעשיו, למנות חסדונותיו הנפשיים ולבדוק אחרי שגיאותיו בחיים אחת אחת. אין מפלט ואין מענה. אפס הקץ⁷⁷. לא בלילה הזה לבד הוא נכשל, כי אם זה כבר. מיום שעמד על דעתו⁷⁸ הוא הולך ותועה, הולך ותועה. איזה מעשה שלם עשה בחיו? אימתי התעצם לעשות את אשר נטל עליו, ואימתי מילא את אשר התווה⁷⁹ לו ריחו?

גופל הוא וגלוי-עינים. את חיו שבד בשכבר הימים⁸⁰. את דגש בני עמו הסיד מעל לבבו. הוא זחה כל היסודות הציבוריים ממנו וידמוס כל הנחלה⁸¹ אשר הנחילוהו. הוא הרס הכל ועזב הכל. הוא עזב את עמו.

את עמו עזב! מה עזב? גופות נשברות, צללים, דק צללים. מה אתם רואים בישדאל חוץ מצללים? אבל הצללים הללו יושבים בדוחו, במהותו ובכל אשר בו. אומדים: "ודעו של אברהם כלה", והם לצ כלו. היחיד כלה, אבל חוקים המה מהיחיד. אתה ומחשבותיך יכלו באפס מעשים, והם לא יתמו, וילעגו לך לעג...

מצוקת נפשו גדלה. מרגיש הוא כי צערם של רבים אוחז עתה בערפו. כמו רוהות אולין עדטילאין⁸² מכל הדורות באות וקודעות את נשמתו ומוכיחות את נשמתו... הרפו ממני! הוא קורא ואין מניח לו.

לאט הוא הולך, הכל אפס. הוא בא שקוע במחשבותיו עד שדרת האלונים המקיפים את העיר, ויושב על ספסל אדוך ואומד להידגע מעט. הוא מעביר לפניו זכרונותיו וחושב באביו הידא והחדר ובבקעים שעשה הוא בלכתו נאצתו... הוא חושב במלחמותיו הנפשיות, בעמדו עוד ברחוב היהודים, ואחז-כך, כאשר יצא משם והתפלס⁸³ במחילות⁸⁴ המחשבה עד דדתו. הוא התעמל⁸⁵ כל הימים ומסד את נכשו בכל פעם. ובעד מה עשה כל זה? בעד רעיון שלילי, בעד חורבן! הוא סתר ואין בונה, הוא שאל ואין משיב, אין תשובה! ולו ימות עתה, הוא וכל אלה החושבים מחשבות על אפס עמם כמוהו, עוד אז תישאד השאלה הנוראה הזאת בלי פתרון: נודד נצחי זה על מה הוא חי? ולמה הוא חי?

לא כן! הוא קם ומישד את גוו באיזה אומץ. לא! עליו עוד לחיות. הוא יוסיף לחיות ויקבץ שארית כוחותיו לעבודה אחת גדולה, לעבודה אשר תמצא

השומע מי שיהיה, ובלבד כי מצא לו אוזן. לו עבד עתה איזה מכר דחוק הימנו, או תפש בבגדיו לאמור: "לך עמי ואספר לך מחיי, ושמוע תשמע תוגת בן־אדם, באין עם ובאין אלהים!" אבל המפקח לא יחוס עליו ומביט בכל פעם לעלית ביתו. הוא כבר אמר לזר בפידוש שדעיתו תדאג לו, כי הן עברה כבר השעה האחת־עשרה ולא יוכל עוד לאחד. האיש הזה, שהשתוקק אחרי דבריו של המבקר, שימים ולילות חיבל תחבולות איך להוציא ממנו דבר ואיך לפתוח את פתחי־פיו, הסיר עתה את אזנו ממי שכדע לפניו. והזר לא ידף ממנו ולא יתנהו לכת. הוא הרגיש כי אחד שיעזבהו עתה יכשל ויפול. כתינוק המחזיק בסינר אמו, כי יירא מפחד לילה, כן אחז בכנפי בגדיו של המפקח ואמר: "עוד דגע אחד עמוד נא אתי, אתה לא תדע מדוע דחיתי את הכל. לא תדע". צעדו העז טילטלו בכל גוו⁹⁸. אבל המפקח נשמט ממנו בחזקה, מיהר לפתוח אֶל השער במפתח אשר בידו, ובפרידת־שלום חטופה נפדר מהדובר. השער סבב על צידו בלי דחם...

נדהם נשאר הזר עומד לפני הבית הזה בעצם הלילה, מוכה בפניו ובכל גופו. עולמו חשך בעדו. לו היה הרגש כאילו גורש עתה לארץ דחוקה ואין איש עמו... כבית־קברות היה כל המגרש מסביב לו. אנה יפנה עתה, אנה יפנה? צעק מנהמת לבו. הנה מה יעשה כשאפס לו המאור שבחיינו? מה יעשה? הוא אבד הכל בבת־אחת. הוא עתה כאיש מתגולל מראש ההר לתחתיתו ואין מעצור. הוא נכלם עד שאול נפשו...⁹⁹

וכאב עצום הרגיש בדאשו ובחזוהו, רגליו כבדות מנוע. הוא מנסה ללכת מכאן. אבל איה ילך? איהו הוא עתה? הגירו לו איה? הוא? ומה מעשהו עלי אדמות? והאם לא משגה הוא, קרא בקול, האם לא הכל שגיאה אריכתא¹⁰⁰? הכל? הוא כועס ומלא־חימה על אשר הכניע עצמו כל כך. הוא כמו נפל מלוא קומתו ארצה. הוא כועס על כל העולם ועל מין האדם יחד. חטאת־מרי הם החיים. נפילה אחד נפילה. אין דחם בעולם ואין מפלט. צעדו גדול מנשוא!

הוא עומד לרגעים ומאסף את מחשבותיו הסוערות. חפץ הוא למצוא את הנקודה אשר אבד. הוא מנענע את ידיו. פתאום באה בו כמו התעוררות מה. לו היה נושא מקל בידו היה מכה בו בחזקה נגד כלונס¹⁰¹ המנורה. היה מכה כל עובר ושב. לו יכול להפריע עתה את מנוחת שוכבי־לילה, אלה הסרוחים¹⁰² על מיטותיהם; ובא אחד ממגיני־הסדר¹⁰³ והולך אותו למשגר או ל־בית־חולים. אחרי צודדת־נפשות¹⁰⁴ העוברת לפניו ילך. הוא יתמכר לטומאת האדם, עד

זרות על אודונויך; ובכך עליך להשכיל ולומר לו עוד דבר אחד, אשר יכסה שוב בצעיף עליך". ובאמרו אותו דבר מצא כי תחת להיטיב הרע, ויוסף לדבר, כי לא יכול אחרת.

המפקח עמד מעל כסאו לשמוע היטב דברי המדבר, ויבלע כל דבריו, לא ופסיקו בינתים, לא ענה לו מפורש, רק ניענע לו בראשו. איש אחר לא היה אז באולם-המקדא; והזר עומד לפניו ומדבר. הוא מדבר ולבו יך עליו על זה, ומתחרט הוא על כל דיבור ודיבור. כל חללי דעלמא⁵⁷ היה נותן לו היה עוד עומד בשתיקתו לפניו. ולו לא התבייש, כי אז התנפל לפני המפקח והשביעהו לאמור, כי ישכח את כל אשר דיבר. י.י. וככל אשר הוא חפץ לכבוש עצמו כן מוסיף הוא לגלות עצמו ולהוציא רוחו. המפקח לא האמין למראה עיניו, כי אמנם עומד לפניו האיש הזה ומדבר. — — —

הגיעה שעת סגירת בית-המקרא. השוער בא לכבות את המנורה, המפקח לבש את מעילו העליון ויקח את חסות-הגשם⁵⁸ בידו ללכת הביתה, והזר מלווהו ומדבר עמו על המעלות. שניהם באו אל הדחובי. על המפקח להשמאיל ועל הזר להימין; והוא הולך את⁵⁹ המפקח הלאה ומדבר עמו. הוא מדבר ומשיח⁶⁰ משבתו בעיד הזאת, מבדירותו, מעברו, מצעדו והיגיו⁶¹. החור אשר נקב במצודת לבבו התגדל, והדברים כמו מתפרצים ממנו. — הוא מדבר על עקת⁶² חייו, על צמלו ויאושו בדבר היהודים. כל מלה אשר הוא מוציא מפיו הדי היא כשדטת⁶³ כנפשו. אבל איזו יד נעלמה דוחה אותו לדבר ולדבר...

דוח קד נשב בדחובות המואדים על יד העששיות⁶⁴. זדים היו לו החוצות האלה, שהלך בם המפקח; ולו הרגש כאילו עבד בשעה האחרונה עשד שנים. הוא מדבר ומשיח ולבבו נגדש⁶⁵. הוא דואה בפני האיש כי כבד שבע לשמוע דבריו, והוא מוסיף לדבר. המפקח הוציא בלאט את מודה-השעות⁶⁶ מצלחתו ומביט בו, גם בעל נימוס היה; והזר עצם את עיניו מדאות. לא יכול אחרת. וילך וישיח מבלי חדול. לסוף עמדו לפני פתח בית המפקח. זה מסתכל בחלונותיו המאידים, כי תחכה לו אשתו, והזר עומד ומדבר. הוא מתחיל זה עתה שיחה שלמה והדצאת-דברים על צעדו הגדול. הוא כמתחנן לפניו כי יעמוד אתו בחוץ, וכי יקשיב עוד לדבר הזה. את כל היקד לו היה נותן לו להמפקח לו הלך אתו עתה לבית-משתה חמין⁶⁷ והסב עמו על שולחן אחד, והוא היה יושב ומספד לו על נגעי לבבו כל הלילה. נפשו צעקה לוידוי, להתגלות-לב. יהיה

ויחזור. ובעלותו על המעלות⁴⁹ טעה עוד ויעל עליה אחת יתירה. מה לו? — הוא ירד מטה, פתח את דלת בית־המקרא וישב על מקומו. כמעשהו יום יום. לקח עתון לקרוא בו, ולפתע ראה כי הוא לבש את בגרו הקצר ולא את הארוך, כדרכו. היתה לו התגלות זו כאילו נשכו נחש. הרגיש כי סר כוחו. גם רגע לא יכול שבת על מקומו. הוא קם ממושב. הוא עומד על יד ארץ־הספרים. והדבר, שעשרות עשרות ספרים עומדים בשורה ושבידו לקרוא כל אחד מהם, לא יתנהו להוציא גם אחד. הוא שב וישב בפינתו. אין לו מנוחה עוד, איזה דבר החל להצטיקו, והוא חשב בו וחפר⁵⁰ בו, חיטט⁵¹ חיטט. והנה עלה בלבו הרעיון לקום עוד פעם ממושב ולשאול את המפקח בדבר ספר. הוא אמר לעצמו: לא תעשה את הדבר הזה. הוא ידע והרגיש כי רק תואנה⁵² היא זאת מצדו, אבל הרצון הזה התעצם במוחו ועוררו לקום, נלחם עמו והכריעו.

לתמהון המפקח, שלא פילל דבר כזה, ראה את הזר קרב אליו. אי־מנוחה תפשתו, אבל הנה האיש כבר עומד לפניו. קם ויאמר אליו: "מה הפץ אדוני?" שאלהו הזר לאמור: "הגם יתנו כאן ספרים, לקחתם הביתה?" ענה לו המפקח כי כן הדבר. ביקש מאתו הזר את הספר "קורות ישראל ואמונתו". ענהו המפקח כי אינו להם, וגם לא ידע ממנו. — והספר "דעת אלהים בארץ"? — גם זה אינו לנו; לנו ספרים עבריים מעט, גרץ⁵³ יש לנו". "גרץ", גימגם הזר ואחר־כך שתק. המשא־ומתן בדבר הספרים כלה; אבל בעמדו קרוב אצל האיש, לא יכול להתאפק ואמר לו עוד דבר אחד, שלא מן הענין, ושאלהו: "איזה יום בחודש זה היום?" המפקח חטף אותו דיבור הימנו כאשר יחטוף הרעב חתיכת־לחם. והזר התחרט תיכף על הדיבור; אך כיון שאמר זה אמר עוד דבר אחד, ואחריו עוד דבר שלישי וגם רביעי. הוא מרגיש עקיצה בנפשו על כי הוא עושה זאת, הוא מניע דגלו לשוב אל מקומו — ללא הועיל.

והוא עומד לפני המפקח, לא שב על עקביו, כמו אסור הוא אל המקום הזה. הוא ישוח למקוטעים⁵⁴ ומוציא דיבור דיבור בערבוביה; הוא רוצה בכל דיבור למחות את הרושם הקודם לו, ויסתבך בזה עם אמדים אחרים, שעוד קשים לו אן הראשונים. הוא כנאשם כעמדו לפני הבוחן־בדין, והתעקש שלא לגלות את האמת; וכשנפל הימנו דבר על־כרחו, אז מוסיף הוא לספר דברים אחרים, לבנות בזה מצודה⁵⁵ מול חוקרו ודורשו. הזר חושב בפנימיותו: "הן יצאת מגדרך⁵⁶ ולגלות מעצמך לאיש, ואם תפסיק פתאום אז יעשה לו זה מסקנות

הנה שלושה בתים מזה פיתוח-עץ³⁵ על השער וראש רוב בו. את הראש הזה דאה אתמול ושלשום בעבדו שם; האם יש שיטה בדבר? קרון של מסילת-הברזל העירונית³⁶ ממנה לעבור, והוא אומר לקפוץ על מעלותיו ולנסוע בו. הרעיון, שבעשר פרוטות ישא זה הקרון את האדם בזמן קצר עד קצה העיר השני, החל לשעשעהו.

הוא הלך הלאה ובא אל מגרש, שממנו נפתחים שלושה רחובות. הוא יושב על ספסל משופע לנוח ומסתכל במוט ברזל שעלתה בו חלודה. הוא מרים עיניו לבית-חומה גבוה³⁷ ומונה בו את החלונות. הוא קם והולך. נערה תלמירה עוברת וכנור בנרתיקו תחת אצילי³⁸ ידיה; והוא תמה על כי אין איש דולק³⁹ אחריה, להוציא זה מידה.

הגיעה השעה השנית. הוא יושב בבית מרוח⁴⁰ אל שולחן קטן ואוכל ארוחת-הצהרים בלי חפץ. מגישים לו מרק ובשר וכוס שכר⁴¹. והוא פותח כיסו ומשלם דמי האכילה מיד. כן הוא עושה יום יום. בשעה זו באים עוד אורחים לאכול ולשתות, ואין איש יודע מה לו.

מה יאמרו המסובים לו יודע להם כי חלה פתאום במחלת הרוח, או לו יקום ויירק בפני אורח בלתי-רצוי לו, היושב ל...לו? מה היה לו חתכו את ראשו, והוא עוד חי והולך? מכונת-אדם הנקראה גוף היא כמכונת-הטבע, היינו הק; ועם כל זה לא היינו הק...⁴² מי שם חייץ⁴³ בין האדם ובין החי? איך אפשר לחיות בעולם הגשמי?⁴⁴ איך אין מתביישים בני-אדם להיות מדברים עם חבריהם? מה זה ענין הדיבור והתגלות-הלב?

הוא שב למעונו, החליף את בגדו וישכב על המרבד, חציו חולם וחציו מתנמנם. חדרו של אדם הוא בית-מועד⁴⁵ ביום. בשעמום יבקש לו מנוח. היום דר. בקושי התדומם ממשכבו וירחץ את ידיו ופניו. הוא לא ילך היום לבית-המקדא! הוא עומד על יד החלון ומסתכל לפאתי⁴⁶ קדים וכבודות בלבו. מה אבד להם לבני-אדם בחייהם? תהום, הכל כמו תהום, וגשר, גשר אין. בא המועד לפתיחת בית-המקדא. עוד לא העלה נר בזרד וממלכת הלילה החלה. מבלי חשוב הרבה, עזב האיש את מעונו והלך במסילה, שהוא הולך בה זה שנה בעת הזאת. לאט לאט הוא צועד. רכבים הנוסעים לבית-הנתיבות⁴⁷ יעצרוהו בדרכו. המה עברו והוא הולך הלאה. הוא כבר בא אל הרחוב, מטרת חפצו. בה בידת קהילת היהודים, ששם בעליה בית-המקדא, והשער הגדול של ברזל, המוביל אליו, ניכר למרחוק; והוא עבר עליה, מהלך איזה⁴⁸ בתים,

זאת. אבל על אחת התפלא, מה לאיש בעל רעות חפשיות²⁴ ולחדשות בעניני היהרות? ומו: ימריץ את לבבו לרעת את המעשים בכל יום בעולם היהורים, אם אין לבו שלם עם עם היהורים?

שני ירחים רצופים חשב המפקח את המבקר הזה למסית ומריח²⁵ ולאיש שרבר לו עם איזו חברה נסתרה... הוא גם חשב בזה לאסור עליו לבוא לבית-המקרא, כי למה יתן יר לפושע? ופעמים קרה שהתחיל מתירא לשבת עמו לבדו. — לו היה הרגש כי בעת הרממה השוררת והשתיקה המוחשית²⁶, אשר מילאה את חלל בית-המקרא, יקפוץ הור ממקומו ויחל לצעוק בקול משונה. ואז גם גמר ברעתו כי בבואו יגש אליו וירדוש ממנו במפגיע²⁷ שיאמר לו מה שמו ומה שיחו²⁸, אבל נוכח כי אין לו כל צדקה²⁹ לזה. המפקח הזה, אדם שמילא רבר משרתו בשויון-רוח³⁰ זה שנים רבות, ולא נשתנה אצלו מאומה, ויהי הכל אחר בלבבו ובמעשיו, סבל בנפשו מזה המאורע ורוחו השוקט לא מצא מנוח. — — —

היה יום מעונן. בחדר אחר, נשכר מבעלת-בית עם כליו לעובדי-אורח³¹ יחירים, איחר איש גר אשר ירור שם זה כמה, לקום ממיטתו. החמין³², שנתנו לו בבוקר, עמדו על השולחן הסמוך למיטה מבלי שנגע בהם; וכלב הבית שהתרועע את הגר, כלב אמיץ ויפה מגזע ארץ שוטלנר³³, התכווץ היום וישכב. עד הצהרים לא הורמו וילוני החלונות בחדר. והשוכב מתהפך על צדו ומבקש בכל פעם מקום חדש בכר לנוח בו. מה היה לו היום? הוא מנסה לתפוס איזה רעיון; אבל רק קרעיי-מחשבה באים במוחו מבלי קשר. היום הוא יונן שלישי בשבוע. מה יעשה איפוא? לו הרגש כאילו יפגר עתה הכל בלכתו.

יושב האיש במיטתו שומם ומביט לארבע זויות החדר. הוא מציג את רגלו על המרבר; נוגע בעור החלק של הכלב. הוא מחפש את כותנתו. איה הם המנעלים, שהציגם אתמול אצל הסף? הוא מתבייש לרחוץ עתה את בשרו בקערה. רגשות דוקרים אותו כשיני החי. הוא כבר לבוש למחצה ויושב על חורה של המיטה. מרוע לא יפתח את החלון ולא ישאף רוח? פסוק אחד של איזה חוזה החל לנסר במוחו; נרמה לו כאילו הוא שומע מרחוק קול יללה...

בעצלתים³⁴ התלבש ועזב את חדרו, לא סגר הדלת אחריה, ובבואו החוצה היו לו הרחובות היום כמו חדשים. — הוא הולך בלי מטרה ונוטה הצדה מפני כל הנפגש עמו. מה רב הוא מין האדם!

הוא עומד לפני חלון בית-ממכר-ספרים ומביט בשערי הספרים החדשים.

"מי היה האיש הזה? מה מעשהו בעיר הזאת? מאין בא ומה טיבו? בית־שבת־חכמוני¹¹ למרעים לא היה בעיר, כי יאמר שהוא אחר מן השוקרים¹² על רלתותיו. גם לא נורע למפקח באיזה רחוב גר זה ובאיזה פרור¹³. בימה של העיר הגרולה היה נבלע המבקר המוזר ההוא, בכלות שעות הקריאה, והיה מתגלה בחיילן; מה שנעשה עמו בעשרים ושנים השעות שבינתיים, בין סגירה לפתיחה, לא נורע.

פעם ניסה המפקח לאחר שעת הפתיחה, בחשבו כי ישוב הזר על עקביו¹⁴, וימצאנו עומד לפני הרלת, מבלי לזוז משם. פעם אחרת ניסה לקחת מעל דגלי העתונים את הגליונות בני־יומם ובני־השבוע ולשום תחתיהם את אלה שכבר עבר עליהם זמן; והמבקר הלז¹⁵ לא פנה אליו ולא שאל אותו לסיבת הדבר; הוא ישב וקרא בהם, בעתונים הישנים, ועבר עליהם, כאילו הם חדשים מקרוב באו. לא פעם ולא שנים עלתה מחשבה על לבו של המפקח, ללוות את הקורא הזה מרחוק, בלכתם מבית־המקרא, למען יראה את המקום אשר שמה הוא הולך. היתה עת שגם חשב על הזר כי אין רוחו שלם אתו¹⁶, ויחל לצרף לו סימנים לזה. אבל מצא כי לא כן עמו; מבט אחד על המבקר ועל היחש¹⁷ שהיה פרוש עליו פיזר את הרהוריו אלה. הזר עשה רושם כאיש שנושא איזה סוד בתוכו¹⁸ או כמי שקרהו אסון. אבל מה זה אותו הרבר? מה קרהו? זיירה היא.

וראו זה, בימי שבתות וביומי־דפגרא¹⁹ ליהורים, שאז באו לבית־המקרא מספר אנשים לקרות — כי קרוב היה בית־התפילה לבית־המקרא, וצעירי בני־ישראל, שלהם או לאבותיהם איזה חוג רוחני עברי, באים אחרי "שמיעת הררשה" לבית־המקרא — בימים האלה הזר המבקר בין אלה לא נמנה וחשך רגלו²⁰ מבוא... זמן־מה חשב המפקח אולי מקרה הוא, ולא שם לב לזה; אבל אחרי־כך, כאשר החלה ביאת המבקר להעסיק אותו ברוב, ובראותו כי שבת שבת אינו רואה את פניו בין הבאים ובימות־החול יבוא בתמידות ולא יפסיק אף יום אחד, אז אמר לעצמו: הזר הזה אינו אוהב לשבת במסיבת אנשים קוראים²¹; או יוכל היות זה היה נהיר²² לו ביותר — שההד הרתי השורר בבית־המקרא בימים כאלה לא לחפץ הוא למבקר. המפקח לא היה מסופק כלל שרגלי האיש הזה אינן צועדות על מפתן בית־תפילה ושגם ב"ימים נוראים"²³ ישאר במעונו ולא יצא להתפלל עם אחיו. — הוא חשבו בלבו לכופר ולאדם שאינו מאמין באלהים. לו היה הרבר ברור כל כך, ער כי תמוה תמה שעד עתה לא ירע

הזר

בבית־מקרא¹ עבדי באחת מערי אשכנז הגדולות, שעבריים בה לא רבים וקוראים עבריים כמעט לא־כלום, והוא פתוח שעות שתיים הערב, בשביל המפקח והשוער, המנורות והש לחנות, כי מעטים מאד האנשים הבאים בו, ביקר יום יום, יותר משנה תמימה, איש זר כבן שלושים, גבה־קומה, בעל פנים כהים ומפיקים² מחשבה; והוא לבוש תמיד בגד ארוך שחור, שלא יחליפהו בכל עתות השנה. לא עצרהו הגשם וכל רוח קר בחוץ, לא איחד לבוא ולא הקדים לצאת. בעת פתיחת שערי בית־המקרא נכנס דאשון, יושב שם כל שעת היותו פתוח וקם לצאת בכלות השעה העשירית והד עשרה צלצלי־שמע³ חדל. לילה לילה היה בא זממה, יושב על מקומו, על יד החלון בפינה ולא החליפו באחרי. הוא היה עובד על שורת העתונים התלויים על הקיר לפי גדלם ולשונם, בדאשון החל⁴ ובאחרון כילה⁵, וקרא הכל במתינות ולא כחפזון; הוא לא לקח לו שני עתונים כבת־אחת, לא פסח אף על אחד; ובישבו לקרוא לא יושב מוטה⁶, לא העלה רגלו האחת על השניה ולא הרים את העתון ממעל לעיניו, כי אם אחזו משופע על השולחן וגם לא נשען על ידו. בכל עת שבתו בבית־המקרא לא הוציא הגה מפיו; לא קם ממושבו לצעוד אל העבד השני, אשד שם עומדים בתיבת־הספרים המלגים והספרים הכוללים, לעיין בהם, כדרך הקוראים; וגם לא דרש כל הימים מאת המפקח ספר למקרא או עתון מוקדם⁷. בבוא איש או געדה פעם לבית־המקרא, לא הדים את עיניו להביט אליהם. לא לקח אליו רשימות־ספרים, שהושמו על השולחן למראית עין⁸, או הודעות, כרוזים, הזמנות לדשות, ולא נגע בהם. פעם קרה שקדמהו קורא אחד וישב במקומו, ואז כמו תמורה⁹ היתה בו ויהי קם ויושב, קם ויושב; וראו בו כי הפריעו זה הדבר מאד. עיניו היו נעוצות¹⁰ ביושב כמתחננות, מדגע לדגע החליף את העתון שבירו באחר; ובלכת הקורא החדש מבית־המקרא ופינה לו המקום, מיהד לשבת שם ופניו שבו אליו.

- סופרינו — ממאפו עד ביאליק, מאת י. ליכטנבום, הוצ' אחיאסף, ירושלים, 1958, עמ' 230—264.
- לכסיקון הספרות העברית בדורות האחרונים, מאת ג. קרסל, כרך א', הוצ' ספרית הפועלים, 1965, עמ' 322—326.
- מ. י. ברדיצ'בסקי — חייו ופועלו, מאת י. קשת, הוצ' הספרים ע"ש מאגנס, ירושלים, האוניברסיטה העברית, 1958.
- כתבי מ. י. ברדיצ'בסקי — בן-גוריון, הוצ' דביר, תש"ך. ברנר י. תל, כל כתבי, כרך ז'.
- כצנלסון רחל, "מסות ורשימות", הוצ' עם עובד, תש"ו.
- ריבולוב מ. י. "ברדיצ'בסקי המספר", "מאזניים" ז'.
- "התקופה", כרך י"ג, מדור הביקורת מוקדש לברדיצ'בסקי.
- "הפועל הצעיר" תרפ"ב, גליון ז' מוקדש לברדיצ'בסקי.

של ה"תלוש", הנמצא תמיד "בין התחומים", "במחניים" "ומעבר לנהר" (שמות סיפורים העוסקים בנושא זה). באן אין המחבר מתאר את העולם הממשי, הריאלי, אלא את עולמם הפנימי של גיבוריו, והוא נותן ביטוי למהות האופינית לבני דורו ואשר העסיקה דכים מן הסופרים שבאו אחריו.

"הזר"

סיפור זה מתאר לפנינו את דמותו של ה"תלוש", אדם שאין לו מקום בחיי הקהילה היהודית מחד, ומאידך אין לו חיים בלעדית. העלילה מקוטעת ושבורה ואין היא אלא מסגרת שבאמצעותה הסופר מתאר ומאיר את עולמו הפנימי של הגיבור "הזר", המחפש טעם לחייו.

מספריו:

כתבי, ליפסיה, תרפ"א—תרפ"ה; כל סיפורי, ח"א, תשי"א; כל מאמרי, ת"א, תשי"ב; "צפונות ואגדות" ת"א, תשט"ז; "ממקור ישראל", ת"א, תרצ"ח—תש"ה. (מילון א. שאנן).

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: מ. י. ברדיצ'בסקי — סיפורים אוטוביוגרפיים: "מערפילי הנוער", "ר"י הפטיש והסדן" ועוד, כולם מבונסים בספר "מהוץ לתחום", "מאוננים", שנה א', גליון ל"א — "ימי ברדיצ'בסקי האחרונים".

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית

מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 130—133.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ'

דביר, תרפ"ה, כרך ג', חלק ב', עמ' 72—90.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. אוריגובסקי —

כנ"אור, הוצ' יזרעאל, 1951, כרך ב', עמ' 177—231.

מיכה יוסף בן-גוריון — לקט ומבוא מאת יהודה ארליך, הוצ'

עם עובד, תש"ח.

חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ'

דביר, 1953, עמ' 103—113.

מיכה יוסף ברדיצ'בסקי (בן-גוריון)

(1865 — 1921)

מספר, מבקר והוגה דעות. נולד באוקראינה למשפחה חסידית. נודע בילדותו בעילוי מבטית. במשך תקופת-מה נדד ממקום למקום, השתלם בלימודים בלליים והיה פעיל בתנועת התחיה. ה'1890 יצא לגרמניה להמשיך את חוק לימודיו ואף הוכתר כתואר דוקטור לפילוסופיה. בלימודי הפילוסופיה נתגלה לפניו עולם זר ויציב שהדגיש את ההבדלים בין האנושות בכללותה לבין היהדות. ברדיצ'בסקי פרסם לאחר לימודיו עבודות-מחקר הספרות העברית והנוצרית הקדומה וכן ספרי אגדות. משנת 1911 עד לפטירתו (1921) ישב בבירלין ועסק במחקר ובחיבה. יצירתו מבטאת את דרכי החשיבה הפילוסופית. בולטים בה הנטיה למקורות ראשונים, חיפוש מהות האמת — תוך הצגת שאלות ותמיהות וחקירה מדויקת. בניגוד לאחר העם וחסידיו, אשר ראו ביהדות חזיון היסטורי אחד ורצוף, הכיר ברדיצ'בסקי בין תקופות שונות בהיסטוריה היהודית ולא ראה בהן המשך אחד. הוא היה עוין את השירה וההווה שעיקרם דבקות במסורת ובתורה שבכתב. לדעתו המסורה יצרה חיץ בין העם והחיים ולפיכך יש למרוד בה, תוך כדי שינוי ערכים בהיסטוריה ובתפישת היהדות: מן המלאכותי והמופשט אל הטבעי והחי. מן הספר אל החיים. הוא סבר כי חירות פנימית גמורה נחוצה בשביל התעוררות הרצון ליצור משהו מקורי, ומכאן הצורך לפרוק את עול העבד על מנת להשתחרר מהבלי האמיתות השגרתיות והמקובלות, ולחיות חיים תוססים, חיים של ממש. יצירתו הספרותית של מ. י. ברדיצ'בסקי פורשת אספקלריה רחבה של רמויות והווי של העירה היהודית הנאבקת על חיה. בסיפורים אלו ש"גיבורים" הוא העירה היהודית בכלל בולטת הנימה הפאטאליסטית והתחושה כי חיים אלו נעלמים והולכים, ולפיכך יש לתארם ולהציב להם יר ושם. יחד עם זאת מתאר ברדיצ'בסקי גם גיבורים שניתקו עצמם מן העירה או מן המסורת אולם לא מצאו את מקומם מחוץ לה. סיפורים אלו נותנים ביטוי ראשוני לרמותו

ובאחד הלילות כאשר שכבה פועה אצל מושי ולא אתה שנה אמרה: "הידעת מושי? — עוד ילדה קטנה הייתי ואני יושבת על ברכי אם אמי, ועתה זכרתי. ספרה לי אם אמי יום אחד דבר נורא: אדם היה בעדן, הוא ואשתו יחד, ובבוקר יום אחד גורשו שניהם מן הגן, והם לא ידעו מדוע. היתה עליהם יד אלהים הנדולה — ופתאום היו חיייהם עליהם למשא..."

ומושי גם הוא היה נדהם ונבוך ופרוע, ויהי רואה חלומות בהקיץ⁸. ופעם אחת אמר: "אם נפקחו עיני האדם לראות, לא יועיל לו כי ישוב לסגור אותן. המראות אשר ראה רגע לא יעזבוהו עוד..."

והדבר⁹ חדל מפיהם ולא הוסיפו לדבר איש אל אחיו ימים על ימים. היו כאלמים.

ופעם אחת בבוקר, כאשר הקיץ מושי משותו, ראה והנה הרבץ אשר על יד ימינו דיק ופועה איננה. אז הבין כי קמה בלילה לברוח, לרדוף אחריהם מחנה ולהשיגו — ויצר¹⁰ גם הוא את צרורו וילך.

ובבואו עד המחנה גם הוא וירא אותה, והנה היא הולכת יחפה אחר משה האיש ולא מסור עוד מאחוריו. כצל תהלך אחדיו בכל אשר ילך. אז לעו שפתיו בדממה: "לכדה התורה את עצם החיים ותכניעם..."

והוא גם הוא הלך אחרי המחנה וידבק בו ונפשו לא ידעה מדוע כצל הלך. וכאשר פגש בפועה ותראהו, חש בנפשו פתאום כי בחלה רוחו בה ולא יכול עוד כלכל את מבט עיניה וינט מפניה. ופועה גם היא לא יכלה לשאת אותו ותתחמק מפניו כפעם בפעם.

וששונם סר מהם עד עולם.

"לא תשא את־שם אדוני אלהיך לשוא — לא ינקה אדוני את אשר־ישא את־שמו לשוא —"

ופועה מפטפטת ודוברת, מפטפטת ודוברת: "השבעתיך בשם אלהים, השבעתיך בשמש יומם ובירח לילה, השבעתיך בשמים ובארץ: תנני ואמוץ⁵⁹ בשפתי את יין זרקת⁶⁰ מעל שפתיך, כי צמאתי לשפתיך, תנני ואשכיר⁶¹ את נפשי מדמך הלוחט, כי לדם כלתה נפשי, הנני ואשך בשני את בשרך הרטוב, כי לבשר אדם חי התאויתי, תנני ואחנקך בידי אלה עד אם אמותת אותך מעט מעט בעצם ירי!" "זכור את־יום השבת לקדשו — ששת־ימים עשה אדוני את־האדן, את־הים ואת כל אשר בם —"

ושפתי מושי נעות, והוא לא ידע מה, ושפתי מלחשות: "הרביצי⁶² עלי את עינך היוקדת! תלהטני נא עינך ותמוגגני⁶³, עד הנדפי ועד חדלי מהיות! הוי פועה, אשקע־נא בך עד לתהומות נשמתך העמוקות! רכו תלתליך ממשי ומעדר הקצובות⁶⁴ אשר בשדה תחפנס, ענוגות שערותיך מן הגומא⁶⁵ אשר על שפת היאור! היו חמוקי⁶⁶ ירכיך כעמודי פרעה אשר על־פני רעמסס! היו שני שדיך בגבעות המוד, אשר ארביץ עליהן בצהרים!" "סבד את־אביך ואת־אמך — לא תרצח — לא תנאף — לא תגנב — לא־תענה ברעך עד שקר —"

ופתאום הליכנו פני מושי מאד. בא הקול מן הסעדה ויגיע עד לפנה החבויה אשר במערה הפנימית ויחריו הו ממקומו.

"לא תחמוד בית רעך — לא תחמוד אשת רעך —"

ופועה השתערה פתאום ממקומה ותקם: "התשמע? התשמע, מושי?" ופועה ומושי שמו את אצבעותיהם באזניהם לבלתי שמוע... וחרדה גדולה נפלה עליהם, והם לא ידעו מה, ורק יראו לפתע פתאום יראה גדולה אשר לא הבינו מה היא...

וימים עברו וכל המחנה הגדול החונה אל מול פני ההר הלך ונסע ועבר. המדבר היה ריק כאשר היה. הסלעים עמדו אלמים ויביטו אל תוך הישימון — ותהי הדממה כבדאשונה.

והירדא אשר נפלה על השנים הלכה הלך וגבור. לא ידעו עוד מנוחה — והם לא ידעו מדוע. כמו סבל⁶⁷ מעמסה רבץ עליהם. סר נהם פתאום ששון חייהם...

ופתאום רגזה⁵¹ כל הארץ מתחת, למן הקצה האחד ועד הקצה השני, והשמים ממעל נבקעו פתאום ויקרעו, למן הקצה האחד ועד הקצה השני, ואותות זרים ונפלאים מאד ונוראים מאד נראו בשמים ובארץ. אורות אדומים ואורות כחולים הלכו על כנפי רוחות, ולשונות־אש ושרביטי־להבות התלקחו, וכוכבים גדולים, נוצצים ומהבהבים מאד, נראו מתוך הרקיע בעצם היום⁵², ומן הצפון עלה זרח פתאום אור ירוק־כהה. ברגע הזה התנוודה האדמה, ופתאום קפא כל היקום תחתיו: העצים חדלו מצמוח, וכל צמח וכל שיח אשר בשדה עמד מגאות, חגוי הסלעים פערו את לועם הנורא ויחכו לדבר־מה, וכל החיה וכל הבהמה וכל אשר נשמת רוח חיים באפו עמד תחתיו ויחכה. שרף⁵³ מעופף חדל פתאום מתעופתו בחצי השמים⁵⁴ ויקשב, ועל הארץ זחל צפעוני גדל טבעות ויזקוף פתאום את ראשו וישמע.

ובתוך המערה בפנה הפנימית כרע מושי ברגע הזה לרגלי פועה ויבט אל תוך עיניה —

ופתאום והנה קולות וברקים ולפידים וענן כבד יורד ורובץ על ההר ועל כל הארץ מסביב ועל כל עמק ועל כל גבעה. כל המדבר הגדול עצר בעד נשמת אפי ויעמוד ויקשב. וקול שופר וקול קרן יובל⁵⁵ חזק מאד נשמע פתאום, וההר עשן ועשנו עולה השמימה כעשן הכבשן, ומחנות הכהנים עומדים בתחתית ההר⁵⁶, מערכות מערכות, ואחרי הכהנים מחנות לוויים, מערכות מערכות, ואחריהם עם רב כחול אשר על שפת הים, וכתנותיהם לבנות אחרי הוכבסן⁵⁷, ועל פניהם רונצת אימה גדולה וחשכה.

וערפל כבד עולה ועוטה את כל ההר.

והברקים והקולות והלפידים הולכים הלוך וחזק, ופתאום והנה קול, והקול איננו קול, כִּי־אם רעם, ובכל אלה תשמע מן הסערה כל מלה ומלה מפורשה ויש אשר יחשוב השומע כי תשמע מִמֶּלֶךְ עד קצה כל כנף מארבע כנפות הארץ ועד קצוי האי־הרחוק מכל האיים: —

“אנכי אדוני אלהיך — לא יהיה לך אלהים אחרים על פני —”

אך בעצם הרגע הזה תלחשנה שפתי פועה באזני מושי חרש: “יִפְיִית מני אדם! מה־יִפִּית, מה־יִפִּית!”

“לא תעשה לך פסל וכל־תמונה — לא תשתחוה להם ולא תעבדם —”
ומושי אוזן בכף ידה שכור אהבה ולשונו לעה⁵⁸, והוא לא ידע מה —
“אהבתיך מכל בנות הארץ! מה אהבתיך, מה אהבתיך!”

לא התרפקו איש על אחיו, כי אם שקעו, צללו, דבקו, התמזגו יחדו וימוגו איש בתוך רעהו: נפש אחת ובשר אחד — — —

וימים על ימים עברו וחדשים על חדשים, ויהיו כשלש שנים. ויש אשר חרה אפם כי יש שמש בשמים והוא יהיה להם לפעמים למפריע, ויש אשר עבר עליהם רוח־קנאה כי יש נשמת חיים על־פני האדמה גם עוד מלבדם, ויש אשר התמרמרו כי יש עץ ושיח־שדה וצפור בשמים ואבן וגרגר־חול גם חוץ מהם, וכל אלה יהיו לרגעים לשטן⁴¹ להם ולבדידותם ולאהבתם לחייהם. למה זה ברא אלהים את כל אלה? למה לא ברא רק אותם שניהם לבדם? ... והם לא ידעו כי יושבים הם בהר סיני...

ויום אחד בבוקר והנה רעש גדול מסביב כרעש שעטת⁴² אלפי בני־אדם עם מחנות עדרים כבדים ורבים, עדרי צאן ובקר ובהמה רבה. ומושי ופועה השתאו מאד. מי זה ערב את לבו⁴³ להרוס לבוא⁴⁴ עד פנתם השוקטת ולשדד את רבצם⁴⁵ החבוי ולהחריד אותם מאשרם ואהבתם? — וכאשר יצאו פתח המערה וישאו את עיניהם, והנה עם רב ועצום מאד חונה בגד ההר. אז שמעו דבר זר ונפלא מאד: תורה תנתן פה לעם הזה וחוקים ומשפטים... ופועה ומושי לא הבינו דבר. למה זה תורה? למה חוקים ומשפטים? —

כמו בוז שכן על שפתי שניהם.

... והתורה תכבוש את כל העולם אשר מסביב, למקצה⁴⁶ הארמה האחר ועד הקצה השני, והחוקים והמשפטים יכניעו תחתיהם את כל יושבי הארץ, כל גוי ואדם אשר על־פני הארמה...

ומושי ופועה שמעו ויהי כל הדבר עליהם למעמסה גדולה. למה תהיה תורה אשר כזאת לשים חצים⁴⁷ בלחיי האדם ולמה לא יתנו לעצם החיים להיות כאשר הם ובאשר הם? — כמו לעג עלה על שפתם. לו רק לא תבאנה כל הקטנות האלה להפריע אותם מעט מתוכן חייהם הגדול! — אז מהרו לבוא אל סתר פנתם אשר במערה הפנימית ויתחבאו שם, אשר לא יעלה אליהם קול מן החוץ ולא יגיע עד אזנם, ובעוד רגע התרפקו איש על אחיו, לב אל לב ונשמה לקראת נשמה — ואת כל אשר ראו ואת כל אשר שמעו שכחו.

והעם העצום, אשר לא יחפר מרוב⁴⁸, מתקדשים⁴⁹ ומכבסים את שמלותם יום אחד ויום שני, ובהיות היום השלישי והיו כולם נכונים⁵⁰.

לא היה להם בלתי-אם למשא ולמעמסה ולעול, ויש כי השמים היו להם למפריעים, להפריע אותם מעבודת הקודש אשר להם מאהבתם, ויש כי האדמה היתה להם למעצור ולעניין, אשר ימנע אותם מתוכן חייהם הגדול. סודם הנפלא היה בלבם גם ביום וגם בלילה, ועין כל זר ומגע כל דבר מן החוץ היה להם לשטן. והיה כאשר עבר פעם בחדש או בשנים איש הלך על פני חלקת המקום, אשר ישבו שם, וידברו אליו שתיים שלש מלים ולא שאלו דבר ולא בקשו לדעת דבר, וימהרו בעוד רגע ויסתתרו ויתחבאו מפניו בסתר פנתם החבויה, ואם רועה נודד בא עד ההר עם מעט צאנו, וימהרו ויתנו לו מן הגרגרים ומן הפרגים האדומים אשר לקטו, ויקחו מעמו חלף³⁰ מתנם מן הלחם אשר נתן להם, וימהרו כרגע ויחלפו ויתחבאו.

שקע כל העולם מסביב, לא היתה תבל ולא היה דבר, ורק היה מושי בעד פועו ופועה היתה בעד מושי — וזה כל החיים.

בוקר לעת מוצאי³¹ שמש שכבו בפתח המערה, ערומים שניהם, שמאלה על לבו וימינו תחת ערפה, והם חולמים בעינים פקוחות ומביטים השמימה. "ראה-נא", אמרה, "תלתליך רכים כקוי-שמש ענוגים, והשערות אשר ליתך הגברים הלא קשות ומתוחות. בחורי עיניך בוערים שני שמשות, ובחורי עיני אחרים הלא רק שתי אבנים בהות³². כבן-אלהים יפית אתה והאחרים אינם בלתי-אנו כתולעי-אדמה, רעייתאר ורעי תנועה, מלא-סוד אתה, כמו הפלא הגדול אשר אין לו שם, והאחרים בהירים³³ כעצם יום — ואני את היום לא אוכל כלכל"³⁴.

ולעת ערב, בצאת הכוכבים הגדולים והמצהירים³⁵, שכבו איש על-יד אחיו, ערומים שניהם, ועיניהם כדרבונות³⁶ תקועים במכסה השמים.

"ערומה את"³⁷, אמר, "וכבדת חום עצור, כמו הפרח ביער האיתן במדבר שור. מלאה את כליון-נפש תמיד כמו שיר לעת ערב על-פני שדה נעזב. כל עצם מעצמיד מביאה לידי נסיון³⁸ כמו פי-חרב³⁹. אורבת את וקוראת, אורבת וקוראת לי, כמו האור המתעה והכחול אשר על-פני הבורץ.

ולעת צהרים: —

"כמו כוכב", אמרה, "אתה לי, אשר יפול אל תוך חיקי בחשכת הלילה, כאשר יפול רץ כסף⁴⁰.

"עמוקה את", אמר, "נוראה ואפלה וקודרת, כמו באר".

והם לא נשקו איש את אחיו כי-אם אכלו איש את בשר רעהו בכל-פה;

עטרת ציצים²³ מציצי הפרגים האדומים העולים פה פרא ולוהטים. והציצים ירעדו ברוח מדי²⁴ דוֹצְנוּ!

ככה עברו יחדיו ויבאו עד מרה, וככה באו ממרה עד אילים. באילים מצאו שתיים-עשרה עינות מים ושבעים תמרים. אז רצו שניהם ממעין אל מעין, במעין הראשון החלו ובאחרון כלו, ויהיו שואבים בחפני²⁵ כפיהם את המים וגוהנים איש לדעהו לשותות, הנער נתן בחפניו את המים על פי הנערה והנערה על פי הנער — ויהיו משחקים בקול גדול, עד כי רעשו שבעים התמרים לקולם. אחר כן נחפזו לבוא אל התמרים ויעברו אותם כלם, בתמר הראשון החלו ובאחריון כלו, ופתאום עברה עליהם תשוקה עזה לעלות על ראש תמר ולשבת שם, ויטפסו ויעלו איש איש על ראש התמר האחר, וישבו איש איש בתוך צמרתו במעבה הסנסנים²⁶ והעלים הרחבים, חבוי איש מפני דעהו, ויקראו איש לדעהו: "יונה או יון?" — ויהיו צוהלים הקול גדול ובשאון ובחורוה גדולה, עד כי רגשו שתיים-עשרה העינות לקולם. לא ידעו הילדים את נפשם ולבם דן מרוב אשר טובה ונחת.

ומאילים הלכו ולא ידעו את הדרך ויבאו אל מדבר סין, ובמדבר סין תעו שלשה ימים ושלשה לילות ויבאו לרפידים, ומרפידים הלכו ויראו והנה הר לנגד עיניהם, ולא ידעו מה הוא ומה שמו. ופועה אמרה: "עיפה אנכי מעט", ומושי אמר: "חפץ אנכי לישון מעט", ויהיו כשני ילדים, ויבאו אל תוך ההר וימצאו להם מערה בסתר החגים²⁷, ויראו כי טובה להם המערה לשבת בה, ויכינו להם מושב ויכונוהו ורבץ חול רך ערכו להם, ויאמרו: לא נוסף עוד ללכת, כי פה נשב עד עולם ועד — וישבו שם. והם היו כילדים קטנים.

כל העולם אשר מסביב היה בעיניהם כלא היה וכלא נברא. השמים לא נחשבו בעיניהם בלתי-אס ככל אשר היה להם דבר עם אהבתם, והארמה — ככל אשר רדשו מעמה מעט אוכל או מעט טרפי²⁸ פריי להחיות את נפשם, ומקץ רגע שכחו אותם ויזכרו רק את נפשם לברם ואת אהבתם הגדולה. לא היה להם כל חפץ לראות פני אדם או לשאול דבר, כי השפיקו²⁹ השנים איש לאחיו בכול, דבר לא חסרו. ויש כי כל המעשה אשר נעשה בחוץ ומסביב להם

אבל ממחרת היום לא ראה עוד איש בדעמסס או בפיתום אותם, והם אברו פתאום מקרב העדה.

לילה ויום, לילה ויום הלכו שניהם יחד, איש ידו בכף רעהו, והם מטלטלים בחזקה את זרועות ידיהם בלכתם, ולאן הם הולכים לא ידעו ואין הם יודעים מה הם הפצים. כשני ילדים היו, קטנים וטהורים ותמימים — ולבם בקרבם רק דן. מן השדה אשר על פני דעמסס באו סוכותה, ומסוכות לאיתם, ומאיתם למגדול אשר לפני פיהחידות, והם לא ידעו איה הם וגם את שמות המקומות לא ידעו — ולבם בקרבם רק דן. ביום השלישי בבוקר נשאו את עיניהם ויראו והנה סגר עליהם¹⁰ פתאום המדבר הנו א, מדבר שור, והעדרה הגדולה דובצת לנוכח עיניהם, עז אפסי¹¹ מדחקים נוראים, אשר לא תוכל העין להשיגם — והם נתנו פתאום בשחוק קולם וידוננו. מה להם מדבר ומה להם ערבה? היו כחבצלת הנכדיה אשר בגאיות, וכמו עגור המתעופף בשמים, אשר לא ידע דאגה, הלוך הלכו ולקט כל חציר אשר יאכל וכל שיח אשר בין החרולים וכל צמח אשר עם הגדרות, ויש אשר מצאו פקועות־שדה בדיאות¹² או קשואים ושומים, ויש אשר אכלו וגם הותירו, ואז יעשו להם שחוק ויתנו את הנותר בצרוד וישימו אותו על חוט וישאו שניהם יחדו — ולבם בקרבם רק דן. כאשר להט¹³ אותם השדרב¹⁴ יומם¹⁵, התיצב הנער על יד הנעדה כפת תמדים¹⁶ אדוכה בידו, ויהי משיב לנוכח פניה רוח קל וצח מעט, ובלילה בהיות הקרח האוכל שכבו שניהם באחת הפחתים¹⁷, לב אל לב ובשר לעומת בשר, ויתזוממו ויחם להם, ויש אשר פתאום נתן¹⁸ הגשם השוטף ארצה וברקים הלכו בשמים עם שרביטי¹⁹ לפידים אדוכים, אז עמדו דגע תחתיהם ולא ידעו מה לעשות — ופתאום פרץ קול שחוק גדול מפי שניהם, והם מתנפלים איש על אחיו ומנשקים פתאום איש לאחיו בלי קץ ובלי מעצור. ויש אשר נעורה הסעדה הגדולה ותהי שורקת בקול גדול, וחית השדה התחבאה במעונותיה ועוף השמים חדר אל קניו, והם נצבו שניהם דגע אחד תחתיהם ולא ידעו מה — ופתאום נתנו יד איש לאחיו וימתחו את אצילות²⁰ זרוע תיהם ואת ראשיהם הפשילו לאחור ויחלו לרקד פתאום במעגל סביב. אז ידבר מושי אל פועה לאמד: "הביינא²¹ הפעם ונרוץ יד אל יד! לקראת המדבר הגדול נרוץ ואל נוה²² הדשא הידוק אשר מנגד! בתוך סבך היער העבות נבוא ונסתתר בין השיחים! את שמלותינו ואת כתנותינו נפשוט מעלינו ועדומים נרוץ כיום הוולדינו! הביינא הבי, ונעטר למצחנו הנוער

בהר סיני

בשנת ארבע מאות ועשרים ותשע לשבת בני ישראל בגושן, כשנה אחת ומשלוש¹ חרשים לפני צאת העם כולו ממצרים, הם ונעדיהם וזקניהם יחד, לעבור את המרבד הגדול ולבוא עד כנען, ונעד היה בין ילדי העבדים, העובדים בחומר ובלבנים על החומות החיצונות ברעמסס, ושמו מושי, והנער עורו צעיד ודרך מאד, בטרם תצמח לו שערת זקנו ובטרם תמלאנה לו שבע-עשרה שנה. ביום צאתו מבטן אמו השליכה אותו המילדת אל תיאור, במצות המלך, כי אישה יראה היתה ורכת-לב, אשר יראה את חמת פרעה, ויהי הילד שט על פני המים בכ...² זצית היום ודביעית³ הערב, ובערב נשאוהו הגלים ויגיעוהו⁴ ער הסבך אשר עם שפת היאור וישאר תלוי בתוך הסוף. ויראוהו ויוציאוהו משם האנשים וינצל, ומני אז⁵ קראו לו "פלאי" על שם הנפלאות אשר עשה בו אלהים, לזויות סובך עליו בבפו, ואמו קשרה לו על צוארו חוט ארגמן משזר⁶ כפול שבע, ויהי החוט על צוארו כל הימים. אבן כאשר גרל הנער והוא עובר על החומה ברעמסס עם העובדים, וירא באחר הימים את אחת הנערות, את פועה, והיא ילדה בת שלש-עשרה שנה ושמונה חדשים, מן העובדות בשרה אשר על פני פיתום — וברגע הזה חררת⁷ בף-השידים⁸ אשר היתה בירו ותצנח לארץ. גם הנערה נבהלה פתאום מאר. אז ירעו שניהם בלבם, כי ברגע ההוא היתה עליהם יר ארני הגדולה ובי מפלט⁹ אין עור מפנית.

ושלשה-עשר יום, לילה ויום, בקשו שניהם איש את אחיו ולא מצאו, וביום הארבעה-עשר לעת ערב ראה אותה פתאום עומדת לברה בשרה. אז נגש אליה, כאשר יגש איש אל ארם אשר רבר עמו רק זה אתמול או אשר עזב אותו לפני רגע, ואחז בירת ושאל: "על מה אנחנו עור מחבים פה?" — והנערה רערה ככל יצורי גוה¹⁰ ולא ענתה רבר. רק עיניה לברן ענו.

- הספרות העברית החדשה לזרמיה, מאת א. שאנן, הוצ' מסדה, 1962 כרך ב', פרק י"ג.
- במדבר, מאת ד. פרישמן, הוצ' כנסת, תל-אביב, תש"י (ההקדמה מאת א. ר. מלאכי).
- י. פיכמן — "על אגדות פרישמן", "מאזניים", כרך ז', עמ' 228.
- י. קלוזנר — "יפה הרוח", "השלוח", כרך כ"ג, עמ' 289—297.

עוסקות בתאור המאבק שבין התשוקה לבין התורה, בין החיים והמוסר. ב"בוזר סיני" מוצאים אנו הדים למאבקו של הפרט, כיבוש יצוריו ושעבודם לחוקים, למצוות התורה האלוהית.

מספריו:

"כתבים נבחרים", 4 כרכים, וארשה, תרנ"ט—תרס"ה; "כל כתבי", 8 כרכים, וארשה, תר"ע—תר"ף; "כתבים חדשים", 5 כרכים, וארשה, תרע"א—תרע"ב; "כל כתבי" (כולל תרגומים), 10 כרכים, וארשה, תרע"ד; "כל כתבי (שירים), כרך אחד, וארשה, תרפ"ה; "אגדות", ניו־יורק, תרפ"ז; "כל כתבי", 8 כרכים, וארשה תרפ"ט; "סיפורים ושירים", ניו־יורק, תרצ"ח; "מבחר כתבים", ת"א, תש"ז; "תרגומים", ת"א, תשי"ד. כל כתבי פרישמן כולל תרגומים, ירושלים תשכ"ד.

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: ד. פרישמן — מכתב אוטוביוגרפית לש. ג. ציטרון, משנת 1898, נדפס בכתב־ידו ב"התקופה", כרך י"ד—ט"ו; אג"ז דוד פרישמן, ערוכות בידי א. ר. מלאכי, ניו־יורק, תרפ"ז; סוקולוב נחום — דוד פרישמן, "אישים", ספר שני, עמ' 20—35.

הערכות וביקורת: מילון הספרות העברית והכללית,

מאת א. שאנן, ה. י. יבנה, 1959, עמ' 644—648.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן־אור (אורינבסקי), הוצ' יורעאל, 1951, עמ' 83—105.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ' דביר, 1927, חלק ג', עמ' 78—124.
סופרינו, ממאפו עד ביאליק, מאת י. ליכטנבום, הוצ' אחיאסף, ירושלים, 1958, עמ' 200—229.
על ספרותנו, מאת ד. סדן, מסת־מבוא, הוצ' ראובן מס, ירושלים תש"י, עמ' 33, 41, 46, 45, 50, 51, 52.
עטרה ליושנה, מאת א. קריב, הוצ' דביר, תל־אביב, 1956, עמ' 133—237.

דוד פרישמן

(1860 — 1922)

מספר, משורר ומבקר. נולד בפולין. רכש בבית הוריו חינוך מסורתי בד בבד עם השכלה כללית והמשיך את חוק לימודיו האקדמיים בפילוסופיה, פילולוגיה ותולדות האמנות.

יצירתו של פרישמן רב־גונית ועשירה והיא כוללת שירים, סיפורים, פיליטונים ורברי ביקורת. כן עסק בתרגום מבחר יצירותיהם של גדולי הסופרים האירופיים ושימש כעורך בעתונים כגון "הצפירה", "הרור", "התקופה". פרישמן הכניס לספרות העברית הרבה מצורות הספרות הכללית ומצורות הסגנון האירופי, אבל בגישתו המערבית מצויים גם קווים מזרחיים, יהודיים־אקוריים. הוא נמשך אל המסתור, הסודי והנעלם והושפע בעיקר מן היופי הפנימי שבדברים ובטבע האנושי. תשוקתו של פרישמן ליופי ולחיים היא נימה חרשה בספרות העברית של ימיו, וגישה זו עזרה לשחרר את הסיפור העברי מן האלמנט השכלי הכבד ומן המלאכותיות שהיו אופייניים לו עד ימיו. היסוד המסורתי־עממי אינו בולט ביצירותיו, ובמקומו משרטט המחבר רמות אוניברסאליות של הפרט כיצור אנושי. עולם הערכים והעקרונות האסתטיים, הבולטים בעבודתו של פרישמן עצמו, הנחו אותו גם בתרגומי יצירות מופת מספרות העולם, המשמשות ביטוי להשקפת עולמו ולטעמו הספרותי, כגון: "קין" לבייוון, משירי היינה, גיטה ופושקין וכו'.

"בהר סיני"

האגדה היא אחת מן הצורות הספרותיות שבהן משתמש ד. פרישמן. הוא כתב אגדות בעלות צורה וסגנון עתיקים הנשולבות בתוכן מודרני. באגדות הראשונות שלו (כגון "המלאך הקטן") מורגשת השפעתו של אנדרסן; אולם האגדות התנכיות "אגדות המדבר", שהן מאוחרות יותר, מצטיינות במקוריותן ועושרן. מקום התרחשותן הוא המדבר, בתקופה הראשונה שלאחר מתן תורה. אגדות אלה

אביו, שנפל לו בירושה. ואם לא הייתה עדיין בשדה־הקברות, גרום נחת־רוח להכתריאלי וקום ולך־נא אתו לשם וקרא את הכתובות העתיקות והמחוקות מעלי־גבי המצבות הדהויות⁸⁹ והרעועות, הפוך בהן והפוך בהן, והיו בעיניך כפרק מדברי הימים לעם קדומים, עם ממושך⁹⁰ וממורט...⁹¹ ואם בעל־נפש אתה ולב רגש חננך אלהים, אז תעמוד ותביט, מחריש ומשתאה אל העיר העניה הזאת ואל בתי־קברותיה העשירים, ולא תתאפק עוד ותקרא עליה את הקריאה העתיקה, הכתובה בתורת העתיקה:

מה־טבו אהליך יעקב, — משכנתיך ישראל!...

רנחים⁸⁰, ואף-על-פי-כן מעולם לא אמר אדם לחבירו: "צר לי המקום שאשב בהתריאליבקה"...

עיקר כבודה ותפארתה של כתריאליבקה, שבו יתפארו הכתריאליים, הוא בית-הקברות הישן. בית-הקברות זה, אף-כי עשבים כבר עלו בקבריו ואילנות צמחו מתוכם ואפילו מצבה אחת לא נשתיייה בשלמותה, מכל-מקום הריהו משמש להכתריאליים לנזי, כעין חמדה גנוזה וזוא להם, כעין עשירות, כעין אוצר בלום⁸¹, שכל הנוגע בו כנוגע בבבת-עיוגם⁸². ויש טעם לדבר: מלבר ששמורים בו קברות אבותיהם ואבות אבותיהם וקברות הרבנים והצדיקים והלומדים המפורסמים, גאוני עולם ועמודי תבל, יש לשער, כי שם מצאו קברם גם אותם החסידים והישרים והתמימים, שמסדרו נפשם על קדושת-השם בימים ההם, בימי גזירת ת"ח ובימי חמלניצקי...⁸³ אדמת המקום הזה אדמת-קודש היא להכתריאליים, גלת-אבות, היקרה בעיניהם מכל יקר, כולה שלהם היא ואין לזרים חלק בה. האדמה הזאת יחידה היא להם, המצמיחה אילנות ודשאים, ואוירה אויר-נשמות, ורוח צח ורענן מנשב בין עפאים...⁸⁴.

מה דבה התכונה במקום הזה בתחילת ימות הבציר, כשראש-חודש אלול מגיע והימים הנודאים ממשמשים ובאים! הוי, מה דבה התכונה! המוני בני-אדם, אנשים ונזים וטף, מסתופפים והומיה בפתחי שערים, הללו נכנסים והללו יוצאים, ודבה המהומה, ודבה התנועה, ודבים הקולות. וכי קלה זו בעיניך — להשתטח על קבר אבות? מכל המקומות ומכל קצוי-אדץ נוהדים יהודים לכאן סיעות-סייעות⁸⁵ להשתטח על קברות⁸⁶ הקדושים, לבכות ולתנות⁸⁷ לפניהם צדוניהם וענות-נפשם הגדולה. קבלה היא בידנו: אין לך מקום טוב לבכי ולדמעות כשדה-הקברות העתיק אשר בכתריאליבקה. אמת, גם בבתי-התפלה אשר שם יכול תוכל להודיד דמעות ולגעות בבכי כל-צדכך, בהתעטף⁸⁸ עליך נפשך. אבל כלום דומה בכיה לבכיה?

בית-הקברות הישן בכתריאליבקה הוא גם מעין צנור של פדנסה, השופע לכמה וכמה כתריאליים: לחוצבי המצבות ולבעלי האכסניאות, להחוננים ולהשמשים ולשאד הבריות, שמלאכת הקודש מלאכתן. וכיון שימי אלול מגיעים — "עת הקציר" מגיעה להמוני הקבצנים ופושטי-היד, לבעלי-המומים והנשים הצדקניות, העוסקות בצדכי-צבור.

"האם היית בשדה-הקברות שלנו?" — ישאלך הכתריאלי מתוך גאווה ומתוך גדלות מדובה, כאדם השואל את חבירו, אם כבר היה בכדמו, כרם

המקולין⁶⁶ והאטליו, את המרתפים והשולחנות והאצטבאות השונים, ושם מקום זשוק בכל בוקר, עת שהמוני בני־הנכר, אכרים ואכרות, נאספים לעיר ומביאים ליושביה הל מיני סחורה וצרכי־אוכל־נפש, כגון: רגים ובצלים, צנון וחזרת, סלקין ובוֹלְבוֹסין⁶⁷ ושאר ירקות למיניהם. סחורה זו הם מוכרים להיהודים הכתריאלים וחוזרים וקונים מאתם מיני סחורה ופרקמטיה⁶⁸ אחרים, שהם צריכים לגופם, כגון: כובעים ומטפחות ובגדי־צבעונין ונפט ומסמרות של ברזל וכיוצא באלו. וכך מתפרנסים הכתריאלים ורואים חיים בעולמם. אמת, פרנסתם זו עלובה ודלה היא, בצמצום ולא ברוח, ואף־על־פי־כן פרנסה שמה, בכל אופן, טוב מי שיש לו מעט ממי שאין לו כלום... ושם, באותו המגרש עצמו, מתכנסין גם העזים למשפחותיהן ותישי הקהלה⁶⁹, רובצים כולם להנאתם בראש כל חוצות, מתחממין לאור החמה ונהנים מזיו העולם. שם אתה מוצא את בתי־הכנסיות ובתי־המדרשות ושאר בתי־ההפלה שבעיר, מלבד המון ה"חדרים"⁷⁰ ובתי תלמוד־תורה, במקום שתינוקות יושבים צפופים ודחוקים על־גבי הספסלים ולומדים תורה ותפלה מפי רבותיהם ושרים ומזמרים וצוחים בקול־יקולות, עד שתחדש כל אוזן משמוע... ופנה מיוחדת הוקצתה⁷¹ שם גם לבית־המרחץ, במקום שבנות־ישראל טובלות ומטהרות במקוה, גם להקדש⁷², במקום שיהודים עניים מסתלקים מעולמם ומתים, וגם לשאר המקומות הנאים הנחוצים לכל אדם באשר הוא אדם... לא, עיר הכתריאלים לא זכתה עדיין לצנורות של שופכין⁷³ ולמאורות האלקטרי"א⁷⁴ ולשאר אותן המותרות⁷⁵, המצויות בכרכי הים⁷⁶, מה יתנו לה ומה יוסיפו לה אלו? "שמעו־נא, רבותי: טוף כל אדם למיתה; הכל מתים במיתה אחת, והכל שבים ל'עפר' אחד, ועל הכל סותמים גולל⁷⁷ אחד". — כך היה אומר רבי רב ישראל המלאך דווקא בשעת שמחה והתעוררות, אחרי שהיה שותה כוס לרויה ומרים כנפי קפוטתו ומכין עצמו לרקר לפני הקהל.

ואולם בשכר זה זכתה כתריאליבקה לבתי־קברות נהדרים, שאין דוגמתם בכל המדינות והאיפרכיות⁷⁸ ובהם תתפאר נגדה־נא לכל הערים. שני בתי־קברות יש לה להעיר המבורכה הזאת: בית־קברת ישן ובית־קברות חדש. אמנם גם בית־הקברות החדש כבר נתישן כל־צרכו ונתמלא קברים, מן הקצה אל הקצה, עד שיש לחשוש, כי בשעת מגפה, חלילה, או בשעת פרעות ושאר צרות ופורעניות, המתרגשות⁷⁹ ובאות על ישראל, יגרל שם הרחק והלחץ עד אפס מקום... אבל אין בכך כלום. הכתריאלים גם בחייהם אינם יושבים

ושוב מעשה בכתריאלי, שהפליג בים-אוקינוס והגיע עד מדינת אמריקה... אולם אם אומר לספר לכם על חכמי הכתריאליים, על מעלליהם⁵¹, פתגמיהם והמצאותיהם הנפלאים, הרי לא תספיק לי שעתו לכך, גם אם אשב ואספר עמכם שלשה ימים ושלשה לילות רצופים. וליפוך מניחים אנו את כל אלה ועוברים אל עיר הכתריאליים גופה ואל מראה מבפנים ומבחוץ.

רצונכם לדעת את מראה העיר כתריאליבקה? — הרחק תרחיקו ממנה מוזלך תחום-שבת, ואז תראה כולה כמות שהיא. מרחוק תתגלה העיר לעיניכם בכל הודה והדרה. כתריאל-בקה הרים סביב לה⁵², כלומר: על הבתים הרבים, העומדים צפופים ודחוקים במורה, כפה⁵³ הקדוש-ברוך-הוא הר כגיגית. הבתים — בתי-חמר קטנים ונמוכים ורעועים⁵⁴, והם נראים כמצבות עתיקות בבית-עלמין⁵⁵ עתיקי-ימין — מצבות עקומות וכפופות, שהשחירו והעלו אוזב מרוב ימים. רחובות ושוקים אל תבקשו בכתריאליבקה. כשנבנתה עיר הכתריאליים, לא מדרו אותה באמת-הבנין⁵⁶ ולא תארו אותם במחוגה⁵⁷, וגם רוח לא שמו בין הבתים. כך היא דרכם של הכתריאליים מעולם: כיון שהם רואים מקום פנוי לאויר, מיר הם באים ומעמידים בוין עליו, לקיים מה שנאמר: ל ש ב ת י צ ר ה⁵⁸ — כומר: לא נברא עולם אלא לישוב. חייב אדם לכבוש מקום בעולמו של הקדוש-ברוך-הוא ולישב עליו, ולא להסתכל בו וליהנות מזיוו. מה ענין הסתכלות והנאה לכאן?...

ואף-על-פי-כן יהא לבכם סמוך ובטוח⁵⁹, כי מצוה תמצאו בכתריאליבקה גם כעין רחובות. רחובות גדולים ורחובות קטנים, רחובות ארוכים ורחובות קצרים, מלבד המון סמטאות ומבואות וקפנדריאור⁶⁰. שמא תאמרו: הרחובות הללו אינם ישרים ביותר; עקומים הם ונפתלים וררץ-עקלתון⁶¹ זרכם — ררך הרים ובקעות, עיזין ובורות, מרתפים ומערות, קרפפים⁶² וחצרות? אם כן, הרשות בידכם לבלתי⁶³ לכת שם יחידים בלילה באין פנס מאיר לפניכם! להכתריאליים עצמם אל תדאגו הרבה: חזקה⁶⁴ על הכתריאלי, היושב בעיר כתריאליבקה, בתוך אחיו הכתריאליים, שלא יאבד דרך ולא יכשל חלילה בשעת הליכתו. כל אחר ימצא את דרכו לביתו, לאשתו ולבניו, כצפור זו, המוצאת את דרכה בעופה. לקנה ולאפרוחיה...

מלבד הרחובות הללו, המנויים לעיל, יש לה לכתריאליבקה עוץ מקום אחר, מגרש גדול ורחבי-ידים, העשוי כעין חצי-עגול ונמצא בטבור העיר ובאמצעיתה. שם אתה מוצא את כל החנויות ובתי-המרכולת⁶⁵ למיניהם, את

אצל רוטשילד. הגע בעצמך⁴⁰: אדם מישראל שוהה בפאריז — ואת פני רוטשילד לא יראה?! ואולם קצת חסרון⁴¹ יש בדבר — שומרהסך אשר לרוטשילד אינו נותן רשות להכנס. "מה טעם?" — טעמו ונימוקו עמו: "קפוטתה⁴² קרועה". — שוטה שבעולם — עומד הכתריאלי וטוען, — אלמלא היתה קפוטתי שלמה — — כלום הייתי מכתת, גלי⁴³ ונודד לפאריז?" בקיצור, רע המעשה, ואולם יהודי כתריאלי יודע לכלכל⁴⁴ דבר ולמצוא עצה בשעת הדחק. נמלך⁴⁵ וגגש אל שומרהסך ואמר לו כדברים האלה: "לך ואמור לאדונך, כי לא קבצן חלילה ולא מחזיר על הפתחים מתדפק על דלתו, אלא סוחר ואיש-מעשה בא אליו והביא לו ממרחקים מין סחורה נפלאה, שדוגמתה לא ימצא בפאריז בעד כל הון ביוג".

שמע רוטשילד דבורים אלו, מיד צוה על שומרהסך אשר לו להביא לפניו את הסוחר הנפלא עם סחורתו הנפלאה. "שלום עליכם". — "עליכם שלום. — שב־נא, במטותא ממך⁴⁶. מהיכן הוא יהודי?" — "מכתריאליבקה". — "מה טובות חשמיעני?" — "שמע־נא, אדוני רוטשילד: ידבר־נא עבדך דבר באזניך. עיקרו של דבר כך הוא: אומרים עליך במקומותינו, שברך אלהים מעשיך ומצבך איננו רע, בלא עין־הרע⁴⁷, — הלואי שיהא חלקי עמך⁴⁸, אם־ירצה־השם, כשאשוב לביתי, והייתי שלו במעוני. וגם כבוד, כנראה, לא מנע ממך, כמאמר הבריות: מי שישלחו מאות, ישלחו דעות. כלום אתה חסר עכשיו אלא דבר אחד: חיי נצח⁴⁹. ובכך, הבאתי לך סחורה זו למכירה".

שמע רוטשילד מלים אלו על־דבר "חיי נצח" — מיד קפץ ממקומו ושאל את הכתריאלי: "מה־יקר? בכמה תעלה לי סחורה זו?" — "בעד סחורה זו תשלם לי, אדוני רוטשילד (כאן נמלך היהודי בדעתו רגע), כערבך שלש מאות". "שמא תפחית קצת מן המקח?" — "לא, אדוני רוטשילד, ממחירי זה לא אסור. חייך וחיי ראשך, שיכולתי להרבות במחיר סחורתי פי־שנים ופי־שלשה. אלא מאי? אחת דברתי — ולא אשנה". — כך אומר הכתריאלי, ורוטשילד עומד ומונה על כפו שלש מאות במזומנים, אחת ואחת. קבל הכתריאלי את המעות, מיד מהר ושלשל אותן לתוך כיסו ופנה ואמר אל רוטשילד כדברים האלה לאמר: "רצונך, אדוני רוטשילד, לחיות חיי נצח — איצרך לעקור דירתך מפאריז זו ההומיה⁵⁰ ולילך ולהתישב אצלנו בכתריאליבקה, ואז מובטח לך, שלא תמות לעולם, משום שכך אנו מקובלים איש מפי איש: מיום שהיתה כתריאליבקה לעיר, עדיין לא מת בקרבה אפילו עשיר אחד". ...

בריות דלות ועליונות ושמהת־עולם על ראשן. שמא תאמר: שמחה זו מגין י־הם? ויש לומר: לא כלום. חייב אדם לשמוח בחלקו ולראות חיים בעולמו. כי תפגוש, למשל, ביהודי כתריאלי וכי תשאלהו: "על מה אתה חי?" — וענה אותך ואמר: "על מה אני חי? הרי עיניך הרואות, חא־חא, על־כרחי³¹ אני חי". ... אכן חידה היא ותהי לחידה! בכל עת ובכל שעה, שאתה יוצא לרחובת של עיר הכתריאלים, אתה נתקל בבני־אדם אִלֹ, המתרוצצים כל ימיהם אָנה ואָנה, רצוא³² ושוב, נחפזים ונרגשים, בהולים וטרופים, כעכברים הללו בשעת מגפה, זה לכאן וזה לכאן, ואין שעחם פנויה להם לעולם. "לאן אתם רצים?" — "לאן אנו רצים? הרי עיניך הרואות, חא־חא, רצים אנחנו. כסבורים אנו, אולי יקרה³³ אלהים לפנינו ונרויח ליום השבת". ...

להרויח? ליום השבת — זוהי מטרתם כל ימיהם ואליה הם נושאים את נפשם. כל מה שהכתריאלים טורחים, אינם טורחים אלא לכבוד השבת. בכל ימות החול עובדים הם בזעת אפם, מפרכים גופם בכל עבודה קשה, מענים נפשם ברעב ומונעים לחם מפיהם ומפי בני־ביתם — ובלבד שיעשו שבתם כהלכה. ואמנם, בהתקדש יום השבת בכתריאליבקה — ותפרה³⁴ יהופיך, ובושה אודיסה מפניה, ואפילו פאריז עצמה כקליפת־השום³⁵ היא לעומתה.

אמרו עליהם על הכתריאלים: מיום שנבנתה כתריאליבקה, לא נמצא יהודי בתוכה, שירעב ללחם ביום השבת. כלום ראית מימך אדם מישראל, שאין לו דגים בשבת? ואם דגים אין לו, הרי יש לו בשר, ואם בשר אין לו, הרי יש לו דג־מלוח. ואם דג־מלוח אין לו, הרי יש לו חלה, ואם חלה איננה, הרי יש לו פת־קיבר³⁶ ובצלים. ואם פת־קיבר אין לו — ילך וישאל מאת שכנו. ביום השבת הבא ישאל שכנו מאתו, "גלגל הוא החוזר בעולם"³⁷. — כך ימשול לך הכתריאלי משל ויראה לך בידו, היאך גלגל זה חוזר בעולם... הכתריאלים הללו דרכם במשל ובמליצה תמיד, ודבריהם — דברי חכמים וחידותם, את כל אשר לו יתן הכתריאלי בעד משלו. הרבה קבלות³⁸ יש בידינו מפי הכתריאלים, כמה וכמו: ספורי־מעשה נפלאים, שלכאורה³⁹ הם נראים כבדותות וריח אגדה נודף מהם, ואף־על־פי־כן הדשות בידינו להחליט, אם מעשים שהיו הם.

למשל: מעשה באחד הכתריאלים, שקצה נפשו בכתריאליבקה והרעב היה עליו למשא. מה עשה? עמד ויצא מעירו והרחיק נדוד לארצות רחוקות לבקש אֶשרו בעולמו של הקדוש־ברוך־הוא. וכך היה נודד מעיר לעיר וממדינה למדינה עד שהגיע לפאריז. כיון שהגיע לפאריז, מיד עמד עליו יצרו לפתוחו, שיכנס

והרדיפה, הבהילות וטירוף-הדעת, הקנאה והתאווה ושאר הדברים הטובים למיניהם, שבני-אדם יגעו כמה יגיעות ער שעשו אותם מתוקנים לפניהם, כגון: תרבות, השכלה, פרוגרס ורומיהם, שארם הגון ובעל דרך-ארץ¹⁴ נוהג כבוד בהם. הוי על הכתריאלים העלובים הללו! המעט מהם, כי לא שמעו מימיהם את שמע האבטומזבילי"ן וספינות-האוויר¹⁵, הנה גם את מסילת-הברזל¹⁶ לא ראו עיניהם מעולם. ולא עור אלא שימים רבים לא האמינו כל-עיקר ולא אבו שמוע, כי יש מסילת-ברזל בעולם. "אין זו — היו הללו אומרים בחריפות-לשונם — אלא ברותא¹⁷, השערה בעלמא¹⁸, שאין הרעת טובלתה, מיני חלומות ודבריי הבאי¹⁹, הקלוטים מן האוויר, עורבא פרח²⁰, יום אתמול כי עברו... ולא זו מהשקפתם זו, ער שהיה מעשה ואחר משלהם, בעל-בית מבעלי-הבתים הכתריאלים, נזרמן למוסקבה וחזר משם, ובהזירתו נשבע בכל קודש, כי הוא עצמו נסע על-פני מסילת-הברזל כשעה וחצי... והיו הכתריאלים רנים ומהססים בענין זה ימים רבים, מרגנים²¹ אחרי אחיהם הנוסע ורורשים אותו לגנאי: הא כיצור? היאך מעיו יהורי את פניו²² להשבע על שקר בפני כל עם וערה? לימים נתבררו ונתלבנו²³ הרברים: אתו הכתריאלי, שחזר ממוסקבה, ספר ושייר²⁴. אמנם רק כשעה וחצי נסע על-פני מסילת-הברזל, אבל את שאר הדרך עבר רגלי. אם כך ואם כך — וענין זה של מסילת-הברזל עוברה היא, עובדה קיימת, שאין להכחישה ולפוטרה בלא-כלום²⁵ וכי ראית מימך אדם מישראל נשבע בכל קודש על דבר שלא בא לעולם? ובפרט, שיהורי זה הסביר להם על-פי דרך השכל את כל הענין כולו עם פרטיו ורקדוקיו²⁶, את תכונת מסילת-הברזל ואת טבע המכונות ואת טיב שאר הכלים והמכשירים, ובאר להם באר היטב, היאך הגלגלים חוזרים, והיאך הארובה משמיעה שריקתה, והיאך המרכבות טסות על-פני המסילה, והיאך אחינו בני-ישראל יושבים בתוכם להנאתם ונוסעים למוסקבה... ועמדו הכתריאלים והטו אזניהם והקשיבו לדבריו ונענעו לו ראשיהם, כמסכימים ומאמינים לכל הגה היוצא מפיו — ובלבם בזו לו ולחלומותיו: "אכן רואים אנו עין בעין מעשי הקרוש-ברוד-הוא ונפלאותיו! הגלגלים חוזרים, הארובה משמיעה שריקתה, המרכבות טסות על-פני המסילה, אחינו בני-ישראל יושבים בתוכם להנאתם ונוסעים למוסקבה — וחוזרים שוב לכתריאליבקה"...

כך טבעם של הכתריאלים מאז ומעולם, שאינם בעלי מרה-שחורה²⁷ והעצבות וזה לרוחם. אררבה, הכתריאלים הללו כבר יצאו להם מוניטין²⁸ בכל העולם, שליצינים נפלאים הם, בעלי חדוד²⁹ ובעלי לשון שנונה³⁰ ובעלי טבע חי ועליו.

שלום עליכם

עיר הכתריאלים

עיר הכתריאלים, שאליה אנהגך ואביאך, ידידי הקורא, מקומה באמצע של "תחום-המושב"¹ המפורסם לשבח, מטבורה של אותה הפנת המבורכת, ששם אחינו בני ישראל מרובים באוכלוסין², יושבים צפופים וכבושים כדגים מלוחים ופרים רבים³ כבני-אדם. שם העיר המהוללה הזאת — כתריאל י נ ק ה .

למה נקרא שמה כתריאליבקה? — על שם יושביה.

גלוי וידוע לכל, שהעני מישאל כמה וכמה מדרגות לו, כמה וכמה שמות מצטרפים לו, כשמות יתרו⁴ בשעתו. יש עני סתם, ויש עני שבעניים; האחד נקרא ויש, והשני מסכן שמו; יש מחזיר על הפתחים, יש קבצן ומקבל ופושט-יד, וכנגדם אתה מוצא יורד מנכסיו, ודל, וחלכה⁵, ואביון, ועני-ואביון. כל אחד מן השמות הללו, המנויים בכאן, כשאתה אומרו בעל-פה, אי-אתה אומרו אלא בניגון מיוחד ובהטעמה מיוחדת, כדי לצינו ולהבדילו משאר חבריו... ועוד שם אחד מצינו⁶ לעני, שם מוזר קצת ומשונה, והוא — כתריאלי. ואף שם זה ניגון מיוחד לו והטעמה מיוחדת. למשל, כשאתה רואה עמידתו, עמידת דל וריק, מיד הוא אומר על עצמו דברי-זמר, מטעמים בניגון הטעמים, כעין מרכא-כפולה⁷, הכתובה בתורה: "אוי, הרי אני, בלא עין הרע, יהודי כהריאלי"... הכתריאלי אינו, חלילה, עני סתם, כמו שאר העניים שבעולם, וגם גבוי לא-יצלח⁸ איננו. הכתריאלי הוא עני מיוחד במינו, עני שאין העניות מנולתו⁹. אדרבה¹⁰, בכל מקום שאתה מוצא עניותו של הכתריאלי, שם אתה מוצא גדולתו.

עיר זו של הכתריאלים, המרוחקת ומובדלת מעולמו של הקרש-ברוך-הוא בפנה נדחת, במקום לא עבר אדם בו, עומדת על תלה¹¹ זה ימים רבים חולמת ותפישת-הרהורים, עוטיה¹² ושוממה ועזובה, דומה, שאין לה שום שייכות¹³ לשאר העולם אשר מסביב לה ולכל אותו השאון והרעש, המהומה והמבוכה, המרוצה

מספריו:

יצירתו העשירה של שלום עליכם תורגמה לעברית בידו חתנו י. ד. ברקוביץ וקובצה בשלושה עשר כרכים: "חיי אדם" (2), "מנחם מנדל", "טוביה החולב", "כתריאלים", "אדם ובהמה", "ימים טובים", "קומדיות", "מחזות", "סיפורי מעשיות לילדי ישראל", "מדברים בעדם", "מטיל בן פייסי", "סטמפניו".

ביבליוגרפיה:

תולדות חיו: "חיי אדם", מאת שלום עליכם. "הראשונים כבני אדם", ביוגרפיה מפורטת של שלום עליכם בחמישה ספרים, הוצ' "דביר", מאת י. ד. ברקוביץ. "דור וסופריו", מאת י. ח. רבניצקי, כרך א', עמ' קיב—קמג; כרך ב', עמ' כט—לג.

הערכוה וביקורת: "איש עברי", מאת י. קלוזנר: "השלוח", כרך לב. "בשעה זו", מאת ח. ברנר, כרך ג', יפו, תדע"ו, כל כתבי, כרך ז', עמ' 327—331. "מתקרים ונסיונות", מאת פ. לחובר, עמ' קיט—קכז. "מכתבים על דבר הספרות", מאת ד. פוישמך. על "חיי אדם", ד. קמחי, "השלוח", כרך לח, עמ' 540—545.

מאמדי-ביקורת חשובים על שלום עליכם ומחקרים יסודיים על חיו ויצירותיו מצויים ביחוד באידיש, בכתביהם של י. נוגד, י. י. טרונק, ג. אוסלנדר ואחרים. חלק מהם תודגם לעבדית. מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנק, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 833—838.

תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אודינובסקי), הוצ' יורעאל, 1951, כרך שני, עמ' 342—364. תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ' דביר, תשי"ז, ספר שלישי, חלק שני, עמ' 32. היסטוריה של הספרות העברית החדשה, מאת פדוף, י. קלוזנר, הוצ' אחיאסף, 1953, כרך ששי, עמ' 385—386, 439, 53.

שלום עליכם (שלום רבינוביץ)

(1859—1916)

מספר אידי ועברי. נולד באוקראינה והתחנך בעיר הקטנה וורנקה, המת ארת ביצירותיו בשם כתריאליבקה. בגיל 17 עשה את נסיונותיו הראשונים בספרות. כמו־כן פרסם תדירות מאמדי־ביקורת בעתונות. ב־1905 היגר לארצות־הברית. שם המשיך בעבודתו.

שלום עליכם נמנה בין מעצבי דמותה של הספרות האידית. הלשון העברית בתקופתו היתה עדיין דלה מכדי לשמש את צרכי הספרות הריאליסטית. יצירתו מצטיינת בדמיון עשיר, טוב־לב ועין חדה ואירונית. בתאווי היהודים בכפר, בעירה ובכרך בולט חושי־ההומור המפורסם של זמחבר, העולה בר בבר עם דישומים טראגיים של המציאות הגלותית. במיוחד שתיים מדמויותיו זכו לפופולאריות רבה: "טוביה החולב" ו"מנחם מנדל". שני אלו מבטאים את שני הצדדים של המנטאליות היהודית: מזה, הרדיפה אחד הממשי — הצד המעשי האקטיבי של יהדות הגולה, ומאידך התקווה, האמונה ללא גבול. שני צדדים אלו, המתנצחים זה עם זה, הם מקור הגיחוך וההומור בטיפודי שלום עליכם. והעירה כתריאליבקה היא המהווה דקע ומקור לצילומיו וציוריו של ההווי היהודי.

"עיר הכתריאלים"

לפי דברי שלום עליכם עצמו, אין הסיפור אלא "חלק מן: סדרת סיפורי העיר כתריאליבקה, חיי אנשיה הקטנים, צרכיהם ומנהגיהם בבית ובחוץ". זהו הנושא המרכזי שבו עוסק המחבר. לפנינו עולה המשבר הגדול שהתחולל בחיי ישראל בסוף המאה שחלפה, ושלום עליכם עוסק בתאור תהליכי ההסתגלות של היהודי למציאות חדשה וזרה. אולם, בניגוד למנדלי הסאטיריקן, אין שלום עליכם כועס ומלגלג אלא מתאר את גיבוריו מתוך הומור ודוח טובה, ואנושיותם של גיבוריו גוברת על אולת־ידם וחולשותיהם המגוחכות.

איך יתכן, שלא יתרומם משפלותו ולא ידגיש בכל חדריו לבו את האור השומע עליו לטהרו מזוהמתו?

כך חושב הנביא, והעם מוסיף חזק למחשבה זו, בקראו פה אחד בהתלהבות: "כל הדברים אשר דבר ה' בעשה".

ובלב שקט עוזב הנביא את המחנה והולך להתבודד בראש ההר, להשלים ולשכלל את תורת הצדק. אך לא ארכו הימים מאז נעלם מעיני העם, יהעכד המצרי התפרץ ממחבואו וברגע אחד הרס כל "מגדלי הרוח", אשר בנה הנביא על יסוד אמונתו בכוח האיריאל. "קול אלהים" נחבא מפני "קול העם ברעה", והכהן, אשר בו בטח הנביא, בהיותו לו "לפה" לפני פרעה ולפני העם, — הכהן הזה עצמו נמשך אחר ההמון ועשה לו "אלהים" כרצונו "ויבן מזבח לפניו"... הוא ראה בדבר צורך השעה, והכהן הלא איש-השעה הוא...

ולצרת הנביא אין גבול. כל עמלו הרב, כל התעורה הגדולה אשר ראה בחזון לעמו, כל תקותו אשר שעשעה נפשו בדרכו הקשה — הכל היה לאין. והיאוש תקפהו וכוחו תש. "לוחות הברית" נפלו מידי ונשתברו, ואמונתו בעצמו ובמפעלו נעה בקרבו. עתה נוכח לדעת, כמה קשה הדבר לברוא "עם סגולה" מחומר עכור כזה, ורגע אחד עולה רעיון על לבו, לעזוב "עם קשה-ערף" זה ולמסור "לוחותיו" למתי מספר הנאמנים בביתו, למען ישמרו הם את תורתו ויקנו לה מעט מעט לבות הטובים שבבני האדם, עד כי יהיו "לגוי גדול", — והוא ישוב לו המדברה, אל צאנו.

אבל הנביא לא כהן הוא, כי יכנע בנקל לפני החיים וישנה מערכי לבו לפיהם. כמעט עבר הרושם הראשון — וחוזר הנביא לתעודתו ומחליט ללכת הלאה, ויהי מה. מכיר הוא עתה בטיב העבודה הקשה, הנכונה לו בעתיד. כבר נכרתה מלבו האמונה ב"מהפכה פתאומית" ויודע הוא, ש"באותות ובמופתים" וב"מראות אלהים" אפשר לעורר התלהבות לשעה, אך לא לברוא לכח חדש, לעקור ולטעת רגשות ינסיות באופן שלם וקיים... ועל כן הוא מודיין בכל כוח סבלנותו, לשאת טרתו ומשאו של ההמון הזה ולחנכו לאט לאט עד שיהיה מוכשר לתעודתו.

וכה תעבוד העת הראשונה. הנביא מודה ומחנך, סובל וסולח, ובסתר לבו תנחמהו התקוה, כי לא יארכו ימים וחנכו יעשה פרי ובעיניו עוד יראה את עמו מגיע לסוף תעודתו בארץ נחלתו.

והנה — מעשה המרגלים!

והמטרה הראשונה הושגה. פרעה וכל חילו טובעו בים סוף, ומשה עומד בראש עמו החפשי, לנחותו אל אדץ האבות.

"אז ישיר משה". רגשותיו עברו לבו ומשתפכים בשיר — והוא מאושר. ולא ידע הנביא אז, כי עומד עודנו אך בראשית דרכו, כי העבודה העיקרית, היותר קשה, עוד לא החלה: פרעה אבד, אבל מעשיו קיימים; האדון חדל להיות אדון, אבל העבד לא חדל להיות עבד. עם שנתחנך בבית-עבדים דור אחר דור, אינו יכול לעקור מלבו בבת אחת דשמי החנוך הזה ולהיות בן חורין אמתי, אף אם כבד הוסדו הכבלים מעל ידיו.

אבל הנביא מאמין בכוח האידיאל. בטוח הוא, כי האידיאל הגדול, שהוא מתעתד לתת לעמו, יזויה בו די כוח לעקוד כשורש כל נחלת העבדות ולברוא לו, לעם-עבד זה, לב חדיג, לב מלא עוז ושאפה למעלה, למעלה, ככל אשר תדרוש ממנו תעודתו הגדולה.

ומאסף הנביא את עמו "בתחתית ההר" וקורע לפניו את השמים ושמיי השמים ומדאה לו את "אלהי אבותיו" בצורה חדשה, בכל גדלו העולמי.

"כי לי כל האדץ" — קודא אלהי ישדאל "מתוך האש". לא כמו שחשבתם עד עתה, אתם ושאר העמים, שכל עם ומדינה יש להם אלדיהם לעצמם, שידם תקיפה בגבולם והם נלחמים אלו באלו ומנצחים אלו את אלו, כהעמים המשוועבים להם. לא כן! אין בעולם אלהי ישראל לבד ואלהי מצרים לבד, אלא אל אחד, שהיה הוא ויהיה, — הוא אדון כל האדץ ומושל בכל העמים. ואלי-עולם זה הוא הוא אלהי אבותיכם. העולם כולו מעשה ידיו הוא וכל בני האדם בצלמו נבראו, אך בכם, בני אברהם בחידו, בחד להיות לו לעם סגולה "ממלכת כהנים ויוי קדוש", שתקדשו שמו בעולם ותהיו למופת לשאר בני האדם בחייכם האישיים והחברתיים, שיתכוננו על יסודות חדשים, ברוח האמת והצדק.

"צדק צדק תדרוף!" — "מדבר שקר תרחק!" — לא תשאז פנים לתקיפים, "וגר ויתום ואלמנה לא תענו". יאך גם לצד החלשים לא תכריעו את הכף, "ורל" לא תהדר בדיבור". לא שנאה וקנאה, ואף לא אהבה וחמלה יהיו לכם לקריהמדה בחייכם, כי אלו ואלו מקלקלות את השודה ומעותות את הישרה, אלא — צדק צדק!

"השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש" דברים נעלים ונשגבים כאלה? והעם אשר שמע כזאת, אף אם מאות שנה היה שקוע בעבדות ושפלות —

ידע, לא יצלח ⁸⁹ להטות לב מלכים לחפצו. אבל הוא יבוא קודם כל אל עמו, יאסוף את "זקני ישראל" ⁸⁷, ירועי שם בבית המלך; להם יגלה ראשונה את הבשורה הגדולה, כי פקר ⁸⁸ אלהים אותם, וטובי העם אלה יבינוהו "ושמעו לקולו" ⁸⁹ והם ילכו עמו אל פרעה, למסור לו דבר האלהים בלשון שהוא שומע... אך אם גם הם, זקני ישראל, "לא ישמעו בקולו" ⁹⁰, כי "לא יאמינו" במשלחתו? ⁹¹

אז — יודע הוא מה לעשות. לא לחנם נתחנך בבית פרעה על ברכי החרטומים... ⁹² "להטים" ⁹³ אמנם שנאה נפשו, אבל מה יעשה, אם "זקני ישראל" אך באלה יאמינו ודרך אחרת אין ללבם?... גם "בני אלהיב" ⁹⁴ יש אשר יפלו משמים ארצה, וגם הנביא יש לו בחייו "רגעי-נפילה" שבהם "נבואתו" מסתלקת ממנו ו"בשר ודם" ⁹⁵ שבו מושכהו ⁹⁶ לבצת החיים. אבל אך רגע יחדל הנביא מהיות מה שהוא צריך להיות, מה שהוא מוכרח להיות: איש-האמת. כמעט עלה על לבו של משה הרעיון הזה, לקנות לו את הלבבות בלהטי-החרטומים, — ו"הנביא" בקרבו התעורר בכל עוז נגד מחשבת-פגול ⁹⁷ זו: היה לא תהיה ⁹⁸! מאז החל לשמוע "קול אלהים", היתה לו הלשון רק תשמיש ⁹⁹ של קדושה, לבוש חיצוני של אותו הקול האלהי שבקרבו פנימה; אבל "איש דברים" ¹⁰⁰ — איש שדבריו אינם אלא כלי זיין להשגת חפציו ¹⁰¹, בלי קשר אמתי עם מה שבלבו מבפנים — איש דברים לא היה "גם מתמול גם משלשום" ¹⁰² ולא יהיה גם היום וגם מחר. מחיר כזה לא יתן גם בעד גאולת עמו, ואם אי אפשר לה לזו לבוא אלא מתוך "להטים", תבוא על ירי אחרים, והוא ישאר באמתו, בורד במדבר:

"בי, ארונ, שלח נא ביד תשלח!" ¹⁰³

אבל לא נקל לו להנביא להשאר במדבר. ה"אש" העצורה בעצמותיו, אשר זה עתה היתה ללהב ועוררה כל כוחות נפשו לפעולה, — האש הזאת לא תשקע עוד ולא תתן לו מרגוע עד שימצא דרך להוציא מחשבתו אל הפועל ¹⁰⁴. וסוף סוף מוצא הנביא את מבוקשו, את "הצנור", שימשיך את השפעתו אל העם. אח ישר לו במצרים, נשוא פנים ¹⁰⁵, משבט הלוי, היועד לכיין דבורו לפי צרכי הזמן והמקום. הוא יאמין לו גם בלי להטים וילך עמו גם אל הזקנים וגם אל המלך; הוא — ה"כהן" לעתיד — ידע למצוא המפתח הנכון ללב כולם: "ודברת אליו... ודבר הוא לך אל העם, והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים" ¹⁰⁶.

"ואמרתי לא אוכיגו... והיה בלכי כאש בוערת עצור כעצמותי ונלאיתי כלכל ולא אוכל"⁷⁴.

וזוכר הנביא, כי עוד כימי נעוריו, כראשית פגישתו עם החיים, היתה ה"אש" בוערת כלכו ולא נתנה לו מנוח. מני אז עשה כל מה שכוחו להשליט את הצדק בעולם — והאש לא שקטה. את מיטב שנותיו וכוחותיו אכלה המלחמה — והוא לא נצח. עתה הגיע כבר לימי זקנה, עוד מעט ויגוס לחו⁷⁵ ויהיה כאילן-סרק⁷⁶ שאינו עושה פירות, כסנה⁷⁷ הזה שנגר עיניו, וכי אפשר לו עתה למצוא עוד דרכים חדשים למטרתו ולהשיג כזקנותו מה שלא עלתה בידו⁷⁸ כילדותו? מה לו לעשות עוד ולא עשה, ומדוע עוד האש בוערת כלכו ותרגיו מנוחתו גם עתה?

ופתאום שומע הנביא "קול אלהים" בקרבו — הקול הירוע לו כל-יכך! — קורא אליו מאיזו פנה גשכחו: כתחתית הלב.

"אנכי אלהי אביך... ראה ראיתי את עמי אשר במצרים... ועתה לכה ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים"⁷⁹.

"אלהי אכיר... עני עמו"... איך יכול לשכוח כל זה עד עתה? את אלהי העולם⁸⁰ עכר באמונה, כעד הצדק הכללי נלחם בגבור; במדין ובכל מקום אשר דרכה כף רגלו השתדל תמיד להצניע עשוק מיר עושהו והטף לאמת, לשלום ולצדקה. — ואת אלהי אביו שכת, ואת עמו לא זכר. ואת הלחץ אשר מצרים לוחצים אותו, לא העלה על לב! — —

ותקוה חדשה צומחת ועולה כלכ הנביא, ומרגע לרגע היא מתחזקת והולכת, והוא מרגיש, שיחד עמה הולך גם כוחו הלוך וגדול וימי נעוריו מתחדשים. הוא יודע עתה את הדרך אל המטרה, אשר רוף אחריה כל ימיו, בין אנשים זרים לו כלה כוחו עד כה, אשר כגר⁸¹ היה כעיניהם גם אחר שכתו בתוכם ימים ושנים, ולא חשכוהו⁸² ולא שמו לכ אל לקחו⁸³, ואם כשם אלהיהם קרא — לא האמינו לו... אבל עתה הוא הולך אל אחיו בני עמו, ובשם אלהי אכותיו ואבותיהם ידבר אליהם. הם ידעוהו ויכבדוהו, הם יטו אוזן לכל אשר ידבר, ישמעו ויעשו — וממלכת הצדק, אשר נשא בלבו עד כה, תוסד⁸⁴ כארץ על ידי עמו זה, אשר יוציא מכית-עכדים.

והרעיון גדול ויפה כל-יכך, עד כי ישכח הנביא רגע אחד את כל המכשולים אשר על דרכו, ובעיני רוחו רואה הוא את עצמו כבר במצרים בתוך עמו. אל פרעה לא ילך לכרו. יודע הוא מראש, כי איש כמוהו, אשר שפת חלקות⁸⁵ לא

"איש מצרי מכה איש עברי" ⁶¹, התקיף רומס בדגל גאווה את החלש: זה הוא החזיון הראשון, מעשה בכל יום, — ומתמדד הנביא ועומד לימין החלש. מעט מעט הוא הולך ומפיד את החיים יותר ורואה חזיון עוד יותר מעציב: "שני עבדים נצים" ⁶², שניהם אחים, שניהם חלשים, שניהם עבדים לפרעה — והם נצים ומכים זה את זה... ועוד הפעם מתקומם הצדק בלב הנביא, והוא מתעבד ⁶³ על דיב לא לו, ובפעם הזאת נוכח לדעת, כי לא דבר נקל ⁶⁴ הוא להלחם מלחמת הצדק, כי החיים חזקים ממנו והרוצה לעמוד נגדם מביא את עצמו בסכנה. אבל הנסיון הזה לא הועיל לו להיות "פקח" ⁶⁵ מעתה ולהשמד לנפשו. קנאת הצדק גרשה אותו מאדצו ומולדתו, ומיד כשהוא בא למקום ישוב חדש, עודנו יושב על הבאר מחוץ לעיר, עוד לא הספיק למצוא מכיר שיאספנו אל ביתו, — וכבר הוא שומע קול דצדק הנעלב, והוא דן לעזרתו חיקף. לא עבדים נצים הפעם, כי אם בני עם אחד אשר לא ידע. אבל מה בכך? הנביא אינו מבחין בין אדם לאדם, אלא בין צדיק ורשע. הוא רואה דועים תקיפים גוזלים משפטן של נשים חלשות — "ויקם משה ויושיען" ⁶⁶.

זה הוא כל מה שאנו יודעים מחיי משה עד עמדו לפני פרעה — והוא אז כבד "בן שמונים שנה" ⁶⁷! לא נחשבו בעיני המסורת כל השנים הרבות ההן לטפל במאורעותיהן, לפי שלא היו אלא הקדמה והכנה לעיקר מפעלו של הנביא. ואם בכל זאת הוציאו מן הכלל שלשה מקרים אלו, שקרו לו להנביא בצעדיו הראשונים על דרך החיים, ואנו רואים, ששלשתם תכונה אחת להם: התנגשות הנביא עם החיים לשב הצדק, — הדי דשאים אנו להאמין, שההתנגשות הזאת היא שרצתה המסורת להטעים, כדי להראות לנו את הנביא מוכתר ⁶⁸ בהכונותיו הנבואיות עוד בראשית דרכו, ומה נקיש ⁶⁹ על השאר, שגם אחרי כן, בכל ימי נדודיו הרבים, לא חדל להלחם מלחמת הצדק בלי הרף, עד שהגיעה שעתו להיות גואל לעמו ומורה צדק לבני אדם, לא אך לשעתו, אלא לדורי דורות. והתגלותה של אותה השעה הגדולה היתה במדבר, הדחק משאון החיים. כבד עיפה נפש הנביא במלחמת הנצחית, והוא מבקש לישב בשלוה, ועוזב הוא את בני האדם ונעשה דועה צאן. עם צאנו הולך הוא המדברה, "ויבוא אל הר האלהים חורבה" ⁷⁰. אבל גם שם מנחה דחוקה יממנו. חש הוא בנפשו, שעדיין לא מלא את ⁷¹ תעודתו ⁷², וכוח נסתר בעומק לבו דחפהו ואומד לו: מה לך פה? לך עבוד, לך הלחם, כי לך נוצרת! הוא רוצה להסיח דעתו ⁷³ מן הקול הזה — ואינו יכול. הנביא שומע "קול אלהים" בקדו, אם יחפוץ ואם ימאן:

משתיהן יחד: שלטון הצדק המוחלט בגפשו של הנביא, בדבדיו וכל מעשיו. בהיותו איש האמת, אי־אפשר שלא יהיה גם איש הצדק. כי מה הא הצדק, אם לא האמת במעשה? ובהיותו איש הקצוות, אינו יכול לשעבד את הצדק — כמו שאינו יכול לשעבד את האמת — לשום תכלית צדדית, לותר עליו במקום שהשעה צדיקה לכך או אף במקום שרגש האהבה או רגיש החמלה מתקומם לו. הצדק של הנביא הוא על כן צדק מוחלט, שאינו מוגבל משום צד, לא מצד הצדכים החברתיים ולא מצד הנטיות האישיות.

ולפי שכך הוא מצבו של הנביא, שמצד אחד אינו יכול לתקן את החיים לפי רוחו בהחלט, ומצד אחד אינו מוכשד לדמות את עצמו ולהעלים עין ממגרעותיהם, — לכן אין ביכולתו לעולם להשלים עם חיי־ההוה, שהוא שרוי בתוכם. וגדעין של אמת יש במושג ההמוני, הדואה בנביא קודם כל "מגיד עתידות"⁵⁰. כי אמנם אין לו להנביא בעולמו אלא חזון לבו לעתיד לבוא, ל"אהרית הימים"⁵¹, שבו הוא משתעשע ומתנחם מעת לעת, כש"כוס היגונים"⁵² מתמלאה ואין בו

כח עוד לצעוק ולהתמרמר על הדעה, שהוא דואה מסביב לו בחיי ההוה.

אבל כשם שאין הנביא נשמע לחיי השעה⁵³, כך גם חיי השעה אינם נשמעים לו, ואינם מקבלים השפעת רוחו בדרך ישדה, בלי אמצעי⁵⁴, עד שתעבוד תחלה ררך "צנורות" ידועים, שבהם היא מסתגלת לתנאי החיים החיצוניים, כדי שיהיו בני אדם יכולים לעמוד בה⁵⁵, וה"צנורות" האלה גם בני אדם הם, אשד אמנם למעלת הנביא לא יגיעו ו"קיצוניותו" זרה להם, אבל קרובים הם לו בדוחם יותד מן ההמון ומסוגלים להיות מושפעים ממנו עד גבול ידוע, והם המה ה"כהנים" של האידיאל הנבואי, העומדים בינו ובין החיים ומוליכים את השפעתו בדרכים עקלקלים⁵⁶, בכל שעה לפי צרכה, מבלי להקפיד על טהרתה ושמירת עצמותה בדדתה לעולם המעשה.

כך אני מצויר לי את הנביא בצורתו הטהורה. קויה היסודיים של הצודה הזאת מוצאים אנו בכל נביאי האמת, שעמדו להם⁵⁷ לישראל מימי הושע ועמוס עד ירמיהו ויחזקאל, אבל יותד מכולם בולטת היא בכל יפעתה⁵⁸ באותו הצויר האידיאלי של "אדון הנביאים".

כשיוצא משה מבית הנוכו לשוק החיים, מיד הוא פוגש בעלבון⁵⁹ הצדק, ומבלי להתרבות מחשבות, תובע הוא תיכף את העלבון הזה ותיכף מתגלע⁶⁰ הריב הנצחי שבין הנביא ובין החיים.

לעתיד לבוא³⁹, לדור שעדיין לא בא ולאדך שעדיין לא נכבשה, והמסורת לא העלימה מאתנו, שבין החוקים המיוחסים למשה יש שיצאו לפעולה דק לאחר כמה דורות ויש שלא נתגשמו בחיים בשום זמן. אלא מה הוא משה?

זאת ידעה המסורת והודיעה לנו בדברים מפורשים: "ולא קם עוד נביא בישראל כמשה"⁴⁰, הרי אומר: ⁴¹ נביא הוא משה, ולא נביא כשאר נביאים, שמציאותם המוחשית נתגלתה בעמנו בצורתה האמתית דק בימי המלכים, אלא — כמו שקראו לו למשה בדורות המאוחרים — "אדון הנביאים"⁴², כלומר טופסה⁴³ האידיאלי של הנבואה הישראלית במובנה היותר צרוף והיותר נעלה.

ושבו סוקר אני בלבי בבת אחת כל מה שהעליתי זה כבר מתוך קריאה ומתוך עיון על דבר מהותה של הנבואה הישראלית ומעמיד אני את הכל על העיקרים האלה:

שתי תכונות יסודיות יש לו להנביא, שבהן הוא נבדל משאר בני אדם:

א) הנביא הוא איש האמת. רואה הוא את החיים כמו שהם וקולט רשמיהם בלי נטיות עצמיות, ומה שרואה הוא מגיד כמו שרואה, בלי חשבונות צדדיים. ומגיד הוא את האמת לא מפני שרצונו בכך, לא מפני שבדק ומצא, שכן מחויב הוא לעשות, אלא מפני שכן מוכרח הוא לעשות, מפני שזו היא תכונה מיוחדת לרוחו, תכונה, שאין ביכולתו להשתחרר ממנה, אפילו אם רוצה הוא להשתחרר. ויפה אמר אחד החוקרים האנגליים (Carlyle): כל אדם יכול להגיע למעלת הנביא בבקשת האמת, אלא שכל אדם יכול להיות כך, באמצעות רצון כביד ויגיעה מדובה, והנביא אינו יכול לבלתי⁴⁴ היות כך, לפי שזהו עצם טבעו.

ב) הנביא הוא איש הקצוות⁴⁵, מצמצם הוא דעתו ולבו באידיאל שלו, שבו הוא מוצא תכלית החיים ולו הוא רוצה לשעבר את החיים עד הקצה האחרון, בלי שיור כל שהוא. בפנימיות נפשו נושא הוא עולם שלם, אידיאלי, ולפיהו יעמול לתקן גם את העולם החיצוני, המוחשי. מכיר הוא הכרה בדורה, שכן צריך להיות, וזה מספיק לו בשביל לדרוש בכל תוקף, שכן יהיה באמת, ואינו יכול לקבל שום אמתלא⁴⁶, ואינו יכול להסכים לשום פשדה, ואינו נח מזעפו⁴⁷ ותוכחתו⁴⁸, אף אם כל היקום⁴⁹ יתנגד לו.

ומתוך שתי אלו התכונות היסודיות יוצאת תכונה שלישית, המודרכת

בבידוד גמור, שמשא האיש לא היה כלל, או שלא כך היה, לא יגרע על ידי זה מאומה ממצאאותו ההיסטורית של משה האידאלי, זה שהלך לפניו לא דק ארבעים שנה במדבר סיני, אלא אלפי שנה בכל ה"מדברות"²⁴, שהתהלכנו בהם ממצרים ועד הנה.

וכשם שמציאותו של משה זה אינה מוטלת בספק אצלי, כך גם מהותו ברורה לי ואינה עלולה להשתנות על ידי שום "מציאה"²⁵ ארכיאולוגית. וכך אני אומר: הרי האידאלי הזה נוצר ברוח עמנו, והיוצר — בצלמו²⁶ יוצר. צורות כאלה, שבהן מגשם²⁷ רוח העם את שאיפותיו הפנימיות, הולכות ומתדקמות²⁸ בו כמו מאליהן²⁹, שלא מדעת וכונה ברורה, ועל כן אי אפשר להן אמנם, כידוע, להנצל מ"קשוטים" יתדים וזדים, ואין מדקדקים עמהן³⁰ בפרטים, שיהיו כולם מכוונים אל הרעיון העיקרי; אבל כשאנו מסתכלים בכללותו של הציור, מוצאים אנו בו תמיד אותו הרעיון העיקרי, שבשבילו נוצר, אותו הגרעין, שמתוכו צמח כל האילן.

ובכן הנני סוקר בלבי בבת אחת כל המסורה³¹ על דבר משה ושואל אני את עצמי קודם כל: מה טיבו של משה? כלומר מאיזה מין הוא האידאלי הלאומי, שנתגשם במשה? שהרי אינה דומה צורתו של גבור-מלחמה לזו של גבור-מחשבה וכו', וכשאנו באים להסתכל בציור, צדיכים אנו לברר לעצמנו ראשונה, מה טיבו של האידאלי, שראה הצייר בדוחו ורצה לצור לו צורה.

ומסתכל אני בדמות דיוקנו³² של משה ומוסיף לשאול:

איש-מלחמה הוא זה?

לא! שהרי אין בכל הציור שום רמז לגבורת-הזרוע ואין אנו מוצאים את משה אף פעם אחת עומד בראש המחנה ועושה נפלאות במלחמה עם האויב. דק במלחמת עמלק³³ אנו רואים אותו על שדה המערכה, אבל הוא אינו אלא עומד ומתבונן במהלך המלחמה ומשפיע על גבורי ישראל מכוחו המוסרי, מבלי להיות עמהם בגוף המעשה³⁴.

או איש מדיני הוא?³⁵

לא! שהרי כשהוצרך לעמוד לפני פרעה ולשאת ולתת³⁶ עמו על ענינים מדיניים, לא מצא ידיו ורגליו³⁷ בלי עזרת אהרן אחיו, שהיה לו "לפה"³⁸.

ובכן — "מהוקק" הוא?

גם זה לא! שהרי כל מחוקק נותן תורתו לבני דורו, בהסכם לצרכי חיייהם באותו זמן ובאותו מקום, שהוא והם חיים בו. אבל משה יוצר חוקים

אחד מהם לעצמו היא בודאי "אמת" במובן המוזשי, אבל — אמת שאינה מוסיפה ואינה גורעת כלום, ולכן היא כאלו אינה, במובן ההיסטורי. "זורטר" ¹¹ של גיטה, למשל, לא היה אלא ציור דמיוני, אבל מאחר שהשפעתו על הדור ההוא הייתה גדולה כל-כך, עד שרבו בגללו המאבקים עצמם לדעת, — הרי הוא מצוי אמתו במובן ההיסטורי הרבה יותר מאיזה אשכנזי ¹² מוחשי, שחי באותו הדור לא בדמיון, אלא במציאות ממש, ומת ונשכח מלב וזיה כלא היה, ועל כן איני מתפעל כלל, כשמעלים המלומדים במצודתם ¹³ איזו "אמת" חדשה ביחס לגבור היסטורי ידוע, כשמראים הם באותות ומופתים, שפלוני הגבור הלאומי, החי בלב העם ומשפיע על הלך רוחו ¹⁴, לא היה ולא נברא, או שהייתו המוחשית לא היתה דומה כלל לתמונתו שנחקקה בדמיון העם; — אלא אומר אני לעצמי במקדים כאלה: כל זה טוב ויפה, ובודאי עתידה "אמת" זו למחוק או לשנות סעיף אחד או פרק אחד מספדי האדכיאלוגיא, אבל ההיסטוריא לא תמחק את גבורה בשביל כך ולא תשנה את יחוסי ¹⁵ אליה, לפי שההיסטוריא האמתית אין לה עסק ¹⁶ עם פלוני בן פלוני האיש המת, שלא נגלה אלא למלומדים ולא לכלל העם; היא יודעת אך את הגבור החי, שנחדת בלבבות והיה לכוח פועל בחיים, ומה לה ¹⁷ אם היה הכוח הזה בזמן מן הזמנים אדם חי מהלך על שתיים ¹⁸, או שלא היה מעיקרו אלא ציור נפשי, שנקדא עליו שמו של איזה אדם מוחשי? בין כך ובין כך מציאותו ודאית ¹⁹ לה, מפני שפעולתו מורגשת לה.

ולפיכך, שאני קודא את ההגדה בליל פסח ודוחו של משה בן עמרם — זה גבור הגבורים, הנצב כעמוד אוד על מפתן ההיסטוריא שלנו — מדחפת לפני ומדוממת אותי ל"עולם העליון" ²⁰, — איני חש ²¹ כלל באותה שעה לכל אותן השאלות והספקות, שחכמי אוה"ע ²² מונים אותנו בהם; אם באמת היה האיש משה במציאות, אם באמת חי ופעל באופן מתאים למה שמקובל באומתנו, אם באמת היה הוא "מושיעם של ישראל" ונותן התורה הזאת בצורה שנשתמרה בדינו, וכדומה מן השאלות; — אלא מבטל ²³ אני בלבי כל אלה בבת אחת בתשובה פשוטה וקצרה: זה משה האיש הקדמון, שאתם מבקשים לברר מציאותו ומותו, אינו ענין אלא למלומדים שכמותכם, אבל אנו יש לנו משה אחד, משה שלנו, זה שצורתו קבועה בלב עמנו מדור דור והשפעתו על חיינו הלאומנים לא פסקה מימי קדם ועד עתה. ומציאותו ההיסטורית של משה זה אינה תלויה כלל בחקירותיכם, כי אף אם הייתם מצליחים להראות

אחר העם

משה

כשאני שומע את החוקרים מתפלספים¹ ברבר השפעתם של "גבורי ההיסטוריא" על מהלך החיים של המין האנושי, שהללו אומרים: "הגבורים" הם יוצרי ההיסטוריא, והעם אינו אלא חומר ליצירתם; והללו אומרים: לא, כי העם הוא הכוח המקורי, ו"גבוריו" בכל דור הם אך תולדות² מחויבות³ ממצבו של הדור; כשאני שומע את הוכחים האלה, אומר אני לעצמי: כמה עלולים הפלוסופים לעצום עיניהם מראות מה שלפניהם ולבקש בדרכים רחוקות את הקרוב להם! והרי הדבר גלוי, שגבורי ההיסטוריא האמתיים, כלומר אלו שנהיו לכוחות פועלים בחיי המין האנושי לדורות⁴, אינם כלל בדיות מוחשיות⁵ שהיו במציאות באיזה זמן. כי אין לך גבור היסטורי, שלא נצטיירה צורתו הרוחנית בדמיון העם באופן שונה לגמרי ממה שהיתה במציאות, והציור הדמיוני הזה, שיצר לו העם לפי צרכיו ונטות רוחו⁶, הוא הוא הגבור האמתי, שהשפעתו מתמדת והולכת, לפעמים אלפי שנה, — ולא האוריגניל⁷ המוחשי, שהיה זמן קצר במציאות, והעם לא ראהו כלל כמו שהיה.

וכשאני רואה את המלומדים מתאבקים בעפר⁸ ספרים וכתבים עתיקים, בשכיל להעלות מקברם את "גבורי ההיסטוריא" בצורתם האמתית, ומאמינים הם עם זה, שמאבדים מאור עיניהם לשם "האמת ההיסטורית", — אומר אני לעצמי: כמה עלולים המלומדים להפליג⁹ בערכם של חדושיהם, ואינם רוצים לראות דבר פשוט זה, שלא כל אמת ארכיאולוגית היא גם אמת היסטורית. האמת ההיסטורית אינה אלא זו, שמגלה את הכוחות הפועלים בחיי החברה האנושית. כל שפעולתו בחיים ניכרה, אף אם מצר עצמו אינו אלא ציור דמיוני, הרי הוא כוח היסטורי ממשי ומציאותו היא היסטורית; וכל שאין רשומו¹⁰ ניכר במהלך החיים הכלליים, אף אם מצר עצמו אין מציאותו המוחשית בזמן מן הזמנים מוטלת בספק, אינו אלא אחר מאלפי רכבות הנמצאים, שמציאותו של כל

אחד העם, מבחר מאמרים, מבואר בידי ד"ר י. פרנקל, הוצ' ראובן מס, ירושלים, תש"י, עמ' 29; 45; 50; 51; 62; 64.
 קופמן י. — "עיקרי דעותיו של אחד-העם", "התקופה", כ"ד, עמ' 421—439;
 קלזנר י. — "יוצרים ובונים", כרך ב', עמ' 25—51;
 שילר ש. — "סופר לוחם", אח"ע, כתבים, ירושלים, תשכ"ז;
 שטרייט ש. — פני הספרות, א', עמ' 200—220;
 פיכמן י. — אחד העם, "כנסת", אודיסה, עמ' 275—284.

לציון זאת התחדשות החיים במולדת העתיקה. משה הוא האיריאל של האומה, אידיאל שהתגלם בצודה מוחשית ברמותה של אישיות נעלה, המסמלת את המהות הרוחנית של העם הנבחר. גציאותו של משה הנה אמת היסטודית. האיריאל הלאומי הוא לפיכך לא איש מלחמה או מחוקק אלא נביא. סגולותיו העיקדיות של הנביא הן "איש האמת, איש הקצוות ונושא דגל הצדק המוחלט".
הובא כאן החלק הדאשון של המאמד בלבר.

ממאמדי: "משה"; "עבד ועתיד"; "לא זה הדרך"; "על שני הסעיפים";
"כהן ונביא".

ביבליוגדאפיה:

דשימות ביבליוגדאפיות: פ. לחובד — תולדות הספרות העבדית
החרשה, חלק ג', כפד א', עמ' 219; יתנן פוגדבינסקי — הדפסה מיוחדת
מתוך קרית-ספר; הרשימה כוללת כל מה שנכתב על אחד העם בעברית
עד תדצ"ה.

תולדות חיו: אחד הים — "פרקי זכרונות", "רשומות", כרכים ה', ו';
"אגרות אחד העם", כרך ג', עמ' 133—134; גליקסון מ. — "אחד העם,
חיו, פעלו", ירושלים, תרפ"ז, 176 עמודים; קלוזנר י. — "יוצרים
ובונים", כרך ב', עמ' 1—42.

הערכות וביקורת:

מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן,
הוצ' יבנה, 1959, עמ' 19—21.
כל כתבי אחד העם, ההקדמה מאת ח"י רות, הוצאת דביר,
1947.
תולדות הספרות העבדית החדשה, מאת א. בן-אור
(אודינובסקי), הוצ' ירעאל, 1951, כרך ב', עמ' 142—177.
תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובד, הוצ'
דביר, תשי"ז, ספר שלישי, חלק ראשון, עמ' 181—208.

אחד העם (אשד צבי גינצברג)

(1856 — 1927)

סופר ופובליציסט, נולד באוקראינה למשפחה חסידית. עוד בנערותו פנה לתרבות ההשכלה. מאמרו הראשון "לא זו הדרך" פורסם באודסה ב"המליץ" (1889) וזכה לתגובות גמרצות וסותרות. באותה תקופה נוסד בהשפעתו אגודת "בני משה", וכן יסד וערך את הירחון "השילוח" בברלין. ב־1907 התישב בלונדון, ועמד בראש המתנגדים לציונות המדינית של הרצל. ב־1912 עלה אחד העם לארץ ישראל והתישב בתל־אביב. על אף בריאותו הלקויה שקד על עבודתו הספרותית ונטל חלק פעיל בחיים הציבוריים.

אחד העם שימש את בני דורו בבירור בעיותיהם העומדות על הפרק. ערכם של מאמריו לא חלף עם הזמן, מאחר שלא צמצם את דיוניו בתחומי הבעיות האקטואליות בלבד אלא העלה את מאמריו לדרגת מחקרים מדעיים־היסטוריים. מאמרים אלה קובעים את החוקיות הפועלת בחיי היחיד והציבור ומגלים את שורשיהם ההיסטוריים־פנימיים, ומסיבה זו ערכם קיים לגבי כל דור ודור. כמו כן פיתח אחד העם את רעיון נצחיותו של עם ישראל ויחודו על בסיס היעוד הנבואי, וקרא להקמת מרכז רוחני בארץ ישראל לשם מימוש האחדות הלאומית של העם הנבחר. השקפה זו, המנוגדת לשיטת הציונות המדינית (שפותחה על־ידי הרצל וסיעתו), עוררה פולמוס נרחב בתנועה הציונית.

הפובליציסטיקה של אחד העם בנויה על דרך ההרצאה הדוקטורינית. מבנה המאמרים, סגנונם ובהירותם הלשונית מהווים מלאכת מחשבת ספרותית, ורבה חשיבותם והשפעתם עד ימינו.

"משה"

המאמר "משה" הוא המשך למאמר "כהן ונביא", בו הדגיש אחד העם את היעוד הנבואי של האומה. יעוד זה כופה את העם היהודי את השיבה

ונגלו השמים, שמים בהירים וזרועי כוכבים. ומעל לגג הדיד הפתוח שטה לה הלבנה בנחת... בנעימות שטה לה ועברה... היא אך עברה, והזקן דומז בידו השמימה — וגם הם נפתחים. חצי שעד לימין וחצי שעד לשמאל... ושוטף במדומים שפע של אור, אור אלהים רוטט, ומתוך האויר השוטף, הרועד נשמע קול נגינה וזמרה. הפמליא¹³⁷ של מעלה אומרת "חצות", מלאכים משורדים, מדרגים מלאכים — מנגנים. ובפי כלם נגון אחד, ואל הנגון ההוא מכון בטנו של אברהם'ל, מרחף הוא ועולה אל עולם הזמרה, אל האויר המתנועע והמתנשא והרועד במדומים — —
ונדעש העולם ונפחד...

ושוב דמו הזקן למעלה, וננעלו שעדי השמים, נפסק קול הזמרה, כוכבים שטים ונוצצים מתוך דטט, כאילו מתוך נחת דוח טמירה¹³⁸ ועצובה — —
ודמו עוד, ושני חצאי הגג יורדים זה לזה ומתלכדים, וסוגדים את התיבה... הנאספים — משתוממים עוצדים נשימת אפם, ואברהם אינו מדגיש בכל זה — הוא עושה את שלו והבטנון את שלו:
— בו, בוה, בוהה, בוהה...

ופתאם הבטנון עם הקשת נפלו מידי אברהם'ל, והוא קם, פנה כנפי הקהל, התחיל "שמע ישראל", ובקול הנגינה ממדומים... והתעלף —
הזקן תפס בו, ולמצדים נתן צו:
— שאוהו אל בית־ההקדש!¹³⁹ —
מלאו אחדי צו.

הרב מקדוקא, — אומר הזקן, לאחד שנשאו את אברהם'ל — לא למשתה־חתונה באת, כי אם להלוית־¹⁴⁰ המת. אברהם'ל נתבקש לפמליא של מעלה, בטנון נעדר¹⁴¹ שם...
ונעלם יחד עם בני־לויתו¹⁴²...

וכך הוה.
למחרת היום נפטד אברהם'ל בבית־המדרש, והרב מקדוקא וכל האורחים לוו אותו אל בית־העולם.¹⁴³
אומדים, שאותו זקן היה ד' לייב שדה'ס...
הרבד מתקבל על הלב!

והבטנון עושה את שלו...

— בו, בו, בוה, בוהה...

מה זאת?

ופחאם, מעבירים הכל עיניהם מעל הרב מקרוקא אל הדלת התיכונית¹²³, משם נשמע רעש, קול צעדים נשמע, מלצרים ממחרים לפתוח, קוראים בבהלה: — לא, לא; סעודת עניים¹²⁴ תהא בפני עצמה...

מתחילים להביך, עניים רוצים להכנס. הרב מקרוקא פוקח את עיניו ורוצה לומר דבר מה, מן הסתם, שיתנו להכנס, מעצמו מובן...

אבל באותו רגע נראה בפתח איש זקן בספודיקיול¹²⁵ קרוע, זקנו ופאותיו הלבנות פרועות, — מחזיר על הפתחים¹²⁶ בתוך שאר חבריו: אהל עינים לו, והעינים מישירות¹²⁷ ומפיקות חכמת מלכים ותנועת ידו כתנועת יד מלך — ונבהלו המלצרים ונרתעו לאחוריהם... רמז בתנועת יד ופנו לו דרך והזקן הלבוש בגדי קובץ-עליד¹²⁸, בעל העינים והתנועות של מלך, נכנס, ואחריו חברת עניים כמותו, והוא בא לאמצע הדיר ונצב. מאחוריו כל חברת הקבצנים — והקדואים נדהמים ומחדישים, הרב מקרוקא גם כן, ואברהם'ל אינו מרגיש ועושה את שלו, גבו הכפוף, דואים, דועד, ידו מנהלת את הקשת אילך ואילך¹²⁹, והבטנון מתאנח:

— בו, בו, בוה, בוהה...

והמלך הזקן לבוש הטלאים¹³⁰ פותח את פיו — האורחים מתכופפים ע"ג השלחן מלפנים, משלחנות אחריהם קופצים אך בלאט, בלי דעש, על בהונות¹³¹ דגליהם — העינים נמשכות אל פי הזקן, כמו ע"י¹³² כשפים, נשואות אל שפתיו — והזקן קורא: — חצות! — ומוסיף אחרי דומיה קלה:

— הרב מקרוקא, — אברהם'ל מנגן "חצות"... אין אתה מאמין, הרב מקרוקא, הלא אזניך פקוחות, הט אותן ושמע¹³³! זוכה אתה לשמוע, כיצד אברהם'ל מנגן לחצות! בשביל זה השתלשל¹³⁴ הרבד שתחתן עם הפדנס מלובלין, שתהא טומאשוב באמצע הדרך... ואתה תשמע ובזכותך ישמעו כל המסובין... איש לפי מדרגתו... אתה הנך מבין בנגינה...

— בו, בו, בוה, בוהה — מנגן לו אברהם'ל את נגונו — והעולם מחדיש ותוהא, כאילו שלטו בו כשפים, והזקן מרים יד ימינו ורומז לספון¹³⁵, נבקע הספון ונפתח — חציו לימין וחציו לשמאל, כ"כנפי" ¹³⁶ הסוכה.

כסף, ומשתפך כל זה לתוך זמזומן העליז של הנשים אצל השלחן, — ועל גבי ההמולה צפה שיחה בעניני תורה אצל שלחנו של הרב מקרוקא — ופותרים הכליזמרים בנגון עליז... שלש קאפעלות הוגמות רועשות, מרב חרדה רוטטות¹¹² להבות הנרות ע"ג השלחנות וע"ג הכתלים מסביב. נשען הרב מקרוקא כמשענת הכסא ופניו מפיקים נחת, — מכין גדול היה בנגינה...

ומ"הפרייליכס" ¹¹³ עובדות הקאפעלות ל"וולאך" ¹¹⁴, עברו, באין מרגיש כשוחים על פני מים, — "וולאך" שיחה, שוטף — כנור קרוקאי מנגן, מרבר רבורים, פותה חדרי לבב ונשפך אל תוכם... ושלש קאפעלות מלוות אותו בנחת וברוך... ורומה, נחל שוטף, נהר תוויבסיל השתפך בנהר, והוא מתנדר בנחת, והומה ורטט לכבוד החתן והכלה ולכבוד הרב מקרוקא ושאר האורחים היקרים, וצפורי פלאים מרחפת על פני המים ומנגנת נגון כה מתוק, מלא חן וחנינה — וקול הכנור "יעלה" ¹¹⁵ חרישית ועוד "יעלה", זו אחר זו; והנה עליה — קולות עליזים, שמחים, צוהלים — ושוב ירידה ל"יעלה" — אמנם, יום שמחה וששון הוא היום, אבל שכינתא בגלותא! ¹¹⁶ ושוכ תרועת ששון: בכ"ז ¹¹⁷ חתונה כזו, קבוץ של לומדים רזה, והרב מקרוקא בראש (את הנגון חבר החזן מליבלין...), והקאפעלע נסחפת עם הזרם, הכלים רועשים, הקולות עולים מעלה מעלה, מטפסים מתוך חדרה ממודגה למדרגה...

ולפתע פתאם נפסק הכל, כאילו פקעו לפתע פתאום כל הנימין ¹¹⁸, נאלמו דום ¹¹⁹ כל הכלים — רממה, ובתוך הרממה: בו, בו, בוהה... קול הכטנון. אברהם'ל לברו מנגן. כל העינים נשאו אליו, נתלו על גבו — הס, אין מעיף עפעף, וידו של אברהם'ל מנהגת בקשת!

— בו, בו, בוה, בוהה...

זאת עשו הכליזמרים במכוון, לשמח בזה את הקהל...

אבל הרבר לא עלה בידם...

עומדים הם ומצפים, שיפרץ העולם בשחוק, אך העולם מביט באברהם'ל ומעביר עיניו על הרב מקרוקא; במעמדו אין צוחקין, הפנים מתקמטים, השפתים מתעוותות¹²⁰, השחוק מתפוצץ לרסיסים בתוך העינים, אבל עוצרים אח הצחוק בכל מאמצי כח. הרב מקרוקא מחשה! ¹²¹ הרב מקרוקא יושב, נשען על כסאו, השטריימ'ל ¹²² על משענת הכסא. גבותיו מורדות על עיניו -- האם אינו מנמנם, הרב מקרוקא?

מעשה ובטומאשוב היתד. חתונה גדולה, חתונה, שאינה נקריה אלא פעם
ביוכל!⁹⁶

אטו מלתא זוטרתא⁹⁷ היא! הפרנס-חודש⁹⁸ מלובלין התחתן⁹⁹ עם הרב
מקריקא, וטומאשוב -- באמצע הררך!
רוצה הפרנס מלובלין להנות את הרב מקרוקא בשמחת חתונה -- למען ידע
עם מי התחתן!

מצוה הוא להוציא מן המרתף חבית של רינרי¹⁰⁰ זהב להוצאות¹⁰¹ החתונה;
שוכר ושולח לטומאשוב מלצרים, להכין הכל כיר המלך¹⁰² -- כיאות לגביר
בתוך אחיו ולפרנס-חודש מלובלין, שזכה להתחתן את הרב מקרוקא!
באים המלצרים מלובלין לטומאשוב ומבקשים קודם כל מקום מרווח לחתונה:
אורחים מלובלין יבאו, אורחים מקרוקא ואורחי המקום, ערת טומאשוב! ובכן --
גבירים, בעלי בתים, מיוחסים, למדנים, רבים יושבים על כס מדין¹⁰³ ...
ושלש קאפעלות תהיינה מנגנות: הקאפעלע מלובלין, הקאפעלע מקרוקא,

והקאפעלע מטומאשוב, שאינה רוצה לוותר על זכותה בעד כל הון דעלמא¹⁰⁴!
ובקצה העיר, כמעט מחוצה לה, עומד דיר¹⁰⁵ גרול, שמיבשים בו בימות
החורף עצים, עתה הריר ריק, העצים -- על גרות הווייכסיל, מוכנים לשוט
לראנציג... נפלו המלצרים על המציאה ושכרו על חשבון הגביר את הריר
הגרול כתיבתו של נח, מצאו צייר וצייר אותה מבפנים בכל מיני ציורים נאים,
וקשטו אותה, כסוכה, בכל יריעות יקרות, והעמירו שלחנות מן קצה התיבה אל
הקצה, לגברים לחור ולנשים לחור, ועל הקירות תלו פנסים של ניר וקנים.
רחבות -- בשביל ארבעים מנינים נפש. ומבואות -- לנשים לחור, למלצרים
לחור, מבוא מיוחד למנגנים, ושער גרול באמצע להקרואים¹⁰⁶ ה"גבדים" וע"ג
מצויר כתר תורה, לכבוד הרב מקרוקא ואורחים אחרים...

והגיע התור¹⁰⁷, הוא יום החופה, ואורחים באים ובאים, בעלי בתים בעיר
מביאים את האורחים בצל קורתם¹⁰⁸ בכבוד גרול. מפנים לפניהם את מבחרי
חרריהם... וכשהגיעה השעה המוצלחת, והתכנסו אחר החופה לסעודה הגדולה,
וכשנרלקו הנרות במאורות שעל השלחנות ובפנסי הניר והקנים ע"ג¹⁰⁹ הקירות,
והתנוצצו נזמי הנשים, השביסים¹¹⁰ ובתי-הנפש¹¹¹ -- נמלא הריר אורה, ועל הכל
אור התורה -- הלומרים, מלובלין וקרוקא, לומרי טומאשוב באמצע... והרב מקרוקא
בראש.

הולכת שורה של מלצרים, נושאים קערות גרולות מלאות רגים, מצלצלים כלי-

ואינו שותה ואינו מדבד אליה; חשבונות עם הקאפעלע עושה היא, את חלק הרווח מוסרים לידה... ומה היא הסרה עוד? ולאברהם'ל כנדאה, גם כן לא חסד מאומה. בתחלה נהדרו בו⁸⁸ המנגנים, טענו שאינו מכון אל הנגון; שזבטנון שבידו מנגן בפני עצמו... הם פוסקים כבד מנגינתם, ואברהם'ל עודנו עושה את שלו בתכלית השלמות, כאילו הוּנָּה משתתף בקאפעלע אחדת, המנגנת באיזה מקום במדחק, ושאיין איש שומע אותה, אלא הוא בלבד. אבל במשך הימים הסכימו⁸⁹ עמו... אצל "פדיק" ידעו כבד מה לעשות. כשבא הנגון לידי גמד, אחד מחבדיו תופס בקשתו של הבטנון ועוצר בעדה, — ובחתונות של יהודים נוהגים לו ככונה להמשיך את נגונו, והעולם מתפקע מתוך צחוק; הנאספים צוחקים, בפרט המסובין בשעת הסעודה הגדולה!

והקהל ודאי שהפיק⁹⁰ רצון מעם אברהם'ל. הוא שותק תמיד. אינו צועק ומחרף ומקלל כחבריו. בשעת מחול הוא פונה עם בטנונו אל הקיר, וגבו אל המחוללת... ובשום אופן⁹¹ אינו טועם במשתה חתונה: פתו בסלו... ואין דואה אפילו, אימתי הוא אוכל. והעיקר, בכל ימות השנה אפשר לצאת בו ידי חובת קודא⁹² לבית-הכנסת.

הא כיצד?

מנהג היה בידו של אברהם'ל זה, ששתי פעמים ביום ערב ובקר הוא אומר "שמע ישראל" ומנגן על בטנון. בבקר כשזרחה החמה, לעת ערב כשהחמה שקעה, ועוד הוא מנגן "חצות"...⁹³ בבקר ובערב היה מקים מצוה זו מחוץ לעיר על יד הנהר על האחו, ובחצות לילה בשוק. וקולות בטנונו היו משתפכים בדומית הליל וחודרים דרך שערים ודלתות ותריסין אל הבתים, אל תוך הלבבות... ורצופים הקולות תמימות עמוקה ומלבבת, וכל מי שפטיש השמש לא העירה, מתנער לקול הבטנון: בו, בו, ביה, ביה... ויהודינו קופצים מעל משכבם וקמים לעבודת הבורא⁹⁴, מדליקים נרות ודצים ל"חצות". —

הפריצים עוזבים בשעת מחול את דעיותיהם וקופצים בועם אל אברהם'ל

שלא התכוון אל המנגינה, ומורטים פאותיו; הנאספים אל משתה של יהודים,

מתבדחים מלעיגים לאברהם'ל, אבל המתנעד לקול בטנונו לעבודת הבורא מתלונן:

— המסכן... תם⁹⁵, ואיזה דבד צפון במנגינתו התמה..
ועוד אומרים:

— נשמה אלמת... רוצה לדבד עם בוראו ובפיו אין לשון...

יול הולך ויום בא, הקור הוקל, השלג גמס במקצת... יום הששי בא, הולכים לכבוד שבת אל המדוזק, שואלים זה לזה על בטנון — אין יודע חדשות. ופתאום קרון של אכר בא ונצב בטבור השוק, ובקרון — הבטנון הקפוא... מהרו ונטלו את הבר-מינן⁷² וקברוהו לפני הדלקת הנרות... גזירה⁷³, שמא ינדע לפקידים ויצוו לנתתהו, וכמעט⁷⁴ שלא הגיעו לידי זלזול שבת. למחרת, האלמנה מעכבת הקריאה, — חמשה "תולעים" פעוטים השאיר לה הבטנון. במוצאי-שבת⁷⁵ מתאספים לאספה, קוראים להמנגנים... לקהל אין שום מוצא⁷⁶ לכסף, ועצתו שתסתפק המקהלה בלי בטנון ושכרו יתנו לאלמנה; טוענים הכליזמרים⁷⁷: אי אפשר! קאפעלע בלי בטנון לאו שמה קאפעלע; — בשמחות של יהודים, אפשר אולי, אם יצו הקהל, לצאת ידי⁷⁸ חובת מקהלה בלי בטנון, אולם "פריץ" בלי בטנון לא ישא רגלו למחול... טוען הרב, שלקיים גפש מישראל שוה יתר הרבה מקאפעלע וממחולו של פריץ; טוענים הכליזמרים, שהרב, במחילה⁷⁹ מכבודו, בטלן⁸⁰ בעניני נגינה... וקם רעש: שקצים⁸¹! —

בין כה וכה, והחוקר והדורש שלנו, אותו בעל-בית, שכה התחכם לחקר את הבחור, קם והקיש על גבי השלחן:

— הסו, רבותי!

הוא טכס עצה⁸², בחור יש בעיר, שנפשו חשקה בבטנון והוא יודע ודאי לבגן... יעמדו וישיאו בחור זה לאלמנה, ויהי הזאב שבע גם הכבש שלם, — הקהל יצא ידי חובתו!

אפשר שנאמרו הרברים לשם בדיחה בלבד, אולם הקהל והרב מצד אחד והמנגנים מצד שני אחוזו בעצו זה, כאחוז הטובע בקרש; האלמנה גם היא הסכימה לכך והבחור אברהם גם כן, ועוד באותו חרש העמדה החופה... ובהיסח-הרעת⁸³ עברו לידי הבחור אברהם אשה וחמשה ילדים ובטנון עם קשת.

את⁸⁴ אשתו הוא חי בשלום: הביתה אינו בא; לן הוא בחוץ לפני הפתח. כל היום הוא סיבב בשוק או מחוץ לעיר מתבודד לבפשו; חוץ⁸⁵ כשיש איזו שמחה בעירה או משהתה אצל פריץ, והוא מנגן שם.

כשהוא רעב, הוא בא, מקיש בחלון. מוציאה לו אשתו פת לחם, והוא נעלם עד אשר ירעב שנית... השכנות שואלות את ה"בטנונית"⁸⁶ לשלום-הבית⁸⁷, והיא שוחקת: מאשרה היא בבנות! למה צריכה אשה זקנה? הוא אינו אוכל

הפעם נראתה בת־צחוק על־פני הבחור :

— מהתל⁵⁸ אתה בי, בעל־הבית ; אבא אינו עונש !

בינתיים דפקו לתפלת מנחה, ובעל־הבית קם ומהר אל בית־המדרש, להתפאר בין מנחה למעריב באזני המתפללים, איך הקר ודרש את הבחור.

דבר זה עלול היה כמובן, להיות ענין לענות בי לכל העירה כלה, אלמלא מעשה אחר שאירע.

לקתלה היתה מקהלת מנגנים, קאפעלע⁵⁹ בלע"ז : שני כנורים, חליל, אבוב⁶⁰, מצלתים⁶¹, מה שקורין "בימציקצק"⁶², וכדי שתהא ה"קאפעלע" שלמה, היה, כנהוג, גם בטנון⁶³. קאפעלע עניה, מנגנת בשמחות וחתונות של יהודים, מאספת קצת מעית בפורים וחנוכה, ופעמים, כשהיו המנגנים האחרים בהסביבה עסוקים היו מזמינים אותה גם למשתה של פריצים פחותים. בחריפות בנגינה, מעצמו מובן, קאפעלע זו לא הצטיינה ...

ואירע מעשה : בימות החורף, קאפעלע חוזרת לפנות בקר ממשתה של "פריץ"⁶⁴. והקאפעלע מבוסמת⁶⁵ קצת, לאכול כדבעי⁶⁶ — אסור, אכלו כזית⁶⁷ מלחמם ... והולך "העולם"⁶⁸ מפוזר, זה מזמזם, זה הומה⁶⁹, זה מקלל ; והבטנון שכליו⁷⁰ כבד ביותר, נגרר אחריהם לאטו, בשלג, כל עוד רוחו בו⁷¹, — איש זקן היה וחלוש. קורא הוא לחבריו הצועדים לפניו ומתחנן, שלא ימהרו כ"כ⁷² ושלא יעזבוהו לבדו — אין שומע, ומפורים הם, כאמור, זה בכה וזה בכה⁷³. בינתיים מתחילים לדיב זה עם זה, מתחילים לקלל זה את זה, לרגלי סכסוך⁷⁴ בחשבון. כאמור, מבוסמים ... בינתיים האויר משתנה ; ושלג חדש בא בסעדה, "העולם" נושא את רגליו ופוסע פסיעות גסות ; פג⁷⁵ קצת היין ומתחילים רצים. באו אל העיר, וממהר איש איש לביתו ונופל, כהריוג על מטתו, — אולם שנתם לא ארכה עליהם. הבטנון לא שב, וזוגתו⁷⁶ רצה⁷⁷ על בתי המנגנים ביעקת שבר, מושכת אותם מעל מטותיהם : היכן בעלי ? היכן בעלי ?

שכורים עוד מיין ואחוזי שנת⁷⁸, מתנערים הם בקושי ומתחילים להבין בקושי מה שמדברים אליהם. וכשדבינו, אימה⁷⁹ חשכה נפלה עליהם, קפצו ורצו חוץ לעיר לבקש את הבטנון. ובשדה אין דרך ואין משעול, תכריכים⁸⁰ לגנים וחלקים — שלג רענן, רך ותמיב, נא ומצא היכן מוטל הבטנון — — ושבים הם כלעזמת⁸¹ שיצאו. עוד תקוה אחת, אפשר התחכם הבטנון וסר אל אחד הכפרים.

ובעל-הבית, שלא ראה ולא הרגיש בנעשה באויר אוטם⁴² את אזניו וקורא:

— רב⁴³, רב!

הבחור מחזיר את זלילו לתוך חיקו⁴⁴, אבל לקול החליל יצאה גם בעלת-

הבית, אחריה — המשרתת, שני זוגות צעירים נגשו אל החלונות והציצו, ובעל-

הבית רוצה להתפאר בפניהם בחכמתו ובחזונו, והוא מוסיף ושואל:

— ובמה, בחור היית מתפרנס ביער?

— בפטריות!

הוא, לפחות, מבחין בין רעות לטובות בפטריות!

— וקודם לזה, בכפר?

— מכל אשר נתנו לי!

— מי היה נותן לך?

— זאכר, זאכרה, גם הכומר והמוזג⁴⁵...

— ומה היו נותנים לך?

והבחור ענה בתמימות, — היו נותנים לי כרוב, תבשיל חם, גם בשר, גם

לחם, אלא שהוא היה אוכל אך את הלחם, מאכלים אחרים היה נוטל וזורק לצפרים.

— ומשום מה רק לחם?

הוא אוהב אך ורק את הלחם... מאכלים אחרים הוא מתעב...

גם אותו הזקן ביער שאלו מה הוא אוכל, וכשהגיד לו שאינו אוכל אלא

לחם בלבד, שמח הזקן, ואמר שהוא אוהבו בגלל זה; ובגלל זה למדתי לדבר

עם אבא, — ואת הזקן כל-כך אוהב, כל-כך אוהב... וגם את "השמע" הוא

קורא בכוונה⁴⁶ גדולה משום שכך צוה הזקן...

ובעל-הבית אינו נותן לו עוד ללכת, ושואל:

— ואלמלי⁴⁷ היה מצוה אותך הזקן לגנוב?

היה גונב.

— לגזול?

היה גזול. אלא שלא יצוה עליו כזאת, — איש טוב הוא, אותו זקן.

— אבל אילו היה בא ומצוה עליך, למשל, לשפוך דם, לרצוח נפש?

היה עושה...

ולא היית מתירא מפני אבא?

— משום מה יהא ירא מפניו?

— מפני ענשו.

— ולהתפלל אתה יורע?

— להתפלל?

ומוכרח בעל־הבית להסביר לו את פירוש המלה. ואחרי תשעה קבין של שיחה³² טורדת, מתחיל הבחור לשער:

— לשוח³³ עם אבא?

— כן, כן! שמה בעל־הבית ועיניו מתזפכות מצחוק.

הוא יודע "שמע ישראל".

— מי למד אותך?

ומספר הבדור בגמגומים ורלוגים רבים שהלך מן הכפר אל העיר, ררך היער ופגע³⁴ בו ביער זקן נופלג³⁵ אחר, ואותו הזקן אמר לו מי הוא "אבא", וכיצד מסיחין עם אבא, כלומר — למד אותו "שמע ישראל". ובאמת אינו מבין פירושן של המלות בלשון אבא, אבל אותו הזקן אמר לו, שיש לאבא מזה נחת־רוח...

— ואימתי אתה קורא את ה"שמע"?

פעמים בכל יום... אני קורא ומנגן...

— מנגן? על איזה כלי?

בהיותו בכפר היה מנגן בעשבים, בגבעולי הסוף³⁶, אחר־כן למד לעשות חליל מעץ. כאן, בעיר, נתנו לו מתנה: חליל של חמר³⁷... ובחליל זה הוא מחלל ב"שמע"...

— ואם היו גותנים לך כנור?

פני הבחור כלהבים³⁸, עיניו מתזזות רשפים³⁹, ולשונו נעשית פתאום בת־חורין.

— כנור, הו, לו נתנו לי כנור! כלתו, בפשי לכנור, נפשי חשקה בכנור.

בכנור כזה שיש להמנגנים בעיר. ביחור ואותו הכנור הגדול, כזה שנושאים על רצועה של עור על הגב. — — —

— טוב מאד... יתכן שיתן לך מי כנור כזה, אבל הראה נא, אם אתה

יורע לנגן, במה כחך גדול...

והבחור מוציא מחיקו חליל חמר ומזולל...

הוא מחלל, וראה זה פלא: קול ברמה נשמע⁴⁰, מחנות צפרים נראו, והן מצפצפות, מצפצפות, כאלו הן עונות על חלילי הבחור. והבחור זרגיש בהן היכף ומיר, ונשא עיניו אליהן בחלילו, מתוך בת־צחוק⁴¹ נעימה. — הוא מכיר אותן...

— ושם־משפחתך ?
 הנהחור אינו מבין מה זה שם־משפחה ! איזה צורך לאדם בשם־משפחה ?
 ה ל כ ל ²⁸ אדם שם־משפחה ?
 — ודאי. כמה "אברהם" בעולם, יכולים להחליף...
 — ומה בכך ? כל אברהם — אברהם !
 — וגכן מי אתה, בחור ?
 — גנו של א ב א ²⁹.
 — ומה שם אביו.
 — אבא.
 — ואיה מקום מגוריו של אביו ?
 — במקום מגורי ³⁰ אבא שלך !
 הנהחור מרים את אצבעו למעלה.
 " כ פ ת ו ר ו פ ר ח " ³¹ — מחייך בעל־הבית ומוסיף ושואל :
 — ואב אחד אין לך ?
 — חס ושלום !
 — ואם יש לך ?
 — לאיזו צורך ?
 בעל־הבית מתגולל מתוך צחוק.
 — מותד ללכת ? — מבקש הנהחור דשות.
 אך עוד דברים לבעל־הבית.
 — תיכף, תיכף... ומאין אתה, חכם שלי ?
 — מן הכפר !
 — מה שמו, והיכן הוא הכפר ?
 זאת איננו יודע !
 — אבל דחוק מכאן ?
 הוא הלך, הלך, הלך...
 וכה הוא חוזר על ה"הלך" עד ששפתיו מתיגעות והוא מקצר ומסיים :
 — ועוד הלכתי...
 — כמה ימים וכמה לילות ?
 לא ענה.
 בעל־הבית חושב דגע ושואל :

— רק היום...

— ועד היום?

עד היום — התבלבל מאד. בדרך הלוכו פגש עכבר... ואותו העכבר היה מצפצף. ובלי ספק ונעה ולא מצא דרך. אחר־כך קראו לו ממרום... איזו צפור קראה לו, חזר לאחוריו, וכדומה, ואל מקום שליחותו בא היום... ואת האיש מצא וזה אמר לו... אך מה שאמר לו כבר נשכח, או שלא הבין לכתחילה. הפכפך¹⁹ הבחור, ומחייך הוא בתמימות ומבקש סליחה, ופושט את ידו הצנומה:

— פת לחם...

במשך כל הזמן לא אכל מאומה.

בעירה בלי מסחר ועסקים, בימות־החמה ימים אדוכים של בטלה, — יושבים להם בעלי־הבתים בחלונותיהם, מביטים החוצה ומפקקים... ושוב נושאים עיניהם אל השוק אולי ירחם, ויקרה דבר־מה, ויהי ענין לענות בו²⁰ ולהמלט מן השעמום.

ביום כזה, יושב לו בעלי־הבית מן הפקחים אצל חלונו ורואה והנה בחור עני זר. הוא קורא לו. יגש אליו אותו הבחור! כבר תפשו והוציא להרג²¹ את כל הזבובים. יחקוד וידרוש עתה אותו הבחור, הן²² חדש הוא מקרוב בא...

— סוד נא אל ביתי, בחור.

הבחור אינו רוצה, מנענע לאות סד בונ²³ את ראשו מימין לשמאל.

— משום מה אינך רוצה?

— כך!

בעלי־הבית מחייך. אנה²⁴ ה' לידו מציא²⁵ כשרה. אם הבחור אינו רוצה

לבוא אליו, יצא הוא אל הבחור.

— מה שמך, בחור?

— מה שמי? — חזר הבחור על השאלה — מה שמי? כמדומה²⁶ לי:

אכרהם!

— אינך יודע בודאי?

— בודאי... האריך²⁷ אפשר לדעת בודאי? ... איני יודע בודאי...

אפשר אברזום אפשר שם אזור...

יצחק ליבוש פדץ

שמע ישראל

ויהי היום ובבקר לא עבותי נראה בטומאשוב העידה, שעל גבול גליציה, בחור עני. ואותו הבחור מצניע לכת² ונחבא³, ואינו נראה אלא לפרקים⁴, כשהוא בא לבקש אוכל.

מילא⁵, כל הפושט יד⁶...

וכיון שהבחור ההוא אינו מבקש פרוטות ואינו לוקח שום מאכל, אלא פת תרבה⁷ — בודאי שאין בודקים למזונות.

אבל זר ומשונה הבחור. עינים לו והן כאילו צופות למרחקים ואינן רואות את הנעשה בד' אמות שלהן⁸. וכן האזנים, עושה הוא בתנווד אזנו⁹, כמו שעושין בעפעפי העינים, כאילו הוא חש וקולט תמיד קולות וצלילים ממרחקים... אף-על-פי שהדממה בעירה כהדממה¹⁰ קודם תקיעת שופר.

ומשום שהוא צופה ומאזין למרחוק, הוא נרעש¹¹ כשפונים אליו בדבר קל, ונחרד כאילו הרגיזוהו משנתו בעולם אחר...

וכשהוא שומע ועונה, אינו משיב אלא בתכלית¹² הקצור: "הן או לאו".

וכשצריך לענות יותר, הוא מתבלבל תיכף, ונאחז באיזה¹³ סבך¹⁴.

מצחו מזיע, עיניו נחרדות, וסוף-סוף משתתק. —

וכשרוצה איזה בעל-בית להשתמש בו לשם שליחות, הבחור נשמע לו; הוא הולך אחרי צו, אבל אינו ממלאו לעולם. נעלם הוא לאיזו ימים ושב, ודברים בפיו — מעולם התוהו¹⁵... ולא נחמת¹⁶ עצלות, חס ושלום¹⁷, אלא מתוך הרהורים והזיה, רחמנא ליצלן¹⁸...

— היית במקום פלוני?

— הן...

— ואותו האיש מצאת...

- חוליות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פגואלי, הוצ' דביר, 1953, עמ' 97—102.
- תולדות ספרות ישראל, מאת י. צינברג, הוצ' ספרית הפועלים, 1958 (תורגם מאידית ע"י ש. ז. אריאל וב. קורא).
- ראובן בריינין — מבוא ל"חסידות" של פרץ, ניו יורק, הוצ' קדימה. י. ז. ברנר, "כל כתבי", כרך ז;
- פ. לחובר, מחקרים ונסיונות, ספר 1, עמ' צה—קית;
- י. פיכמן, "מעברות", כרך א', עמ' 66—72;
- י. קלוזנר, "יוצרים ובונים", כרך ב, עמ' 123—164;
- א. א. קבק, "השלוח", כרך לו;
- מ. קליינמן, "דמויות וקומות", "השלוח" לב, עמ' 257—269;
- י. רבינוביץ, "הפועל הצעיר", תרע"ה.

היותו בור ועם־הארץ נגינתו משפיעה על המלאכים — וזאת בזכות אהבתו לאלוהים ובזכות העובדה שפירנס אלמנה וחמישה ילדים. בדרך זו מודגש האידיאל החסידי של טוהר הנפש, לימוד תורה קיום מצוות, אגדות־העם של פרץ מציגות עולם נכסף, הכולל גבורה רוחנית, מסירות נפש, כיבוש היצר, קדושה וטהרה. האמונות התפלות והאגדות העממיות משמשות את פרץ כאלגוריות — משלים עמוקים לאידיאלים מוסריים שאליהם שואף הסופר.

מספריו העבריים:

כל כתבי י. ל. פרץ העבריים והמתורגמים מידיש, מהדורה שלמה ראשונה, התרגום והעריכה בידי שמשון מלצר, 9 כרכים, הוצ' דביר, ת"א, תש"ז — תשי"ז.

ביבליוגרפיה:

תולדות חייו: י. ל. פרץ, "זכרונות", בתרגומו של שמשון מלצר בכרך ט' של כל כתביו; י. ח. זגורודסקי, "לוח אחיאסף", תרט"ב; פ. לחובר, "תולדות הספרות העברית החדשה", ספר שלישי, חלק ב', עמ' 42—70; י. קלוזנר, "יוצרים ובונים", כרך ב', עמ' 125—135; נחום סוקולוב, "אישים", ספר שני, עמ' 36—71; י. ל. פרץ ויצירתו, מונוגרפיה מאת ש. ניגר ודברי הערכה מאת ששה סופרים עבריים, הוצ' "דביר".

הערכות וביקורת: הספרות העברית החדשה לזרמיה, מאת א. שאנן, הוצ' מסדה, 1962, ברך שני, עמ' 205—225. תולדות הספרות העברית החדשה, מאת פ. לחובר, הוצ' דביר, תשי"ז, ספר שלישי חלק שני, עמ' 42—70. תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן־אור (אורינבסקי), הוצ' יורעאל, 1951; כרך שני, עמ' 105—125. מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' יבנה, 1959, עמ' 654—658.

סופרינו — ממאפו עד ביאליק — תולדותיהם, הערכותיהם ופרקים נבחרים מיצירותיהם, מאת י. ליכטנבום, הוצ' אחיאסף, 1958, עמ' 174—199.

יצחק ליבוש פריץ

(1851—1915)

מספר ומשורר עברי ואידי. נולד בפולין למשפחה מיוחסת. רכש חינוך מסורתי וכללי והחל את פעילותו בפרסום שירים. שירו הראשון "השותפות" פורסם ב"השחר", וכן פרסם בוארשה קובץ שירים ב-1877. לאחר מכן חלה הפסקה של עשר שנים בעבודתו, ובתקופה זו היה לעורך-דין מצליח. ב-1887 שב לעבודתו הספרותית המגוונת ואף החל לכתוב באידיש.

יצירתו מהווה קשת רחבה הכוללת יצירות אפיות, ליריות, דרמאטיות, פייטונים ומאמרים, דברי כיקורת וענייני מדע פופולאריים. בכל אלה בולטת השפעת הספרות האירופית, על זרמיה השונים. י. ל. פרץ נטה לאימפדוביזציות ספרותיות וקשה למצוא קביעות ואחידות בתפיסתו האסתטית ומדרכו הרוחנית. מכאן אף השניות בכתביו — מחד סאטירה עוקצנית ומאידך ליריקה נוגה נוסטאלגית על חיי החסידות והמון-העם המאמין בה. המחבר השתמש בשפה האידית כמכשיר להפצת דעותיו המהפכניות, אולם הצליח להוכיח שלשון זו עשויה לשמש מקור לא-אכזב ליצירות ספרותיות משובחות כגון "חסידות", "מפי העם". יחד עם זאת נשאר פרץ נאמן ללשון העברית.

"ש מ ע י ש ר א ל"

סיפור זה מופיע בקובץ "מפי העם" כפרק בסדרה "נשמות אילמות", המורכבת מארבעה סיפורים. עם זאת ניתן לראותו כסיפור עצמאי מבחינת ערכו האמנותי. קובץ הסיפורים "מפי העם" משמש פה לתורתה של תנועת החסידות והשקפת עולמם של החסידים. החסידות נתכונה לחנך את ההמונים המתנוונים בבורותם ולשתפם בעבודת הבורא "בדרך הלב", היינו התפילה והכוונה. לפיכך אהבת האלוהים (ולאו דוקא לימוד התורה) מספיקה לזכותם בעולם הבא. גם אברהם הבטנון ב"שמע ישראל" הוא "נשמה אילמת". הוא יודע רק תפילה אחת, ולמרות

היה בסופם. ודאי שהיו מדרדרין ומתגלגלים כאגוזים עם שאר אביוני ישראל עד שאבדו מן העולם. אלא את ליזריל פגשתי לאחר ימים בכסלון, עובר ברחובותיה, בתור איש משוגע של הקהל, ונערים קטנים רצים אחריו ומתקל-סים¹¹⁰ ואומרים: עלה משוגע¹¹¹, עלה משוגע!...

ללא הועיל, העניים והאביונים יהיו מחזירים תדיר על פתחיהם ונפרעים¹⁰⁰ מהם מדעתם ושלא מדעתם, יתנו ויחזרו ויתנו לצרור נקוב¹⁰¹, כפי כחם ויותר מכפי כחם. על-כרחם ייחדו בתי "הקדש"¹⁰² לאורחים דלים ונודדים; על-כרחם יפזרו ממנום לבטלנים עלובים, חלשים ונדכאים, גם לעצלים ונרפים; על-כרחם יפרנסו אלמנות, יכלכלו יתומים; על-כרחם יהיו קרוביהם וקרובותיהם העניים בני-ביתם ומבשרם לא יתעלמו, ועל-כרחם יתנו צדקה לדברים הרבה, שאין להם שיעור, עד שתקצר ידם וימעטו צרכיהם הוצאותיהם, ויתמעטו העסקים ויקפחו הרבה את פרנסותיהם ויתירשו, ונתוספו עניים חדשים על הראשונים. והלכו עניי המקום ההוא למקום אחר ועשו לו גם הם כמעשי העניים שלפניהם, ופשה¹⁰³ תפשה המספחת¹⁰⁴ בישראל ותרבה העניות וכל מיני דלות ואביונות. — הרואה אתה, רבי יחיאל-מרדכי, מה הצפרדע הזו עושה בקפיצתה לתוך הבריכה? כשקפצה נעשו סביבה תלמים במים, ותלמים אלו חוזרים ועושים סביבם עוד תלמים אחרים, והתלמים הולכים ונעשים ומתפשטים אילך ואילך ואינם פוסקים. הסבה קטנה ומועטת ותולדותיה מרובות, הולכות ונמשכות. דליקה נפלה בקבציאל וממנה לרעות הרבה תוצאות — ובאחרית הימים כל בית ישראל יבכו את השרפה!

— כבר קדמוך חכמים — אמר רבי יחיאל-מרדכי בנדנוד כתפו וידו ובעיקמת שפתים זו של חובשי בית-המדרש¹⁰⁵, שממעטים חשיבות הדברים של אומנם, לפי שמצינו¹⁰⁶ אותם אצל רבותינו, ואם כן מאי קא משמע לך¹⁰⁷? — יהרי כך אמרו חכמינו במדרש שיר-השירים: "מה אגוז זה אתה נוטל אחד מחברו וכלן מדרדרין¹⁰⁸ ומתגלגלים זה אחר זה, כך הם ישראל, לקה אחד מהם כלם מרגישים".

— ומאי תקנתם, רבי יחיאל-מרדכי? — אמרתי בנפש מרה — אי שמים¹⁰⁹, וכי לעולם יתרשלו ליטיב דרכם ומעמדם, שלא יהיו מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה כאגוזים!...

רבי יחיאל-מרדכי נתן ידו על פניו, גנח וגננח ולא החזיר לי כלום. ישבנו מחרישים ושותקים, וכל אחד שקוע במחשבות לבו. עוד מעט והקבציאלים זזו ממקומם ברעש והמולה והלכו למסעם, הם ונשותיהם ובניהם, ולייזריל המשוגע פוסע ונגרר אחריהם. ואני בסוסי ובעגלתי הולך עמם לשלחם, וכשבאנו לפרשת-דרכים נפטרתי מהם בדמע והלכתי לדרכי. את הקבציאלים העלובים האלה לא ראיתי עוד בימי חיי ולא ידעתי מה

אחינו בנערינו וכזקנינו, בבנינו ובבנותינו, אולי יחוסו עלינו, אולי ירחמו. ומה אתה סובר, רבי מנדלי, הנצליח את דרכנו?

— כלום היית חושש⁹¹, רבי יחיאל-מרדכי, באחד מאברי גופך פעם אחת בימך?

— מה שאלה היא זו, רבי מנדלי! חושש אני וחושש במתנים, לא עליכם, כלום אין אתה מכיר בפני ובעצמותי, שאיש מכאובות ומדוכדך ביסורים אני?

— ואיזו תרופה אתה עושה לזה, רבי יחיאל-מרדכי?

— בתחלת יסורי המתנים, בימים הראשונים, כשהיה בידי לעשות מה לרווחתי, הייתי מתאמץ להסיח דעתי מהם ולא עשיתי כלום, מיחל ודומם לתשועת ה', עכשיו כשהיסורים קשים מאד ואין בידי כלום, אפילו כשאני רוצה, ואף התחבולות מסופקני אם היו לי עתה מועילות, עכשיו אני חושש לא לבד במתני אלא בכל רמ"ח⁹² אברי, והריני כחרס הנשבר⁹³ לא עליכם, אבל כנגד מה⁹⁴ אתה שואל לי, רבי מנדלי, דבר זה שאינו מעניננו?

— כנגד מה? — אמרתי בנפש מרה — כנגד הקבציאלים הנשרפים וכנגד הרבה כ"י' אומללים ועוד אלפי אביונים משונים אחרים. כלם הם האברים הזווים⁹⁵ והנגועים בגופם של ישראל! לו חכמו ישכילו זאת בני-בריתנו, היו משוודלים בחו' ילותיהם להעלות רפואה לאכריהם הנחשלים, להחזיקם ולהחלימם במועצות ודעת בעוד מועד, ער שלא תתגבר המחלה, שלא יהא הכאב נצח והמכות אנושה מאנה⁹⁶ הרפא ותלך ותזיק לכל הגוף. אלמלי היו אחינו משתתפים בצערם של הקבציאלים, בבוא אידם⁹⁷, ואיש מעירו היה להם לעזור בפרוטתו, היתה פרוטה מצטרפת לפרוטה ועלתה לסכום גדול, עד שהספיק להם בקרב ימים לבנות חרכותיהם ולשוב לעבודתם כבתחלה, ולא היו אנוסים להיות גולים ממקומם, נודדים ותועים כעולם. ועתה... עתה שמע, רבי יחיאל-מרדכי, ואגידה את אשר יקרה אתכם וכל מי שכמותכם, האובדים והנדחים, ואת אחינו אנשי מקומנו זה, באחרית הימים⁹⁸, הקבציאלים, העזובים בלי משים⁹⁹, כשאר האומללים ובוגי עוני שכמותם, כשנהדפו ממצבם והתחילו לגפול, גפול יפלו מטה יותר ויותר, בל יקומו ובל ישובו עוד למעמדם. מה שיקבצו על יד יאכלו בדרך, וסופם להיות קבצנים נודדים ומדולדלים ונגע בבית ישראל, והנגע הזה ילך ויתפשט בעמנו בכל גופו, יביא רקב בעצמיו ויגרום לו מכאובים ויסורים קשים. לא היו אחינו טומכים לכל הגופלים אצלם ומתנדבים וגותנים לכל מעט ברצון, מיד לעת התמוטטה רגלכם, סופם שיתנו לכם אחרי כן הרבה באונס

זהם כאברי הגוף אחוים ותלויים זה בזה, משפיעים זה לזה, מתפרנסים זה מזה, מתקיימים וכלים ואובדים זה על ידי זה. קצתם רעה באה עליהם ורבים נתונים בצרה. דליקה נפלה בקבציאל ונשרפו בתים מספר — וכל בני ישראל שם יבכו את השרפה! עליה יבכו כל בני קבציאל, אפילו אלה שלא היו להם בתים מימיהם. יבכו בטלניה⁸⁴ ומלמדיה, דייניה ושמישה, חזניה ושוחטיה, שדכניה וחתניה וכלותיה, חנוניה ותקרניה וסרסוריה וכל המון קבצניה.

לבי לבי עליך, תינוק אומלל! רחם ארחמך, עמי, עם עני ואביון!... — חנה, חנה! — נשמע קול אבי הילד הישן קורא לאשתו — קומי ושאי את חיים-יענקלי. חנה הוא שוכב על ברכי רבי מנדלי ויהיה עליו למשא.

— אוי לה לאם ואוי לה לנפשה! — קראה חנה באהבה ורחמים רבים ושלחה את ידיה להחזיק בבנה — ראו נא איך הוא שוכב, סגולתי ומחמד עיני. מעמל נפשו תתעטף⁸⁵, שמאלו תחת לראשו ומנמנם לו כצפור. לא שבע ימים ולא שבע חיים וכמה צרות ראה בעולם!

— הניחו לו וישן! אין דבר, אין דבר, ישכב לו וינוח מעט — אמרתי להוריו ונכנסתי בדברי שיחה עם אבי הילד, איש טוב ותמים וידוע תורה — הגידה נא לי, רבי יחיאל-מרדכי, איך הייתם ניזונים ומתקיימים בשעות הרעות, שהתרגשו ובאו עליכם?

— ברוך אלהינו, שעשה נסים לנו וקימנו ובטונו חיינו — השיב רבי יחיאל-מרדכי, נושא עיניו כלפי שמים בשבח והודיה — מה היהודי צריך למזונו ולקיום נפשו? היהודי די לו בקב בולבוסין⁸⁶ מערב שבת לערב שבת. היינו מסתפקים במועט ובטחנו בשמו הגדול, יתברך, ובחסד אחינו בני ישראל.

— ואחינו בני ישראל באו לעזרתכם ממקומות מושבותיהם?

— מעיר אחת ומהכפונים הסמוכים שלחו לנו איזו⁸⁷ עגלות לחם תיכף לאחר השרפה, ומשאר העירות לא הגיע לנו כלום. חוץ מנדבות של יחידים, והן מועטות.

— למה נתעצלתם להודיעם בכתב את צערכם, כי בצרה גדולה אתם? — כתבנו, רבי מנדלי, כתבנו, גם משולחים⁸⁸ מיוחדים שלחנו בתפוצות ישראל, לאסוף נדבות בשבילנו, ומכולם אין קול ואין עונה⁸⁹! וכשראינו, שאין מאחינו בא לעזרתנו ואי אפשר לנו עוד להתקיים, קיימנו בעצמנו מאמר רבותינו "אל תדין את חברך עד שתגיע למקומו"⁹⁰, והננו הולכים עתה למקומם של

בתנאים, הבכיה גזולה ביותר, ממש כמו בתשעה באב⁷². זו בוכה וזו בוכה שתיהן בוכות — ואני להי דוי. אוי, אלמלי כלב לקק את לבי היה משתטה⁷³ מיר! מה אעשה ומה אפשר לי לעשות? הדיני מוכן לעשות עוד זאת: אשתי ובני־ביתי ילכו להם לעצמם, לבקש עזרה בצדה עם כל הנשרפים, ואני אלך לי בפני עצמי, לקבוצ⁷⁴ עלי־ד בעדי היהודים להכנסת כלה⁷⁵. ומה אתה סובר, דבי מגדלי?

— מה אומר ומה אדבר — אמדתי לו לשלמה הדבדן — הכנסת כלה אף היא סחורה ועסק טוב, ומעלתה יאצלנו היה דים חשובה עוד יותר ממעלת הנשרפים. ובשעה שהקבציאלים מדברים עמי היו הקבציאליות מוסיפות תבלין משלהן ומטעימות את הדבור של בעליהן בקינות⁷⁶ ובאנחות ובאלות⁷⁷ ובקללות, על פי דרכן. גו הצפודעים נשאו קולן ויקדקרו בתוך הבריכה, והחטיל⁷⁸ והצלצל⁷⁹ מבין תבואות שדה השמיעו קול שדיקות — ויהי רעש וצוחה, המולה ויללה במחנה.

אין דבר ממוגג את לבי ומעורר בקדבו המון דגשות נשגבים, מעין רגשי אהבה וחסר ורחמים וגעגועים ועור הרבה, שאין לפרש מה הם ומה שמם, כפני ילד תמים כשהוא ישן, וביותר כשמתנמנם מתוך חולשה או מתוך ענויים של שבט מכהו. אחר מן התינוקות האומללים, תינוק חלש ורפה כת, נגש ובא אלי, בשעה שהייתי עסוק ברברי שיחה, הניח ראשו על ברכי ונתנמנם — ואנכי לא ירעתי. וכשנפסקה שיחתי והרגשתי בו, יחר נכמרו נחומי⁸⁰ וזרם שוטף של הרגשות עצומות המו בתוכי. נסתכלתי בפניו הנעימים והצנומים, שאין בהם טפת רם, בשפתיו הנצרבות והפתוחות מעט, בזרועות יריו הרלות והרפות, אחת נתונה על חזהו, שמתנפח ועולה, מתקמף ויורר, ואחת תלויה ברפיון, וכלם רוח חן ותחנונים שורה עליהם ורבר עצב נשמע בהם: קינים והגה⁸¹ על יסורים ומכאובים, מחילה וסליחה ובקשת רחמים, ריוח והצלה — נסתכלתי והשתפכתי עלי בפשי! גתמלאתי רחמים ורחשי⁸² קורש מאד געלים ואבקש לבכות, לחבק את בן־עוני זה, את אנשי מקומי המעונים ואת כל בני עמי המדוכאים ולנשק כלם מנשיקות פי. נסתכלתי פעם בילר תמים זה ופעם בהקבציאלים מרי נפש ושבעי רוגז⁸³, נענים ושפלים ורצוצים, והייתי משוגע ממראה עיני. אי שמים, צעק לבי אל ה', כמה מעונים וכמה משונים הם היהודים בברכי חייהם ומזונותיהם וספוק צרכיהם מכל אומות־העולם! מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ, שאישיו

ונודמנו לי קונים. ובחורבנה של קבציאל איתרע⁸⁵ מזלי ונקפחה⁸⁶ פרנסתי!
 -- עני אני ואומלל מאד לכל הדעות -- הסביר לי נחום המלמד בטוב טעם
 ודעת -- כשהיו בעלי-בתינו הייתי מלמד בניהם בחזרי ומתפרנס בדוחק. עכשיו
 כשאין בעלי-בתיים, תינוקות מניין? אנו אין תינוקות, אין חדר, אם אין
 חדר ותורה -- אין קמח⁸⁷.

-- כהאי גוונא⁸⁸ אומר גם אני: אט אין בתיים אין מזוזות -- הגה ברוחו
 וזקשה יוסף-שמשון סופר ט"ם⁸⁹ -- בזמן שקבציאל היתה קיימת הייתי כותב
 מזוזות. עכשיו אם אין בתיים מזוזות למה?

-- ואנחנו -- נענו כמה קבציאלים מהידועים אצלנו בשם כלי-קודש:
 שמיים ובעלי-תפלות, עוסקים בצרכי צבור ומשמייהם ומקורביהם ומקורבי
 מקורביהם, מיני גבאים-משונים, שדכנים, קברנים, מגידי תהלים ולומדי משניות
 ונבונים לחש וכיוצא בהם מחבורתא קדישתא⁹⁰ -- אנחנו עתה כרועים בלי צאן,
 כאזוב בלי קיר⁹¹ וכדגים בלא רקק⁹². ארי לנו ואיזי לעיללינו וטפנו, אין לחם
 ואין שמלה, אין בעלי-בתיים ואין קציני עם! אנו לית⁹³, ועינינו עתה לקרובינו
 ולגואלינו ולמכירינו ולנדיבינו. יטפלו נא הם בבנינו, יחזיקו נא בידינו עד
 שירחם המן! את קבציאל ויבנה עירנו ונשוב גם אנו לפרנסתנו.

-- אין צרה בצרתי -- התאונן שלמה הדברן ושפך לפני שיחו -- צרתי
 היא צרת הבת! הבטיטה וראה את חרפתי, את בתי הינדא-רחל השוממה שם.
 היא היתה מאורשה לאיש והחתונה היתה מוגבלת⁹⁴, כפי המדובר בתנאים⁹⁵,
 ליום ל"ג בעומר זה, והכל שדיר וקים⁹⁶ בינינו, המחזות-נים. מה עשה הקדוש-
 ברוך-הוא? עשה הקדוש-ברוך-הוא שרפה גדולה בעיר ונתנוקו⁹⁷ כמה וכמה
 אנשים, וגם אני בתוכם. ואין מקשין⁹⁸ על הקדוש-ברוך-הוא למה עשה כך,
 בודאי הוא יודע מה שעושה. וכיון שנתנוקתי ממילא נעשיתי עני ולא סלקתי
 ההתחייבות מצדי, כפי המדובר בתנאים, לא משום שלא רציתי לסלק, חס-ושלום,
 אלא פשוט משום שאין בידי כלום. ומה אמר החתן, זה הבחור הנאה? החתן אמר:
 איני רוצה! אם אין העיקר, בתך למה לי? ועמד וקרע את התנאים. היוצא
 לנו מזה, בתי אינה מקודשת, ושבה להיות בתולה כבתחלה. והרי היא יושבת
 שוממה בבושה וחרפה, מורידה דמעות ובוכה, ואשתי תחיה אף היא מורידה
 דמעות ובוכה עלי לאמור: גולן, למה ע.בת את החתי! גולן, למה אין אתה חס
 על בתך! כל רעותיה הנה זה נשואות וויניקות בנים, והיא, גולן, עדיין בתולה!
 אנא בולך את חרפתנו? -- והיום, בל"ג בעומר זה, זמן החתונה, כפי המדובר

זה ומי למקום זה, אלא שהדעות בתוכנו משונות, למקום שהללו דוצים לילך רוצים גם אחרים, ובכן אנו דבוקים יחדו באגודה אחת, מדיינים זה עם זה, מתרעמים ורוגזים בדרך וכל אחד מנאץ את חברו ומקניטו. היה נא אתה, רבי מנדלי, לדיין והכריע בינינו!

— התפורה, קבצנים! — אמרתי להקבציאלים כלשון רכה — התפורה להנאתכם ולטובתכם. למה אתם נדחקים, צפופים ומריבים ומתקוטטים ומכעיסים איש את חברו? הלא בזה אתם גורמים רעה לעצמכם, איש יורד לחיי חברו ועניים הרבוב מהפכים בחררה⁴⁸ אחת, ועוד תעלו עליכם חמת אחרים וצעקתם, שתפשטו עליהם כילק⁴⁹ ותהיו למשא⁵⁰ על הצבור, חוסו נא על נפשכם והתפורה, בני ישראל!...

וכשראיתי שדברי אינם נשיעים חדלתי לדבר אליהם עוד, נענעתי עליהם בראשי ואומר בלבי: גם השרפה לא תפריד ביניכם, יהודים!
— לנו הם נותנים זבירות⁵¹, את הגל'ל בטלון⁵², ולהם הם לוקחים עדיות⁵³, את כסלון⁵⁴ וסביבותיה. גם לנו חלק ונחלה בכסלון! — מתרעמים הללו.

— לא נמחול⁵⁵ על זכותנו, גם לנו נשמת ישראל ומיוחסים אנחנו כמוכם! — הללו מתדגזים וצועקים.

-- תפח רוחכם!

— יכנס הרוח באבי אביכם!

— יהודים חביבים — אמדתי לאותם הקבציאלים הצועקים ביותר — הגם אתם בנשדפים? והדי בעלי-בתים לא הייתם מעולם.

— למאי נפקא מינה⁵⁶, בעלי-בתים או שכנים, עכשיו כלנו אביונים — השיבו לי דברים של טעם — בתים לא היו לנו, אבל דירות היו לנו, בדיוטא⁵⁷ התחתונה של בית יעקב-שמשון היינו דרים, איש ובניו בקדן-זוית שלו, ומשגשג ביתו חסדנו דידחנו, ואנה אנחנו באים?

— דירתי היתה בבית המדרש — צעק עזריאל הבטלן — וכיון שנשרף אין לי עוד מקום לינו, והדיני ככל הנשרפים.

"אלמלי ניתן פה להפשפשים, הקובעים דירתם בבתי בני-אדם ובמטותיהם, אף הם היו באים בטענה זו" — הדהרתי בלבי באותה שעה.

— לי היתה השרפה הדג וחנק כאחד — התאונן דוד-יהודה החנוני — כשהשנים היו כתקונן והקבציאלים שרויים בבתיים הייתי שוכר לי חנות

ובעון כלי-הכביה³², שהם בבל-יראה³³ ובל-ימצא בעיר, והשוטים האלו לא הבינו ולא שמו על לב, שכמה וכמה שנים עברו על קבציאל כמות שהיא משעת בנינה ולא ידעה רע... האמת היא כמי שנאמר: "אם ה' לא ישמור עיר שוא שקד שומר"³⁴ — אם אש ממרום ישלח ה' גם מים רבים לא יוכלו לכבותה³⁵. אין חכמה ואין תבונה ואין טענה לנגד מקרא שכתוב, וכנן הרכנתי ראשי ונשתתקתי.

הקבציאלים עיפים ויגעים, הולכים ונכשלים בהליכתם וגם ברכי כשלו מעמל הדרך, ולפיכך עמדנו לנוח מעט אצל חורשה אחת, על יד בריכה קטנה, על ערביים בתוכה תלו³⁶ הקבציאליט תרמיליהם וסמרטוטיהם וישתטחו להם שטוח³⁷ על פני האדמה. הגברים נאנחים ונאנקים, מדיינים ומבעיסים זה את זה ומתיעצים על עניניהם. בָּזָעָף: נשים מקוננות, מקללות את יומן ומצלצלות בקול: יונקים ממשמשים בשדי אמותם, מבקשים חלב להשיב גפש ואין — השדים צומקים, ועוללים שואלים להם ובוכים. וזה לִי יִזְרִי לִי, המשוגע התמיד³⁸ של קהלת קבציאל, אף הוא בין הגולים מקהל עדת, בגדיו פרומים, ראשו פרוע והכובע אינו מיושב עליו כראוי, אלא משתמט³⁹ ויורד לערפו. הוא תועה והולך פעם אחר זה ופעם אחר זה, כפרה אחר העגל, פוצה פה ומביט, מוציא לפעמים קול הברה משונה מנחיריו ואינו דובר דבר, ואני יושב דומם⁴⁰ בתוך הקבציאלים המרודים⁴¹, דואג ומתאבל על שברם הגדול, ועולמו הנאה של הקדוש-ברוך-הוא חשך בעדי, אי, מה לי עוד להבריאה הזו וליפיה? היא תתן לאחרים הודה ולא לנו היהודים, חום השמש לא יהיה לי עוד למשיב גפש כי אם לאש להבה, רוח צה הוא לי לרוח משחית, וקטורת⁴² יבול שדה ועשבות הרים קיטור⁴³ היא לאפי, בהגיגי⁴⁴ תבער אש, שרפה ורוח ותמרות-עשן אני רואה בחוון — ויהי לאבל שיר הצפרים ורנתן לקול בוכים!...

— ואנה אתם הולכים, יי? — פתחתי את פי אחרי שתיקה ממושכה ואמרתי ברחמים רבים.

— להיכן יהודים נשרפים הולכים? — החזירו לי בני החבורה במנור ראש ואנחה — להיכן שכל עניי עמנו הולכים, למקומות אחינו בני ישראל הרחמנים, ובידינו כתיבת-עודה. מקומים בחתימת הרב וראשי קק"ג⁴⁵, שנותנים לנו יפוי-כח⁴⁶ וחזות לחזור על פתחי גדיבים. שקדו אלופי הקהל לתקנת⁴⁷ הנשרפים וחלקו להם את ערי ישראל בגורל. כתות הרבה הלכו לרוחות העולם מזה ואנחנו לרוחות העולם מזה, ועכשיו אנו צריכים כאן עוד לחלוקה שניה בינינו, מי למקום

ומנגנים לחתנים וכלות היום ברחובותינו, בכל תחום¹⁸ ישראל. הנני משתתף בשמחתם ומרחוק אשא להם שלום וברכה, שיהא זיווגם עולה יפה ויציצו¹⁹ למזל-טוב מעיר שם, בעשב השרה פה. ועד שאני מסתכל בטוב ה' בארץ חיים ונהנה בלבי, נראו לי מנגד בתות-כתות של בני-אדם הולכי דרך, מקלם בידם ותרמילים על שכמם ורמות מראיהם כקבצנים גמורים. אמת, פגיעת קבצנים²⁰ בדרך דבר מצוי הוא, וחוק לישראל הוא מימות-עולם²¹, שיהיו קבצנים מחזירים²² על העיירות בתחום-מרשבו תדיר, אלא שפע מרובה של קבצנים, בשיירות-שיירות גדולות באלה — זו היתה לי תמיה²³ גדולה, והתמיה גדלה עוד הרבה יותר כשראיתם מקרוב, והנה קבציאלים הם, אנשי מקומי!

— הוי קבציאל נוסע!... — קראתי מבוהל ומבולבל למראה עיני את המחנה הגדול הזה של אנשים ונשים, עוללים ויונקי-שרים, כלם קרועי בגדים ויחפים, רעבים וצמאים ופניהם מפותמים כשולי-קדרה²⁴ מה זה, אחי, ועל מה זה?... — אוי, חרבה עירנו! — נענו ואמרו כלם כאחד — אמנם קבציאלים אנו וקבציאל אין עוד!

— שוד משדי בא, גזר-דין משמים! — נשמע קול בכי מבין הנשים.
— קצף ה' על קבציאל עד מאד! — מקוננים אנשים.
— בעונותינו הרבים — התחילו נכבדיהם מספרים — בעונותינו התלקח הפיח²⁵ באחת מארובות-העשן...

— בארובת-העשן של נפתלי הארמוני — נכנסו אחרים לתוך דבריהם — בארובתו התלקח הפיח, ואש יצאה, בעונותינו, מארובת-העשן של נפתלי הארמוני, לא גרופה²⁶ ולא קטומה²⁷, ותלך על בנפירות ותאחו בגגות של קש וגבצא²⁸ ובקירות בתי-עץ נמוכים וסמוכים זה לזה ובער, כלם יחדו, ותהי צעקה גדולה בעיר, מהומה ומבוכה רבה — ואין מכבה, אוי, מה היה לנו! לא חמל ה' את נאות²⁹ קבציאל, ממדום שלח אש ושרף את עירנו!

— אחי! — נתעוררתי עליהם בטענה עצומה — פתחתם באש מארובת-העשן של נפתלי הארמוני וסיימתם באש ממדום! מה ענינה של אש משמים לבא?
— האש משמים נתגלגלה ובאה על ידי ארובת-העשן של הארמוני — השיבו לי אחי התמימים — היינו הן³⁰, והראיה³¹, כמה שנים עמדה ארובתו אינה גרופה ואינה קטומה, כארובות הרבה אצלנו, אף-על-פי-כן בחסד השם יתברך לא אירע כלום... יש מהטפשים הצדיקו עלינו את השרפה, שהיא באה בעון סמיכות הבתים בדוחק גדול עד אפס מקום, ובעון גגות של קש ובעון התנורים, שלא נעשו כהלכה,

מנדלי מוכר ספרים

הנשרפים

דבר זה שאני מספר לכם עכשיו, רבותי — זמנו בשנה הראשונה להשרפה:¹ הגדולה בק"ק² קכצ"אל³.

אותה השרפה נכתבה לזכרון בפנקסה של הקהלה, והקכציאלים התחילו מונין לה השנים של כל מאורע ומאורע בחייהם. אומרים, למשל: לידתו של פלוני, חתונתו וקבורתו של פלוני בשנת כך וכך להשרפה; גזרת הירמולקיות,⁴ גזרת כתבי־הסמיכה⁵ להמלמדים ומיתת הילדים בשביל החטאים בעיר, העפוש⁶ וצחצוח המקוה⁷ והנהר המזוהמין, בשנת כך וכך להשרפה. עדיין יש במקומנו זקנים וזקנות מזמן השרפה הזו, וכשהם יושבים לפרקים בין־השמשות מאחורי התנור בבית־המדרש ומספרים בה, הצעירים שותים בצמא את דבריהם ועיניהם זולגות דמעה.

אני כעצמי לא הייתי בעיר בשעת השרפה, הלכתי בדרך מרחוק, הלוך ונסוע ממקום למקום בעגלתי הטעונה ספרים. ובימים ההם אין כתבי־העתים⁸ ליהודים כמו בזמן הזה. אין כתבנים, ואין בעלי־לשון ובעלי־מאמדים וכיוצא בהם; אין מכרזים על עגונות⁹, אין סופדים על המתים ואין מפדסמים את השרפות בקול־קולות; המעגן מעגן¹⁰ והמת מת ונקבר בחשאי, ובתים ובתי־מרחצאות נשרפים ואין מודיע, ולפיכך נשרפה קכציאל ואנכי לא ידעתי.

ויהי היום ואני מתנהל לאטי לרגל סוסי, הפוסע פסיעות קטנות בצדי הדרך, ונולש עשב ואוכל לו בנחת־רוח. אותו היום ל"ג בעומר¹¹ היה, יום זה מימות־החמה, שאדם מישראל אינו נוהג בו אכלות, והבריאה היפה בזוה וכליל¹² תפארתה מותרת לו בהנאה. הדיני מרים פעמי¹³ רגלי והולך ומסתכל באילן גאה וניר גאה, בדשאים וירקית והבואת־שדה. הרודאים נותנים דיה וכעל־כנף מטיבים נגן לי בתרועה, ואני שומע ומדמה לי במחשבתי את הכנור והתוף, את החליל והחצוצרה, את הפנדורה¹⁴ והצימבל¹⁵, כל כלי־זמר האלו, שמשמיעים קול

של י. פיכמן, הוצ' "דביר", תשי"ד; מאמרי הביקורת של ח. ג. ביאליק
על מנדלי (כל כתבי ביאליק); מאמריו של י. ח. ברנר (כל כתבי ברנר,
שבעה כרכים, עמ' 219—267); מאמריו של ד. פרישמן (כל כתבי
פרישמן, כרך א וכרך ב).

כסאטיריקן ("סוסתי"), הופכת כתיבתו לקינה מזועזעת. ביצירתו החשובה "בעמק הבכא" גוברת מרת הדחמים על מרת הדין, ומנדלי מספר ומתאר בהומור דך ולבבי הספוג חמלה ואהבה.

"הנשדפים"

המוטיב החוזר בסיפור זה הוא קינתו של מגדלי על יסדיה הנצחיים של האומה ובמיוחד סבלם של ילדים רכים, שאותם אוהב המספר בכל לבו.

מספריו העבריים:

"משפט שלום", וילנה, 1860; "תולדות הטבע", ליפסיה, תרכ"ב; "למדו היטב", ואדשה, 1863; "בואו חשבון", ז'יטומיד, תרכ"ו; "האבות והבנים", אודיסה, 1868; "סג" דברי הימים לבני הרוסים", אוריסה, תרכ"ח; "פרק שירה", ז'יטומיר, 1875; "קיצור מסעות בנימין השלישי", אודיסה, 1896; "סיפורים", אודיסה, 1900; "כל כתבי" (כרך אחד), ת"א, תש"ז.

ביכליוגרפיה:

תולדות חיינו: "שימות לתולדותי", אוטוביוגרפיה, תרמ"ט (ב"ספר זכרון" לסוקולוב, ובספר הששי של כל כתבי מגדלי מוכר ספרים, הוצ' "דביר", תרצ"ו). י. ת. רבניצקי — "דור וסופריו", בספר שבעה מאמרים על מגדלי ובהם חומר ביוגרפי רב.

הערכות וביקורת: מילון הספרות החדשה העברית והכללית, מאת א. שאנן, הוצ' "יבנה" 1959, עמ' 484—488; תולדות הספרות העברית החרשה מאת פ. לחובר, הוצ' "רביר", תשי"ז, ספר שלישי, עמ' 124—180; תולדות הספרות העברית החדשה, מאת א. בן-אור (אודינבסקי), הוצ' "יזרעאל", 1951, כרך א', עמ' 318—364; היסטוריה של הספרות העברית החדשה, מאת פרופ. י. קלוגר, הוצ' "אחיאסף בע"מ", 1958, כרך ו, עמ' 397—454; סופרינו — ממאפי עד ביאליק, תולדותיהם, הערכותיהם ופרקים נבחרים מיצירותיהם, מאת י. ליכטנבום, הוצ' "אחיאסף בע"מ", 1958, עמ' 138—174; תולדות בספרות העברית החדשה, מאת ש"י פנואלי, הוצ' "רביר", תשי"ג, עמ' 85—97; כל כתבי מגדלי מוכר ספרים, ההקדמה

מנדלי מוכר ספרים (שלום יעקב אברמוביץ)
(1836?—1917)

מנדלי המספרים העבריים. נולד ברוסיה הלבנה, שם רכש חינוך מסורתי ונודע בשקדנותו ובכשרונו. ב־1856. לאחר תקופת נדודים עם חברו (קבצן חיגר בשם אברהמיל), שימש כמורה בבית־ספר ממשלתי והחל מפרסם מאמרי־ביקורת חינוכיים. עד מהרה נתגלה כסאטיריקן שנון וכמעריך נלהב של חשפה העברית. תחלה פרסם מאמרים שונים בעניני השער וכן תרגם לעברית ספרים בתולדות הטבע. בנך פתח את תקופת הביקורת בספרות ההשכלה העברית ברוסיה ונתן ביטוי לקיצר שבין תנועת ההשכלה והמדעים. בעבודתו זו נתקל לראשונה בצורך ליצירת מלים עבריות למונחים, שמות ומושגים חדשים לשפה העברית. סיפורו הראשון "למדו היטב" (נקרא אחר־כך "האבות והבנים") פתח את תקופת הסיפור הריאליסטי בספרות ההשכלה. אולם הוא למד לדעת כי העברית אינה שגורה במי רובם של אנשי הישוב היהודי, ולכן עבר לכתוב באידיש שהיא לשון רוב יצירותיו. את סיפוריו באידיש "קיצור מסעות בנימין השלישי", "ספר הקבצנים" ו"בימים ההם" תרגם לעברית, ומשנת 1884 חדל לכתוב באידיש ואת יצירותיו המאוחרות כתב בלשון העברית.

מנדלי הוא אחד ממעצבי הסגנון העברי המודרני. התפתחותו היתה ארוכה. תחילה נקלע כיתר חניכי תקופת ההשכלה לתוך ערבובית הסגנון המליצי הפסבדו־וונ"כי, ורק לאט לאט יצר לעצמו סדר ומשטר והצליח לעצב את סגנונו הבהיר, שבעזרתו תאר עולם רוחני וגשמי של גולה שלמה. בסגנון זה מרובות והשלכות לרבדי לשון המקורות, אולם יחודו בכך שהוא משתמש בהן לתאור חיי יום של יהודי העירה, ובכך הוא יוצר ניגוד אירוני בין שני העולמות. ביצירתו משלב מנדלי תאורי הווי וסביבה עם ציורי נוף. התאור הופך בהן לתכלית בפני עצמה ומהווה את עיקר היצירה כיון שתוכן סיפוריו פשוט ובלתי־מורכב. מאידך כשמתאר מנדלי את החזיון הטראגי של הגלות

°

חובה נעימה לי להביע בזה את תודתי לכל העוודים, החברים ועמיתי באוניברסיטאות ירושלים ותל-אביב אשר נתנו ידם בעבודת ההכנה של הספר. עצותיהם והערותיהם החשובות היו לי לעזר רב. ביחוד תודתי העמוקה נתונה לגב' גליה סימון ולגב' ימימה רבין, שעליהן הוטל התפקיד הקשה להכין את הטיוטה הראשונה של הפרושים התרגילים והמילון שבסוף הספר. תפקיד זה מילאו ביעילות רבה.

כמו כן אני מביע את תודתי, בהוקרה כנה, לפרופסורים חיים דבין, ודפאל ניר מהאוניברסיטה העברית ומר אביב מלצר, מרצה לספרות עברית באוניברסיטת וויסקונסין שעברו על החומר בעיון רב ושיפרו את המקראה במידה נכרת.

לגילה הלפרן שדאגה לצד הטכני של הכנת המקראה לדפוס והדפיסה את החומר בצודה נאה — תודות מקרב לב. לבתי-ההוצאות "דביר", "עם-עובד", "הקיבוץ-המאוחד", "שוקן", "מסדה" ו"ניומן" שרוב הסיפורים הבאים במקראה שלנו, הופיעו קודם בבתי-הוצאות הספרים הנ"ל.

לבסוף הערכתי המלאה למר יצחק מאדד, מו"ל "פינת הספר" בחיפה שטרח ועמל הרבה להדפיסת המקראה באדק, ולהנהלת "דפוס מר"ן" בירושלים, על הביצוע הנאה של ההדפסה.

מנחם מוצור

מדיסון, וויסקונסין, תש"ל

ה ת ו כ ן

מ ב ו א

1	מנדלי מוכר ספרים / "הנשרפים"	1.
14	פרץ יצחק ליבוש / "שמע ישראל"	2.
29	אחד העם / "משה" (פרק י')	3.
42	שלום עליכם / "כתריאלים"	4.
52	פרישמן דוד / "בהר סיני"	5.
63	ברדיצבסקי מיכה יוסף / "הזר"	6.
75	בן-ציון שמחה / "מרדות"	7.
93	ביאליק חיים נחמן / "ספיח" (פרק שני)	8.
99	"יום הששי הקצר"	9.
111	גנסין אורי ניסן / "בטרם" (פרק ד')	10.
125	שופמן גדשון / "תלוי" (2 רשימות)	11.
131	ברנר יוסף חיים / "מסביב לנקודה" (פרק כ"ב, כ"ג)	12.
141	פיכמן יעקב / ארבע רשימות	13.
147	ברקוביץ יצחק רב / "כרת"	14.
163	שטיינברג יעקב / "מות הזקנה" (א')	15.
174	"מות הזקנה" (ב')	16.
181	"הח'ג מחפציבה"	17.
187	שניאור זלמן / "אנשי שקלוב" (פתיחה)	18.
197	"אלמותו של תפוח זהב"	19.
208	בארוך דבורה / "שבדידים"	20.
219	בודלא יהודה / "ערבית" (א')	21.
230	"ערבית" (ב')	22.
236	המאירי אביגדור / "העפיון"	23.
246	עגנון שמואל יוסף / "תהלה" (א')	24.
259	"תהלה" (ב')	25.
273	"ידידות"	26.
278	ברש אשר / "מול שער השמים"	27.
289	הוז חיים / "דחמים"	28.
298	"הדרשה" (א')	29.
306	"הדרשה" (ב')	30.
313	מילון עברי-אנגלי	

כל הזכויות שמורות
לאוניברסיטת וויסקונסין

מקראה של הספרות העברית החדשה למתקדמים

בשני כרכים

מעובד וערוך עם פרושים ותרגילים

על ידי

מנחם מנצור

ראש המחלקה לעברית וללמודים שמיים

אוניברסיטת וויסקונסין

בהשתתפות

גליה סימון וימימה רבין — עוזרות מחקר

כרך ראשון

פרקי ספרות ומילון

הוצאת „כתב” ניו-יורק